

Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
Facultatea de Drept și Științe Sociale
Catedra de științe socioumane și asistență socială

SOCIOLOGIE

SUPORT DE CURS

AUTOR: Gh. Neagu, dr., conf. univ.

RECENZENȚI: Greb N. asist univ.; Crudu C., asist. univ.

Discutat și aprobat în ședința
Catedrei de științe socioumane și asistență socială din 14.02.2023, PV nr. 4

Discutat și aprobat în ședința
Consiliului Facultății de drept și științe sociale din 16.05.2023, PV nr. 9

Bălți, 2023

Cuprins

Prefață.....

5 Cursul 1: Sociologia ca știință socială

1. Contextul apariției sociologiei ca știință	6
2. Obiectul de studiu și problematica sociologiei.....	7
3. Societatea ca domeniu principal al analizei sociologice.....	14
4. Relevanța cunoașterii sociologice: sociologia reflexivă.....	19
5. Sociologia și sistemul științelor.....	36
6. Sociologia generală și de ramură.....	43
7. Funcțiile sociologiei.....	44
8. Aplicații.....	48

Cursul 2. Teorie și metodologie sociologică

1. Cunoașterea comună și cunoașterea teoretică în sociologie.....	53
2. Caracteristici ale teoriilor sociologice.....	55
3. Polarități teoretice și metodologice.....	59
4. Noi dezvoltări teoretice.....	63
5. Introducere în metodologia investigațiilor sociologice empirice.....	64
6. Aplicații.....	99

Cursul 3 Societatea în schimbare

1. Conceptul de societate.....	102
2. Tipurile de societăți.....	106
3. Particularitățile societății din Republica Moldova.....	109
4. Sistemul social. Caracteristici definitorii ale sistemului social.....	119
5. Analiza sistemului social prin modele.....	125
6. Globalizarea și noi unități de analiză sociologică.....	130
7. Aplicații.....	132

Cursul 4: Structura socială. Statusul social. Rolul social

1. Conceptul de structură socială.....	136
2. Statusul social.....	138
3. Rolul social. Conflictul de roluri.....	141
4. Studiu de caz: Pregătirea educatorilor: competență și responsabilitate socială.....	146
5. Aplicații.....	163

Cursul 5: Stratificare și mobilitate socială

1. Stratificarea socială.....	170
2. Mobilitatea socială.....	179
3. Migrația- formă a mobilității sociale.....	181
4. Sărăcie și excluziune socială.....	202
5. Aplicații.....	206

Cursul 6: Structura grupală a societății

1. Conceptul de comunitate. Comunități teritoriale.....	210
2. Școala și comunitatea.....	213
3. Grupul social. Particularități.....	227
4. Tipologia grupurilor sociale.....	228
5. Organizații.....	235
6. Conducerea în grupuri și organizații.....	239
7. Stiluri de conducere.....	240
8. Rolul comunicării în grupuri și organizații.....	243
9. Persuasiunea birocrăției.....	246
10. Studiu de caz: Cultura organizațională în organizațiile din sfera educației	247
11. Aplicații.....	257

Cursul 7: Instituțiile sociale

1. Conceptul de instituție socială. Elementele structurale ale instituțiilor sociale. Procesul de instituționalizare.....	262
2. Factorii care condiționează eficiența instituțiilor sociale.....	264
3. Structuri instituționale. Evoluția instituțiilor sociale la etapa contemporană.....	266
4. Studiu de caz: Instituția educației în Republica Moldova.....	270
5. Studiu de caz: Calitatea formării profesionale în Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți.....	310
6. Studiu de caz: Calitatea formării profesionale a asistenților sociali în USARB.....	322
7. Aplicații.....	323

Cursul 8: Personalitate și socializare

1. Factorii dezvoltării personalității.....	325
2. Procesul de socializare.....	328
3. Agenții socializării.....	331

4. Tipuri de socializare.....	334
5. Integrarea socială.....	336
6. Resocializarea în instituțiile totale.....	337
7. Aplicații.....	338

Cursul 9: Controlul social

1. Noțiunea de control social.....	341
2. Dimensiuni și sensuri ale controlului social.....	342
3. Tipuri, mecanisme și mijloace ale controlului social.....	344
4. Funcții și disfuncții ale controlului social.....	349
5. Controlul social în societățile deschise și închise.....	352
6. Aplicații.....	353

Cursul 10: Procesele sociale

1. Definirea proceselor sociale.....	355
2. Tipologia proceselor sociale.....	356
3. Procese de dinamică socială.....	361
4. Mișcările sociale.....	368
5. Paradigma sociologică de abordare a problemelor sociale.....	371
6. Aplicații.....	375

Prefață

Punem la dispoziția studenților care se specializează în domeniul Științe ale educației și în domeniul Științe sociale și comportamentale (specialitatea Asistență socială) o selecție de subiecte care acoperă programa cursului universitar Sociologie (un semestru) și programa cursului Sociologie generală (un semestru).

Suportul de curs conține atât teoria vieții sociale, studii de caz, cât și elemente de metodologia cercetării sociologice empirice.

Vreau să cred că studenții vor completa cu lecturi extinse acest material didactic, care nu poate fi calificat altfel decât introductiv.

Cursul 1: Sociologia ca știință socială

1. Contextul apariției sociologiei ca știință
2. Obiectul de studiu și problematica sociologiei
 - 2.1 Sociologia ca știință „pozitivă”
 - 2.2 Consolidarea explicațiilor sociologice
 - 2.3 Domeniile cunoașterii sociologice
3. Societatea ca domeniu principal al analizei sociologice
4. Relevanța cunoașterii sociologice: sociologia reflexivă
5. Sociologia și sistemul științelor
6. Sociologia generală și de ramură
7. Funcțiile sociologiei
8. Aplicații.

1. Contextul apariției sociologiei ca știință

Sociologia este una dintre științele ce au apărut relativ tâziu în istoria culturii. Cei mai mulți dintre istoricii sociologi consideră că fondatorul ei ar fi gânditorul francez A. Comte (1798 – 1857) prin lucrarea „Curs de filosofie pozitivă”, deși este exprimată și opinia potrivit căreia, cei care au pus bazele științifice ar fi Th.Hobbes (1588 – 1679) în lucrarea „Leviathan”(1651), Montesqueu (1689 – 1755) în lucrarea „Despre spiritul legilor”(1748).

Au. Comte este cel care folosește pentru prima oară termenul de sociologie cu înțelesul de știință a fenomenelor vieții sociale, în lucrarea „Curs de filosofie pozitivă”, carte apărută în 1839.

Provenită dintr-o însoțire curioasă a unui termen latin - socius (tovarăș asociat) cu altul din limba greacă - logos (știință, teorie) noua formulare trebuia să o înlocuiască pe cea veche de „fizică socială”, folosită în linii mari pentru același registru de probleme.

Au. Comte nu este considerat fondatorul sociologiei ca știință numai pentru faptul de a fi atribuit noul nume, ci și pentru preocupările lui de a evidenția domeniul noii științe, locul ocupat de ea în clasificarea științelor, raporturile dintre aspectele statice și cele dinamice din societate. Noua știință, a apărut ca o necesitate în împrejurări socioculturale ce o revendicau¹:

1. Manifestarea în Franța a unor mari *mișcări sociale* care cauzau mari suferințe (Marea Revoluție Franceză, războaiele napoleoniene, mișcările sociale de după căderea lui Napoleon, nemulțumirile generate la 1830 de „domnia sacului cu bani” etc.). Evenimentele anterior menționate necesitau o explicație plauzibilă și *impuneau descoperirea cauzelor care le-au generat*;

2. Existența preocupărilor pentru *realizarea de reforme sociale*, astfel că întrebarea devenită laitmotiv la care încercau să răspundă mințile lucide ale vremii, era: *cum se poate reorganiza societatea?* Întrebarea era firească, deoarece se căutau „norme mai stabile” pentru a evita crize și

¹ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I. Iași, 1999, p.17 – 18.

catastrofe sociale de genul Marii Revoluții Franceze. Filosofia socială a vremii nu se isprăvea cu această sarcină, ea se dovedise inoperantă în raport cu marile convulsii sociale;

3. **Persistența nostalgiei față de autoritatea și ordinea evului mediu,** precum și față de idealul de unitate existent înainte de criza revoluționară. Sociologia a apărut tocmai pentru a oferi soluții de ieșire din criză, pentru revenire la ordine și recâștigarea echilibrului social.

4. Repulsia față de metafizică deoarece ar constitui „piedica principală, funestă la orice reorganizare. Filosofia însăși (spre deosebire de sociologie) se afla în situația de a nu mai putea progresa, pentru că se raporta la cadre mult prea largi ce nu îngăduiau dobândirea preciziei în cercetare. Șansa ei de revigierare era reprezentată de încercările de transformare în „filosofia pozitivă”².

5. **Traversarea unei prelungite perioade de criză intelectuală** față de care sociologia a apărut ca un „capăt al ascensiunii spiritului pozitiv”, ca o ieșire dintr-o profundă perioadă de criză intelectuală. Până atunci criza era întreținută de imposibilitatea fundamentării unei științe care să conducă la reorganizarea societății.

6. **„Apariția sociologiei ca știință a fost pregătită și de dezvoltarea cercetărilor experimentale din domeniul științelor exacte: fizică, chimie, biologie.** Acestea au deprins spiritul cu analiza obiectivă și controlul faptelor și au determinat atitudinea științifică a cercetătorului”³ Nu întâmplător au apărut teorii ce vorbeau despre „omul mașină”, despre societate ca organism social, despre legi și formule ale socialului.

7. Spectacolul vieții sociale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, inspirația din experiența științelor naturii, **precum și creațiile anterioare din domeniul științelor despre om și societate** (despre acestea vom vorbi în altă parte) au fuzionat pentru a propulsa noua știință socială – sociologia.

8. **Pentru unii cercetători, sociologia este născută din revoluția industrială,** care aduce în prim – plan fenomene sociale noi sau radicalizează altele mai vechi. Multe aspecte ale societății, precum supraproducția, marile descoperiri științifice, suprapopulația, intensificarea urbanizării, creșterea numărului mișcărilor revoluționare, criminalitatea, alienarea etc. necesitau o abordare de pe poziții științifice. Explicațiile filosofante nu se mai dovedeau a fi eficiente în viața practică.

2. Obiectul de studiu și problematica sociologiei.

Condițiile clasice de validare a unei științe – existența unui domeniu propriu de studiat (1), deținerea unor metode specifice de cercetare a obiectului (2) și descoperirea, formularea de către cercetători a legilor care guvernează domeniul investigat (3) – sunt relativ acceptate și de către sociologi.

² IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I., p.17 – 18.

³ PETRE Andrei. Sociologie generală. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1936, p. 46.

În timp, sociologia a reușit frumoasa performanță de a se face utilă. Bunăoară, în unele instituții economice din S.U.A. și din Europa de Vest, sociologul este angajat permanent și ocupă o poziție hotărâtoare având drept de veto față de deciziile consiliului de administrație. Faptul acesta dovedește nu numai obținerea de către sociolog a unei înalte considerații, ci și asumarea unei foarte mari responsabilități⁴.

2.1 Sociologia ca știință pozitivă

Sociologia apărea, după Au. Comte, ca o nouă știință pozitivă, alături de celelalte științe deja consacrate - fizica, biologia, chimia sau matematica și ar fi avut ca obiect de studiu societate umană. Ea ar fi fost o știință pozitivă din două considerente principale⁵: mai întâi pentru că s-a bazat pe metodele specifice științelor naturii – observația, experimentul, comparația, modelarea matematică – în vederea culegerii de date empirice despre entități observabile. În al doilea rând întrucât ar fi dedus, pe cale logică și mai ales din analiza empirică, legi sociale și predicții despre evoluția viitoare a societății.

În viziunea lui Comte, sociologia era nu numai cea mai nouă, dar și cea mai complexă dintre științe. Ea ar fi oferit cunoștințe, metode și tehnici pentru reconstrucția lumii sociale a vremii, afectată puternic de inegalități și tensiuni sociale. În plus, sociologia ar mai fi avut o menire: să întemeieze o nouă „regilie a umanității”, o religie bazată pe noua știință socială pozitivă și despărțită de dogma și credința tradițională.

În esență, primele teorii pozitivistice se bazau pe metodologia ce poate fi desemnată drept disciplinaritate mecanică: se utilizat mijlocele și procedurile de cercetare împrumutate preponderent din fizică și biologie, dar și din filosofie și istorie⁶.

De atunci și mai ales ca urmare a inițiere din scrierile de „filosofie pozitivă” ale lui Comte, sociologia a urmat traiectoria unei dezvoltări care a consacrat-o ca o *știință socială distinctă a modernității*. Reprezentanți în acest sens sunt sociologii clasici – fondatori ai sociologiei moderne: Emile Durkhem (1858-1917), Karl Marx (1818-1883), Max Weber (1864-1920) sau George Herbert Mead (1863-1931). Aceștea au analizat tranziția de la societatea tradițională, caracterizată de dominația economiei agrare și a culturii religioase, la societatea modernă, industrială, tot mai intens urbanizată și raționalizată⁷.

2.2 Consolidarea explicațiilor sociologice

Din momentul apariției și până în prezent, sociologia își caută forma optimă de înfățișare pentru:

1. A nu fi suprimată de celelalte științe socioumane;

⁴ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I, p.21.

⁵ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011, p.20

⁶ КРАВЧЕНКО С.А. Развитие предмета социологии: от монодисциплинарности к меж – и постдисциплинарности// Социологические исследования №3,2020, p. 16-26, <https://www.socis.isras.ru/article/8057>

⁷ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.21.

2. A dovedi oamenilor utilitatea și eficiența apelului la sociologie ceea ce presupune evidențierea orientării ei spre studiul faptelor sociale concrete. Dacă ar fi să judecăm sociologic, doar prin prisma perfecțiunii științifice, atunci am conchide (mai ales dacă nu înțelegem de ce există atât de multe curente, școli, doctrine contradictorii) că am avea de a face cu o știință încă neînchegată și chiar „incapabilă de adevăr”. În realitate însă „sociologia este o operă umană, care se săvârșește cu instrumente de cunoaștere imperfecte, dar perfectibile”⁸.

3. A minimaliza fără a neglija faptul că „este singura știință care, de la apariție și până în prezent, a urmărit cercetarea unui obiect în permanentă transformare”⁹. Având ca misiune studiul societății – iar aceasta modificându-se de la o etapă de evoluție la alta – este ca și cum sociologia s-ar schimba sau s-ar reface de fiecare dată. Totuși, oricât ar crește obiectul sociologiei, în ultima instanță acesta rămâne tot societatea cu dimensiunile ei esențiale.

Astăzi formulăm noi întrebări în sociologie:

- care este menirea sociologiei astăzi, în societatea contemporană, la început de secol XXI?
- ce ne spune sociologia despre tipul de societate în care trăim și despre viața noastră individuală și de grup în această societate?
- în ce măsură societățile actuale sunt „dependente de istorie” și ce dezvoltări ulterioare putem anticipa?
- cum ne poate ajuta sociologia să facilităm procesul integrării societății moldovenești în Uniunea Europeană?

Sociologii contemporani oferă ilustrări ale modului în care dispar configurări sociale consacrate în vremurile anterioare și cum apar cu aceeași rapiditate cristalizări sociale noi. Avem pe de o parte promisiuni și realizări ce nu pot fi comparate cu cele din perioadele istorice mai timpurii, iar pe de altă parte conflicte sociale ce se tot diversifică, incertitudini și riscuri care se multiplică, inegalități care se aprofundează¹⁰ (este suficient să medităm doar asupra consecințelor invaziei Rusiei asupra Ucrainei în data de 24 februarie 2022 asupra comunității mondiale și sesizăm imediat noua realitate socială).

Dezvoltarea tehnologică a condus la afirmarea societății postindustriale; globalizarea include în interdependențele sale arii tot mai diverse ale vieții cotidiene individuale și ale organizațiilor și activităților economice, politice sau culturale; informația și cunoașterea au devenit principalii factori ai transformărilor sociale; ritmul schimbărilor s-a intensificat permanent; individualizarea se substituie structurilor sociale de care mai înainte fiecare era dependent; stilurile de viață se diversifică; „consumerismul” a devenit un mod de viață; consecințele neintenționale ale configurărilor sociale devin tot mai numeroase; statele naționale își pierd din suveranitate sub presiunea valurilor globalizării și ale companiilor multinaționale etc.

⁸ HERSENI, Traian. Prolegomene la teoria sociologică, Editura Științifică, București, 1969, p.109.

⁹ G.Bouthoul – *Traté de sociologie* Paris, Payot, 1949, p.66, Apud: Ion Ionescu, Dumitru Stan. *Elemente de sociologie*, Vol I.p.20.

¹⁰ VLĂSCĂANU, Lazăr. *Sociologia ca știință socială*. În: *Sociologie* /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.22.

Ordinea și dinamica socială sunt într-un permanent proces de re-configurare, iar rosturile sociologiei de astăzi rezidă în explicarea genezei, continuității și eventualei dispariții a acestora.

Este unanim recunoscută teza că existența individului este de neconceput în afara grupului. Grupurile îi întrețin omului sociabilitatea, oferindu-i cadrele culturale necesare pentru rezolvarea trebuințelor sale fundamentale.

Iată de ce sociologia ca știință despre societate ar reprezenta „știința însoțirii, asociații, întovărășirii, a grupărilor, colectivelor, unităților sau formațiunilor sociale de orice fel, a tuturor formelor de viață socială constituite de oameni, de la cele mai simple și mărunte ca cercurile de prieteni, familia conjugală, echipele de muncă, până la cele mai complexe și mai întinse, ca triburile, popoarele, națiunile, țările, organizațiile internaționale”¹¹.

Obiectul sociologiei îl constituie studiul colectivităților umane și al relațiilor interumane în cadrul acestora, precum și al comportamentului uman în cadrul social propriu grupurilor și comunităților umane de diferite tipuri¹².

Sociologul trebuie să vizeze modalitățile de constituire a grupurilor, structurile lor, fenomenele și procesele interioare colectivităților, forțele ce provoacă solidaritatea și dispersarea indivizilor. Sociologia trebuie să cerceteze acele aspecte care îi reunește pe indivizi, problemele lor comune fundamentale, în ultima instanță, relațiile dintre ei. Sociologia este nevoită să tindă spre nomotetic, spre dezvăluirea relațiilor sociale a raporturilor cauzale cele mai stabile și cele mai extinse.

Societatea reprezintă un întreg ce poartă o realitate diferită de cea a părților (indivizii), iar datorită acestui decalaj este greu cognoscibilă. Din această cauză nici nu poate fi redusă la părțile componente, ea este ceva mai mult decât suma părților.

Faptele ce se produc în cadrul societății, chiar dacă se exprimă prin indivizi concreți apar, totodată, și ca opere ale colectivităților. Aceasta înseamnă că cei care le-au săvârșit au fost constrânși să respecte anumite credințe, practici, reguli, obligații sociale. Din acest considerent, sociologia este apreciată ca știința regularităților, constantelor socialului sau știința despre societate în ansamblul ei, deși este nevoită să nu oculteze problemele care privesc indivizii¹³.

Așa cum menționează sociologul român **Lazăr Vlăsceanu**¹⁴, menirea sociologiei actuale este mai ales aceea de a explica modurile de organizare și funcționare a diverselor sisteme sociale, adică a acelor entități care includ mai mulți indivizi aflați în relații unii cu alții pentru a realiza scopuri comune. Pe lângă acest tip de explicații, există numeroase analize sociologice focusate pe comportamente ale indivizilor în diferite situații de viață. Mai mult, explicarea comportamentelor sistemelor sociale se bazează în mare parte pe informațiile despre indivizii care le aparțin. Concepută

¹¹ HERSENI, Traian. Ce este sociologia, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p.5 – 6.

¹² CONSTANTUNESCU, Virgil, STOLERU, Paula, GRIGORESCU, Pompiliu. Sociologie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 12.

¹³ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I, p. 24.

¹⁴ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord), p. 22.

din această perspectivă, *sociologia este știința care studiază lumea vieții sociale așa cum este relevată de individualități umane în comportamente sau acțiuni, relații sau interacțiuni ce se desfășoară în sisteme sociale de tipul grupurilor, organizațiilor, comunităților sau societăților*¹⁵.

Sociologia științifică se prezintă sub forma unor teorii care respectă următoarele *principii*:

- a) lumea externă există independent de simțurile noastre (*principiul realismului*);
- b) relațiile din mediul social se produc în mod necesar și sunt organizate în termeni de cauză – efect (*principiul determinismului și regularității*);
- c) lumea externă poate fi cunoscută prin observații obiective și pe cale logică (*principiul cognoscibilității și raționalității*)¹⁶.

Sociologia nu-și propune să abordeze întregul mozaic de forme concrete întâlnite în societate, ci numai pe acelea care prezintă următoarele caracteristici:

- constanță,
- reprezentativitate statistică
- și actualitate.

Dacă pornim de la aceste caracteristici, constatăm că obiectul de studiu al sociologiei poate fi detaliat în câteva mari aspecte:

- a) acțiuni sociale (munca, educația, propaganda politică etc.);
- b) instituții sociale (școala, familia, biserica, partide politice etc.);
- c) grupurile sociale (de la microgrupuri și până la cele cu dimensiunile cel mai mari: clasele sociale, populația unei țări privită în ansamblul ei etc.);
- d) fenomene sociale diverse (mobilitatea socială, delincvența, sinuciderea etc.).

*Misiunea sociologului este de a cerceta orice subsistem al socialului (economia, politica, justiția, educația etc.) din punctul de vedere al genezei, al alcătuirii și funcționării, al raporturilor cu celelalte subsisteme, al tendințelor evolutive etc.. Sociologul trebuie să stabilească un diagnostic științific (să expertizeze) al componentelor socialului și să elaboreze predicții vizând evoluția proceselor sociale*¹⁷.

Orice știință se distinge nu numai prin obiect sau domeniu de studiu, ci și printr-un sistem coerent de concepte, de legi și de metode proprii de cercetare.

Referințele și implicațiile cunoașterii sociologice sunt duble. Pe de o parte, sociologia prezintă moduri de construcție individuală a vieții, dar, pe de altă parte, demonstrează că aceste moduri individuale de viață depind de configurațiile istorice deja consacrate și de multiple contexte și forțe sociale noi, care sunt deja constituite sau doar emergente¹⁸. Realitatea socială este în continuă

¹⁵ IBIDEM, p.22,23.

¹⁶ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I, p, p. 25.

¹⁷ ПОПОВ, Е.А. Социология права в системе наук об обществе и праве//Социс,№3,2012, p.31.

¹⁸ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), 2011 p. 23.

schimbare, iar sociologia nu poate să fie în decalaj față de realitatea pe care este așteptată să o reflecte teoretic.

2.3 Domeniile cunoașterii sociologice

Să ne referim în mod concis asupra **domeniilor cunoașterii sociologice**, unor concepte ale sociologiei, pentru ca mai apoi, pe parcurs să le discifram prin prisma logicii interioare a structurii disciplinei „Sociologie”.

Problematica fundamentală în domeniul sociologiei este prezentată de multe ori prin referință la planurile principale ale analizei domeniilor sau componentelor vieții sociale. După **Alex Inkeles**, părțile principale în prezentarea sociologiei sunt următoarele:

1. Cultura și societatea umană, în perspectivă sociologică; metodă științifică în științele sociale;

2. Unitățile primare (fundamentale) ale vieții sociale: acte sociale și relații sociale; personalitatea individului; grupuri (inclusiv etnice și cele de clasă); comunități – urbane și rurale; asociații și organizații; populații; societate.

3. Instituții sociale fundamentale: familia și rudenia; instituții economice, politice; instituții legislative, religioase; instituții educaționale, științifice, reacționale etc.

4. Procesele sociale fundamentale: diferențiere socială și stratificare; cooperare, asimilare, acomodare, îndoctrinare socială..., evaluare socială – studiul valorilor, controlul social și devianță socială, integrare socială, schimbare socială¹⁹.

În Dictionnaire critique de la sociologie R.Boudon și Fr. Bourricaud grupează problemele sociologiei în opt capitole mari după cum urmează:

1. *Mari clase de fenomene sociale* (conflict, ideologie, religie);

2. *Tipuri și aspecte fundamentale ale organizării sociale* (birocrăție, capitalism, partid);

3. *Concepte majore proprii sociologiei* (anomie, charismă);

4. *Concepte de folosință curentă în sociologie și comune mai multor discipline* (structură, sistem);

5. *Paradigme și teorii cu pretenții generalizatoare* (culturalism, funcționalism, structuralism);

6. *Probleme teoretice majore* (control social, putere);

7. *Probleme epistemologice majore* (obiectivitate, pozitivism, teorie);

8. *Articole privitoare la principalii fondatori ai sociologiei* (aportul lor teoretic, metodologic și aprecierea relevanței lor actuale)²⁰.

¹⁹ APUD: CONSTANTUNESCU, Virgil, STOLERU, Paula, GRIGORESCU, Pompiliu. Sociologie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 11.

²⁰ APUD: IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I, p. 33,34.

Problematika sociologiei ar mai putea fi urmărită și după alte criterii cum ar fi: opțiunile marilor personalități ale sociologiei, preferințele școlilor sau curentelor sociologice, preponderența problemelor în funcție de perioadele de evoluție acestei științe etc.

Cel mai adesea sociologia se interesează de explicarea organizării și funcționării unor sisteme sociale cuprinzătoare, fie că e vorba de organizații, cum ar fi o corporație, o firmă sau o întreprindere, o școală, o universitate sau un post de radio sau o entitate mass-media, fie că avem în vedere o comunitate, o regiune, un stat național sau chiar sistemul mondial²¹.

În consecință, sociologia:

a) studiază comportamente sau acțiuni individuale, dar și mai ales comportamente ale sistemelor sociale;

b) identifică și explică rațiunile sau motivele opțiunilor și orientărilor individuale și cauzele care determină anumite configurații ale sistemelor sociale.

Rezultă două niveluri corelate ale teoriei sociologice. **Nivelul microsocial** vizează acțiunile sau comportamentele individuale, adică analiza motivelor și a semnificațiilor investite de indivizi în acțiunile sau opțiunile promovate pe scena socială, a distribuției sociale a acestor acțiuni și a regulilor sau a instituțiilor aplicate pentru inițierea acțiunilor, pentru interpretarea lor și stabilirea relațiilor interindividuale. **Nivelul macrosocial** se referă la agregări ale acțiunilor individuale în sisteme sociale mai cuprinzătoare și la analize ale acestor sisteme ca sisteme – de la grupuri la comunități, state naționale sau societăți²².

După cum observăm, există anumite diferențe pe marginea problemei de care ne ocupăm. La momentul actual, sociologia îmbrățișează o serie de concepții diferite atât cu privire la ceea ce ar trebui să cuprindă o știință socială, cât și la a preciza care ar putea fi obiectul propriu-zis al sociologiei în particular. **Există trei concepții generale privind obiectul interesului sociologic** – deși acestea nu se exclud reciproc²³. Despre toate trei se poate spune că definesc studiul societății însă ce anume se înțelege prin societate diferă întrucâtva în fiecare caz.

Prima afirmă că obiectul propriu-zis al sociologiei este **structura socială**, în sensul modelelor de relații având existență independentă, mai precis și dincolo de indivizii sau grupurile care ocupă în fiecare moment poziții în aceste structuri de exemplu, pozițiile familiei nucleare (mamă, tată, copii) pot rămâne aceleași de la o generație la alta și de la un loc la altul, în mod independent de anumiți indivizi care ocupă sau nu pozițiile respective. Există două versiuni importante ale acestei abordări: marxismul, care conceptualizează structurile „modurilor de producție și funcționalismul structural parsonsian, care identifică sisteme, subsisteme și structuri de rol.

O a doua perspectivă consideră că obiectul propriu-zis al sociologiei constă în ceea ce am putea numi, o dată cu Durkhem „**reprezentări colective**: sensuri și căi de organizare cognitivă a

²¹ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p. 24.

²² VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p. 24.

²³ OXFORD. Dicționar de sociologie. Editat de Gordon Marshall, București, Univers enciclopedic, p.564.

lumii ce supravețesc peste și dincolo de indivizii care se socializează prin intermediul lor. Limba însăși este cazul paradigmatic: există înainte de nașterea noastră, continuă după moartea noastră și, ca indivizi, putem să o modificăm puțin sau deloc. O mare parte din opera structuralistă modernă și din cea postmodernistă (în special analiza discursului) poate fi privită ca aparținând acestei tradiții.

În sfârșit, **mai există aceia**, pentru care obiectul propriu-zis al atenției sociologice este **acțiunea socială** cu sens, în modul propus de Max Weber. Presupunerea implicită sau explicită care stă la baza acestei abordări este aceea că nu există nimic în spatele cuvântului „societate”, ci doar indivizi și grupuri care intră în relații sociale unii cu alții. Există căi foarte diferite de a studia această interacțiune, dintre care pot fi numite: preocupările lui Weber legate de acțiunea rațională și de relațiile dintre credințe și acțiuni, interesul interacționalismului simbolic privind producerea, menținerea și transformarea sensurilor în interacțiunea față în față, precum și studiile etnometodologice despre construcția realității sociale prin intermediul practicilor lingvistice.

Un moment de reflecție va confirma că, laolaltă, acești trei candidați posibili la studiul sociologiei apropape că epuizează seria elementelor posibil de întâlnit în cursul relațiilor sociale²⁴.

3. Societatea ca domeniu principal al analizei sociologice

După cum am menționat, sociologia s-a consacrat ca știință odată cu modernitatea și, evident, analizele sale au fost mai ales cele ale societăților moderne, dar au variat în conținut și în abordare în funcție de contextele sociale ale vremii.

În funcție de contextualizarea istorică și cu referire la societate, ca domeniu principal al studiului sociologic, **distingem trei moduri succesive de concepere sociologică a societății**²⁵.

a) Societatea universală.

O perioadă lungă de timp, sociologia clasică a identificat societatea cu tipul european de societate industrială și a lăsat în sfera cercetării antropologice studiul societăților non-europene. Accentele antropologilor erau puse pe diferențele culturale dintre comunități și numai rareori erau identificate și elemente comune ori de similaritate²⁶.

Sociologia clasică din a doua jumătate a sec. al XIX-lea și înc. sec. al XX-lea considera societatea ca și natura din științele naturii: exterioară indivizilor umani, construită dintr-un set uniform și coerent de fenomene, relații, fapte, lucruri sau procese sociale corelate, exterioare, obiective și independente de individ. Până în perioada de după primul război mondial, se avea în vedere societatea „universală”, care nu era alta decât societatea vest-europeană, și se insista asupra opoziției dintre societatea tradițională (feudală) și cea modernă (industrială, capitalistă, democratică).

Principalele caracteristici ale conceptului clasic de societate erau următoarele:

²⁴ IBIDEM.

²⁵ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), 2011 p.27

²⁶ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.27

a) *Universalism*: societatea umană era considerată *unică* indiferent de spațiul geografic de localizare și de caracteristicile sociodemografice ale populației, problema sociologică de interes major ar constata mai ales în identificarea componentelor și caracteristicilor *universale* ale acestei societăți unice, iar sociologii clasici –Spencer, Marx, Durkheim, Weber sau Pareto – au propus moduri proprii de „societate universală”;

b) *Holism*: societatea era considerată un tot organic, o totalitate cu componente interdependente, asemenea organelor specializate funcțional dintr-un organism biologic (în special în concepția sociologică a lui Herbert Spencer, dar și în cea a lui Marx sau Durkheim);

c) *Realism*: în raport cu individualitățile, societatea este singura realitate efectivă și constrângătoare, dispunând de mecanisme de control social și de supunere sau integrare a fiecărui individ într-o diviziune prestabilită a muncii sociale;

d) *Istorism evoluționist*: societatea era asociată cu „istorii” discursive alternative, istorii care comunicau prea puțin între ele și care erau orientate evoluționist, teleologic, legic, către ținte proiectate într-un viitor al promisiunilor;

e) *Determinism*: fie există interdependențe organice între componentele societății (determinism organicist la H. Spencer), fie poate fi specificat un factor determinant unic în funcție de care erau structurate celelalte componente ale societății (determinism factorial: la Marx – factorul determinant era baza economică, la Weber sau Durkheim – cultura);

f) *Esențialism*; sociologia opera cu concepte sociale generice care eludau specificități istorice și contextuale ale societăților; reprezentativ în acest sens era conceptul de „om” ca ființă generică, universală, naturală, rațională, fără distincții geografice, istorice sau simplu demografice (prin „om” înțelegând implicit doar bărbatul)²⁷.

b) Societatea națională

După începutul și până aproape la sfârșitul secolului XX, societatea este identificată cu societățile naționale. Societatea este definită prin stat și națiune. În consecință, s-a ajuns la aceea stare în care se considera că ar exista tot atâtea societăți câte state naționale există. Astfel, în sociologia românească, **Dimitrie Gusti** dezvoltă, înainte de cel de-al doilea război mondial, o „sociologie a națiunii” menită să releve specificul societății naționale și să contribuie prin aceasta la modernizarea statului român.

Universalismul clasic este înlocuit, în această perioadă de dezvoltare a sociologiei, de *naționalismul sociologic*; cercetarea sociologică ia ca referință principiul naționalismului metodologic, care nu lasă loc decât comparațiilor între statele naționale, dar și analizei cooperărilor sau tensiunilor internaționale. Principalele caracteristici ale acestei *sociologii a societății naționale* sunt următoarele:

²⁷ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), 2011 p.27.

1. *Teritorialism național al societăților*: granițele cercetării sociologice sunt stabilite de granițele statului național, teritoriul de delimitare a unei societăți este teritoriul național;

2. *Multiplicare a sociologilor*: societatea este identificată cu societatea națională, delimitată de statul național și de națiune, astfel că rezultă societăți naționale multiple asociate cu sociologii naționale;

3. *Omogenitate culturală sau multiculturalism*: societatea statului național este considerată fie că relativ omogenă din punct de vedere cultural și accentul este pus pe integralism și specific național ireductibil, fie că incluzând o pluralitate sau o diversitate culturală în care diferențele etnic-culturale rezistă oricărei comparații, întrucât sunt incomensurabile, și trebuie caută și dezvoltată coexistența multiculturală;

4. *Pluralism, particularism și internaționalism*: conceptul de societate, în sensul universal clasic, este abandonat, întrucât există doar o pluralitate de societăți particulare; societățile naționale pot intra în relații internaționale unele cu altele, sociologia analizând și relațiile naționale în care este implicată fiecare societate ca un actor distinct;

5. *Falsitate a inferențelor universale*: studiul sociologic al societăților singulare facilitează comparabilitatea acestora și formularea de inferențe despre o eventuală „societate universală”; numai că analiza particularistă a fiecărei societăți naționale prezintă particularul ca universal sau rezultatele comparării ca diferențe sau comunalități universale; consecința este că aceste inferențe cu pretenție universală sunt pe cât de empirist-inductive, pe atât de incomplete, generând un fel de falsitate universală.

c) Societatea globală și cosmopolită

Al treilea mod de concepere a societății în sociologie începe să se dezvolte odată cu accentuarea proceselor de globalizare către sfârșitul secolului XX și în prezent. **Odată cu accentuarea proceselor de globalizare** către sf. sec. XX, ceea ce presupune multiplicarea relațiilor de interdependență economică, politică sau culturală dintre societățile naționale sau dintre componente ale acestora, astfel că „popoarele lumii sunt încorporate într-o singură societate, societatea globală”²⁸, unitățile clasice de cercetare ale sociologiei încep să devină pe cât de neclare pe atât, uneori arbitrare. Discuțiile dintre național și internațional, local și global, intern și extern și-au pierdut multe din fundamentele care le-au consacrat: influențe și valori ale globalizării se concretizează în cristalizări locale, numeroase relații internaționale sunt induse și mai ales transformate în presiuni ale globalizării, distincția dintre intern (național) și extern (global sau internațional) devine neclară. Drept urmare, *societatea națională devine un „container” prea închis și limitativ atunci când nu este considerată în contexte mai cuprinzătoare de tip global*²⁹. Consecința acestei dezvoltări este dublă:

a. unitățile de analiză ale sociologiei se multiplică, dar într-un cadru global;

²⁸ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), 2011 p.29.

²⁹ IBIDEM, p. 30.

b. sociologia are nevoie de o nouă metodologie a construcției teoretice, care este diferită de cea bazată pe principiul naționalismului metodologic clasic.

U. Beck consideră că noua concepție sociologică de dezvoltat în prezent este concepția cosmopolită, acestea corespunzându-i și un nou principiu al analizei sociologice – **principiul cosmopolitismului metodologic**: „Concepția cosmopolită înțelege schimbarea din gramatica socială și politică și prin urmare, pentru a da un exemplu, înțelege procesul de integrare prin globalitatea reflexivă. Adversitatea de tipul „sau înăuntru sau în afară”, care stă la baza distincției dintre național și internațional, este depășită de conjunctivul „și înăuntru și în afară”. Concepția cosmopolită identifică realități spațiale, temporale și practice multiple de tipul „și...și”, față de care perspectiva națională rămâne opacă”³⁰. Rezultă amestecuri care depășesc sau anulează vechi polarități culturale sau naționale, care aduc împreună diferențe și asemănări universale și particulare, manifestări globale și locale. Identitățile personale și conștiințele structurării acestora ies din spațiile înguste ale unor comunități autarhice, fie ele și naționale, întrucât informația și formarea, trăirea și aplicarea sunt permanente și sub influența circuitelor globale. Migrația de muncă sau cea turistică amestecă comunități și stiluri de viață, culturi și cunoașteri; schimbările economice, crizele sau migrațiile de capital nu cunosc granițe etc.

În virtutea transformărilor sociale recente, unitățile de analiză ale sociologiei nu numai că se diversifică, dar nu pot fi utilizate decât ca întrepătrunse, iar ideea de complementaritate a perspectivelor de analiză sociologică ajunge să ocupe o poziție centrală:

a. *Globalism și multiplicare a unităților de analiză*: societatea nu mai poate fi identificată pur și simplu cu națiunea sau cu statul național atunci când avem în vedere efectele globalizării. Postularea opoziției latente sau chiar active dintre societatea globală și cea națională, în vederea centrării exclusive a analizei sociologice pe societatea statului național, trebuie înlocuită cu cea abordare în care orice societate națională nu poate fi analizată decât din perspectivă globală și orice fenomen sau manifestare a globalizării nu se poate realiza altcumva decât național sau local. Perspectiva este globală în măsura în care analiza este locală și orice analiză locală are o dimensiune globală.

b. *Complementaritatea perspectivelor analizei sociologice*: în prezent, avem de-a face atât cu o multiplicitate a unităților analizei sociologice, cât și cu o unitate a diversității abordărilor pe axele local/global, transnațional, național/global. Această unitate a diversității abordărilor este dirijată de principiul metodologic al complementarității perspectivelor analizei sociologice. Aceasta cu atât mai mult cu cât dinamica socială contemporană ia forma fluxurilor și rețelelor;

c. *Fluxuri și rețele*: persoanele și comunitățile locale sau naționale sunt implicate în fluxuri și rețele multiple, de informații și cunoaștere, de schimburi materiale și simbolice; acestea dispun de o

³⁰ APUD: VLĂSCLEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.30.

bază instrumentală sau tehnologică specifică, de semne și simboluri distincte și de organizații particulare; între „sine” și rețea, între local și cosmopolit sau între comunitățile localizate geografic și lumea rețelelor virtuale ce se vor „comunitare” apar tensiuni și mobilități, contradicții și armonizări;

d. Viitorul în prezent: pentru a evita limitarea la simple coordonate spațiale în specificarea unităților analizei sociologice, timpul social, dilatat cum este și cum devine tot mai mult, trebuie readus în analiză; continuitatea evoluționistă și lineară clasică este însă înlocuită de cerința modelării prezentului către viitor. Prospectarea posibilităților se face atât cu scopul conștientizării pericolelor sau riscurilor din prezent, care potențial s-ar agrava în viitor, cât și pentru a identifica acele consecințe neintenționate generate de o raționalizare tehnică tot mai accentuată;

e. constructivism individual și sociologic: dincolo de distincțiile în timp și spațiu social, perspectiva actorilor sociali devine tot mai importantă în prezent. Construcția identităților în condiții de multiplicare a perspectivelor locale, naționale, regionale sau transnaționale solicită aplicarea perspectivei constructiviste a actorului individual și confruntarea acesteia cu cea a analistului social.

f. principiul cosmopolitismului metodologic: cosmopolitizării lumii sociale îi corespunde principiul cosmopolitizării cercetării sociologice. Relațiile de tip internațional sunt de înlocuit cu relațiile de tipul național-global sau global-național, astfel că tot ceea ce ni se prezintă ca aparținând societății globale include proiectele naționale și le extinde până la atingerea adevăratei lor măsuri³¹.

g) cele trei moduri de concepere sociologică a societății s-au succedat istoric, dar nu în absența unor transferuri de cunoaștere și de abordări metodologice de la o perioadă la alta. Astfel, universalismul abstract al societății și al cunoașterii sociologice din fazele clasice ale sociologiei a fost și încă este în curs de transformare într-un universalism relevat de fluxurile și rețelele cosmopolite din epoca actuală sau în valurile globalizării realizate local. La fel se întâmplă și cu transformarea sociologiilor focalizate pe analizele naționalismului sau ale dezvoltării statului și societății naționale actuale, care nu mai pot fi naționale sau locale decât în măsura în care sunt globale.

Astăzi, când transformările sociale sunt fără precedent, sociologia se confruntă cu o nevoie acută de înnoire a conceptelor și a teoriilor sale pentru a sprijini, pentru a anticipa nevoile de reflexivitate individuală și societală, de construcție a identităților personale și de dezvoltare a societăților³².

O nouă cunoaștere sociologică a noului tip de societate trebuie să se dezvolte și să-și afirme relevanța. Așa cum sociologia clasică a oferit explicații pentru modul de configurare a unei societăți universale abstracte în condiții de despărțire a societății moderne de cea tradițională și așa cum societăților naționale și-au asociat sociologii naționale fragmentate, tot astfel sociologia contemporană trebuie să se înnoiască, să devină ***o nouă sociologie***, a timpului nostru actual, pentru a analiza

³¹, VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p. 31,32.

³² VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.32.

societatea globală prin configurațiile locale ce-i sunt specifice. Această nouă sociologie este o sociologie reflexivă.

4. Relevanța cunoașterii sociologice: sociologia reflexivă

Pentru analiza relevanței cunoașterii sociologice sunt împărțite două distincții analitice³³. Prima se referă la distincția dintre *mediul social natural* al societăților tradiționale, în care relațiile sociale erau structurate și gravitau în jurul unor entități naturale de tipul familiei, rudeniei sau vecinătății, și *mediul social construit* al societăților moderne, în care producția economică, transmiterea și reproducția culturală, majoritatea tot mai detaliată despre funcționarea mediului social construita activităților și relațiilor umane se desfășoară în organizații. Mediul social construit la înlocuit treptat pe cel natural. Odată cu această schimbare fundamentală în organizarea structurii sociale a societăților, oamenii și societățile au nevoie de o cunoaștere tot mai detaliată despre funcționarea mediului social construit. Sociologia, de rând cu alte științe sociale, are menirea de a oferi o astfel de cunoaștere pentru construcția continuă și gestionarea vieții personale și a mediului social construit.

A doua distincție analitică este derivată din precedenta și trebuie făcută între cunoașterea care constituie structura de idei a sociologiei și activitățile efective de organizare a lumii sociale și a vieții personale. Din acest unghi de vedere, obiectul analizei sociologice este atât lumea socială construită, cât și cunoașterea sociologică relevantă pentru acea lume socială în continuă construcție. În organizarea socială naturală, cunoașterea sociologică este cvaziirelevantă, întrucât în construcția ei este suficient să te bazezi pe experiența proprie de viață și, cât se poate, pe cea a înaintașilor. În ordinea socială construită, cunoașterea sociologică asigură baza gestionării și a construcției individuale și sociale continue. În acest sens, ***sociologia actuală este sau trebuie să fie reflexivă, adică include nu numai analize ale propriului obiect de studiu, ci și ale modului în care cunoașterea pe care o produce contribuie la construcția obiectului investigat. Sociologia este o știință reflexivă: produce cunoștințe despre societatea studiată și concomitent se analizează pe sine în procesul de producere și de aplicare a acestei cunoașteri***³⁴.

Cunoașterea sociologică apare într-o dublă ipostază constructivă. Pe de o parte, vizează construcția instrumentală a raționalității sociale, adică se preocupă de identificarea mijloacelor de realizare. Pe de altă parte, vizează construcția valorică a raționalității sociale, adică se preocupă în mod critic de scopurile și valorile construcției.

Reflexivitatea sociologiei clasice

Au. Comte avea convingerea că *descoperirea legii de dezvoltare a spiritului omenesc, stabilirea unei ierarhii a științelor și construirea sociologiei* sunt cele 3 mijloace cu ajutorul cărora

³³ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.35.

³⁴ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.36

poate fi înlăturată starea anarhică a intelectului și a contribui la o nouă organizare socială conform tendințelor oamenilor. Atunci când Comte a lansat termenul de sociologie, intenția sa a fost și aceea de a influența devenirea societății către „religia universală” a unui „umanism științific” pe baza cunoașterii sociologice pozitive.

Totuși, cunoașterea științifică la care se referea Comte era doar potențială, de fapt inexistentă.

Nici sociologii clasici – Marx, Weber sau Durkheim – nu au făcut pași mai departe, chair au părăsit aproape complet propunerea lui Comte. Astfel, Marx, în „teoria sa revoluționară”, s-a referit la formarea conștiinței de clasă a proletariatului. Prin aceasta consiera Marx, s-ar fi realizat transformarea proletariatului dintr-o clasă *în sine*, care încă nu dispunea de conștiința rolului său istoric de „gropar al capitalismului”, într-o clasă *pentru sine*, care ar fi avut conștiința inițierii revoluției antiburgheze pe baza însușirii concepției materialist istorice marxiste.

Totuși, Marx s-a limitat doar la formularea acestei idei, fără a o fundamenta, adică fără a demonstra modul în care cunoașterea sistematică poate fi implicată în realizarea transformării la care se referea³⁵. În plus, ideile teoretice și ideologice sunt pentru K. Marx produse derivate ale structurii sau bazei economice (vezi textul de mai jos cu italic), iar modul în care cunoașterea ar fi contribuit la cristalizarea și dezvoltarea conștiinței de clasă ar fi fost superfluu. Obiectul de analiză a științei sociale este reprezentat de „modul de producție a vieții materiale”, așa cum aceasta „determină ...procesul vieții sociale”. „Conștiința socială” trebuie explicată prin „contradicțiile vieții materiale”, iar „formele juridice, politice, religioase, artistice sau filosofice ajută oamenii să devină conștienți de aceste „contradicții”, dar rezolvarea acestor contradicții nu se produce altfel decât în lupta revoluționară de răsturnare a vechii ordini sociale. Schimbarea socială este legică, se produce cu necesitate prin intermediul revoluției sociale.

Spre deosebire de A. Comte, care s-a concentrat asupra studiului opoziției dintre societățile anterioare și societatea industrială, Marx și-a propus să investigheze contradicțiile inerente societății moderne însăși, contradicții care apăreau și se manifestau în epoca modernă și, pe această bază, a interpretat caracterul antagonist și contradictoriu al societății capitaliste. Pornind de aici, el s-a străduit să demonstreze faptul că sursa caracterului antagonist al societății capitaliste o constituie structura fundamentală a acesteia și că tocmai de aceea, acest caracter antagonist reprezintă resortul esențial mișcării și devenirii istorice a societății.

De unde derivă situația specială a lui Marx ca sociolog, inseparabil de omul de acțiune, ca urmare a înțelegerii faptului că, prin însăși natura sa, un sistem social antagonic și contradictoriu nu se poate îndrepta decât spre propria sa distrugere.

³⁵ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.38.

Așadar, marxismul se deosebește de celelalte direcții ale gândirii sociologice din sec XIX-lea prin modalitatea tratării soartei istorice a Occidentului. În timp ce eforturile reformatoare ale lui Comte, Spencer, altor sociologi cunoscuți din secolul XIX-lea erau îndreptate spre perfecționarea sistemului existent, Marx și Enghels îl respingeau în întregime. Pentru Marx societatea europeană reprezenta un organism îmbătrânit, care nu mai avea resurse de dezvoltare. Contradicțiile capitalismului nu mai puteau fi rezolvate în cadrul sistemului existent. De aici argumentarea teoretică a pieirii capitalismului, a inevitabilității revoluției socialiste. Aceste idei au constituit reperele noii paradigme sociologice.

Baza conceptuală a sociologiei marxiste a constituit-o ideea sesizării și explicării materialiste a istoriei. În ce constă concepția materialistă asupra istoriei ? Marx și Engels au arătat că ea constă „ în a examina procesul real de producție, luând ca punct de plecare producția materială a vieții nemijlocite, și în a concepe forma de relații legate de acest mod de producție și generate de el, adică societatea civilă în diferitele ei stadii, ca bază a întregii istorii; ea constă, de asemenea, în a prezenta activitatea societății civile în sfera vieții de stat și a explica prin ea totalitatea diferitelor produse teoretice și forme de conștiință, ca religie, filosofie, morală etc. , precum și în a urmări procesul nașterii lor pe această bază, putându – se astfel prezenta procesul în ansamblul lui (deci și interacțiunea diferitelor sale lecturi) ” .

Teoria formaționistă a societății și a procesului istoric se baza pe un material empiric enorm din istoria Europei.

Conceptul de „formația socială ” se deosebea de alte noțiuni ale sociologie marxiste prin faptul că încerca să cuprindă aspectele vieții sociale în totalitatea și interacțiunea lor. La baza fiecărei formațiuni, după Marx, se află un anumit mod de producție a bunurilor materiale care reprezintă unitatea forțelor de producție și relațiilor de producție a societății respective. Sistemul relațiilor de producție constituie baza economică, căreia îi corespund anumite instituții politice, juridice, religioase, forme concrete ale familiei, modului de viață etc.

K. Marx și F. Enghels au evidențiat cinci formațiuni social – economice : comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul, capitalismul și comunismul. Fiecare din aceste formațiuni constituie trepte consecutive ale progresului istoric, apogeul căruia îl constituie comunismul. Această legitate generală era încălcată numai de unele fluctuații întâmplătoare, cum ar fi „modul asiatic de producție ”. Spre deosebire de părtașii evoluționismului care căutau cheia înțelegerii societății în investigarea societăților primitive, Marx consideră că societățile avansate elucidează mai pe larg legile fundamentale ale dezvoltării sociale. Deaceea a fost analizat fundamental numai capitalismul, ca cea mai matură formație.

Trecerea de la o formațiune la alta se realizează în rezultatul rezolvării contradicțiilor dintre forțele de producție și relațiile de producție. Fiecare formațiune există atât timp cât contribuie la progresul forțelor de producție. Antagonismul dintre forțele de producție mereu în schimbare și

relațiile de producție care rămân învechite conduce în cele din urmă la revoluții sociale. Revoluțiile nu se produc automat, dar presupun existența unor condiții suficiente economice și extraeconomice: o anumită stare a conștiinței sociale, raportului dintre clase etc. După cum sublinia Marx „o formațiune socială nu piere înainte de a se fi dezvoltat toate forțele de producție pentru care este destul de largă, iar relațiile de producție noi și superioare nu le iau locul niciodată înainte de a se maturizat condițiile lor materiale de existență în chiar sânul vechii societăți”.

Concepția materialistă asupra istoriei, menționând rolul activității material - productive în viața societății, nu respingea nici problema tradițională a raportului dintre necesitatea istorică și activitatea conștientă a oamenilor. Pornind de la tratarea hegeliană a raportului dintre libertate și necesitate, întemeietorii marxismului i – au imprimat acestei probleme un caracter mai pământesc. Elaborarea conceptului de formațiune și elucidarea mecanismului economic al trecerii de la o formațiune la alta au completat noțiunea abstractă de legitate istorică cu un conținut concret³⁶.

Ideile sus-menționate au fost sintetizate în „Prefață” la „Contribuții la critica economiei politice”, unde , de fapt, este schițată întreaga concepție marxistă: “În producția socială a vieții lor oamenii intră în raporturi determinate, necesare, interdependente de voința lor, în raporturi de producție care corespund unei anumite trepte de dezvoltare a forțelor materiale de producție.” Totalitatea acestor raporturi de producție constituie structura economică a societății, baza reală pe care se ridică o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund anumite forme de conștiință socială. Modul de producție a vieții materiale determină procesul vieții sociale, politice și spirituale în general. Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința. Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele materiale de producție ale societății vin în contradicție cu raporturile de producție existente, sau – în termeni juridici – cu raporturile de proprietate înăuntrul cărora ele se mișcaseră până atunci. Din forme de dezvoltare a forțelor de producție, aceste raporturi se prefac în cătușe ale acestora. Atunci se deschide o epocă de revoluție socială. Schimbarea bazei economice provoacă prefacerea mai înceată sau mai rapidă a întregii uriașe suprastructuri. În cercetarea unor astfel de prefaceri trebuie să se facă totdeauna deosebire între prefacerea materială a condițiilor economice de producție, prefacere care poate fi constatată cu precizie pe calea științelor naturale, și între formele juridice, politice, religioase, artistice sau filosofice, cu un cuvânt ideologice, sub care oamenii devin conștienți de acest conflict și îl soluționează prin luptă. După cum un individ nu poate fi apreciat după cele ce gândește el despre sine, tot astfel o asemenea epocă de prefacere nu poate fi apreciată după conștiința ei. Dimpotrivă, această conștiință trebuie explicată prin contrazicerile vieții materiale, prin conflictul ce există între forțele de producție ale societății și raporturile de producție. O formațiune socială nu piere înainte de a se fi dezvoltat toate forțele de producție pentru care este destul de largă, iar raporturile de producție noi și superioare nu le iau locul nici odată înainte de a se fi maturizat condițiile lor

³⁶ ИСТОРИЯ СОЦИОЛОГИИ, p.60.

materiale de existență în chiar sânul vechii societăți. De aceea, omenirea își pune totdeauna numai sarcini pe care le poate rezolva, căci, privind mai de aproape, vom găsi totdeauna că problema însăși se ivește numai acolo unde condițiile materiale ale rezolvării ei există sau, cel puțin, se află în proces de devenire. În linii mari modurile de producție asiatic, antic, feudal și modern burghez pot fi caracterizate ca epoci de progres ale formațiunii economice a societății. Raporturile de producție burgheze sunt ultima formă antagonistă a procesului social de producție, antagonistă, nu în înțelesul unui antagonism individual ci al unui antagonism care se naște din condițiile sociale de existență ale indivizilor; dar forțele de producție care se dezvoltă în sânul societății burgheze creează, în același timp, și condițiile materiale pentru dezlegarea acestui antagonism. Cu această formațiune socială se încheie deci preistoria societății omenesci” – scria Marx.

Așadar, ideile esențiale ale interpretării sociologice marxiste a societății, care, în linii generale, sunt următoarele:

a) pentru înțelegerea proceselor devenirii istorice a societăților omenesci este necesară analiza structurilor sociale obiective ale acestora, a forțelor și relațiilor de producție și nu modurile de a gândi a oamenilor, căci lor li se impun raporturi sociale supraindividuale, indiferent de aspirațiile, preferințele și dorințele lor individuale;

b) în orice relație există o bază economică sau o infrastructură și o suprastructură constituită din instituții juridice, politice, moduri de gândire, ideologii, filosofii etc.;

c) sursa mișcării și dezvoltării sociale o constituie contradicția dintre forțele de producție generate de raporturile de proprietate în care ele se desfășoară;

d) în aceste raporturi contradictorii intervine lupta de clasă, generată de atașamentul unor clase la vechile raporturi de producție și a altora la noile raporturi ce se formează în mersul progresiv al devenirii sociale;

d) dialectica forțelor și relațiilor de producție demonstrează că revoluțiile sociale nu sunt accidente politice, ci expresia unei necesități istorice și îndeplinesc funcții necesare, producându-se atunci când condițiile pentru declanșarea lor sunt îndeplinite;

e) în orice sistem social există o anumită realitate socială și o conștiință socială, prima fiind cea care o determină pe a doua; ceea ce înseamnă că pentru explicarea și înțelegerea modului de a gândi al oamenilor este necesară cunoașterea și înțelegerea raporturilor sociale în care ei sunt integrați;

f) în evoluția generală a societății există etape istorice distincte, produse și întemeiate pe regimuri economice sau pe moduri diferite de producție: modul de producție asiatic, antic, feudal și burghez. Ultimele trei s-au succedat în istoria societăților occidentale. Primul este distinct de acestea și s-a înregistrat în societățile asiatice. Toate modurile de producție occidentale s-au întemeiat pe exploatarea omului de către om; fiecare însă în mod distinct: prin sclavie (cel antic), prin servaj (cel feudal), și prin sistemul salarial (cel capitalist), care, în viziunea lui Marx, va

constitui ultima formațiune socială antagonistă, pentru că aceasta va fi succedată de modul de producție socialist, întemeiat pe munca producătorilor asociați, ceea ce va exclude exploatarea omului de către om³⁷.

Destinul ulterior al teoriei sociologice marxiste a fost marcat de momente și de recepționări diferite. Astfel, în timpul vieții sale, această teorie nu a fost luată în considerare nici de oamenii de știință individuali, nici de comunități științifice. Abia după moartea lui, scrierile sale au ajuns să se situeze în atenția opiniei publice și a specialiștilor și să înceapă să aibă o influență intelectuală și politică crescândă, devenind treptat doctrina și teoria socială dominantă a mișcării muncitorești internaționale, până în anul 1914. După care au apărut o serie de dezbateri teoretice, politice și ideologice în sânul mișcării muncitorești.

La începutul sec. al XX-lea, dezbaterile în jurul teoriei sociale marxiste au continuat, conturându-se mai multe orientări și curente, între care ortodoxismul marxist, reprezentat de K.Kautsky, revizionismul bersteinian și austro-marxismul, la care s-a adăugat noul mod de abordare a problemelor de către Lenin și reprezentanții bolșevicilor, care ulterior au ajuns într-o poziție hegemonică. În esență, Lenin a reafirmat, împotriva revizionismului și reformismului european, semnificația revoluționară, practică a marxismului, a elaborat o teorie asupra rolului conducător al partidului în opera de construire a noii societății, teza alianței proletariatului cu țărănimea, cea a luptei de clasă în epoca imperialismului, adaptând concepția asupra marxismului ca „teorie a revoluției proletare”..

În ceea ce privește contribuția lui Marx la constituirea sociologiei se poate afirma că, la fel ca și în celelalte concepții, doctrine sau sisteme sociologice, și în cazul marxismului regăsim și elemente valabile și limite sau echivocuri teoretice, metodologice și ideologice.

O analiză critică obiectivă a conceptelor fundamentale pe care le-a elaborat și cu care a operat K.Marx (forțe de producție, relații de producție, infrastructură, suprastructură, existență socială, conștiință socială etc), permite afirmația că acestea pot fi utilizate în analiza sociologică a societății. Căci analiza stării economiei, a relațiilor de producție sociale, a dezvoltării științifice și tehnologice, reprezintă domenii reale de investigație, metode și indicatori majori ai înțelegerii mai cu seamă a societăților moderne și a stadiului lor de dezvoltare³⁸.

Discutabil este, însă conceptul determinării și chiar condiționării relațiilor sociale și a stării conștiinței sociale de către forțele materiale și relațiile economice de producție.

După cum remarca Petre Andrei, e adevărat că factorul economic are un rol foarte mare în viața socială și o deosebită importanță în constituirea societății chiar, dar nu putem admite că el e totul și că numai datorită lui societatea există și se transformă³⁹. Determinismul social este mult mai

³⁷ COSTEA, Ștefan. Istoria generală a sociologie. Compendiu. Ediția a II-a. București, Editura Fundației România de mâine, 2004, p.125-126.

³⁸ COSTEA, Ștefan. Istoria generală a sociologie. Compendiu. Ediția a II-a, p.128.

³⁹ PETRE Andrei. Sociologie generală. Ed. A IV-a. Iași, Ed. Polirom, 1997, p. 242.

*complex. Iar în ceea ce privește tipurile de societăți primitive, - continuă Petre Andrei, - s-ar putea afirma contrariul, căci în ele nu economia are un rol determinant, ci factorul spiritual și, în special, credința, care dă o coloratură religioasă înseși fenomenelor economice. Dreptul vechi, forma de organizare politică, normele morale și organizarea familiei, totul suferă influența absolută a religiei*⁴⁰.

În privința raporturilor dintre infrastructură și suprastructură, de asemenea, există o serie de probleme discutabile. În fond, elementele constitutive la Marx sunt : forțele productive, respectiv ansamblul utilajelor tehnice ale unei societăți și organizarea muncii. Pot fi acestea separate de resursele umane, atât pentru crearea, cât și pentru punerea lor în valoare ? Pot fi ele separate de cunoașterea științifică, de creațiile și inovațiile științifice și tehnice ? – se întrebă cercetătorul Ștefan Costea⁴¹.

Este evident că o serie de elemente pe care Marx le consideră a ține de suprastructură se regăsesc, de fapt, în infrastructură. Poate fi concepută organizarea muncii și a producției separat de proprietate, de natura și legile sale ? Dacă adăugăm la aceasta și interpretarea dogmatică potrivit căreia infrastructura determină suprastructura, este clar că această problematică nu a fost soluționată în mod științific.

În același mod este necesar să fie considerate și alte concepte fundamentale, cum ar fi , cel al contradicției dintre forțele de producție și relațiile de proprietate, teza marxistă a luptei de clasă, ca motor al dezvoltării istorice etc.

În ceea ce privește M. Weber, constatăm că a manifestat un interes major pentru analiza modurilor de raționalizare birocratică a organizării sociale și pentru explicarea schimbării sociale a raționalității societății tradiționale. Accentul a fost pus pe analiza trecerii de la autoritatea tradițională la autoritatea rațională pentru a demonstra importanța raționalizării birocratice a organizării sociale. În timp ce Marx considera „lupta de clasă” ca „locomotivă a schimbării sociale”, Weber demonstra că birocrăția rațională ar fi surse principală a transformării societăților tradiționale. Clasele sociale și alte forme de organizare socială s-ar baza pe anumite structuri instituționale, care, în societățile moderne, iau forma „raționalizării seculare”⁴². Structura birocratică nu este altceva decât imaginea opusă a patriarhalismului transpus în raționalitate. Ca structură permanentă ce dispune de un sistem de reguli raționale, birocrăția este modelată astfel încât să răspundă nevoilor calculabile și recurente cu ajutorul unei rutine normale. În acest proces se produce o înlocuire a atitudinilor și mentalităților bazate pe elemente mafice de gândire de către moduri rationale și sistematice de acțiune și gândire.

⁴⁰ IBIDEM.

⁴¹ COSTEA, Ștefan. Istoria generală a sociologie. Compendiu. Ediția a II-a., p. 129.

⁴² VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.39.

Pentru explicarea genezei capitalismului, Weber considera că ideile, credințele și valorile religiei protestante oferă baza contracarării legăturilor comune intra-comunitare și temeiul generării aceluși spirit individualist care ar stimula inițiativa producției și acumulării, care ar declanșa dezvoltarea capitalist (vezi textul ce urmează, cu italic).

Totuși în nici una dintre ideile afirmate Weber nu s-a referit la condițiile și modurile în care cunoașterea sociologică ar contribui la împlinirea schimbărilor sociale pe care le-a analizat.

Metoda tipologiei calitative și comprehensiunea interpretativă în sociologia lui Max Weber

*Weber poate fi considerat, alături de Durkheim, fondatorul unui curent fecund și mereu proaspăt. Marele sociolog german a dezvoltat un sistem sociologic în contradicție cu determinismul școlilor durkheimiene și marxiste. Weber a insistat asupra caracterului explicativ al sociologiei și asupra necesității cercetării faptelor sociale pentru a extrage din acestea principiile generale, excluzându-se aprecierile, judecățile de valoare. Sociologul german conchide că sensurile pe care le pot avea acțiunile sociale nu reprezintă o înfinitate haotică și arhaică, ci printre ele se pot descoperi anumite sensuri comune, tipice, de unde rezultă și acțiuni sociale tipice. **Sociologia trebuie să cerceteze tipurile ideale de acțiuni sau de raporturi sociale.***

Ce înțelege Max Weber prin noțiunea de „tip ideal” și ce rol joacă această noțiune în sistemul său sociologic? Prin „tip ideal” sociologul german înțelege „un sistem de posibilități care se construiește printr-un proces de abstracție și de constrângere dintr-o mulțime difuză și discretă de fenomene individuale”⁴³. De exemplu: tipul ideal de meserie este o creație teoretică rezultată din adiționarea unor trăsături caracteristice care se găsesc difuz în diferite meserii existente într-un spațiu social determinat. „Tipul ideal” este o perspectivă metodologică de evaluare a dinamicii structurale a spațiului social global și a universului profesional concret determinat. „Tipul ideal” nu reflectă realitatea ci facilitează analiza componentelor sale. Imaginea mentală este un mijloc de a elabora ipoteze, de a clarifica limbajul. Este un instrument de cercetare pur logic, nu un scop în sine. Weber insistă pe faptul că tipul ideal nu folosește numai la analiza conținutului și a orientării formelor sociale, ci permite de asemenea descoperirea cauzalităților. Întrădevăr, comparând realitatea unui fenomen și logica tipului ideal, cercetătorul subliniază și validează coerența unui fenomen, determină cauzele exterioare, care acționează asupra acestuia⁴⁴.

Așadar, tipul ideal este o construcție apriorică sau o sinteză empirică? Pentru a răspunde la această întrebare specificăm faptul că sociologul german delimitează tipul ideal istoric de tipul ideal sociologic.

Specificul tipului ideal weberian constă în faptul că el servește în calitate de principiu atât al cunoașterii istorice, cât și sociologice.

⁴³ IBIDEM, p. 86. BUZĂRNESCU, Ștefan. Istoria doctrinelor sociologice

⁴⁴ LALLEMENT, Michel. Istoria ideilor sociologice, Vol I, p.211.

Inițial, introducând acest principiu în 1904, Weber îl trata preponderent ca mijloc al cunoașterii istorice. Sarcina istoriei, după Weber, constă în determinarea legăturilor cauzale între structurile istorice individuale. În cazul dat tipul ideal servea drept mijloc de elucidare a legăturilor genetice a fenomenelor sociale, deoarece el este numit de unii autori tip ideal genetic⁴⁵

Ce reprezintă tipul ideal sociologic? Dacă istoria, după Weber, trebuie să încerce să efectueze analiza cauzală a fenomenelor individuale, adică a fenomenelor localizate în timp și în spațiu, apoi sarcina sociologică constă în determinarea regulilor comune a fenomenelor, indiferent de spațiu și timp. În acest sens tipurile ideale ca instrument ale cunoașterii sociologice, trebuie să fie mai generale și spre deosebire de tipurile ideale genetice pot fi calificate drept "tipuri ideale pure". Dacă tipul ideal istoric reprezintă un mijloc de cunoaștere, dar nu scopul acesteia, atunci în cazul tipului ideal sociologic lucrurile nu sunt întotdeauna la fel. În istorie tipul ideal introduce elementul comun (general), iar în sociologie, el exercită, mai degrabă, funcția de înlocuire a legăturilor logice prin cele tipice.

Pentru elucidarea modalității de utilizare a tipului ideal de către Weber este nevoie să analizăm această noțiune și din perspectiva conținutului ei. Nevoia înțelegerii obiectului său de cercetare, după Weber, deosebește sociologia de științele naturale. Comportamentul uman poate fi aplicat din punct de vedere al sensului lui, ceea ce presupune deosebirea științei despre comportamentul uman (sociologic) de științele naturale.

Însă Weber nu opune „înțelegerea” explicației cauzale a vieții sociale, ci invers, le corelează. Sociologia, după Weber, trebuie să aibă, drept punct de plecare, în procesul de cercetare comportamentul individului sau grupului de indivizi. Comportamentul individului este studiat, însă, și de psihologie. Prin ce se deosebește abordarea sociologică a comportamentului individual de cea psihologică?

Sociologia abordează comportamentul personalității numai în măsura în care personalitatea atribuie acțiunii sale un anumit sens. Pentru psihologie acest moment nu este hotărâtor.

Așadar, conceptul de acțiune, la Weber, este utilizat, prin intermediul noțiunii de sens. Este important să subliniem, că Weber, are în vedere acel înțeles, pe care îl atribuie acțiunii însăși individului. Evident, prin aceasta Weber, nu neagă posibilitatea “divergenței” dintre sensul subiectiv al acțiunii individului și sensul obiectiv al acțiunii. În ultimul caz, Weber, nu utilizează noțiunea de “sens”, deoarece “sensul”, presupune un subiect pentru care el există. Weber numai menționează că obiectul cercetărilor sociologice o constituie acțiunea însoțită de un sens subiectiv. Sociologia trebuie să înțeleagă sensul acțiunilor sociale și motivele concrete ale acestor acțiuni. Max Weber pune prea mult preț pe această înțelegere și-i dă o mare importanță.

Procesul înțelegerii presupune: a) identificarea naturii și sensului actului săvârșit de individ; b) descifrarea motivației, care explică acest act. Din această cauză perspectiva sociologică de

⁴⁵ ИСТОРИЯ социологии, p.147.

abordare a realității sociale este una “comprehisiv – explicativă”. Comprehensiunea face posibilă explicația cauzală, - iar prin intermediul acesteia se poate estima probabilitatea producerii fenomenelor studiate, conferind cercetării sociologice un caracter istoric.

Conceptul de “înțelegere” este corelat cu altă categorie metodologică weberiană – categoria acțiunii sociale. Despre importanța atribuită de către Weber acestei categorii ne vorbește elocvent faptul, că aceasta a definit sociologia ca știință ce studiază acțiunea socială. Acțiunea socială, scrie Weber, desemnează activitatea, care în funcție de sensul urmărit de agent sau agenții, se referă la comportamentul celuilalt, în raport cu care se orientează desfășurarea lui”⁴⁶. (Acțiunea socială, după Weber, presupune două momente: motivația subiectivă a individului sau a grupului fără de care nu poate fi vorba de acțiune și orientarea spre altcineva (alții),. Pe care Weber o mai numește “așteptare” și fără de care acțiunea nu poate fi considerată socială. Categoria de acțiune socială, care cere plecarea în procesul cercetării de la motivațiile individului, constituie acel criteriu hotărâtor, prin care abordarea sociologică – weberiană se deosebește de sociologia lui E.Durkheim. În opoziție, cu aceasta, Weber consideră că nici societatea, ca totalitate, nici alte tipuri de colectivități nu pot fi concepute ca subiecte ale acțiunii. În această calitate pot să apară numai indivizii aparte.

Așadar, înțelegerea motivației, a sensului subiectiv atribuit constituie diferența investigației sociologice. Ce reprezintă, însă, această “înțelegere” ?

Cea mai ușor de înțeles este acțiunea celui „care-și orientează activitatea, după scopurile, mijloacele și consecințele subsidiare ale acestora și care confruntă, în același timp, în mod rațional, mijloacele cu scopul, cu consecințele subsidiare și, în sfârșit, diversele scopuri posibile între ele”⁴⁷

Max Weber nu considera acțiunea rațională în raport cu un scop ca un tip de acțiune universal. Din contra, acest tip de acțiune nu predomină în realitatea empirică. Acțiunea rațională în raport cu un scop este un tip ideal, care într-o formă pură se întâlnește rar în realitate. Însă acest tip de acțiune este cel mai important, el servește drept model al acțiunii sociale, la care se raportează toate cele tipuri de acțiuni.

Dar să punem altfel întrebarea: ce anume înțelegem în cazul acțiunii raționale în raport cu un scop: sensul acțiunii sau al actorului social nemijlocit ? Să admitem că observăm un individ care taie lemne în pădure. Putem ajunge la concluzia că el efectuează această acțiune fie pentru salariu, fie pentru a-și pregăti de foc pentru iarna, etc....Contemplând în așa mod, noi încercăm să înțelegem sensul acțiunii, nu însă a actorului. Însă aceiași operație poate servi pentru noi și mijloc de analiză a actorului. În acest caz, apar greutăți considerabile. Ce anume înțelegem din cazul acțiunii raționale în raport cu un scop: sensul acțiunii sau a actorului? În cazul acțiunii raționale în raport cu un scop ambele aceste momente coincid.

⁴⁶ Apud: LALLEMENT, Michel. Istoria ideilor sociologice, vol I, Oradea, 1997 p.205.

⁴⁷ Max Weber, Economia și societatea, p.23, Paris,1971, vol I, citat după: BUZĂRNESCU, Ștefan. Istoria doctrinelor sociologice, p.83-84.

Înțelegerea sensului acțiunii este echivalentă cu înțelegerea actorului și invers, înțelegerea actorului înseamnă sesizarea sensului acțiunii sale. Anume de la aceste cazuri trebuie să pornească sociologia. În realitate aceste două momente coincid rar, însă știința susținea Weber trebuie să-și creeze “un spațiu” idealizat .

Caracterul rațional al metodei de investigație nu presupune tratarea rațională a realității sociale nemijlocite. Raționalitatea în raport cu un scop este pentru sociolog un principiu metodologic, nu însă și ontologic; este un mijloc de analiză a realității, dar nu caracteristica acestei realități. De aceea, în viziunea unor autori ar fi mai rațional să vorbim despre nominalismul metodologic sau, mai exact, despre individualismul metodologic al lui M. Weber⁴⁸.

Punctul metodologic de pornire al lui Weber poate fi formulat în felul următor: omul singur știe, ce dorește. Evident, în realitate omul nu întotdeauna știe ce vrea. Însă sociologul trebuie să pornească anume de la acest caz ideal.

Al doilea moment obligatoriu al acțiunii sociale constă în orientarea individului ce acționează spre alt individ (sau grup de indivizi).

Acțiunea socială poate fi orientată spre comportamentul trecut, prezent sau așteptat în viitor al altor indivizi (răzbunarea pentru atacul săvârșit în trecut, apărare în timpul atacului în prezent, măsurile de apărare împotriva viitorului atac).

Introducerea în sociologie a principiului, “orientarea spre altcineva” semnifică încercarea de a găsi cu ajutorul individualismului metodologic , ceva universal, substanța socială, dacă se poate de spus așa, fără de care acțiunea rațională în raport cu un scop rămâne un model clasic al robinzonadei.

De ce a avut nevoie M.Weber de a o cale atât de ocolită pentru a ajunge la recunoașterea existenței “generalului” ? Vorba e că numai în așa mod M.Weber poate să elucideze în ce formă apare ”totalitatea “ pentru știința sociologică: știința nu poate aborda “socialul” în afara indivizilor, ea nu poate să-și permită substanțializarea socialului. Totalitatea există numai în măsura în care este recunoscută de indivizi și orientează comportamentul lor real.

Elucidarea divizării tipurilor acțiunii sociale ne permite să sesizăm cum este utilizat ”modelul ideal” al acțiunii raționale în raport cu un scop. Weber evidențiază **patru tipuri de acțiuni:**

1 Acțiune rațională în raport cu un scop (acțiune rațională în finalitate).

2 Acțiune rațională în raport cu valoarea(rațională în valoare).

3 Acțiune afectivă sau emoțională.

4 Acțiune tradițională.

Acțiunea rațională în finalitate este o acțiune instrumentală orientată spre un scop utilitar și care implică o echivalență între scopuri și mijloace. Intreprinderea capitalistă care își administrează

⁴⁸ ГАЙДЕНКО, П.П., ДАВЫДОВ, Ю, Н. История и рациональность: Социология М. Вебера и веберовский ренессанс. М. Политиздат, 1991, р.

bunurile în vederea unui profit maxim, strategul militar, care își organizează armata și planul de lucru, savantul care experimentează și caută probe etc. urmează această logică (criteriul raționalizării este succesul).

Problema raționalității și raționalizării capătă o poziție centrală în sociologia weberiană.

Acțiunea rațională în valoare este animată de valori de ordin etic, estetic ori religios. Aristocratul care își apără onoarea prin luptă, cavalerul cruciat, căpitanul care se scufundă împreună cu vasul său acționează rațional în valoare, chiar dacă își pierde viața. În acest caz, actorul acționează nu pentru a obține pur și simplu un rezultat și nici pentru a-și realiza un scop în sine, ci pentru a rămâne fidel ideii de onoare. O atare acțiune duce la deprecierea socială în caz de neîndeplinirea ei în termeni exacti. Aceasta conduce la pierderea credibilității celor din jur.

Acțiunea afectivă este determinată de pasiuni: o palmă trasă în mod impulsiv, spre exemplu intră în acest tip de activitate.

Acțiune tradițională ține de tradiție, de obiceiuri. Ultimele două tipuri nu sunt acțiuni sociale în adevăratul sens al cuvântului pentru că nu avem de a face cu un sens conștientizat.

Absolut rațională este numai acțiunea rațională în finalitate.

Aceste orientări diferite nu constituie nicidecum o clasificare rigidă și comportamentală a modurilor de activitate socială. Ele nu sunt decât simple tipuri construite pentru a servi scopurilor cercetării sociologice. În realitate, activitatea se apropie mai mult sau mai puțin de unul din aceste tipuri ideale, adesea le combină. Mai mult, Weber constată că viața socială este alcătuită din interacțiuni, că e plină de opoziții, conflicte și compromisuri.

În funcție de societate predomină un tip sau altul de acțiune socială: în societățile tradiționale prevalează acțiunile tradiționale și afective, în cea industrială – rațională în finalitate și rațională în raport cu o valoare (prima tinde să o elimine pe cea de-a doua).

Max Weber nu întâmplător a expus ordinea celor patru tipuri de acțiune socială în ordinea creșterii raționalității. El era convins că raționalizarea acțiunii sociale constituie o tendință a procesului istoric.

Problema raționalizării civilizației occidentale, iar în ultima instanță a întregii omeniri, presupune trecerea de la analiza metodologiei la analiza conținutului sociologiei lui Max Weber.

Ce înseamnă creșterea rolului acțiunii raționale în finalitate din perspectiva structurii societății în ansamblu? Are loc raționalizarea modului de gospodărire, raționalizarea conducerii – atât în sfera economică, cât și în cea politică, științifică, culturală – în toate domeniile vieții sociale, se raționalizează modul de gândire a oamenilor, cât și modul de viață în ansamblu. Toate aceste sunt însoțite de creșterea rolului social al științei, care, după Weber, reprezintă întruchiparea pură a raționalității.

Calculul și opțiunea strategică, autonomizarea și specializarea funcțiilor, universalizarea și formalizarea activităților sociale sunt criterii ale raționalizării.

Majoritatea sferelor de activitate socială sunt implicate în procesul de raționalizare. Economia modernă este considerată drept rațională în măsura în care se conduce după gestiune și o organizare cât mai productivă. De partea cealaltă, modul de producție al societăților agrare este coordonat prin metode tradiționale. De asemenea, orașul occidental se caracterizează printr-un mod de funcționare propriu: ruptura dintre oraș și provincie, autonomia militară a entității urbane sunt două trăsături constitutive ale acestuia. Autonomia, liberă și independentă în ce privește gestionarea patrimoniului său și bunul mers al justiției, comunitatea umană în calitate de unitate administrativă de bază apare ca fenomen de masă doar în Occident. În sfârșit, dreptul modern este rațional în măsura în care enunță reguli deduse logic din principii; se deosebește prin aceasta de dreptul carismatic, cutumier sau subiectiv.

După cum specifică Michel Lallement, prudența metodologică ne obligă să procedăm la o analiză specifică a noțiunilor de raționalitate și raționalizare, noțiuni care vehiculează numeroase sensuri⁴⁹ Noțiunea de raționalitate este construită pe ideea de calcul și eficacitate. Introducerea contabilității, a tehnicilor de gestiune în activitatea economică denotă faptul că criteriile sunt stabilite în funcție de metode precise și abstracte. În acest sens raționalitatea se eliberează de judecată. La rândul său, raționalitatea activităților presupune autonomizarea și specializarea funcțiilor sociale: pentru ca economia sau sfera culturală să poată introduce proceduri riguroase în economie sau sfera culturală, să poată introduce proceduri riguroase în modul de gestionare, trebuie să se desprindă de constrângerile religioase pentru a-și urma logica proprie. Pentru a putea începe gestionarea metodică a activităților sale, trebuie ca întreprinderea să se separe complet de comunitatea familială.

Universalizarea și formalizarea raporturilor sociale reprezintă o altă condiție a raționalizării. Trecerea de la economia și dreptul tradițional la o economie și un drept moderne implică “universalizarea” și “depersonalizarea raporturilor sociale”. În cadrul gestionării raționale a activității întreprinderii capitaliste, relațiile formale și impersonale dintre capitalist și salariat se substituie relațiilor interumane în cazul meșteșugarilor. Un drept sistematic, universal și formal se impune în fața obiceiurilor locale și a raporturilor de implicare personală din societățile precapitaliste.

Raționalizarea reprezintă, după Weber, rezultatul împletirii unui set de condiții istorice, care au determinat direcția dezvoltării Europei în ultimii 300 – 400 de ani. S-a întâmplat așa că într-o parte a lumii, într-o anumită perioadă de timp s-au întâlnit câteva fenomene, care conțineau un component rațional: știința antică, mai ales matematica, completată în epoca Renașterii cu experimentul, care a căpătat din timpul lui Galilei caracterul unei științe experimentale, corelată interior cu tehnica ; dreptul roman rațional care s-a dezvoltat în continuare în condițiile Europei medievale ; modul

⁴⁹ LALLEMENT, Michel. Istoria ideilor sociologice, p.219.

rațional de gospodărire, care a apărut grație separării forței de muncă de mijloacele de producție. Toate aceste elemente au fost sintetizate de protestantism, care a creat premise spirituale favorabile pentru raționalizarea modului de gospodărire (și în primul rând pentru introducerea în economie realizărilor științei și transformarea acesteia într-o forță nemijlocită de producție.

Să ne referim mai pe larg la acest aspect al problemei. Capitalismul modern a luat naștere în sec. al XVI-lea în țările occidentale și cu deosebire în țările și mediile de confesiune protestantă. La sfârșitul sec. al XIX-lea Weber verifică faptul că în regiunile germane în care coexistă catolici și protestanți, acesteia din urmă dețin majoritatea pârghiilor puterii industriale și comerciale.

Sociologul german caută să explice nu numai legătura dintre etica puritană și spiritul capitalismului, ci și să prezinte, în termeni mai generali, procesul de raționalizare care, în Occident, modifică domenii diverse precum arta, politica, știința sau dreptul.

Capitalismul modern nu a apărut mai devreme din pricina catolicismului, care a obstrucționat această posibilitate. Mântuirea, potrivit acestei religii, depinde numai de fidelitatea față de biserică și nu de o activitate intensă pe pământ⁵⁰. În schimb, după cum remarcă M. Weber, există o legătură strânsă între protestantism și progresul capitalismului. Astfel, în sec. XVIII, este mai mult decât evident că, cei mai dinamici întreprinzători și bancheri din Europa sunt calviști.

De ce o asemenea situație? Deoarece, în urma lui Luther, protestantismul ascetic și puritan pe care îl propagă Calvin încurajează un comportament economic deosebit. Profesiunea devine o datorie, o vocație, o mărturie a credinței. Noile comportamente se caracterizează printr-un ansamblu de valori precum înclinația spre economisire, abstenența, refuzul luxului, disciplina muncii și conștiința profesională. Acest mod de a trăi și a gândi, care îi impune credinciosului să ducă o viață ca de călugăr, se răspândește în Europa și Statele Unite, însă capătă o amploare considerabilă abia după două sau trei generații.

Ideea că îndatoririle se îndeplinesc prin exercitarea unei meserii, a unei profesii, este o caracteristică a eticii sociale din civilizația capitalistă. După Michel Lallement, într-un anumit sens, ea constituie chiar fundamentul acesteia⁵¹.

De ce era puritanul econom? Care este motivația profundă care l-a determinat să se transforme în capitalist? Înainte de a răspunde la această întrebare, Weber remarcă că, în primul rând, capitalismul nu este o caracteristică a occidentului modern. Și alte civilizații cunoșteau atracția câștigului, aveau înclinație spre comerț, cunoșteau formele de acumulare. Specificitatea capitalismului modern

rezidă nu atât în goana după profit, cât în modalitatea pașnică și rațională, de a-l obține.

Cu această precizare, răspunsul lui Weber face trimitere la fundamentele religioase ale practicii ascetice a protestanților. În spiritul logicii Reformei și contrar doctrinei catolice, individul nu mai este obligat să răspundă de faptele sale în fața unei autorități pământești. Acum se află singur în fața

⁵⁰ IBIDEM, p.231.

⁵¹ IBIDEM, p. 233.

lui Dumnezeu. În plus, Reforma afirmă că existența omului este prestabilită, iar el nu-i poate schimba traiectoria indiferent de ce a realizat în viața pământească. Cum numai Dumnezeu poate hotărî asupra acestei traiectorii, el este singurul care îi cunoaște pe cei aleși și pe dominați. În mintea credinciosului se naște astfel o dilemă: cea a existenței sale post mortem.

Ce este de făcut în aceste condiții? Trebuie să îndurăm în mod fatalist o istorie deja scrisă ori să profităm din plin de lumea pământească? Calvin credea, spre deosebire de Luther, că viața unui creștin trebuie să tindă către implicarea sa în lume. În virtutea acestei doctrine, reușita într-o activitate profesională este înainte de toate un mijloc de a-l preamări pe Dumnezeu. Dar mai ales, cum Dumnezeu se vădește în cei pe care i-a ales, reușita aceasta are valoarea unui semn al alegerii. De asemenea, după cum explica Weber, munca, motivația economisirii sunt supralicite de protestanți nu pentru ei înșiși ci ca mijloc de a confirma prin reușita lor pe pământ o mântuire mult dorită.

Declarându-se împotriva interpretărilor marxiste, Weber își propune să demonstreze că ideile pot juca un rol motrice în istorie și pot deveni forțe sociale eficiente. Dar în realitate atitudinea sa este mai nuanțată. Intenția lui nu este de a nega forța elementelor materiale, economice, tehnice... care au contribuit la expansiunea capitalismului. Weber izolează un factor cultural și se mulțumește să-i sublinieze eficacitatea. Așadar, din punctul său de vedere, ascentismul a fost doar una din cauzele care au făcut posibilă dezvoltarea capitalismului. Imediat ce a fost pus la punct acest sistem a progresat independent de etica puritană.

Merită de asemenea să fie evidențiate ideile lui M. Weber referitor la birocrație ca tip de organizare socială. Birocrația, sistemul ierarhic funcționa cu relații oficiale între membrii săi, reglementate de norme fixe, este instrumentul raționalizării în lumea modernă. Formă superioară de organizare din punct de vedere tehnic, birocrația permite obținerea eficienței și calcularea rezultatului, subordonând pe fiecare unei finalități obiective.

Gândirea weberiană păstrează până astăzi o valoare sugestiv impresionantă. Ideile sale au fost preluate și de școala de la Frankfurt și de către T. Parsons care-i menține doctrina în actualitate în sociologia americană.

Nici Durkheim, care s-a referit la trecerea de la solidaritatea mecanică la cea organică, trecere condiționată de schimbările sociale și demografice care au produs rupturi între societatea tradițională și cea modernă, nu s-a referit la modul în care cunoașterea sociologică ar contribui la producerea unor asemenea schimbări.

Așadar, sociologia clasică a fost explicativă, dar fără a fi reflexivă. S-a limitat doar la formularea de referiri, la importanța tacită a cunoașterii sociologice

Relevanța cunoașterii sociologice contemporane

În opinia sociologului american **Burawoy M.**, sociologia contemporană s-a închis prea mult în lumea academică a cercetării. În realitate există necesitatea dezvoltării „sociologiei publice”, adică a acelei cunoașteri sociologice care este prezentă și activată în dialogul cu diverse publicuri.

Pornind de la distincția kantiană, preluată în sociologie de Weber, dintre mijloace și scopuri, Burawoy distinge între cunoașterea sociologică instrumentală și cea valorică și între receptarea cunoașterii sociologice de către audiența academică și de către cea non-academică. Apoi procedează la intersectarea celor două tipuri de cunoaștere sociologică și a celor două tipuri dominante de audiență pe care acestea sunt focalizate. Pe baza acestei intersectări ajunge la concluzia existenței a patru „tipuri de sociologii” în cadrul „diviziunii muncii sociologice”: sociologia profesională, sociologia critică, sociologia publică și sociologia orientată aplicativ spre sprijinirea diferitelor cerințe ale pieței sau ale politicilor publice⁵².

Tabelul 1. Diviziunea muncii sociologice⁵³

	Audiența academică	Audiența extraacademică
Cunoașterea instrumentală	Sociologie profesională	Sociologia politicilor publice
Cunoașterea reflexivă	Sociologia critică	Sociologia publică

Cele patru „sociologii” nu sunt neapărat separate, ci pot fi puse în corespondență una cu alta. Cea profesională își poate dezvolta propria dimensiune critică prin chestionarea valorilor pe care le promovează sau prin analiza comparativă a standardelor proprii de științificitate cu cele ale altor științe sociale. Tot sociologia profesională poate fi analizată cu privire la gradul de deschidere către problemele societății sau ale structurii sociale pe care o ia ca obiect de analiză. Orientarea către problemele pieței sau ale politicilor publice poate fi una sincronă și extrinsecă sau, dimpotrivă, sociologia profesională se poate închide în propriul câmp disciplinar pentru a se autoreproduce.

Mai e un aspect important al funcționării sociologiei profesionale și acesta ține de deschiderea sa față de publicul structurii sociale analizate. În această privință Burawoy consideră că menirea sociologiei contemporane este de a se deschide către dialogul cu publicuri din cele mai variate, de la cel al consumatorilor de programe media, la cel al consumatorilor de pe piața economică sau de la cel al organizării structurii sociale la cel al lumii politice.

Sociologia profesională este în mare parte academică într-un dublu sens: este concentrată în universități și institute de cercetare și are drept obiectiv să instituie, să mențină și să dezvolte standardele epistemologice ale cunoașterii științifice în sociologie. Sociologia profesională promovează structura teoretică și tehnicile metodologice reprezentative odată cu profesionalizarea sociologilor. După cum afirmă Lazăr Vlăsceanu⁵⁴ valoarea de întrebuințare – instrumentală – a sociologiei profesionale rezidă în oferirea de referințe teoretice pentru celelalte sociologii și în

⁵² VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.42.

⁵³ IBIDEM

⁵⁴ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.42

asigurarea bazelor de reproducere a sociologiei ca disciplină academică. Atunci când se închide în propriul spațiu academic, sociologia profesională este mai mult o sociologie academică și mai puțin relevantă profesional. În cazul în care se deschide prea mult către profesionalizare răspunde mai ales exigențelor pieței economice și ale structurilor puterii politice, însă riscă să fie mai „puțin academică”.

Sociologia politicilor publice și a pieței are ca scop oferirea de informații și cunoaștere despre acțiuni, programe sau schimbări din domenii ale lumii sociale care țin de viața economică, politică, socială sau culturală, fie de strategii de dezvoltare a unor sectoare ale domeniului public promovate de guvern sau de autoritățile publice în general. Această sociologie are un caracter aplicativ, orientat spre acțiuni sociale. În sociologia profesională, originea problemelor de rezolvat și soluțiile acestor probleme se află și sunt utilizate în cadrul constitutiv al cunoașterii sociologice, fără a se transforma în strategii imediate de acțiune în lumea socială.

Spre deosebire de sociologia profesională, în sociologia aplicată atât originea problemelor, cât și consecințele cunoașterii sociologice despre aceste probleme sunt orientate către acțiunea socială și sunt utilizate pentru îmbunătățirea realității sociale. Un proiect de sociologie aplicată debutează cu formularea sau preluarea unei probleme sociale din lumea acțiunii sociale, apoi continuă cu re-construcția acestei probleme în termenii și cu instrumentele oferite de lumea sociologiei profesionale, pentru ca în final să revină reflexiv în lumea socială.

În consecință, relevanța teoriei și metodologiei sociale din sociologia profesională pentru sociologia publică este dublă: oferă baza de proiectare a cercetării și asigură temeiuri de înțelegere a problemei investigate din perspectivă mai largă a societății ca întreg. Relația este reversibilă: proiectele de sociologie aplicată îmbogățesc cunoașterea și metodologia sociologică și aruncă lumină asupra modului în care schimbările sectoriale au efecte asupra funcționării de ansamblu a societății⁵⁵.

Sociologia critică pune valorile sociale în centrul analizei relevanței cunoașterii sociologice. Raționalitatea valorică primează asupra raționalității instrumentale. Întrebarea centrală a sociologiei critice este: „ce tip de cunoaștere sociologică, pentru cine?”, de exemplu: un sondaj de opinie pentru nevoile de informare ale unui partid politic; o analiză a stării politicilor sociale ca răspuns la o solicitare a guvernului; o cercetare a inegalităților de acces pe piața muncii a tinerilor absolvenți de universitate ca răspuns la solicitarea unei organizații nonprofit. În fiecare din aceste cazuri cunoașterea sociologică vizează o problemă de interes mai larg decât cel al beneficiarului direct.

Sociologia publică preia unele opțiuni ale sociologiei critice și consideră că sociologia profesională trebuie să se deschidă mai ales către audiența extra-academică prin intensificarea dialogului sociologiei cu diverse publicuri.

⁵⁵ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p. 43.

Pentru Burawoy, sociologia publică este o sociologie critică ieșită din spațiul academic al cercetării, predării și publicării în vederea dezvoltării concomitente, pe baza cunoașterii sociologice, a raționalității instrumentale și a raționalității valorice a lumii sociale⁵⁶.

Spre o sociologie reflexivă

Unicitatea sociologiei ar consta în diversitatea abordărilor și a tipurilor de cunoaștere pe care le produce. Modul de raportare la aceste tipuri diferite de cunoaștere se asociază cu diverse sociologii. Relevanța cunoașterii sociologice contemporane trebuie continuu chestionată întrucât numai astfel poate fi afirmată. Această opțiune presupune identificarea și analiza mecanismelor de implicare reflexivă a cunoașterii sociologice în construcția lumii sociale și afirmarea unei conștiințe critice a acelei comunități sociologice care este eliberată de idoli cognitivi sau antropomorfi⁵⁷.

Sociologia reflexivă se poate afirma prin:

- a) consolidarea și dezvoltarea profesionalismului analizei și comunicării sociologice;
- b) îngemănarea cunoașterii despre lumea socială cu modul de implicare a acestei cunoașteri în construcția unor lumi sociale mai bune;
- c) dezvoltarea transferului cât mai sistematic și critic al acestui tip de cunoaștere sociologică în spațiul public al acțiunilor individuale și sociale⁵⁸.

Așadar, sociologia reflexivă a apărut în urma dezvoltării calitative a sociumului – intensificarea dinamismului vieții sociale, afirmarea spațiului globalistic, fragmentarea realității sociale în cadrul căreia apar și acționează actori reflexivi individuali și actori reflexivi colectivi.

Sociologia reflexivă solicită o metodologie complexă interdisciplinară, care are la bază utilizarea atât a instrumentelor științelor sociale, cât și a științelor reale, ceea ce creează posibilitatea de a identifica potențialitatea schimbărilor permanente, a inegalităților, a hazardului, a diverselor procese.

Metodologia în cauză se bazează pe integrarea sistemică a analizei macro-microsociale, fapt ce permite atât interpretarea reflexiei instituționale, cât și a autoreflexiei actorilor sociali⁵⁹.

5. Sociologia și sistemul științelor

Pentru a preciza cât mai exact obiectul și specificul sociologiei este necesar să-l comparăm cu obiectul de studii al altor discipline. Prin ce se deosebește sociologia de celelalte științe sociale?

Pentru a răspunde la aceste întrebări e rațional să vedem mai întâi prin ce se deosebesc în general științele una de altele. Să examinăm definiția câtorva științe mai cunoscute. Când spunem că

⁵⁶ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p. 44.

⁵⁷ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.45.

⁵⁸ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.45.

⁵⁹ КРАВЧЕНКО С.А. Развитие предмета социологии: от монодисциплинарности к меж – и постдисциплинарности// Социологические исследования №3,2020, p. 16-26, <https://www.socis.isras.ru/article/8057>

astronomia este știința care se ocupă cu astrele, iar sociologia este știința care se ocupă cu societatea, înțelegem că amândouă sunt științe, dar se deosebesc totuși prin obiectul lor. Deci între astronomie și sociologie este *o diferență de obiect*. Deosebirea aceasta apare la multe științe în chipul cel mai clar. Geografia studiază pământul, aritmetica este studiul numerelor. Deosebirile sunt cât se poate de lămurite. Când însă spunem că chimia se ocupă cu fenomenele chimice, iar fizica cu fenomenele fizice, deosebirea nu mai apare atât de precis. Faptul se poate vedea din definiția celor două categorii de fenomene. Se înțelege sub fenomen fizic „schimbări în care materia rămâne ceea ce a fost înainte de fenomen” – sub cel chimic – „schimbări în care materia nu mai rămâne ceea ce a fost înainte de fenomen”. Cele două feluri de fenomene se petrec în sânul aceleiași realități: materia.

Așadar, cele două științe au același obiect, numai că fiecare izolează anumite schimbări suferite de obiect ca să le studieze cu mai multă ușurință. Deosebirea nu mai provine din obiectul însuși, ci din atitudinea științei față de el. Putem spune deci că fizica și chimia se deosebesc după atitudinea sau punctul de vedere pe care-l au în tratarea obiectului comun, materia. De aceea și se grupează de regulă la un loc: științe fizico-chimice.

Lucrul acesta se petrece și cu alte științe. De exemplu, deosebirea dintre drept și economie politică nu provine din obiect, ci din punctul de vedere din care izolează anumite fenomene sociale ca să le studieze mai bine.

Prin urmare, o seamă de științe se deosebesc unele de altele prin obiect, altele – prin punctul de vedere pe care îl au în tratarea obiectului comun. De aceea putem spune că științele se deosebesc unele de altele prin obiectul și prin punctul de vedere pe care îl au în tratarea obiectului.

Sociologia va trebui deci deosebită tot după obiectul ei și după punctul de vedere pe care trebuie să-l aibă în tratarea acestui obiect.

Cercetarea legăturilor sociologiei cu alte științe sociale pune în evidență zonele de interferență cu acestea, zone generatoare de științe de graniță. Sociologia intră în raporturi strânse cu psihologia, istoria, geografia umană, economia, antropologia și etnologia, lingvistica. Interferențele generează psihologia socială, antropologia economică, psihologia istorică, economia socială, istoria socială, urbanismul, ergonomia, demografia, antropologia culturală, psihanaliza, semantica și antropologia socială.

Dacă fiecare știință socială studiază aspecte specifice ale realității sociale ajungând la finalități explicative și interpretative proprii, sociologia tinde spre o regrupare a perspectivelor lor, spre utilizarea finalităților amintite în contextul mai larg al înțelegerii modului de funcționare al ansamblului social. Chiar și atunci când se centrează pe studiul unor zone determinate ale sistemului social, sociologia vizează *aspecte valabile pentru totalitate*, să explice structura și funcționarea ei ca ansamblu în / și prin elementele componente. Cercetarea subsistemelor a generat existența mai multor ramuri ale sociologiei.

După cum am menționat, fiecare știință socială particulară studiază de fapt o singură latură a vieții sociale, latură precis delimitată și izolată. Ele nici nu pot proceda altfel, dacă nu vor să-și depășească preocupările și să se schimbe în altă știință. Se poate însă obiecta: dacă fiecare în parte nesocotește întregul, toate la un loc îl cuprind fără nici o rămășiță. Sociologia nu este altceva decât o sumă a celorlalte științe sociale, o enciclopedie a lor. Ea n-are ce studia pe cont propriu, ci numai să armonizeze rezultatele celorlalte științe. Afirmatia este greșită.

Științele sociale particulare, după cum am văzut, izolează părțile de care se interesează și nu urmăresc decât explicarea strictă a acestora. Încât ce ne dau ele, sunt părți desfăcute una de alta, care nu pot fi refăcute într-un întreg. Chiar dacă adunăm toate părțile acestea la un loc, ele nu ne dau întregul, ci o simplă alăturare de fenomene fără legătura lor reală. Pentru că științele sociale particulare nu se interesează și nu se pot interesa de aceasta. Așa cum s-ar întâmpla dacă am vrea să arătăm în ce constă un organism, când n-am studiat decât diferite organe, fără legătura dintre ele și funcțiile lor generale. Sau când am vrea să arătăm în ce constă o casă, descriind numai camerele pe dinăuntru, podul și pivnița separat, fără să fi urmărit și felul cum se așează acestea la un loc, prin ce mijloace și în ce ordine se leagă una de alta, cum se îmbină și să formeze într-adevăr o casă și nu numai o cameră, un pod sau o pivniță. **În studiul societății tocmai acesta e rostul sociologiei, să studieze îmbinarea diferitelor activități, legătura reală dintre ele, manifestările lor comune și grupările de oameni care le dau naștere, fenomene care scapă celorlalte științe. Firește că ea ocupându-se ca totalitate, studiază și părțile, dar nu în ele înseși, ci în modul lor de îmbinare și manifestare comună, încât nu repetăși nu încalcă domeniul celorlalte științe.**

Sociologia poate fi deosebită de celelalte științe sociale după punctul de vedere pe care îl are în tratarea socialului. Particularitățile punctului de vedere al sociologiei în abordarea socialului au fost concretizate de către sociologul român M.Constantinescu în felul următor:

- a) modul de abordare;
- b) sistemul tematic și de referință;
- c) aspectul structural;
- c) țelul, obiectivul cercetării⁶⁰.

Societatea umană este examinată din unghiuri de vedere diferite de către științele sociale. Sistemul de referințe, parametrii specifici ai fiecărei științe sunt diferiți în raportcu unghiurile de vedere, cu specificul acestor științe. Fiecare dintre științele sociale, - în funcție de modul de abordare, de sistemul de referințe și de țelul urmărit - este alcătuită într-un mod specific, având un aspect structural deosebit. Să urmărim la concret acest specific, precizând caracteristicile sociologiei.

⁶⁰ CONSTANTINESCU, Miron. Introducere în sociologie. Note de curs, București, 1974, p.3.

Unele dintre științele sociale se deosebesc foarte ușor de sociologie, întrucât nu studiază societatea ca atare și nici vreo formă oarecare de „socialitate” (comunități, grupări, asociații, uniuni etc.), ci numai activitățile sau produse sociale particulare, de unde și numele lor de științe sociale particulare. Așa sunt științele demografice, economice, politice, juridice etc. Economia politică, de exemplu, nu studiază societatea, ci numai activitățile economice ale acesteia, fapt valabil și pentru științele demografice (care studiază numai populația), științele politice (numai viața și instituțiile politice), cele juridice (numai instituțiile juridice) etc..

Nu ridică probleme speciale decât acele științe, care manifestă tendința de a se ocupa de întreaga societate. Așa sunt științele istorice (mai ales istoria universală, istoria socială și istoria civilizației) sau cele antropologice (în special antropologia socială), iar dintre disciplinele filosofice - filosofia socială și filosofia istoriei. Să ne referim, câtuși de puțin la această problemă.

Sociologia și istoria

Raporturile sociologiei cu această știință sunt însemnate:

Istoria aduce material factual indispensabil sociologiei ușurând desfășurarea analizelor sociologice și permițând evidențierea unor tendințe, direcții, ritmuri de dezvoltare a societăților contemporane prin raportarea la etapele anterioare ale evoluției acestora. Istoria îl ajută în acest mod pe sociolog să înțeleagă nu numai originea, ci și dinamica problemelor sociale pe care le studiază. Aceste două științe se află în raporturi de reciprocitate: sociologul își justifică aserțiunile folosind adesea argumente, metode și concepte oferite de istorie, iar istoricul emite ”generalizări analitice” pentru domeniul său ori își stabilește inventarul de probleme orientându-se după modelul oferit de sociologie. Spre exemplu, istoricul aplică metoda sociologică a studiului de caz, dar și documentarea, comparația, observația etc.⁶¹.

În același timp, specialiștii au depus eforturi pentru a evidenția specificul celor două științe.

S-a susținut că *istoria se ocupă de individual*, de fenomenele concrete, pe când *sociologia se ocupă exclusiv de general*, de trăsăturile comune ale diferitelor fenomene societale. Prima s-ar interesa exclusiv de aspectele unice, nerepetabile, ale fenomenelor și de modul în care se leagă unele de altele, în serii cauzale ireversibile, pe când a doua ar fi o știință a constantelor, a repetărilor și a generalului, cu tendința continuă spre stabilirea de legi mai mult sau mai puțin universale contrare din real aspectele constante și repetabil⁶². După un exemplu des invocat: în studiul unei universități concrete, să zicem cea din Bălți, sociologia pune accentul pe universitate, pe ceea ce are ea comun cu alte universități din alte locuri și alte vremuri, pe când istoria – pe ceea ce prezintă aceeași instituție unic, individual, și particular. Deosebirea aceasta nu este lipsită de orice teme, totuși ea nu constituie o frontieră riguroasă între cele două științe: istoria se dezvoltă tot mai mult în sensul unor generalizări asupra fenomenelor istorice – iar sociologia din zilele noastre dezvoltă cercetări tot mai ample cu privire la fenomenele sociale concrete (etnosociologia, sociologia empirică etc.).

⁶¹ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Op. cit., p.62.

⁶² IBIDEM, p. 63.

Tot ceea ce se poate afirma este că tendința predominantă a istoriei este spre individual, spre particularizare, pe când sociologia năzuiește spre universal, spre generalizare (ea este o știință nomotetică).

S-a mai făcut și afirmația că *istoria s-ar dedica exclusiv trecutului, pe când sociologia ar fi știința realităților sociale prezente*. În realitate, atât pe plan național, cât și internațional, există o istorie a evenimentelor prezente.

În nici un caz sociologia nu se mărginește și nu se poate mărgini la cercetarea prezentului, dimpotrivă, ea dezvoltă, chiar o ramură sau un curent de esență istorică: sociologia istorică. O sociologie limitată la prezent ar trebui să renunțe la unele din sarcinile sau obiectivele ei cele mai însemnate, cum sunt cele genetice (de sociologie genetică), ca și cele privitoare la dezvoltarea sau evoluție (de dinamică socială, cinematica socială, fazeologie etc.).

Și istoria și sociologia se ocupă de devenirea, de dezvoltarea societății. Deci aceasta este o trăsătură comună și tocmai prin aceasta sunt amândouă științe sociale. Dar în modul de cercetare, *în modul de examinare, în modul de studiere* a acestei deveniri istorice, sunt pe lângă unele asemănări, o seamă de diferențe specifice.

Istoria examinează dezvoltarea realității sociale în toată imensa sa diversitate, cu toate meandrele, zigzagurile, cu toate particularitățile, adică examinează fenomenele și faptele sociale atât sub aspectul lor singular, particular, cât și sub aspectul lor universal și general. De aceea spunem că istoria se ridică de la fapte și evenimente la descoperirea, la cercetarea și formularea legilor. Istoria se concentrează îndeosebi asupra acestei îmbinări dintre particular și general, dintre aspectele necesare și cele întâmplătoare ale vieții sociale, străduindu-se să precizeze tocmai aceste caracteristici care particularizează procesul istoric, care îl dezvăluie în specificul său de moment, de etapă și de loc. Fără a subestima importanța generalizării, tinzând spre o astfel de generalizare, în mod preponderent însă, istoria se concentrează asupra acestor aspecte specifice.

Mai marcată, mai accentuată apare deosebirea dintre istorie și sociologie în domeniul *metodelor de cercetare* și expunere. Sociologia întrebuițează în cercetările sale o gamă însemnată și în continuă creștere de metode, procedee și tehnici create de dînsa.

Linia de demarcație între sociologie și istorie apare cu toată claritatea în momentul când examinăm această problemă din punctul de vedere al caracterului fiecărei științe și al țelului pe care îl servește. *Istoria nu este o știință aplicativă, în timp ce sociologia este o știință aplicativă. Cercetările istorice permit să se tragă anumite concluzii și învățăminte, dar acestea au un caracter general, se referă la trecerile de la o orânduire la alta, de la o etapă istorică la alta; cercetările sociologice duc la stabilirea unei diagnoze asupra situației studiate și, mai mult, la elaborarea unei prognoze.*

Există desigur și o prognoză istorică, dar aceasta se referă la perspectivele ample și de durată ale evoluției unei țări, unei societăți. Prognoza sociologică întemeindu-se pe prognoza istorică are

caracter de proiect. *Istoria are în principal o funcție teoretică, pe când sociologia are, preponderent o funcție practică*: științele istorice nu sunt aplicative decât într-un sens foarte larg. Specialiștii din domeniul istoriei sunt orientați asupra problemelor specifice pe perioade și națiuni, comunică puțin între ei, iar atunci când o fac se rezumă doar la nivelul subdisciplinelor. Această opțiune pentru specializare se întâlnește și în cadrul sociologiei (la nivelul sociologilor de ramură), numai că sociologii, pentru a putea fi eficienți, subscriu la o perspectivă sociologică generală (ex: un istoric axat pe studiul problemelor societății contemporane este interesat, cel mult, pe unele aspecte ale istoriei moderne; sociologul specializat în cercetarea familiei nu poate avea o imagine clară dacă omite celelalte părți sau probleme ale sociologului prescrise de sociologia generală)⁶³.

Sociologia și psihologia

Per ansamblu, cele sunt două științe deosebit de înrudite, dar care au manifestat tendințe reciproce de excludere și intoleranță. Disputa dintre sociologie și psihologie s-a repercutat în două variante de răspunsuri exagerate care au determinat:

a) psihologizarea sociologiei, expusă de teoriile care neagă rolul societății ca realitate sui-generis și insistă asupra poziției definitive a individului în cadrul grupului .

b) sociologizarea psihologiei dovedită de teoriile pansociologice care neagă rolul și libertatea individului în cadrul societății.

Competiția dintre aceste două științe a continuat sub aceleași auspicii, dar cu intenția de a se exclude reciproc, ci de a stabili poziția de supraordine: sociologia depinde de psihologie sau invers? Exponentul cel mai de vază al sociologismului E.Durkheim menționa în acest sens „nu e vorba că faptele sociale n-ar fi și ele psihice, într-o oarecare măsură, fiindcă ele consistă toate în modul de gândi sau a lucra. Însă stările conștiinței colective sunt de altă natură decât stările conștiinței individuale; ele sunt reprezentări de un fel deosebit. Mentalitatea grupurilor se deosebește de aceea a indivizilor; ea își are legile ei...”⁶⁴.

Examinând **raportul dintre sociologie și psihologie** din această perspectivă trebuie să recunoaștem faptul că societatea este o totalitate în care aspectele psihice, reprezintă o parte componentă, iar psihologia se subordonează preocupărilor sociologice.

Încercând să depășească asemenea exagerări, **G.Gurvitch** susținea că sociologia și psihologia sunt două științe ale căror sfere se întretaie în așa fel încât partea comună se lărgeste continuu în detrimentul părților separate. Rezultatul intersecțiilor psihologiei cu sociologia a fost fundamentarea unei noi discipline hibride: psihologia socială⁶⁵.

Dacă psihologia ”... studiază un număr impresionant de fenomene: percepția, raționamentul, anxietatea, dezvoltarea copilului, învățarea... le studiază, însă la un individ izolat, ca și cum ar fi autistic. Se ia astfel un copil și i se dă de îndeplinit o sarcină sau de rezolvat un test. După aceea, prin

⁶³ IBIDEM, p. 63.

⁶⁴ DURKHEIM, E. Regulile metodei sociologice, Editura Științifică București, 1974

⁶⁵ APUD: IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Op. cit., p. 68.

analiza demersului și a rezultatelor, se ajunge la concluzia că evoluția sa intelectuală s-a petrecut conform teoriei lui Piaget sau a lui Bruner...”⁶⁶, psihologia socială este știința care are ca obiect „fenomenele psihice legate de relațiile și interacțiunile indivizilor, comportamentele lor în câmp social, influențele acestuia asupra indivizilor și reacțiile acestora, în genere fenomenele de psihism colectiv”⁶⁷. Propunându-și cercetarea unor fenomene care sunt în același timp psihologice și sociale, psihologia socială riscă să fie confundată ori cu psihologia individuală, ori cu sociologia.

Așadar, există dificultăți în stabilirea raporturilor clare în interiorul sistemului științelor psihologice (la fel de ramificat ca și cel al științelor sociologice), deaceia vom invoca și alte încercări de delimitare a acestor discipline.

Astfel, în privința raporturilor dintre psihologie și sociologie **Ion Ionescu și Dumitru Stan** evidențiază următoarele situații⁶⁸:

Psihologia socială și sociologia se aseamănă din punctul de vedere al obiectului de studiu: raporturile dintre indivizi, dintre indivizi și grupuri, dintre grupuri (în situații sociale concrete), procesele de grup (transculturalitatea, conflictele rasiale și etnice) etc. Totuși, chiar în condițiile acestei orientări comune există și deosebiri: psihologia socială vizează cu predilecție chestiuni legate de microgrup sau de conduitele și acțiunile individului în cadrul grupului; sociologia își direcționează cercetarea în special asupra macrogrupurilor (sau grupurilor medii) și efectelor cauzate individului ca urmare a existenței lui în cadrul grupului.

Psihologia socială apreciază psihismul colectiv ca variabilă independentă a grupului, iar factorii sociali sunt considerați variabile dependente; sociologia susține, la rândul ei, situația inversă: sociabilitatea reprezintă variabila independentă, iar factorii psihici ar forma variabile dependente. Analiza corelată psiho – sociologică a unor situații sociale este mai completă deoarece: sociologia evidențiază tipurile de relații care mențin grupurile, iar psihologia socială reliefează cognițiile și reprezentările sociale, formele de comunicare, resorturile psihice intime (motivații, dorințe, aspirații) care influențează funcționalitatea grupurilor.

Prin urmare, între psihologie și sociologie există un raport de complementaritate generat de necesități practice.

R. Bastide susține că atunci, când sunt studiate societăți în stare de „destructurare sau restructurare” ori societăți aflate în tranziție, „psihicul (colectiv sau individual) este mai ușor accesibil decât socialul”; în acest caz metoda utilizată va fi „psihologică”. Atunci când sunt studiate societățile stabile, deși rămâne necesară complementaritatea cercetării sociologice și psihologice, accentul cade pe „metoda sociologică”.

Multe fenomene sociale precum criminalitatea, devianța sexuală, prejudiciile în relațiile interrasiale și interetnice etc. sunt actualmente analizate de sociologie și completate de psihanaliză.

⁶⁶ MOSCOVICI, Serge. Psihologia socială sau mașina de fabricat zei, Editura Universității Al.Ioan Cuza, Iași, 1995, p.15

⁶⁷ APUD: IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Op. cit., p. 68.

⁶⁸ IBIDEM, p. 69,70.

Aceasta din urmă face mai credibilă cercetarea sociologică și oferă garanții legate de stabilitatea ori predicția comportamentelor umane. Sociologia studiază faptele sociale în înlănțuirea lor cauzală și sub aspectul lor obiectiv, în timp ce psihologia le interioarează, urmărește procesul lor de transformare psihică sub influența societății, precum și motivarea internă a acțiunilor sociale.

6. Sociologia generală și de ramură

Obiectul de studiu al sociologiei cuprinde o arie de probleme de o mare complexitate și diversitate, studiul acestora s-a diferențiat și s-a aprofundat, conturându-se un sistem de discipline sociologice care s-au extins treptat, atingând în sociologia contemporană un număr impresionant (până la aproximativ 100 de discipline sociologice specializate)⁶⁹.

Într-o enumerare incompletă, principalele ramuri specializate ale sociologiei sunt: sociologia comunităților, sociologia rurală, sociologia urbană, ecologia umană, sociologia industrială, sociologia muncii, sociologia economică, sociologia agrară, sociologia organizațiilor, sociologia politică, sociologia opiniei publice, sociologia juridică, sociologia devianței, sociologia populației, sociologia familiei, sociologia tineretului, sociologia educației, sociologia moralei, sociologia vârstnicilor, sociologia culturii, sociologia literaturii, sociologia filmului, sociologia teatrului, sociologia artei, sociologia comunicațiilor de masă, sociologia comparativă, sociologia sportului, sociologia timpului liber, sociologia sănătății, sociologia armatei, sociologia păcii și războiului, sociologia conflictelor, sociologia relațiilor etnice, sociologia mobilității sociale, sociologia schimbării sociale, sociologia religiilor, sociologia științei, metodologia sociologică, teoria sociologică⁷⁰.

Din această listă se poate constata că unele domenii în care s-a specializat analiza sociologică formează și obiectul de studiu al științelor sociale particulare. De exemplu, subsistemul juridic este studiat și de științele juridice, și de sociologia dreptului. Aici nu avem de a face cu o suprapunere a demersurilor științifice. Perspectivele utilizate de științele juridice și de sociologia juridică sunt diferite, deși se refră la același domeniu. Științele juridice realizează o analiză în sine a juridicului, ca și cum acesta ar fi separat de restul vieții sociale. Sociologia juridică întreprinde o analiză pozițională a juridicului, adică îl studiază în raporturile pe care le stabilește cu celelalte domenii ale vieții sociale. Juridicul este analizat în interrelațiile pe care le are cu întreaga viață socială.

Domeniile de cercetare ale sociologie, după cum reiese din cele remarcate anterior, s-au diferențiat în funcție de clasificarea fenomenelor și proceselor care au loc în viața socială. Din această perspectivă, sociologul polonez **I. Szczepanski** consideră că, în sociologia contemporană, putem distinge următoarele domenii de cercetare și discipline particulare:

a) *Discipline sociologice care studiază instituțiile sociale*, cum ar fi: familia, instituțiile de educație, instituțiile politice, instituțiile juridice, științifice, economice, în special, cele industriale și

⁶⁹ CONSTANTINESCU, Virgiliu, GRIGORESCU, Pompiliu, STOLERU, Paula., Sociologie. Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1993, p.9.

⁷⁰ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz. Iași, Polirom, 2003, p. 31.

din alte sfere de activitate umană, instituții religioase sau alte feluri de instituții, care pot fi în cadrul diferitelor grupuri sau colectivități;

b) *Discipline sociologice care studiază diferite tipuri de colectivități și grupuri umane*, până la grupuri mici și colectivități teritoriale, cum ar fi : satul, orașul etc.; categorii profesionale, pături și clase sociale, organizații; colectivități create pe baza posedării unei culturi comune etc.

c) *Discipline sociologice care studiază fenomene și procese sociale* – procese intra- și interpersonale, intra- și intergrupale; procese privind geneza și structura, organizarea și dinamica grupurilor; adaptarea și integrarea socială; mobilitatea socială; inovațiile și transformările sociale; mișcarea socială și dezvoltarea socio-umană. Ca fenomene speciale, se au în vedere și cele de „anomie socială” – respectiv, fenomenele de inadaptare și devianțele comportamentale.

Tipologia fenomenelor și proceselor sociale constituie baza diferențierii unor domenii de specializare în interiorul acestor discipline sociologice. Astfel, sociologia devianțelor comportamentale studiază fenomenele specifice de devianță socială în diferitele sale forme: alcoolismul, prostituția, criminalitatea etc.

Sunt anumite procese sociale sau fenomene sociale care se regăsesc în forme specifice în diferite domenii ale vieții sociale și care se impun a fi abordate sub aspectul lor nu numai de ordin particular (ca în cazul sociologiilor particulare – anterior menționate), ci și sub aspect general – teoretic. Acestea intră și în aria **sociologiei generale** – ca domeniu fundamental și cu rol integrator în sistemul disciplinelor sociologice particulare și aplicative, reprezentând fundamentele teoretice și metodologice ale acestora. Rolul specific al sociologiei generale este de a stabili conceptele și teoriile, legitățile cele mai generale – care privesc ansamblul fenomenelor și proceselor sociale, diferitele domenii ale vieții sociale, în unitatea lor.

5. Funcțiile sociologiei

Apărută ca încercare de pozitivare a unor aspecte de filosofie socială sau filosofia istoriei, sociologia a avut de la bun început *o funcție teoretic – explicativă*. Această funcție predomină în fazele inițiale ale evoluției ei pentru ea, în prezent, să fie o funcție secundară⁷¹.

Atunci când sociologia evidențiază drumul către normalitate socială și insistă predilect pe aspectele cauzatoare de dezichilibrare în societate, ea exercită *o funcție critică*. Obiectivitatea criticii echivalează cu fixarea unor altor motive ale schimbării pozitive.

Unii sociologi susțin că această funcție are o importanță deosebită: „Cea mai importantă funcție a sociologiei este însă funcția critică. Sociologia nu se poate mărgini nici la a expune viața socială, nici numai la a explica și a o interpreta. Ea trebuie să examineze critic fenomenele sociale, să prezinte concluziile acestei analize și sinteze critice. Fără o critică socială, întreaga sociologie este mult diminuată în rostul și funcționalitatea sa. Ea trebuie să semnaleze dificultățile vieții sociale, contradicțiile vieții sociale în toate societățile. ...Sociologia nu trebuie să fie o știință apologetică,

⁷¹ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Op. cit., p. 76.

rolul sociologiei este să analizeze critic realitatea socială”⁷². Sociologul nu se mulțumește numai cu descrierea, explicarea și critica societății, ci încearcă mai mult: stabilirea formelor de contracarare a patologiei sociale și modelarea ori proiectarea socialului pentru diferite perioade de timp. În acest mod, sociologia exprimă o pronunțată *funcție practică* pe care o detalizează în trei subfuncții aferente:

a) *funcția practică de diagnosticare*: Orice studiu sociologic asupra unei „probleme” sau fenomen social urmărește, între altele, să pună un diagnostic realității investigate, fără de care nu pot fi formulate și orientările, concluziile și propunerile practice. Studiind empiric, de pildă, integrarea socială și profesională a imigranților rurali în „mediul industrial” și urban vom putea diagnostica acest proces social „măsurând și stabilind nivelul de integrare: nivel „incipient” sau redus, nivel „mediu”, nivel „superior”, „integrare optimă”, „dezintegrare socială”, „în curs de disqualificare profesională” – pentru cei care nu țin pasul cu progresul tehnic și exigențele profesiei etc.”⁷³.

b) *funcția de prognosticare* – dacă se au în vedere perioade „mai mici” de timp (prognostic pentru perioade de cinci ani, zece sau maximum cinsprezece ani);

c) *prospectivă* – dacă se au în vedere perioade „mai mari” (vizând de pildă, evoluția unui fenomen „în mai multe decenii” sau impactul lui asupra generației viitoare.

Dacă sociologia dezvoltă capacități apreciative indivizilor cu care dialoghează (de la cercetători activi în domeniu și până la cei care urmează diferite cursuri de sociologie ori lecturează rezultatele unor sondaje de opinii etc.), atunci ea are o *funcție axiologică*.

Atunci când rezultatele demersurilor sociologice se sintetizează în reguli de comportare și norme ale acțiunii sociale, sociologia exprimă *funcția normativ – ordonatoare*.

Este oare conștientizată de către factorii de decizie din Republica Moldova importanța sociologiei pentru rezolvarea problemelor cu care se confruntă societatea moldovenească la etapa actuală ? Se pare, că la începutul anilor 90 ai secolului trecut importanța sociologiei pentru construcția unei societăți centrate pe interesele omului a fost sesizată. Despre aceasta ne vorbește faptul înființării Institutului Național de Sociologie al Republicii Moldova, care a și purces la cercetarea diferitelor probleme ce țineau de schimbările din societate; Dar abia înființat, Institutul Național de Sociologie peste câțiva ani a fost... lichidat, din lipsa mijloacelor materiale, cum au motivat acest pas organele respective. Urmările nu sau lăsat mult – așteptate. Lipsa cunoștințelor sociologice a condus la adoptarea unor decizii cu un grad scăzut de adecvare, afectând negativ totodată capacitatea de a evalua continuu starea sistemului, eficiența soluțiilor luate și, în consecință de a întreprinde rapid măsurile corective. Realitatea socială efectivă are totuși nevoie de sociologie. În consecință, au apărut structuri organizaționale sociologice care cercetează diferite aspecte ale

⁷² CONSTANTINESCU, Miron. Introducere în sociologie, p. 14 – 15.

⁷³ MIFTODE, Vasile. Metodologie sociologică, p. 32, 33.

realității sociale, a început pregătirea în cadrul unor instituții de învățământ a sociologilor profesioniști.

Cu greu, dar sociologia se afirmă, treptat, și în cadrul societății moldovenești. În municipiul Bălți au fost efectuate mai multe investigații sociologice în baza „comenzilor sociale” venite din partea primăriei și / sau Agenției de Dezvoltare Nord. Rezultatele obținute de către colaboratorii bălțeni au fost parțial aplicate în activitatea unor instituții.

Desigur, sociologia nu a obținut încă rezultate spectaculoase în domeniul aplicațiilor sale, în industrie, în creșterea productivității, în ameliorarea ambianței sociale, dar se poate să se ridice, cel puțin, la nivelul psihologiei sociale experimentale, corelative cu cele proprii „ingineriei sociale”, ingineriei factorilor umani ai dezvoltării. Maximalizarea puterilor omului de a crea și de a induce condiții mai bune pentru comunitatea sa umană se poate considera realizabilă. Sociologia poate stimula dezvoltarea socio – umană, socio – economică, socio – culturală, poate concura cel puțin la ameliorarea climatului socio – psihologic și moral al societății, al colectivităților sau grupurilor sociale de diferite tipuri.

Sociologia oferă o modalitate de concepere științifică a socialului, o viziune științifică asupra lumii sociale și a destinului istoric al societăților moderne. Preocupați de soluționarea anumitor aspecte referitoare la „relațiile umane”, sociologii din țările occidentale participă la soluționarea unor probleme privind producția și consumul, la ameliorarea modelelor de organizare și conducere, de management la diferitele „verigi” ale vieții și activității sociale. Ei participă, de asemenea și la soluționarea optimă a „conflictelor” de muncă. Ca element al „Tehno – structurii” capitaliste, sociologia occidentală a devenit, cel puțin prin aplicațiile practice, una dintre componentele cele mai noi ale forțelor de producție⁷⁴.

Sociologia se vrea a fi nu doar o „însoțitoare supusă” a schimbărilor sociale, ci și cea care poate anticipa, poate sugera anumite soluții cu sens optimizator. Ea poate să ofere sugestii pentru introducerea unor strategii raționale de dezvoltare socio – umană. Vocația sociologiei este de a fi acțională, practic-participativă.

În viziunea sociologului **Inkeles**, atât în viața individuală, cât și în cea colectivă există forțe naturale care favorizează ordinea și stabilitatea și alte forțe, la fel de naturale, care pot fi favorizate pentru dezordine, conflicți distrugere. Echilibrul dintre acestea poate fi foarte diferit, în diferite timpuri. Pot fi persoane cu înclinații sau orientare filosofică preferențială spre ordine sau dezordine. O sociologie completă și adecvată trebuie să în considerare ambele direcții de manifestare socială⁷⁵.

În spațiul românesc funcția praxiologică a sociologiei și destinație practic – aplicativă a concluziilor investigațiilor realizate ce au o veche tradiție. „Echipele Gusti” au realizat cercetări

⁷⁴ CONSTANTINESCU, Miron Constantinescu, Introducere în sociologie, p. 14.

⁷⁵ APUD: CONSTANTINESCU, Miron Constantinescu, Introducere în sociologie, p. 14.

interdisciplinare în satele țării, în perioada interbelică, nu numai pentru cunoașterea realității sociale, ci și în scopul ameliorării condițiilor de muncă și de viață ale țăranilor, atât cât permiteau relațiile economice dominate în epocă.

Evidențiem de asemenea analiza proceselor socio – economice ale industrializării și urbanizării localităților și „spațiilor sociale” ale migrațiilor de la sat la oraș și ale mobilității sociale etc.

Societatea moldovenească trece printr-o fază extrem de confuză în care noi forme de organizare socială trebuie create, procesele negative trebuie ținute sub control, un proces de dezvoltare socială complexă orientat spre integrarea europeană trebuie susținut. Sociologia trebuie să ofere din acest punct de vedere cunoștințe sistematice pe cinci dimensiuni ale proceselor de schimbare și dezvoltare socială din Republica Moldova⁷⁶.

a . Atenționare asupra problemelor, riscurilor și amenințărilor.

Societatea noastră se confruntă, după cum am mai menționat, cu o mulțime de probleme sociale extrem de complexe, a căror natură și dinamică este destul de vag cunoscută de actorii sociali. Experiența ultimilor ani indică posibilitatea exploziei unor amenințări pe care comportamentul în necunoștință de cauză al actorilor sociali le poate actualiza. Pentru a evita amenințările, trebuie să devenim conștienți de riscurile asociate contextului istoric actual.

b) Spriginirea inițierii de acțiuni și programe orientate spre soluționarea problemelor și contracarării amenințărilor. Sociologia trebuie să-și sporească rolul său în susținerea inițiativelor sociale, devenind un instrument esențial al unei democrații active și comprehensive.

c) Oferirea unei baze largi de cunoștințe empirice și teoretice tuturor factorilor sociali, politici și instituționali implicați în procesele de decizie.

d) Urmărirea derulării proceselor sociale în vederea spriginirii introducerii de măsuri corective sau inițierea de noi acțiuni.

e) Evaluarea programelor sociale, acțiunilor, reglementărilor. Feed –back-ul are o importanță crucială în perfecționarea oricărei acțiuni. Lipsa acestuia este sursa rigidității, conservatismului, stagnării. Sociologia este prin vocația sa un dispozitiv de furnizare continuă de feed back pentru diferitele sisteme de activitate. Funcția de furnizor general de feed – back al sociologiei trebuie cultivată și amplificată.

Sociologii se pricepe să schimbe entități socio-umane, adică:

- persoane și categorii de persoane;
- publicuri;
- grupuri umane;

⁷⁶ le expunem, utilizând procedeul analogiei din: Asociația sociologică din România. Buletin, 1993, nr.1, București, aprilie 1993, p.30 – 32.

- organizații;
- comunități;
- societăți;
- națiuni și agregate supra-naționale.

La oricare dintre aceste entități social-umane, sociologii știu să schimbe (sau să mențină):

- comportamentele;
- ceea ce generează și orientează comportamentele;
- tendințele evolutive, procesele⁷⁷.

Nu numai sociologii se pricep să facă schimbări de entități social-umane. Dar oricare profesionist în schimbare poate fi de acord că **sociologul vine cu abordarea cea mai complexă, atât în sens cognitiv și practic, cât și în sens etic**⁷⁸ (sublinierea ne aparține – Gh. N).

Orice prestație sociologică conține o cercetare, iar cercetarea aceasta este condiția fundamentală pentru realizarea cu succes a prestației. Dar asta nu înseamnă că sociologii trebuie să se ocupe numai, nici măcar preponderent, cu cercetarea. Ideea că sociologii se ocupă numai cu cercetarea sau preponderent cu cercetare este o confuzie care se cere eradicată⁷⁹. Sociologii se ocupă cu schimbarea, iar cercetarea este o parte a prestațiilor lor profesionale.. O parte intrinsecă, esențială și decisivă, dar totuși numai o parte.

Este de reținut că prestațiile sociologice nu se potrivesc cu managementul prezenteist. Managerii pentru care exercitarea conducerii nu înseamnă decât înotatul la lumina sufocării în bebele prezentului nu au ce face cu prestațiile profesionale în general. **Un conducător nedeliberat, care își ignoră capacitatea de anticipare și planificare și care nu calculează cu țeluri și pași, nu are ce să dea de lucru sociologului, nici economistului, nici inginerului, nici marketerului și nic măcar etc.-ului, chiar atunci când știe la ce sunt aceștea folositori**⁸⁰ (sublinierea ne aparține – Gh. Neagu)..

Așadar, sociologia are improtante implicații practice. Ea poate contribui la critica socială și la practica reformei sociale în mai multe feluri. Mai întâi, îmbunătățirea înțelegerii unui anumit complex de circumstanțe sociale ne oferă adesea o șansă în plus de a le controla..

În al doilea rând,, sociologia ne asigură mijloace de a ne spori sensibilitatea culturală, permițând politiciii să se bazeze pe conștiința valorilor cvulturale divergente.

În al treilea rând, putem investiga consecințele (intenționale și neintenționale) ale adoptării unui anumit program politic. În ultimul rând, și poate cel mai important, sociologia produce conștiința de sine, oferind grupurilor și indivizilor o șansă sporită de a-și determina condițiile propriei vieți⁸¹

⁷⁷ ONUȚ, Gheorghe. Profesia de sociolog. - Brașov: Editura Universității Transilvania, 2008, p.12,13.

⁷⁸ IBIDEM, p. 15.

⁷⁹ IBIDEM, p. 17.

⁸⁰ IBIDEM, p. 18.

⁸¹ le expunem, utilizând procedeul analogiei din: Asociația sociologice din România. Buletin, 1993, nr.1, București, aprilie 1993, p.30 – 32.

6. Aplicații

Enunțuri esențiale⁸²

- **Termenul *sociologie* a fost inventat de către filozoful francez Auguste Comte (1798-1857)** la mijlocul secolului al XIX-lea pentru a distinge o nouă știință, care, în mod similar științelor naturii care explicau legile lumii naturale, era așteptată să explice legile lumii sociale. Concepția lui Comte despre sociologia ca știință pozitivă a fost formulată în contextul unor confruntări sociale grave, a unor schimbări radicale în cultură, în cunoașterea științifică în societatea franceză și în alte societăți europene ale vremii. Aceste schimbări corespundeau epocii de avânt al modernității, epocă inițiată încă în sec. al XVII-lea de către mișcarea culturală a Iluminismului european.

În epoca modernității, sociologia a urmat traiectoria unei dezvoltări care a consacrat-o ca *știință socială distinctă*. Reprezentanți în acest sens sunt sociologii clasici –fondatori ai sociologiei moderne: Emile Durkheim (1857-1917), Karl Marx (1818-1883), Max Weber (1864-1920) sau George Herbert Mead (1863-1931). Aceștea au analizat tranziția de la societatea tradițională la societatea modernă, industrială, tot mai intens urbanizată și raționalizată.

-Acum, a începutul sec. al XXI-lea, trăim alte vremuri și formulăm noi întrebări în sociologie. Sociologii contemporani oferă ilustrări ale modului în care dispar configurații sociale consacrate în vremurile anterioare și apar cristalizări sociale noi. Transformarea radicală a mediului social, orientarea Republicii Moldova spre Uniunea Europeană, solicită noi tipuri de cunoaștere și de aplicații ale acestora.

- **Sociologia** este știința care studiază lumea vieții sociale așa cum este relevată de individualități umane în comportamente sau acțiuni, relații sau interacțiuni ce se desfășoară în sisteme sociale de tipul grupurilor, organizațiilor, comunităților sau societăților. Realitatea socială este în continuă schimbare, iar sociologia nu poate să fie în decalaj față de realitatea pe care este așteptată să o reflecte teoretic.

- **teoria sociologică se constituie la două niveluri corelate.** *Nivelul microsociologic* vizează acțiunile sau comportamentele individuale, adică analizează motivele și a semnificațiilor investite de indivizi în acțiunile sau opțiunile promovate pe scena socială, a distribuției sociale a acestor acțiuni și a regulilor sau instituțiilor aplicate pentru inițierea acțiunilor, pentru interpretarea lor și stabilirea relațiilor interindividuale. *Nivelul macrosociologic* se referă la agregări ale acțiunilor individuale în sisteme sociale mai cuprinzătoare și la analize ale acestor sisteme ca sisteme – de la grupuri la comunități, state naționale sau societăți.

- **Societatea** reprezintă un întreg ce poartă o realitate diferită de cea a părților (indivizii);

- **Societatea** nu poate fi redusă la părțile componente, ea este ceva mai mult decât suma părților;

⁸² Inspirat din: SOCIOLOGIE. Volum coord. de Lazăr Văsceanu. Iași: Polirom, 2011

- **Sociologia** nu-și propune să abordeze întregul mozaic de forme concrete întâlnite în societate, ci numai pe acelea care prezintă calitățile: *constanță, reprezentativitate statistică și actualitate*;
- **Obiectul sociologiei** îl constituie studiul colectivităților umane și al relațiilor interumane în cadrul acestora, precum și al comportamentului uman în cadrul social propriu grupurilor și comunităților umane de diferite tipuri;
- **Misiunea sociologului** este de a cerceta orice subsistem al socialului (economia, politica, justiția, educația etc.) din punctul de vedere al genezei, al alcătuirii și funcționării, al raporturilor cu celelalte subsisteme, al tendințelor evolutive etc. ;
- **Obiectivul sociologiei** rezidă în depășirea problemelor sociale;
- **Sociologia** nu are paradigmă unitară care să vizeze toate problemele socialului și, respectiv, nici o metodologie cu care să fie de acord întreaga comunitate a sociologilor;
- **Științele sociale particulare** izolează părțile de care se interesează și nu urmăresc decât explicarea strictă a acestora;
- **Științele sociale** (și nu numai) se deosebesc unele de altele prin **obiect**, altele – prin **punctul de vedere** pe care îl au în tratarea obiectului comun.

Particularitățile punctului de vedere al sociologiei în abordarea socialului sunt:

- a) modul de abordare;
- b) sistemul tematic și de referință;
- c) aspectul structural;
- c) țelul, obiectivul cercetării .

Fiecare dintre științele sociale, - în funcție de modul de abordare, de sistemul de referințe și de țelul urmărit - este alcătuită într-un mod specific, având un aspect structural deosebit.

Rolul specific al sociologiei generale este de a stabili conceptele și teoriile, legitățile cele mai generale – care privesc ansamblul fenomenelor și proceselor sociale, diferitele domenii ale vieții sociale, în unitatea lor.

Sociologiile de ramură studiază interdependența, intercondiționarea dinre anumite subsisteme, procesee sociale și celelate manifestări ale realității sociale.

Vocația sociologiei este de a fi acțională, practic-participativă;

Sociologia contemporană este așteptată să studieze modul în care se realizează gestiunea vieții individuale și a celei sociale în condiții de dominare și multiplicare a instanțelor specific unei ordini sociale construite, diferită de ordinea social natural.

În ordinea social construită, cunoașterea sociologică asigură baza gestionării și a construcției individuale și sociale continue. În acest sens spunem că sociologia actuală este și trebuie să fie *reflexive*, adică include nu numai analize ale propriului obiect de investigare, ci și ale modului în care cunoașterea pe care o produce contribuie la construcția obiectului investigat. Analiza unui mod de organizare socială și analiza modului de implicare a cunoașterii sociologice în construcția acelei

organizări sunt aspect complementare ale reflexibilității sociologiei.

Sociologii clasici nu au asigurat în teoriile lor un loc convenit cunoașterii sociologice în procesul de organizare, funcționare și schimbare a societăților. Sociologia clasică a fost explicativă, dar fără a fi reflexivă. S-a limitat doar la formularea de referiri la importanța tacită a cunoașterii sociologice.

Sociologia contemporană se confruntă cu necesitatea deschiderii tot mai mari către dialogul cu publicul, către întoarcerea reflexivă a cunoașterii sociologice spre generatorii comuni ai acestei cunoașteri.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. Specificați caracteristici ale contextului social-istoric și intelectual în care Au. Comte a lansat ideea de sociologia ca „știință pozitivă”.
2. Care este cea mai reprezentativă unitate de analiză sociologică? Cum poate fi identificată o societate?. Cum s-au schimbat perspectivele de analiză sociologică asupra societăților?
3. Care sunt deosebirile dintre ordinea socială naturală și ordinea social construită?
4. În ce constă relevanța cunoașterii sociologice? Cum s-a manifestat această relevanță în teoriile sociologice clasice și în cele contemporane?
5. Care sunt caracteristicile unei sociologii reflexive?
6. Care este locul sociologiei în sistemul științelor socioumane?
7. Prin ce se deosebește sociologia generală de științele sociale particulare ?
8. Prin ce se deosebește sociologia ramurală de științele sociale particulare?
9. Care este raportul dintre sociologia generală și sociologiile de ramură?
6. Identificați funcțiile sociologiei.
7. Care considerați că este importanța studierii sociologiei generale de către studenții de la specialitatea la care studiați?
8. Aduceți argumente în susținerea ideii conform căreia funcția critică este cea mai importantă dintre funcțiile sociologiei.
9. Explicați raportul dintre sociologia generală și psihologia socială.
10. Scrieți un eseu cu tema : „Statutul sociologiei în societatea contemporană după următorul plan de idei:
 - universalitatea problematicii sociologice;
 - mondializarea problemelor de studiu ale sociologiei;
 - problemele arzătoare ale societății moldovenești care pot fi soluționate și cu ajutorul cercetărilor sociologice.

Bibliografie selectivă

1. ANDREI, Petre. Sociologie generală. Iași: Polirom, 1997;

2. BUZĂRNESCU, Ștefan. Istoria doctrinelor sociologice, București 1995;
3. BULGARU, Maria (coordonator). Sociologie (manual). Vol. I. Chișinău, CE USM, 2003;
4. CHELCEA, Septimiu. Cunoașterea vieții sociale. București: Editura Institutului Național de Informații, 1995;
5. COSTEA, Ștefan . Istoria generală a sociologiei. Compendiu. Ediția a II-a. Editura Fundației România de mâine, București, 2004;
6. DICȚIONAR de sociologie, coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu. București: Editura Babel, 1993;
7. GIDDENS, Anthony. Sociologie. București: BIC ALL, 2000;
8. IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Vol. 1, 2000;
9. OXFORD. Dicționar de sociologie. Editat de Gordon Marshall. Univers enciclopedic, București, 2003;
10. . LALLEMENT, Michel. Istoria ideilor sociologice, vol I, Oradea, 1997;
11. MIHĂILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz. Iași: Polirom, 2003;
12. ONUȚ, Gheorghe. Profesia de sociolog. Brașov: Editura Universității Transilvania, 2008;
10. VLĂSCLEANU, Lazăr (coordonator). Sociologie. Iași: Polirom, 2011.
11. ГАЙДЕНКО, П.П., ДАВЫДОВ, Ю.Н. История и рациональность: Социология М. Вебера и веберовский ренессанс. М. Политиздат, 1991.
12. КРАВЧЕНКО С.А. Развитие предмета социологии: от монодисциплинарности к меж – и постдисциплинарности// Социологические исследования №3,2020, р. 16-26, <https://www.socis.isras.ru/article/8057>
13. КРАВЧЕНКО С.А. Новации в социологическом знании: к итогам XIII конференции ЕСА // Социологические исследования. 2018. № 2. С. 18–24.
14. КРАВЧЕНКО С.А. Переоткрытие социальной реальности как показатель валидности социологического знания // Социологические исследования. 2014. № 5. С. 27–37.
15. КРАВЧЕНКО С.А. Социологическая теория: дискурс будущего // Социологические исследования. 2007. № 3. С. 3–12.

Cursul 2 Teorie și metodologie sociologică

1. Cunoașterea comună și cunoașterea teoretică în sociologie
2. Caracteristici ale teoriilor sociologice
3. Polarități teoretice și metodologice
4. Noi dezvoltări teoretice
5. Introducere în metodologia cercetărilor sociologice empirice

1. Cunoașterea comună și cunoașterea teoretică în sociologie

Observațiile noastre de zi cu zi constau într-o suită de acțiuni și relații sociale, de conduite și comportamente care activează cunoștințe, atitudini, opinii sau priceperi. Observăm că viața individuală poate fi trăită *real, imaginar și, mai recent, virtual*. Varietatea de forme pe care o poate lua viața individuală a semenilor noștri este infinită. Totuși, cel mai adesea, formele de viață individuală sunt sociale, adică sunt intermediare de limbaje și comunicare, socialmente constituite, pentru a da seama de prezența altora și de modul de manifestare a fiecăruia în lumea vieții sociale⁸³.

În mod imaginar, acțiunile noastre sunt sau pot fi raportate la alții care au importanță pentru noi, care sunt semnificativi pentru ceea ce suntem sau vrem să fim.

În mod efectiv, acțiunile noastre intenționate sau neintenționate sunt solicitate sau solicită reacții de la alții. În consecință, viața socială se prezintă ca o succesiune de acțiuni și interacțiuni care se desfășoară fie urmând anumite traiectorii sau respectând reguli prestabilite, fie într-un mod care scapă controlului individual sau social deliberat.

Acționăm de multe ori în baza **cunoașterii individuale și sociale comune**, care include reguli de conduită și relaționare, de comunicare și evaluare, modele de acțiune în situații repetate, valori și atitudini, opinii și cunoștințe despre viața în comunitate, toate acestea făcând parte din cultura individuală, a familiei, grupului sau comunității căreia îi aparținem și pe care pur și simplu o asimilăm, o practicăm și o trăim ca atare, rareori chestionând-o⁸⁴.

Cunoștințele ce se bazează pe experiența directă a indivizilor se numesc cunoaștere comună sau „spontană”, „cotidiană”, „la nivelul simțului comun”, „la nivelul bunului simț”⁸⁵.

Este de reținut că experiența directă a oamenilor este limitată atât spațial, cât și temporal. În consecință, cunoașterea comună este parcelată, incapabilă să evidențieze evoluția istorică a societății, caracteristicile generale ale colectivităților umane, legitățile schimbărilor sociale. Caracterul iluzoriu

⁸³ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.49.

⁸⁴ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.49

⁸⁵ CHELCEA, Septimiu. Tehnici de cercetare sociologică. București, 2001, p.10.

al cunoașterii simțului comun decurge și din implicarea subiectivă a oamenilor în viața socială în funcțiile de scopurile și interesele lor particulare, ceea ce îi face să se înșele adesea „cu bună credință”. Și aceasta pentru că nu numai societatea în evoluția ei, dar și structura propriei personalități, motivația propriului comportament rămân parțial necunoscute celui care se bazează numai pe cunoașterea simțului comun⁸⁶

Dincolo de cunoașterea comună, adesea exercităm și ceea ce sociologul american **C.Wright Mills** a numit *imaginație sociologică*. Este vorba de acea facultate intelectuală care chestionează cunoașterea socială și individuală comună în funcție de curgerea timpului (comparăm cunoașterea biografică prezentă cu cea trecută și ne întrebăm despre relevanța lor în raport cu evenimentele actuale pe care le trăim sau cu cele care le-am putea trăi) sau în funcție de distribuția în spațiul social și geografic (comparăm cunoașterea noastră cu a altora ce aparțin altor țări, altor comunități sau altor categorii sociale). Este o facultate intelectuală ce se bazează pe *o cunoaștere sistematică a lumii vieții sociale din perspectiva istoriei și a dinamicii dezvoltării ei*⁸⁷. **Ea nu ignoră cunoașterea comună, dar trece dincolo de stereotipia cvaziautomată a vieții cotidiene trăite sau de înțelegerea univocă a diversității manifestărilor coridiene, întrucât se bazează pe o cunoaștere interpretativă și sistematică a factorilor generatori a rațiunilor și motivelor care susțin acțiuni și interacțiuni sociale, a semnificațiilor care sunt investite în acestea, a schimbărilor care se produc sau s-ar putea produce într-o dinamică a dezvoltării etc.**

Cunoașterea care stimulează și întreține *imaginația sociologică* este **cunoașterea sociologică științifică**. Ea este produsă de cercetarea socială, care se bazează pe o *metodologie* cu ajutorul căreia:

a) se colectează în mod sistematic date și informații ce aparțin cunoașterii comune despre viața socială;

b) se prelucrează aceste date și informații pentru a identifica tendințe și tipologii, asemănări și deosebiri, probleme sociale și descrieri sistematice ale acestora;

c) se formulează explicații și predicții teoretice menite a trece dincolo de aparențe și a identifica generalizări sau regularități, factori generatori, asocieri sau corelații, mecanisme constitutive și generative cu o dinamică specifică în timpul și spațiul social;

d) se oferă soluții optime pentru rezolvarea unor probleme cu care se confruntă indivizii, grupurile, comunitățile sau societățile în procesele de funcționare.

Metodologia sociologică este acea teorie normativă care indică metodele și tehnicile și căile optime de efectuare a cercetărilor sociale.

Începuturile și produsele finale ale cercetării sociale și ale metodologiei pe care aceasta se bazează sunt **teoriile sociologice**. Cunoașterea sociologică, spre deosebire de cea din științele avansate ale naturii, nu este inclusă într-o singură teorie cu forță explicativă paradigmatică.

⁸⁶ CHELCEA, Septimiu. Tehnici de cercetare sociologică. București, 2001, p.12.

⁸⁷ VLĂSCĂANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.49.

Sociologia încă nu și-a constituit încă o paradigmă teoretică unică, universală și inclusivă, cum ar fi cele specifice din fizica sau chimia contemporană. Din contra, sociologia contemporană include mai multe teorii, adesea concurente. Prin implicație, există mai multe metodologii alternative ale cercetării sociale. În acest context, este firească întrebarea: *este această stare un indiciu al subdezvoltării teoretice a sociologiei sau, din contra, al unui mod specific oricărei științe sociale?*

Diversitatea sociologiei contemporane

Diversitatea gândirii sociologice contemporane se explică printr-o serie de factori dintre care amintim:

- *încercările unor sociologi de a dezvolta liniile științei sociologice, conturate în perioada de constituire și fundamentare a sociologiei;*

- *trecerea de la perspectiva globală la cea sectorială, cercetările realizându-se pe domenii precis determinate ale sistemului social;*

- *preocuparea insistentă pentru modelele și conceptele sociologiei, pentru instrumentele analitice, aplicate „faptelor sociale”;*

- *influența exercitată de curentele filosofice contemporane (neopozitivismul, fenomenologia etc.) asupra dezvoltării sociologiei;*

- *creșterea dinamismului social, amplificarea și diversificarea schimbărilor în sfera socialului și îmbogățirea considerabilă, ca urmare a acestora, a componentelor vieții social - istorice;*

- *cerințele societății actuale, de a conferi importanță factorului economic, eficienței, utilului, pragmaticului, contracarate mai mult sau mai puțin insistent, de o modernizare a gândirii umaniste, de o extindere a creațiilor teoretice, consacrate nevoilor, aspirațiilor, idealurilor umane.*

Bogăția elaborărilor sociologice se explică și prin numărul mare al paradigmatelor, care stau la baza construcțiilor empiric - teoretice de tip sociologic (structurală, funcțională, acțională, sistemică, evoluționistă, interpretativă, interacționistă etc.), majoritatea sociologilor concepându-și demersul, fie pe încercarea de a sintetiza aceste sisteme de abordare a socialului, fie pe combinarea unora dintre ele⁸⁸.

Multe teorii sociologice actuale au renunțat la dimensiunea istorică a societății, înlocuind-o cu cea logică a cunoașterii acesteia; „sistemul social”, cu integrarea actorului în sistem, cu eventuala lui manipulare de către sistem, cu constituirea ordinii sociale și reducerea tensiunilor, a conflictelor sociale, cu raționalizarea "actorului" și a „societății”, devine obiectul lor de predilecție.

2. Caracteristici ale teoriilor sociologice

⁸⁸ SAVU, Diana-Victoria. Sociologie generală. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Editura ASE București, 2003, p.183.

Este de reținut că reflecția metateoretică asigură temeuri importante pentru dezvoltarea spiritului critic în receptarea și analiza teoretică din sociologie. O asemenea reflecție este menită să demonstreze că, pe cât de mult teoria sociologică se bazează pe cunoașterea comună a actorilor sociali, pe atât este distanțată de aceasta sau de bunul simț social. Reconstruind cunoașterea comună, teoria sociologică ajunge adesea să o contrazică pentru a aduce în prim-plan factori și motive generatoare altfel invizibile și pentru a da sens unor transformări⁸⁹.

Cele mai importante caracteristici ale teoriilor sociologice sunt următoarele:

- a) se confruntă cu *comunicări și tensiuni intra- și interdisciplinare*;
- b) se constituie ca *teorii alternative și concurente*: sociologia dispune de o varietate de teorii adesea concurente, specializate pentru a se referi la un anumit sector al societății dintr-o perioadă istorică dată și constituite la niveluri variate de generalitate;
- c) manifestă și practică o *cumulativitate limitată*: cunoașterea teoretică și analiza empirică din sociologie sunt încă prea puțin cumulative;
- d) se concentrează pe *armonizarea raporturilor dintre individ și structură*: teoria sociologică se referă concomitent la *actorul uman individual* și la *structura socială*, la universul *obiectiv* și obiectual al vieții și la cel *subiectiv* al vieții trăite ca atare.

Să analizăm mai detaliat fiecare din aceste caracteristici

Comunicări și tensiuni intra- și interdisciplinare

Teoriile sociologice sunt specializate disciplinar. Sociologia și în prezent este una din cele mai cuprinzătoare științe sociale. Nu există un sector al societății care s-a specializat în explorarea teoretică a acestuia, un fenomen social existent sau emergent în istoria vieții trăite sau în răspândirea geografică extinsă a comunităților umane care să nu dispună de un tip sau altul al reflecției sociologice, ba chiar de o ramură a sociologiei cu propriile teorii specifice (ne-am convins de acest adevăr la prelegerea anterioară).

Uneori, teoriile dintr-o ramură a sociologiei sunt preluate și de alte ramuri sau unele teorii sociologice sunt prezentate în mod independent de orice ramură sociologică. De exemplu, teoria birocrăției a lui M. Weber este prezentă în sociologia politică, în cea a organizațiilor sau în sociologia devianței, pentru ca, în același timp, să fie prezentă în orice analiză interdisciplinară a raționalității sociale.

După cum ne-am convins în cadrul prelegerii precedente, aproape fiecărui sector al sistemului social, decupat de sociologie în scopuri analitice, îi corespunde și o altă știință socială sau umană. Separarea din cadrul diviziunii academice a cunoașterii sociale teoretice se asociază cu coexistența

⁸⁹ VLĂSCLEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.51.

unor multiple discipline socioumane specializate, cu o competiție între specializări teoretice și cognitive sau cu o cooperare interdisciplinară.

Distincțiile disciplinare pot fi mai mult sau mai puțin pregnante. În același timp, ele sunt asociate cu tensiuni interdisciplinare sau cu transferuri cognitive. Să invocăm un exemplu, Economia și sociologia operează cu constructe diferite și specifice de actor individual. În economie este dominant tipul de *homo oeconomicus*, rațional în opțiuni sau alegeri și inclus în modele teoretice bazate pe multiple asumții teoretice de *raționalitate* pentru a putea construi „tipuri ideale”, adesea matematizate, ale practicii economice. În sociologie, s-a consacrat tipul de *homo sociologicus*, cu o raționalitate pe cât de limitată și imperfectă, pe atât de prins în jocul efectelor perverse ale acțiunilor rațional inițiale, dar tulburate de multiile combinații iraționale ce iau forma acțiunilor sociale ilogice⁹⁰.

Exemple de acest gen pot fi multiplicat. Totuși, relațiile tensionate și transferurile cognitive dintre diverse ramuri sau teorii sociologice și dintre acestea și alte discipline socioumane clasice nu derivă doar din tradiția consacrată a sociologiei de a cuprinde societatea ca întreg. Ele apar și ca urmare a variatelor dezvoltări teoretice care fie izolează relațiile domeniului de studiu pentru a le studia în profunzime și unicitate, fie amplifică relațiile dintre domenii sau sectoare până la a le dilua orice specificitate.

Tensiunile interdisciplinare nu pot fi considerate ca neapărat de înlăturat. Din contra, ele se pot dovedi productive teoretic⁹¹.

Unitatea abordării sociologice și diversitatea teoriilor sociologice

Pentru a scoate în evidență specificul cunoașterii teoretice din sociologie, este necesar să facem delimitarea dintre *abordarea metodologică a fenomenelor sociale*, care are un caracter relativ unitar, și *teoria sociologică*, reprezentată într-o varietate de forme.

Abordării metodologice îi este specific acel mod sociologic de gândire care:

- a) este *integrativ* și *structural*, adică partea este raportată la și asociată cu întregu care o cuprinde;
- b) este *contextual*, adică ține cont de dinamica relației dintre actorul individual și contextul la care acesta participă împreună cu alții;
- c) este *dual*, adică îmbină aspectele subiective ale trăirilor și sentimentelor individuale sau colective cu universul obiectiv în care acestea sunt configurate și care include dimensiuni ce se extind de la diversitatea lucrurilor, instrumentelor sau relațiilor inițiate, construite și puse în practică până la spațiul geografic de configurare;
- d) este *reflexiv*, *constructiv* și *critic*, adică ia cunoașterea comună a actorilor sociali ca referință pentru a trece dincolo de ea în vederea identificării și de cristalizări, mecanisme și regularități ale

⁹⁰ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.53

⁹¹ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.53.

construcțiilor sociale, de motive și factori generatori ai ai configurațiilor transindividuale, pentru ca apoi să se reîntoarcă în spațiul vieții trăite pentru a stimula dezvoltarea unei conștiințe critice a acțiunii, trăirii și configurării⁹².

În același timp, **sociologia ca disciplină este departe de a dispune de o teorie unică, integrată și unitară**. Una și aceeași problemă este și poate fi cercetată din diverse perspective teoretice, iar rezultatele pot fi mai mult sau mai puțin convergente, dar diversitatea și complementaritatea diferențelor sunt mereu prezente, astfel că se asigură o bogăție a resurselor de reflexivitate și de stimulare a imaginației interpretative, evitându-se totodată dogmatismul unicității explicative⁹³.

a) Teorii cu niveluri diferite de generalitate

Nivelurile de generalitate ale teoriilor sociologice sunt variate. Se face distincția între *teoriile foarte generale* („*matrile teorii*”, cum ar fi cele elaborate de Weber, Marx, Pareto, Durkheim sau Parsons), care s-ar aplica în timp și spațiu oricărui sistem social, și *teoriile cu nivel mediu de generalitate*, care sunt cel mai adesea sectoriale, adică referitoare la o anumită categorie de fenomene ale societății.

În ultimii ani, sociologii pun accentul pe dezvoltarea de teorii cu niveluri medii de generalitate și pe creșterea complementarității și cumulativității lor teoretice. De exemplu, teoria stratificării sociale interpretează comunități naționale considerate în mod singular sau comparativ cu privire la distribuția indivizilor în funcție de venituri, nivel de educație, stiluri de viață și consum și de alte criterii pentru a identifica și explica modurile în care se constituie clasele sau straturile sociale și relațiile dintre ele. Mai departe, stratificarea socială stă la baza politicilor publice elaborate național și atrage atenția asupra distribuției inegalităților economice, culturale, educaționale sau sociale.

b) Teorii sectoriale

Acest tip de teorii explică moduri constitutive și procese specifice din cadrul unui sector / segment al societății. De exemplu, teoria birocrăției, la care ne-am mai referit, elaborată inițial de M Weber și dezvoltată ulterior de numeroși sociologi, analizează un anumit tip de raționalitate a vieții sociale în cadrul organizațiilor și explică avantajele și dezavantajele, succesele și patologiile birocratizării. Birocrația a fost o soluție a problemelor de construcție a raționalității sociale în societățile moderne pe calea despărțirii lor de comunitățile și societățile tradiționale. Mai este birocrăția o soluție pentru dezvoltarea socială din societățile și economiile actuale bazate pe cunoaștere? De ce „organizațiilor birocratice” clasice li se substituie în prezent „adhocrațiile” sau „organizațiile flexibile și care învață”?⁹⁴.

Pentru a răspunde la astfel de întrebări și la altele similare, teoria birocrăției este una din cele mai dinamice în sociologie și se dezvoltă în strânsă legătură cu teoria organizațiilor.

⁹² VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.54.

⁹³ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.54.

⁹⁴ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.57.

Existența teoriilor sectoriale se asociază cu existența în sociologie a tot atâtor teorii câte sectoare au fost decupate de o teorie sau alta. Se pot evidenția astfel: teorii ale stratificării și claselor sociale, teorii despre gen, teorii despre comunicare și mass media, teorii ale comportamentului deviant etc.

Teoriile sectoriale sunt adesea considerate drept teorii cu niveluri medii de generalitate. *Din integrarea lor ar rezulta teoriile generale ale sistemelor sociale. Dar cum este posibilă o astfel de integrare?* Deocamdată nu s-au găsit răspunsuri acceptabile la o astfel de întrebare, mai ales că multe teorii și metodologii sociologice se prezintă ca fiind concurente și prea puțin cumulative.

c) Teorii concurente

Acestea se referă la același sector sau sistem social, însă formulează explicații și predicții opuse sau rivale. De exemplu, societatea poate fi analizată cu referire predominantă la construcția și menținerea *ordinii sociale* sau la generarea *schimbărilor sociale*, inclusiv prin revoluție, pentru a rezolva *conflicte sociale ireconciliabile*.

Teoriile focalizate pe explicarea și conservarea ordinii sociale sunt considerate teorii conservatoare, iar cele orientate spre explicarea genezei și mecanismelor conflictelor sociale sunt considerate teorii ale conflictelor și schimbării. Astfel, pentru Durkheim sau pentru funcționalismul lui T. Parsons, esențială este înțelegerea factorilor care generează și mențin ordinea socială. În astfel de teorii, schimbarea este considerată ca fiind mai degrabă patologică. Orice fenomen sau fapt social răspunde unei anumite cerințe sau nevoi a sistemului în care se configurează, adică este investit cu o funcție manifestă sau latentă, consideră sociologii funcționaliști. Disfuncțiile sunt stări patologice care tulbură ordinea socială și trebuie înlăturate.

Pentru Durkheim, instituțiile unei societăți, de la cele politice sau economice la cele ce aparțin religiei, educației sau familiei, apar ca rezultat al diviziunii sociale a muncii și trebuie să se afle în armonie, pe baza unui consens valoric, pentru a conserva ordinea socială. Atunci când, în perioada de tranziție de la societatea tradițională, bazată pe o *solidaritate mecanică*, la cea modernă, bazată pe o *solidaritate organică*, consensul valoric este tulburat de multiplicarea referințelor valorice și a regulilor de conduită, apare o stare patologică de *anomie* sau de lipsă a valorilor și regulilor investite cu autoritate socială.

Pentru sociologii centrați pe analiza conflictelor sociale, *sistemul social este considerat ca eminent conflictual*, ca alcătuit din grupuri sociale care au *interese antagonice* sunt inegal economic, social, cultural și politic și se află în tensiune și luptă

Pentru K. Marx, istoria societăților este de fapt o istorie a conflictelor și a luptei dintre clase sociale antagonice. Inegalitățile economice conduc în final sau ar trebui să ducă la revoluții ce pot schimba ordinea și organizarea sistemelor sociale.

Cele două tipuri de teorii, ale ordinii și conflictului social, se prezintă ca reciproc exclusive.

Totuși, **nu există societate care să fie exclusiv consensuală sau conflictuală. Consensul și**

conflictul sunt profund complementare, unul presupunându-l pe celălalt în orice societate. Numai ponderea lor este diferită: unele societăți sunt mai conflictuale sau mai consensuale decât altele⁹⁵.

3. Polarități teoretice și metodologice

Sociologia actuală se prezintă sub forma unei diversități de teorii și metodologii. Din multitudinea controverselor și polarităților vom considera în continuare doar patru, întrucât implicațiile lor asupra dezvoltării sociologiei sunt cele mai cuprinzătoare și influențele pe care le au asupra construcției și dezvoltării sociale sunt importante:

- individualism versus holism metodologic;
- analiză cantitativă versus analiză calitativă;
- globalizare versus localizare;
- modernitate versus postmodernitate.

Primele două polarități sunt eminent metodologice, întrucât se referă la modul în care sunt orientate și implicate cercetările teoretice sau investigațiile empirice; următoarele două polarități sunt predominant teoretice și disting teoriile sociologice în funcție de modul lor de raportare la construirea și dezvoltarea societăților.

1. Holism versus individualism metodologic.

Din perspectiva primului concept vorbim de o sociologie *a acțiunilor și interacțiunilor sociale* care s-ar orienta preponderent către indivizii creatori și responsabili de acțiunile și interacțiunile lor sociale. Din perspectiva celui de-al doilea concept vorbim de *o sociologie a sistemelor și structurilor sociale*, deoarece se orientează mai ales către sistemele sociale cu structuri care ar transcende intențiile, opțiunile sau voințele individuale și ar genera forțe care configurează și direcționează o dinamică socială și transindividuală.

Aplicații ale **holismului metodologic** întâlnim la Marx, Durkheim, dar și în teoriile sociologice bazate pe analiza sistemică, structurală sau funcțională⁹⁶.

În abordările sociologice de tip holistic:

- *realitatea socială investigată este reprezentată de sisteme și / sau structuri* care, chiar dacă includ indivizi, dispun de moduri specifice și ireductibile de constituire și funcționare, astfel că până la urmă nu este de interes sociologic și modul de comportare al indivizilor umani concreți;

- *cunoașterea teoretică* prezintă „forțe” transindividuale care acționează cu necesitate conform legilor sociale, considerate asemenea legilor naturale;

- metodologia de producere a cunoașterii sociologice este similară cu cea din științele naturii, punându-se accentul pe analizele cantitativiste

⁹⁵ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.58.

⁹⁶ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.68.

Individualismul metodologic optează pentru abordări sociologice opuse holismului metodologic. Acest principiu a fost ntrodus în sociologia de M. Weber și apoi a fost practicat în orientările sociologice interpretative de tipul interacționismului simbiotic, fenomenologiei sociologice sau instituționalismului. Obiectul de studiu al sociologiei este reprezentat, conform acestui principiu, de acțiunile actorilor individuali și de interacțiunile acestora în situații concrete de viață. Cel mai adesea, acțiunile inițiate de un individ sunt întâmpinate de alte acțiuni individuale și urmează reguli sau norme sociale prestabilite, rezultând astfel interacțiuni socializate sau acțiuni sociale.

Individualismul metodologic este un principiu al cercetării sociale care stipulează că faptele, fenomenele, procesele sociale trebuie să fie explicate în termenii informațiilor sau datelor personale umane individuale în acțiunile lor concrete de viață.

Așadar, presuposițiile cercetărilor orientate de principiul individualismului metodologic ar fi următoarele:

- constituenți primari ai lumii sociale sunt persoanele individuale;
- indivizii umani se manifestă prin acțiuni și interacțiuni sociale;
- acțiunile sunt purtătoare de semnificații, iar în iinteracțiuni au loc negocieri între indivizi privind schimburile de semnificații pentru a ajunge la aplicarea, statuarea și urmarea unor reguli sau norme;
- acțiunile individuale sunt mai mult sau mai puțin conforme cu dispozițiile, motivele, așteptările, anticipările și înțelegerea particulară a situațiilor sociale;
- fenomenele sociale transindividuale, organizarea instituțională a societății nu pot fi explicate decât după ce am ajuns la o înțelegere, descriere, explicare a fenomenelor sociale generate individual⁹⁷.

Tendința de a opune individualismul și holismul metodologic străbate istoria cercetărilor sociologice și se manifestă activi și astăzi. Primul principiu a fost aplicat pentru desfășurarea cercetărilor la nivel microsocial, iar celălalt pentru desfășurarea cercetărilor de la nivel macrosocial.

Totuși, în locul opoziției dintre individualism și holism, s-a dovedit a fi mai productivă teoretic alternativa complementarității.

Analiza cantitativă versus analiza calitativă este o altă polaritate metodologică. Din perspectiva primei opțiuni, este un tip de cercetare care se dezvoltă în mod similar științelor naturii, fiind ocupată de identificarea și analiza statistică și matematică a dimensiunilor cantitative a fenomenelor și proceselor sociale.. Din perspectiva celui de-al doilea caz este vorba de acel tip de cercetare care este calitativă și numai parțial convergentă cu cea din științele naturii, fiind mai ales preocupată de captarea mesajelor cognitive și subiective specifice ale realității sociale, de construcția realității sociale.

⁹⁷ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.68

Astfel de opțiuni se manifestă, în mare parte, la nivelul tipurilor de date empirice cu care ar trebui să opereze sociologul. Opțiunile iau următoarele forme alternative: să se utilizeze metode cantitative sau calitative? Să pozitivăm datele empirice în forme cantitative prin procedee adecvate de măsurare, sau să culegem informații despre cunoașterea comună a actorilor sociali pe care să le prezentăm în expresivitatea lor lingvistică primară, pentru a ajunge la interpretări adecvate ale acțiunilor și interacțiunilor umane?

Cel mai des utilizate procedee de pozitivare a datelor empirice sunt următoarele:

- *măsurarea*, adică stabiirea de corespondențe între proprietățile fenomenelor sociale și o scală numerică;

- *operaționalizarea*, prin care conceptele generale definite teoretic sunt concretizate în variabile sau indicatori, astfel încât să se înregistreze variabilitatea proprietăților specifice segmentului din realitatea socială definită conceptual;

- procedeele de măsurare sunt asociate cu rezultatele operaționalizării, pentru a se ajunge la o aproximare cantitativă a *variabilității indicatorilor*;

- pentru culegerea datelor empirice s-au dezvoltat instrumente metodice corespunzătoare, luând forma predominantă a chestionarelor și interviurilor structurate;

- în vederea aproximării sintetice a variabilității indicatorilor în diferite contexte sociale se utilizează tehnici statistice de prelucrare a datelor empirice;

- cercetătorul postulează de la început teoria de referință, construiește instrumentele de culegere a datelor, iar după prelucrarea statistică a datelor procedează la interpretarea lor.

Din această perspectivă, sociologul nu se interesează de fiecare actor social în parte. Atenția sa este orientată către un ansamblu de indivizi, grupuri, organizații sau oricare alte unități sociale. Un astfel de demers este tipic pentru orice anchetă prin intermediul chestionarului.

Strategiile de cercetare cantitativă sunt confruntate cu limite inerente. Datele cantitative produse nu ar fi o ilustrare a „adevăratelor” valori ale fenomenelor sociale, ci efecte firești ale măsurării lor.

Metoda fundamentală a sociologiei interpretative este înțelegerea care constă în utilizarea de observații participative asociate cu tehnici introspective prin care se caută să se ofere posibilitatea interpretării obiective a semnificațiilor subiective vehiculate de actorii sociali în situații interacționale. Pentru sociologul „interpretativ” important este universul subiectiv interior al actorului social, unicitatea ireductibilă a evenimentelor sociale produse de indivizii umani în interacțiunile lor cotidiene.

Cel mai adesea, strategiile de cercetare cantitativă sau calitativă au fost considerate ca mutual exclusiviste. În realitate, este greu de admis posibilitatea elaborării unei metodologii unitare centrate unilateral pe un punct de vedere sau altul. Mai degrabă este necesar să se aibă în vedere diversitatea

ontologică a fenomenelor sociale. Mai recept, tot mai multe cercetări sociale se realizează concomitent pe bază de date cantitative și date calitative⁹⁸.

Globalizarea versus localizare. Această polaritate a opțiunilor explicative în sociologie este recentă, dezvoltându-se mai ales către sfârșitul secolului XX. Ea este exprimată astfel: lumea vieții sociale actuale se constituie și funcționează în comunități locale, bine delimitate în timpul social și spațiul geografic, sau în societăți și comunități care sunt prinse în multiple interdependențe și în mișcări, transformări și configurări care transcend granițele comunitare și consacră o realitate a lumii globale bazată pe contarcția timpului și deteritorizarea comunităților.

Comunitățile tradiționale au fost locale, chiar autarhice. Astăzi, însă, este de ajuns să vizitezi un centru comercial de tipul unui mall pentru a observa diversitatea produselor și a originii lor. Din perspectivă sociologică, globalizarea constă atât în multiplicarea rețelelor mondiale, mai mult sau mai puțin distanțate de preocupările individuale cotidiene, cât și în realizarea sa efectivă la nivel local prin acțiuni și participări individuale explicate și cel mai adesea tacite. Globalizarea și localizarea nu sunt două universuri separate, ci componente și procese complementare care se realizează unul prin celălalt. Procesele sociale actuale sunt concomitent globale și locale, adică *glocale*⁹⁹.

Modernitate versus postmodernitate

Această controversă poate fi formulată astfel: societățile contemporane se dezvoltă încă de-a lungul traiectoriilor deschise de opțiunile modernității, inițiate începând cu secolul al XVIII-lea de epoca Iluminismului, industrialismului și raționalării, sau, la sfârșitul sec. XX și mai ales în secolul XXI ne despărțim de modernitate, întrucât am ntrat într-o nouă epocă, a postmodernității, cu noi opțiuni și traiectorii ale dezvoltării sociale.

Sociologia clasică a analizat tranziția de la societatea tradițională la societatea industrială / modernă. Schimbarea socială modernă era considerată ca având o direcție și un sens istoric evolutiv.

Conform mai multor teorii și abordări, modernitatea și-ar fi atins apogeul spre sfârșitul secolului XX și de atunci am fi intrat într-o nouă epocă, a postmodernității

4. Noi dezvoltări teoretice

James S. Coleman: sociologia ca fundament teoretic al „reconstrucției sociale”

Din perspectiva lui Coleman, o nouă teorie socială ar fi necesară pentru o „nouă știință socială”. Sociologia ar trebui să se schimbe în mod radical, să fie capabilă să contribuie la analiza sinelui și a relațiilor acestuia cu mediul social în care se configurează. Noua știință socială ar oferi fundația pentru construcția unei structuri sociale viabile, ar contribui la reconstrucția societății. Sociologia trebuie să explice fenomenele sau structurile sociale pe baza ansamblării, agregării sau sintetizării acțiunilor individuale interdependente.

⁹⁸ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.72.

⁹⁹ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p.73.

Noua știință socială ar avea o *componentă concretizată în cercetarea socială aplicativă*, care ar fi preocupată să răspundă la întrebări care privesc organizarea optimă a unei firme, analiza, evaluarea și proiectarea de politici optimale ale unui guvern, cercetarea de piață și planul optimal de marketing al unui produs nou, strategii de negociere, distribuții ale atitudinilor în opinia publică..

O altă componentă este eminent *teoretică* și ar trebui să poziționeze noua știință socială în cadrul funcționării societății pentru a contribui la reconstrucția socială în pas cu exigențele timpului.

Anthony Giddens și Ulrich Beck: „modernitatea reflexivă”

Autorii optează pentru acea reconstrucție teoretică a sociologiei care ar putea da seama cât mai bine atât de reflexivitatea societăților contemporane, în condiții de multiplicare a cunoașterii disponibile, cât și de neconștientizarea consecințelor neintenționate ale modernizării.

Aceste teorii au deschis calea dezvoltării unei noi sociologii, capabile să producă acea cunoaștere care este relevantă pentru indivizii, grupurile și societățile care se confruntă cu lumea vieții, cerințele și evenimentele din stadiul actual al modernității.

5. Introducere în metodologia investigațiilor sociologice empirice

Tipuri de cercetări sociologice

Cercetarea trebuie să fie proiectată în funcție de scopurile pe care le urmărim. Obiectivele cercetării pot să fie extrem de variate. **Miller (1991)**¹⁰⁰ distinge pe baza obiectivelor trei tipuri mari de cercetări:

- *fundamentale* (pure sau de bază), având ca obiective dobândirea de cunoștințe noi și dezvoltarea teoriei. Alte denumiri ar fi cercetare academică sau teoretică;
- *aplicate*, orientate spre analiza problemelor sociale și găsirea soluțiilor de rezolvare, contribuind la fundamentarea deciziei (exemple: analiza politicilor publice și unele tipuri de evaluare a programelor);
- *evaluative*, orientată spre determinarea efectului diferitelor acțiuni (exemplu: evaluarea programelor).

În principiu, toate cercetările urmăresc să afle ceva nou, dar există diferențe în ceea ce privește subiectul noutății. OECD (1994) face consideră că cercetarea fundamentală și cea aplicată au același scop: dobândirea de cunoștințe noi, diferența fiind că în ultimul caz avem un scop practic, găsirea unei noi aplicații.

În realitate se întâmplă deseori ca imediat după descoperirea unei noi teorii să fie găsite aplicații practice pe baza teoriei, în vreme ce în lipsa unei teorii este greu să fie găsite aplicații practice.

¹⁰⁰ APUD: ȘANDOR, Sorin Dan. Metode și tehnici de cercetare în științele sociale, <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>.

Cercetarea evaluativă sau evaluarea urmărește obținerea sistematică a unor informații și evaluarea lor pentru a furniza feed-back despre un anumit obiect (un program, de exemplu, dar gama de obiecte care poate fi evaluată variază foarte mult).

Babbie (2010)¹⁰¹ propune o altă clasificare a cercetărilor bazată pe obiective, considerând că avem:

- *cercetări exploratorii*, care au ca obiectiv familiarizarea cercetătorului cu subiectul.

Acestea sunt realizate din motive cum ar fi: (1) a satisface curiozitatea cercetătorului, (2) a studia fezabilitatea de a realiza un studiu mai larg și (3) pentru a dezvolta metodologia unui astfel de studiu;

- *cercetări descriptive*, care descriu fenomenele studiate. Prin astfel de cercetări răspundem la întrebări de tip „ce”, „unde”, „când” și „cum”;

- *cercetări explicative*, prin care încercăm să explicăm fenomenul. Întrebarea principală este „de ce”?

Comșa (2008)¹⁰² identifică un număr sporit de posibile obiective, deci de tipuri de cercetare, în funcție și de tipul de relație între două variabile x și y:

- *cercetări exploratorii*, de tipul studiilor pilot, orientate spre fezabilitatea unui studiu;

- *cercetări descriptive*, prin care încercăm să identificăm și să prezentăm caracteristicile variabilei x;

- *cercetări corelaționale*, prin care vedem dacă există o legătură între x și y;

- *cercetări explicative*, prin care încercăm să vedem de ce există și cum funcționează legătura dintre x și y;

- *cercetări predictive*, prin care dorim să aflăm cum va fi valoarea lui y într-un anumit moment de timp sau în funcție de o anumită valoare a lui x; (sublinierea ne aparține- Gh. N.)

- *cercetări de tip intervenție*, prin care putem afla cum putem face ca să modificăm valoarea lui y (orientată spre proiectarea unor intervenții sociale și folosite în asistența socială, dar nu numai);

- *cercetări evaluative*, prin care aflăm care este starea lui y și din ce cauze;

- *cercetări de impact*, prin care aflăm consecințele lui y și motivele pentru care avem aceste consecințe

Există și alte clasificări a tipurilor de cercetare.

Din perspectiva finalităților unității de curs *Sociologia conducerii*, ne interesează metodologia cercetărilor sociologice empirice.

Precizări terminologice: metodă, tehnică, procesdeu de cercetare, instrument de lucru

¹⁰¹ APUD: ȘANDOR, Sorin Dan. Metode și tehnici de cercetare în științele sociale, <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>.

¹⁰² APUD: ȘANDOR, Sorin Dan. Metode și tehnici de cercetare în științele sociale, <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>.

Înainte de a prezenta conținutul și principiile metodologiei cercetărilor sociologice empirice se impun câteva precizări terminologice: ce se înțelege prin „metodă”, „tehnică”, „procedeu” și „instrument de investigare”?

Prin „**metodă**” se înțelege modul de cercetare, sistemul de reguli și principii de cunoaștere și de transformare a realității obiective. Metoda reprezintă „aspectul teoretic cel mai activ al științei, care jalonează calea dobândirii de cunoștințe noi”.

Specialiștii au remarcat faptul că în științele sociale și comportamentale noțiunea de „metodă” este ambiguă.¹⁰³ Se utilizează când la singular (metoda comparative etc.), când la plural (metode de culegere a datelor, de prelucrare a informațiilor).

Din rațiuni didactice vom utiliza în continuare termenul la plural.

Și termenul de „**tehnică**” (gr., desemnând „ansamblul de prescripții metodologice (reguli, procedee) pentru o acțiune eficientă, atât în sfera producției materiale, cât și în sfera producției spirituale (tehnici de cunoaștere, de calcul, de creație), precum și în cadrul altor acțiuni umane (tehnici de luptă, sportive)”, utilizat în științele sociale și comportamentale, este ambiguu, nefăcându-se totdeauna distincțiile cuvenite între metode și tehnici sau între tehnici și procedee. Unele lucrări apar sub titlul *Metode și tehnici* încercându-se astfel depășirea dificultății de identificare a metodelor și, respectiv, a tehnicilor de cercetare. Ocolind discuțiile oțioase, vom spune, de comun acord cu **prof. S. Chelcea**, că tehnicile de cercetare, subsumate metodelor se referă la demersul operațional al abordării fenomenelor de studiu. Astfel, *dacă ancheta reprezintă o metodă, chestionarul apare ca tehnică, modul de aplicare - de exemplu, prin autoadministrare - ca un procedeu, iar lista propriu-zisă de întrebări (chestionarul tipărit) ca instrument de investigare.*

Observăm că aceleași metode îi sunt subordonate mai multe tehnici (există anchete pe bază de chestionar, pe bază de interviu sau cu formulare statistice de înregistrare), fiecare tehnică putând fi aplicată în modalități variate. În afara autoadministrării, într-o anchetă, chestionarele pot fi aplicate cu ajutorul operatorilor, pot fi aplicate individual sau colectiv, expediate prin poștă sau tipărite în ziare și reviste, iar mai recent - online - toate acestea reprezentând procedee de investigare.

Procedeu reprezintă, așadar, „maniera de acțiune”, de utilizare a **instrumentelor de investigare**, care nu sunt altceva decât uneltele materiale (foaie de observație, fișă de înregistrare, ghid de interviu, test creion-hârtie sau aparat etc.) de care se slujește cercetătorul pentru cunoașterea științifică a fenomenelor socioumane. Uneori se utilizează termenul de „procedură” ca echivalent al celui de „metodă”, iar în categoria instrumentelor de investigare sunt incluse și aparatele de înregistrare a comportamentelor (aparatul de fotografiat, de filmat etc.), de măsurare a senzațiilor (kinezimetru, olfactometru, algometru etc.), de declanșare a reacțiilor comportamentale (generator de sunete, conflictograf).

¹⁰³CHELCEA, Septimiu. Tehnici de cercetare sociologică, p. 23.

Cunoscând semnificația termenilor de „metodă”, „tehnică”, „procedeu”, „instrument de investigare”, putem preciza acum conținutul conceptului de „metodologie”, așa cum este utilizat cu referire la cercetările socioumane empirice. Conform etimologiei, metodologia (gr. *methodos* + *logos*) desemnează „știința metodelor”.

Metodologia cercetării sociologice se definește ca fiind „totalitatea demersurilor teoretice, tehnice și epistemologice pe care le întreprinde cercetătorul faptelor sociale (sociolog sau psiholog) pentru a putea cunoaște geneza, evoluția și dispoziția acestui gen de fapte”¹⁰⁴

Definiția prezentată evidențiază faptul că în conținutul conceptului „metodologia cercetării sociologice” regăsim trei niveluri diferite de ordonare a demersurilor pe care le presupune actul cunoașterii științifice a faptelor sociale:

- nivelul theoretic;
- nivelul tehnic și
- nivelul epistemologic.

*Metodologia în științele sociale și comportamentale are două laturi: analiza critică a activității de cercetare și formularea unor propuneri pentru perfecționarea acestei activități. Paul Lazarsfeld*¹⁰⁵ (1959) considera că metodologia are șase teme principale: *delimitarea obiectului de studiu în cercetările empirice, analiza conceptelor, analiza metodelor și tehnicilor de cercetare, analiza raportului dintre metodele și tehnicile utilizate, și sistematizarea datelor obținute în cercetarea empirică și formalizarea raționamentelor.*

Cunoașterea științifică se fondează pe câteva postulate sau enunțuri despre lume, al căror adevăr este acceptat de majoritatea cercetătorilor din științele sociale și comportamentale. *Enunțurile fundamentale pe care se bazează cunoașterea științifică sunt:*

- *lumea înconjurătoare există independent de observația noastră, nu este creată de simțurile noastre (principiul **realismului**);*
- *relațiile din lumea înconjurătoare sunt organizate în termeni de cauză-efect (principiul **determinismului**);*
- *lumea înconjurătoare poate fi cunoscută prin observații obiective (principiul **cognoscibilității**).*

În afara acestor trei principii, în literatura de specialitate mai sunt menționate și principiile **raționalității** și **regularității**, potrivit cărora lumea externă poate fi cunoscută pe cale logică și fenomenele din lumea înconjurătoare se produc în mod logic

Sintetic, caracteristicile cunoașterii științifice, se prezintă în felul următor¹⁰⁶:

¹⁰⁴ CAUC, Ion, MANU, Beatrice, PÂRLEA, Daniela, GORAN, Laura. Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare. Ediția a II-a. București:Editura Fundației României de mâine, 2004, p.5.

¹⁰⁵ CHELCEA, Septimiu. Tehnici de cercetare sociologică, p. 24.

¹⁰⁶ CAUC, Ion, MANU, Beatrice, PÂRLEA, Daniela, GORAN, Laura. Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare. Ediția a II-a, p. 11.

a) la nivelul acestui tip de cunoaștere, deși subiectivitatea nu este exclusă în totalitate, ea are pondere mai mică și, mai mult decât atât, există posibilitatea de a o controla, într-o oarecare măsură, prin utilizarea unor metode specifice și respectarea unor reguli de investigare;

b) are un caracter impersonal, în sensul că aceeași realitate poate fi studiată de către mai mulți cercetători, pornind de la aceleași ipoteze, utilizând aceleași instrumente, iar rezultatele la care se ajunge sunt apropiate;

c) cunoașterea științifică are un caracter organizat și sistematizat;

d) de asemenea, vizează punerea în evidență a unor legături profunde între diferite aspecte ale vieții sociale, vizează accesul la esență, la necesar, la logic;

e) cunoașterea științifică pornește de la un set de ipoteze, cu rol de ghidare a investigației și a efortului de cunoaștere, utilizează o serie de metode și tehnici specifice, este orientată din punct de vedere metodologic și are o anumită finalitate (științifică);

f) constatările la nivelul acestui tip de cunoaștere, se bazează pe măsurare și /sau numărare.

2. Reguli metodologice fundamentale ce trebuie respectate în cercetările sociologice empirice

Desfășurarea cu succes a cercetărilor empirice privind comportamentele individuale și colective, personalitatea și societatea presupune luarea în considerare a unor principii metodologice precum: unitatea dintre teoretic și empiric, unitatea dintre înțelegere și explicație, unitatea dintre cantitativ și calitativ, unitatea dintre judecățile constatative și cele evaluative etc.

În procesul efectuării *cercetărilor sociologice empirice / concrete* trebuie respectate un șir de reguli importante. Printre acestea se numără:

1. **Regula priorității faptelor concrete în raport cu relectarea acestora în conștiința oamenilor.** Pentru a înțelege esența acestei reguli, trebuie să pornim de la constatarea că în realitatea socială se interpătrund 2 tipuri de manifestări;

a) obiective și

b) subiective.

Manifestările obiective reprezintă un dat, un fapt care există independent de conștiința noastră, a grupurilor și comunităților sociale (existența –vorba filosofului). Dimensiunea subiectivă este nu altceva decât reflectarea realității obiective în mintea oamenilor.

În urma acestor precizări este ușor de înțeles regula sus - menționată: sociologul trebuie să analizeze preponderent faptele concrete, realitatea obiectivă. Aceasta nu înseamnă că sociologul nu poate să se interese și de modul cum oamenii percep realitatea obiectivă. Important este ca cercetarea sociologică să nu se reducă la studierea opiniei oamenilor despre anumite realități. În acest caz nu poate fi vorba de sociologie, ci de psihologie socială. În cazul sociologului este important să se analizeze și faptele concrete pentru că nu întotdeauna oamenii percep corect realitatea obiectivă. Se manifestă și deformări ale realității, consecință a manipulării opiniei publice în anumite scopuri. În

consecință, cercetarea este sociologică în măsura în care se cercetează preponderent faptele concrete, realitatea obiectivă.

2. Regula obiectivității – de aceeași importanță epistemologică ca și regula priorității faptelor. Durkheim a atras atenția asupra caracterului de obiectivitate pe care trebuie să-l aibă datele și informațiile sociologice, colectate pe teren. „faptele sociale trebuie tratate drept lucruri” - spunea Durkheim – adică trebuie săli se recunoască caracterul obiectiv, existența reală în afara conștiinței individuale. „nu putem ajunge la o înțelegere veridică a realității sociale decât printr-o răbdătoare și minuțioasă muncă de analiză, asemănătoare celei din științele experimentale” (Cuvillier).

3. Regula utilizării preponderente, în cercetarea empirică, a metodelor și tehnicilor obiective de studiu.

În cazul în care nu se utilizează preponderent metodele și tehnicile obiective de studiu există riscul obținerii unor date subiective, care nu reflectă adecvat esența realității studiate, nu au un caracter științific.

Pentru a înțelege această regulă, este de reținut faptul că în cercetările sociologice se utilizează 2 tipuri de metode și tehnici de cercetare:

- a) obiective și
- b) subiective

La primul tip se referă: observația, analiza documentelor, experimentul social.

La cel de-al doilea tip se referă ancheta prin intermediul chestionarului, interviul și testele.

În acest context, regula devine clară: nu ai cum să studiezi preponderent faptele concrete dacă nu utilizezi în mod prioritar metodele și tehnicile obiective de cercetare.

4. Regula setului de tehnici, regulă ce urmează a fi respectată în procesul cercetărilor sociologice empirice

În procesul cercetărilor sociologice empirice trebuie utilizate mai multe tehnici sociologice /cel puțin două. Această regulă este condiționată de următoarele circumstanțe:

a) nici o tehnică nu are numai avantaje, dar și anumite limite, deaceia este important să îmbinăm reușit tehnicile utilizate încât prin intermediul fiecărei tehnici să se neutralizeze neajunsurile celeilalte;

b) utilizarea a cel puțin 2 tehnici ne permite să comparăm rezultatele obținute cu ajutorul fiecărei tehnici în parte. În cazul în care datele obținute sunt aproximativ aceleași, tragem concluzia că cercetarea este reușită, adică datele obținute au un caracter științific/reflectă adevărul. În cazul în care rezultatele obținute cu ajutorul fiecărei tehnici nu coincid/sunt diferite, conchidem că s-au comis erori metodologice, iar cercetarea a eșuat (nu pot exista 2 adevăruri științifice concomitent)

5. Regula abordării sistemice a problemei studiate

Pentru a înțelege esența acestei reguli importante (în sociologie nimic nu se înțelege dacă nu se raportează la tot, la întreg), invocăm următoarea definiție a conceptului de sistem social: sistemul social reprezintă o totalitate de elemente integrate structural-funcțional, concepute/analizate din

perspectiva interdependenței lor. (exemple de sistem: universitatea, liceul, familia, o brigadă de muncă etc.).

Din această definiție (ca și din celelalte definiții ale acestui concept) rezultă foarte clar concluzia conform căreia abordarea sistemică a problemei studiate nu presupune nimic altceva decât aplicarea definiției invocate, altfel spus, problema studiată trebuie modelată / imaginată sub formă de sistem. De altfel, la sesiunea precedentă, în procesul predării am utilizat acest principiu (altfel sociologia nici nu poate fi predată/învățată/înțeleasă). De exemplu: problema: calitatea studiilor în USARB: inițial am analizat toate componentele principale din Universitate care influențează calitatea formării profesionale în Universitate (condițiile de învățare; calitățile corpului profesoral/didactic; responsabilitatea studentului; modul de organizare a stagiilor de practică; raportul profesor-student, manifestarea fenomenelor indezirabile etc., mai apoi, ne-am referit la factorii externi care influențează procesul studiat (evaluările angajatorilor; finanțarea educației etc.).

6. Regula constituirii echipelor inter/pluridisciplinare în procesul efectuării cercetărilor empirice complexe

Această regulă trebuie respectată mai ales în cazurile în care este cercetată o problemă complexă, multiaspectuală. Un singur specialist (sociolog/psiholog) nu poate să surprindă toate manifestările importante ale fenomenului. În consecință, se stabilesc echipe de specialiști din mai multe domenii, în funcție de complexitatea problemei studiate și de obiectivele urmărite. De ex. în cazul în care se studiază impactul migrației părinților peste hotare la muncă asupra reușitei școlare, în echipa de cercetare se include, de rând cu sociologul și specialiști în psihologie, drept etc.

5. Regula cercetării în mod prioritar a genezei problemei în raport cu descrierea funcțiilor acesteia

Această regulă este de o importanță extraordinară pentru sociologie: în cazul nerespectării acesteia, sociologia nu are cum să se manifeste în calitate de știință aplicativă.

Esența regulii este următoarea: atunci când studiem o problemă, sociologul nu trebuie să descrie manifestările acesteia, dar să analizeze preponderent cauzele/geneza problemei (de ce nu este așa cum trebuie să fie; de ce scade eficiența). Să invocăm unul din exemplele de mai sus: în procesul studierii calității educației în USARB, nu trebuie să descriem în mod prioritar ceea ce se realizează la moment, dar trebuie să identificăm neajunsurile și să le analizăm cât mai pe larg. În caz contrar, nu pot fi argumentate soluții eficiente orientate spre îmbunătățirea procesului (este util să Vă amintiți, în acest context, de esența funcției critice a sociologiei).

7. Regulii unității dintre teoretic și empiric, regulă ce urmează a fi respectată în procesul efectuării cercetărilor sociologice empirice

În procesul cercetărilor sociologice empirice trebuie să analizăm teoriile explicative ale problemei cercetate și să identificăm acea teorie care corespunde în cel mai înalt grad cu datele de teren. (Este de reținut faptul, că de regulă, nu există o singură teorie explicativă, dar mai multe) Prin sintagma

Datele de teren înțelegem informația preliminară care trebuie colectată înaintea demarării cercetării pe eșantion național. De exemplu, dacă studiem tema *Managementul resurselor umane în educație*, este necesar să culegem cât mai multe date despre acest fenomen (Biroul Național de Statistică; de la Direcțiile Educației, prin interviuarea unor manageri etc.) Teoria selectată ghidează întregul demers al cercetării. Acest adevăr va fi sesizat adecvat în procesul analizei conceptului de operaționalizare al noțiunilor.

8. Regula unității dintre metodele cantitative și cele calitative, regulă ce urmează a fi respectată în procesul realizării investigațiilor sociologice empirice

În procesul studierii problemelor sociale, este rațional să se utilizeze date cantitative în baza cărora se evidențiază mult mai clar gravitatea problemelor analizate. De exemplu, *atunci când cercetăm impactul plecării părinților la munci peste hotare asupra reușitei școlare a elevilor*, invocăm numărul ¹⁰⁷ adulților plecați, numărul elevilor rămași acasă cu un singur părinte sau fără ambii părinți etc. Regula de mai sus presupune însă îmbinarea datelor statistice/cantitative cu cele calitative. În exemplul nostru, trebuie să explicăm datele statistice invocate, să elucidăm unele exemple mai relevante. În caz contrar, nu vom avea un studiu sociologic, ci mai degrabă unul statistic.

9. Regula ignoranței conștiente. Sociologul trebuie să fie pătruns de ideea că „practica socială curentă este cu totul altceva decât cunoașterea științifică a realității sociale”. De aceea, cunoașterea comună, care satisface cerințele practicii curente, este cu totul insuficientă în cazul analizelor științifice. „Sociologul trebuie să aibă... sentimentul ignoranței sale în prezența obiectului studiat... Trebuie ca el să înceapă prin a face „tabula rasa” din noțiunile pe care le-a formulat în mod empiric asupra fenomenelor sociale, trebuie să ia drept principiu sentimental că nu știe nimic despre acestea, despre caracteristicile lor și despre cauzele (factorii) de care depind” (A. Cuvillier)¹⁰⁸.

10. Regula respingerii sociologiei spontane, regulă uimitor de asemănătoare cu formula lui Hegel: „nu tot ce este familiar este prin aceasta și cunoscut”. Din faptul că omul este ființă socială nu se poate conchide că este savant al societății sale – afirma Durkheim. Sociologul trebuie, așadar, să depășească „prenoțiunile” și ideile preconcepute¹⁰⁹.

Etapele cercetării sociologice empirice.

Printre specialiști nu există consens pe marginea acestei probleme: unii indică 7 etape, alții 11 etc. Dar nu trebuie să ne dezorienteze acest lucru. În esență, pot fi identificate următoarele 3 etape:

- a) Etapa de proiectare a cercetării/de pregătire;
- b) Etapa de colectare a datelor;

¹⁰⁷ APUD: MIFTODE, Vasile. *Tratat de metodologie sociologică*. Ediția I. Iași: Lumen, 2003, p.36,37.

¹⁰⁸ MIFTODE, Vasile. *Tratat de metodologie sociologică*, p.36.

¹⁰⁹ IBIDEM, p. 38.

- c) Etapa de prelucrare și interpretare a acestora. (în cazul în care doriți 4 etape, divizați etapa a treia în două, și veți obține ceea ce doriți).

Nu este atât de important numărul etapelor, cât logica demersului sociologic. Iar pentru a înțelege logica demersului sociologic, este necesar să evidențiem în cadrul fiecărei etape mai multe subetape/pași ce trebuie de urmat. Acest lucru este cel mai important de respectat în cazul etapei de proiectare a cercetării, deoarece erorile comise la această fază, de regulă, nu mai pot fi înlăturate pe parcursul cercetării și, evident, reduc valoarea rezultatelor obținute.

Așadar, în cadrul proiectării cercetării sociologice empirice trebuie respectată următoarea schemă logică:

1. Identificarea problemei/argumentarea temei de cercetare
2. Elaborarea și analiza bibliografiei
3. Precizarea noțiunilor
4. Operaționalizarea noțiunilor
5. Elaborarea ipotezelor cercetării
6. Determinarea universului cercetării/populației de referință și elaborarea eșantionului
7. Elaborarea tehnicilor de cercetare
8. Realizarea cercetării-pilot.

Alegerea temei de cercetare

Trebuie să facem diferența între tema de cercetare și domeniul de studiu. Tema poate fi o problemă punctuală. Studiul temei respective va trebui făcut în contextul domeniului care include problema noastră. Dacă alegem ca *temă Comportamentul liderilor din Primăria orașului X* va trebui să studiem problema în contextul mai larg al leadershipului și să avem grijă să nu o includem într-un domeniu diferit (cel al comportamentului uman în general sau cel al dreptului muncii).

Un alt aspect la care trebuie să fim atenți este legat de fenomenul studiat –dacă am ales tema de mai sus fenomenul nostru este comportamentul liderilor, nu administrația publică locală sau orașul X. Vom aborda probleme legate de administrația publică locală sau de orașul X doar dacă încercăm să explicăm fenomenul prin intermediul unor factori legați de administrația publică locală sau de caracteristicile orașului X¹¹⁰.

În alegerea temei ne putem ghida după mai multe criterii:

- *fenomenul studiat există*. Confucius a spus: „Cel mai greu lucru este să găsești o pisică neagră într-o încăpere întunecată, mai ales dacă pisica nu este acolo”. La fel este și cu cercetarea - este greu să studiem ceva ce nu există, trebuie să ne asigurăm că fenomenul chiar se întâmplă;

- *tema ne interesează* –putem alege o temă în funcție de gradul de interes pe care-l avem față de ea. Subiectul cercetării trebuie să fie interesant pentru cel care face cercetarea respectivă.

¹¹⁰ ȘANDOR, Sorin Dan. Metode și tehnici de cercetare în științele sociale, <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>.

Dacă mă interesează *guvernarea electronică* și nu mă interesează contenciosul administrativ sau bugetele locale, voi alege guvernarea electronică și nu celelalte două teme;

- *tema este interesantă pentru îndrumătorul lucrării respective* - poate părea un sfat îndreptat spre „perierea” îndrumătorului științific, dar, de fapt, ne putem aștepta ca în momentul în care un subiect îl interesează mai mult să stăpânească mai bine domeniul și să fie mai dispus să ajute. Există și două posibile pericole, fie să insiste ca cercetarea să fie dusă în direcția care-l interesează cel mai mult, fie să aibă așteptări foarte mari;

-*tema este interesantă la nivelul comunității științifice*. Există subiecte care sunt mai puțin interesante în general. În cazul altor subiecte apare problema actualității lor - chiar și subiectele de cercetare sunt sau nu sunt la modă. Subiectul pe care-l alegem pentru cercetare ar trebui să fie capabil să atragă atenția cât mai multor specialiști din domeniu;

- *tema este interesantă pentru societate*. Motivele sunt similare cu cele de mai sus, dar pot asigura o receptare a rezultatelor cercetărilor nu numai în rândul specialiștilor din domeniu, dar și a publicului larg. *În domeniul sociologiei conducerii suntem interesați ca rezultatele cercetărilor noastre să fie folosite în luarea deciziilor;*

- *suntem capabili realizăm cercetarea la timp și conform cerințelor*. Aici ne interesează: Dimensiunea temei să fie pe măsura noastră. Nu avem capacitatea de a studia reforma administrației publice la nivel mondial. Putem încerca să restrângem tema: atât la nivelul subiectului (studiem doar un aspect al reformei), cât și la nivelul ariei de studiu (restrângem aria la Europa, Europa de Est, Republica Moldova, sau la anumite instituții din Republica Moldova);

- *cunoștințele pe care le avem* - cât de bine cunoaștem domeniul respectiv? Este recomandabil să alegem o temă dintr-un domeniu pe care-l stăpânim cât mai bine.

Altfel vom pierde destul de multă vreme studiind domeniul respectiv;

- *abilitățile noastre de cercetător;*

-*posibilitățile de a avea acces la date* – nu putem să facem cercetare fără a avea date și de aceea va trebui să ne gândim bine chiar de la început dacă vom reuși să obținem informațiile de care avem nevoie. În cazul în care șansele sunt nule sau foarte mici ar fi bine să ne gândim la un alt subiect;

- *posibilitățile de a continua cercetările în domeniul respectiv*.

- *există posibilitatea de a ne specializa într-un anumit domeniu* (guvernare electronică, calitatea guvernantei, leadership etc.). Dacă există această dorință încă de la nivelul studiilor de master putem să alegem temele pentru lucrarea de master, doctorat și studii post - doctorale din domeniul respectiv. Eventual putem alege o carieră de cercetător în domeniul respectiv.

Există avantajul stăpânirii tot mai bune a domeniului respectiv, dar există și pericolul unei anumite limitări –nu stăpânim prea bine alte domenii.

Studiul bibliografic este un efort extrem de important în orice lucrare științifică și la orice

nivel Uneori pornim într-un studiu de la o problemă foarte vag definită, de la o idee generală. Pentru a înțelege ce se întâmplă cu adevărat în domeniul propus de noi este bine să încercăm prima dată să vedem care este relevanța problemei (este o problemă cu adevărat importantă?), cum a mai fost abordată problema, ce explicații au fost avansate, ce concepte și variabile au fost folosite în alte studii, ce metode și ce instrumente există, ce rezultate au fost obținute.

Cooper (1988) identifică patru tipuri de studii bibliografice, după tipul de orientare:

- *orientate spre rezultate* - în care sunt prezentate și analizate principalele rezultate obținute până la data efectuării studiului. Astfel putem identifica arii în care nu există rezultate sau în care acestea trebuie actualizate sau verificate;

- *orientate spre metode* - în care sunt identificate principalele variabile, măsurile construite, metodele utilizate pentru a obține rezultatele anterioare. Un astfel de studiu ne poate ajuta să înțelegem mai bine rezultatele obținute și să ne construim propria metodologie;

- *orientate spre teorii* - ne poate ajuta să înțelegem care sunt principalele teorii din domeniu, care este relația dintre ele, dacă acestea reușesc să explice fenomenul sau dacă este nevoie de o nouă teorie;

- *orientate spre aplicații* - putem să vedem cum s-a încercat rezolvarea unei anumite probleme ce programe sau politici au fost adoptate și cum au fost implementate¹¹¹.

În ceea ce privește studierea Bibliografiei, este bine să începem cu lucrările cele mai importante din domeniu, ale autorilor cei mai importanți. Care sunt lucrările sau autorii cei mai importanți? Putem să -i identificăm acest lucru pornind de la suporturile de curs existente (în care sunt prezentate teoriile cele mai importante), întrebând îndrumătorul lucrării sau alți specialiști sau ghidându-ne după numărul de citări ale lucrării sau autorului respectiv (lucrările prezente în bazele de date electronice ne spun câte lucrări citează lucrarea respectivă și de câte este citată). Mai există posibilitatea apelării la Google Scholar (<http://scholar.google.ro>).

Fiecare lucrare găsită poate fi analizată din punct de vedere al utilității pentru elaborarea lucrării citind titlul, cuvintele cheie atașate, rezumatul sau întreaga lucrare. Dacă lucrarea ne este utilă este bine să ne notăm ideile principale și principalele elemente care ne permit citarea lucrării (după caz ne interesează: autori, titlu, anul apariției, editura/revista în care a apărut, volumul/numărul revistei, adresa Internet la care am găsit sursa, data la care am accesat ultima dată informația respective.

O bună prezentare a rezultatelor studiului bibliografic trebuie să aibă următoarele caracteristici:

- *să fie originală* - teoriile, metodele, rezultatele prezentate aici nu sunt ale noastre și trebuie să precizăm sursele folosite. Partea de originalitate se referă la realizarea prezentării – trebuie

¹¹¹ APUD: ȘANDOR, Sorin Dan. Metode și tehnici de cercetare în științele sociale, <https://docplayer.net/21004557-Metode-si-tehnici-de-cercetare-in-stiintele-sociale-sorin-dan-sandor.html>.)

să facem noi prezentarea respectivă, nu să o preluăm din altă parte. Preluarea parțială sau integrală a unor părți fără citarea sursei se numește plagiat;

- *să fie actuală* - trebuie să ne apropiem cât mai mult posibil cu studiul nostru de prezent. Trebuie să încercăm să prezentăm toate studiile importante apărute, inclusiv cele mai noi. Omiterea unor studii importante apărute în ultima perioadă sau a unor cifre cât mai la zi vizavi de dimensiunea problemei studiate indică o slabă calitate a activității de documentare;

- *să fie completă* - să includă cele mai importante studii din domeniu;

- *să fie realizată în spirit critic* - trebuie să realizăm mai mult decât un inventar al studiilor pe o anumită temă - trebuie să încercăm și o anumită evaluare a acestora, fie în general, fie într-un anumit context. Putem, de exemplu, să încercăm să prezentăm, argumentat, aplicabilitatea diferitelor teorii și metode dintr-un anumit domeniu în funcție de specificul fenomenului (de exemplu, pentru instituții publice din Republica Moldova);

- *prezentarea să fie una logică*, însoțită de argumente convingătoare, secțiunile să fie prezentate cât mai clar, împreună cu relațiile dintre ele, iar trecerea de la o secțiune la alta să fie cât mai lină;

- *contează aspectele legate de redactare și tehnoredactare*. O lucrare neîngrijită, cu greșeli de introducere sau de gramatică, care arată prost în pagină are șanse mici de a trezi entuziasmul.

Modelul conceptual al cercetării.

După ce s-a stabilit tema și câmpul investigației, urmează să se stabilească *cadrul teoretic și modelul conceptual* care vor ghida culegerea, analiza și valorificarea datelor. Oricare ar fi originea modelului sau a sistemului inițial de concepte, acesta trebuie să satisfacă anumite criterii, după cum urmează:

- al pertinentei;
- al exhaustivității;
- al amplitudinii;
- al utilității.

Un sistem de concepte este *adecvat, adică pertinent*, dacă se adaptează ușor la caracteristicile informațiilor de teren în așa fel încât să constituie o ipoteză sau o sursă de ipoteze cât mai probabile pentru anchetă. El este exhaustiv dacă include termeni și elemente suficiente pentru a exprima toate laturile și aspectele esențiale ale fenomenului studiat. Un sistem de concepte este cu atât mai general (cu o mai mare amplitudine) cu cât se aplică la mai multe teme de cercetare în condiții variate, fără a afecta sau diminua precizarea structurii lui. Lărgirea sferei de aplicare a unui sistem de concepte nu trebuie să dăuneze însușirilor lui teoretice și metodologice. Se întâmplă adesea, mai ales în investigațiile sociale, că modelele conceptuale vaste favorizează realizarea unor descoperiri și stabilirea unor previziuni mai importante decât cele obținute pe baza unor modele conceptuale limitate, prea

restrânse. În fine, orice model conceptual este util chiar dacă a fost infirmat de datele de teren.

Sistemul inițial de concepte constituie, în primul rând, *o sistematizare a informațiilor anterioare* și, în al doilea rând, *o ipoteză de lucru*. Dacă ne lipsesc informații cu privire la tema și populația anchetei, modelul nostru conceptual va fi desigur incomplet și chiar eronat. El constituie, totuși, o ipoteză, și o ipoteză are cel puțin o valoare euristică¹¹²

Analiza ipotezelor în cercetările socioumane empirice

Ipoteza reprezintă o formă specifică a gândirii științifice care dă posibilitatea trecerii de la cunoașterea faptelor la cunoașterea legilor de producere a acestor fapte. Așa cum preciza Theodore Caplow (1970, 119), „*o ipoteză este enunțul unei relații cauzale într-o formă care permite verificarea empirică*”.¹¹³

Fred N. Kerlinger definea ipoteza astfel: „*o ipoteză este un enunț conjectural despre relația dintre două sau mai multe variabile*”. Rezultă de aici că legătura dintre variabile nu este sigură, ci probabilă. În **structura ipotezei** se regăsesc: **o unitate** (grup, societate, instituție, persoană etc.), **o variabilă** (coeziune, democrație, ierarhie, inteligență etc.) și un set de **valori ale variabilelor** (puternică, autentică, înaltă, excepțională ș.a.m.d.). Folosind exemplele de mai sus putem formula mai multe ipoteze:

- a) Cu cât oamenii sunt mai inteligenți, cu atât coeziunea grupului din care fac parte este mai mare:
- b) Dacă societatea este autentic democratică, atunci ierarhia organizațională în instituții nu este prea înaltă.

Nu orice enunț despre relația probabilă dintre două sau mai multe variabile reprezintă o ipoteză în cercetările empirice. Pentru ca să aibă calitatea de ipoteză, respectivul enunț trebuie să fie testabil. Prin testare, prin confruntarea cu realitatea ipotezele pot fi confirmate.

Ipoteza constituie o explicație plauzibilă ce urmează a fi verificată prin faptele de observație. Plauzibilitatea ipotezelor rezultă din acordul cu cunoștințele verificate anterior. Deci, pentru a fi plauzibile, în cadrul științei normale ipotezele trebuie să aibă *coerență externă*. În același timp, ipotezele trebuie să fie și *coerente intern*, adică să nu conțină elemente contradictorii. În științele sociale și comportamentale ipoteza reprezintă o reflectare într-o formă specifică a realității obiective, este un enunț cu caracter de probabilitate despre esența, intercondiționarea și cauzalitatea faptelor, fenomenelor și proceselor socio umane. Ea are un conținut reflectoriu. Desigur, este vorba de o formă specifică de reflectare, pentru că, până la confirmare, adevărul din ipoteză rămâne la stadiul de probabilitate.

Dimensiunile ipotezei

¹¹² MIFTODE, Vasile. Metodologia sociologică. Metode și tehnici de cercetare sociologică. Galați: Editura Porto-Franco, 1995, p.99-100.

¹¹³ CHELCEA, Septimiu. Tehnici de cercetare sociologică, p.35.

În ce condiții ipotezele sunt valide? **Johan Galtung** menționează **zece condiții** pe care trebuie să le satisfacă o ipoteză pentru a fi validă: generalitatea, complexitatea, specificitatea, determinarea, falsificabilitatea, testabilitatea, predictibilitatea, comunicabilitatea, reproductibilitatea și utilitatea.

Generalitatea reprezintă o dimensiune esențială a ipotezei. În științele socioumane, cel mai adesea, nu interesează cazurile particulare, ci ceea ce este general. Va trebui, deci, să formulăm ipoteze în care relația dintre variabile să fie adevărată indiferent de condițiile spațio-temporale concrete. Ipoteza: „Cu cât apropierea fizică dintre două persoane este mai mare, cu atât apropierea psihică dintre ele este mai mare” se referă la toate persoanele, indiferent de caracteristicile socio-demografice (tineri sau vârstnici, funcționari, muncitori sau intelectuali), de zona în care își desfășoară activitatea

În ceea ce privește **complexitatea**, distingem ipoteze de nivelul 1, cu o singură variabilă, de nivelul 2, cu două variabile ș.a.m.d.

Specificitatea se referă la numărul de valori. În general, se preferă, de exemplu, ipotezele în care variabilele au trei valori celor în care variabilele au două valori. Specificitatea depinde de numărul câmpurilor într-un tabel decontingență număr valori/număr unități. Specificitatea ipotezelor corelează pozitiv cu o altă dimensiune: **determinarea**. Ipotezele cu un grad mai mare de determinare sunt preferabile celor probabiliste. Problema **falsificabilității** este de cea mai mare însemnătate pentru cercetările empirice. „Categoriile defavorizate votează partidele de dreapta sau nu votează partidele de dreapta” nu reprezintă o ipoteză științifică deoarece ea nu poate fi infirmată. „Un sistem al științelor empirice trebuie să poată eșua în confruntarea cu experiența”. În cercetările empirice vom reține doar ipotezele care pot fi infirmate. De asemenea, vom reține ipotezele **testabile**, respingându-le din capul locului pe cele pentru care nu există posibilități de verificare a adevărului lor. Un enunț precum: „Relațiile interpersonale depind de influența planetelor din afara galaxiei noastre” nu poate fi acceptat ca ipoteză, neexistând teste pentru infirmarea ei. Ipotezele au funcția de descriere a fenomenelor, dar și de explicare a lor, ceea ce se desemnează prin dimensiunea **predictivă**. **Comunicabilitatea** ipotezelor trebuie privită în dublu sens: transmiterea lor în grupul de specialiști, pe de o parte, și spre publicul larg, fără calificare în domeniu. Și într-un caz și în celălalt, imaginea pe care și-o face receptorul trebuie să corespundă cât mai deplin imaginii pe care emițătorul a intenționat să o transmită. **Reproductibilitatea** presupune repetarea demersului cercetării și obținerea acelorași concluzii. În legătură cu reproductibilitatea se pun două întrebări: *Ce se repetă? Cine repetă?* În cercetările empirice se urmărește reproducerea fenomenelor, ca și a analizelor, iar în legătură cu cea de-a doua întrebare răspunsul este: același cercetător sau alți. Din combinarea celor două criterii rezultă patru situații.

Tipuri de ipoteze¹¹⁴

¹¹⁴ CHELCEA, Septimiu. Tehnici de cercetare sociologică

Atât în sociologie, cât și în celelalte științe socioumane întâlnim *ipoteze teoretice* și *ipoteze de lucru*. Primele propun interpretări noi ale faptelor și fenomenelor, sunt indirect testabile și delimitează ceea ce s-a numit *revoluțiile științifice*. Cel de-al doilea tip de ipoteze ce sunt vehiculate în cadrul *științei normale* poartă și numele de *ipoteze empirice*. Oamenii de știință încearcă să explice de ce divorțialitatea în unele zone este mai ridicată decât în altele, de ce schimbarea atitudinilor și opiniilor politice este mai puternică la unele categorii sociale decât la altele etc. Astfel de ipoteze sunt direct testabile în cercetările empirice, de teren.

Madeleine Grawitz consideră că ipotezele de lucru se clasifică după nivelul lor de abstractizare în trei clase:

- a) Ipoteze care avansează supoziția *uniformității* cazurilor. De exemplu, într-o cercetare empirică se încearcă verificarea ipotezei că rata divorțurilor este mai mare la categoriile sociale cu venituri mai ridicate. În fond, se urmărește o cuantificare a distribuției comportamentelor într-o populație determinată;
- b) Ipoteze care vizează *corelații empirice*. Sunt cel mai frecvent întâlnite în cercetările de teren. Cu privire la divorțialitate se pot formula numeroase ipoteze de acest tip: alcoolism-divorțialitate, comportament agresiv-divorțialitate, diferență mare de vârstă între soți-divorțialitate etc. Se încearcă identificarea caracteristicilor comune ale unor grupuri pentru explicarea asemănării comportamentelor lor.
- c) Ipoteze care se referă la *relațiile dintre variabilele analitice*. Ipotezele de acest tip presupun un travaliu de elaborare mai amplu în vederea stabilirii unor relații probabile între variabile complexe: de exemplu, nivel economic-divorțialitate, religie-divorțialitate etc.

Modalități de elaborare a ipotezelor

Care sunt căile utilizate de cercetători pentru a elabora ipoteze valide? În primul rând, *deducerea ipotezelor din teorie*. Considerând teoria sociologică și, mai general, din științele socioumane ca un sistem de ipoteze care au un nivel de maximă generalitate, se pot deduce ipoteze de nivel intermediar, cu rază medie de generalitate și din acestea numeroase ipoteze de lucru testabile prin cercetările empirice. Schematic, raporturile dintre cele trei tipuri de ipoteze ar putea fi reprezentate astfel.

Să considerăm enunțul: "*Toate societățile au o structură socială*" ca pe o ipoteză cu nivel maxim de generalitate (teorie). Din ea se poate deduce ipoteza cu nivel intermediar de generalitate (teorie cu rază medie de generalitate). „*Toate structurile sociale au ca părți componente grupurile de apartenență și grupurile de referință*". Nici prima (1), nici cea de-a doua ipoteză (2) nu sunt direct testabile. Doar ipotezele de lucru deduse din ele: „*Studentii preiau în cursul procesului de socializare secundară normele și valorile sociale caracteristice profesorilor lor*” (3a) sau „*Muncitorii au un comportament profesional asemănător cu cel al liderilor lor*” (3b) ș.a.m.d. (3n). Prin intermediul ipotezelor de lucru se verifică indirect teoriile cu rază medie și cu nivel maxim de generalitate.

O a doua cale de stabilire a ipotezelor în cercetările empirice o constituie *experiența directă*, saturată de literatura științifică, a cercetătorului care are capacitatea de a intui relații între faptele și fenomenele observate. Observând faptele și fenomenele din viața cotidiană se formulează ipoteze despre regularitatea probabilă a producerii lor, despre legăturile posibile dintre ele. De asemenea, analizând datele din cercetările empirice anterioare putem avea intuiția unor noi raporturi dintre variabile.

În afara deducerii din teorie și a stabilirii ipotezelor pe baza experienței personale a cercetătorului, *analogia* reprezintă, de asemenea, o sursă fertilă pentru noi ipoteze. O serie întreagă de ipoteze sociologice și psihologice au fost stabilite prin analogie cu fenomenele fizice, chimice, biologice. Referindu-ne tot la problema schimbării atitudinilor observăm că una din cele mai fertile ipoteze privind rezistența la persuasiune - ipoteza inoculării, formulată de William J. McGuire (1964) a fost stabilită prin analogie cu strategia medicală de sporire a rezistenței organismului la îmbolnăvire prin vaccinare. Analog, subiecții expuși la o serie de argumente slabe resping mai apoi argumentele puternice ale mesajelor contraatitudinale.

Determinarea universului cercetării și a eșantionului.

Ancheta prin chestionar se realizează, de regulă, prin utilizarea unui eșantion care este extras dintr-o populație mai largă, numită „populație de referință” sau „univers” al cercetării. Stabilirea „populației de referință” pare simplă, dar în fapt ridică numeroase probleme.

*Numim „univers al cercetării” ansamblul populației la care se referă și pe care o afectează scopul investigației.*¹¹⁵ Din cadrul și numai din cadrul acestei populații se va extrage eșantionul.

Este necesar să stabilim „populația cercetării” imediat după ce au fost stabilite obiectul și obiectivele ei.

Construirea eșantionului

O anchetă se întreprinde cel mai adesea prin intermediul unui eșantion și foarte rar prin investigarea directă a întregii populații.

A construi un eșantion înseamnă a căuta în sânul unei populații de referință, printr-un anumit procedeu (de eșantionare), un anumit număr de indivizi a căror grupare trebuie să întrunească anumite însușiri, în primul rând însușirea reprezentativității.¹¹⁶

Eșantionul este astfel **o parte** a populației studiate stabilite prin diferite procedee și a cărei investigare ne conduce la concluzii care vor putea fi *extrapolate la ansamblul colectivității de origine*. Eșantionul, este, prin definiție, reprezentativ pentru populația din care a fost extras.

Operația prin care stabilim sau extragem un eșantion reprezentativ dintr-o anumită populație pe care vrem s-o studiem se numește *eșantionare*.

Se cunosc două procedee de eșantionare care se practică în mod obișnuit:

1. *Procedeul probabilist* sau al alegerii prin hazard;

2. *Procedeul cotelor*!

¹¹⁵ MIFTODE, Vasile. Tratat de metodologie sociologică. Ediția I. Iași: Editura Lumen, 2003, p. 253.

¹¹⁶ IBIDEM, p. 255.

Procedeul probabilist satisface regula fundamentală a eşantionării, aceea de *a asigura fiecărui element al populației șanse egale de a figura în eşantion*.

Procedeul cotelor presupune două faze:

a) *atribuirea de cote fiecărui operator de teren*, în funcție de „modelul” populației, cote care constau în numărul de subiecți ce urmează a fi investigați de fiecare cercetător în parte, respectând caracteristicile și variabilele cerute (sex, vîrstă, profesie, grad de școlarizare etc.). Dacă populația totală cuprinde 52% femei și 48% bărbați, atunci și eşantionul trebuie să cuprindă 52% femei și 48% bărbați – repartizați pe cote în așa fel încât modelul redus să satisfacă pe deplin dimensiunile respective ale populației totale. De asemenea, în cazul tuturor celorlalte variabile stabilite, eşantionul și cotele trebuie să corespundă structurii „universului” investigat.

b) Extragerea „prin hazard” în schimb nu este valabilă decât în măsura în care satisface exigențele matematice ale *tabelelor cu numere aleatoare*.

Problemele esențiale care se pun în legătură cu construirea eşantionului sunt următoarele:

1. *Care trebuie să fie talia eşantionului?* 2. *Care este procedeul adecvat de stabilire (de alegere) a subiecților cărora li se va administra chestionarul?*

Talia eşantionului trebuie să fie suficient de mare pentru a asigura *reprezentativitatea și valoarea* răspunsurilor care vor fi date și *suficient de mică* pentru ca echipa de cercetare să poată chestiona pe toți subiecții aleși.

Teoria și practica eşantionării se fundamentează pe teoria matematică a *probabilității* și mai ales pe *legea numerelor mari*.

Talia eşantionului depinde de *gradul de precizie* pe care-l urmărim și totodată de *gradul de omogenitate* a populației investigate.

Russel Langley definește problema taliei eşantionului în felul următor: *în cazul eşantioanelor stabilite prin hazard, cu cât eşantionul este mai mare cu atât mai mare va fi precizia cu care el reproduce caracteristicile populației-mamă. Această precizie crește odată cu rădăcina pătrată a taliei eşantionului până într-atât încât un eşantion trebuie să crească de o sută de ori pentru a obține o creștere a preciziei de zece ori*. Astfel, că în anumite cazuri, factorul principal care determină talia eşantionului necesar este gradul de precizie impus de obiectivele cercetării.

Un alt factor îl constituie *variabilitatea (gradul de eterogenitate)* al populației de referință. Același grad de precizie poate fi atins cu *un eşantion relativ mic*, extras dintr-o populație *relativ uniformă* și totodată cu un eşantion *relativ mare* extras dintr-o populație cu o mare variabilitate în structura ei internă.¹¹⁷

În calcularea taliei eşantionului trebuie să parcurgem următoarele etape:

a) se stabilesc în populația totală *variabilele* caracteristice;

b) se calculează *media aritmetică* și ecartul-tip al distribuției variabilelor respective;

¹¹⁷ IBIDEM, p.258.

c) se stabilește pentru fiecare variabilă un anumit *grad de precizie* în eșantion și totodată *un prag de probabilitate* pentru limitele de eroare;

d) se calculează talia aplicând formula „ecartului-tip, adică a abaterii-tip a distribuției mediilor eșantioanelor;

e) se alege talia cea mai mare din ansamblul celor calculate pentru variabilele studiate.

După stabilirea taliei se poate trece la extragerea practică a eșantionului.

Modul cel mai simplu de extragere a eșantionului îl constituie „tragerea la sorți”. Se procedează astfel:

a) indivizii din populația totală sunt numerotați;

b) numerele corespunzătoare indivizilor sunt introduse în urnă;

c) se extrag treptat numerele din urnă până se satisface talia stabilită a eșantionului, dar numai după ce numerele au fost bine amestecate în interiorul urnei.

Un alt procedeu îl constituie aplicarea „pasului statistic”, calculat pe baza taliei eșantionului și a dimensiunii populației totale, astfel:

Populația totală = 10.000 studenți

Talia eșantionului = 500 studenți

Pasul stabilit = $1000/500=20$

Număr de eșantionare posibil = 20.

În funcție de natura și structura universului social investigat se cunosc și alte tipuri de eșantionare:

1. eșantionul *stratificat*, adecvat populației neomogene, cu mai multe „straturi” sau structuri demografice, adică cu mai multe populații relativ individualizate. Populația se clasifică, mai întâi, pe straturi omogene, iar apoi se stabilesc eșantioane pentru fiecare strat în parte;

2. eșantioane pe *grupuri*, adecvat populațiilor constituite din unități complexe (familii, echipe de muncă, clase școlare etc.). În acest caz nu se mai extrag indivizi pentru a fi incluși în eșantion, ci *grupuri întregi*, ai căror membri sunt studiați integral etc.

Alegerea tipului de eșantion depinde de mai mulți factori, printre care menționăm:

a) *natura datelor* disponibile asupra populației totale; dacă există liste complete, jurnale de evidență a prezenței, cataloage cu numele tuturor indivizilor, atunci putem aplica procedeul „pasului statistic”;

b) *gradul de omogenitate* al populației: dacă populația nu este omogenă, atunci se impune a stabili un eșantion stratificat;

c) *natura universului studiat*: dacă zona este foarte întinsă, iar populația foarte dispersată în teritoriu se impune a stabili eșantioane areolare și eșantioane pe grupuri;

d) *mijloacele materiale* de realizare a investigației. În funcție de mijloacele materiale stabilim talia eșantionului;

e) *natura anchetei*:dacă urmărim să aflăm opinia studenților cu privire la problema autogospodăririi în cămine și cantine, eșantionul pe cote este suficient, fără a fi necesar să apekăm la calcule prea importante legate de procedeul probabilist.

Tehnici de cercetare sociologică

În cele ce urmează ne vom referi doar la două tehnici de cercetare psihosociologică: ancheta prin intermediul chestionarului și interviul

Chestionarul în cercetarea sociologică

Definirea chestionarului ca instrument și tehnică de cercetare în științele socioumane nu este deloc o operație simplă. Nici terminologia nu este unanim acceptată: „chestionar”, „formular”, „test”, „inventar”, „scală”, „probă” etc. Diferențele sunt greu sesizabile. Mulți sociologi ocolesc această problemă. Se mulțumesc să indice doar modul de construire și de aplicare a chestionarului.

În ceea ce ne privește, acceptăm definiția prof. univ. S. Chelcea, care surprinde integral specificul acestei tehnici de investigare: *chestionarul de cercetare reprezintă o tehnică și, corespunzător, un instrument de investigare constând dintr-un ansamblu de întrebări scrise și, eventual, imagini grafice, ordonate logic și psihologic, care, prin administrarea de către operatorii de anchetă sau prin autoadministrare, determină din partea persoanelor anchetate răspunsuri ce urmează a fi înregistrate în scris*¹¹⁸. Definiția în cauză relevă, în primul rând, faptul că avem de-a face cu o succesiune de întrebări sau imagini (desene, fotografii) fixate în scris, grafic. Dar înțelesul termenului de chestionar se lărgeste. Nu este vorba numai de întrebări. Ca stimuli pot servi și imaginile; mai mult, există posibilitatea combinării stimulilor verbali cu cei grafici: întrebări și fotografii sau desene. În cadrul chestionarului, întrebările, desenele au funcție de indicatori. Combinarea și succesiunea stimulilor trebuie să fie logică, dar și psihologică.

În afara testării ipotezelor, chestionarul nu are nici o valoare. Chiar și cele mai banale întrebări sunt formulate în conformitate cu ipotezele anterior stabilite. Întrebarea *De unde cumpărați pâine?* conține ipoteza că nu toată populația anchetată cumpără pâine de la aceeași brutărie și exclude supoziția că cei cuprinși în eșantion coc pâine acasă. Explicit sau implicit, nu există chestionar care să nu pornească de la ipoteze mai mult sau mai puțin clar conturate.

Clasificarea chestionarelor

Chestionarele pot fi clasificate după:

- conținutul;
- forma și
- modul de aplicare.

¹¹⁸ CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică, p.75.

Primul criteriu de clasificare a chestionarelor după conținutul informațiilor adunate vizează calitatea informațiilor. Din acest punct de vedere se disting două tipuri de chestionare.

Chestionare de date factuale, de tip administrativ, referitoare la fapte obiective, susceptibile de a fi observate direct și verificate și de alte persoane.

Chestionarele de tip factual vizând vârsta, sexul, locul de naștere, starea civilă, domiciliul, profesiunea, studiile, naționalitatea, religia etc. sunt indispensabile nu numai sectorului administrativ, dar și pentru cercetarea științifică. Anchetele demografice utilizează în primul rând astfel de chestionare.

În investigarea fenomenelor sociale, se întâlnesc puține cazuri de lansare a chestionarelor exclusiv de date factuale. De cele mai multe ori, chestionarele de cercetare reprezintă o împletire de întrebări de opinie și de date factuale. Întrebările de date factuale pot fi grupate în

- **întrebări de cunoștințe și**
- **întrebări de clasificare sau de identificare** (vârsta, sex, stare civilă, situație școlară sau profesională etc)

Problema care se ridică este aceea a locului amplasării acestor întrebări în economia chestionarului. Întrebările de cunoștințe vizând stabilitatea nivelului de cunoaștere (cunoștințe despre natură și societate) vor fi diseminate printre întrebările de opinie, pentru a nu crea celui care răspunde impresia că este supus unui *test de inteligență* fapt care ar putea genera o stare de disconfort psihic, reacția de apărare a eu-lui. Considerăm că întrebările de *identificare* trebuie introduse la sfârșitul chestionarului, răspunsurile nemaiputând fi astfel modificate de *reacția de securitate* a celui anchetat.

Oricare ar fi formularea explicației, ea trebuie să convingă populația anchetată că datele de identificare (sau de clasificare) interesează numai prin repartiția faptelor și opiniilor în raport cu diferitele categorii socio-profesionale.

Chestionarele de opinie se referă la datele de ordin imposibil de observat direct. În fond acest al doilea tip de chestionare nu sunt numai de opinie; cu ajutorul lor se studiază atitudinile, motivația și interesele, dispozițiile și înclinațiile, cu un cuvânt, tot ceea ce reprezintă psihologia persoanei, trăirile ei subiective.

Cu ajutorul chestionarelor de opinie se încearcă cunoașterea nu numai a opiniilor, dar și intensitatea acestora. GEORGE Gallup a stabilit în acest scop a schemă de construire a chestionarelor de opinie în care întrebările închise alternează cu cele deschise:

- întrebări filtru (închise, cu răspunsuri multiple precodificate sau deschise) pentru stabilirea gradului de cunoaștere de către cel anchetat a problemei puse în discuție;
- una sau mai multe întrebări (deschise) privind atitudinea populației față de respectiva problemă;
- un sistem de întrebări (închise, cu răspunsuri multiple precodificate) referitoare la aceeași problemă;
- întrebări deschise vizând motivația opiniilor exprimate;

- întrebări (închise, cu răspunsuri multiple precodificate) pentru măsurarea intensității opiniilor. În astfel de chestionare, formularea întrebărilor reprezintă o problemă centrală, încât se impune standardizarea.

În nici un caz nu se poate trage vreo concluzie cu privire la opiniile și atitudinile oamenilor analizându-se răspunsurile la o singură întrebare. Totdeauna trebuie prevăzut un sistem de întrebări care să permită stabilirea poziției indivizilor față de una sau alta din problemele puse în discuție. Dacă întrebările factuale au în vedere ceea ce știe populația chestionată, prin anchetele de opinie se urmărește să se stabilească ceea ce crede această populație.

Dacă primul criteriu de clasificare a chestionarelor după conținut viza *calitatea informației* dobândite, cel de-al doilea criteriu (forma) se referă la **cantitatea informației**. În acest sens se poate vorbi de două tipuri de chestionare:

1. Chestionare speciale, cu o singură temă;
2. Chestionare „omnibus”, cu mai multe teme.

Chestionare speciale, cu o singură temă. Complexitatea fenomenelor sociale impune cercetarea concomitentă a unei multitudini de factori, fapt pentru care chestionarele speciale se utilizează foarte rar. Ele se aplică mai mult în studierea pieței sau a comportamentului electoral, situații în care importantă este viteza obținerii și prelucrării informației. Astfel de chestionare sunt destinate să pună în evidență anumite fenomene, mai puțin pentru a le măsura și încă și mai puțin pentru a le explica. Scopul precis al unor astfel de chestionare este acțiunea. De asemenea chestionarele simple se recomandă în anchetele și sondajele efectuate prin intermediul presei scrise, al ziarelor sau revistelor, când editorii încearcă să afle părerea publicului despre cotidianul sau săptămânalul lor, despre modul de procurare sau despre obișnuința de informare a cetățenilor.

Chestionarele „omnibus”, cu mai multe teme. Sunt cele mai des întâlnite. Superioritatea chestionarelor omnibus nu rezultă, în primul rând, din cantitatea mai mare de informații cu privire la fiecare fapt sau fenomen social în parte, ci din posibilitatea de a surprinde interacțiunea și condiționarea acestora. Chestionarele omnibus sunt specifice cercetării fundamentale în sociologie.

După *forma întrebărilor* se pot distinge:

- chestionare cu întrebări închise;
- chestionare cu întrebări deschise;
- chestionare cu întrebări atât închise, cât și deschise.

Chestionarele cu întrebări precodificate multiplu implică o bună cunoaștere prealabilă a realității: în chestionare trebuie să apară precodificate, pe cât posibil, toate variantele de răspuns.

Chestionarele cu răspunsuri precodificate trebuie să acorde același număr de alternative pentru opiniile **pro** și **contra**.

În cadrul chestionarelor, întrebările închise prezintă câteva avantaje : facilitează analiza statistică a răspunsurilor, sprijină memoria celui anchetat; permit aplicarea unor chestionare cu mulți

itemi; servesc ca „filtru” pentru întrebările următoare; sporesc anonimatul și securitatea celui anchetat; înlesnesc „angajarea” în răspunsul la chestionar a persoanelor.

Inconvenientul major al unor astfel de întrebări se leagă de *sugestibilitatea* pe care o implică prezentarea precodificată a răspunsurilor.

Chestionarele cu întrebări deschise (libere, postcodificate), spre deosebire de cele închise (sau precodificate) lasă persoanelor anchetate libertatea unei exprimări individualizate a răspunsurilor. Întrebările deschise permit culegerea unor informații bogate asupra tuturor temelor, fără riscul sugestibilității.

Cel de-al treilea criteriu de clasificare a chestionarelor este dat de **modul de aplicare**. Se disting astfel, *chestionare autoadministrate și chestionare administrate* de către operatorii de anchetă.

Autoadministrarea elimină unul din factorii care influențează răspunsul : personalitatea celui care aplică formularul. În absența unei persoane străine-a operatorului- este probabil ca subiecții să fie dispuși să răspundă la întrebări „foarte personale”, pot să elaboreze răspunsuri mai „chibzuite”, să consulte documentele personale pentru a verifica afirmațiile făcute, să se consulte cu alți membri ai familiei pentru răspunsuri precise.

Chestionarele autoadministrate pot fi: chestionare poștale, chestionare publicate în ziare și reviste sau ca anexe la diferite mărfuri vândute.

Principala limită a chestionarelor poștale este dată de numărul mare de nonrăspunsuri, de imposibilitatea de a alcătui eșantioane reprezentative.

Experiența a arătat că femeile au rezultate mai bune în activitatea de operator de anchetă decât bărbații, pentru că sunt mai ușor acceptate în casă și, deci, pot înregistra mai exact răspunsurile și reacțiile subiecților, pentru că sunt capabile de mai multă sensibilitate și mai puțin suspecte decât bărbații.

Structura chestionarelor

A vorbi despre structura chestionarului înseamnă a analiza diferitele tipuri de întrebări ca elemente ale structurii și raporturile dintre aceste întrebări ca legături între elementele structurii.¹¹⁹ În cadrul unui chestionar, schimbarea unei părți atrage după sine modificarea întregului; suprimarea unui element antrenează după sine raporturi schimbate între elementele - întrebările - reținute, deoarece chestionarul reprezintă un singur tot, unitar, formalizat. Dată fiind această situație, intervenția forurilor politico-administrative din trecut, ca și tentația unor patroni în prezent, de a dicta cercetătorilor vieții sociale ce întrebări să fie scoase din chestionar nu se justifică. Pledăm pentru autonomia și respectul specialiștilor. Cine și-ar permite să-l învețe pe chirurg cum să opereze numai pentru faptul că plătește spitalizarea sau tratamentul medical? Pe de altă parte, ne pronunțăm clar pentru sporirea responsabilității celor care lansează chestionare: și această tehnică de cercetare are

¹¹⁹ CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică, p.101.

reguli ce trebuie respectate cu strictețe. Inamicul sociologiei nu este chestionarul, ci amatorismul, diletantismul în structurarea acestui instrument de investigare, ce își are, firește, virtuțile și limitele ei.

În structura chestionarelor, după funcția lor, pot fi puse în evidență întrebări:

1) introductive, de contact sau de „spart gheața”; 2) întrebări de trecere sau tampon; 3) întrebări filtru; 4) bifurcate; 5) „de ce”; 6) de control; 7) întrebări de identificare.

Structura chestionarelor

Luarea în considerare a raporturilor dintre întrebări a permis stabilirea unor tehnici de structurare a chestionarelor.

Tehnica pâlniei (funneling), care presupune trecerea de la general la particular. Subiectul este pus în situația de a răspunde mai întâi la o întrebare care vizează un aspect general, urmând să răspundă apoi la o alta cu totul particulară. Exemplu:

- Sunteți de acord sau împotriva aplicării de către părinți a pedepsei corporale copiilor?
- Dvs. aplicați pedepsele corporale copiilor dvs.?

Tehnica pâlniei presupune mai întâi formularea unor întrebări libere și, în final, a unor întrebări închise:

- Ce părere aveți despre valoarea stimulentei morale?
- Ce pondere au stimulentele morale în întreprinderea dv.?
1) foarte mare 2) mare 3) redusă 4) foarte redusă

Prin această tehnică se pune în evidență raportul dintre comportamentul verbal și comportamentul deschis; se realizează, totodată, o trecere firească pentru o întrebare personală. Rămâne de constatat dacă printr-o astfel de tehnică persoanele chestionate nu încearcă să dea răspunsurilor o coerență logică, cea de-a doua întrebare fiind influențată de prima.

Tehnica pâlniei răsturnate (reversed funneling) urmărește drumul invers, de la particular către general. Subiectul anchetat este ajutat să dea răspuns la o întrebare care vizează generalul. Se recomandă această tehnică la chestionarea persoanelor cu un nivel de școlarizare scăzut, pentru că este mai ușor să întrebăm astfel de persoane mai întâi într-o formă concretă:

- Care este părerea dv. despre activitatea clubului uzinei?

pentru ca imediat să se formuleze o întrebare mai generală:

- Sunteți mulțumit de activitatea artistică din întreprindere?

De asemenea, la construirea oricărui chestionar, trebuie avut în vedere să se elimine influențe nedorite pe care o întrebare le poate avea asupra celorlalte.

Efectul „halo” (lb. engl. halo efect) definește contagiunea răspunsurilor, fie prin iradierea sentimentelor, fie prin organizarea logică a lor.

Lungimea chestionarului constituie o problemă atât de metodologie, cât și de tehnică a cercetării. Este necesar, într-o cercetare, să fie reținuți toți indicatorii? Cât mai mulți? Cât mai puțin?

Considerente de ordin material și de timp ne fac să credem că alegerea, pentru cercetare, doar a indicatorilor principali - a unora dintre aceștia - reprezintă calea cea mai eficientă pentru a descrie sau măsura fenomenele sociale. Această alegere nu înseamnă nicidecum contabilitate, inventariere. Lungimea chestionarului exprimă capacitatea de a alege din universul indicatorilor posibili pe cei esențiali. Cu cât această capacitate este mai scăzută, cu atât chestionarul este mai lung; cu cât este mai lung chestionarul, cu atât este mai ridicat costul total al investigației. Dar lungimea chestionarului nu trebuie măsurată numai în numărul de întrebări, nici numai în timpul necesar completării răspunsului la aceste întrebări. Un chestionar interesant pentru o persoană este mult mai scurt decât cel mai scurt chestionar neinteresant.

Multă vreme se considera că un chestionar nu trebuie să necesite mai mult de 30 de minute pentru a fi completat. Astăzi limita este împinsă până la 1 - 1h 30', dar nicidecum nu trebuie să se abuzeze nici de timpul și nici de amabilitatea celor anchetați.

Codificarea și înregistrarea răspunsurilor trebuie facilitată: codurile vor fi trecute (pe cât posibil) chiar lângă întrebare sau răspuns. Succesiunea lor să fie cât mai firească, fără reveniri sau discontinuități. Încadrarea chestionarului într-un chenar îi dă o formă *bună* (în sens gestalt-ist), lasă impresia de ordonare, de lucru finit, ceea ce poate influența pozitiv comportamentul celui anchetat.

Nu pledăm pentru încărcarea cu elemente grafice sau artificializarea chestionarelor, dar utilizarea culorilor (fie a hârtiei sau a tiparului), schimbarea tradiționalei hârtii cu imprimate din carton în relief sau chiar cu material plastic, film, diapozitive pare a fi în spiritul timpului.

Formularea întrebărilor

Tehnica chestionarului nu începe cu formularea întrebărilor. Tema anchetei (obiectul investigației), clar definită teoretic, trebuie mai întâi tradusă într-o definiție operațională, urmând apoi stabilirea setului de indicatori. Acești indicatori sunt formulați ca întrebări în chestionar. Desigur, nu toate întrebările reprezintă indicatori: întrebările introductive, ca și cele de trecere nu pot avea această semnificație.

Utilizând întrebările închise (precodificate), trebuie să ne decidem asupra folosirii fie a „întrebărilor alternative”, fie a „întrebărilor selective”. Albert B. Blankenship consideră că în tehnica chestionarului cele mai frecvente greșeli sunt cele de formulare a întrebărilor.

Formularea întrebărilor trebuie să fie clară, simplă, fără înflorituri stilistice, gramatical corectă, respectând topica frazei sau a propoziției. Toate acestea conduc la concluzia că întrebările din chestionar vor fi cât mai scurte posibil. Ni se pare rațional să acceptăm regula ca întrebările să fie scurte, deși redundanța ar putea ajuta la formularea răspunsurilor. Să nu pierdem, totuși, din vedere că lungimea întrebărilor conduce la lungirea chestionarului, cu efecte contraproductive.

Obținerea unor răspunsuri sincere este dificilă, dar nu imposibilă. Cunoscându-se stereotipurile sociale, vom pune mai multe întrebări (inclusiv de control) pentru a afla adevărul. Se știe că adolescenții au tendința de a se declara mai maturi, că studenții vor să pară mai nonconformiști etc.

Nu ne vom mulțumi, în aceste situații, să punem o singură întrebare vizând anul nașterii; vom întreba și despre anul absolvirii școlii generale, despre anul admiterii în liceu ș. a. m. d.

Gradul de abstractizare al întrebărilor trebuie să corespundă nivelului de școlarizare a celor cuprinși în anchetă. Când se încearcă stabilirea unor comparații între grupurile sociale cu niveluri deosebite de instrucție școlară, chestionarul trebuie să fie adecvat populației cu cel mai scăzut nivel de școlarizare. În cercetările comparative internaționale, de asemenea, grija pentru ajustarea chestionarului în raport cu gradul de cultură a populației se impune de la sine. Pe cât posibil, vor fi întrebuințate întrebările intuitive, renunțându-se la formulările abstracte, folosindu-se cuvinte uzuale. În unele țări există liste de cuvinte ce revin mai frecvent în vorbirea curentă.

Actualitatea chestionarului poate fi mărită printr-o formulare atractivă a întrebărilor. Întrebările directe pot fi înlocuite prin întrebări indirecte, citate, mici dialoguri, povestiri, desene, fotografii. Valoarea informativă a întrebărilor indirecte este aceeași cu a întrebărilor directe.

În formularea întrebărilor, o atenție deosebită trebuie acordată alegerii cuvintelor. Se vor evita neologismele, ca și arhaismele, termenii tehnici, ca și jargonul. Se vor folosi cele mai simple cuvinte, capabile însă să redea înțelesul exact al întrebării. În loc de atitudine, opinie, concepție, pot fi întrebuințate cuvinte mai simple ca: poziție, părere, credință. În acest fel se evită „eroarea de expert”, atribuirea celui care răspunde a unei competențe pe care el nu o are. În locul utilizării unor termeni tehnici, ca întrebarea: „Vă place la noua saltea elastică construcția poliedrală, țesătura dublă și cercurile libere?”, se poate formula totul mult mai simplu: „Ce calități prezintă noua dv. saltea elastică?”.

Totdeauna, în formularea întrebărilor, se vor alege cuvintele cu cea mai largă circulație în cultura populației investigate.

Într-un sondaj de opinie, după ce erau prezentate o serie de propoziții, subiecții erau întrebați: „Cu care dintre păreri sunteți de acord în cea mai mare măsură?”. Introducerea precizării „în cea mai mare măsură” este ambiguă: ea poate fi înțeleasă ca „de acord, cu unele rezerve”, dar și ca „de acord, fără nici o rezervă”, adică „de acord, în cel mai înalt grad”.

Pentru unii, a citi mult înseamnă a citi zilnic ziarul, pentru alții, a citi săptămânal un roman. Ce interpretare se poate da răspunsului pozitiv la întrebarea: „Citiți mult?”? Nici una. Și totuși, uzual, se folosește scalarea răspunsurilor: foarte mult, mult, potrivit, puțin, foarte puțin.

Interviul ca tehnică de cercetare în științele sociumane

Definiție. **Definim interviul de cercetare ca o tehnică de obținere, prin întrebări și răspunsuri, a informațiilor verbale de la indivizi și grupuri umane în vederea verificării ipotezelor sau pentru descrierea științifică a fenomenelor sociumane.**¹²⁰ Interviul se bazează pe comunicarea verbală și presupune întrebări și răspunsuri ca și *chestionarul*. Spre deosebire însă de

¹²⁰ CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică, p. 126.

chestionar, unde întrebările și răspunsurile sunt scrise, interviul implică totdeauna obținerea unor informații *verbale*.

Fiind vorba despre interviu ca tehnică de cercetare în științele socioumane, trebuie să accentuăm faptul că utilizarea acestuia în cercetarea din domeniul științelor socioumane **trebuie să conducă la stabilirea relațiilor dintre variabile, la testarea ipotezelor.**

Când se recomandă utilizarea anchetei prin interviu? Margaret Stacey răspunde astfel: „**când trebuie studiate comportamente dificil de observat pentru că se desfășoară în locuri private, când se cercetează credințele și atitudinile, neexistând documente scrise despre acestea. În astfel de cazuri cea mai bună soluție o reprezintă utilizarea interviului**”¹²¹.

Utilizarea interviului în cercetarea științifică are - după cum remarca Fred Kerlinger - mai multe scopuri. *În primul rând, un scop explorator, de identificare a variabilelor și relației dintre variabile.* Cu ajutorul interviurilor se poate ajunge la formularea unor ipoteze interesante și valide. Informațiile obținute pot ghida în continuare cercetarea fenomenelor psihologice și sociologice. *Interviul, în al doilea rând, poate constitui instrumentul principal de recoltare a informațiilor în vederea testării ipotezelor.* În acest caz, fiecare întrebare reprezintă un *item* în structura instrumentului de măsurare. *În fine, cel de-al treilea scop al utilizării interviului este cel de recoltare a unor informații suplimentare celor obținute prin alte metode.*

Tipuri de interviuri și criterii de clasificare.

În literatura de specialitate consacrată interviului ca tehnică de cercetare se întâlnesc diferite **criterii de clasificare**, și anume: *conținutul comunicării; calitatea informațiilor obținute; gradul de libertate a cercetătorului în abordarea diferitelor teme și formularea întrebărilor, precum și în schimbarea sau respectarea succesiunii lor; repetabilitatea convorbirilor; numărul persoanelor participante; status-ul socio-demografic al acestora; modalitatea de comunicare; funcția îndeplinită în cadrul procesului de investigație.*

Din punctul de vedere al **conținutului comunicării** se poate face distincție între **interviul de opinie** și **interviul documentar**.

Asupra distincției dintre cele două tipuri de interviuri nu stăruim, problema fiind tratată în discuția despre clasificarea chestionarelor. Semnalăm acum doar faptul că se poate face o clasificare a interviurilor după domeniul abordat: politic, economic, social, cultural etc. Desfășurarea unui interviu de cercetare a opiniilor politice, de exemplu, se va particulariza față de un interviu de sondare a intereselor culturale; de asemenea, un interviu pe teme economice, față de unul pe tema credințelor religioase.

Calitatea informațiilor depinde de foarte mulți factori. Între aceștia, durata convorbirii oferă serioase garanții privind nu numai volumul informațiilor, dar și calitatea lor. Este de presupus că un interviu de 5 - 10 minute permite doar colectarea unor informații superficiale, comparativ cu o

¹²¹ CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică, p. 127.

convorbire purtată timp de câteva ore. Așadar, *interviul extensiv*, chiar dacă se aplică unui număr mare de persoane, nu reușește să pună în evidență structurile de profunzime, așa cum se întâmplă în cazul *interviului intensiv*.

Gradul de libertate a cercetătorului în alegerea temelor de investigare și în ceea ce privește formularea, numărul și succesiunea întrebărilor a sugerat o schemă mnemotehnică de clasificare a interviurilor. Fără a reprezenta propriu-zis o scală, această schemă sugerează trecerea gradată de la deplina libertate a cercetătorului în cazul *interviurilor nondirective* până la eliminarea oricărei libertăți de inovare, în cazul *interviului directiv*, pe bază de chestionar cu întrebări închise.

La o extremă a continuumului libertate-rigiditate, interviurile nondirective se caracterizează prin: număr redus de întrebări, formularea lor spontană, durata (teoretic) nelimitată, volum mare de informații, răspunsuri complexe, centrare pe persoana intervievată cu posibilități de repetare a întrevederii. La cealaltă extremă, interviurile au întrebări prestabilite, structurate într-o ordine rigidă, se desfășoară într-un interval de timp limitat, o singură întrevedere și se centrează pe problema de studiu.

În abordările directive: se pun întrebări foarte precise, se cer informații în legătură cu anumite probleme, se indică tema conversației, se propune clientului o anumită activitate, se ia în considerare conținutul celor spuse, se ia în calcul ordinea evenimentelor și se semnalează problemele ce trebuie rezolvate. În abordările de tip nondirectiv: se înregistrează sentimentele și atitudinile exprimate spontan, acestea se interpretează în funcție de comportamentul și discursul global, se indică tema convorbirii, se recunoaște conținutul celor declarate, se pun întrebări foarte precise, se dau informații, se definește situația intervievării prin responsabilitatea clientului de a utiliza cele discutate.

Interviul clinic reprezintă forma extremă a interviului nestructurat și ilustrează cel mai bine specificul *interviului nondirectiv*¹²².

Interviul clinic urmărește să sprijine efortul pacientului de conștientizare a sentimentelor sale confuze, care îi provoacă teamă. Terapeutul nu direcționează relatările pacientului, ci doar creează un cadru de manifestare în care acesta „să fie el însuși”. În acest scop s-a renunțat la practica psihoterapeutică în care pacientul era pus într-o situație „dezumanizantă” (așezat ca un bolnav lungit în pat, fără a vedea terapeutul, care notează fără a-l întrerupe monologul pacientului etc.). De această dată pacientul ia loc la birou, vizzavi de terapeut, fiind într-o situație de egalitate cu acesta. Interviul clinic propus de Carl Rogers se fondează pe o concepție psihoanalitică despre personalitate, influențată de filosofia existențialistă.

Interviul clinic nu se utilizează numai în scop terapeutic, ci și pentru psihodiagnoză, pentru orientarea profesională sau în activitatea de asistență socială în vederea cunoașterii personalității. Dealtfel, însuși părintele nondirectivismului a susținut extinderea metodei sale în domeniul educației adulților, a învățământului, industriei și politicii. În cercetarea socioumană, interviul clinic este

¹²² CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică,

utilizat de multe ori cu scop explorator, în faza inițială a investigațiilor, pentru găsirea acelor informații care să orienteze demersul de cercetare. Dar, dat fiind faptul că acest tip de interviu oferă o expresie „chimic pură” a atitudinilor, abordarea nondirectivă s-a extins mult dincolo de sfera terapeutică.

Interviul în profunzime, ca și interviul cu răspunsuri libere, se utilizează atât în psihoterapie, cât și în cercetarea socioumană. Spre deosebire, însă, de interviul clinic, interviul în profunzime, centrat tot asupra persoanei, vizează doar un aspect, un fenomen sau element, nu persoana în întregul ei. La fel stau lucrurile și în cazul interviului cu răspunsuri libere sau ghidat. Intre cele două tipuri de interviuri diferențele sunt mai mult de nuanță decât de fond: variază nivelul de profunzime, amploarea fenomenelor abordate, gradul de libertate menținându-se ridicat, chiar dacă tema convorbirii este prestabilită.

Interviul clinic, în profunzime și cu răspunsuri libere sunt mai mult sau mai puțin nestructurate. Interviurile nestructurate pot avea un grad de validitate mai înalt decât cele structurate, sunt nestresante, permit exprimarea spontană a personalității, dezvăluirea pulsionilor inconștientului, lasă liberă asociația de idei, eliminând astfel bias-urile (erorile sistematice) interviului structurat.

Interviul centrat, ca tehnică de cercetare în științele socioumane, este un interviu *semistructurat*, în sensul că abordează teme și ipoteze dinainte stabilite - ca și interviurile structurate -, dar întrebările și succesiunea lor nu sunt prestabilite - ca și în cazul interviurilor nestructurate.

Tehnica propusă de Robert K. Merton impune centrarea convorbirii pe o experiență comună tuturor subiecților (de exemplu, implicarea într-o anumită acțiune, vizionarea aceluiași spectacol de teatru sau film etc.). Respectiva experiență trăită de toți cei care urmează a fi intervievați este analizată anterior de către cercetător care evidențiază elementele semnificative și structura situației, modelele de acțiune ș.a.m.d. Sunt formulate ipoteze privind consecințele implicării persoanelor în situația dată. Cercetătorul elaborează pe această bază un *ghid de interviu*, în care sunt fixate problemele ce vor fi abordate în convorbirea focalizată pe experiența subiectivă a implicării în situația analizată.

Interviurile cu întrebări deschise și cu întrebări închise fac parte din categoria interviurilor *structurate*. Astfel de interviuri sunt larg utilizate în cercetările sociologice și psihologice. În cadrul lor cercetătorul (sau operatorul de interviu) nu beneficiază de libertatea alegerii temelor sau de posibilitatea reformulării întrebărilor și schimbării succesiunii lor. Problematika utilizării interviurilor cu întrebări deschise și cu întrebări închise a fost tratată în lecția despre chestionar, când s-a prezentat modalitatea de aplicare a chestionarului cu ajutorul operatorilor. De altfel, ghidul de interviu nu reprezintă altceva decât o listă de întrebări sau de probleme ce urmează a fi discutate în cadrul interviului. Firește, ghidurile de interviu pot fi mai mult sau mai puțin detaliate, dar ele trebuie să cuprindă problemele esențiale, ce nu pot fi omise, fără de care obiectivul studiului nu s-ar realiza.

Interviurile pot fi *unice* sau *repetate*. În sondajele de opinie avem de-a face, de regulă, cu o

singură convorbire cu fiecare din persoanele cuprinse în eșantion. În practica psihoterapeutică și în anchetele *panel* interviul se aplică în mod repetat. Subiectul interviuat dobândește o anumită experiență în rolul său, astfel că desfășurarea convorbirii se realizează în alte condiții psihosociologice.

Cel mai adesea interviul se derulează ca o comunicare între două persoane: operatorul de interviu și persoana care răspunde. În afara acestui tip de *interviu personal*, în cercetările sociale se utilizează și *interviul de grup*, care are exigențe specifice. „Interviul de grup - opinează Alain Giami - este o metodă de culegere a datelor psihosociologice foarte utilizată în studiile empirice, în special în marketing și în studiul pieții”, totuși au apărut puține studii metodologice privitoare la acest tip de interviu. Într-un asemenea context contribuția teoretico-metodologică a lui Alain Giami acoperă un teren prea puțin explorat. Vom reține ca deosebit de importante unele puncte de vedere exprimate de Alain Giami.

Tehnica interviului de grup s-a impus în cadrul direcției de studiu a grupului mic.

Roger Mucchielli consacră interviului de grup unul din volumele dedicate formării permanente în științele umane, prezentând regulile de desfășurare și propunând o serie de exerciții de utilizare a interviului de grup în cunoașterea psihosociologică și în acțiunea de schimbare a opiniilor. Este de reținut faptul că acest tip de interviu presupune existența reală a unui grup de persoane, care să elaboreze în interacțiune un răspuns colectiv la problemele puse în discuție. Nu avem de-a face cu o juxtapunere a unor răspunsuri individuale, ci cu formularea unui răspuns care să exprime opinia de grup. Cercetătorul trebuie să se facă acceptat de grup.

William Foote White recomandă introducerea prin intermediul membrilor influenți a cercetătorului în grupul pe care-l studiază. Astfel, cercetătorul dobândește respect și confidență din partea membrilor grupului. Sigur, interviul de grup necesită o pregătire psihologică atentă (stabilirea unor relații de încredere reciprocă, deblocarea psihică a participanților la interviu ș.a.m.d.), precum și anumite măsuri de organizare a discuției colective (convocarea din timp a participanților, limitarea duratei intervalului la cel mult trei ore, asigurarea condițiilor de confort, eliminarea surselor de distragere a atenției, plasarea participanților în jurul unei mese rotunde etc.).

Interviurile pot fi făcute cu adulți, cu tineri sau copii. Pot fi interviuate personalități ale vieții politice și culturale, specialiști din diferite domenii, persoane fără funcții oficiale și chiar cu persoane defavorizate. De fiecare dată diferențele dintre status-urile socio-profesionale ale cercetătorului și ale celor interviuați ridică probleme în ordinea obținerii interviului, desfășurării lui și valorificării informațiilor.

În literatura de specialitate recentă se atrage atenția asupra *interviewării copiilor*, care pune următoarele probleme: vocabularul limitat al copiilor, specificul relației adult-copil și dificultatea copiilor de a înțelege „situația de interviu”. În perioada antepreșcolară (1 -3 ani) copilul întâmpină dificultăți de înțelegere a limbajului, deși cerința subiectivă a comunicării verbale este constituită la

16 luni. La vârsta de 1 an copilul poate pronunța circa 100 de cuvinte, alcătuind propoziții de 2-3 cuvinte. Este evident că în această fază a dezvoltării comunicării nu se pune problema utilizării interviului pentru investigarea lumii subiective a copilului. Abia în perioada preșcolară (3-6 ani), date fiind progresele în dezvoltarea comunicării verbale, s-a încercat realizarea unor interviuri cu copiii (la 3 ani vocabularul mediu numără 2000 de cuvinte).

La sfârșitul perioadei școlare mici, copiii posedă un vocabular de 4000-4500 de cuvinte, vocabularul activ fiind de aproximativ 1 500 de cuvinte. Acest lucru permite formularea răspunsurilor la interviul special proiectat pentru investigarea copiilor. Totuși, se impune realizarea pentru populația din România a unor liste de cuvinte

Dificultatea realizării interviurilor cu preșcolarii și cu școlarii mici nu rezidă numai în vocabularul limitat al acestora, ci și în specificul relației adult-copil. La vârstele mici, copiii îi percep pe adulți ca pe propriii lor profesori sau părinți de la care învață ce este bine și ce este rău, cum să răspundă la anumite întrebări ș.a.m.d. În situația de interviu le este greu să înțeleagă de ce adulții, care „le știu pe toate”, îi întreabă pe ei „ce și cum”. Apoi - copiii sunt mai sugestionabili decât adulții: formularea întrebărilor, intonația, mimica pot influența puternic răspunsurile. Anumite caracteristici ale stadiului lor de dezvoltare psihică, precum „domnia concretului”, asigură insinuarea elementelor sugestive în procesul cunoașterii. Pe de altă parte, imaginația copiilor este necontrolată: adesea distincția dintre realitate și vis, dintre ceea ce s-a întâmplat efectiv și ceea ce ar fi dorit să se întâmple ridică bariere serioase în interpretarea interviurilor. În plus, relația adult-copil trebuie să ia în considerare stadiile raporturilor dintre sexe. La vârsta de 7-12 ani băieții manifestă o anumită aversiune față de fete. De aceea se recomandă ca interviurile cu școlarii mici să fie făcute de persoane de același sex.

În interviurile cu copiii trebuie creată o astfel de situație care să-i ajute să înțeleagă ce se așteaptă de la ei. Leon Yarrow recomandă utilizarea jocului cu păpuși pentru studiul prejudecăților rasiale la preșcolari. Preșcolarii li se arată diferite păpuși sau desene înfățișând persoane aparținând raselor albă sau neagră și sunt întrebați: „Cu cine vrei să te joci?” La vârsta școlarului mic pot fi utilizate povestiri sau fraze ce urmează a fi completate. De asemenea, pot fi folosite și metode de proiecție (de exemplu, testele Rorschach, T.A.T. și altele).

Interviurile se clasifică, după modalitatea de comunicare, în interviuri face-to-face (directe, personale) și interviuri prin telefon.

Selectarea eșantionului pentru anchetele prin interviu telefonic prezintă anumite particularități în comparație cu eșantionarea populației pentru anchetele „clasice”. Este vorba de o eșantionare a numerelor de telefon și apoi de selectarea persoanelor care au acces la respectivele posturi telefonice în vederea interviurii lor. Inițial, s-au folosit pentru eșantionare cărțile de telefon. S-a constatat însă că acestea nu reprezintă o bună bază de eșantionare: multe telefoane particulare nu apar în cărțile de telefon, numerele de telefon se schimbă, astfel că se face greu distincție între numerele de telefon de

la serviciu și de la domiciliu. Date fiind aceste neajunsuri, s-a propus utilizarea sistemului RDD pentru eșantionarea numerelor de telefon. Sunt selectate mai întâi zonele geografice, în urma stratificării lor după anumite criterii. Fiecare zonă are un anumit prefix. Se face apoi selecția aleatoare a numerelor de telefon și a persoanelor pe baza tabelelor de selecție proiectate de Leslie Kish (1949). Dacă numărul de telefon selectat aleator (de exemplu, 1 23-4567) corespunde unei gospodării în care locuiește o familie formată din trei persoane, atunci se urmărește în tabelul de selecție pe rândul 3 (nr. membrilor familiei) la intersecția cu coloana 7 (ultima cifră a numărului de telefon) și se determină persoana cu care va trebui făcut interviul (cea de-a treia persoană din familie, în ordinea descrescătoare a vârstei). Această modalitate de selecție presupune ca operatorul de interviuri telefonice să se intereseze: câte persoane locuiesc la adresa unde este instalat telefonul ? Câte au vârsta de peste 18 ani ? Care este persoana cea mai în vârstă din familie ? Apoi următoarea ? ș.a.m.d. Aceste date vor fi înscrise într-un tabel. Odată identificată persoana cu care se va face interviul, aceasta va trebui chemată la telefon sau va trebui fixată data și ora la care ar putea fi interviuată telefonic.

Desfășurarea interviului telefonic are unele particularități în raport cu interviul *face-to-face*. Dacă în intervalul face-to-face primul contact cu persoana selecționată în eșantion este de natură vizuală (de aici cerința ca operatorul de interviu să fie o persoană cu un fizic plăcut), în interviul telefonic prima impresie se bazează pe caracteristicile vocale ale operatorului (timbru, intensitate, claritate, lungimea pauzelor dintre cuvinte etc.). Decurg de aici cerințe specifice pentru alegerea și formarea operatorilor de interviu. Aceștia vor trebui să se asigure că persoanele aflate la celălalt capăt al firului telefonic au înțeles întrebările, că doresc să continue conversația. Vor fi frecvente întrebările de genul: "Alo, mă auziți?"; „S-a înțeles?"; „Este clar?"; „Pot continua?"

Dezavantajele interviului telefonic rezultă din ineditul situației: mulți consideră intenția de interviu telefonic drept o farsă și, ca atare, refuză convorbirea. Credem că anchetele telefonice ar trebui precedate de o campanie publicitară, pentru ca populația să afle despre o asemenea modalitate de cunoaștere științifică a opiniilor și atitudinilor și să accepte includerea în eșantion ca pe un lucru firesc.

Chiar și în țările cu o îndelungată practică a anchetelor telefonice se pune - ca un dezavantaj - problema motivației mai reduse a persoanelor, comparativ cu interviul *face-to-face*. Tocmai datorită motivației scăzute, a refuzului frecvent de a participa la interviu și a întreruperii convorbirilor, volumul numerelor de telefon eșantionate (RDD) trebuie să fie de aproximativ cinci ori mai mare decât cel proiectat.

Un alt dezavantaj major al interviului telefonic este legat de imposibilitatea cercetătorului de a controla situația în care se desfășoară convorbirea. Nu există siguranța că răspund chiar persoanele selecționate în eșantion, nu pot fi înregistrate comportamentele nonverbale, nici condițiile fizice și psihologice în care se derulează convorbirea telefonică.

În fine, interviurile pot fi clasificate și după funcția pe care o au în cadrul cercetării: *interviul de explorare* se deosebește, prin structura sa, de interviul utilizat ca *modalitate principală* de obținere a datelor de cercetare sau de interviul practicat cu scopul *completării* sau *verificării* informațiilor recoltate cu ajutorul altor metode și tehnici de investigare. Interviul de explorare, utilizat în prima fază a cercetării, este mai puțin structurat, uneori este nondirectiv, urmărind identificarea unor teme care să fie cercetate apoi în profunzime prin intermediul chestionarului, de exemplu.

Avantajele și dezavantajele utilizării interviului în științele socioumane

Kenneth D. Bailey ¹²³ prezintă atât avantajele, cât și dezavantajele interviului, semnalând mai multe avantaje decât dezavantaje. Ca **avantaje** sunt enumerate:

- *flexibilitatea*, posibilitatea de a obține răspunsuri specifice la fiecare întrebare;
- *rata mai ridicată a răspunsurilor*, asigurată de obținerea răspunsurilor și de la persoanele care nu știu să citească și să scrie, ca și de la persoanele care se simt mai protejate când vorbesc decât când scriu;
- *observarea comportamentelor nonverbale*, fapt ce sporește cantitatea și calitatea informațiilor;
- *asigurarea standardizării condițiilor de răspuns*, lucru imposibil de realizat în cazul chestionarelor poștale;
- *asigurarea controlului asupra succesiunii întrebărilor*, fapt ce are consecințe pozitive asupra acurateței răspunsurilor;
- *colectarea unor răspunsuri spontane*, știut fiind că primele reacții sunt mai semnificative decât cele realizate sub control normativ;
- *asigurarea unor răspunsuri personale*, fără intervenția altora;
- *asigurarea răspunsului la toate întrebările* și prin aceasta furnizarea informațiilor pentru testarea tuturor ipotezelor cercetării;
- *precizarea datei și locului convorbirii*, fapt ce asigură comparabilitatea informațiilor;
- *studierea unor probleme mai complexe* prin utilizarea unor formulare, chestionare sau ghiduri de interviu mai amănunțite, cu mai multe întrebări, de o mai mare subtilitate.

Ca orice tehnică de cercetare, interviul are o serie de **dezavantaje și limite** intrinseci. Kenneth D. Bailey le ordonează astfel:

- *costul ridicat*, nu numai al orelor de interviu, dar și al celorlalte etape și momente ale proiectării și realizării cercetărilor pe bază de interviu;
- *timpul îndelungat* necesar pentru identificarea persoanelor incluse în eșantion, pentru obținerea acordului și desfășurarea convorbirii, uneori fiind necesare mai multe vizite la aceeași adresă;
- *erorile datorate operatorilor de interviu* în ceea ce privește punerea întrebărilor și înregistrarea răspunsurilor, „efectul de operator”;

¹²³ CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică, p.129.

- *imposibilitatea consultării unor documente* în vederea formulării unor răspunsuri precise;
- *inconveniente* legate de faptul că se cere indivizilor să răspundă, indiferent de dispoziția lor psihică, de starea de oboseală etc.;
- *neasigurarea anonimatului*, fiind cunoscute adresa și numărul de telefon ale persoanelor care urmează să fie interviuate;
- *lipsa de standardizare* în formularea întrebărilor, ceea ce limitează comparabilitatea informațiilor;
- *dificultăți în accesul* la cei care sunt incluși în eșantion.

Atât avantajele, cât și dezavantajele sunt relative, trebuind să fie judecate în raport cu alte metode și tehnici de cercetare în științele socioumane și mai ales în funcție de diferitele procedee și tipuri de interviuri.

De asemenea, pentru evaluarea interviului se impune luarea în considerare a *erorilor* generate de această tehnică. Ce erori introduce *efectul de operator de interviu*? Herbert H. Hyman consideră că erorile rezultă din: modul de punere a întrebărilor și de înregistrare a răspunsurilor, ca și din prezența fizică a operatorului de interviu.

Efectul de operator de interviu nu dispăre prin autoadministrarea chestionarelor pentru că, remarcă sociologul american, totdeauna cel care răspunde are în vedere impresia pe care o produce asupra cititorului prezumtiv.

Distorsionarea răspunsurilor se face în sensul protecției ego-ului. Prezența fizică a operatorului de interviu accentuează riscul de distorsiune a răspunsurilor.

În general, se apreciază că, față de interviu, răspunsurile la chestionar se conformează modelului etalării unei atitudini mai puțin favorabile normelor și valorilor acceptate social la un moment dat. Studiile lui Albert Ellis (1948) conduc la concluzia că tehnica chestionarului generează acceptarea într-o mai mare măsură decât interviul a compartimentelor valorizate negativ de către societate: gelozia, sadismul, masochismul, agresivitatea, sexualitatea exacerbată. În același timp, fenomenele și comportamentele dezirabile social, precum clemența, fericirea, sensibilitatea, amabilitatea, sunt mai puțin relevate în răspunsurile la chestionar. Deși cercetările la care ne-am referit au limite metodologice, între care diferența de un an dintre testări nu poate fi neglijată, ele sugerează totuși posibilitatea evaluării interviului în cercetarea sociologică și psihologică în funcție de erorile pe care le produce.

Desfășurarea interviurilor de cercetare

În funcție de tipul de interviu, modul de desfășurare a convorbirii dintre operatorul de anchetă și persoana interviuată prezintă anumite particularități: într-un fel va decurge interviul telefonic și într-un mod diferit interviul *face-to-face*, iar acesta din urmă nu se va realiza identic în cazul unui interviu nondirectiv și în cel al unui interviu pe bază de chestionar cu întrebări închise. Vom prezenta în continuare câteva reguli generale de desfășurare a interviurilor de cercetare, marcând momentele

principale ale derulării oricărei convorbiri sociologice, dat fiind faptul că în capitolul despre chestionar am prezentat mai detaliat exigențele aplicării chestionarului de către operatorii de anchetă.

Alain Blanchet¹²⁴ formulează următoarele principii generale ale aplicării interviului nondirectiv:

- tot ce au spus persoanele intervievate trebuie tratat ca elemente inseparabile de contextul discursiv și situațional; trebuie să se acorde atenție atât conținutului manifest, cât și celui latent; de asemenea, cercetătorul nu trebuie să considere că tot ceea ce declară persoanele intervievate se plasează la același nivel psihologic;
- cercetătorul va acorda atenție nu numai la ceea ce persoanele au spus, dar și la ceea ce nu au spus sau nu pot spune fără ajutorul lor;
- ceea ce declară oamenii într-un interviu nu sunt decât indicatori, pe baza cărora cercetătorul va trebui să identifice problemele persoanelor intervievate;
- se impunea ca cercetătorul să situeze problemele persoanelor intervievate în contextul social al desfășurării întrevederii.

Profesorul S. Chelcea¹²⁵ consideră că aceste principii (reguli) au valabilitate mai largă, nu ghidează doar interviul nondirectiv.

Charles F. Cannell și Robert L. Kahn, prezentând principiile directe ale interviului, dau răspuns următoarelor probleme: Cum trebuie să se prezinte operatorul de anchetă ? Cum se pun întrebările ? Cum se obțin răspunsuri complete ?

R. Guy Sedlack și Jay Stanley (1992, 225) tratează distinct luarea contactului cu comunitatea în general și cu persoana ce urmează a fi intervievată. De modul în care este informată populația dintr-o zonă, oraș, comună în legătură cu investigația ce urmează a fi realizată depinde cooperarea sau rezistența acesteia față de studiul propus. Autorii menționați consideră că șeful proiectului de cercetare are obligația de a se adresa în scris autorităților locale și poliției anunțându-le intenția de a intervieva un număr de persoane pentru studiul ce-l întreprind. Se vor da toate informațiile necesare pentru lămurirea cât mai deplină a celor în drept: data începerii investigației de teren, durata, scopul, sponsorizarea, instituția care realizează ancheta prin interviu, modul de valorificare a rezultatelor etc. Contactul cu persoanele din eșantion, după expedierea cu o săptămână înainte a unei scrisori introductive, presupune respectarea unor reguli, dar și arta de a te face acceptat într-o discuție cu caracter „artificial”.

Prima problemă și, probabil, cea mai delicată este *prezentarea operatorului de interviu* astfel încât să obțină acordul persoanelor de a fi intervievate. Pentru aceasta operatorul de interviu trebuie: să explice scopul și obiectivele cercetării; să descrie metoda prin care respectiva persoană a fost selecționată în eșantion; să prezinte instituția sub girul căreia se face ancheta; să asigure interlocutorul de anonimatul anchetei și de caracterul confidențial al răspunsurilor.

¹²⁴ CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică, p. 139.

¹²⁵ CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică, p. 139.

În *Manualul operatorului de interviu*, editat în 1969 la *Universitatea Michigan*, operatorii de anchetă sunt sfătuiți ca la prezentare să-și spună numele și să arate legitimația de serviciu. Li se recomandă, de asemenea, să arate persoanelor selecționate în eșantion articolele din ziarele și revistele în care s-au publicat rezultatele studiilor anterioare și să accentueze faptul că și concluziile anchetei la care participă respectivele persoane vor vedea lumina tiparului.

Totuși, nu există procedee infailibile de prezentare a operatorilor de interviu. Experiența de comunicare interumană, tactul, sensibilitatea față de problemele altuia intervin în stabilirea contactului verbal cu persoana ce urmează a fi interviuată. Ca regulă generală menționăm că la prezentare operatorul de interviu trebuie să dea toate explicațiile în legătură cu cercetarea, luând în considerare nivelul de școlaritate al interlocutorului. Specificarea doar a faptului că este vorba de o cercetare științifică nu spune nimic unei persoane cu nivel de școlaritate redus, nu o motivează să participe la interviu.

Punerea întrebărilor trebuie să urmeze ordinea din chestionar (în cazul interviurilor structurate). Operatorul de interviu va citi cuvânt cu cuvânt fiecare întrebare, dând posibilitatea persoanei interviuate să urmărească pe un alt chestionar formularea întrebărilor și, eventual, variantele de răspuns. În cazul unor interviuri cu întrebări închise se specifică la ce întrebări se vor citi răspunsurile, la care se vor da liste cu răspunsuri la alegere și, în fine, când se va aștepta formularea unui răspuns de însuși persoana interviuată.

Indicațiile cuprinse în chestionar servesc operatorului de anchetă pentru ca să pună întrebările astfel încât fiecare dintre ele să aibă aceeași valoare ca stimul pentru declanșarea răspunsurilor. Dacă stimulul este prea slab și nu determină un răspuns, atunci trebuie repetat. Concret: când persoana interviuată nu înțelege întrebarea, operatorul de anchetă va reciti cuvânt cu cuvânt întrebarea. Abia apoi va da explicații suplimentare, lămurind sensul cuvintelor și al întregii întrebări. Astfel, încercăm să obținem *răspunsuri la toate întrebările și cât mai complete cu putință*. Operatorii de anchetă vor căuta să realizeze o apropiere pozitivă de persoana interviuată, încurajând-o să răspundă cât mai detaliat prin formulări de genul: „Vă rog să-mi vorbiți mai mult despre...” sau „Am înțeles ce mi-ați spus, vă rog însă să-mi dați mai multe amănunte despre...” Pentru clarificarea informațiilor obținute operatorul va recapitula cu voce tare declarațiile interlocutorilor: „Să vedem dacă am înțeles bine. Dumneavoastră ați spus că...” sau „Aș vrea să citim împreună răspunsurile să vedem dacă am înțeles corect ceea ce ați spus”.

Desfășurarea fructuoasă a interviului de cercetare presupune asigurarea unei înțelegeri mutuale între operatorul de interviu și persoana anchetată. Roger Daval și colab. oferă în acest sens o serie de sugestii foarte pertinente. Putem învinge timiditatea persoanelor selecționate în eșantion prin explicarea detaliată a principiilor anchetei sociologice, insistându-se asupra faptului că la interviurile vizând sondarea opiniilor nu există răspunsuri bune sau rele, că situația de interviu nu are nimic de-a face cu situația de examen. Suscitarea și menținerea atenției persoanelor

intervievate se realizează și prin abordarea în cursul convorbirii a unor teme care prezintă interes pentru cei care urmează să răspundă, chiar dacă acestea nu sunt direct legate cu problema de studiu. Solicitarea sprijinului din partea persoanelor intervievate conduce la sporirea sentimentului importanței proprii a celor chestionați. Trebuie spus foarte clar că fără ajutorul lor nu poate fi finalizată investigația. Subiecții vor înțelege necesitatea colaborării cu cercetătorii științifici pentru lămurirea unor probleme de interes general. O astfel de colaborare nu poate fi realizată decât pe baza unor raporturi de egalitate între operatorul de interviu și cel intervievat.

Autorii menționați sugerează că în desfășurarea interviurilor de cercetare este bine să se abordeze probleme concrete, să se facă apel la experiența personală în situații de viață bine conturate, să se evite „discuția în termeni abstracți”. Cercetând de exemplu, factorii sociali și psihici ai anxietății, îi vom invita pe cei cu care stăm de vorbă să se refere la modul în care s-au comportat, la ce au simțit în momentul cutremurului catastrofal din 4 martie 1977 (dacă au trăit acea experiență dramatică). În orice caz, nu vom purta discuția la modul general, fără trimitere la experiența lor directă într-o situație de catastrofă naturală sau socială.

În cursul interviului, datorită oboselii sau epuizării informațiilor în legătură cu o problemă sau alta, interesul persoanelor chestionate poate scădea îngrijorător. Se recomandă schimbarea ritmului discuției, abandonarea temei și relatarea unor întâmplări cu haz sau a unor scene menite să destindă atmosfera, să ridice tonusul psihic al celui care răspunde. În fine, precizează Roger Daval și colab., succesul interviului, ca în orice interacțiune umană, este legat de efortul empatic al operatorilor de interviu. Numai în măsura în care arătăm un interes autentic pentru persoana cu care conversăm, numai dacă suntem capabili să înțelegem poziția celuilalt și s-o privim cu simpatie, numai atunci „monologurile paralele” devin dialog propriu-zis, interviu de cercetare.

Conducând interviul într-o atmosferă de încredere reciprocă, operatorul de anchetă reduce la minimum refuzul subiecților de a răspunde la o întrebare sau alta.

Kenneth D. Bailey, rezumând ideile din *Manualul operatorului de interviu*, arată că răspunsurile „nu” sau „nu știu” au altă semnificație decât refuzul de a răspunde. În unele anchete însă - ca în cazul *anchetei Sofres* privind Audiența radio (1991) - nu se face nici o deosebire între „nu știu” și „non răspuns”. Refuzul de a răspunde poate semnifica atitudinea antiguvernamentală a subiecților, aprecierea negativă a anchetei, suspiciunea sau antagonismul în raport cu operatorul de interviu. Unele nonrăspunsuri se datorează lipsei de timp a persoanelor intervievate sau experienței lor negative ca subiecți în cadrul altor anchete. Operatorul va trebui de fiecare dată să caute o explicație reală refuzului de a răspunde la o întrebare sau la mai multe întrebări din interviu.

6. Aplicații

Enunțuri esențiale

Cunoașterea socială comună include reguli de conduită și relaționare, de comunicare și

evaluare, modele de acțiune în situații repetate, valori și atitudini, opinii și cunoștințe despre viața în comunitate, toate acestea făcând parte din cultura individuală, a familiei, grupului sau comunității cărora îi aparțin și pe care pur și simplu o asimilăm, o practicăm, o trăim ca atare, rareori chestionând-o ;

Cunoașterea sociologică științifică este produsă de cercetarea socială. Care se bazează pe o metodologie;

Metodologia cercetării sociologice se definește ca fiind „*totalitatea demersurilor teoretice, tehnice și epistemologice pe care le întreprinde cercetătorul faptelor sociale (sociolog sau psiholog) pentru a putea cunoaște geneza, evoluția și dispoziția acestui gen de fapte*”. Începuturile și produsele finale ale cercetării sociale și ale metodologiei pe care aceasta se bazează sunt **teoriile sociologice**;

Cunoașterea sociologică, spre deosebire de cea din științele naturii avansate, nu este inclusă într-o singură teorie cu forță explicativă paradigmatică. Altfel spus, sociologia nu și-a constituit încă o paradigmă teoretică unică, universală și inclusivă, cum ar fi cele specifice din fizica sau chimia contemporană. Din contra, sociologia contemporană include mai multe teorii, adesea concurente. Prin implicație, există mai multe metodologii alternative ale cercetării sociale;

Teoriile sociologice au următoarele caracteristici: se confruntă cu comunicări și tensiuni intra-și interdisciplinare; se constituie ca teorii alternative și concurente; manifestă și practică o cumulatitate teoretică limitată, se concentrează pe armonizarea raporturilor dintre individ și structură – teoria sociologică se referă concomitent la actorul uman individual și la structura socială, la universul obiectiv și obiectual al vieții și la cel subiectiv al vieții trăite ca atare.

Abordării metodologice îi este specific acel mod de gândire sociologică care este: *integrativ* sau *structural*, adică partea este raportată la și asociată cu întregul care o cuprinde; *contextual*, adică ține cont de dinamica relației dintre *actorul individual* și *contextul* la care acesta participă împreună cu alții; *dual*, adică îmbină aspectele *subiective* ale trăirilor și sentimentelor individuale sau colective cu universul *obiectiv* în care acestea sunt configurate și care include dimensiuni ce se extind de la diversitatea lucrurilor, instrumentelor sau relațiilor inițiate, construite și puse în practică până la spațiul geografic de configurare; *reflexiv, constructiv și critic*, adică ia cunoașterea comună a actorilor sociali ca referință pentru a trece dincolo de ea în vederea identificării de cristalizări, mecanisme și regularități ale construcției sociale, de motive și factori generatori ai configurărilor transindividuale, pentru ca apoi să se reîntoarcă în spațiul vieții trăite pentru a stimula dezvoltarea unei conștiințe critice a acțiunii, trăirii și configurării;

În pofida acumulărilor teoretice și metodologice, fie în cadrul unei orientări dominante, fie în cealaltă, **sociologia actuală continuă să se prezinte sub forma unei diversități de teorii și metodologii sociologice**. Drept urmare, un sociolog contemporan se confruntă nu doar cu un corpus de cunoaștere în dezvoltare, dar și cu importante controverse, chiar cu polarități care deschid

oportunități pentru cercetarea și construcția teoretică. Unele contrverse au mai ales conotații metodologice, referindu-se la modurile de realizare a cercetării sociologice: individualism versus holism metodologic; analiza cantitativă versus analiza calitativă. Altele se referă la modul de constituire și funcționare a societăților contemporane, fiind predominant de tip teoretic: globalizare versus localizare; modernitate versus postmodernitate. În prezent, ne aflăm în faza de reconstrucție teoretică a sociologiei în pas cu transformările care se produc în viața socială.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. În ce constă specificul unei teorii sociologice? dar al metodologiei sociologice?
2. Caracterizați raportul dintre teoria și metodologia sociologică.
3. Dați exemple de teorii sociologice cu un nivel mediu de generalitate.
4. În ce constă cumulativitatea limitată a cunoașterii sociologice? Cum se manifestă concurența epistemologică dintre teoriile sociologice?
5. Caracterizați polaritățile teoretice și metodologice din sociologie.
6. Cum explicați nevoia de înnoire a teoriilor sociologice?
7. Identificați dimensiunile metodologiei sociologice.
8. În ce constă importanța euristică a ipotezelor?
9. Ce factori influențează mărimea eșantionului?
10. Elaborați proiectul investigației sociologice.

FORUM

1. Imaginația sociologică – un mod de a privi lumea altfel.
2. Rolul sociologului în societatea contemporană.
3. Statutul sociologiei în societățile închise și deschise.

Bibliografie selectivă

1. GIDDENS, Anthony. Sociologie. București, 2011;
2. VLĂSCEANU, Lazăr (coordon). Sociologie. Iași: Polirom, 2011;
3. CHELCEA, Septimiu. Tehnici de cercetare sociologică. București, 2001;
4. CAUC, Ion, MANU, Beatrice, PÂRLEA, Daniela, GORAN, Laura. Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare. Ediția a II-a. București: Editura Fundației România de mâine, 2004;
5. MIFTODE, Vasile. Tratat de metodologie sociologică, Ediția 1, Iași: Editura Lumen, 2003;
6. DICȚIONAR de sociologie: Coordonatori: Lazăr Vlăsceanu, Cătălin Zamfir. București, 1993;
7. CĂLCÎI, Gheorghe. Instituționalizarea sociologiei în cadrul AȘM: realizări și perspective. În: Rdevista de filosofie, sociologie și științe politice, 2011, nr.2, p. 30-36;

7. КРАВЧЕНКО С.А. Новации в социологическом знании: по итогам XIII конференции
ЕСА// Социологические исследования, №2, 2018.

Cursul 3 Societatea în schimbare

1. Conceptul de societate.
2. Tipurile de societăți
3. Particularitățile societății din Republica Moldova
4. Societate globală și noi unități de analiză sociologică
5. Sistemul social. Caracteristici definitorii ale sistemului social
6. Analiza sistemului social prin modele
7. Aplicații

1. Conceptul de societate.

De-a lungul istoriei sociologiei, savanții s-au întrebat : „ Ce reprezintă societatea? ” „ Cum este cu putință instituirea și conservarea ordinii sociale? ”

Distingându-se de restul lumii animale prin capacitatea sa cognitivă, prin uzajul rațiunii, omul este produsul și creatorul **corpului social** , adică al acelui complex de elemente și procese care regizează interacțiunile dintre indivizi, grupuri și comunități.

Incontestabil, omul trăiește în comunitate cu semenii săi; nu există elemente care să probeze că el ar fi fost vreodată (în zorii istorie sale ca specie) un singuratic . Dar care este „ motivul ” vieții în comun? Răspunsurile la această întrebare s-au structurat în jurul a două ipoteze principale :

a) prin natura sa, omul este o ființă socială; nefiind autosuficient, omul posedă un „ instinct social ” care îl conduce la cooperarea (fie ea și conflictuală) cu ceilalți indivizi ai speciei sale;

b) cealaltă ipoteză pleacă de la premisa că nu există o înclinație naturală pentru viață socială; societatea este produsul unui acord (contract) intervenit între oamenii care, inițial, au fost egali și liberi (nelegați de nici o normă socială); imposibilitatea de a-și conserva viața și proprietatea în absența regulilor de comportament și a unei autorități care să arbitreze conflictele și să garanteze protejarea dreptului fiecăruia i-a determinat pe oameni să renunțe la libertatea lor absolută din **starea naturală** și să creeze societatea civilă.

Așadar, cele două explicații ale stării de socialitate se bazează, în primul caz, pe o motivație instinctuală, iar în al doilea caz, pe una rațională (societatea ca produs al rațiunii, al calculului¹²⁶).

Aplicabilitatea termenului „societate” este extrem de extinsă. În biologie se fac referiri la societățile de insecte sau de animale, în economie la diferențieri ale societăților în funcție de tipurile de producție, distribuție sau consum sau chiar la „societăți pe acțiuni”, în antropologie la diversitatea culturală a societăților etc. În sociologie termenul de societate este unul central. În sociologie conceptul de „ societate ” are sens , după cum a observat G. Simmel, numai în cazul în care este opus unei sume simple de indivizi.

În sens generic și în termenii cei mai generali și cuprinzători, orice societate este un un grup de indivizi ce aparțin aceleiași specii și care sunt organizați astfel încât să comunice și să coopereze într-un spațiu sau teritoriu determinat pentru a realiza bunuri individuale sau colective. Sensul generic al termenului de societate se referă atât la societățile de insecte sau animale, cât și la societățile umane. Considerând acest sens generic, imoirtante sunt următoarele referine ale oricărui tip de societate¹²⁷:

- *individ*: elemntul distinct și primar sau „atomul” generator al unui comportament;

- *populație*: ansamblul indivizilor ce arapțin aceleiași specii și care ocupă un anumit teritoriu într-o perioadă determinată de timp; populațiile se pot diferenția în subspecii și se pot delimita teritorial prin bariere geografice, astfel căiau forma raselor geografice; orice societate are o populație de

¹²⁶ BOCANCEA, Cristian, NEAMȚU, George. Elemente de asistență socială, Polirom, Iași, 1999 p. 16.

¹²⁷ VLĂSCEANU. Lazăr. Societatea în schimbare. În: Sociologie (coord. L. Vlăscenu). Iași, 2011, p. 89.

ndivizi, dar societatea se distinge mai ales prin diviziunea muncii și aria constitutivă și limitată a comunicării, pe când populația se definește prin aria limitat-constitutivă a fluxului generic reproductiv;

- *grup*: un set de indivizi care se agregă și intră în relații dense de interacțiune, de comunicare sau de acțiune colectivă, pe o perioadă determinată în cadrul arealului geografic al unei societăți; grupurile sunt produse ale agregării și ale organizării indivizilor pentru a realiza bunuri comune;

- *comunicare*: acel schimb de informații între indivizi care conduce la o schimbare adaptativă a comportamentului unui alt individ;

- *acțiune colectivă*: agregarea și coordonarea acțiunilor individuale specializate ale indivizilor, printr-o diviziune a muncii, în vederea realizării unui bun comun;

- *ierarhie și diviziune*: ordonarea indivizilor pe niveluri de dominanță și control și / sau pe tipuri de activități specializate care ar trebui coordonate pentru a realiza bunuri comune;

- *reglare*: coordonarea indivizilor și activităților specializate în vederea conservării stabilității societății sau a stării de homeostazie (echilibru) socială.

Aceleași caracteristici, dar cumva din altă perspectivă, sunt evidențiate de unii sociologi din Federația Rusă¹²⁸.

1) Prima caracteristică a societății **o constituie teritoriul** în cadrul căruia are loc consolidarea legăturilor sociale dintre indivizi. Planeta noastră le-a creat posibilitatea mai multor comunități să-și găsească nișa lor ecologică pentru a satisface necesitățile vitale ale indivizilor. Condițiile naturale, climaterice au condus la apariția unor trăsături specifice ale indivizilor în diverse spații ale globului. Teritoriul constituie nucleul spațiului social, în cadrul căruia indivizii interacționează.

2) **Cea de-a doua caracteristică a societății rezidă în capacitatea ei de a menține și reproduce o intensitate înaltă a interlegăturilor interne.** Evidențiind *stabilitatea în calitate de criteriu al societății*, sociologii o explică în mod diferit. E. Durkheim considera drept factor de bază al stabilității societății **conștiința colectivă**, voința colectivă, care frânau forța egoismului uman. R. Merton susținea că societatea își păstrează echilibrul în virtutea „valorilor fundamentale, însușite de către majoritatea indivizilor, valori ce orientează fiecare individ spre reflectarea normelor conviețuirii în comun.

Ghils este convins că societatea funcționează numai datorită „puterii colective”, care asigură controlul asupra întregului teritoriu și impune o cultură unică¹²⁹.

Desigur, este necesară o abordare mai nuanțată a acestei probleme. În fazele timpurii ale istoriei omenirii stabilitatea constituia un efect al interacțiunii indivizilor. Oamenii erau uniți prin legături de rudenie și teritoriale, care porneau de la premise emoționale, de la semiinstinct, de la deprinderi, de la frica de a rămâne fără ajutor și susținere.

¹²⁸ ОСНОВЫ социологии. Курс лекции. Изд-2-е. Часть 11. Отв. Ред. А.Г.Эфендиев. М..1994. с.48.

¹²⁹ ОСНОВЫ социологии. Курс лекции. Изд-2-е. Часть 11. Отв. Ред. А.Г.Эфендиев. М..1994. с.48.

Treptat însă, odată cu creșterea numărului populației, echilibrul societății nu putea fi menținut numai în baza interacțiunii individuale dintre indivizi. Principalul factor de stabilitate devine **structura socială**.

3) Cea de-a treia caracteristică a societății rezidă în capacitatea acesteia de a funcționa autonom și un nivel înalt de autoreglementare. Capacitatea de autonomie este asigurată de existența mai multor funcții, de posibilitatea creării condițiilor necesare pentru satisfacerea nevoilor diverse ale indivizilor și acordării acestora a posibilităților pentru afirmare. Societatea pune la dispoziție indivizilor forme de organizare a vieții, care le facilitează acestora atingerea scopurilor personale. Societatea este reglementată și gestionată de instituții și organizații, de norme și principii care apar și se constituie în cadrul ei. Autonomia societății se manifestă tocmai prin lipsa impulsurilor de gestionare externe.

4) În al patrulea rând, societatea se caracterizează printr-o capacitate considerabilă de integrare. Ea (societatea) socializează fiecare generație nouă de indivizi, îi introduce în sistemul relațiilor sociale existente. Datorită acestei calități, societatea percepe noul, include în componența sa norme, instituții sociale noi¹³⁰.

Alți sociologi (bunăoară, **Parsons, 1966**) considerau ca cea mai importantă caracteristică a societății rezidă în „ *autoasigurarea* ” acesteia. Acest criteriu este aproape de „ independența politică ” remarcată de **Maps**. Însă și aceasta caracteristică trebuie explicată. O societate autoasigurată nu este obligată să producă singură toate mărfurile și serviciile de care are nevoie. Multe societăți, inclusiv Japonia, Marea Britanie, Norvegia depind într-o mare măsură de comerțul extern. Însă fiecare stat trebuie să dispună de rezervele valutare necesare pentru plățirea importului. Așadar „ autoasigurarea ” societății înseamnă menținerea capacității de cumpărare a mărfurilor și de restituire a datoriilor”.

Criteriile sus menționate ne permit, în mare, să sesizăm, fie și cu aproximație, esența conceptului de societate. După cum remarcă Смельсер Н. această noțiune parțial coincide cu termenul de „ cultură ”, utilizat de către antropologii sociali, și „ stat național ” utilizat de către savanți politologi¹³¹.

Pentru a sesiza mai adecvata conceptul în cauză mai invocăm încă câteva opinii ale sociologilor. **E. Shils** enumără următoarele caracteristici ale acesteia:

- 1) Comunitatea nu este parte componentă a unui sistem mai mare;
- 2) Căsătoriile se încheie între membrii acestei comunității;
- 3) Ea își completează rândurile cu copii indivizilor care deja sunt recunoscuți ca membri componenți ai comunității;
- 4) Asociația dispune de un teritoriu pe care-l consideră propriu / al ei;
- 5) Asociația / comunitatea are un nume (o denumire) și istorie proprie;
- 6) Ea dispune de un sistem propriu de conducere;

¹³⁰ IBIDEM, p. 50.

¹³¹ IBIDEM, p 86.

7) Comunitatea există mai mult decât durata medie a vieții unui individ;

8) Comunitatea își asigură coeziunea prin intermediul unui sistem propriu de valori (obiceiuri, tradiții, norme, legi, reguli, moravuri), care sunt numite cultură¹³². Nu este greu de sesizat că aceste condiții le întrunesc atât statele contemporane, care numără sute de milioane de oameni, cât și triburile preistoriei, care încap pe teritoriul unui cartier dintr-un oraș contemporan.

În viziunea lui *Virgiliu Constantinescu*, *Paula Stoleru*, *Pompiliu Grigorescu*, pentru ca un grup uman să poată fi considerat o societate este nevoie ca, în cazul acestuia, să se verifice existența următoarelor caracteristici specifice:

a) grupul trebuie să fie capabil să-și asigure comunitatea mai mult decât durata vieții unui individ;

b) noii membri ai grupului trebuie ca, cel puțin în parte, să se nască în cadrul grupului;

c) grupul trebuie să fie unit prin atașamentul față de acesta și printr-un „ **sistem general de acțiune** ”;

d) sistemul de acțiune trebuie să fie „ **autosuficient** ”

Prin „ sistem de acțiune ” autorii sus menționați au în vedere ansamblul de obiceiuri, de valori și de modele de acțiune întreprinse în mod normal de un grup caracterizat prin raporturi sociale interne, durabile în timp. Un sistem de acțiune este „ autosuficient ”, continuă autorii, numai dacă regulile, obiceiurile și tehnologia unui anumit grup sunt capabile să ofere resursele, cunoștințele și puterea legitimă, care în mod normal se dezvoltă în cursul vieții sociale, asigurând condițiile necesare desfășurării acesteia¹³³. Conform acestei definiții, grupul uman care își desfășoară viața într-o familie lărgită, într-o mănăstire sau alte unități de acest gen nu poate fi considerat ca o societate, deoarece, pentru rezolvarea a numeroaselor cerințe trebuie să apeleze la mediul social extern, pentru a-și asigura continuitatea pe parcursul mai multor generații prin propriul său sistem de organizare. Așadar societatea este un sistem funcțional, integrat, autoorganizat prin mecanisme cu funcții autoreglatoare.

O societate, se distinge de alte societăți și își constituie propriul sistem de instituții prin care poate să-și asigure existența în cadrul unui sistem social mondial.

2. Tipuri de societăți

Diversele feluri de societăți care au existat în trecut sau există în prezent sunt divizate de către sociologi în anumite tipuri. Dacă în calitate de criteriu de bază se alege existența scrisului, atunci toate societățile se divizează în **societăți care nu au cunoscut scrisul** și **societăți care au cunoscut scrisul**. Chiar dacă scrisul a apărut cu aproximativ 10 mii de ani în urmă, până în prezent unele triburi așa și nu-l cunosc. Inventarea scrisului este un indice al unui nivel înalt de cultură al popoarelor respective.

¹³² APUD: КРАВЧЕНКО А.И. Введение в социологию, М., 1997. p. 20.

¹³³ CONSTANTINESCU, Virgil și a. Sociologie, p.57.

O altă tipizare divide societățile în **simple** și **complexe** (compuse). În calitate de criteriu se aplică numărul nivelurilor de conducere și gradul diferențierii sociale.

În **societățile simple** nu există conducători și supuși ,bogați și săraci. Drept exemplu pot servi triburile preistorice. În societățile **complexe**, câteva niveluri de conducere, câteva straturi de populație sunt repartizate de sus în jos, în funcția de descreșterea veniturilor. Inegalitatea socială este consfințită prin mecanisme juridice, economice, religioase și politice. Premisa principală a apariției societăților complexe a constituit-o formarea unei instituții deosebit de puternice – statul. Aceasta s-a întâmplat aproximativ cu vreo **6 mii** de anii în urmă. Societățile simple au apărut cu vreo **40 mii** ani în urmă sub forma unor structuri antestatale.

La baza următoarei tipizări a societăților a fost pus modul de dobândire a **mijloacelor de existență**. Cel mai vechi mod de asigurare a existenței l-a constituit **vânătoarea și culesul**. Corespunzător, este evidențiată societatea vânătorilor și culegătorilor primitivi. Ea era alcătuită din grupuri locale care se aflau în relații de rubedenie, dar la distanțe mari unul de altul. Aceste societăți au existat sute de mii de ani.

În locul acestui tip de societate au venit două noi tipuri și, respectiv, moduri de producție – **vităritul și legumăritul**. Odată cu inventarea agriculturii a luat naștere statul, orașele, clasele, scrisul. Civilizația agrară a fost înlocuită cu 200 ani în urmă de industrie. A început era **societăți industriale**. În opinia mai multor specialiști, în anii **70 ai secolului XX** a început procesul constituirii societății postindustriale.

În sociologia contemporană toate tipurile nominalizate și-au găsit întruchiparea într-un model de sinteză. Autorul acestuia este considerat sociologul american **Daniel Bell**. El a divizat istoria universală în trei stadii: **preindustrial, industrial și postindustrial**. Atunci când un stadiu al dezvoltării este înlocuit de altul se modifică tehnologia, modul de producție, forma de proprietate, instituțiile sociale, regimul politic, cultura, modul de viață, numărul populației.

În societatea **preindustrială** care mai este numită și **tradițională**, condiția de bază a dezvoltării o constituie agricultura, iar biserica și armata – instituțiile sociale fundamentale. Structurile sociale din cadrul acestui tip de societate evaluau lent, libertatea individului era înăbușită.

Societatea industrială se caracterizează prin producția mașinizată, printr-un sistem de comunicații dezvoltat și mobilitate socială intensă. În cadrul acesteia se îmbină rațional libertatea și interesul individului cu normele și valorile socioculturale. Societatea industrială s-a manifestat în două variante: a) capitalistă și b) socialistă – ca forme de organizare a gospodăriei și sisteme specifice ale organizării sociale. Sistemul socialist reprezenta o formă închisă (totalitară) a societății, bazată pe proprietatea obștească și prioritatea colectivității asupra individului.

În același timp, cea de-a doua revoluție industrială a stimulat trecerea sistemului capitalist la o societate deschisă, democratică, în cadrul căreia revoluția în domeniul proprietății și a veniturilor a creat un nou sistem economico-social – „statul bunăstării generale”.

Principiile de bază ale societății industriale sunt :

- **Proprietatea privată** ca bază a creșterii economice, libertății personale și asigurării ordinii sociale. Corelația dintre rezultatul muncii și lucrători se realizează și prin deținerea acțiunilor (difuzia capitalului) ;
- **Businessul ca forța motrice a progresului social** (figura principală o constituie antreprenorul);
- **Managerismul** – ca formă de conducere (figura principală – administratorul instruit) ;
- **Democrația pluralistă**, care asigură consensul politic (lipsa în cadrul societății a grupurilor social-politice dominante ca bază a dictaturii);
- **Deideologizarea vieții sociale**, care conduce la dispariția antagonismelor conflictelor sociale (conștiința planetară care are la bază calculul rațional și constituționalismul, adică fără ideologie, drapele roșii, parade de 1 mai);
- **Corporatismul ca formă supranațională de dezvoltare a societății** (de exemplu, Piața comună)¹³⁴.

Obiectivele principale ale societății industriale sunt :

- **în domeniul activității umane** : creșterea producției materiale ;
- **în domeniul organizării producției** : activitatea de antreprenariat Puterea reală aparține nu producătorilor mijloacelor de producție, ci specialiștilor, în dependență de meritul profesional.
- **în domeniul organizării schimbului** : economia de piață ;
- **în domeniul relațiilor politice**: statul de drept și societatea civilă;
- **în sfera democrației** : divizarea uniformă a puterii executive, legislative și judiciare ca barieră în calea autoritarismului și totalitarismului ;
- **în domeniul statalității** : garantarea de către stat a „ regulilor de joc „, elaborarea legislației, asigurarea ordinii sociale, promovarea politicii fiscale, investiționale, elaborarea programelor sociale (fără a interveni, însă, în joc) ;
- **tripartismul** : asigurarea de către stat a parteneriatului social dintre organizațiile libere și egale ale antreprenorilor și lucrătorilor ;
- **în domeniul structurilor sociale** : prioritatea structurilor tehnice, care cuprind domeniul organizării producției, veniturilor ;
- **în domeniul consumului** : consumul ca epicentru al vieții (nici un fel de bogăție nu este recepționată ca „, suficientă „,) ;
- **în domeniul relațiilor dintre popoare și culturi** : convergența ca mișcare spre consens în baza compromisurilor¹³⁵

Trăsăturile principale ale societății postindustriale, în viziunea lui D, Bell sunt:

- a) cunoștințele teoretice** (dar nu capitalul) ca element organizațional principal, „ nod de nervi „ al sistemului social;

¹³⁴ КАПИТОНОВ Э. А. Социология XX века. С.99-100 .

¹³⁵ IBIDEM, p. 100,101.

b) „**revoluția cibernetică**”, care determină perfecționarea tehnologiilor.

D. Bell a formulat cinci componente ale viitorului model de societate :

- **în sfera economică:** deplasarea epicentrului activității de la producția de mărfuri la prestarea serviciilor ;
- **în domeniul ocupațional:** predominarea clasei specialiștilor profesioniști și a tehnicienilor ;
- **principiul axei :** rolul hotărâtor al cunoștințelor teoretice în asigurarea inovațiilor și determinarea politicii în societate;
- **orientarea ce va urma:** controlul asupra tehnologiei și evaluării tehnologice a activității ;
- **adoptării hotărârilor:** elaborarea „tehnologiilor intelectuale noi „, condiționate de procesul de computerizare.

Manifestarea acestor elemente are drept urmare modificarea raportului dintre economie și politica socială: prima fiind supusă celei de-a doua. Politica socială, transformându-se în inginerie socială, reconstruiește , în corespundere cu datele științifice, întregul sistem al relațiilor sociale. Rolul de bază al „ științei mari „, condiționează rolul hotărâtor al **meritocrației**, care se ocupă de organizarea tuturor felurilor de activitate socială și dirijare a proprietății¹³⁶.

Reprezentanții concepției de care ne ocupăm au argumentat prioritatea proceselor de care ne integraționiste din lumea contemporană. Această tendință, în viziunea lor, avea la bază implementarea realizărilor științifico-tehnice, care condiționează dezvoltarea comunității în direcția „ societății deschise” .În cadrul ei domină democrația pluralistă, dirijarea proprietății , drepturile omului, inițiativa individuală, activitatea antreprenorială, relațiile tehnologice ale diviziunii muncii .

3. Particularitățile societății din Republica Moldova

Elucidarea caracteristicilor esențiale ale diverselor tipuri de societăți ne va permite să sesizăm mai adecvat particularitățile societății moldovenești. În această secțiune expunem câteva dimensiuni definitorii pentru că în cadrul temelor următoare ne vom referi la alte dimensiuni ale societății noastre.

Inițial, formulăm un **diagnostic general**, pentru ca, mai apoi, să ne referim mai concret la unele particularități prin prisma principalelor subsisteme sociale: *Pe parcursul celor 30 de ani de independență, Republica Moldova nu s-a realizat din perspectivă de țară, stat sau chiar de națiune*¹³⁷ (comunitate, societate).

Ca și națiune, Republica Moldova încă nu s-a realizat în forma unei comunități de oameni ce ar fi în deplin consens privind identitatea și istoria, dar și - la fel de important - privind viitorul lor

¹³⁶ IBIDEM, p. 308.

¹³⁷ RAPORT de stare a țării, 2021, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/raportul-de-stare-a-tarii>

(de exemplu, conform Barometrului Opiniei Publice din 2021, 50% din populație consideră că Republica Moldova trebuie să se orienteze spre Uniunea Europeană, iar 33% - spre Rusia).

Ca și țară, Republica Moldova încă nu este în stare să-și impună suveranitatea pe tot teritoriul său recunoscut internațional (problema diferendului transnistrean a rămas până astăzi nesoluționată și fără perspective reale de clarificare în viitorul apropiat).

Ca și stat, Republica Moldova încă rămâne disfuncțională în multe aspecte, inclusiv în ceea ce privește pilonii săi fundamentali, cum ar fi instituțiile democratice, supremația legii și asigurarea unei baze economice stabile. Acest din urmă fapt este confirmat de numeroase crize provocate de aceste vulnerabilități („furtul miliardului”, concesionarea Aeroportului, falimentarea unor întreprinderi de stat de importanță strategică și, mai nou, criza energetică).

Astfel, recesiunea economică care a urmat după destrămarea URSS, realizarea inconsecventă a mai multor reforme în economie au condus la stagnarea activităților economice și la pauperizarea a circa 70% din populația țării¹³⁸.

Este important să ne referim și la studiile comparative internaționale care au devenit un instrument de cercetare și de dezbateri publice privind reformele întreprinse în diferite domenii și oferă dovezi privind modul în care evoluează o societate sau alta¹³⁹.

La nivel internațional o sursă de referință sunt rapoartele de evaluare din cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). **Indicele dezvoltării umane (IDU, Human Development Index)** este o măsură comparativă a speranței de viață, alfabetizării, învățământului și nivelului de trai. În acest fel, este folosit pentru a compara mai bine nivelul de dezvoltare a unei țări decât PIB-ul pe cap de locuitor, care măsoară doar prosperitatea materială și nu alți indicatori socio-economici. În funcție de IDU, țările sunt clasificate în patru grupe de indici: foarte ridicat, ridicat, mediu și redus. Valorile indicelui dezvoltării umane se situează între 0-1. În anul 1991, anul de independență al Republicii Moldova, RDU la nivel mondial a plasat Republica Moldova pe locul 64 pe plan internațional, într-un studiu al dezvoltării umane a 179 națiuni. Trei ani mai târziu, în pofida îmbunătățirii situației economice a națiunilor, acest clasament pentru Republica Moldova a scăzut cu 11 puncte pe locul 75, confirmând astfel că procesul de tranziție al Republicii Moldova a afectat devastator situația socială a țării. **Calculul ale IDU, publicate în 2018, arată valoarea poziției 112.** Astfel, în decurs de aproape trei decenii de statalitate Republica Moldova înregistrează o descreștere cu 48 de poziții față de 1990.

În anul 2021, Republica Moldova se clasează pe locul 80 din 191 de țări și teritorii conform Indicelui dezvoltării umane (IDU) pentru 2021, care măsoară progresul țărilor în domeniile sănătății, educației și nivelului de trai. Valoarea IDU pentru anul 2021 este de 0,767, plasând Moldova în categoria de dezvoltare umană înaltă. Moldova a înregistrat, în comparație cu

¹³⁸ HOTĂRÎREA nr.655 din 08.09.2011 cu privire la aprobarea strategiei naționale în domeniul migrației și azilului (2011-2020)//Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.152-155/726 din 16.09.2011

¹³⁹ SPATARI, Tatiana. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, nr. 2, 2019, p. 130-143, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/82464/gscholar

țările din Europa și Asia Centrală, cea mai mică pierdere în dezvoltarea umană din cauza presiunii asupra mediului (indice reprezentat prin emisiile de dioxid de carbon și eficiența utilizării resurselor în ciclul de producție) – 2,5%, în comparație cu media regională de 10,4%¹⁴⁰.

Comparând rangul IDU al Moldovei cu fostele republici din spațiul ex-sovietic, constatăm (indicii, 2018) că este devansată de majoritatea acestora: Estonia – 30, Lituania – 35, Letonia – 41, Federația Rusă – 49, Belarus – 53, Kazahstan – 58, Georgia – 70, Azerbaidjan – 80, Armenia – 83, Ucraina – 88, Uzbekistan – 105, Turkmenistan – 108. Poziția mai avansată a Moldovei se constată în comparație cu Kârgâzstan – 122 și Tadjikistan – 127¹⁴¹.

Rezultatele Barometrelor de Opinie Publică confirmă resentimentele sociale referitoare la diferite aspecte ale vieții economice, politice și sociale ale țării. Astfel, BOP din noiembrie 2017 relevă că 51% din respondenți se declară nu prea și deloc mulțumiți de starea economică a țării, în timp ce în ianuarie 2019, ponderea acestora crește până la 57,1%. Analiza în dinamică a sondajelor evidențiază ponderea populației care este nemulțumită de felul în care trăiesc, aceasta reprezentând 42% în 2017. Pentru comparație, în noiembrie 2019: 43,1% se declară nici mulțumiți/nici nemulțumiți; 36,6% nu prea și deloc mulțumiți, și doar 20,1% sunt foarte și destul de mulțumiți¹⁴².

În contextul măsurărilor Băncii Mondiale, Republica Moldova se profilează drept o economie cu venituri mici-mijlocii. Economia a crescut în medie cu 5 la sută anual din 2000 și a fost determinată de consum și alimentată de remiteri. Remiterile constituie o pătrime din PIB – una dintre cele mai mari cote din lume¹⁴³.

În ierarhia distribuției bogăției la nivel mondial, Republica Moldova se plasează în grupul de țări cu venituri medii mici. Bogăția per adult constituia 2.778 USD în 2000, cu o creștere în 2018 până la 15,848 USD. PIB-ul per adult constituie 3,077 USD¹⁴⁴.

Freedom House, specializată în promovarea democrației în întreaga lume, publică rapoarte anuale despre drepturile politice și libertățile civile. Potrivit raportului Freedom in the World 2019, *Republica Moldova se plasează în grupul de țări parțial libere*, cu un scor agregat al libertății 58, unde 100 este cel mai înalt. Țările învecinate Republicii Moldova înregistrează scoruri mai înalte: pentru România acesta este de 81/ 100, iar pentru Ucraina este 60/100.

Cel mai înalt scor 100 din 100 aparține țărilor nordice Norvegia, Suedia și Finlanda.

Rating-ul libertății în Republica Moldova este estimat la 3,5 din 7, drepturile politice la 3 din 7 și libertățile civile – 4 din 7. Moldova este văzută drept având un mediu electoral competitiv, iar libertățile de întrunire, vorbire și religie sunt în mare măsură protejate. Cu toate acestea, corupția

¹⁴⁰ <https://jurnal.md/2022/09/09/republica-moldova-pe-locul-80-in-raportul-privind-dezvoltarea-umana/>

¹⁴¹ SPATARI, Tatiana. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, nr. 2, 2019, p. 130-143, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/82464/gscholar

¹⁴² BAROMETRUL Opiniei Publice, noiembrie 2017; ianuarie 2019, <http://ipp.md/>.

¹⁴³ SPATARI, Tatiana. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, nr. 2, 2019, p. 130-143, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/82464/gscholar

¹⁴⁴ IBIDEM.

generalizată în sectorul guvernamental, legăturile dintre partidele politice majore și interesele economice puternice și deficiențele în supremația legii continuă să împiedice guvernarea democratică¹⁴⁵

Freedom of the Press este un raport anual privind independența mass-media în întreaga lume, ce evaluează gradul de imprimare, difuzare și libertatea mass-media digitală în 199 de țări și teritorii. Începând din 1980, ea oferă scoruri numerice și profil pe țară, evaluând mediul juridic pentru mass-media, presiunile politice care o influențează și factorii economici care afectează accesul la știri și informații. Libertatea presei este cel mai cuprinzător set de date disponibil pentru libertatea mass-media globală și servește ca o resursă esențială pentru factorii de decizie politică, instituțiile internaționale, jurnaliștii, activiștii și cercetătorii din întreaga lume. Din estimările Freedom of the Press 2017, dintre cele 199 de țări și teritorii evaluate, 61 (31%) au fost clasate la categoria libere, 72 (36%) - parțial libere, iar 66 (33%) nu sunt libere. Raportul a constatat că 13% dintre trăitorii lumii locuiau în țări cu o presă liberă, în timp ce 42% aveau o presă parțial liberă, iar 45% trăiau în medii cu presă neliberă. Ponderea populației este afectată în mod semnificativ de două țări - China, cu un statut neliber al presei și India, cu un statut parțial liber - care reprezintă împreună peste o treime din populația lumii.

Procentul celor care se bucură de o presă liberă în 2016 a rămas la cel mai scăzut nivel din 1996, când Freedom House a început să încorporeze datele despre populație în constatările raportului. Republica Moldova dispune de un status al presei parțial libere, cu un scor de libertate al presei 56 (pe o scală de la 0 la 100), mediul de drept 17 (pe o scală de la 0 la 30), mediul politic 21 (pe o scală de la 0 la 40), mediul economic 18 (pe o scală de la 0 la 30). Pentru comparație, România acumulează, de asemeni, statusul parțial liber al presei, însă, cu un scor al libertății presei 38, mediul de drept 9, mediul politic 16 și mediul economic¹⁴⁶.

The Environmental Performance Index (EPI) 2018 permite măsurarea tendințelor și a progresului mediului, oferind o bază pentru elaborarea eficientă a politicilor. Astfel, EPI oferă o notă de scor care evidențiază liderii și cei care se află în deficiență în ceea ce privește performanța de mediu, oferă o perspectivă asupra celor mai bune practici și oferă orientări pentru țările care aspiră să fie lideri în domeniul durabilității. Elveția conduce lumea în domeniul durabilității, urmată de Franța, Danemarca, Malta și Suedia. Clasamentul de top al Elveției reflectă performanța puternică în majoritatea problemelor, în special în ceea ce privește calitatea aerului și protecția climei.

Measuring the Information Society Report 2017 reprezintă cea de a 9-a ediție privind măsurarea societății informaționale. Raportul prezintă o analiză cantitativă a societății informaționale și evidențiază tendințele noi și emergente. Monitorizarea este efectuată în baza indicelui dezvoltării TIC, destinat evaluării comparate a progresului statelor membre. Profilul pentru Moldova arată că pătrunderea în bandă largă mobilă este similară cu media din regiunea CSI. Teritoriul este acoperit în

¹⁴⁵ IBIDEM.

¹⁴⁶ IBIDEM.

mare măsură de 3G / LTE semnal. Există trei dispozitive mobile operatorii de telecomunicații, care împărașesc piața: Orange Moldova - 65,5%, Moldcell – 30,2%, Moldtelecom – 4,2%¹⁴⁷.

Republica Moldova în clasamentul internațional al indicelui IDI din 176 de țări ocupa rangul 59 în 2017, cu o îmbunătățire de patru puncte față de anul precedent. Indicatorii cheie pentru Moldova înregistrează o dinamică pozitivă în comparație cu CIS și Global

Tabelul: Indicatorii-cheie pentru Republica Moldova în comparație cu CSI și Global (%)¹⁴⁸

Abonamente telefonice fixe la 100 de locuitori	MOLDOVA (2017)	CSI (2016)	GLOBAL (2016)
Abonamente telefonice fixe la 100 de locuitori, %	34.32	20,7	13.6
Abonamente telefonice mobile la 100 de locuitori, %	110.99	141.2	101.5
Procentul gospodăriilor cu calculatoare, %	71.00	67,4	46,6
Procentul gospodăriilor cu acces la Internet, %	76,00	68,0	51,5
Procentul persoanelor care utilizează Internetul, %	71,0	65,1	45,9
Acoperire 3G, % din populație	99,0	77,1	85,0

Analiza scorurilor indicatorilor de măsurare a societății informaționale pentru Republica Moldova demonstrează o avansare de la an la an. În comparație cu mediana europeană Republica Moldova cedează pe toți indicatorii cercetați. Mai mulți indici arată o situație mai bună în comparație cu mediana mondială. În rating-urile internaționale Republica Moldova se plasează în categoria țărilor cu nivel mediu al indicelui compoziției.

Republica Moldova se plasează pe rang-ul 112 din 180 de țări, IPM acumulează 51,9, sănătatea mediului este de 60.29, vitalitatea ecosistemului este de 46.42. Pentru comparație, țara noastră se situează mult mai inferior decât Țările Baltice: Lituania 29, Letonia 37, Estonia 48. Inclusiv țările din spațiu ex-sovietic: Turkmenistan 38, Belarus 44, Rusia 52, Azerbaidjan 59, Armenia 63, Georgia 94, Kîrgîzstan 99, Kazahstan 101, Ucraina 109¹⁴⁹.

În anul 2021 republica Moldova ocupă locul 60 din 168 de țări în clasamentul mondial privind calitatea vieții și bunăstarea socială¹⁵⁰.

Republica Moldova înregistrează 73,67 de puncte din 100, un scor ușor mai ridicat față de anul precedent (72,58 de puncte), și se regăsește în rândul țărilor din a treia categorie din clasament, după Montenegro, Tunisia și Ecuador. Indicele de Progres Social (IPS) măsoară calitatea vieții și bunăstarea socială a cetățenilor din 168 de țări, în baza analizei a trei dimensiuni principale.

Metodologia presupune acordarea unui punctaj pentru elementele încadrate în categoria nevoilor de bază (hrană și îngrijire medicală de bază, apă și salubritate, locuință și siguranță personală), pentru cele care țin de bunăstare (accesul la educație de bază, accesul la informații și comunicații, sănătatea și bunăstarea, calitatea

¹⁴⁷ SPATARI, Tatiana. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, nr. 2, 2019, p. 130-143, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/82464/gscholar

¹⁴⁸ SPATARI, Tatiana. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, nr. 2, 2019, p. 130-143, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/82464/gscholar

¹⁴⁹ SPATARI, Tatiana. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, nr. 2, 2019, p. 130-143, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/82464/gscholar

¹⁵⁰ <https://stiri.md/article/social/topul-calitatii-vietii-locul-ocupat-de-moldova-in-clasamentul-mondial>

mediului) și pentru elementele care țin de oportunități (drepturile personale, libertatea personală și de alegere, incluziunea, accesul la educație avansată).

În baza punctajului acordat, țările din clasament sunt grupate în șase categorii, în mod descrescător¹⁵¹.

Indicii sus-menționați demonstrează în în cei peste 30 de ani de independență *s-au realizat anumite progrese* (diminuarea sărăciei, stabilizarea situației macroeconomice, reformele instituționale sau punerea în aplicare a unor instrumente adiționale de protecție socială).

În opinia experților aceste îmbunătățiri nu pot fi calificate drept salturi calitative în direcția unui model durabil de creștere economică: creșterea veniturilor a fost una inegală, cu diferențe enorme, în special, dintre sate și orașe, iar mai bine de un sfert din populația țării se află sub pragul sărăciei absolute; mediul înconjurător a rămas foarte poluat; Republica Moldova nu a devenit cu adevărat atractivă pentru investitori și, mai curând, a pierdut constant concurența cu alte țări din regiune pentru investiții străine; sistemul de justiție, ca și cel de pensii, au rămas nereformate, iar sistemul de protecție socială - slab ținut și ineficient. Cea mai elocventă oglindire a perpetuării problemelor respective este nivelul înalt de neîncredere a populației în principalele instituții ale statului, relevat aproape de toate sondajele naționale de opinie și de ratingurile internaționale¹⁵².

Întreaga existență a Republicii Moldova a fost marcată de trei vulnerabilități care nu au fost soluționate până astăzi:

- erodarea capitalului uman,
- subdezvoltarea tehnologică și
- vulnerabilitățile structurale.

Problema capitalului uman: Stocul de capital uman disponibil pentru transformările sociale, economice și politice de care are nevoie societatea a scăzut permanent din cauza emigrării și a „exodului creierilor”. Conform estimărilor, populația cu reședință uzuală a scăzut de la 3,6 milioane de oameni în 1991 la numai 2,3 milioane în 2020 (ambele valori nu includ regiunea transnistreană) și nu există semne vizibile de stabilizare a acestui proces. Sporul natural negativ și, mai ales, sporul migrațional negativ au contribuit, ambele, la acest colaps populațional fără precedent pentru o perioadă de pace.

Emigrarea a fost cauzată de o mulțime de factori: în anii 1990, au prevalat factorii de respingere (sărăcia, corupția omniprezentă, lipsa perspectivelor pentru familiile tinere); în prezent, însă, deciziile de emigrare sunt tot mai mult motivate de factori de atracție (educație, carieră, bunăstare pentru copii). În același timp, sistemele educaționale formal, informal și non-formal nu au răspuns în mod eficient la imperativele tehnologice, economice și culturale pentru a suplini capitalul uman cu noi resurse. Evident, un anumit progres în reformarea sectorului educațional s-a produs - prin adoptarea Codului Educației, reorganizarea școlilor profesionale și a colegiilor, dezvoltarea învățământului dual, sporirea gradului de autonomie universitară etc. Totuși, rămâne de maximă actualitate problema

¹⁵¹

¹⁵² RAPORT de stare a țării, 2021, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/raportul-de-stare-a-tarii>

relevanței educației oferite în Republica Moldova, adică a modalității în care școlile - de la instituțiile preșcolare până la ciclul de post-doctorat - răspund realităților zilei.

Subdezvoltarea tehnologică: Economia națională a suferit în mod constant de un deficit cronic de resurse investiționale. În ultimă instanță, acest fapt a generat un handicap tehnologic major, ceea ce a determinat o specializare internațională nu tocmai favorabilă, pierderea competitivității pe plan global și un nivel redus de productivitate a muncii¹⁵³.

Deși a fost înregistrat un anumit progres al procesului investițional privat, inclusiv în sectorul agricol, acesta nici pe departe nu a fost stabil, anumite șocuri exogene (criza din 2009, secetele, pandemia Covid-19) întârziind formarea noilor capacități de producție. Investițiile private au fost frânate și de o serie de probleme instituționale și structurale, cum ar fi încrederea redusă în justiție, povara reglementărilor excesive, aranjamentele de piață anticoncurențiale sau accesul limitat la creditul bancar și la sursele alternative de finanțare. IMM-urile continuă să mizeze prioritar pe resursele proprii pentru finanțarea proiectelor investiționale, ceea ce extinde enorm durata medie de implementare a acestora. Guvernul a depus, în ultimul deceniu, eforturi pentru ca să îmbunătățească politica generală de investiții publice și mecanismele de planificare și valorificare a acestora - de exemplu, se observă o anumită ameliorare a calității drumurilor naționale. Dar achizițiile dubioase, conflictele de interese și principiile obscure de selecție a proiectelor finanțate au știrbit impactul resurselor publice alocate pentru investiții de capital. În ultimii 30 de ani, investițiile străine au avut un rol-cheie în reabilitarea unor sectoare tradiționale, cum ar fi telecomunicațiile, și în emergența unor sectoare completamente noi, cum ar fi industria automotive. Însă investițiile străine în continuare rămân insuficiente, iar, în anumite cazuri, investițiile străine venite din surse obscure au vulnerabilizat firmele recipiente (sectorul bancar, energetic).

În consecință, după criza din 2009, influxurile nete de ISD au constituit circa 200 de milioane USD, în medie anuală. Ca pondere în PIB, influxurile anuale nete de ISD au urmat mai degrabă un declin în deceniul precedent, oscilând în ultimii ani la nivelul de 2-3% din PIB. Având un stoc total al ISD de circa 40% din PIB, Republica Moldova încă se plasează undeva în zona inferioară a clasamentului internațional.

Vulnerabilități structurale: Etapa tranziției timpurii a dezvoltat o serie de slăbiciuni sistemice ale economiei naționale. *Mereu era remarcată dependența excesivă a populației de agricultura de subsistență și felul în care această ocupație, fiind inițial un colac de salvare, a determinat într-un final cronicizarea sărăciei.* Sectorul agricol rămâne puternic dependent de capriciile vremii care, de la un an la altul, e tot mai impredictibilă și tot mai austeră. Câteva episoade de secetă catastrofală din ultimele trei decenii au complicat recuperarea de către sectorul agricol a nivelului de producție de până la criză.

¹⁵³ RAPORT de stare a țării, 2021, <https://www.expert-grup.ro/biblioteca/raportul-de-stare-a-tarii>

O altă problemă structurală este cea a îmbătrânirii populației și a implicațiilor pe care acest fenomen le are asupra sistemului public de pensii.

Și subiectul *dependenței energetice rămâne de maximă relevanță*, iar problema lipsei propriilor resurse energetice este agravată de lentoarea implementării mega-proiectelor de interconectare cu sistemul românesc

Este de remarcat, în același timp, progresul realizat de Republica Moldova în sporirea eficienței energetice, determinat atât de investițiile în capital de producție mai puțin energofag, cât și de instrumentele economice motivaționale - contorizarea universală, ridicarea tarifelor la nivelul costurilor de producție și anularea sistemului complicat de subvenționare încrucișată a tarifelor.

O altă vulnerabilitate, depășită cu succes, a fost dependența excesivă a exporturilor moldovenești de o singură piață, și anume, cea a Federației Ruse. Ponderea Federației Ruse în exporturi a scăzut de la 44% în anul 2000 la 26% în 2010 și la 9% în 2020¹⁵⁴. Reorientarea exportatorilor moldoveni către alte piețe a fost determinată de factori atât de respingere (embargourile rusești), cât și de atracție (Sistemul Generalizat de Preferințe, Preferințele Comerciale Autonome și Acordul de Asocieră cu UE, obținerea statutului de stat-candidat în UE)

Pe fundalul vulnerabilităților sus-menționate, pe parcursul perioadei de tranziție, subsistemul economic al societății din Republicii Moldova a fost afectat în mod repetat de diferite **șocuri negative**, fapt ce a subminat în mod fundamental dinamica de dezvoltare economică și tranziția deplină la o economie de piață funcțională, bazată pe un model durabil de creștere economică.

Șocurile respective pot fi divizate în **cinci categorii generale**:

1. șocuri induse de corupție și de administrarea defectuoasă a statului („furtul miliardului” și criza bancară din 2014-2015, concesionarea Aeroportului, falimentarea aparent intenționată a unor întreprinderi de stat strategice);

2. șocuri de sorginte externă (pandemia Covid-19, crizele economice regionale și globale, războiul din Ucraina, criza energetică);

3. șocuri climaterice (secetele, inundațiile);

4. șocurile geopolitice (restricțiile comerciale impuse de Federația Rusă începând cu 2006) și

5. șocurile politice, în special, în contextul instabilității politice din ultimii ani.

Este de remarcat **trei eșecuri monumentale pe care le-au admis guvernele Republicii Moldova**. Fiecare dintre aceste eșecuri au încetinit sau chiar au stopat procesele de modernizare a societății. La fel, fiecare dintre aceste eșecuri dezvoltă *problemele grave de calitate a guvernării, cu care se confruntă de-a lungul anilor Republica Moldova*:

- Frauda bancară fără precedente istorice;
- Colapsarea întreprinderilor de stat;
- Eșecul asigurării supremației legii.

¹⁵⁴ RAPORT de stare a țării, 2021, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/raportul-de-stare-a-tarii>

Pentru a-și consolida competitivitatea, Republica Moldova trebuie să valorifice mai eficient capitalul uman, să se tehnologizeze, să-și consolideze securitatea energetică și să devină mai imună la schimbările climaterice. Corupția a reprezentat disfuncția majoră în actul de guvernare în ultimele trei decenii.

Dacă e să ne refrim la unele manifestări mai concrete ale generalităților formulate supra, evidențiem următoarele:

În cei 30 de ani de independență s-au materializat și schimbări structurale majore în economie.

Republica Moldova a devenit independentă, având o economie puternic centrată pe agricultură (circa 41% din „produsul material net” al anului 1991 sau circa 32% din PIB-ul anului 1994, deja conform standardelor SCN), dar și un sector industrial important, care deținea circa 25% din PIB în anul 1994 (fără regiunea transnistreană). Către anul 2020, ambele sectoare s-au comprimat puternic, până la 10,1% pentru agricultură și 14% pentru industrie. Creșterea dramatică a rolului serviciilor, până la circa 76% în anul 2020, reflectă mai degrabă implozia celor două sectoare, decât o autentică modernizare a economiei. Această aserțiune este sprijinită și de dinamica ratei ocupării: dacă, în anul 1991, peste 80% din populația aptă de muncă lucra, trei decenii mai târziu rata de ocupare era mai mică de 40%¹⁵⁵.

Agricultura a evoluat de la „colhoz” la Programul Pământ și înapoi la nevoia de consolidare și cooperare.

Valoarea producției agricole din anul 2000 era la nivelul de doar 48,8% comparativ cu zece ani mai devreme. Menținerea preponderentă a colhozurilor în anii 1990, în condițiile tranziției la economia de piață, a condus, pe de o parte, la lipsa de motivație a fermierilor de a fi cât mai eficienți, iar, pe de altă parte, la un acces restricționat și sever la capital, cu toate lipsurile de rigoare³. După reforma de împrumțarire a oamenilor prin Programul Pământ, perioada 2001- 2010 a fost marcată de progrese modeste. Astfel, în condițiile în care fermierii încă au continuat să se adapteze la noua realitate de gestiune a proprietății private, producția agricolă din anul 2010 constituia, bunăoară, 54,8% din nivelul anului 1990. Ultimul deceniu s-a dovedit a fi mai prolific pentru sector, astfel încât producția agricolă din 2019 (anul 2020 este irelevant pentru comparare din cauza secetei severe) a ajuns la 77,4% din nivelul anului care a precedat independent

Dezindustrializarea a devenit o caracteristică a tranziției economiei moldovenești.

În cei 30 ani de independență a țării, industria moldovenească a trecut printr-un proces de tranziție dificil, din cauza necesității de a-și reprojeta capacitățile de producție și de a găsi noi piețe. Dezindustrializarea a fost însoțită de un exod considerabil al creierelor, de o pierdere a capacității și relevanței educației ingineresti și de o cultură industrială în declin. Dacă, în anul 1991, cota industriei în PIB era estimată la circa 40% , deja peste patru ani indicatorul în cauză a ajuns la 24,9%.

¹⁵⁵ RAPORT de stare a țării, 2021, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/RAPORT_2021_RO.pdf,

Anii 2000 au menținut același trend de scădere a prezenței activităților industriale în economie - de la 18,9% în 2001 la 13,7% în 2009, care a constituit și minimumul istoric. Următoarea decadă a fost caracterizată de o stabilizare a situației cu o ușoară inversare a tendinței și o creștere a ponderii în PIB, care a evoluat până la 15,6% în anul 2015, după care cota în PIB s-a erodat ușor, iar în anul 2020, pe fundalul materializării simultane a mai multor riscuri, a ajuns până la doar 14%¹⁵⁶.

Colapsul industriei din primii ani de independență se explică, înainte de toate, prin cuplarea și integrarea acesteia în complexul industrial unic al URSS, motiv din care cele mai multe întreprinderi au rămas fie fără surse de aprovizionare, fie fără piață. O altă cauză este eșecul procesului de privatizare și lipsa unor politici relevante în sector. În anii 2000, industria a continuat declinul, pe fundalul migrării forței de muncă peste hotare și al finanțării economiei prin remitențe, care au alimentat preponderent importurile. Adițional acestora, ca urmare a embargoului rusesc la vinuri din 2006 ponderea acestui subsector în structura industriei a scăzut de la 20% în anul 2005 la doar 7% în anul 2007. În ultimii zece ani situația s-a schimbat, în special, datorită venirii mai multor investitori străini în zonele economice libere (ZEL), care de facto au generat un nou subsector, și anume, Automotive. Acesta însă este limitat, în mare parte, la fibre și cabluri electrice. Chiar dacă ponderea produselor industriale în totalul exporturilor aproape că s-a dublat, de la 22% în 2010 la 42,2% în 2019, produsele industriale moldovenești se caracterizează prin productivitate și competitivitate joasă.

Structura pe activități a producției denotă o relativă diversificare. Industria alimentară și a băuturilor rămâne cea mai importantă, cu o cotă de 36,2% în anul 2020, comparativ cu peste 50 la sută la începutul anilor 2000. Cele mai importante vulnerabilități pentru sectorul industrial rămân incidența în creștere a secetelor, dar și o mai mare sensibilitate la cererea de pe piețele externe, materializate în special în Automotive și Industria ușoară. Aceste două riscuri au devenit realitate în mod simultan în anul 2020.

Există o concentrare excesivă în capitală a serviciilor cu valoare adăugată înaltă.

Odată cu implementarea din ce în ce mai avansată a mecanismelor și instituțiilor economiei de piață, dar și a tendințelor din economia globală, sectorul serviciilor a urmat mersul firesc de creștere a ponderii în economie - de la 34,4% în 1995 la 51,7% în 2005, pentru ca în anul 2020 să atingă o cotă de 63,5%. Una dintre marile provocări pentru țară este concentrarea excesivă în Chișinău a serviciilor prestate preponderent de sectorul privat. După cum relevă informațiile privind PIB-ul regional din 2018, valoarea adăugată din TIC, HoReCa, servicii administrative și de suport, activități profesionale, științifice și tehnice se formează în proporție de 85-90% în municipiul Chișinău. Este impunătoare și situația din construcții sau activități financiare, cu o valoare adăugată de peste 75%

Eșuarea privatizării și a atragerii investițiilor străine a subminat competitivitatea economiei.

Corupția a fost disfuncția majoră în actul de guvernare în ultimele trei decenii.

¹⁵⁶ RAPORT de stare a țării, 2021, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/RAPORT_2021_RO.pdf

În anul 1999, Indicele de Percepție a Corupției, calculat de organizația Transparency International era de 26 (nivelul 0 vorbește de corupție absolută, nivelul 100 - de integritate absolută). Deși se părea că situația nu mai are unde să se înrăutățească, în 2002, la un an după preluarea de către comuniștii „reformați” a întregii puteri, indicele de percepție a scăzut la 21. Situația s-a îmbunătățit lent, indicele atingând nivelul de 36 în anul 2012, după care, odată cu fraudă bancară și oligarhizarea fățișă a instituțiilor statului, Republica Moldova a fost din nou retrogradată, ajungând, în 2016, la nivelul de 30. În următorii ani, situația s-a îmbunătățit parțial, scorul obținut de Moldova în 2020 fiind de 34. Cu asemenea ritmuri, țara are nevoie de 45-50 de ani pentru a ajunge la nivelul unde astăzi se află, bunăoară, Estonia.

Scăderea dramatică a populației va deveni, în manualele de istorie, principala caracteristică a perioadei timpurii de independență a Republicii Moldova

Conform estimărilor, populația cu reședință uzuală a scăzut de la 3,6 milioane de oameni în 1991 la numai 2,3 milioane în 2020 (ambele valori nu includ regiunea transnistreană) și nu există semne vizibile de stabilizare a acestui proces. Sporul natural negativ și, mai ales, sporul migrațional negativ au contribuit, în egală măsură, la acest colaps populațional, care este unul fără precedent pentru o perioadă de pace. Emigrarea a fost cauzată de o mulțime de factori: în anii 1990, au prevalat factorii de respingere (sărăcia, corupția omniprezentă, lipsa perspectivelor pentru familiile tinere); în prezent, însă, deciziile de emigrare sunt tot mai mult motivate de factori de atracție (educație, carieră, bunăstare pentru copii)¹⁵⁷.

Cauzele fundamentale care au generat manifestările supra, au fost:

Primo, lipsa de experiență a factorului intern care n-a fructificat la justa valoare condițiile propice apărute după destrămarea Uniunii Sovietice. În calitate de stat și societate de drept internațional, Republica Moldova s-a constituit după Declarația de Independență (1991), a moștenit și programul de dezmembrare a sa, elaborat la sfârșitul anilor '80 la Moscova, pentru a contracara și discredita mișcarea de eliberare națională (ulterior Frontul Popular), ca, de altfel, și în cazul celorlalte foste republici unionale;

Secundo, întârzierile în instituționalizarea activităților interne, identificarea vectorului principal și promovarea lui în relațiile cu societățile vecine, organismele internaționale drept o continuitate a politicilor interne și nu invers (adică ajutor în soluționarea problemelor proprii internaționalizate);

Tertio, diversificarea politicilor internaționale din perspectiva interesului pentru promovarea valorilor naționale și general umane și nu a grupurilor de interese;

Cuatro, degradarea pozițiilor inițiale ale Republicii Moldova în politicile interne, divizarea societății, aprofundând criza socioeconomie, social-politică și culturală, soldată cu devalorizarea

¹⁵⁷ RAPORT de stare a țării, 2021, , https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/RAPORT_2021_RO.pdf

standardelor de viață ale membrilor societății, care nicidecum n-a constituit un suport impunător în relațiile cu factorul extern;

Cinque, cu toate neîmplinirile, factorul intern, în raport cu factorul extern, se confruntă cu efectele geopoliticii, costurile căreia sunt suportate din contul membrilor societății și al valorilor manifeste în cadrul¹⁵⁸.

Alegerile din 2020-2021 au creat premise clare pentru renovarea actului de guvernare și, respectiv, a bunei guvernări, care implică pe larg combaterea corupției și reformarea justiției.

În final relevăm schimbarea substanțială și pașnică a puterii din anul 2021, în baza votului democratic soldat cu investirea unei guvernări pro-europene, pro-reformă și anticorupție. Aceasta a obținut nu doar votul popular, dar și suportul Occidentului și al partenerilor de dezvoltare, fapt materializat în creșterea asistenței financiare, tehnice și politice externe, precum și în obținerea de către Republica Moldova a statutului de țară candidată pentru aderarea la Uniunea Europeană. În același timp, succesele democratice și cele pe plan extern nu s-au transpus pe deplin în realizări palpabile pe plan intern. O serie de reforme sistemice fie au fost amânate (ex.: reforma teritorial-administrativă, reforma administrației publice locale, reforma sistemului de pensionare), fie se produc într-un ritm lent (ex.: reforma justiției, reforma administrației publice, reforma salarizării în sectorul public, reforma managementului finanțelor publice, digitalizarea sau reforma întreprinderilor de stat)¹⁵⁹.

Alte particularități vor fi elucidate în cadrul prelegerilor următoare

4. GLOBALIZAREA ȘI NOI UNITĂȚI DE ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ

Odată cu accentuarea proceselor de globalizare către sf. sec. XX, ceea ce presupune multiplicarea relațiilor de interdependență economică, politică sau culturală dintre societățile naționale sau dintre componente ale acestora, astfel că „popoarele lumii sunt încorporate într-o singură societate, societatea globală”¹⁶⁰, unitățile clasice de cercetare ale sociologiei încep să devină pe cât de neclare pe atât, uneori arbitrare. Discuțiile dintre național și internațional, local și global, intern și extern și-au pierdut multe din fundamentele care le-au consacrat: influențe și valuri ale globalizării se concretizează în cristalizări locale, numeroase relații internaționale sunt induse și mai ales transformate în presiuni ale globalizării, distincția dintre intern (național) și extern (global sau internațional) devine neclară. Drept urmare, *societatea națională devine un „container” prea închis*

¹⁵⁸ PASCARU, Ana. Unele considerații privind organizarea societății în Republica Moldova. În: Administrarea Publică. Nr.3, 2017, p.56

¹⁵⁹ RAPORT de stare a țării, 2022, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2436-raportul-de-stare-a-%C8%9B%C4%83rii-2022&category=182>

¹⁶⁰ VLĂSCĂNEANU, Lazăr (coordonator). Sociologie, p. 29.

și limitativ atunci când nu este considerată în contexte mai cuprinzătoare de tip global¹⁶¹. Consecința acestei dezvoltări este dublă:

a. unitățile de analiză ale sociologiei se multiplică, dar într-un cadru global;

b. sociologia are nevoie de o nouă metodologie a construcției teoretice, care este diferită de cea bazată pe principiul naționalismului metodologic clasic. U. Beck consideră că noua concepție sociologică dezvoltată în prezent este concepția cosmopolită, acestea corespunzându-i și un nou principiu al analizei sociologice – principiul cosmopolitismului metodologic: „Concepția cosmopolită înțelege schimbarea din gramatica socială și politică și prin urmare, pentru a da un exemplu, înțelege procesul de integrare prin globalitatea reflexivă. Adversitatea de tipul „sau înăuntru sau în afară”, care stă la baza distincției dintre național și internațional, este depășită de conjunctivul „și înăuntru și în afară”. Concepția cosmopolită identifică realități spațiale, temporale și practice multiple de tipul „și...și”, față de care perspective națională rămâne opacă”¹⁶². Rezultă amestecuri care depășesc sau anulează vechi polarități culturale sau naționale, care aduc împreună diferențe și asemănări universale și particulare, manifestări globale și locale. Identitățile personale și conștiințele structurării acestora ies din spațiile înguste ale unor comunități autarhice, fie ele și naționale, întrucât informația și formarea, trăirea și aplicarea sunt permanente și sub influența circuitelor globale. Migrația de muncă sau cea turistică amestecă comunități și stiluri de viață, culturi și cunoașteri; schimburile economice, crizele sau migrațiile de capital nu cunosc granițe etc.

În virtutea transformărilor sociale recente, unitățile de analiză ale sociologiei nu numai că se diversifică, dar nu pot fi utilizate decât ca întrepătrunse, iar ideea de complementaritate a perspectivelor de analiză sociologică ajunge să ocupe o poziție centrală:

a. *Globalism și multiplicare a unităților de analiză*: societatea nu mai poate fi identificată pur și simplu cu națiunea sau cu statul național atunci când avem în vedere efectele globalizării. Postularea opoziției latente sau chiar active dintre societatea globală și cea națională, în vederea centrării exclusive a analizei sociologice pe societatea statului național, trebuie înlocuită cu o abordare în care orice societate națională nu poate fi analizată decât din perspectivă globală și orice fenomen sau manifestare a globalizării nu se poate realiza altcumva decât național sau local. Perspectiva este globală în măsura în care analiza este locală și orice analiză locală are o dimensiune globală.

b. *complementaritatea perspectivelor analizei sociologice*: în prezent, avem de-a face atât cu o multiplicitate a unităților analizei sociologice, cât și cu o unitate a diversității abordărilor pe axele local/global, transnațional, național/global. Această unitate a diversității abordărilor este dirijată de principiul metodologic al complementarității perspectivelor analizei sociologice. Aceasta cu atât mai mult cu cât dinamica socială contemporană ia forma fluxurilor și rețelelor;

¹⁶¹ IBIDEM, p. 30.

¹⁶² APUD: VLĂSCĂEANU, Lazăr (coordonator). Sociologie, p. 30.

c. fluxuri și rețele: persoanele și comunitățile locale sau naționale sunt implicate în fluzuri și rețele multiple, de informații și cunoaștere, de schimburi material și simbolice; acestea dispun de o bază instrumental sau tehnologică specific, de semen și simboluri distinct și de organizații particulare; între „sine” și rețea, între local și cosmopolit sau între comunitățile localizate geografic și lumea rețelilor virtuale ce se vor „comunitare” apar tensiuni și mobilități, contradicții și armonizări;

d. viitorul în prezent: pentru a evita limitarea la simple coordonate spațiale în specificarea unităților analizei sociologice, timpul social, dilatat cum este și cum devine tot mai mult, trebuie readus în analiză; continuitatea evoluționistă și lineară clasică este însă înlocuită de cerința modelării prezentului către viitor. Prospectarea posibilităților se face atât cu scopul conștientizării pericolelor sau riscurilor din prezent, care potențial s-ar agrava în viitor, cât și pentru a identifica acele consecințe neintenționate generate de o raționalizare tehnică tot mai accentuată;

e. constructivism individual și sociologic: dincolo de distincțiile în timp și spațiu social, perspectiva actorilor sociali devine tot mai importantă în prezent. Construcția identităților în condiții de multiplicare a perspectivelor locale, naționale, regionale sau transnaționale solicită aplicarea perspectivei constructiviste a actorului individual și confruntarea acesteia cu cea a analistului social.

f. principiul cosmopolitismului metodologic: cosmopolitizării lumii sociale îi corespunde principiul cosmopolitizării cercetării sociologice. Relațiile de tip internațional sunt de înlocuit cu relațiile de tipul național-global sau global-național, astfel că tot ceea ce ni se prezintă ca aparținând societății globale include proiectele naționale și le extinde până la atingerea adevăratei lor măsuri¹⁶³

5. Sistemul social. Caracteristici definitorii ale sistemului social

Fie că vom considera societatea drept produsul naturii umane, fie că o vom vedea ca pe un rezultat al unui calcul rațional al indivizilor, cert este că ea funcționează ca un uriaș sistem în care elementele (indivizii, grupurile și comunitățile, precum și instituțiile sociale) sunt așezate în structuri și sunt legate prin funcții specifice. Sociologia ultimelor decenii apelează constant la modelul sistemic care imaginează societatea globală ca pe un complex de subsisteme independente (economicul, politicul, structurile normative și structurile de socializare).

Pentru domeniul sociologiei, conceptul de sistem social este central în analiza componentelor vieții sociale, a structurilor unitare ale societății, privite în unitatea indisolubilă și în interacțiunea lor.

¹⁶³ VLĂSCEANU, Lazăr (coordonator). Sociologie, p. 31,32.

Teoria generală a sistemelor are o valoare metodologică de cea mai mare importanță, atât pentru înțelegerea societății în ansamblul componentelor ei, precum și din perspectiva interdeterminărilor complexe dintre subsistemele ce alcătuiesc sistemul social global, hipercomplex și dinamic.

Totodată, din perspectiva analizei sistemice se pot evidenția mai adecvat interacțiunile dintre agenții acțiunilor sociale (individuali și colectivi), pe de o parte, și dintre diferitele categorii de „fapte sociale „ca rezultante ale acțiunilor acestora, pe de altă parte.

Interdependența componentelor vieții sociale, a formelor ei de organizare, unitatea și interacțiunea dintre acestea, constituie caracteristici legice ale vieții și realității sociale, pe care ni le relevă abordarea societății ca sistem.

Printre numeroasele definiții nominale date sistemului amintim următoarele : „totalitate organizată, compusă din elemente solidare ce nu se pot defini decât unele în raport cu celelalte în funcție de locul lor în totalitate „ (Saussure, 1931); „ **unitate rezultând din acțiunea reciprocă a părților**” (Ackold,1960); „ ansamblu de elemente interdependente, adică legate între ele prin relații, astfel încât dacă una este modificată, celelalte sunt de asemenea și , în consecință, întreg ansamblu se transformă „ (Lapierre, 1973) ; „ ansamblu de elemente identificabile, interdependente, adică legate între ele prin astfel de relații încât dacă una dintre ele se modifică, celelalte se modifică de asemenea și, în consecință, întreg ansamblul sistemului se modifică, se transformă Este totodată un ansamblu limitat ale cărui limite sunt definite în funcție de obiectivele (scop, proiecte, finalități, teleonomie, proprietăți) ce doresc a fi privilegiate” (Lugan, 1993)¹⁶⁴.

Din prezentarea definițiilor sistemului se poate observa că acestea pun în evidență **dubla condiționare – materială și spirituală - a conceptului de sistem**. Conceptul de sistem desemnează, pe de o parte, o entitate concretă ce funcționează ca sistem; un ansamblu structurat de elemente corelate funcțional în realitate. Din această perspectivă, existența în genere este , în fond, un univers al sistemelor de obiecte și procese funcțional interrelate. Pe de altă parte, conceptul de sistem desemnează modelul mental, abstract al entității concrete ce funcționează ca sistem. Din această perspectivă, sistemele sunt conceptele ce furnizează o modalitate globală de cunoaștere și înțelegere a sistemelor de obiecte și procese din realitate¹⁶⁵.

Conceptul de sistem este condiționat de realitatea sistemică a lumii care-l informează, dar la rândul său, în calitate de abstracție generalizată, el modelează această realitate. Una dintre cele mai reușite definiții date sistemului aparține lui Bernard Walliser :”un ansamblu aflat în raporturi reciproce cu mediul, aceste schimbări asigurându-i o anumită autonomie. Ansamblu format din subsisteme în interacțiune, această interdependență asigurându-i o anumită coerență. Ansamblu

¹⁶⁴ APUD: CAPRINSHI, Anton, BOCANCEA, Cristian. Știința politicului. Tratat. Vol. 1- Editura Universității „Al. I.Cuza”, Iași, 1998, p.155-156./

¹⁶⁵ IBIDEM, p. 156.

suportând modificări mai mult sau mai puțin profunde în timp, conservând , însă, o anumită permanență”¹⁶⁶.

Dubla condiționare – materială și spirituală- conferă conceptului de sistem avantajul operaționalizării. Operaționalizarea conceptului de sistem se manifestă prin capacitatea de modelare, puterea de simulare și , implicit, forța cognitiv-euristică. Conceptul de sistem operează ca model construit mental pe baza delimitării unei problematici specifice detașate din complexitatea înconjurătoare și din mediul intern. Puterea de a modela organizările complexe, de a simula dinamica acestor complexități și de a descoperi regularități și tendințe conferă conceptului de sistem operaționalitate și, implicit, potențial paradigmatic, **Conceptul de sistem se referă, în același timp, la fenomen și observator, la ceva ce este analizat și la cineva care analizează. Conceptul de sistem focalizează fluxul cunoașterii pe ansamblul relațiilor (structurilor), dar și pe modelarea mentală a acestora.** Din această dublă condiționare a conceptului de sistem decurge o consecință epistemologică importantă : sistemul nu este un lucru în sine, ci un fenomen cognoscibil, un fenomen devenit obiectul unei modelări determinate efectuate de un observator¹⁶⁷.

Caracteristicile definiției pentru orice sistem se referă la :

a) totalitate unitară de elemente aflate în interconexiuni, raporturi de interdeterminare reciprocă, în baza cărora partea se subordonează întregului, iar acesta din urmă este cu totul distinct de fiecare parte a sa ;

b) integralitate structurală și funcțională a tuturor componentelor, în interacțiuni ce generează efecte specifice întregului și asigură identitatea lui calitativă ;

c) ansamblu unitar de elemente interconectate, capabil de organizare și autoorganizare, de reglare și autoreglare în baza cărora sistemul realizează adaptarea la mediu și din care rezultă reproducerea de sine ;

d) posibilități de adaptare dinamică și direcționare sau orientare spre îndeplinirea unor obiective comune sau spre atingerea anumitor stări calitative finale (independent de multitudinea componentelor sau subsistemelor constituente)

Procesul **autoreglării** în cazul oricărui sistem solicită următoarea schemă logică operațională:

a) „blocul” de recepție a informațiilor privind funcționalitatea diferitelor componente ale sistemului (pentru interadaptarea lor reciprocă optimă, precum și pentru adaptarea sa la „ mediul ,, exterior” cu care comunică sistemul) ;

b),, blocul ,, de analiză, prelucrare și interpretare a informațiilor receptate – pentru emiterea ,,comenzilor” – sau a unor ,,mesaje”, care să permită funcționalitatea pozitivă a sistemului (echilibrul său dinamic cu sens progresiv) ;

c),, blocul” de execuție – adică de transformare a ,,informațiilor de comandă” în acțiuni sau reacții de răspuns (operaționale) ;

¹⁶⁶ IBIDEM, p. 159.

¹⁶⁷ IBIDEM, p. 160.

d)„blocul” conexiunilor inverse (feed-back) ce permit evaluarea calității operațiunilor executate, autocontrolul și autocorectarea împlinirilor¹⁶⁸.

Modalitatea prin care are loc interacțiunea sistem-observator este modelarea, construirea modelelor de către observator. Pentru a cunoaște un sistem , trebuie construite modele capabile să-l reprezinte cât mai adecvat sub forma unor ansambluri de enunțuri, formule sau scheme grafice.

Sistemele pot atinge grade diferite de complexitate. În mare, există trei tipuri de sisteme : **ordinea sistemelor mecanice; autoreglarea homeostatică a organismelor vii ; autoorganizarea sistemelor socio-umane**¹⁶⁹ . În acest context, nu ne interesează decât problematica de bază a analizei sistemelor sociale. În ultimele decenii asistăm la rafinarea strategiilor și nuanțarea procedeeleor de modelare în cunoașterea socială.

Demersul științific sistemic din ultimul deceniu poate fi privit ca o reacție a cunoașterii sociale, atât față de tentativa reconstituirii unei macroteorii cu vocație universală, cât și față de cea a fărâmițării efortului cognitiv într-o cercetare parcelară și evenimentțială. Aceasta nu înseamnă, însă, că modelele sistemică nu fac apel la cercetările empirice sau la practica ipotezelor și teoriilor științifice. O miză importantă a analizei sistemelor sociale este tocmai conectarea planurilor empirice și teoretice.

Cunoașterea științifică a vieții sociale solicită analiza sistemelor. Condițiile de existență ale societăților umane pun în evidență dinamica diferitelor sisteme de activitate colectivă. „ Prin natura sa – arată sociologul român C. Zamfir – viața socială prezintă caracteristica de sistem la toate nivelele sale de organizare : grupul de muncă, familia, întreprinderea, localitatea, societatea globală, umanitatea. Unitatea cea mai simplă care prezintă caracteristica de sistem a vieții social-umane este activitatea care prezintă un sistem de comportamente, de acțiuni, astfel organizat și orientat încât să realizeze o anumită finalitate : cititul unei cărți, producerea unui produs, construirea unei case. Ceea ce distinge un sistem social de un sistem uman individual este participarea mai multor persoane la respectiva activitate. **Dacă cititul unei cărți de către o persoană reprezintă un sistem uman, ridicarea unei case de către un grup de constructori reprezintă un sistem social** „¹⁷⁰ (evidențierea ne aparține –GH.N)

Observăm că faptele și relațiile interumane se cristalizează în adevărate relații sociale. Acestea sunt ansambluri organizate de procese legate între ele prin interacțiuni suficient de coerente și de suple pentru a deveni capabile de un anumit grad de autonomie. **Un sistem social este un ansamblu de activități colective în vederea realizării unei finalități** , fie acestea : producerea și schimbul bunurilor materiale, transmiterea informațiilor etc. Un sistem social este, deci, din punct de vedere ontologic, un **sistem de activitate socială capabil de modificarea propriilor reguli în scopul**

¹⁶⁸ CONSTANTINESCU, Virgil și a. Sociologie, p. 35.

¹⁶⁹ CAPRINSCHI, Anton, BOCANCEA, Cristian. Știința politicului. Tratat. Vol. 1. p.177 .

¹⁷⁰ DICȚIONAR de sociologie, coordonatori : Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Editura Babel, București, 1993, p.552

atingerii obiectivului urmărit¹⁷¹. Din modul în care sunt concepute sistemul social și postulatele analizei sistemice decurg anumite consecințe teoretico-metodologice importante. O primă consecință este că, **din perspectivă epistemologică, sistemul social este un model cognitiv**. Aceasta înseamnă că în planul cercetării sociologice conceptul de sistem social nu este un concept de obiect, conceptul unui obiect social determinat, ci un concept instrumental, un model analitic global, adică un instrument de analiză a complexității sociale prin diferite procedee de modelare a acesteia.

În calitate de model sociologic (cognitiv), sistemul social nu este o analiză descriptivă, de descompunere a complicatului în elemente simple, ci o manieră analitico-sintetică de integrare a inepuizabilei complexități sociale. De aici, decurge o altă consecință epistemologică importantă : **un sistem social nu este compus din elemente ultime, ci din alte sisteme și subsisteme complexe**. În loc de a descompune complicatul în elemente simple, căutând cu obstinație „elementul ultim”, reprezentarea sistemelor ca sisteme de sisteme și subsisteme, deschide noi orizonturi de cunoaștere și înțelegere a complexității sociale. Un sistem social nu este un obiect, o unitate socială concretă, ci un model mental de analiză globală a realității sociale prin dinamica sistemelor de activitate. Sistemismul sociologic este un mod de a concepe și înțelege realitatea socială ca dinamica și interacțiunea diferitelor sisteme și subsisteme de activitate colectivă: producția de bunuri materiale și simbolice, transmiterea informațiilor, reglarea proceselor sociale etc .

O altă consecință epistemologică importantă ce rezultă din analiza sistemelor sociale este aceea că **sistemul social nu se identifică cu societatea globală**. Societatea nu este un sistem social și nici chiar un sistem social total/ sistem societal. Societatea este o totalitate concretă, o realitate multiprocesuală și multifactuală complexă ce înglobează unități sociale aflate într-o rețea de relații. Realitatea de o complexitate inepuizabilă, societatea este străbătută de numeroase și diferite sisteme sociale¹⁷².

Condițiile universale de existență a societăților umane constituie marile sisteme de activitate socială. **Fiecare dintre condițiile de existență ale unei societăți oarecare este, în fond, un sistem de activitate socială cu o finalitate proprie**. Astfel, ansamblu proceselor prin care o populație umană se menține în viață și se reproduce generează **sistemul biosocial**; ansamblul proceselor prin care o societate își amenajează spațiul, coabitând cu alte specii în mediul natural dat, delimitează **sistemul ecologic**; ansamblul proceselor și procedeele prin care o societate produce, schimbă, consumă bunurile materiale desemnează **sistemul economic** ; ansamblul proceselor prin care o societate își reglementează raporturile interne și pe cele externe prin organizarea și direcționarea acțiunilor colective coagulează **sistemul politic**; ansamblu proceselor prin care se realizează transmiterea, recepționarea și prelucrarea informațiilor constituie **sistemul comunicațional**; ansamblul proceselor de instituire imaginată a societății prin producerea și difuzarea valorilor spirituale, simbolurilor, credințelor, codurilor științifice, etice, estetice edifică **sistemul sociocultural**.

¹⁷¹ CAPRINSCHI, Anton, BOCANCEA, Cristian. Știința politicului. Tratat. Vol. 1. P. 185.

¹⁷² IBIDEM, p. 190.

Interacțiunea marilor sisteme de activitate socială specializate structuro-funcțional dă naștere vieții sociale, societății globale ca realitate complexă, multifactuală, multiprocesuală.

Distincția dintre marile sisteme de activitate socială – biosocial, ecosocial, economic, politic, comunicațional, sociospiritual, nu este arbitrară. În primul rând, fiecare din aceste sisteme sociale îndeplinește funcții specifice prin mijloace proprii, dar și prin interacțiune cu celelalte sisteme sociale. În al doilea rând, relativa autonomie a sistemelor sociale se datorează și faptului că acestea nu se modifică în același timp. Funcționalitatea specifică și asincronismul transformărilor pot fi considerate criterii ale autonomiei relative a diferitor sisteme sociale.

Sistemele sociale sunt ansambluri de activități și procese biosociale, ecosociale, economice, politice, comunicaționale, socioprofesionale mereu în interacțiune în totalitatea concretă a unei societăți globale. **Conceptul de societate globală este sintetic.** El operează o mediere între concret și abstract, între totalitatea concretă de analizat și categoriile de analiză, între fenomenul social total de explicat și instrumentele conceptuale ale explicației.

Sistemele și subsistemele sociale pot atinge grade diferite de diferențiere și integrare. În funcție de aceste aspecte se poate stabili **o tipologie a sistemelor sociale.** Astfel, deosebim:

1. diferențiate și integrate;
2. integrate, însă slabi diferențiate;
3. sisteme sociale cu grade diferite de autonomie, cu niveluri variate în ceea ce privește interacțiunea lor cu alte sisteme;
4. sisteme cu niveluri diferite de acomodare, asimilare, competiție și cooperare în relație cu alte sisteme.

Evaluarea părților în caracterizarea întregului sugerează existența a două tipuri de relații în configurarea sistemelor: **relații de subordonare**, care privesc raportul dintre întreg și parte, dintre sistem și elementele componente; **relații de coordonare**, care privesc fie raporturile dintre elementele în cadrul sistemului, fie raporturile dintre sistemele în context sau dintre elementele unor sisteme diferite. Intercalarea acestor tipuri rezultă atât din relativitatea conceptelor de întreg și parte (fiecare parte fiind simultan întreg în raport cu sistemele de referință subiacente, și invers, fiecare întreg fiind totodată parte în raport cu sistemele de referință suprapuse), cât și din sinteza dintre raporturile structurale și raporturile funcționale în caracterizarea sistemelor¹⁷³.

Sistemul social, ca de altfel și celelalte tipuri de sisteme, se caracterizează printr-o stare de echilibru intern care poate fi *static* sau *dinamic*.

Echilibrul static reprezintă o configurație de stări a elementelor sistemului care sunt reciproc compatibile, prezentând deci o mare stabilitate. În acest sens un sistem poate avea mai multe configurații, stări interne posibile, fiecare reprezentând un grad ridicat de stabilitate.

¹⁷³ BULGARU, Maria (coordonator). Sociologie. Vol. I.- Chișinău, 2003, p.76.

Sistemele dinamice sunt caracterizate prin faptul că schimbările interne sunt continue, fără a se ajunge la forme de echilibru înalt stabile.

Din punct de vedere metodologic, există o distincție și între *sisteme finaliste* și *sisteme de interacțiune* sau *suprasisteme*.

Sistemele finaliste se caracterizează prin faptul că întreaga lor organizare și dinamică este determinată de realizarea unei finalități. Fabricarea unui tip de produse determină organizarea internă a unei întreprinderi; dezvoltarea cunoașterii determină modul de organizare a activităților de cercetare științifică la nivelul unui cercetător sau al unui institut de cercetători. Un sistem finalist este compus dintr-o mulțime de acțiuni astfel constituite încât ansamblul lor să ducă la realizarea respectivei finalități. De regulă, sistemele finaliste tind să-și exprime organizarea într-un amplu sistem de statură și roluri.

Sistemele de interacțiune (interdependență) nu sunt finaliste, ci sunt compuse din mai multe subsisteme, de regulă finaliste, care interacționează, tinzând să realizeze un anumit echilibru ce reprezintă o rezultantă a acestor interacțiuni. Datorită faptului că reprezintă un sistem rezultat din interdependența mai multor sisteme orientate finalist, ele pot fi numite *suprasisteme* (sisteme de sisteme)

6. Analiza sistemului social prin modele

Cunoașterea vieții sociale și caracterizarea fiecărui model de societate pornește de la problema de studiu, de la modul de abordare, de la utilizarea observării și sistematizării datelor printr-o schemă analitică. Orice analist are o concepție generală privind diferitele sectoare ale realității în care își desfășoară cercetările sale, ceea ce constituie pentru acesta un anumit cadru teoretico-aplicativ al modului în care o asemenea realitate se constituie și funcționează. Respectivul model este absolut necesar pentru înțelegerea unei realități sociale foarte diverse, pentru formularea de soluții pe baza cărora organismele sociale își pot perfecționa activitatea practică.

Un model poate conduce la un anumit număr de teorii, dar uneori dintre acestea se poate desprinde o teorie cu mare forță de generalizare, care să devină la rândul său un model de analiză. Vom utiliza termenul *de model cu semnificația de imagine globală a liniilor dominante ce conturează un fenomen important, luând în considerare natura unităților componente și raportul dintre acestea*¹⁷⁴.

În ceea ce privește *teoria*, avem în vedere acel instrument euristic de organizare a cunoașterii, existent într-un moment particular, cu aplicare la o anumită problemă și care se pune în termeni mai mult sau mai puțin explicit. Teoria este deci mai limitată și mai precisă decât modelul.

Cu ajutorul unei teorii putem să demonstrăm abaterea sau eroarea, în timp ce cu ajutorul modelului putem să formulăm o judecată cu privire la integritatea sa, la utilitatea sau ineficiența sa.

¹⁷⁴ CONSTANTINESCU, Virgiliu și a. Sociologie, p. 37.

Se constată că majoritatea sociologilor sunt influențați și sunt orientați de modele, aproximativ coerente, care formează baza pentru formularea unor concepții teoretice de mare anvergură.

Modelul evolutiv al societății. Încă de la primele lucrări realizate de precursorii sociologiei, omul și societatea erau considerați într-un permanent progres, care ținea spre grade de evoluție apte să le conducă, de-a lungul timpului, spre o fază finală de perfecționare. Modelul evolutiv al societății este reprezentat într-un mare număr de teorii. Au. Comte stabilea cele trei stadii de-a lungul cărora toate societățile trebuie să treacă: cucerirea, apărarea și industria. În cadrul fiecăreia din aceste faze, el distingea stadii paralele de dezvoltare a gândirii umane, care evoluează de la teologie la metafizică, pînă va căpăta o perfecțiune ca aceea a filosofiei pozitive. Spencer, la rândul său, a redat o schemă evolutivă mult mai puțin grandioasă, dar a susținut că sociologia este „studiul evoluției în forma sa cea mai complexă”.

În modelul evolutiv, societatea este reprezentată ca și cum în dezvoltarea socială a omului ar fi existat un element imanent, care impunea fiecărui stadiu să dezvolte un rol în direcția determinată de „legea naturală”.

De asemenea, și alți sociologi (W.G. Summer, Marx, Engels) au acordat ideii de evoluție o importanță aparte, în anumite cazuri ea fiind folosită pentru a susține teze politice opuse. Spre exemplu, în timp ce Summer a încercat să explice evoluția în sensul de a lăsa să se desfășoare după un itinerar stabilit de natură, Marx și Engels au susținut că orice stadiu al civilizației – ca de pildă, feudalismul – conține în sine „germenii propriei distrugerii” și pregătește astfel fazele pentru stadiul următor care îl succede în mod inevitabil. În aceste schimbări, rolul principal revine (în concepția lor) unor revoluții violente.

Distingem un element comun în teoriile lui Comte și Marx, potrivit căruia orice societate trebuie să parcurgă un număr fix și limitat de faze ale unei anumite secvențe a evoluției. Din acest motiv, teoriile lor au mai fost calificate ca „*teorii unilinare ale evoluției*” .

Teoriile ciclice sunt o variantă importantă a concepțiilor unilinare despre evoluție. Astfel de teorii prezintă un anumit număr de faze și cicluri prin intermediul cărora o cultură poate să treacă într-un lung spațiu de timp de mai multe ori.

Teoria universală a evoluției susține că nu orice societate trece în mod necesar prin aceleași faze fixe de dezvoltare. Aceasta susține cu deosebire rolul culturii umanității în întreaga sa complexitate, cultură care urmează o linie delimitată de evoluție. Devenirea culturii, chiar dacă nu are un ritm continuu, cunoaște salturi pe măsură ce noi surse de energie sunt utilizate. Această concepție a lui **L. White** pornește de la ideea că tehnologia, cantitatea de energie produsă și modul în care este folosită determină formele și conținutul culturii și societății.

O contribuție la această teorie a fost elaborată de **W. Ogburn** , care a susținut rolul invenției în schimbarea socială și s-a ocupat de creșterea ratei culturii materiale, elaborând faimoasa lege a „rămânerii în urmă din punct de vedere cultural”, din care cauză schimbările culturii nemateriale,

adică ale ideilor noastre, se dezvoltă mai lent decât schimbările în cultura materială, adică în tehnologia și invențiile realizate în societate¹⁷⁵.

Un alt **tip de teorie evoluționistă**, denumită **multilineară** a apărut mai recent. Susținătorii acesteia se întreabă cum se explică desfășurarea unor secvențe mult mai limitate ale dezvoltării. Ei pornesc de la existența unei relații între dezvoltarea economică și schimbările care au avut loc în sistemul familiei.

Modelul organicist. În gândirea socială au existat dintotdeauna analogii între societate și organisme vii. Manifestarea cea mai cunoscută a acestui mod de a gândi s-a observat în concepțiile legate de structură și funcție, care au fost folosite în lucrările lui **Spencer**, apoi ale lui **Durkheim** și în operele marilor antropologi englezi de orientare sociologică, **Malinowski** și **Radcliffe-Brown**. În acest mod, perspectiva organicistă a avut o influență puternică asupra sociologilor americani, cu deosebire a celor care prin studiile lor au avut ca mentor pe **Parsons**. Trăsătura principală a punctului de vedere structural-funcționalist rezultă din recunoașterea unei importanțe deosebite care se acordă societății și interrelațiilor sale. Termenii în care formulează funcționaliștii problema dezvoltării se referă la modul în care viața socială se menține și continuă în decursul timpului, cu toate că în fiecare nouă generație se constată o completă schimbare a membrilor societății. Constatarea este că „viața socială continuă, pentru că societățile găsesc mijloace (structurile) cu care acestea satisfac nevoile (funcțiile) care sunt preexistente și, în același timp, urmări (consecințe) ale vieții organizate”.

Concepția evolutivă și cea funcțională nu se află în opoziție, dar obiectivele și temele lor de studiu sunt diferite. Perspectiva structural-funcțională presupune o viziune temporală mult mai circumscrisă. Aceasta oprește mișcările sistemului la un anumit timp pentru a înțelege cum sistemul, ca atare, acționează în acel moment. Pornind de la o anumită instituție, evoluționiștii încearcă să înțeleagă în ce mod faza evolutivă a întregii societăți modelează forma instituției; dimpotrivă, funcționaliștii pun în evidență cum contribuie instituția la menținerea societății în activitate. Din această perspectivă, sociologul poate să studieze și să înțeleagă procesul schimbării.

Scopul celor ce aplică metoda organicistă (structural-funcțională) este aceea de a determina care sunt condițiile și cerințele vieții sociale, să determine procesele cu ajutorul cărora o anumită societate încearcă să-și satisfacă propriile nevoi. Modelul organicist trebuie să stabilească în ce mod diferitele structuri sunt coordonate și integrate pentru a conserva unitatea societății văzută ca sistem complet.

Concepția structural-funcțională a contribuit la înțelegerea a numeroase caracteristici ale societății, prin faptul că au fost analizate în raport cu funcția lor (adică în raport cu partea de efort pe care au adus-o la continuarea vieții sociale). Gândirea sociologică a fost stimulată prin această modalitate de abordare a socialului, contribuind la clarificarea importanței a numeroase funcții pentru continuitatea vieții sociale, care altfel ar fi putut rămâne neobservate sau subevaluate.

¹⁷⁵ IBIDEM, p.38,39.

Modelul de echilibru și modelul de conflict. Modelul de echilibru al societății reprezintă o versiune particulară a perspectivei funcționaliste. Se afirmă că acest model desconsideră aspectul conflictual și tensional al societății și exercită o influență politică conservatoare asupra gândirii sociologice. Teoria funcționalistă susține în mod deschis că lipsa prelungită a practicării anumitor funcții duce la dizolvarea societății și că schimbarea unei structuri influențează asupra abilității de a practica o funcție, că schimbarea unei substructuri prezintă importanță în mod obișnuit pentru alte structuri ale aceluiași sistem. Probleme schimbării nu mai e în centrul interesului în cadrul modelului de echilibru, deoarece atenția este concentrată asupra „stabilității” sistemului.

Teoria echilibrului este în principal elaborată de T. Parsons și de unii dintre elevii săi. Ea este dezvoltată în jurul conceptului de „homeostazie” preluat din fiziologia umană. Folosind acest model, Parsons și alți sociologi au conceput societatea ca și cum aceasta ar încerca (cu adaptări mai mult sau mai puțin automate de reechilibrare a balanței proprii) să răspundă perturbărilor care sunt rezultatul efectului unor forțe interne sau externe. Este luată ca exemplu apariția unor situații în care familia devine slabă și nu-și mai poate îndeplini funcțiile, ceea ce determină o scădere a gradului de îngrijire și socializare a copiilor și ar putea duce la apariția unui izvor de tensiuni în sistemul de valori. Dacă din aceste familii provine un număr disproporționat de mare de tineri delincvenți, ar rezulta daune sociale importante. Se evidențiază astfel apariția unor elemente de dezechilibru în sistemul social, ceea ce sugerează, conform modelului de echilibru că în fața unei astfel de situații, societatea trebuie să ia anumite măsuri corective, de natură să restabilească echilibrul social.

Față de modelul de echilibru se afirmă opoziția *modelului conflictual* al societății. Acesta susține că în societatea modernă nu se poate vorbi de un echilibru armonios pentru a cărui conservare se utilizează resursele sociale. Dimpotrivă, majoritatea societăților cunosc manifestări de conflict și, cu deosebire, un conflict de interese. De aici derivă convingerea după care condiția fundamentală a vieții sociale nu este consensul, ci disensiunea, din care decurge lupta pentru putere și pentru avantaje economice între diversele grupuri sociale.

Ceea ce caracterizează, în viziunea modelului conflictual, viața socială nu este efortul constant de a impune armonia și echilibrul, ci o luptă fără sfârșit între acei ce sunt lipsiți de privilegii și doresc să și le asigure și acei ce au privilegii dorind să și le sporească sau să împiedice pe alții de a le acapara. Numărul cercetătorilor care susțin modelul conflictului social a sporit, fără ca aceasta să conducă la clarificarea disputei. În viața socială se constată atât stări de conflict, cât și o tendință spre consens, de unde și rolul sociologie de a evalua fenomenele sociale și a formula concluzii care să permită perfecționarea managementului social¹⁷⁶.

Alte modele de analiză sociologică. Studiarea fenomenelor și proceselor care au loc în societate a fost orientată de asemenea și de modele, cum sunt cele provenite din știința fizică și chiar din matematică. Nevoia lor a apărut din necesitatea de a găsi modalități cât mai adecvate pentru a

¹⁷⁶ IBIDEM, p. 40,41.

putea da răspuns problemelor pe care le pune dezvoltarea societății pornind de la înțelegerea pe baze științifice a realității sociale.

a) Modelul preluat din fizică. Este cunoscută preocuparea lui **Comte** de a asigura noii științe ca obiect societatea umană, un suport metodologic capabil să permită o cunoaștere de asemenea nivel încât să o apropie de științele exacte. Înainte de a utiliza conceptul de sociologie, el a folosit pentru noua disciplină termenul de „fizică socială”.

Numeroși alți sociologi, printre care **G. Lundberg** și **S. Dodg**, au continuat ulterior să susțină că studierea societății trebuie să se efectueze după o schemă specifică științelor naturale. În consecință, s-au făcut încercări interesante de a prelua pentru sociologie principii din mecanică și de a extinde aparatul matematic la nivelul fenomenelor umane, ceea ce a dat naștere la cunoscute lucrări de mecanică socială.

Prestigiul repurtat și succesele obținute în științele exacte a stimulat pe sociologi să încline spre considerarea acestora ca fiind capabile să ofere cheia magică ce deschide perspectiva unei cunoașteri științifice de un nivel superior, chiar și atunci când analogia între fenomenele sociale și cele fizice are o valoare scăzută. În practica științifică actuală se apreciază că terminologia fizică preluată în sociologie este total nesatisfăcătoare, deoarece nu conduce la obținerea unor rezultate relevante. Pămâne o preocupare de viitor pentru a stabili în ce măsură anumite metode care permit analiza fenomenelor sociale cu caracter de masă își dovedesc validitatea în analizele sociologice sau acestea trebuie supuse unor verificări pe baza cărora ele pot fi dezvoltate și formulate spre a putea satisface cerințele analizei sociale.

b) Modele statistice și matematice. În analiza fenomenelor sociale și a societății în ansamblu său un loc important a fost cucerit de modele statistice de analiză a căror aplicare a căpătat o mare răspândire datorită faptului că au putut fi validate și adaptate cerințelor specifice sociologiei. Sociologii înclină să considere tehnicile lor ca fiind „neutre”, cu toate că în rîndul acestora predomină metodele preluate din statistică și matematică, cu acceptarea tacită a unor convenții și condiții de utilizare. Anumite raporturi matematice au fost transferate în statistica socială și adaptate unor nevoi complexe ale analizei, ceea ce în anumite limite constituie un succes și conferă un model de abordare capabil să excludă descriptivismul și studiul superficial.

Cu deosebire după cel de-al doilea război mondial, aplicarea modelelor statistico-matematice a cunoscut o înviorare deosebită. De altfel, se apreciază că, cu cât sociologia va putea utiliza procedee cu ajutorul cărora să măsoare și să caracterizeze într-un mod cât mai exact diferitele dimensiuni ale realității sociale, cu atât mai mult ea se va transforma într-o știință cu înalt grad de exactitate. Prin modelul statistic pot fi rediate procesele stochastice, regularitățile și tendințele, intensitatea schimbărilor și poate fi modelată desfășurarea unor fenomene social-economice pe termen lung, mediu și chiar lung.

Progresele obținute în utilizarea acestor metode tind să conducă la formularea de sinteze și

tipologii prin care sistemul social și subsistemele acestuia capătă o relevanță pentru practica socială, pentru elaborarea unor măsuri capabile să influențeze desfășurarea proceselor sociale.

Privire generală asupra modelelor utilizate în sociologie. Diversitatea modelelor de studiere a societății explică bogăția instrumentelor cu ajutorul cărora putem desfășura studierea realității sociale. Astfel de modele devin instrumente care sugerează diverse probleme, pun în lumină date relevante, stabilesc modul în care trebuie să fie obținute, orientează spre metodele cu care datele respective pot să fie analizate. Majoritatea modelelor dau posibilitatea distingerii unor perspective mai generale. *Scopul utilizării modelelor este de a asigura sociologiei mijloacele necesare pentru a obține cunoștințe prin care să poată efectua o analiză specifică a societății, prin care să contribuie într-o modalitate proprie la dezvoltarea sistemului social.*

7. Aplicații

Enunțuri esențiale

În sociologie conceptul de „ societate ” are sens numai în cazul în care este opus unei sume simple de indivizi;

Caracteristicile de bază ale societății sunt:

- 1) Prima caracteristică a societății o constituie teritoriul în cadrul căruia are loc consolidarea legăturilor sociale dintre indivizi;
- 2) Cea de-a doua caracteristică a societății rezidă în capacitatea ei de a menține și reproduce o intensitate înaltă a interlegăturilor interne;
- 3) Cea de-a treia caracteristică a societății rezidă în capacitatea acesteia de a funcționa autonom și de autoreglementare;
- 4) În al patrulea rând, societatea se caracterizează printr-o capacitate considerabilă de integrare;

În societatea **preindustrială** care mai este numită și **tradițională**, condiția de bază a dezvoltării o constituie agricultura, iar biserica și armata – instituțiile sociale fundamentale. Structurile sociale din cadrul acestui tip de societate evoluau lent, libertatea individului era înăbușită;

Principiile de bază ale **societății industriale** sunt :

- **Proprietatea privată** ca bază a creșterii economice, libertății personale și asigurării ordinii sociale ;
- **Businessul ca forță motrice a progresului social** (figura principală o constituie antreprenorul);
- **Managerismul** – ca formă de conducere (figura principală – administratorul instruit) ;
- **Democrația pluralistă**, care asigură consensul politic (lipsa în cadrul societății a grupurilor social-politice dominante ca bază a dictaturii);
- **Deideologizarea vieții sociale**, care conduce la dispariția antagonismelor conflictelor sociale ;
- **Corporatismul ca formă supranațională de dezvoltare a societății** (de exemplu, Piața comună).

Trăsăturile principale ale societății postindustriale sunt:

- **cunoștințele teoretice** (dar nu capitalul) ca element organizațional principal, „ nod de nervi „, al

sistemului social;

- „**revoluția cibernetică**”, care determină perfecționarea tehnologiilor;

Sistemul social reprezintă: „totalitate organizată, compusă din elemente solidare ce nu se pot defini decât unele în raport cu celelalte în funcție de locul lor în totalitate „ (Saussure, 1931);

„ unitate rezultând din acțiunea reciprocă a părților” (Ackold,1960)

Conceptul de sistem este utilizat în două sensuri foarte diferite – ca obiect din lumea reală sau ca perspectivă de analiză a unui obiect;

Un sistem social nu este compus din elemente ultime, ci din alte sisteme și subsisteme complexe;

Caracteristicile definiției pentru orice sistem se referă la :

a) totalitate unitară de elemente aflate în interconexiuni , raporturi de interdeterminare reciprocă, în baza cărora partea se subordonează întregului, iar acesta din urmă este cu totul distinct de fiecare parte a sa ;

b) integralitate structurală și funcțională a tuturor componentelor, în interacțiuni ce generează efecte specifice întregului și asigură identitatea lui calitativă ;

c) ansamblu unitar de elemente interconectate, capabil de organizare și autoorganizare, de reglare și autoreglare în baza cărora sistemul realizează adaptarea la mediu și din care rezultă reproducerea de sine ;

d) posibilități de adaptare dinamică și direcționare sau orientare spre îndeplinirea unor obiective comune sau spre atingerea anumitor stări calitative finale (independent de multitudinea componentelor sau subsistemelor constituente;

În mare, există trei tipuri de sisteme : **ordinea sistemelor mecanice ; autoreglarea homeostatică a organismelor vii ; autoorganizarea sistemelor socio-umane ;**

Societatea nu este un sistem social și nici chiar un sistem social total/ sistem societal. Societatea este o totalitate concretă, o realitate multiprocesuală și multifactuală complexă ce înglobează unități sociale aflate într-o rețea de relații. Realitatea de o complexitate inepuizabilă, societatea este străbătută de numeroase și diferite sisteme sociale.

Modelul reprezintă imaginea globală a liniilor dominante ce conturează un fenomen important, luând în considerare natura unităților componente și raportul dintre acestea;

Scopul utilizării modelelor este de a asigura sociologiei mijloacele necesare pentru a obține cunoștințe prin care să poată efectua o analiză specifică a societății, prin care să contribuie într-o modalitate proprie la dezvoltarea sistemului social.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. Delimitați următoarele noțiuni : țară, stat, societate;

2. Raportați criteriile formulate de Șilz la următoarele comunități de oameni: întreprindere, cartier orașenesc, bancă, sindicat, sat, Uniunea Scriitorilor, Institut de cercetare științifică ,comunitatea

religioasă, unitatea militară, liceu, familie. Determinați ce criterii întrunesc și ce criterii nu întrunesc colectivitățile nominalizate;

3. Cum considerați, un trib din epoca preistorică constituia o societate? Argumentați răspunsul;

4. Ce tip de societate reprezintă Republica Moldova? În procesul argumentării răspunsului utilizați cunoștințele achiziționate la liceu în procesul studierii istorie, geografiei, altor discipline, de asemenea cunoștințele simțului comun (ceea ce observați, utilizați etc);

Care din afirmațiile de mai jos le considerați corecte:

1. pentru ca o colectivitate să se numească societatea, ea trebuie să întrunească un asemenea sistem de valori care se numește cultură;
2. statele contemporane care întrunesc astăzi milioane de cetățeni, nu pot fi considerate societate;
3. triburile din epoca preistorică care dispuneau de un teritoriu egal cu teritoriul unui mic oraș urban nu reprezintă o societate;
4. societatea apare la o anumită etapă a dezvoltării statului.

Pilonul de bază al societății industriale este:

1. individualismul;
2. creșterea rolului intelectualității;
3. credința în valoarea supremă a personalității umane;
4. proprietatea privată asupra capitalului.

Întrebări recapitulative

1. Care sunt trăsăturile societății ?
2. Care sunt cele mai importante caracteristici ale societății industriale ?
3. Care sunt cele mai importante caracteristici ale societății postindustriale ?
4. Care sunt cele mai importante particularități ale societății moldovenești ?
5. Care sunt trăsăturile sistemului social ?
6. Cum a apărut necesitatea utilizării modelelor în analiza sociologică ?
7. Ce elemente comune prezintă modelele de societate analizate ?
8. În ce constă importanța practică a modelelor ?
9. Ce se înțelege prin „analiza sistemică” a societății ?

Scrieți un eseu cu genericul: Reducerea populației apte de muncă și procesele de îmbătrânire a populației din perspectiva sistemului de asistență socială din Republica Moldova.

Bibliografie selectivă

1. CAPRINSCHI, Anton, BOCANCEA, Cristian. Știința politicului. Tratat. Vol. 1. Iași, 1999;
2. BUZĂRNESCU, Ștefan. Despre societatea românească în vremuri de criză, http://www.inovatasociala.ro/jurnal/article/view/art_1361545391.pdf ;

3. BULGARU, Maria (coordonator). Sociologie. Vol. I.- Chișinău, 2003;
4. BOCANCEA, Cristian, NEAMȚU, George. Elemente de asistență socială, Polirom, Iași, 1999;
5. DICȚIONAR de sociologie , coordonatori : Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Editura Babel, București, 1993,
6. PASCARU, Ana. Unele considerente privind organizarea societății în Republica Moldova. În: Administarrea Publică, nr.3, 2017, p. 57.
7. RAPORT de stare a țării, 2022, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2436-raportul-de-stare-a-%C8%9B%C4%83rii-2022&category=182>
- . RAPORT de stare a țării, 2021, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/raportul-de-stare-a-tarii>
8. SPATARI, Tatiana. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, nr. 2, 2019, p. 130-143, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/82464/gscholar
10. VLĂSCEANU, Lazăr (coordonator). Sociologie, Iași: Polirom, 2011;
- 11.. КРАВЧЕНКО А.И. Введение в социологию ,М.. 1997.

Cursul 4: Structura socială. Statusul social. Rolul social

1. Conceptul de structură socială.
2. Statusul social.

3. Rolul social. Conflictele de roluri.
4. Studiu de caz: Pregătirea educatorilor: competență și responsabilitate socială
5. Aplicații.

1. Conceptul de structură socială

Din cele relatate în cadrul prelegerilor precedente rezultă că noțiunea de sistem se corelează cu cea de structură. Termenul de *structură* provine din limba latină; substantivul „structura” are înțelesul de „ construcție”, „ așezare” și „ ordine”, iar verbul „struo-struere” înseamnă a clădi; deci , *structura desemnează o configurație*. Sensul etimologic al termenului de „structură” implică, inițial *ordinea de așezare a elementelor constitutive, legăturile care se stabilesc între ele, precum și poziția pe care o ocupă în cadrul întregului*. Structura semnifică, de asemenea, și interacțiune determinată, constelație de elemente în anumite relații determinate. **Jean Piaget** arată că „vom spune că există structură, atunci când elementele sînt reunite într-o totalitate care prezintă anumite proprietăți în calitate de ansamblu unitar și atunci când proprietățile elementelor depind în întregime sau parțial de caracterele întregului”¹⁷⁷. Pentru **A.R.Radcliffe-Brown**, „structura reprezintă rețeaua complexă de relații sociale reale care reunesc ființele umane individuale într-un anumit mediu natural”¹⁷⁸.

Cu sens general, expresia de „structură socială” este utilizată ca sinonim pentru organizare socială: ansamblu de modalități de organizare a unui grup social și de tipuri de relații care există în cadrul și între diferite domenii ale oricărei societăți (atât la nivelul înrudirii, cât și la cel al organizării economice și politice). Într-o perspectivă analitică, studiul structurii sociale a unei societăți încearcă să explice organizarea și funcționarea sa, îmbinarea diferitelor sale părți (grupuri și instituții), coerența sa internă, diviziunile și contradicțiile sale, evoluția și schimbările sale¹⁷⁹.

Structura socială rezultă din procesul interacțiunii oamenilor. Constituirea colectivităților sociale stabile este condiționată de cristalizarea unei anumite structuri. În societate se întâlnesc și „grupuri” nestructurate, dar existența lor este de scurtă durată (mulțimea). Pentru a supraviețui și mai ales pentru a acționa ca entitate, *orice grup uman are nevoie să dezvolte un minimum de structurare socială*. Procesul cristalizării unei structuri specifice constituie deci o legitate pentru orice colectivitate și prin urmare și pentru societate în întregul său.

Pornind de la principalele componente ale sistemului social, se pot distinge *următoarele tipuri de relații sociale (structuri)*:

a) *comunități umane* ca unități sociale – *națiunea*, organizată într-o comunitate statală, familie, comunități teritoriale –urbană, rurale, drept forme specifice de viață;

¹⁷⁷ APUD: CONSTANTINESCU, Virgil și a. Sociologie, p. 36).

¹⁷⁸ DICȚIONAR de sociologie, Coordonatori: Raymon Boudon și a. Univers enciclopedic, București, 1996, p.289.

¹⁷⁹ IBIDEM.

b) *clase și categorii sociale*, a căror stratificare reflectă trăsăturile formelor de proprietate;

c) *categorii ocupaționale și profesionale*, ce apar și evoluează pe baza diviziunii sociale a muncii.

După cum elementele se dispun pe orizontala și/sau verticala spațiului social se nasc procese și un sistem de *stratificare socială*, în care veniturile și/sau puterea influențează puternic viața oamenilor.

Am putea privi structura socială la nivel *micro* - ca rețea de microstructuri, la nivel *macrosociologic* – ca macrostructura societății globale și la nivel *intermediar*.

Microstructurile reprezintă relațiile sociale dintre indivizi (ca membri ai unor „grupuri mici de lucru”, ai unor familii, grupuri neformale etc.), alcătuind structura grupală a societății. La nivel microstructural avem de-a face cu o mare diversitate a structurilor sociale – familie, „grupuri mici de lucru”, cercuri, grup de prieteni, grupuri stradale, diversitatea grupurilor neformale. În plan macrostructural intră structura de clasă, ca nivel de bază al structurii sociale, dar și structurile ocupaționale și cele teritoriale (ca structuri intercomunitare în cadrul unor zone sociale și nu ca rețele administrative). La nivelul intermediar al structurii sociale globale se diversifică tipurile de structuri, rezultând diverse tipuri de comunități umane – rural, urban etc. Pe de o parte, structura socială suferă influențe din partea factorului demografic, economic, cultural etc., iar pe de altă parte ea are o relativă autonomie, transmitându-se –integral sau în formă schimbată – de la o generație la alta prin mecanisme, procese de autoreproducere sau de transfer, mobilitate socială, cu efecte pozitive, dar și negative. Prin *autoreproducere*, structura socială se conservă și transmite generațiilor viitoare norme de grup, cele privind tradițiile, exercitarea profesiilor, dar și grupuri privilegiate sau defavorizate. La rândul ei, mobilitatea socială asigură o mai bună selecție a competențelor, dar uneori deplasările produse cu costuri mari pentru individ și societate, nu le aduce acestora beneficii corespunzătoare.

Cu trecerea societății de la faza preindustrială la cea postindustrială, structura socială a evoluat de la modelul *tradițional* (relativ închisă, în care individul părăsește greu grupul de origine, predominând procesele de autoreproducere) la modelul *industrial* (deschisă, cu o puternică mobilitate socială din rural și sectoarele agricole spre urban și sectoarele industriale, ducând la apariția a noi poziții sociale) spre modelul societății postindustriale (în care au loc schimbări determinate de puternica dezvoltare a științei, tehnicii, de extinderea sferei serviciilor, loisir-ului, generând mobilitate categoriilor și grupurilor de populație pe orizontala și verticala spațiului social în ambele sensuri, ducând la apariția unei clase de mijloc, ce cuprinde majoritatea populației, la scăderea rolului structurii de clasă în favoarea categoriilor și grupurilor profesionale.

Datorită complexității proceselor și fenomenelor care se produc în societate, a interdependențelor dintre acestea, **realitatea socială determină în mod obiectiv necesitatea construirii unui sistem structurat atât pe plan *organizatoric* (structura organizațional-instituțională), cât și pe plan *social* (stratificare – structură socială).**

Interdependența dintre structura organizațională și structura socială are un caracter legic și dinamic, manifestat pe de o parte, prin permanenta lor corelare, iar pe de altă, parte printr-o schimbare ce trebuie să țină pasul cu stadiul parcurs de dezvoltarea societății.

Astfel societatea își constituie și perfecționează, sub impactul unor factori generali specifici, un ansamblu de statusuri - de poziții - în cadrul sistemului organizațional.

Într-o definiție sintetică putem spune că *structura socială se referă la pattern-urile organizate ale interacțiunii care există într-un grup sau o societate*¹⁸⁰.

2. Statusul social.

Fiecare dintre voi face parte din diferite grupuri sociale: familie, colectivul grupei de studenți, grup de prieteni. În cadrul acestora, fiecare membru al grupului are o anumită poziție. Într-o familie, tatăl este capul familiei, mama este cea care dă naștere copiilor, copilul este cel care are nevoi speciale de îngrijire ș. a. m. d. Fiecare este diferit, deși la fel: ființe umane, egale în drepturi și demnitate. Într-un grup de studenți, există un șef al grupei, altul are o altă poziție în raport cu rezultatele la învățătură, disciplină etc. Fiecare are o identitate aparte conferită de poziția pe care o are în grupul din care face parte. În calitatea pe care o aveți (prieten, copil, student ș.a.) aveți anumite așteptări de la cei din jur; la rîndul lor, ceilalți doresc din partea voastră să vă comportați într-un anumit fel, în funcție de normele sociale, de reglementările legislative, de regulile stabilite de regulamentele de ordine interioară etc. **Statusul desemnează poziția individului în societate, făcând legătura între social și individual.**

Constatați că această poziție pe care o aveți: de copil al părinților voștri, de elev într-o clasă, de prieten într-un grup de prieteni este determinată de anumite criterii: de vârstă, de sex, de pregătire, de interese, de opțiuni etc. Faceți parte din colectivul unei grupe de studenți în funcție de media din diploma de BAC (balul mediu de la admitere), de opțiunea voastră pentru o anumită universitate, de numărul de locuri existente la această universitate etc. Această poziție în grupul respectiv, dată și de așteptările voastre de la ceilalți, presupune anumite drepturi, dar și responsabilități.

Cum fiecare aparține mai multor grupuri e firesc să aibă mai multe statusuri.

Statusul implică un ansamblu legitim de *așteptări* față de cei ce ocupă alte poziții în cadrul aceluiași sistem. Privit din această perspectivă, *statusul reflectă ansamblul comportamentelor la care individul se poate aștepta în mod legitim din partea celorlalți membri ai grupului sau ai colectivității din care face parte.*

Fiecare individ este caracterizat de un set de statusuri. Statusul social presupune atât fundamente naturale, precum rasa, sexul și vârsta, *atribuite* individului, cât și fundamente culturale, precum pregătirea, ocupația și căsătoria, *dobândite* de acesta, rezultă că statusul social constituie prin

¹⁸⁰ AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală. Institutul european, Iași, 2003, p.97.

sine, conform aprecierii sociologului american R. Merton, *un set de staturse*. Statururile se pot clasifica în funcție de mai multe criterii:

În funcție de momentul punerii în evidență:

- a) *actual* – statusul este pus în evidență la un moment dat. De exemplu, cel de profesor, atunci când este în universitate, și nu când plătește taxele și impozitele sau când navigează pe internet;
- b) *latent* – când se manifestă alte statururi, iar unul dintre ele este în stare latentă. În exemplul de mai sus, statusul de profesor rămâne latent când profesorul realizează alte activități, de exemplu în familie, în vacanță la mare sau la munte etc.

În funcție de felul în care s-a dobândit, statururile pot fi:

- a) *atribuite* – individul îl are de la naștere (de exemplu, statusul de băiat sau de fată, de copil al părinților, de nepot al bunicilor etc);
- b) *achiziționate* – individul a depus eforturi pentru dobândirea lor (status profesional: medic, profesor, avocat etc.), status familial (soț/soție; părinte etc.), status politic (membru al unui partid politic);

În funcție de locul în care se manifestă :

- a) *în familie*
- b) *extrafamilial*¹⁸¹.

În ansamblu, statururile sociale pot fi grupate în trei categorii: staturse biologice, staturse familiare și staturse extrafamiliale.

În cadrul setului de staturse, unul dintre acestea poate deveni atât de important încât se impune ca *status dominant*, capabil să determine identificarea existențială a individului, statusul respectiv devenind astfel sensul exclusiv al existenței individului, precum în cazul marilor specialiști, artiști și manageri, criteriu de recunoaștere socială. Nu întotdeauna însă, statusul evidențiat de către individ coincide cu statusul evidențiat ca principal de către societate. În această bază se nasc multe conflicte dramatice interne ale indivizilor: unii dintre aceștia nu își imaginează în mod adecvat rolul lor în cadrul societății. De exemplu, antreprenorul poate să creadă că principala lui caracteristică socială o constituie bogăția, situația materială, în timp ce opinia publică – rudele, cunoscuții etc. – apreciază nivelul de instruire, de cultură.

În măsura în care statursele sociale sunt consistente, coerente și echilibrate, în aceeași măsură ele se delimitează și devin complementare, deci interdependente, precum statusul de profesor cu cel de elev, cel de preot cu cel de credincios, cel de medic cu cel de bolnav, fiind evident că statursele respective s-au generat, în mod complementar, unul pe altul și că ele pot exista numai în reciprocitate.

Prin interdependență, statursele se integrează în instituții sociale fundamentale, precum statursele de profesor și elev în instituția educației, cele de preot și credincios în instituția religiei, cele

¹⁸¹ VOINEA, Maria, BULZAN, Carmen, Sociologie. Manual pentru clasa a 11-a. București. Editura BIC ALL, 2006, p.31.

de medic și bolnav în instituția medicinei etc. Și cum instituțiile sunt, prin funcțiile îndeplinite, tot complementare, ele se constituie ca ansambluri sociale interdependente, prin care societatea se structurează ca un întreg funcțional.

Dacă însă staturile profesionale se crează prioritar pe bază de favorisme (nepotism, relații) nu în funcție de potențialul indivizilor, ele se constituie în mod fals și prin integrare cu staturile atribuite, falsifică statusul social al indivizilor. Și cum staturile sociale falsificate se raportează reciproc într-o falsă complementaritate, rezultă un mod fals de structurare a societății, prin care aceasta își falsifică condiția de sistem și funcționalitatea. Din aceste motive comunismul s-a autoprăbușit, iar tranziția, ca proces de defalsificare, fiind fără precedent în istorie, este imprevizibilă în evoluție și finalitate¹⁸².

Statusurile pot fi *formalizate* sau *neformalizate*, în funcție de tipul instituțiilor sociale în cadrul cărora indivizii exercită o anumită funcție (statusul de lider al grupului de prieteni- statusul de director de firmă).

În societățile moderne statusul profesional apare ca un factor central în constelația statusurilor parțiale care compun setul de statusuri ale persoanei. Statusurile profesionale se divid în statusuri formale (oficiale, distribuite, conform organigramei) și statusuri informale (dobândite, pe baza caracteristicilor psihice ale persoanei). Statusurile parțiale ale unei persoane pot fi congruente sau incongruente, generând în acest caz conflicte interstatus. Unele statusuri sunt generatoare de conflicte prin însăși natura lor. În sociologia organizațională s-a relevat că pozițiile ierarhice intermediare determină conflicte interstatus (de exemplu, statusul profesional de maestru într-o întreprindere industrială, cel de asistent universitar etc.).

Per ansamblu, **disensiunile dintre statusuri au loc în două cazuri :**

a) atunci când indivizii ocupă o poziție înaltă într-un grup și o poziție inferioară – în cadrul altui grup;

b) atunci când drepturile și obligațiile aferente unui status vin în contradicție sau împiedică exercitarea altui status. Cercetările sociologice concrete au arătat că modul în care persoana își percepe propriul status intervine decisiv în depășirea conflictelor inter- și intra-status. De asemenea, s-au găsit corelații semnificative între cristalizarea statusurilor și atitudinile politice, între statusuri și anumite boli psihice, ca și între statusul profesional formal și satisfacția muncii¹⁸³.

Statusurile se exprimă printr-o serie de simboluri și de semne distinctive cum sunt medaliile și decorațiile, uniforma de serviciu, portul național etc.

Uneori termenul de status este înlocuit prin simbolul său. Astfel sunt utilizați termenii de „gulere albastre” pentru a desemna statusul de muncitor manual și „gulere albe” pentru statusul de specialist fără funcții de conducere

¹⁸² GROSU, Nicolae. Esențele sociologiei. București: Editura militară, 1997, p.58.

¹⁸³ DICȚIONAR de sociologie. Coordonatori : Zamfir,Cătălin, Vlăsceanu, Lazăr, p. 602.

Pentru definirea unor trăsături ale structurii sociale deosebit de relevant este sistemul statuturilor social-economice. Trecerea de la un status la altul semnifică o mobilitate socială pe verticală sau pe orizontală. Pentru cercetarea sociologică este de un real interes cunoașterea modalităților de constituire a statuturilor social-economice la un moment dat, contribuția moștenirii sociale, față de rolul activității individului și capacitatea lui de a ocupa diferite poziții în spațiul social : factorii de schimbare și dinamica statuturilor social-economice; mecanismele prin care se realizează acesta; implicațiile individuale și colective ale unui anumit status social-economic.

Ansamblul statuturilor social-economice alcătuiește o structură specifică, un spațiu social determinat. O importanță aparte o constituie modul de dispune : în societăți puternic stratificate statuturile social-economice sunt ierarhizate, cu diferențiere de la o țară la alta, pe când într-o societate fără decalaje și diferențieri marcante statuturile social-economice tind să se apropie, să aplatizeze structura de stratificare.

Ierarhia, și corespunzător, **prestigiul statuturilor** se constituie în rezultatul influenței următorilor doi factori :

- a) importanța reală pentru dezvoltarea societății a funcțiilor respective și
- b) sistemul valoric al culturii date, în baza căruia are loc „cântărirea”, evaluarea funcțiilor sociale¹⁸⁴.

Acești factori interacționează intens, având în același timp și un grad mare de independență. Uneori importanța anumitor funcții poate fi supraapreciată, poate să nu corespundă raționalității sociale. *Societatea, în cadrul căreia unele statusuri se bucură de un prestigiu neîntemeiat din punct de vedere social și, invers, altele sunt subapreciate neîndreptățit* (de exemplu, în R. Moldova – statusul omului de știință, pedagogului) –*nu este capabilă să-și asigure funcționalitatea normală*. Și aceasta pentru că a fost încălcat echilibrul statuturilor.

3. Rolul social. Conflictele de rol

Orice status își asociază comportamente prescrise, obligații, drepturi, ce fac parte din *rolul social* al individului ce ocupă acest status. R. Linton *considera rolul ca fiind aspectul dinamic al statutului, semnificând drepturile și îndatoririle asociate statutului social al individului*. Ocupăm un status - ce poate rămâne neschimbat - și jucăm un rol corespunzător – ce se poate schimba cu evoluția nevoilor sociale. Orice status își asociază, de fapt, mai multe roluri sociale (statusul de student, bunăoară, presupune raportarea la profesor, la colegii de grupă, la colegii din alți ani de studii). Orice rol are asociate *tipuri de emoții, acțiuni, atitudini specifice*, trebuind să fie îndeplinit conform cu așteptările colectivității față de cei ce dețin un rol social. În alți termeni putem spune că statusul relevând așteptările individului față de ceilalți, deci, drepturile acestora, iar rolul relevând așteptările celorlalți față de individ, deci obligațiile acestuia, rezultă că în orice relație de

¹⁸⁴ ОСНОВЫ социологии. Курс лекций. Изд. 2 –е, Часть 2. М., 1994, p.12.

complementaritate drepturile specifice statusului unui partener presupune în aceeași măsură obligații specifice rolului celuilalt partener, așa cum drepturile specifice statusului de medic, de a trata, presupun obligația specifică rolului de bolnav, de a urma tratamentul conform cerințelor medicului, iar drepturile specifice statusului de bolnav, de a fi tratat, presupun obligația specifică rolului de medic, de a trata conform necesităților bolnavului. Este astfel evident că în măsura în care drepturile specifice statusului unor indivizi sunt în mod interpersonal complementare cu obligațiile specifice rolurilor lor, în aceeași măsură se crează o rețea de staturse și roluri interdependente, pe baza căreia indivizii respectivi se integrează în grup social, cu structură și funcții specifice.

Rolul social exprimă atât un comportament efectiv, cât și o prescripție normativă. Din această din urmă perspectivă, **rolul social reprezintă ansamblul de comportamente pe care în mod legitim îl așteaptă ceilalți de la individul care ocupă o poziție socială determinată, un status social.** Rolul social desemnează îndeosebi aspectul *prescriptiv* al conduitei asociate unui status. În timp ce unele prescripții de rol sunt esențiale, obligatorii, altele pot fi benevole, iar unele pot introduce interdicții comportamentale.

Realizarea rolului depinzând de status, dar prin intermediul individului, este evident că **unicitatea personalității acestuia conferă realizării rolului o notă personală**, prin care raportul de dependență față de status devine relativ. Rezultă astfel că realizarea rolului depinde de posibilitățile native ale individului, de modul în care acesta a fost pregătit pentru rol, de semnificația rolului în mediul respectiv, dar mai ales de gradul de identificare a individului cu grupurile în care își manifestă rolurile, rolul cel mai important fiind determinat de grupul cu care el se identifică cel mai mult, astfel încât acesta poate deveni scop al vieții sale.

Măsura îndeplinirii rolului constituie, prin sistemul de recompense și sancțiuni, măsura recunoașterii sociale a individului, a prestigiului său.

Modul de îndeplinire a rolului forțează nivelul statusului, acesta decăzând, în mod cert, când rolul nu se îndeplinește și, respectiv, putându-se înălța, atunci când rolul se îndeplinește.

Justificarea, păstrarea și înălțarea statusului prin rol fiind funcție de timp, impun ca realizarea rolului să fie *concomitentă* cu statusul sau *anticipată*, de pregătire a acestuia, precum în cazul studenților, care învață nu pentru statusul de student, ci pentru anticiparea celui de absolvent.

Dacă individul este nevoit să joace simultan mai multe roluri, precum femeia cu roluri de angajată, de gospodină, de soție și de mamă, astfel încât capacitatea de efort și resursele de timp îi sunt tensionate maximal, el riscă să fie, conform aprecierii sociologului american William Goode, marcat de *tensiuni de rol*¹⁸⁵.

Dacă individul încearcă să joace simultan *roluri concurente*, precum cele de mare manager, specialist cu cele de soț, părinte și gospodar, sau roluri incompatibile, precum cele de marinar de cursă lungă și de voijor comercial cu rolurile domestice amintite, el riscă să fie marcat de *conflicte*

¹⁸⁵ GROSU, Nicolae, Esențele sociologiei, p.63.

interroluri Chiar și în cazul în care rolurile se derulează strict succesiv, derularea fiecărui rol riscă să fie afectată de conflicte interne, *intrarol*, cauzate de :

- discrepanța dintre idealul de rol de la momentul modelării individului și modul real în care se practică rolul;
- participarea individului la mai multe grupuri, cu valori și modele divergente;
- incompatibilitatea dintre potențialul nativ al individului și cerințele rolului atribuite, precum în cazul timizilor promovați în funcții de conducere¹⁸⁶.

Față de aceste aspecte devine evidentă importanța pe care o are felul în care individul a fost modelat în procesul socializării, deoarece dacă a fost :

- consecvent modelat, va practica rolurile într-un mod *conform* cu societatea, devenind astfel *element social* ;

- neconsecvent modelat, va practica rolurile într-un mod *conformist*, contrar convingerii sale, devenind astfel *oportunist* ;

- nemodelat, va practica rolurile într-un mod *neconformist* cu normele societății, devenind astfel *deviant* ;

- nemodelabil, va practica rolurile într-un mod *contra-conform*, atât cu normele, cât și cu valorile societății, devenind, dacă reușește, revoluționar, iar dacă nu reușește, tratat ca *dușman*¹⁸⁷.

Sociologul rus **Efendiev A.** interpretează tipurile de conflicte de roluri în felul următor:

1. Conflictul dintre responsabilitatea funcțională a prescripției de rol și așteptările socioculturale. Un exemplu elocvent în acest sens îl reprezintă atmosfera în care au trăit savanții disciplinelor socio-umanistice din ex-URSS până la sfârșitul anilor 80 ai sec. XX. Pentru fiecare știință, din perspectiva funcționalității, era rațional ca persoanele , care efectuau cercetări să adopte o poziție rațional - critică față de existență. În condițiile regimului totalitar, însă, de la persoanele respective se aștepta - și aceasta a devenit model socio-cultural și o cerință obligatorie, care era strict verificată – îndreptățirea stării de lucruri existente, încuviințarea și propagarea activității elitei politice. În consecință, cu unele mici excepții, științele sociale ca mijloc de cunoaștere rațional – critică a vieții sociale au fost reduse la nimic.

2. Conflictul, generat de abordarea diferită a rolului social de către persoană și mediul social. El poate fi condiționat de schimbarea mediului socio-cultural al personalității. Chiar schimbarea de către profesor a catedrei în cadrul unei și aceluiași oraș poate conduce la apariția sentimentului de „străin”. Conflictele mai profunde apar în cazul unor probleme de amploare, când este vorba de respingerea de către personalitate a anumitor standarde de comportament, susținute de către societate, stat. Un exemplu elocvent în acest sens constituie personalitatea savantului A. Saharov.

3. Conflictul, generat de înaintarea, de către diferiți subiecți, a unor cerințe diverse, uneori chiar opuse, față de exercitarea de către personalitate a unui și aceluiași rol. Deseori

¹⁸⁶ IBIDEM.

¹⁸⁷ IBIDEM, p. 63,64.

administratorul – șef solicită de la femeia muncitoare o atitudine plină de sacrificiu la lucru, în timp ce soțul, copiii – un randament mai redus, pentru ca să acorde familiei mai multă atenție;

Acest din urmă exemplu este semnificativ și pentru elucidarea încă a unui tip de conflict :

4. Diferiți subiecți evaluează în mod divers importanța unui și aceluiași rol social¹⁸⁸.

Foarte des apare neconcordanța dintre rolul de „tată grijuliu, bun familist” și „savant care-și iubește lucrul său, cercetător plin de abnegație”. Această situație duce la lupta internă , la dedublarea personalității. Această dedublare se poate manifesta în mod diferit : savantul „nostru” tinde să se ocupe mai mult cu copiii , dar în realitate nu le acordă atenția cuvenită deoarece este ocupat de cercetări științifice. În acest caz conflictul de roluri se manifestă ca o contradicție dintre intenții și comportamentul efectiv. Conflictul de rol poate să se manifeste și prin inconsecvența comportamentului personalității. Într-un caz, când eroul nostru nu efectuează cercetări științifice, el este un tată grijuliu. În alte cazuri – acest individ poate să ne uimească prin indiferența și cruzimea față de copilul său.

Conflictul de roluri se manifestă nemijlocit ca luptă dintre motivații. În această luptă învinge acea motivație care este mai importantă pentru individ¹⁸⁹ .

În procesul exercitării rolului, individul își creează o serie de imagini despre sine, se autoevaluează. În așa mod se constituie, conform opiniei lui **Jan Szezepanski** „eul subiectiv”, iar ca reflectare din mediu a rolului jucat, individul assemblează atât opiniile receptate și imaginile în care presupune că este perceput și apreciat de ceilalți, cât și reacția sa (de satisfacție, de mândrie, umilință, rușine) față de aceste imagini, ansamblul astfel constituit putând fi denumit, conform autorului amintit „eul reflectat”. Cele două „euri”, acționând permanent se intercondiționează. Astfel, tendințele individului de a se supraaprecia prin „eul subiectiv” sunt, prin presiunea „eului reflectat”, ajustate spre realism, individul fiind astfel controlat de societate. La rândul lor, tendințele mediului de a-l subaprecia pe individ prin „eul reflectat” sunt diminuate de către „eul subiectiv” prin convingerea pe care o crează acestuia că el „este mai bun decât cred ceilalți”, individul protejându-se astfel în fața societății. Când însă unul din „euri” devine excesiv, scade în mod relativ posibilitățile celuilalt „eu” de a menține echilibrul. În acest fel, când „eul subiectiv” este excesiv individul se supraapreciază, cade în complexul de superioritate, devine arrogant și deci inadaptabil. Când însă „eul reflectat” este excesiv , individul se simte subapreciat, cade în complexul de inferioritate, devine umil și deci tot inadaptabil.

Echilibrul dintre cele două „euri” ,, producând contrabalansarea de superioritate cu complexul de inferioritate, relevă că echilibrul individului poate rezulta ori din echilibrarea dinamică a poverii celor două complexe, ori din eliberarea simultană de amândouă. Și, cum eliberarea simultană este

¹⁸⁸ ОСНОВЫ СОЦИОЛОГИИ. Часть 2, p. 17-18.

¹⁸⁹ IBIDEM.

statistic rară, în viață se constată frecvent efortul de contrabalansare a celor două complexe față de cazurile de debalansare, de dezechilibru sunt imprevizibile.

O parte din cazurile de dezechilibru sunt mascate prin aparență, produsă prin compromisul la care este condiționat „eu subiectiv” de a se supune unui „eu reflectat”, pe care însă îl disprețuiește. Dar aparența, mascând esența, întârzie și agravează dezechilibrul, astfel încât individul este prin rolurile sale într-o permanentă stare potențială de conflict cu societatea, cu grupul, cu familia și cu sine. Conflicturile de roluri sunt deci esența trăirii individului, motiv pentru care el are permanent probleme, iar când nu le are, pentru a juca un rol și le face singur¹⁹⁰.

La conflictele inter-roluri și intra-roluri, societatea modernă adaugă procesul fragmentării rolurilor în fracțiuni de roluri tot mai mici, precum cele de pieton pasager, cumpărător, spectator, pacient și altele. În acest fel, cu cât fracțiunile de rol sunt mai multe, cu atât probabilitatea conflictelor între acestea este mai mare și, respectiv, cu cât fracțiunile de rol sunt mai mici, cu atât indivizii sunt chinuți de motive minore¹⁹¹.

Trăind în roluri tot mai fragmentare, indivizii sunt tot mai puțin cunoscuți și recunoscuți ca status integral, ca personalitate. Acest proces este sesizabil mai ales în orașele mari unde, spre exemplu, un profesor este cunoscut și recunoscut în rolul său numai la școală, în rest fiind perceput, în mod anonim, doar ca pieton, pasager, cumpărător, spectator etc.

Prin fragmentarea rolurilor, comportamentele, ca roluri în derulare, devin tot mai imprevizibile. În acest fel, relațiile dintre oameni devin tot mai puțin posibile, motiv pentru care ei sunt și se simt tot mai izolați și înstrăinați. Ca expresie a înstrăinării totale este autoexcluderea din rolul suprem, de mamă, prin abandonarea sau chiar uciderea propriilor copii.

În plus, prin înstrăinare relațiile se superficializează și se falsifică, oamenii, nemaivând speranța față de oameni, se comută emoțional spre animale, mai ales spre câini și pisici, care, prin stabilitatea lor instinctivă, interpretată ca fidelitate afectivă, sunt transformate într-un fel de idoli, altfel ca, în timp, oamenii ajung să se simtă adoptați de acestea¹⁹².

Indivizii încearcă să reducă conflictele de roluri prin :

- *raționalizare*, ca reinterpretare a eșecurilor, pentru a le transforma din evenimente deosebite și insuportabile, în evenimente comune și suportabile, precum în cazul tinerilor care nereușind la facultate își argumentează că „nu mai merită să urmezi o facultate în ziua de azi”;

- *compartimentare*, ca renunțare la anumite roluri, pentru a se desresponsabiliza și a se proteja, precum în cazurile unor mari conducători care acasă, sunt conduși sau chiar tiranizați de soție ;

- *adjudecarea*, ca proces intențional de atribuire unei terțe părți a responsabilității pentru o decizie dificilă, precum în cazul tinerilor care, fiind nepregătiți și nehotărâți la facultate să candideze, solicită sfatul părinților și dacă nu reușesc, dau toată vina pe aceștia.

¹⁹⁰ GROSU, Nicolae. Esențele sociologiei, p. 64-65.

¹⁹¹ IBIDEM, p. 65.

¹⁹² IBIDEM, p. 65,66.

Conflictele erodează rolul, dar, până la o anumită intensitate, ele pot constitui și un mijloc de delimitare și consolidare a acestuia și, respectiv, a statusului. Rezultă astfel că statusul și rolul, ca termen al ecuației sociale a personalității, relevă, în dramatismul său, traiectoria existențială a fiecărui om în parte¹⁹³.

În plan normativ, echivalentul noțiunilor de status și rol social se referă la *capacitatea juridică* a individului¹⁹⁴ concept intim legat de persoana individului și de personalitatea sa. Ca posibilitate recunoscută de lege de a avea drepturi și obligații juridice concrete, capacitatea juridică „apare ca o premisă a calității de subiect de drept” și în lipsa ei nu poate fi posibilă participarea indivizilor la relațiile sociale reglementate de normele juridice. Capacitatea juridică apare ca o premisă inițială, legală și teoretică a calității unui individ de a fi subiect de drept, fiind deci „o condiție sine-qua non a drepturilor și obligațiilor ce revin sau incumbă părțile într-un raport juridic”¹⁹⁵

4. Studiu de caz: Pregătirea educatorilor: competență și responsabilitate socială

Preliminarii

Educația este sectorul principal în care o țară civilizată investește continuu pentru a asigura dezvoltarea durabilă a societății, iar progresul tehnico-științific în toate sferile socioeconomice este determinat în mod direct de politicile educaționale promovate și implementate de stat. Cert este faptul că sectorul educațional își poate îndeplini misiunea doar dacă resursa umană este una de calitate. În prezent, Republica Moldova se confruntă nu doar cu probleme ce țin de calitatea resursei umane, dar și cu o penurie de cadre ce afectează direct calitatea și relevanța educației. Profesia didactică a încetat să mai fie o alternativă atractivă de carieră pentru tineri, inclusiv din cauza imaginii și a statutului social necorespunzător importanței pe care o are, așa cum o demonstrează mai multe cercetări¹⁹⁶.

Experiența statelor europene

Referitor la formarea inițială pentru profesia didactică, constatăm că, **în țările europene există două modele principale pentru organizarea studiilor: modelul simultan și modelul consecutiv**. Unele țări asigură ambele opțiuni. În *modelul simultan*, studiile profesionale încep o dată cu studiul celorlalte discipline, iar în *modelul consecutiv* există o a doua fază distinctă pentru studiile profesionale, după terminarea altor studii.

În ceea ce privește nivelul de școlarizare al viitorilor profesori care vor preda în învățământul secundar, în toate țările Europei pregătirea se realizează la nivelul învățământului superior.

Durata programelor de pregătire a cadrelor didactice pentru învățământul secundar este diferită de la o țară la alta, dar se constată că, în majoritatea țărilor, durata tradițională

¹⁹³ IBIDEM.

¹⁹⁴ POPA, Nicolae. Teoria generală a dreptului, București: Editura Actami, 1996, p.30.

¹⁹⁵ IBIDEM.

¹⁹⁶ BEZEDE, Rima Valențele imaginii și statutului cadrului didactic în context actual.

este de patru ani sau patru ani și jumătate, realizându-se concomitent cu pregătirea de specialitate a absolvenților.

Din punct de vedere al componentelor sale, pregătirea inițială a viitorilor profesori este alcătuită din pregătirea generală (desfășurată în mediul universitar, pentru a aprofunda cunoștințe teoretice din domeniul pe care îl vor predă și din domeniul științelor educației) și pregătirea profesională (dobândită în timpul practicii pedagogice din instituțiile de învățământ).

Unul dintre elementele cheie în pregătirea profesorilor este asigurarea combinației potrivite dintre teorie și practică.

În ceea ce privește momentul începerii programului de pregătire pentru cariera didactică, în cazul modelului simultan, accesul studenților în program are loc odată cu accesul în învățământul superior. În cazul modelului consecutiv, accesul este condiționat de obținerea diplomei de licență și de parcurgerea unor forme de selecție. Etapa finală de pregătire a profesorilor, la locul de muncă, pe care o întâlnim în câteva sisteme de învățământ europene, poate fi considerată o fază de tranziție între perioada de pregătire inițială din universități și intrarea în profesia didactică în calitate de profesor calificat.

Această etapă se caracterizează printr-o susținere profesională puternică și o supraveghere permanentă din partea unor mentori (tutori) cu experiență și aparține, de regulă, etapei formării inițiale.

Cadrul didactic nu este încă pe deplin calificat, de aceea este numit în continuare candidat sau cursant, chiar dacă desfășoară deja numeroase activități didactice la catedră.

Numai jumătate dintre țările din Europa oferă însă noilor profesori o anumită variantă de sprijin în primul lor an de predare.

În sistemele școlare există diverse prevederi pentru transferul din pregătirea inițială a profesorilor către activitatea profesională efectivă. De exemplu, durata programelor variază de la șapte luni la doi ani.

În majoritatea țărilor, profesorii mentori, adesea în cooperare cu directorul școlii sau alți profesori cu vechime, se ocupă de asigurarea instalării profesorilor.

Profesorii cu experiență, investiți cu rolul de tutori (mentori, formatori, consilieri, coordonatori), au sarcina de a oferi sprijin candidaților din trei puncte de vedere: antrenament pentru activitatea la catedră, cunoașterea și adaptarea la mediul școlar, monitorizarea și evaluarea activităților profesionale ale candidaților.

Prin urmare, se remarcă efortul sistemelor de învățământ din multe țări de a facilita tranziția viitorilor profesori spre activitatea profesională deplină.

Recrutarea profesorilor este o problemă în creștere în mai multe țări europene. Mai mulți profesori se vor retrage în următorii 5 – 10 ani și se dovedește dificil pentru profesia didactică să recruteze suficienți profesori calificați pentru a răspunde cererii. 47%), Germania și Letonia (ambele

45%). Nouă la sută dintre cadrele didactice din UE aveau peste 60 de ani. Din cauza tendințelor demografice, 16 țări se confruntă cu o populație de profesori îmbătrânită. Cele mai recente date Eurostat (3) arată că 36% dintre profesorii din școlile primare și secundare aveau 50 de ani sau mai mult în 2015. În Italia, mai mult de jumătate dintre profesori au căzut în această grupă de vârstă (57%). De asemenea, au fost înregistrate proporții mari în Bulgaria (48%), Estonia și Lituania (ambele iar cele mai mari cote din acest grup de vârstă au fost identificate din nou în Italia (18%) și Estonia (17%)¹⁹⁷.

În același timp, tendințele arată că un număr tot mai mare de profesori părăsesc profesia după numai câțiva ani, ceea ce reprezintă o mare problemă în unele țări¹⁹⁸. Astfel, comunitățile franceze și flamande din Belgia, Bulgaria, România, Suedia, Regatul Unit (Anglia), Elveția și Liechtenstein indică rate ridicate de plecare din profesie ca fiind una dintre provocările lor principale¹⁹⁹.

Mediul de lucru are o influență substanțială asupra satisfacției locului de muncă, iar acest lucru este valabil și pentru școală. Poveștile despre medii de lucru proaste influențează tinerii care se gândesc la o carieră în educație și fac ca profesorii deja stabiliți în profesia didactică să plece. În consecință, un mediu de lucru bun este decisiv pentru asigurarea calității muncii profesorilor, dar și pentru recrutarea și menținerea lor în sistem.

Managementul școlilor este, de asemenea, important pentru păstrarea profesorilor în sistem.

Este esențială protejarea securității și bunăstării profesorilor. Stresul și epuizarea profesorilor sunt principalele boli profesionale ale acestora. Cei care elaborează politici nu prea recunosc frecvența stresului în învățământ și impactul său asupra vieții personale a profesorilor, practicii din clasă sau comunității școlare în general, iar strategiile naționale lipsesc încă din multe țări.

Importanța acordată formării continue, cât și avantajele și dezavantajele ce decurg din realizarea ei au fost intens dezbătute și suscită în continuare polemici, toate acestea cu scopul îmbunătățirii învățământului european. În ultimele trei decenii, în învățământul mondial și cu precădere în cel european se observă transformări radicale (de ordin structural, conținut, durată etc.), acesta fiind perfectibil și în continuare, pentru a satisface cerințele societății la începutul noului secol și mileniu.

În toate statele Uniunii Europene, tot mai mult se are în vedere pregătirea aprofundată a cunoștințelor de specialitate și dobândirea de noi competențe profesionale. De asemenea,

¹⁹⁷ Comisia Europeană/ESCEA/Eurydice, 2018. Carierele cadrelor didactice în Europa: acces, progres și sprijin. Raport Eurydice. Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene,

http://publications.europa.eu/resource/ellar/435e941e-1c3b-11e8-ac73-01aa75ed71a1.0012.01/DOC_1

¹⁹⁸ ȘERBĂNESCU, Laura. Formarea profesională a cadrelor didactice-repere pentru managementul carierei. București, 2011, https://www.researchgate.net/publication/301823079_Formarea_profesionala_a_cadrelor_didactice_-_repere_pentru_managementul_carierei

¹⁹⁹ Comisia Europeană/ESCEA/Eurydice, 2018. Carierele cadrelor didactice în Europa: acces, progres și sprijin. Raport Eurydice. Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene,

http://publications.europa.eu/resource/ellar/435e941e-1c3b-11e8-ac73-01aa75ed71a1.0012.01/DOC_1

profesorii trebuie să realizeze o analiză pertinentă a procesului pedagogic, printr-o diagnoză și prognoză competentă, pentru a răspunde diverselor nevoi educaționale ale elevilor. Modalitatea prin care se organizează formarea continuă diferă de la o țară la alta, atât ca timp, cât și din punct de vedere al conținutului.

Sondajele arată că, deși profesorii participă la programe de dezvoltare profesională, aproape toate țările raportează dificultăți în îmbunătățirea abilităților acestora. Se sugerează că există o participare mai amplă la dezvoltarea profesională decât ar solicita cerințele minime. Este totuși dificil de estimat și analizat actualul volum al participării profesorilor. Aceasta se întâmplă în parte deoarece dezvoltarea profesională înglobează o varietate mare de activități care pot fi definite drept formale, nonformale și informale.

În același timp, majoritatea organizațiilor școlare nu sunt satisfăcute de calitatea și cantitatea programelor oferite în pregătirea la locul de muncă.

Mobilitatea este, de asemenea, o parte integrantă a dezvoltării profesionale și trebuie recunoscută ca atare. Recunoașterea cunoștințelor și abilităților acumulate prin studii sau munca în străinătate este un stimulent important pentru creșterea mobilității între profesori. Mobilitatea profesorilor poate asigura o ofertă echilibrată de posturi în toate regiunile și țările. În același timp, mobilitatea profesorilor trebuie să fie voluntară și să nu fie folosită de guverne doar ca mijloc de rezolvare a problemelor de ofertă de profesori la diferite niveluri ale educației, pentru reducerea costurilor educației sau angajarea profsoriilor. Politicile de mobilitate nu trebuie să priveze regiunile dezavantajate din punct de vedere economic de profesori calificați.

O profesie didactică mobilă trebuie să includă atât flexibilitatea dintre diferitele niveluri ale educației, cât și mobilitatea între țări. De asemenea, mobilitatea este importantă în pregătirea profesorilor și pentru a face față provocărilor claselor multiculturale.

Recomandările Comisiei Europene

Printre recomandările Comisiei Europene în domeniu, pentru țările membre, se remarcă *zece acțiuni-cheie*, inserate în documentele *Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes* și *Supporting the Teaching Professions for Better Learning Outcomes* (Strasbourg, 2012), care sînt perfect valabile și pentru sistemul educațional din Republica Moldova, punînd accentul pe îmbunătățirea calității resurselor umane, și anume:

Cinci acțiuni esențiale pentru sprijinirea profesorilor și a formatorilor de cadre didactice:

- definirea competențelor și a calităților necesare cadrelor didactice;
- actualizarea sistemului de recrutare a celor mai buni candidați pentru profesia didactică;
- asigurarea unui sprijin sistematic cadrelor didactice debutante pentru inserție profesională;
- revizuirea ofertei de formare continuă pentru asigurarea participării profesorilor în învățarea profesională prin colaborare pe tot parcursul activității;

– construirea dezvoltării profesionale a cadrelor didactice pe baza feedback-ului permanent privind performanța lor.

Trei acțiuni esențiale pentru consolidarea leadershipului educațional în școli:

– crearea condițiilor optime pentru ca managerii școlari să se concentreze asupra îmbunătățirii învățării, mai mult decât asupra administrării;

– îmbunătățirea mecanismelor de recrutare și menținere în școală a liderilor școlari;

– dezvoltarea căilor eficiente de evoluție profesională pentru leadershipul educațional.

- dezvoltarea resurselor umane în educație: de la idei strategice la acțiuni durabile

Două acțiuni esențiale pentru sprijinirea educatorilor/formatorilor de cadre didactice:

– dezvoltarea unui profil explicit al competențelor solicitate de la educatorii/formatorii de cadre didactice;

– consolidarea colaborării între toți actorii-cheie la toate etapele de pregătire a cadrelor didactice²⁰⁰.

Diagnosticul situației privind pregătirea și statutul cadrelor didactice în societatea din Republica Moldova

Pentru început vom invoca câteva dimensiuni statistice ale fenomenului abordat²⁰¹. Fiecare al patrulea profesor are vârsta între 50-59 de ani și majoritatea au peste 20 de ani experiență în domeniul învățământului. Numărul cadrelor didactice a scăzut considerabil, astfel încât în 2020 unui profesor îi reveneau 12 elevi, cu unul mai mult decât anul precedent, iar tinerii constituie aproape 10 la sută din totalul cadrelor didactice, arată datele publicate recent de Biroul Național de Statistică.

În anul de studii 2019/20, procesul educațional în instituțiile de învățământ primar și secundar general a fost asigurat de **27,4 mii de** cadre didactice. În anul școlar 2015-2016, numărul cadrelor didactice a fost cu **2000 mai mare**.

Așadar, putem observa că numărul profesorilor, aproape în toate categoriile de vârstă scade. Totuși, în ultimii patru ani, profesorii au îmbătrânit, astfel încât numărul cadrelor didactice care aveau peste 60 de ani și care sunt în pragul pensionării a crescut cel mai mult. Dacă în anul de studiu 2015-2016 profesorii cu vârsta de peste 60 de ani constituiau **15%**, în 2020 ei reprezentau tocmai **19,6%**. Adică, **fiecare al 5 profesor are vârsta de peste 60 de ani**²⁰².

Totodată, înaintarea în vârstă a corpului didactic nu este neapărat însoțită și de o creștere a calificării acestuia. Ponderea persoanelor cu grad didactic unu (8,6%) și superior (2,1%) în învățământul general este relativ mică, iar majoritatea lor o constituie cadre pensionare și pre-

²⁰⁰ DEZVOLTAREA resurselor umane în educație: de la idei strategice la acțiuni durabile / Centrul Educațional „Pro Didactica”; dir. de proiect: Rima Bezede; coord. de proiect: Lilia Nahaba. - Chișinău: Centrul Educațional ”Pro Didactica”, 2016 (Tipogr. „Bons Offices”). - 76 p. Apare cu sprijinul financiar al Fundațiilor pentru o Soc. Deschisă oferit prin intermediul Fundației Soros-Moldova, http://prodidactica.md/wp-content/uploads/2017/07/Dezvoltarea_resurselor_umane_%C3%AEn_educa%C8%9Bie.pdf

²⁰¹ <https://www.moldova.org/profesorii-tot-mai-batrani-si-mai-putini-situatia-pedagogilor-in-ultimul-an/>

²⁰² <https://www.moldova.org/profesorii-tot-mai-batrani-si-mai-putini-situatia-pedagogilor-in-ultimul-an/>

pensionare. Distribuția cadrelor de conducere după gradul managerial stabilește că 71,6% din conducătorii din învățământul general nu dispun de grad managerial. Această situație este acutizată de calitatea scăzută a cadrelor didactice tinere care acced în sistem: **specialitățile pedagogice înregistrează printre cele mai mici medii la admitere**, iar nota medie de absolvire a instituțiilor superioare și medii de învățământ pedagogic este de 7,80 ²⁰³ (acești indici reflectau realitatea la nivelul anului 2015, situație care nu s-a schimbat radical în anii ce au urmat).

Un segment important din tinerii din Republica Moldova, consideră facultățile cu profil pedagogic ca fiind un mediu accesibil de obținere a diplomelor de studii superioare. Materiile se consideră ușor de studiat, iar exigențele profesorilor sunt scăzute din cauza lipsei de concurență în aceste domenii de formare profesională. O bună parte a studenților din instituțiile cu profil pedagogic nu sunt motivați pentru cariera didactică și apreciază școala doar ca o instituție de rezervă pentru situațiile disperate, în lipsa unui alt loc de muncă. Această situație deschide posibilitatea intrării în sistemul educațional a cadrelor care, pe lângă motivația diminuată, abordează profesia didactică mai degrabă ca o sursă de venit, stabilitate, decât vocație. Pe termen lung, prestața profesională a angajaților demotivați generează scăderea prestigiului profesiei de pedagog în rândul viitorilor aspiranți²⁰⁴.

De asemenea, numărul profesorilor de până la 30 de ani a scăzut în ultimii patru ani cu **2,5%**. Dacă în anul de studiu 2015-2016 aceștia reprezentau **12,3%**, anul acesta ei sunt în proporție de **9,8%**. Adică, **fiecare al 10 profesor are mai puțin de 30 de ani**.

Cei mai mulți profesori din sistem au vârsta cuprinsă între 50-59 de ani. Totuși, există o ușoară scădere. În ultimii patru ani, numărul acestora a scăzut cu **0,2%** și astăzi constituie **26%** din totalul cadrelor didactice. Adică, **fiecare al 4 profesor are între 50-59 de ani**.

O scădere de **1,3%** se înregistrează la categoria de vârstă de 40-49 de ani. Astăzi, ei constituie **24,6%** din totalul cadrelor didactice. Adică, **fiecare al 5 profesor are între 40-49 de ani**.

Trebuie să menționăm că a scăzut și numărul profesorilor cu vârsta cuprinsă între 30-39 de ani cu **0,6%**. În anul de studii 2019-2020, aceștia reprezintă **20%** din totalul cadrelor didactice. Adică, **fiecare al 5 profesor are vârsta între 30-39 de ani. 57,7 % dintre toți profesorii au 20+ ani vechime în munca pedagogică** Ponderea femeilor a constituit **86,9%**, în timp ce femeile la funcții de conducere au constituit **91,3%**²⁰⁵.

Potrivit datelor prezentate de MECC, la începutul anului de studii 2019/2020 în instituțiile de învățământ general din țară se atesta 2174 de posturi didactice vacante. În pofida numărului mare de locuri vacante în sistemul de învățământ, tinerii nu se prea grăbesc să-și continue studiile la

²⁰³ PROGRAMUL NAȚIONAL PENTRU DEZVOLTAREA RESURSELOR UMANE DIN EDUCAȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 2016-2020 . Proiect. Chișinău, 2015, p.4.

²⁰⁴ PROGRAMUL NAȚIONAL PENTRU DEZVOLTAREA RESURSELOR UMANE DIN EDUCAȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 2016-2020 . Proiect. Chișinău, 2015, p. 5.

²⁰⁵ <https://www.moldova.org/profesorii-tot-mai-batrani-si-mai-putini-situatia-pedagogilor-in-ultimul-an/>

pedagogie, iar cei care absolveste facultățile de profil evită, de multe ori, să se angajeze în câmpul muncii. Conform datelor Biroului Național de Statistică cu privire la domeniul general de studii Științe ale educației, în anul 2017, la Ciclul I au absolvit instituțiile de învățământ superior 2097 de persoane și la Ciclul II – 1180, iar în anul 2018 la Ciclul I – 1721 de persoane și la Ciclul II – 1173²⁰⁶. Această analiză ne ajută să concluzionăm despre existența unei coerențe între numărul absolvenților instituțiilor de profil și necesitățile instituțiilor angajatoare, dar și a unui dezechilibru major între necesitățile instituțiilor angajatoare și angajarea în câmpul muncii a tinerilor absolvenți.

Relevant este un alt indicator pentru aceeași perioadă (2018/2019), și anume – Structura cadrelor didactice după stagiul de muncă (până la 2 ani, 2-5 ani, 5-10, 10-15, 15-20 de ani, peste 20 de ani). Astfel, conform datelor Biroului Național de Statistică, după vechimea în muncă procentajul este următorul: până la 2 ani – 4,6%; 2-5 ani – 6,2 %; 5-10 ani – 9,9 %; 10-15 ani – 10,4%; 15-20 de ani – 10,9%; peste 20 de ani – 58,0%.

Per ansamblu, profesia de pedagog nu este atractivă pentru tineri. Chiar dacă Guvernul a adaptat o serie de măsuri pentru a facilita inserția tinerilor pe piața muncii, efectele au fost limitate.

Programul guvernamental de susținere a cadrelor didactice tinere, aprobat în 2005, a avut efecte limitate: **20% din tinerii specialiști repartizați în cadrul programului au părăsit (către 2015) instituțiile educaționale la expirarea perioadei de acordare a subvențiilor**²⁰⁷.

Prestigiu profesiei de pedagog este funcție de recunoașterea socială a acesteia. La acest capitol situația rămâne a fi gravă în țară, chiar dacă „partea leului” din banii alocați sectorului educațional se distribuie pentru remunerarea muncii cadrelor didactice și a personalului auxiliar (circa 65-90% din banii alocați instituțiilor educaționale). Însă chiar și în aceste condiții, salariul mediu în sectorul educațional este mai mic, decât salariul mediu pe economie²⁰⁸.

Tabelul: Câștigul salarial mediu lunar în sistemul educațional din Republica Moldova²⁰⁹

Anul	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Salariu mediu pe economie, lei	3 765,1	4 172,0	4 610,9	5 084,0	5 697,1	6 446,4
Salariu mediu în învățământ, lei	3 007,7	3 357,4	3 813,6	4 017,7	4 459,0	5 147,4
În % față de salariul mediu pe economie	79,9	80,5	82,7	79,0	78,3 7	79,9

Carențele sus-menționate au condus la faptul că există o corelare insuficientă a formării inițiale cu cerințele sistemului educațional. Facultățile pedagogice nu au practica sistematică de a consulta managerii școlari sau propriii absolvenți, mentorii sau responsabili de practică din instituții sunt foarte slab plătiți sau neplătiți chiar pentru a oferi sprijin studenților

²⁰⁶ <http://statbank.statistica.md>

²⁰⁷ PROGRAMUL NAȚIONAL PENTRU DEZVOLTAREA RESURSELOR UMANE DIN EDUCAȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 2016-2020 . Proiect. Chișinău, 2015, p.4.

²⁰⁸ PRODAN-ȘESTACOVA, Liubovi. Asigurarea unei educații de calitate-obiectiv aș Agendei de Dezvoltare Durabilă 2030//materiale ale Conferinței științifico-practice internaționale, 22 mai 2020. Chișinău, 2020, http://aap.gov.md/files/publicatii/conferinte/2020/tpap_2020.pdf.

²⁰⁹ Educația în Republica Moldova, publicație statistică 2018/2019, Biroul Național de Statistică, 117 p. În: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Educatia/Educatie_2019

în timpul puținelor ore de practică, nereacționând, decât foarte puțini, la apelurile de voluntariat, lansate de universități.

Conținutul și structura modulului psihopedagogic nu asigură o formare inițială de calitate, susțin unii studenții și mulți angajatori. Această opinie nu concordă cu cea a cadrelor didactice universitare, care, anual, actualizează programele și oferă ce se poate mai mult și mai bine, în condițiile pe care le au.

Se remarcă prestația modestă a multor cadre didactice, pregătite încă în perioada sovietică, dar și cu posibilități foarte puține de perfecționare. Foarte puțini din ei cunosc o limbă străină de circulație europeană, ca să poată beneficia de programe europene de formare, dar și să poată participa la diferite conferințe științifice peste hotare sau să facă parte din echipe interculturale de cercetare. Schimbul de profesori cu țările europene este aproape inexistent, doar în unele situații cu caracter sporadic, bazat pe relații private. Instituțiile de învățământ superior investesc foarte puțin sau deloc în formarea profesorilor universitari, doar participarea în anumite proiecte internaționale oferă asemenea șanse, dar acestea nu poartă un caracter planificat, sistematic²¹⁰.

În prima versiune a Strategiei Educația 2030 este stabilit și diagnosticul situației în domeniul de care ne ocupăm. Principalele manifestări ale problemei resursa umană în sistemul educațional sunt următoarele:

- lipsa acută a cadrelor didactice și manageriale calificate la toate nivelurile sistemului de învățământ;
- nivelul scăzut de solicitare a profesiilor cu profil pedagogic;
- nivelul scăzut de motivație și satisfacție profesională;
- nivelul scăzut de angajare a tinerilor specialiști, în special în mediul rural;
- disparitățile rural-urbane în ceea ce privește profesorii calificați;
- raportul dintre numărul cadrelor didactice titulare cu grade didactice /titluri științifico-didactice și științifice și numărul total de cadre didactice titulare accentuează problema calității resursei umane;
- vârsta medie înaintată a personalului științifico-didactic;
- ponderea redusă a cadrelor științifico-didactice titulare;
- raportul inechitabil dintre doctori și doctori habilitați;
- ponderea redusă a cadrelor științificodidactice abilitate cu dreptul de a conduce doctorate;
- ponderea redusă a cadrelor științificodidactice tinere < de 35 de ani;
- mecanismul nefuncțional de atragere a tinerilor în cariera universitară;

²¹⁰ PROGRAMUL NAȚIONAL PENTRU DEZVOLTAREA RESURSELOR UMANE DIN EDUCAȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 2016-2020 . Proiect. Chișinău, 2015, p. 5.

- nivelul insuficient de cunoaștere a limbilor de circulație internațională, a TIC de către personalul științifico-didactic în vârstă;
- dezechilibru de gen la toate nivelurile²¹¹.

Toate aceste manifestări afectează funcționalitatea sistemului de învățământ.

Într-o formula mai concretă, aceste manifestări se prezintă astfel: Numărul cadrelor didactice din sistemul de învățământul de educație s-a redus cu peste 20% în doar 10 ani. La începutul fiecărui an de studii instituțiile de învățământ general din țară își reiau activitatea cu posturi didactice vacante, în special de educatori, profesori de matematică, profesori de limba și literatura română, fizică, educație fizică, limba engleză.

Reducerea numărului absolvenților de licee și opțiunile avantajoase de a-și continua studiile peste hotare, conduc la micșorarea constantă a admiterii și în universitățile cu profil pedagogic, ceea ce nu permite formarea de grupe academice la unele specialități și, respectiv, conduce la reducerea locurilor de muncă pentru cadrele științifico-didactice. Deși „înmatricularea” la facultățile pedagogice depășește de 2 ori „necesarul de cadre” estimat, rata angajării absolvenților în câmpul muncii rămâne sub limita necesarului de personal, deficitul de personal didactic menținându-se an de an. Chiar dacă numărul de absolvenți ai instituțiilor pedagogice depășește cu mai mult de 3 ori necesarul de cadre didactice, intră în sistem / se angajează doar circa 9% dintre aceștia²¹². O bună parte dintre tinerii specialiști abandonează profesia fie în favoarea altor profesii, fie migrează în căutarea unui salariu mai bun.

Depopularea localităților rurale (în special în rândul populației tinere) ca urmare a locurilor de muncă limitate, infrastructurii proaste, dar și a lipsei perspectivelor, cel puțin, pe termen mediu, pentru un standard de viață decent, determină lipsa acută a cadrelor didactice și manageriale calificate în mediul rural, în special a celor tinere. Disparitățile rural-urbane în ceea ce privește profesorii calificați subminează calitatea predării în mediul rural; fiecare al cincilea profesor din mediul rural nu deține niciun grad didactic, aceste discrepanțe conducând la rezultate mai mici ale educației în mediul rural, demonstrat de numărul de elevi ce nu promovează/ iau note joase la examenele de BAC.

Sistemul de învățământ național demonstrează în continuare dezechilibru de gen la toate nivelurile, în medie ponderea femeilor în sistem din totalul de cadre didactice constituind cca 70 la sută. Mai pronunțat în acest context rămâne învățământul primar și secundar general, numărul de cadre didactice femei prevalând semnificativ, comparativ cu numărul de cadre didactice bărbați. Scade motivația cadrelor didactice pentru avansare în carieră, respectiv, descrește numărul de profesori cu grade didactice/ cu titlu științific și științifico-didactic. Raportul dintre numărul cadrelor

²¹¹ PROGRAMUL de implementare a Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 ”EDUCAȚIA 2030”. Proiect în curs de elaborare. Versiunea Grupului de lucru la data de 30 martie 2021//https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Programul-Strategiei-Educatie-2030-Versiunea_01.pdf

²¹² PROGRAMUL de implementare a Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 ”EDUCAȚIA 2030”. Proiect în curs de elaborare. Versiunea Grupului de lucru la data de 30 martie 2021//https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Programul-Strategiei-Educatie-2030-Versiunea_01.pdf.

didactice titulare cu grade didactice /titluri științifico-didactice și științifice și numărul total de cadre didactice titulare accentuează problema calității resursei umane.

Calitatea studiilor superioare și a cercetării universitare este afectată de următorii factori care țin de resursa umană:

- vârsta medie înaintată a personalului științifico-didactic, ponderea redusă a cadrelor științifico-didactice titulare;
- raportul inechitabil dintre doctori și doctori habilitați;
- ponderea redusă a cadrelor științifico-didactice abilitate cu dreptul de a conduce doctorate;
- ponderea redusă a cadrelor științificodidactice tinere < de 35 de ani;
- mecanismul nefuncțional de atragere a tinerilor în cariera universitară;
- nivelul insuficient de cunoaștere a limbilor de circulație internațională, a TIC de către personalul științifico-didactic în vârstă.

În vederea depășirii situației nefavorabile în ceea ce privește calitatea resursei umane în sistemul de educație, este important să se cunoască etiologia problemei. **Principalii factori care au condiționat manifestările elucidate supra**, din perspectiva realității sociale din ultimii 10 ani, sunt:

- reducerea semnificativă a numărului de copii/elevi/studenti;
- provocările pieței muncii;
- condițiile sociale, economice, psihologice;
- emigrarea masivă a populației, inclusiv a cadrelor didactice;
- pierderea atractivității profesiei de cadru didactic;
- sistemul învechit de formare inițială și continuă a cadrelor didactice;
- lipsa coerenței și colaborării între structurile manageriale pe verticală și orizontală²¹³.

Formarea continuă a cadrelor didactice

Conținutul subiectelor dezbătute anterior ne permite să înaintăm ipoteza că și procesul de formare continuă a pedagogilor nu funcționează adecvat. Observațiile și studiile concrete confirmă această presupunere.

Sistemul de formare profesională continuă în domeniul activității didactice este adaptat insuficient la calificarea, performanța, necesitățile și programul de activitate al cadrelor didactice se explică prin formarea continuă prea teoretizată și care oferă puține experiențe avansate, inclusiv în instituțiile de stat (institute, centre de formare și universități) sprijinite și promovate oficial să presteze asemenea servicii, și prin calitatea nesatisfăcătoare a formatorilor, care nu întotdeauna corespunde așteptărilor și necesităților cadrelor didactice.

Programele de formare profesională în domeniul activității didactice nu sunt diversificate în baza necesităților de calificare. Pe de altă parte, au apărut instituții dubioase,

²¹³ PROGRAMUL de implementare a Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 "EDUCAȚIA 2030". Proiect în curs de elaborare. Versiunea Grupului de lucru la data de 30 martie 2021//https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Programul-Strategiei-Educatie-2030-Versiunea_01.pdf.

acreditate oficial, care oferă formare on-line sau tradițională, dar care nu se încadrează în limitele „bunului simț”, cum se pronunță beneficiarii: „Te duci, plătești, nu faci nimic, nu iei nimic, dar ai certificat cu credite”.

Delegarea cadrelor didactice la stagiile de formare conduce la perturbarea procesului de studiu, cu adevărat, în cazul în care școlile nu se implică în formarea în corpore, în cadrul instituției, a personalului didactic. În afară de aceasta, se creează și probleme legate de deficitul bugetar al multor școli, care nu pot să achite deloc formarea, cel puțin o dată la 3 ani.

Autoformarea prin masterat, doctorat etc. nu este apreciată și încurajată la justa valoare în actele normative cu privire la atestarea cadrelor didactice.

De asemenea, se constată un nivel scăzut al motivației cadrelor didactice pentru formare care se explică, în mare parte, prin lipsa unui sistem echitabil de retribuire a muncii în sistemul educațional, prin lipsa oportunităților de afirmare profesională și de avansare în cariera, dar și prin faptul că angajatorul nu asigură financiar formarea continuă a cadrelor didactice, în majoritatea instituțiilor.

Codul Educației menționează formarea continuă drept una dintre obligațiile cadrului didactic, dar nu oferă reglementări cu privire la cadrele didactice ce nu se vor conforma acestei obligații. Formarea continuă către 2015, prin Regulamentul de atestare a cadrelor didactice, este cea mai importantă formă de dezvoltare profesională și bază pentru confirmarea/conferirea de grade didactice. Grad didactic mai mare înseamnă salariu mai mare. Drept urmare, formarea continuă era percepută la acel moment ca o activitate în care trebuie să investești bani pentru a îndeplini criteriile pentru grad și a lua un salariu mai mare. O mică parte dintre cadrele didactice sunt conștincioase și înțeleg formarea continuă ca pe o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea/afirmarea profesională.

De asemenea, cu ocazia cercetării politicilor din domeniul resurselor umane, au fost identificate cadre didactice cu peste 25 de ani vechime care nu au participat niciodată la formarea continuă și nu au ținut mai mult decât gradul al doilea (nu puteau fi debutanți toată cariera).

Formarea profesională continuă a cadrelor didactice a fost afectată și de **management școlar de slabă calitate, cu lipsa competențelor manageriale și a culturii organizaționale, a standardelor profesionale pentru cadrele manageriale, care să asigure intrarea în sistem a persoanelor competente.** Practicile vicioase de până la intrarea în vigoare a Codului Educației de numire în funcție a directorilor de instituții de învățământ prin ordin, fără concurs, pentru o perioadă nedeterminată, nu au încurajat competiția și promovarea celor mai buni manageri în sector. Această stare de lucruri are drept consecință diverse blocaje: lipsa unui sistem de responsabilizare a managerilor bazat pe rezultate, incapacitatea lor de a face față

provocărilor din sistemul educațional, și foarte frecvent – incapacitatea managerilor școlari de a asigura susținerea financiară a formării continue a cadrelor didactice. Acestea au fost agravate prin practica de promovare în cariera managerială și didactică prin implicarea factorului politic (promovare pe linie de partid și „cumătrism”²¹⁴.

În același timp, nu poate fi ignorat faptul că există unele practici pozitive de asigurare totală a formării continue în instituție pentru toate cadrele didactice, organizată anual, cu experți invitați din diverse instituții, cu abordarea holistică a procesului educațional, dar acestea sînt foarte puține, raportate la scara întregii țări, în condițiile trecerii școlilor la autogestione financiară²¹⁵.

Toate aceste curențe se manifestau în condițiile în care întreaga teorie și practică a educației adulților, dezvoltate de-a lungul timpului, au evidențiat cu claritate legătura dintre nevoile de dezvoltare profesională sau personală și eficiența actului educativ. Din acest considerent se impune în domeniul formării continue a cadrelor didactice o abordare multidimensională a procesului, prin valorificarea articulațiilor interne ale formării profesionale și ale nevoilor de dezvoltare profesională chiar din faza de proiectare, în vederea asigurării și proliferării succesului

Ideea cea mai importantă din perspectiva sistemului de formare continuă a cadrelor didactice o reprezintă faptul că reformarea acestuia nu constituie un scop în sine, ci este o premisă pentru realizarea unei misiuni esențiale: cariera didactică (construcția unei cariere didactice reale, orientate, motivante și deschise pentru cadrele didactice)²¹⁶.

În opinia savanților autohtoni, Vicol N. și Butnaru, C. „formarea continuă a cadrelor didactice reprezintă un demers particularizat de educație a adulților, bazat pe achiziții de natură metodică și psihopedagogică conexe cu nevoile de dezvoltare profesională, realizat în scopul optimizării rezultatelor școlare și sociale ale elevilor”²¹⁷.

Cercetătoarea A. Afanas formulează următoarea definiție a acestui proces: „... un ansamblu de activități și practici educaționale, care vizează planificarea, organizarea, realizarea unui sistem de acțiuni necesare dezvoltării profesionale și personale ale cadrului didactic pentru amplificarea cunoștințelor, perfecționarea competențelor, analiza și dezvoltarea atitudinilor profesionale, vizând profesionalizarea carierei didactice în contextual provocărilor societale”²¹⁸.

În baza acestei definiții, putem constata următoarele:

²¹⁴ PROGRAMUL NAȚIONAL PENTRU DEZVOLTAREA RESURSELOR UMANE DIN EDUCAȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 2016-2020. Proiect. Chișinău, 2015, p. 5.

²¹⁵ PROGRAMUL NAȚIONAL PENTRU DEZVOLTAREA RESURSELOR UMANE DIN EDUCAȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 2016-2020. Proiect. Chișinău, 2015, p. 5.

²¹⁶ VICOL, Nelu, BUTNARU, Cristina. Formarea continuă a cadrelor didactice: nevoi și priorități de dezvoltare profesională. Chișinău, 2019, https://ise.md/uploads/files/1577092161_formarea_continua_a_cadrelor_didactice.pdf

²¹⁷ VICOL, Nelu, BUTNARU, Cristina. Formarea continuă a cadrelor didactice: nevoi și priorități de dezvoltare profesională. Chișinău, 2019, https://ise.md/uploads/files/1577092161_formarea_continua_a_cadrelor_didactice.pdf

²¹⁸ AFANAS, Aliona. Formarea profesională continuă a cadrelor didactice: repere conceptuale și metodologice. Chișinău, 2021, p.15.

Formarea profesională continuă a cadrelor didactice presupune *obiective strategice de dezvoltare personală și profesională*, realizarea cărora necesită:

- promovarea unui traseu de evoluție în cariera profesională, a criteriilor de acces și de evaluare, a competențelor aferente și corelarea acestora cu standardele educaționale, astfel dezvoltând continuu managementul serviciilor educaționale în sistemul de formare profesională continuă la nivel național;

- asigurarea calității serviciilor educaționale prin promovarea resurselor umane de calitate în sistemul de formare profesională continuă;

- consolidarea statutului profesional al formatorilor din educația adulților²¹⁹.

Dincolo de acest scop operaționalizabil din punct de vedere pedagogic, formarea continuă deschide o perspectivă mai difuză în timp, dar necesară perfecționării continue: autoformarea. După cum afirmă S. Cristea, „evoluția activității de perfecționare a cadrelor didactice are loc pe circuitul metodologic: formare inițială – formare continuă – autoformare. Sistemele (post)moderne de învățământ accentuează continuitatea celor trei secvențe de instruire permanentă congruente la nivel de politică a educației”²²⁰.

Atât în Republica Moldova, cât și în România, formarea continuă este inclusă în programul de perfecționare al oricărui profesor, alături de obținerea gradelor didactice și de alte activități dezvoltatoare de carieră, precum manifestările metodico-științifice, schimburile de experiență, mobilitățile de studiu etc.

Ca demers particularizat de educație a adulților, formarea continuă a cadrelor didactice se înscrie în sistemul formal de organizare a activităților care au ca scop profesionalizarea carierei.

Funcțiile formării continue sunt²²¹:

- *funcția de profesionalizare*, care vizează formarea unor competențe profesionale noi (metodologice, de comunicare și relaționare, de dezvoltare a carierei, competențe digitale etc.), în acord cu politicile educaționale și cu schimbările la nivel de sistem și/sau de proces – de exemplu: utilizarea la clasă a unei strategii bazate pe o inovație în științele educației, evaluarea conform noilor standarde impuse de politicile educaționale europene, folosirea computerului în activitatea de predare-învățare-evaluare;

- *funcția de adaptare profesională*, cu referire la dezvoltarea sau exersarea competențelor deja dobândite și la diversificarea contextelor didactice în care pot fi utilizate – de pildă capacitatea de a îmbina eficient metodele tradiționale de predare-învățare cu metodele interactive moderne;

²¹⁹ IBIDEM, p.15,16.

²²⁰ CRISTEA, S. CRISTEA S. Perfecționarea cadrelor didactice. 2007. <http://ro.scribd.com/doc/16646138/Perfecționarea-cadrelor-didactice>.

²²¹ VICOL, Nelu, BUTNARU, Cristina. Formarea continua a cadrelor didactice: nevoi și priorități de dezvoltare profesională. Chișinău, 2019, https://ise.md/uploads/files/1577092161_formarea_continua_a_cadrelor_didactice.pdf

-*funcția de angajare profesională*, care accentuează necesitatea folosirii competențelor într-un cadru profesional larg (de exemplu în activitățile extracurriculare, în managementul organizațional etc.) ceea ce presupune implicit o abordare bazată pe inițiativă și creativitate;

-*funcția de organizare socioprofesională*, cu rol în autoconștientizarea statutului de inovator în demersul educațional și identificarea, din proprie inițiativă, a circumstanțelor care permit schimbarea.

Obiectivele formării continue a cadrelor didactice trebuie să fie axate pe:

- dezvoltarea individuală și profesională prin achiziționarea de noi competențe;
- sporirea calității sistemului educațional;
- cunoașterea ambianței sociale;
- formarea/dezvoltarea ființei umane în contextul valorilor lumii contemporane²²².

Formarea profesională continuă este realizată prin: activități de formare metodică și psihopedagogică, implementate la nivelul catedrelor în instituțiile de formare profesională continuă, conferințe, seminarii, dezbateri sau alte forme speciale de formare, organizate la nivel interșcolar, teritorial și național; cursuri de perfecționare a pregătirii de specialitate, metodice și psihopedagogice. În cadrul stagiilor de formare profesională continuă este logic să se accentueze toate tipurile de competențe ale profesorului²²³.

Instituțiile prestatoare de programe de FPC sunt instituții de educație, în mare parte instituții de învățământ superior aprobate prin ordinul MECC n. 1469 din 31.12.2020 anexa 1 (din cele 12 autorizate, 1 institut de profil, 10 cu statut de universitate și 1 centru educațional). Acestea oferă în funcție de cerere stagii de FPC la nivel național (majoritatea) și în funcție de solicitare și disponibilitate – stagii de FPC la nivel local. Tematica stagiilor este destul de consistentă, însă principalele stagii de FPC solicitate și oferite sunt din categoria celor obligatorii – psihopedagogie, didactica disciplinei, TIC și Branding profesional.

Cadrele didactice / de conducere își poate perfecționa competențele profesionale la alegere în cele 12 instituții prestatoare de servicii de FPC: Institutul de Științe ale Educației, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți, Universitatea de Stat din Tiraspol, Universitatea de Stat din Comrat, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Academia de Studii Economice, AO Programul Educațional „Pas cu Pas”.

Pe parcursul ultimilor ani, deși observăm o profundă schimbare în abordarea FPC, încă există suficiente reminiscențe ale trecutului, în care formatorii sunt profesori universitari, unii fără a înțelege esența formării adulților (în lipsa unui standard ocupațional și a unei pregătiri adecvate pentru

²²² CARA A. Formarea/dezvoltarea profesională a personalului didactic la nivelul instituției școlare. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2006.

²²³ AFANAS, Aliona. Formarea profesională continuă a cadrelor didactice: repere conceptuale și metodologice. Chișinău, 2021, p.66

meseria de formator), stagiile de FPC se desfășoară în aceleași săli ca în studenție, nivelul de teorie al stagiilor mai rămâne destul de ridicat, rigiditatea conținuturilor, lipsa interactivității.

Totuși, starea de lucruri se schimbă treptat ca urmare a reformelor, a presiunii noilor politici educaționale și a bunelor practici evidențiate în proiectele cu finanțare externă. Odată cu trecerea la finanțarea prin taxe a stagiilor de FPC și noile legi cu privire la sursele de finanțare ale instituțiilor de învățământ superior, acest proces promovat de cadrele didactice a devenit o oportunitate de FPC, care nu putea fi neglijată. În consecință, instituțiile prestatoare de programe de FPC sunt într-o acerbă competiție de a atrage cadrele didactice pentru realizarea stagiilor de FPC obligatorie. Dimensiunea pozitivă constă în faptul, că s-a ajuns la o concurență privind creșterea calității stagiilor de FPC²²⁴.

Una dintre întrebările generate, în ultimii ani, de implementare a programelor de formare continuă este: în ce măsură răspund aceste demersuri nevoilor de dezvoltare profesională, dat fiind faptul că, dincolo de imperativele social-generale, există diferențe local-comunitare și individuale? Pentru că formarea continuă antrenează o multitudine de resurse și de particularități profesionale, reflectate atât în funcționarea instituțională, cât și în dinamica relațiilor interumane (cursanți, formatori, organizatori, reprezentanți legali ai furnizorilor etc.), un răspuns elocvent poate veni chiar de la beneficiarii programelor, mai precis de la cadrele didactice. Succesul unui program de formare continuă, adică realizarea obiectivelor reflectată în dezvoltarea competențelor profesionale, depinde nu doar de construcția pedagogică a acestuia, ci și de percepția individualizată a participanților²²⁵.

Așadar, cadrul didactic trebuie să fie, pe toată durata existenței sale, vigilent și activ cu privire la modalitățile de a-și menține capitalul de achiziții la nivel funcțional, prin reînnoiri și acumulări permanente, menite să faciliteze procesul de adaptare la schimbările inerente vieții. În acest sens, T. Callo²²⁶ avansează **ideea integralității în dezvoltarea profesională a cadrelor didactice**, care este un proces de re/conformare a spiritului la o dezvoltare generală și profesională, de dimensionare a activității școlare în raport cu realitatea educațională, cu obiectivele educaționale și individuale, cu formarea intelectuală a persoanei și cu formarea ei spirituală, având ca dimensiuni practice reflecția, învățarea și adaptarea.

În același timp, implementarea ideilor formulate supra poate genera o serie de dificultăți. Câteva dintre caracteristicile conceptului de educație permanentă, după cum sintetizează R.H. Dave²²⁷, sunt în măsură să evidențieze dificultățile de implementare socială a acesteia, ca proiect holistic:

– educația nu se termină odată cu școlarizarea instituționalizată, ci este un proces continuu, permanent. Educația permanentă se întinde pe durata întregii existențe a individului;

²²⁴ IBIDEM.

²²⁵ VICOL, Nelu, BUTNARU, Cristina. Formarea continuă a cadrelor didactice: nevoi și priorități de dezvoltare profesională. Chișinău, 2019, https://ise.md/uploads/files/1577092161_formarea_continua_a_cadrelor_didactice.pdf

²²⁶ CALLO, T. O pedagogie a integralității. Teorie și practică. Chișinău: CEPUSM, 2007. p. 54-55.

²²⁷ DAVE R. H. Educația permanentă și curriculumul școlar. Hamburg: Institutul pentru Educație, 1973, APUD: VICOL, Nelu, BUTNARU, Cristina. Formarea continuă a cadrelor didactice: nevoi și priorități de dezvoltare profesională. Chișinău, 2019, https://ise.md/uploads/files/1577092161_formarea_continua_a_cadrelor_didactice.pdf

– educația permanentă nu se limitează la educația adulților, ci cuprinde, unificator, toate stadiile educației: preșcolar, primar, gimnazial, liceal etc. În acest mod, educația permanentă surprinde, în mod global, evoluția omului;

– educația permanentă reprezintă o abordare dinamică, ce permite adaptarea mijloacelor de învățare la condițiile impuse de dezvoltarea continuă.

Unele dintre *direcțiile de eficientizare a formării continue a cadrelor didactice sunt:*

a) Directivele europene de actualitate

Conform teoriei capitalului uman, „guvernele ar trebui să privească formarea cadrelor didactice nu ca pe o cheltuială, ci ca pe o investiție care poate produce un imens beneficiu: educație de calitate pentru toți, de la primele niveluri de învățământ, constituind fundația pentru un învățământ profesional eficient și pentru învățământul superior și garantând că societatea cunoașterii este o societate a incluziunii. În sprijinul acestor demersuri, normele prevăd ca toate cadrele didactice, dincolo de rolul lor de *transmițător de cunoștințe*, să fie antrenate în sisteme de dezvoltare profesională care să asigure „valorificarea nevoilor specifice ale fiecărui elev, dezvoltarea autonomiei elevilor, dobândirea competențelor-cheie, adaptarea predării la mediile multiculturale; utilizarea noilor tehnologii”²²⁸.

În aceeași sursă se arată că „profesia de cadru didactic are caracteristici comune în întreaga Europă. Așadar, este necesară o viziune comună privind tipurile de aptitudini de care au nevoie profesorii, aplicată pe baza unor principii”. Aceste sugestii cu valoare de imperativ nu fac altceva decât să reitereze necesitatea formării continue, ca mijloc de dezvoltare profesională a cadrelor didactice, ai cărei beneficiari principali trebuie să fie elevii. Cei mai mulți furnizori de formare continuă din statele membre ale Uniunii Europene, și nu numai din această arie, se axează, în prezent, pe programe care încorporează nevoile generale de dezvoltare profesională, identificate la nivel de sistem.

b) Adaptarea formării continue la exigențele societății bazate pe cunoaștere. Educația la distanță

Multiplicarea și perfecționarea continuă a mijloacelor de comunicare a impus modificări atât la nivel de sistem și de instituție, cât și la nivel personal, datorate necesității dezvoltării competențelor digitale. Progresul tehnologic a reactualizat o perspectivă ce părea eludată într-un con de umbră: *educația la distanță*.

Internetul și computerul au devenit cel mai folosit cuplu tehnologic pentru comunicare rapidă, ignorând distanța și granițele dintre state. Toate facilitățile oferite de comunicarea virtuală au fost exploatate, incluzându-se între avantajele și posibilitatea educației la distanță. Însă ca orice curent

²²⁸ APUD: VICOL, Nelu, BUTNARU, Cristina. Formarea continua a cadrelor didactice: nevoi și priorități de dezvoltare profesională. Chișinău, 2019, https://ise.md/uploads/files/1577092161_formarea_continua_a_cadrelor_didactice.pdf

nou, educația la distanță a înregistrat și limite; mai mult decât atât, unele dintre acestea au fost semnalate de inovatorii sistemului și nu de adepții modelelor tradiționale de învățare.

c) Valorizarea nevoilor de dezvoltare profesională în construcția programelor de formare continuă

Pentru integrarea eficientă a trebuințelor profesionale în dinamica dezvoltării carierei, vom realiza, mai întâi, o *delimitare conceptual-disociativă a sintagmelor nevoie de dezvoltare profesională și nevoie de formare continuă*. Prima are un caracter general, complex și include totalitatea cerințelor de asociere, la nivel funcțional, a competențelor profesionale prezente, cu cele necesare adaptării muncii la dinamica evolutivă a acesteia. În vederea rezolvării decalajelor între competențele deținute, la un moment dat, de un adult, și cele necesare exercitării actualizate a profesiei, există o multitudine de posibilități, printre care și formarea continuă.

Așadar, dezvoltarea profesională se poate realiza pe mai multe căi decât formarea continuă și nu toate trebuințele pot fi acoperite prin acest proces. Nevoile de formare continuă trebuie extrase din cele de dezvoltare profesională, printr-un proces de analiză vigilentă și exhaustivă. Totuși, unele trebuințe pot fi întâmpinate atât prin intermediul programelor de formare continuă, cât și prin alte activități de dezvoltare profesională, iar calea cea mai sigură de profesionalizare permanentă este fuziunea acestor demersuri. De exemplu, în domeniul educației, cadrele didactice își pot dezvolta cariera atât prin participarea la cursurile de formare continuă, urmată de aplicarea la clasă a noilor achiziții, cât și prin implicarea în activități cu caracter metodic-științific precum: cercurile pedagogice, conferințele, simpoziioanele, schimburile de experiență, proiectele educaționale etc.

Remarcăm complexitatea analizei nevoilor de dezvoltare profesională, dar și dificultatea generată de necesitatea existenței a doi factori care acționează convergent: viziunea realistă asupra stadiului prezent și claritatea anticipativă a investigatorului. Exemplificăm prin ideea că *dezvoltarea profesională vizează o multitudine de componente, care trebuie abordate ca sistem, nu ca o simplă alăturare sau însumare de nevoi identificate printr-un instrument oarecare: comportamentul, atitudinile (față de munca proprie, față de colegi, față de public etc.), aptitudinile ce necesită armonizare cu evoluția științifică și tehnologică, cunoștințele și competențele profesionale*.

În acest context, în care se încadrează și cariera didactică, remarcăm că *particularizările nevoilor de dezvoltare profesională sunt esențiale pentru asigurarea eficienței programelor de formare continuă*. Fiecare profesor, fiecare instituție școlară și fiecare comunitate se raportează la un specific în care sunt incluse caracteristicile socio-psiho-fizice ale celor doi poli ai educației (elevii și cadrele didactice), cultura organizațională și ethosul comunitar.

*Formarea continuă a cadrelor didactice reprezintă un demers particularizat de educație a adulților, bazat pe achiziții de natură metodică și psihopedagogică conexate cu nevoile de dezvoltare profesională, realizat în scopul optimizării rezultatelor școlare și sociale ale elevilor*²²⁹.

Necesitatea inovării sistemului de formare continuă a cadrelor didactice, *recomandată de directivele europene*, se află în strânsă legătură cu nevoile individuale de dezvoltare profesională

Funcția de organizare socioprofesională a formării continue trebuie să devină o realitate practică, vizibilă la scară largă, în vederea asigurării progresului și adaptării actului educațional la problematica clasei de elevi.

Unul dintre răspunsurile la problematica actuală a învățării la vârsta adultă este *educația la distanță* cu ajutorul suportului multimedia.

Sistemul de formare mixt („blended-learning”), pe care îl considerăm o soluție rezolutivă pentru problematica învățării la vârsta adultă în contemporanitate, are următoarele avantaje: *este orientat spre nevoile formabilului, spre autoformare, limitează costurile materiale și temporale, de asemenea este adaptat tendințelor de evoluție tehnologică.*

În actualitate, dezvoltarea profesională necesită abordări sistemice, în care nevoile specifice profesiei trebuie să aibă congruență atât cu cele individuale, cât și cu cele social.

CONCLUZII:

Sistemul actual de formare inițială și continuă a cadrelor didactice nu asigură calitatea necesară a acestora pentru a răspunde provocărilor unei societăți în schimbare. Cerințele actuale pentru formarea cadrelor didactice sunt definite în mare parte prin cantitatea programelor educaționale și mai puțin prin calitatea acestora. O bună parte a cadrelor didactice sunt pregătite conform programelor profesionale depășite, iar discrepanța dintre teoria învățată și competențele solicitate la angajare nu motivează elevii și studenții să aibă o atitudine perseverentă în procesul educațional. Instituțiile de învățământ continuă, în mare parte, să formeze pedagogi conform principiilor învechite care se axează pe reproducerea mecanică a subiectelor de către elevi și centrată pe cadrul didactic (și același lucru se întâmplă la formarea continuă, care urmează cerințe destul de rigide în bază de cursuri);

Sistemul educațional nu asigură condiții adecvate/suficiente pentru menținerea și stimularea performanței profesionale a cadrelor didactice. Din acest motiv, anual, planul de înmatriculare la buget pentru domeniul științe ale educației nu este valorificat în proporție de 20-30%. Sistemul educațional național are în ultimii ani o insuficiență de circa 2000 de cadre didactice, inclusiv 800 pentru educația timpurie;

Cultura organizațională slabă la nivelul întregului sistem nu stimulează dezvoltarea profesională. Formarea inițială și continuă este importantă, dar nu este suficientă. Pentru dezvoltarea

²²⁹ VICOL, Nelu, BUTNARU, Cristina. Formarea continuă a cadrelor didactice: nevoi și priorități de dezvoltare profesională. Chișinău, 2019, https://ise.md/uploads/files/1577092161_formarea_continua_a_cadrelor_didactice.pdf.

profesională trebuie să existe o cultură organizațională adecvată. Administrațiile școlare au nevoie de mai mult sprijin pentru a crea și menține o cultură de învățare, bazată pe respect față de sistemul educațional, instituția educațională, cadre didactice, elevi și părinți;

Sistemul este birocratizat și gestionează defectuoas timpului cadrului didactic. Spiritul de centrare pe cel ce învață se pierde într-o cultură care urmărește controlul asupra cadrelor didactice. În aceste circumstanțe, activitatea cadrelor didactice este concentrată asupra raportărilor în detrimentul profesionalizării, inițiativei, gândirii reflexive și creativității.

Educația este insuficient integrată/corelată cu activitățile din domeniile cercetării și inovației, fapt ce se răsfrânge negativ atât asupra calității procesului de instruire, cât și asupra situației din domeniul cercetării, dezvoltării și inovării. Tot mai puțini tineri optează pentru o carieră științifică²³⁰.

Viziuni strategice privind îmbunătățirea situației în domeniu

În proiectul Strategiei Educației 2030 sunt preconizate și o serie de obiective orientate spre îmbunătățirea calității resurselor umane din domeniul educației. Invocăm ideile-cheie preconizate:

OBIECTIVUL STRATEGIC nr.3

Calitatea cadrului didactic – calitatea educației – calitatea resurselor umane – calitatea economiei: Asigurarea cu resurse umane de calitate în învățământ capabile să realizeze educație de calitate care ar promova oportunități de învățare pentru toți astfel, încât până în anul 2030 necesitatea de cadre didactice, științifico-didactice să fie asigurată cu cel puțin 95%.

Obiectivul general nr.3.1: Atragerea, motivarea tinerilor pentru cariera didactică/ științificodidactică/ de cercetare, formarea profesională inițială și facilitarea angajării și inserției profesionale a absolvenților instituțiilor cu profil pedagogic, astfel încât vârsta medie a cadrelor didactice/ științifico-didactice din sistem să se micșoreze cu cel puțin 5 ani către anul 2030.

Obiectivul specific nr.3.1.3: Facilitarea studenților instituțiilor cu profil pedagogic prin-un pachet social și educațional, astfel încât până în anul 2030 să crească cu cel puțin 50% numărul de candidați la specialitățile pedagogice, cu o medie nu mai mică de 8 puncte la examenul de BAC.

Obiectivul specific nr.3.1.4: Modernizarea curriculumului și procesului de formare profesională inițială a cadrelor didactice, psihologilor școlari (altor categorii de specialiști) din perspectiva interconexiunii noilor tehnologii informaționale, pedagogice/ didactice și a bunelor practici europene.

Obiectivul specific nr.3.1.5: Facilitarea angajării în câmpul muncii, inserției profesionale și monitorizarea traseului profesional al absolvenților instituțiilor de învăță-mânt pedagogic, astfel rata angajării și inserției profesionale să crească cu cel puțin 10% anual.

Obiectivul general nr.3.2: Sporirea atractivității profesiei de cadru didactic/ științifico-didactic, psiholog școlar, manager educațional și menținerea cadrelor performante în sistemul de

²³⁰ HOTĂRÂREA de Guvern nr.377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldoca 2030”//Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr.153-158, art.508.

învățământ, prin dezvoltarea unui sistem integrat de management al performanței și avansării în carieră, motivare și stimulare a performanței profesionale, astfel încât rata abandonului profesional să se diminueze cu cel puțin 10% anual.

Obiectivul general nr.3.3: Modernizarea sistemului și a procesului de formare profesională continuă a personalului didactic (altor specialiști)/ științifico-didactic, managerial din perspectiva motivării pentru învățare pe tot parcursul vieții, astfel încât procentul calității resursei umane din sistem să crească cu cel puțin 5% anual²³¹.

În vederea realizării finalităților trasate este necesar să fie precizat structura / structurile care elaborează metodologia formării profesionale a cadrelor didactice. În prezent, Institutul Național de Științe ale Educației și universitățile joacă oarecum un rol de lider în stabilirea direcției de dezvoltare profesională a profesorilor, dar acest rol nu este clar definit. Deoarece multe dintre responsabilități sunt noi sau în tranziție de la o entitate la alta, rolurile și liniile de colaborare dintre acestea nu sunt în prezent clar definite²³².

5. Aplicații

Enunțuri esențiale:

Termenul **structură socială** se referă la modul în care societatea este organizată, mod care constituie contextul în care indivizii se poziționează în spațiul social, își definesc comportamentele și interacționează între ei;

Structura socială este concepută din următoarele trei perspective:

1. structura socială reprezintă totalitatea grupurilor, claselor, păturilor sociale;
2. structura socială desemnează totalitatea organizațiilor sociale și instituțiilor sociale;
3. structura socială reprezintă totalitatea statuturilor sociale aflate în relații de interdependență.

Statusul reprezintă poziția unui individ sau a unui grup în cadrul unui sistem social; *statusul reflectă ansamblul comportamentelor la care individul se poate aștepta în mod legitim din partea celorlalți membri ai grupului sau ai colectivității din care face parte.*

statusurile sociale pot fi grupate în trei categorii :

- a) staturse biologice;
- b) staturse familiare;
- c) staturse extrafamiliale.

Statusurile cu care oamenii se nasc sunt denumite **statusuri atribuite**;

²³¹ PROGRAMUL de implementare a Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 "EDUCAȚIA 2030". Proiect în curs de elaborare. Versiunea Grupului de lucru la data de 30 martie 2021//https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Programul-Strategiei-Educatie-2030-Versiunea_01.pdf.

²³² ANALIZA evaluării în sistemul educațional. Iulie 2019.

UNICEF//<https://www.unicef.org/moldova/media/5126/file/Analiza%20evalu%C4%83rii%20%C3%AEn%20sistemul%20educa%C5%A3ional%20.pdf>.

Statusurile pe care oamenii le obțin cel puțin parțial ca rezultat a ceea ce ei fac sunt denumite **statusuri dobândite**;

Ierarhia, și, corespunzător, **prestigiul statusurilor** se constituie în rezultatul influenței următorilor doi factori :

a) importanța reală pentru dezvoltarea societății a funcțiilor respective și

b) sistemul valoric al culturii date, în baza căruia are loc „cântărirea”, evaluarea funcțiilor sociale;

Rolul reprezintă aspectul dinamic al statusului, adesea fiind considerat sinonim cu statusul. El este dat de ansamblul așteptărilor pe care le au ceilalți față de la voi;

- Sectorul educațional își poate îndeplini misiunea doar dacă resursa umană este una de calitate;

- În ceea ce privește nivelul de școlarizare al viitorilor profesori care vor predă în învățământul secundar, în toate țările Europei pregătirea se realizează la nivelul învățământului superior;

- Referitor la formarea inițială pentru profesia didactică, constatăm că în țările europene există două modele principale pentru organizarea studiilor: modelul simultan și modelul consecutiv;

- Potrivit datelor prezentate de MECC, la începutul anului de studii 2019/2020 în instituțiile de învățământ general din țară se atesta 2174 de posturi didactice vacante;

- La începutul fiecărui an de studii instituțiile de învățământ general din țară își reiau activitatea cu posturi didactice vacante, în special de educatori, profesori de matematică, profesori de limba și literatura română, fizică, educație fizică, limba engleză;

- Chiar dacă numărul de absolvenți ai instituțiilor pedagogice depășește cu mai mult de 3 ori necesarul de cadre didactice, intră în sistem/ se angajează doar circa 9% dintre aceștia;

- Sistemul de învățământ național demonstrează în continuare dezechilibru de gen la toate nivelurile, în medie ponderea femeilor în sistem din totalul de cadre didactice constituind cca 70 la sută;

- Raportul dintre numărul cadrelor didactice titulare cu grade didactice /titluri științifico-didactice și științifice și numărul total de cadre didactice titulare accentuează problema calității resursei umane;

- Formarea continuă a cadrelor didactice reprezintă un demers particularizat de educație a adulților, bazat pe achiziții de natură metodică și psihopedagogică conexate cu nevoile de dezvoltare profesională, realizat în scopul optimizării rezultatelor școlare și sociale ale elevilor;

- Strategia Educație 2030 prevede: Asigurarea cu resurse umane de calitate în învățământ capabile să realizeze educație de calitate care ar promova oportunități de învățare pentru toți astfel, încât până în anul 2030 necesitatea de cadre didactice, științifico-didactice să fie asigurată cu cel puțin 95%.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. O persoană deține simultan mai multe statusuri sociale cărora le sunt asociate roluri sociale diferite. Cum ar arăta o listă a statusurilor sociale deținute de dumneavoastră: Care dintre ele sunt statusuri prescrise și care sunt statusuri dobândite? Ce roluri sociale sunt asociate cu fiecare dintre aceste statusuri?
2. În ce rol vă simțiți cel mai bine?
3. Ce rol (dramatic) v-ar plăcea să jucați ? De ce?
4. Aveți un model în viață? Dacă nu, gândiți-vă la personalități istorice, persoane literare, persoane din viața voastră. Pe cine ați ales?
5. Ce rol credeți că joacă modelul în viața voastră? De ce ?
6. Identificați calitățile ce v-au condus la această alegere!
7. Unele staturse sunt atât de proeminente încât se transformă în staturse principale indiferent de setul de staturse al individului respectiv. De exemplu, statusul de fost deținut, campion olimpic. Numiți încă 3-4 staturse de acest gen;
8. Apare neconcordanța între staturse în cazul în care un preot devine deputat în Parlamentul Republicii Moldova ? ;
9. Determinați dacă statursele „împărat”, „senator”, „președinte”, „socru”, „duce”, „boer”, „domnitor”, „moldovean” sunt staturse atribuite ;
10. Divizați statursele personale, ale părinților și cunoșcuților Dvs în staturse atribuite și staturse câștigate ;
11. Căutați în literatura istorică națională descrierea simbolurilor, ce aparțineau în sec. al XIX-lea diverselor categorii sociale și profesii. Urmăriți cum au evoluat acestea în sec. al XX-lea, ce elemente au dispărut, ce elemente noi au apărut în simbolica respectivă ;
12. Caracterizați simbolica statusului tineretului din sec. al XIX-lea și al XX-lea – înc. sec. XXI.
13. Elaborați o listă cu roluri sociale care au existat în Republica Moldova până la 1991 și mai apoi au dispărut;
14. Enumerați un set de roluri care nu au existat în țara noastră până la 1991 și au apărut mai târziu;
15. Elaborați o listă cu roluri sociale care au existat până la 1991 în Republica Moldova și există și acum;
16. Statusul de *medic* , în viziunea lui **Tacott Parsons** se definește prin următoarele :
 - competență tehnică;
 - specificitate profesională;
 - neutralitate afectivă;
 - dezinteres;

- altruism.

Statusul de *bolnav*, grupează următoarele elemente :

- scutirea de responsabilitate;
- dreptul necondiționat de ajutor;
- obligația de a coopera la însănătoșire.

Pornind de la acest exemplu, stabiliți elementele definiției ale perechii de statusuri : profesor-student;

17. Uniforma (medicul, militarul) reprezintă un simbol prin care poate fi recunoscut statusul persoanei. Exemplificați prin alte simboluri elemente din diferite statusuri.

18. Ce probleme există în Uniunea Europeană la capitolul resursa umană în sistemul de educație?

19. Identificați factorii care conduc la descreșterea prestigiului profesiei de pedagog din perspectiva realității din Republica Moldova.

20. Care este calitatea pregătirii cadrelor didactice în USARB?

21. Demonstrați necesitatea modernizării formării profesionale inițiale și continue a cadrelor didactice.

22. Estimați prevederile Strategiei Educația 2030 cu privire la îmbunătățirea calității resursei umane în sistemul educațional din Republica Moldova.

23. Determinați rolul USARB în formarea continuă a cadrelor didactice (analizați SITE-ul USARB și elaborați un Ghid de interviu semistructurat în vederea obținerii datelor suplimentare de la Directorul Centrului de formare profesională continuă din Cadrul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Bibliografie selectivă:

1. GROSU, Nicolae. Esențele sociologiei. București: Editura militară, 1997;
2. DICȚIONAR de sociologie. Coordonatori : Zamfir, Cătălin, Vlăsceanu, Lazăr, București, 1993;
3. AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală. Institutul european, Iași, 2003;
4. Dicționar de sociologie, Coordonatori : Raymon Boudon și a. Univers enciclopedic, București, 1996;
5. ШТОМПИКА, П. Понятие социальная структура: попытка обобщения//Социологические исследования, 2001, №9, p. 3-13
5. Шубрт И. Социальная роль-забытая тема социологии//Социологические исследования, №6, 2017.
6. Comisia Europeană/ESCEA/Eurydice, 2018. Carierele cadrelor didactice în Europa: acces, progres și sprijin. Raport Eurydice. Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, <http://publications.europa.eu/resource/cellar/435e941e-1c3b-11e8-ac73->

7. BOLBOCEANU A., VRABII V. Dezvoltarea personală a cadrului didactic ca organizator al cunoașterii și facilitator motivațional. Chișinău: IȘE (Tipogr. Print-Caro), 2018;
8. GAGAUZ, O. Alegerea profesiei și aspirațiile tinerilor privind învățământul superior din R. Moldova. 2018.
9. NEGURĂ, P. Atractivitatea profesiei didactice în rândul tinerilor: o scurtă analiză, urmată de câteva recomandări de politici. Studiu prezentat în cadrul unui eveniment COMPEC, 2018.
10. PATAKI, et al. Studiul privind măsurile de politici pentru îmbunătățirea atragerii, pregătirii și menținerii personalului didactic în sistemul de învățământ din Republica Moldova, elaborat în cadrul Programului Suport pentru Reforma Educației în Republica Moldova (OSF-SUPREM), susținut de către Fundațiile pentru o Societate Deschisă, prin intermediul Fundației Soros- sectorul educațional își poate îndeplini misiunea doar dacă resursa umană este una de calitate Moldova, 2015.
11. POGOLȘA L., AFANAS A. (coord.). ș.a. Formarea profesională continuă în Republica Moldova. Un studiu comprehensiv privind sistemul de formare profesională continuă a cadrelor didactice. Chișinău: Tipografia „Impressum”, 2017.
12. Programul Național de Dezvoltare a Resurselor Umane (proiect) a fost elaborat în cadrul Programului Suport pentru Reforma Educației în Republica Moldova (OSF-SUPREM), susținut de către Fundațiile pentru o Societate Deschisă, prin intermediul Fundației Soros-Moldova, 2015.
13. PROGRAMUL de implementare a Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 ”EDUCAȚIA 2030”. Proiect în curs de elaborare. Versiunea Grupului de lucru la data de 30 martie 2021//https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Programul-Strategiei-Educatie-2030-Versiunea_01.pdf
14. ȘERBĂNESCU, Laura. Formarea profesională a cadrelor didactice – repere pentru managementul carierei. Bucureți, 2011;
15. ZGAGA P. Formarea cadrelor didactice. Experiențe europene. București: Editura Universitară, 2007.
16. VICOL, Nelu, BUTNARU, Cristina. Formarea continua a cadrelor didactice: nevoi și priorități de dezvoltare profesională. Chișinău, 2019, https://ise.md/uploads/files/1577092161_formarea_continua_a_cadrelor_didactice.pdf;
17. SAVVA, Marianna. Specificul structurii personalității cadrului didactic: abordări teoretice??Studia Universitatis Moldaviae, 2018, nr.5. Seria Științe Sociale, http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/10.p.67-76_115.pdf
18. ЗАСЫПКИН В.П., ЗБОРОВСКИЙ Г.Е., ШУКЛІТНА Е.А. Учителство как социально-профессиональная общность//Социологическое исследование, 2015, №2, с. 113-122;
19. ПРОКАЗИНА, Н.В., ЛАНЦЕВ В.Л. Роль общественно-профессиональгых объединений педагогов в условиях ыдернизации системы образования//Вестник Института социологии,

Cursul 5: Stratificarea și mobilitatea socială

1. Stratificarea socială
 - 1.1 Conceptul de stratificare socială
 - 1.2 Profilul stratificării sociale în societățile occidentale. Rolul straturilor de mijloc în funcționarea societății.
 - 1.3 Particularitățile stratificării societății din Republica Moldova
2. Mobilitatea socială
3. Migrația-formă a mobilității sociale
4. Sărăcie și excluziune socială.
5. Aplicații

1. Stratificarea socială

1.1 Conceptul de stratificare socială

În cadrul subiectului precedent am remarcat că staturile sociale sunt ierarhizate și stratificate în funcție de rolurile care le sunt aferente și de modul în care se corelează unele cu altele. **În sens foarte general stratificarea socială** denotă procesul de intrare a indivizilor sau grupurilor în statusul care redă o anumită poziție socială aflată în cadrul unei ierarhii de natură să impună relații de subordonare și de supraordonare.

În literatura sociologică, **conceptul de stratificare socială se utilizează în mai multe sensuri, dintre care cel mai larg este acela care implică orice formă de diferențiere socială capabilă să decupeze în societate grupări aflate într-o relație de ordine totală sau parțială.** Alteori, termenul de stratificare socială se aplică numai în cazul utilizării unor criterii specifice de clasificare, ca, de pildă, cele legate de putere, venituri, ocupații, prestigiu social, nivel de instrucție etc. Luată **în sensul său general, noțiunea de stratificare socială identifică cu sau o include pe cea de structură socială.** În acest din urmă caz, teoria stratificării sociale, fie că abordează în chip distinct problematica structurii de clasă a societății, fie că încearcă eliminarea de facto a acesteia din câmpul cercetării sociologice, identificând clasa cu straturile sociale, atunci când termenul de clasă mai este folosit²³³.

icționar susține că stratificarea poate fi definită drept *inegalități structurale între diverse grupuri de oameni*²³⁴. Este necesar să ne gândim la stratificare ca la straturile geologice de rocă de la

²³³ DICȚIONAR de sociologie, coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, p.606.

²³⁴ GIDDENS, Anthony. Sociologie. București: BIC ALL, 2000, p.264.

suprafața pământului. Se poate considera că societățile sunt alcătuite din mai multe straturi într-o ierarhie, cele mai favorizate aflându-se în vârf, iar cele mai puțin privilegiate în partea de jos.

Inegalitatea socială - premiză fundamentală a stratificării sociale. Discursuri asupra originii inegalității sociale.

Baza stratificării o constituie inegalitatea naturală și socială a indivizilor. **Inegalitatea naturală** (deosebirile dintre indivizi condiționate de particularitățile fiziologice și psihologice) nu sunt chiar atât de inofensive; ele pot servi drept premiză pentru apariția raporturilor de inegalitate între indivizi. Cei puternici se impun în fața celor slabi, cei șmecheri obțin victoria asupra indivizilor naivi. O femeie frumoasă întotdeauna are superioritate față de celelalte, ei multe i se iartă, iar realizarea dorințelor ei devin pentru mulți bărbați o obligație benevolă.

Totuși, caracteristica principală a societății omenești o constituie **inegalitatea socială**. Sunt sociale acele deosebiri care își au originea în diferiți factori sociali: diviziunea muncii (lucrătorii muncii intelectuale și muncii fizice), modul de viață (populație urbană și populație rurală), rolurile sociale (tată, medic, activist politic) etc. Deosebirile sociale se pot suprapune asupra celor naturale, când, bunăoară, devine savant un om deștept, talentat.

Societatea nu este numai diferențiată, ci este alcătuită din multiple grupuri, clase sociale, comunități, este ierarhizată. În cadrul ei unele pături întotdeauna au o putere, bogăție, privilegii decât alții.

Poate oare să funcționeze societatea fără inegalitate socială? Asupra acestei întrebări au meditat multe minți omenești. Probabil, pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să ne lămurim cauzele care determină situația diversă a indivizilor în societate. În sociologie nu există o explicație unică, universală a acestui fenomen. Lipsa unei explicații universale a inegalității sociale, în opinia unor autori, este condiționată de faptul că acest proces este perceput cel puțin la două nivele:

a) ca trăsătură a societății. Istoria scrisă nu cunoaște societăți fără inegalitate socială;

b) inegalitatea întotdeauna este percepută ca raporturi inegale dintre indivizi, grupuri sociale și de aceea este îndreptățită căutarea originii acestui proces în status-ul profesional, deținerea proprietății și a puterii, calităților personale ale indivizilor.²³⁵

Așadar, baza stratificării o constituie inegalitatea socială. Modul de organizare a inegalității sociale este însă diferit.

K. Marx utiliza un singur criteriu – posedarea proprietății. În opinia lui, există numai două clase determinante în evoluția istorică: proprietarii mijloacelor de producție și proletarii, care dispun doar de propria lor forță de muncă. Chiar dacă conceptul de „clasă” are mai multe semnificații, sensul lui era tratat în raport cu așa noțiuni cum sunt: contradicții, antagonism, luptă. Într-o prezentare

²³⁵ ОСНОВЫ социологии. Курс лекций. p.72.

foarte simplificată, pentru K.Marx societatea este împărțită în două clase aflate în luptă: guvernanți și guvernați, cei care lucrează și cei ce însușesc munca altora, bogați și săraci.

Un alt punct de vedere a fost elaborat de către **Max Weber**. Teoria weberiană se vrea deopotrivă o critică și o îmbogățire a modelului marxist de stratificare. **Weber propunea trei dimensiuni ale stratificării: economică, statutară și politică, fiecare cu propria sa ierarhie.** Cele trei criterii sunt corelate. O poziție înaltă pe una din dimensiuni poate favoriza deținerea unui loc similar în celelalte două ierarhii. Dar deși cauzalitatea este circulară între cele trei criterii, diferențele de repartizare a indivizilor în funcție de cele trei ordine nu pot fi înțelese și explicate decât dacă presupunem că sunt autonome.

Clasa ne trimite la dimensiunea economică. Ea este definită ca ansamblu de indivizi ce au interese economice comune, privitoare la deținerea de bunuri și la șansele de a-și crea un venit în condițiile oferite de piața bunurilor și piața muncii. Spre deosebire de Marx, Weber socotește că o analiză aprofundată a claselor presupune să luăm în considerare nu numai aspectul dominant al proprietății într-o economie, ci și celelalte tipuri de bunuri deținute. În acest context, e cazul să reținem că Weber recunoaște specificitatea claselor mijlocii, dar care nu sunt un reziduu, ca la Marx. M. Weber susține că nu este permis să deducem acțiunea din poziția de clasă. Motivele economice prin ele însele nu pot provoca acțiunea, chiar dacă inegalitățile pot fi folosite ca semn al ralierii sau simbol de organizare. Acțiunea depinde de un mare număr de determinanți sociali și psihologici, cum ar fi natura distribuției proprietății și felul în care este percepută de indivizi, structura ordinii economice, transparența relațiilor existente între cauzele și efectele poziției de clasă, gradul de vizibilitate al contrastelor dintre clase²³⁶.

Cel de-al doilea criteriu, **ordinea statutară**, se referă la onoarea socială sau prestigiu. Ierarhia statutelor sau prestigiului se întemeiază pe judecăți de valoare, pe evaluări făcute de membrii comunității. „Grupurile de statut”, se deosebesc prin stilul lor de viață, exprimat prin nivelul de educație, prestigiul conferit de naștere sau profesie, modurile de consum al bunurilor materiale sau culturale. Indivizii fiecărui grup de statut întrețin mai frecvent relații sociale între ei decât cu celelalte grupuri de statut.

Ierarhia statutară depinde în mod evident de ordinea economică, dar se întâmplă deseori și invers.

Ce-a de a treia dimensiune a stratificării este **politicul**, întruchipat în grupuri politice și partide. Poziția unui individ în această ierarhie este funcție de influența pe care o poate exercita în cadrul unei acțiuni comune. Cei care dețin această putere nu se bucură în mod obligatoriu de poziții înalte în celelalte două ierarhii²³⁷.

²³⁶ TRATAT de sociologie, sub coordonarea lui Raymond Boudon. București: Humanitas, 1997, p. 138,139.

²³⁷ IBIDEM, p.139.

Sinteza lui Max Weber este și completă din punct de vedere teoretic și eficientă din punct de vedere metodologic.

Este bine să reținem și viziunea lui **P. Sorokin** în această problemă. El evidențiază **trei structuri de stratificare: economică, profesională și politică**. Proprietarul care deține o avere considerabilă, formal poate și să nu facă parte din rândul celor care dețin puterea politică. Și invers, politicianul care și-a realizat o carieră strălucită poate să nu fie proprietar de capital, ceea ce nu-l împiedică, însă, să facă parte din straturile superioare ale societății²³⁸.

Sociologii au încercat nu o dată să lărgescă criteriile stratificării, incluzând, de pildă, censul de instruire. Unele dimensiuni pot fi acceptate sau respinse, cert însă rămâne faptul că stratificarea rămâne multiformă. *Susținem opinia acelor autori, care consideră că acel conflict clasic dintre clasa muncitoare și burghezie (leitmotivul scrierilor lui Marx) a dispărut o dată cu declinul clasei industriale din centrele urbane, cu restructurarea posesiei de capital în secolul XX și cu extinderea drepturilor cetățenești formale într-un context liberal – democratic. Simpla împărțire în clase a fost înlocuită cu o structură socială mult mai complexă*²³⁹.

Așadar, societatea reproduce, organizează inegalitatea în baza mai multor dimensiuni: după nivelul bogăției și venitului, după prestigiul social, în funcție de deținerea puterii politice și altor câteva.

1.2 Profilul stratificării sociale în societățile occidentale. Rolul straturilor de mijloc în funcționarea societății.

După examinarea dimensiunilor stratificării, să încercăm să elucidăm secțiunea verticală a acestui proces. În fața noastră apare problema amplasării indivizilor pe scara ierarhiei sociale. Câte straturi sociale trebuie să evidențiem pentru a obține o analiză complexă a societății? La etapa actuală, *în SUA, de pildă, populația este divizată în patru clase, fiecare dintre ele (cu excepția clasei muncitoare) poate fi împărțită în 1-3 pături: clasa superioară, de mijloc și clasa inferioară*. În această țară se promovează sistematic pe parcursul a 50 ani investigații sociologice în cadrul cărora americanii sunt rugați să se atribuie la una din clasele enumerate. Cât nu e de straniu, pe parcursul mai multor ani se manifestă o tendință stabilă, devierile nu întrec câteva procente. În 1947 și 1987 s-au considerat din **clasa superioară** 3 și, respectiv, 4 % din americani, din **clasa de mijloc** – 43 și 47 %, din **clasa muncitoare** – 51 și 43 %, din **clasa inferioară** 1 și 5 %²⁴⁰. Pentru clasa superioară este caracteristică autoreproducerea. Clasa inferioară trăiește sub pragul sărăciei. Dar nu numai ea. După date oficiale în 1990, 32 mln sau 14 % din americani trăiau sub pragul sărăciei, care constituia 6024 dolari venit anual pe cap de locuitor. În categoria săracilor intra și o parte din clasa muncitoare. O altă parte, lucrătorii calificați, făceau parte din clasa de mijloc. În rezultat, clasa de mijloc constituie în

²³⁸ ОСРОВОЫ СОЦИОЛОГИ И. Курс лекций. Часть II, p.75.

²³⁹ Bryan S. Turner, - Statusul, București, 1988, p. 83.

²⁴⁰ А. И. КРАВЧЕНКО, А. И. Введение в социологию. – М., 1997, p.158.

SUA aproximativ 60 % din populație²⁴¹. De altfel, **în toate țările dezvoltate, în pofida deosebirilor culturale și geografice, cota straturilor de mijloc este aproximativ aceeași – 55-60 %**. Pe scara socială, creșterea ponderii straturilor de mijloc se explică prin mai multe cauze obiective. În SUA și alte state dezvoltate pe parcursul secolului XX s-a micșorat cota muncii manuale și a crescut ponderea muncii intelectuale atât în industrie, cât și în agricultură. În consecință, se micșorează numărul muncitorilor și țăranilor, ultimii constituind în SUA 5 %²⁴². Apar noi profesii care sunt condiționate de tehnologiile avansate. Reprezentanții acestor profesii în mod automat nimeresc în clasa de mijloc. A crescut capacitatea de cumpărare a populației.

În caracterizarea clasei de mijloc lipsește consensul între reprezentanții diferitor științe, deoarece sociologii, politologii, economiștii, istoricii și psihologii se conduc de *propriile* criterii. Subsriem definiției ce se conține în raportul Băncii Mondiale (2007) Perspectivele economiei mondiale: “Clasa de mijloc reprezintă un grup de populație, capabilă să procure mărfuri de import de calitate înaltă, mașini de import, să facă călătorii în străinătate, are accesul și posibilitatea să recurgă la servicii la nivel mondial, inclusiv de obținere a studiilor superioare²⁴³

De la mijlocul sec. XX, în țările democratice cu economie de piață dezvoltată, clasa de mijloc este formată din persoane ce dispun de independență economică și pregătire profesională și apar în calitate de fundament social și forța motrice a dezvoltării sociale²⁴⁴.

Dan Gabriel SÎMBOTIN, sociolog roman formulează următoarea definiție: Clasa de mijloc reprezintă o parte componentă a clasificării stării sociale a unei populații cuprinsă între partea superioară și cea inferioară a piramidei. Pentru a fi cuprinse în clasa de mijloc, veniturile pe care le câștigă o persoană trebuie să se încadreze între limite minimale și maxime astfel încât, în funcție de zonă și de nivelul de trai, să-și permită să fie autonomă din punct de vedere economic, să poată călători și acumula capital²⁴⁵

În context mai larg, odată cu evidențierea misiunii istorice a clasei de mijloc, este necesară evidențierea următoarelor caracteristici distincte ale acestei entități, precum:

- a. un nivel înalt al educației și profesionalism;
- b. venituri stabile, suficiente pentru satisfacerea unui cerc larg de necesități;
- c. activitate socială și economică;
- d. inițierea inovațiilor și reproducerea cadrelor calificate;

²⁴¹ Ibidem.

²⁴² IBIDEM, p.159.

²⁴³ APUD: SOROCEA, Olga, COȘELEVA, Natalia, FILIP, Nelly. Structura socială: standarde occidentale și specificul național, în Analele ASEM, ediția a XII-a, Nr.1, 2014, p.99.

²⁴⁴ SOROCEAN, Olga, COȘELEVA, Natalia, FILIP, Nelly. Structura socială: standarde occidentale și specificul național, în Analele ASEM, ediția a XII-a, Nr.1, 2014, p. 98.

²⁴⁵ INEGALITĂȚII SOCIALE ÎN REPUBLICA PUBLICA MOLDOVA. CONSTITUIREA CLASEI DE MIJLOC. COORDONATOR VICTOR MOCANU. Chișinău, 2017

e. menținerea stabilității în societate și asistența dezvoltării progresive²⁴⁶

În toate țările dezvoltate, în pofida deosebirilor culturale și geografice, cota straturilor de mijloc este aproximativ aceeași – 55-60 % și chiar 80% Pe scara socială, creșterea ponderii straturilor de mijloc se explică prin mai multe cauze obiective. În SUA și alte state dezvoltate pe parcursul secolului XX s-a micșorat cota muncii manuale și a crescut ponderea muncii intelectuale atât în industrie, cât și în agricultură. În consecință, se micșorează numărul muncitorilor și țăranilor, ultimii constituind în SUA 5 %.

Straturile de mijloc joacă un rol deosebit în societate. Acest rol poate fi comparat cu funcția coloanei vertebrale din organismul uman, datorită căreia omul își păstrează echilibrul și stabilitatea. Din straturile de mijloc fac parte acei indivizi, care sunt independenți din punct de vedere economic: proprietari de întreprinderi, specialiști, funcțiile cărora sunt apreciate înalt de către societate: savanți, medici, avocați, manageri de mijloc, bancheri etc. Caracterul eterogen al stratului de mijloc nu minimalizează rolul stabilizator al acestuia. **El demonstrează stratului inferior modele de acțiune și de trai accesibile pentru acesta cu condiția depunerii anumitor eforturi.** Nemulțumirea stratului inferior de situația în care se află este neutralizată prin oferirea modelelor pornind de la care, intrând în competiție, acestea au posibilitatea să-și îmbunătățească condițiile de existență.

Este de reținut că în democrațiile occidentale se acordă o atenție deosebită configurației stratificării prin raportarea salariului celor 10% din indivizi cu cel mai mare venit la salariul a 10% din populația cu cel mai mic salariu. În SUA, în 1991 acest coeficient constituia cifra 14, în Suedia – 11²⁴⁷.

1.3 Particularitățile stratificării societății din Republica Moldova

Aspecte istorice ale stratificării sociale în Republica Moldova

În opinia specialiștilor moldoveni²⁴⁸, actualele procese de stratificare socială își au începuturile în sec. XIX, când se puneau bazele societății moderne în România. Populația Moldovei era rurală și se constituia din câteva straturi sociale:

- f. stratul superior: elita militară, mari boieri;
- g. stratul de mijloc: boiernașii. Târgoveții. Clerul, meșteșugarii, dascălii, răzeșii, mazilii, scutelnicii sau ruțașii;
- h. stratul inferior: țăranii clăcași dependenți de boieri, majoritari în mediul rural, țiganii robi etc.

Imperiul Rus, prin politicile sale, a modificat considerabil structura elitei economice a Basarabiei. Timp de un secol, numărul boierilor de viță, ce reprezentau conducerea națională a Moldovei, s-a micșorat de 4 ori. Către anul 1917, structura socială a Basarabiei se prezenta astfel:

²⁴⁶ IBIDEM.

²⁴⁷ Аргументы и факты, 1993, nr.47.

²⁴⁸ MOCANU, Victor, DUMBRĂVEANU, Andrei. Aspecte istorice și socio-politice ale stratificării societății în Republica Moldova, în revistă teoretico-științifică., nr.2, 2013, p. 190.

- a. oameni foarte bogați (mari latifundiari, boieri, negustori) – 0,001%;
- b. oameni bogați (latifundiari, negustori, industriași)- 0,50%;
- c. oameni mai puțin bogați, care nu duceau lipsuri (proprietari de moșii, negustori, slujbași, fabricanți)-0,8%,
- d. oameni care își asigurau un trai decent, aveau acces la învățătură (răzeși, mazili, funcționari ai statului) -35%;
- e. oameni care duceau lipsuri, afectați de sărăcie, cu acces limitat la învățătură -42%;
- f. oameni care duceau permanent lipsuri, erau supuși unei subnutriții cronice și nu aveau acces la învățătură-22%²⁴⁹.

Stratul decisiv în formarea societății moderne în Basarabia era constituit din mica burghezie și oamenii mijlocași din spațiul rural (răzeșii, mazilii, ruptașii și o mică parte din țăranii clăcași, care au fost împrăștiți în urma reformei agrare din 1868).

După unirea Basarabiei cu România (1918), s-a produs integrarea acestui ținut într-un spațiu cultural, istoric și spiritual comun. Într-o perioadă relativ scurtă, de 22 de ani, s-a produs un salt enorm de trecere de la sistemul colonial de asimilare rusească la standardele și valorile naționale românești, care corespundeau normelor europene de civilizație. Acest proces a asigurat modificarea straturilor sociale, creșterea mobilității sociale și formarea elitei intelectuale naționale.

Pentru a lesne stratificării societății moldovenești în perioada totalitarismului, invocăm punctul de vedere al sociologul rus T.I. Zaslavscaia, care a evidențiat în cadrul societății sovietice (sintetizând experiența de 70 de ani de construire a socialismului) **trei grupuri sociale: clasa superioară, clasa inferioară și o pătură intermediară**. Nucleul clasei superioare îl constituia nomenclatura care unea în rândurile sale straturile superioare ale birocrăției de partid, militare, de stat și economice. Clasa inferioară era alcătuită din muncitori, țărani, intelectuali. Pătura intermediară o constituia acele grupuri sociale care deserveau nomenclatura: conducătorii diverselor instituții, jurnaliștii, propagandiștii, personalul medical al policlinicilor speciale și alte categorii .

În ex-URSS nomenclatura constituia mai puțin de 1,5% din populația țării. Chiar dacă salariul nominal al acestei categorii întrecea salariul mediu de 4-5 ori, datorită unui set suplimentar de privilegii, nivelul lor de viață era de zeci de ori mai înalt decât al celorlalte categorii sociale²⁵⁰

Caracteristicile nominalizate, mai ales în ceea ce privește stratul superior, erau specifice și pentru structura socială a RSSM. Evidențiem numai o particularitate: pozițiile cheie din cadrul nomenclaturii moldovenești reveneau alogenilor, care serveau cu trup și suflet regimul totalitar. De exemplu, în anul 1964, din totalul directorilor de întreprinderi industriale din RSSM, românii /

²⁴⁹ IBIDEM, p. 191.

²⁵⁰ КРАВЧЕНКО А.И. Социология . Учебник для вузов. Екатеринбург. Деловая книга. М.. 1999. с.230-231.

moldovenii constituiau doar 2,3%. După două decenii, promovarea lor s-a triplat (8,6%), dar a rămas destul de redusă raportat la cele 64% ce le reveneau din totalul populației republicii²⁵¹.

După unele date, prin anii 80 în Republica Moldova, „prăpastia” dintre veniturile celor săraci și bogați era de circa 1 : 5 – 1 : 7, iar către sfârșitul anilor 90, în rezultatul schimbărilor radicale din societate (către sf. anilor 90), proporția a devenit catastrofală: **1 : 20 – 1 : 25 și mai mult**²⁵²..

Particularitățile stratificării sociale la etapa actuală

Din punct de vedere economic, stratul superior al societății moldovenești constituie circa 1-3% din populație²⁵³. Acest strat este format din oameni cu studii superioare și medii de specialitate, manageri de rang superior și mediu, lucrători calificați de muncă intelectuală și agricolă. Stratul de mijloc este format din două grupuri de populație: din oameni înstăriți, care nu-și permit procurarea lucrurilor de lux și din ceilalți, nu prea înstăriți, nevoiți să facă economii. Stratul de mijloc cuprinde 1/3 din populație²⁵⁴.

Stratul de jos, de asemena, se compune din două categorii de populație. Prima categorie o constituie oamenii prost asigurați, care se află la limita sărăciei, iar a doua categorie este completată de oameni săraci, care permanent duc lipsa celor necesare. Stratul de jos constituie 2/3 din populație. Din stratul de jos fac parte acele categorii ale populației, care sunt lipsite de proprietate, practică munci necalificate, au venituri mici, care corespund nivelului oamenilor săraci sau chiar și mai mic. Tot aici, se află grupurile care n-au câștiguri stabile, șomerii, elemente declasate. Mai des, aceste straturi devin baza socială a partidelor și mișcărilor de orientări radicale și extremiste²⁵⁵io

Autoidentificarea socială

În 2020, pentru 30% din populație veniturile disponibile nu erau suficiente nici pentru strictul necesar, iar 35% reușeau să se descurce în situația respectivă²⁵⁶. Doar 2% din populație considera că sunt asigurați economic și își permit luxuri; 10% considerau că nu duc lipsuri și își permit anumite bunuri; 27% se poziționau mai aproape de stratul de mijloc, iar 58% se autoidentificau cu structurile sociale de jos. Specialiștii menționează că rezultatele studiului confirmă, încă o dată, faptul că, în lipsa unei clase de mijloc înstărite, societatea moldovenească rămâne a fi una vulnerabilă și instabilă. feudal, corupția nu este un delict, ci un sistem de redistribuire a veniturilor (impunere extraeconomică)²⁵⁷.

²⁵¹ STĂVILĂ, V. . Evoluția componenței naționale a elitei politico- economice a R.S.S.M.”// Revista de istorie a Moldovei, 1996, p. 39 .

²⁵² COJOCARU, J. Aspecte ale stratificării sociale în Republica Moldova // Probleme sociale ale reformării societății : speranțe, realizări, perspective, - Chișinău, 1998, p.33.

²⁵³ IBIDEM, p. 194.

²⁵⁴ IBIDEM, p. 195.

²⁵⁵ IBIDEM.

²⁵⁶ Stratificarea socială în Republica Moldova după trei decenii de independență https://www.ipn.md/ro/stratificarea-sociala-dupa-trei-decenii-de-independenta-ramane-pronuntata-7967_1075759.html#ixzz7bIkqepqp

²⁵⁷ IBIDEM.

Centrul de Sociologie și Psihologie Socială a Institutului de Cercetări Juridice și Politice are a analizat în perioada 2015-2018 constituirea clasei mijlocii în condițiile transformării societății și asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană²⁵⁸. Concluziile generale așe studiului: Cercetarea sociologică a premiselor creării clasei mijlocii a scos în evidență faptul că în Republica Moldova, în condițiile unei cristalizări reduse a statusului social, clasele sociale sunt abia la început de formare. Constituirea clasei mijlocii este îngădită de nivelul mare al sărăciei condiționat de costul redus al muncii, inclusiv în rândurile lucrătorilor califi cați; mobilitatea socială redusă și oportunitățile limitate ale persoanelor din straturile de jos de a se ridica pe scara socială; disfuncționalitatea mecanismului motivațional de a crește capitalul uman, social și cultural; devalorizarea studiilor ca factor esențial al creșterii profesionale și a sporirii nivelului de bunăstare; nivelul înalt al economiei tenebre, ce duce atât la reducerea salariilor legale și a asigurărilor/ beneficiilor sociale ale populației, cât și la posibilități limitate de angajare în bază legală, creează bariere pentru dezvoltarea businessului mic și mijlociu și provoacă tensiuni sociale; criza sistemului de drept, justiția selectivă și legislația imperfectă; nivelul înalt de corupție în toate structurile puterii și imitarea luptei cu corupția, fapt ce provoacă luarea unor decizii politice și economice netransparente. Clasa mijlocie poate să se dezvolte în baza straturilor de populație cu nivel de studii mai mare decât medii și status socioocupational înalt în următoarele condiții: dezvoltarea politicilor salariale și reformarea politicilor de impozitare prin promovarea impozitării progresive a veniturilor; asigurarea distribuirii echitabile a salariilor în funcție de nivelul de educație, statusul socioprofesional și munca depusă; eliminarea corupției din structurile puterii; perfecționarea legislației; asigurarea accesului populației la luarea deciziilor; formarea unui mediu transparent pentru dezvoltarea economiei de piață și crearea condițiilor favorabile pentru dezvoltarea businessului mic și mijlociu; garantarea condițiilor echitabile pentru asigurarea accesului tuturor cetățenilor la educație și servicii de sănătate; promovarea valorii studiilor și sporirea conștiinței economice a tineretului, în vederea orientării lor spre valorile pragmatice ale economiei de piață.

Studiul asupra clasei mijlocii sugerează următoarele căi ce favorizează creșterea acesteia:

- evaluarea impactului succeselor/insuceselor reformelor efectuate în sfera socioeconomică;
- îmbunătățirea abordării metodologice în domeniul evaluării sărăciei multidimensionale și monitorizarea performanței în domeniu;
- dezvoltarea politicilor salariale și reformarea politicilor de impozitare prin promovarea impozitării progresive a veniturilor;
- asigurarea distribuirii echitabile a salariilor în funcție de munca depusă;

²⁵⁸ EVOLUȚIA CLASEI MIJLOCII A CLASEI MIJLOCII ÎN REPUBLICA MOLDOVA: N REPUBLICA MOLDOVA: PREMISE SOCIOECONOMICE REMISE SOCIOECONOMICE ȘI POLITICE POLITICE STUDIU SOCIOLOGIC TUDIU SOCIOLOGIC Coordonator: doctor Victor MOCANU, Chișinău, 2018, https://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/evolutia_clasei_mijlocii_in_republica_moldova_-_premise_socioeconomice_si_politice_studiu_sociologic.pdf, accesat în data de 04,08.2022.

- modificarea sistemului actual de salarizare, ținând cont de experiența relevantă și standardele sociale ale Uniunii Europene;
- eliminarea corupției din structurile puterii de stat;
- perfecționarea cadrului legislativ;
- asigurarea accesului populației în procesul de luare a deciziilor;
- implementarea politicilor ce stimulează sectorul privat;
- crearea condițiilor favorabile pentru dezvoltarea businessului mic și mijlociu;
- organizarea unui flux continuu de informare a tinerilor privind oportunitățile de implicare în afaceri;
- formarea unui mediu transparent pentru dezvoltarea economiei de piață;
- aplicarea în practică a politicilor ce promovează urbanizarea;
- creșterea și consolidarea clasei de mijloc rurale prin: investiții în mediul rural, dezvoltarea proiectelor regionale rurale, dezvoltarea infrastructurii în mediul rural, accesul fermierilor la credite ieftine și garantate, dezvoltarea eco și agroturismului;
- stimularea creșterii economice prin dezvoltarea continuă a businessului mic și mijlociu, inclusiv în sectorul agricol, promovarea unor programe specifice de dezvoltare a infrastructurii sociale la nivel teritorial;
- orientarea populației spre valorile pragmatice ale economiei de piață;
- garantarea condițiilor echitabile pentru asigurarea accesului tuturor cetățenilor la educație și servicii de sănătate;
- sporirea tendințelor de creștere a capitalului uman, social și cultural;
- asigurarea creșterii potențialului uman prin asigurarea unui nivel de educație calitativ, prin care populația poate accede în clasa mijlocie și își poate menține poziția sa ierarhică socială;
- crearea unui spațiu educațional și informațional pentru facilitarea căutării și aplicării business-informației actuale;
- asigurarea unui sistem eficient de asistență socială și servicii destinate grupurilor cu venituri mici;
- perfecționarea sistemului de asigurări sociale (inclusiv majorarea, indexarea, recalcularea cuantumului stabilit de pensii în dependență de stagiul de muncă și de cotizare);
- promovarea sistemului de înlesniri sociale pentru persoanele încadrate în muncă, inclusiv pentru alimentație, plăți comunale etc.;
- valorificarea potențialului mass-mediei în reflectarea problemelor ce țin de stratificarea socială, inegalitatea socială, calitatea vieții și nivelul de trai;
- implicarea sectorului asociativ în diminuarea inegalității sociale;
- crearea condițiilor de valorificare a potențialului uman al persoanelor cu dizabilități;

- valorizarea culturii ca element-cheie de transformare și umanizare a societății²⁵⁹.

În loc de concluzii: societatea devine contemporană și democrată doar în urma instituirii unei clase de mijloc de masă și competente. Această viziune este confirmată atât de experiența Europei de Mest, SUA, Japoniei, cât și de dezvoltarea rapidă a noilor țări industriale (Brazilia, Coreea de Sud, Turcia, Singapore). Modernizarea acestora și integrarea lor în economia mondială a fost posibilă datorită clasei de mijloc active²⁶⁰.

2. Mobilitatea socială

Mobilitatea socială presupune mișcarea indivizilor și grupurilor sociale între diferite poziții socio-economice. **Mobilitatea verticală** înseamnă mișcarea în sus sau în jos pe scara socio-economică. Cei care câștigă, din punctul de vedere al proprietăților, al venitului sau al statutului se consideră că sunt **mobili ascendent**, în timp ce aceia care se mișcă în direcția opusă sunt **mobili descendent**. În societățile moderne există, de asemeni, **mobilitate laterală**, care se referă la mișcarea geografică între cartiere, orașe sau regiuni. Deseori mobilitatea verticală și cea laterală sunt combinate. De exemplu, un individ care lucrează într-o companie dintr-un oraș poate fi promovat într-un post superior într-o filială a firmei localizată într-un alt oraș sau chiar într-o altă țară²⁶¹.

Există două modalități de studiere a mobilității sociale. În primul rând, putem examina cariera indivizilor – gradul în care se mișcă în susul și în josul scării sociale pe parcursul vieții lor angajații. Acest lucru este denumit **mobilitate intragenerațională**. Mobilitatea de la o generație la alta se numește **mobilitate intergenerațională**.

Cantitatea de mobilitate verticală într-o societate reprezintă un indicator major al gradului „deschiderii” sale, arătând în ce măsură indivizii talentați născuți în pături sociale inferioare au posibilitatea de a se mișca în sus pe scara socioeconomică. Au fost efectuate studii de mobilitate socială pe o perioadă de peste 50 de ani, implicând în mod frecvent comparații internaționale. Astfel, Pitirim Sorokin (1927) a concluziat că oportunitățile pentru ascensiunea rapidă în Statele Unite erau mai limitate decât sugera folclorul american²⁶².

Cercetările efectuate de către Peter Blau și Otis Dudley Duncan, cu 40 ani mai târziu, erau mult mai sofisticate și mai cuprinzătoare. Autorii nominalizați au colectat informații de pe un eșantion alcătuit din 20 000 de bărbați. Ei au ajuns la concluzia că în Statele Unite există multă mobilitate verticală, dar în cea mai mare parte se desfășoară între poziții ocupaționale destul de apropiate unele de altele. Mobilitatea „de distanță mare” este rară. Cu toate că mișcarea descendentă are loc, atât în cadrul carierei indivizilor și intergenerațional, este cu mult mai puțin comună decât mobilitatea ascendentă. Motivul este că slujbele de tip gulere albe și cele de experți s-au dezvoltat cu

²⁵⁹ https://ibn.idsi.md/collection_view/4

²⁶⁰ SOROCEAN, Olga, COȘELEVA, Natalia, FILIP, Nelly. Structura social: standard occidentale și soecificul autohton, în Analele ASEM, ediția a XII-a. Nr.1, 2014, p.98.

²⁶¹ GIDDENS, Anthony. Sociologie. București: BIC ALL, 2000, p.289.

²⁶² IBIDEM, p.290.

mult mai repede decât cele de tip gulere albastre, o schimbare care a creat deschideri pentru fii lucrătorilor de tip gulere albastre pentru a se îndrepta către slujbe de tip gulere albe.

Poate că cel mai faimos studiu internațional despre mobilitatea socială a fost efectuat de către Seymour Martin Lipset și Reinhard Bendix (1959). Ei au analizat date provenite de la 9 societăți industrializate – Marea Britanie, Franța, Germania de Vest, Suedia, Elveția, Japonia, Danemarca, Italia și Statele Unite, concentrându-și atenția asupra mobilității bărbaților aflați în slujbe de tip gulere albastre la cele de tip gulere albe. Contrar așteptărilor lor, ei nu au descoperit nici o dovadă că Statele Unite sunt mai deschise acestora decât societățile europene. Mobilitatea verticală totală peste linia gulere albastre/gulere albe a fost de 30% în Statele Unite, iar în celelalte societăți varia între 27% și 31%. Autorii au concluzionat că toate țările industrializate au parte de schimbări asemănătoare în privința expansiunii slujbelor de tip gulere albastre.

În schimb, alții autori au demonstrat că nu există tendința pe termen lung de creștere a ratelor mobilității²⁶³.

Cu toate că **mobilitatea descendentă** este mai puțin comună decât mobilitatea ascendentă, ea continuă să fie un fenomen răspândit. De asemenea, este comună mobilitatea descendentă intragenerațională. Mobilitatea de acest tip este foarte adesea asociată cu probleme psihologice și cu anxietăți, când indivizii ajung incapabili să-și păstreze stilul de viață cu care s-au obișnuit. Redundanța este o altă sursă importantă a mobilității descendente. Oameni de vârstă mijlocie care își pierd slujbele, de exemplu, fie găsesc cu mare greutate o nouă slujbă, fie pot obține un loc de muncă cu un nivel inferior de venit față de cel dinainte²⁶⁴.

Mobilitatea socială și succesul

Mulți oameni din societățile moderne cred că fiecare are posibilitatea să ajungă în vârf dacă muncește din greu și e suficient de străduitor, și cu toate acestea cifrele arată că foarte puțini reușesc. De ce e oare așa de dificil acest lucru ? Într-o anumită privință răspunsul este foarte simplu. Chiar într-o societate „perfect fluidă” , în care fiecare ar avea o șansă egală de a ajunge în posturile cele mai înalte, doar o parte minoră va face acest lucru. Ordinea socio-economică de vârf are forma unei piramide, având doar relativ puține poziții de putere, statut sau avere. Nu mai mult de două sau trei mii de oameni, dintr-un total al populației de 58 de milioane în Marea Britanie, ar putea deveni directori ai uneia dintre cele două sute de mari corporații.

Însă, în plus, celor care dețin poziții de bogăție și putere li se oferă mai multe oportunități pentru a-și perpetua avantajele li a le transmite copiilor lor. Ei pot face ca aceștia să aibă cea mai bună educație cu putință, iar acest lucru le va aduce adesea slujbe bune. Chiar dacă plătesc taxe pe avere și pe moștenire, bogații au găsit modalități de a transmite o mare parte a proprietății lor

²⁶³ IBIDEM, p.290, 291.

²⁶⁴ IBIDEM.

descendenților. Majoritatea celor care ajung în vârf sunt avantajați de la început – ei provin din medii profesionale sau bogate²⁶⁵.

3. Migrația – formă a mobilității sociale

Contrar laturii negative a fenomenului migrației, **susținem ipoteza influenței acestuia asupra constituirii clasei mijlocii în Republica Moldova**. Influența este rezultată din însumarea beneficiilor migrației, precum veniturile, nivelul de trai, bunăstarea, stilul de viață, beneficiile, care în același timp se manifestă ca factori ai constituirii clasei mijlocii. La rândul său, clasa mijlocie, din oportunitățile create de migrație, poate fi constituită din populația care se bucură de bunăstare, de un nivel de trai ridicat, productivă, independentă financiar, cu propriul stil de viață, cu un comportament propriu de consum și, nu în ultimul rând, care dispune de o experiență și educație specială.

Etapele emigrației populației Republicii Moldova

În opinia experților în domeniul evoluției fenomenului, emigrarea populației din Republica Moldova poate fi grupată în patru etape:

1. 1990-1994;
2. 1995-2000;
3. 2001-2006;
4. 2006-prezent?
5. 2016/2017 – o nouă etapă?

Prima etapă (anii 1990-1994) Specificul acestei etape constă în încercările de reglementare a proceselor migraționiste, care își aveau rădăcini în spațiul specific geopolitic sovietic și post-sovietic. De remarcat că la începutul perioadei de care ne ocupăm peste **560 de mii de moldoveni locuiau în republici ale fostei Uniuni Sovietice**²⁶⁶.

După proclamarea independenței Republicii Moldova s-au evidențiat un șir de probleme conexe migrației, inclusiv protecția drepturilor moldovenilor care locuiau în fostele republici sovietice. În scopul soluționării acestei probleme, au fost încheiate acorduri bilaterale pe problemele migrației de muncă cu Federația Rusă (mai 1993), Ucraina (decembrie 1993), Belarus (mai 1994) și un șir de acorduri cu alte state din CSI.

Înrăutățirea situației social-economice, pierderea locurilor de muncă, creșterea nivelului sărăciei a condus la faptul că în această perioadă **a luat amploare migrația economică comercială de tip „suveică” („shattle”, „celnok”, reprezentând migrația în scopul procurării bunurilor peste hotare și comercializarea acestora în țară la un preț mai mare. Rutele principale ale migrației comerciale de acest tip erau Turcia, Rusia, România, Germania și Polonia** (în special, în raioanele de nord). Treptat, însă, introducerea regimului de vize, fortificarea controlului vamal, echilibrarea

²⁶⁵ IBIDEM, p. 292, 293.

²⁶⁶ Profilul migrațional extins al Republicii Moldova/http://iom.attachments/110_reportpmero.pdf, p.46.

prețurilor în țările post-comuniste, implicarea activă a business-ului mare și mijlociu în operațiuni de import-export cu țările europene au condus la faptul că migrația comercială a devenit neprofitabilă.

Pentru această perioadă este caracteristică și migrația internă a populației din regiunea transnistreană, în special, spre capitala țării, generată de conflictul armat din 1992.

A doua etapă (1995-2000) se caracterizează prin integrarea republicii în procesele migraționale în special, orientate spre Europa. Către anul 1997 reformele social-economice promovate de guvern s-au soldat cu un început de recuperare economică, datorită creșterii modeste a producției industriale a țării. Produsul intern brut a înregistrat o creștere de 1,6 procente, comparativ cu anul precedent. Către perioada în cauză a fost restructurat și consolidat sectorul bancar și a fost finalizat procesul de privatizare, astfel fiind stabilite bazele reformei agricole. Însă în pofida acestor rezultate pozitive, *în 1998 situația economică s-a agravat ca urmare a crizei financiare regionale și a default-ului din Rusia, principalul partener comercial al Moldovei, urmat de blocajul producției agricole și industriale moldovenești impus de Rusia, precum și de prăbușirea monedei naționale și creșterea inflației.* **Anii 1998-1999 au fost marcați de o criză economică acută, care a condus la închiderea întreprinderilor, pierderea locurilor de muncă, creșterea șomajului, a sărăciei, afectând 73% din totalul populației**²⁶⁷. Acestea luate împreună au condus la deteriorarea semnificativă a pieței forței de muncă din țară. În rezultat *ia amploare migrația spontană de muncă, preponderent ilegală.* Se dezvoltă tipul de business privind transportarea ilegală a persoanelor în afara țării, ia amploare traficul de persoane. *Încep să se contureze și efectele pozitive ale migrației, care până în 2000 viza mai ales Rusia și Italia.* Au crescut intrările de valută străină în republică, dar și interesul față de migrație, atât a publicului larg, cât și în rîndurile factorilor de decizie politică; de către stat fiind întreprinse măsuri de reglementare a proceselor migrației de muncă.

A treia etapă (2001-2006) se caracterizează prin măsurile adoptate de guvern pentru a promova legalizarea și reglementarea fluxurilor migrației ilegale, precum și protecția drepturilor migranților în țările de destinație. În anul 2001 a fost creat Serviciul de Stat Migrațiune, unitate cu mandatul de a îmbunătăți gestionarea politicilor migraționale²⁶⁸. În perioada dată, *migrația ilegală era condiționată, în primul rînd, de dificultatea obținerii vizei, de lipsa posibilității de a pleca la muncă legal din cauza numărului mic de acorduri încheiate între RM și alte state, precum și de impozitele mari ce urmau a fi plătite pentru obținerea legalizării șederii pe teritoriul țărilor de destinație.*

Încercări de reglementare a fluxurilor migrației forței de muncă s-au întreprind atît în Moldova, cât și în statele europene. **În această perioadă au fost inițiate un șir de dialoguri cu 19 țări**, fiind semnate acorduri bilaterale în domeniul migrației de muncă, și deschise în RM consulate ale principalelor state recipiente ale migranților ilegali de muncă (Portugalia, Grecia și Italia), **Către finele acestei perioade ia amploare migrația sezonieră la muncă către Rusia și Ucraina** (în mare

²⁶⁷ IBIDEM, p. 47.

²⁶⁸ HOTĂRÎREA Guvernului nr. 872 din 21 august 2001 Cu privire la crearea Serviciului de Stat Migrațiune.

parte vizînd bărbați care lucrează în industria construcțiilor). Femeile, preponderent, pleacă în Italia pentru o perioadă mai îndelungată și, în majoritate, sunt angajate în menaj.

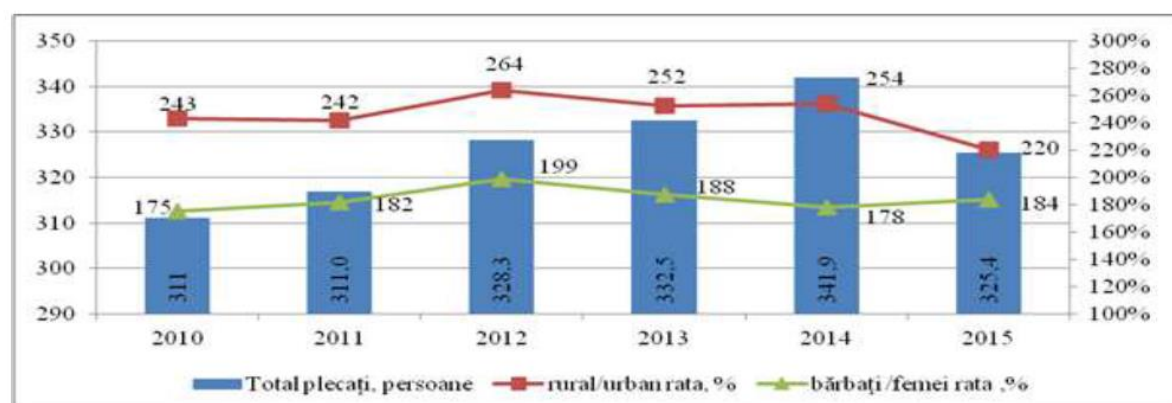
Etapa a patra (din mai 2006 – până în prezent) În mai 2006, în cadrul procesului de reorganizare a administrației publice centrale a fost dizolvat Biroul de Stat Migrațiune, iar competențele acestuia au fost divizate între două ministere. Astfel, Ministerul Afacerilor Interne²⁶⁹ a creat în cadrul său Biroul Migrație și Azil, care a preluat competențele în domeniul imigrării străinilor și azilului, iar Ministerul Economiei și Comerțului competențele în domeniul migrației forței de muncă. Începînd cu 2009, aceste competențe au fost delegate Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei.

În etapa de care ne ocupăm este promovată **abordarea conceptuală** privind reglementarea migrației forței de muncă, a fost efectuată reforma instituțională și cooperarea mai strînsă cu Uniunea Europeană.

Odată cu lansarea cursului spre integrarea europeană, RM realizează eforturi susținute privind reglementarea proceselor migraționale, iar migrația ilegală la muncă este înlocuită treptat cu politici în vederea reglementării migrației legale, prin semnarea acordurilor cu țările de destinație. Principale țări de destinație rămîn a fi Rusia, Ucraina și Italia. Se reduc treptat fluxurile migraționale spre Turcia, Portugalia, România și Grecia²⁷⁰.

În 2010, aproape un sfert din populația economic activă a părăsit țara în căutarea locurilor de muncă. **Ponderea remitențelor de peste hotare a atins proporții semnificative și a înregistrat circa o treime din PIB în 2006**²⁷¹.

Figura 45. Dinamica migrației forței de muncă, 2010–2015



Sursa: BNS(AFM).

(Sursa: Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2010-2015. Chișinău, 2016, p. 49)

O pondere semnificativă a migraților care continuă să părăsească țara în căutarea unui loc de muncă peste hotare o constituie persoanele din zonele rurale. Veniturile reduse din deținerea loturilor de pămînt, lipsa oportunităților de angajare, salariile mici din sectorul agricol, cumulate cu o

²⁶⁹ HOTĂRÎREA Guvernului nr. 529 din 17.05.2006 „Privind acțiunile de reorganizare a unor organe centrale de specialitate ale administrației publice”

²⁷⁰ Profilul migrațional extins al Republicii Moldova/http:iom/attachments/110_reportpmero.pdf,p.49.

²⁷¹ Ibidem.

infrastructură slab dezvoltată și servicii de calitate joasă au condus la diminuarea numărului populației ocupate în agricultură și activitățile conexe acesteia și au contribuit semnificativ la exodul masiv al forței de muncă din mediul rural, prin procese paralele de emigrare și urbanizare.

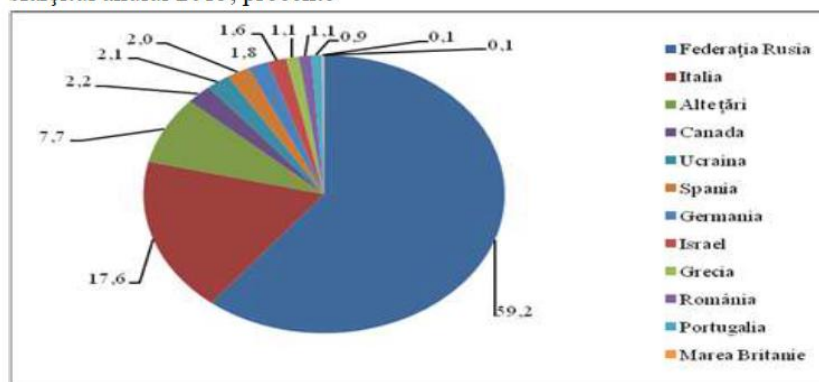
Demarează oare o nouă etapă în procesul de emigrare a populației Republicii Moldova?

În ultimii ani, migrația populației din Republica Moldova capătă un alt caracter. Din țară pleacă și cetățenii care au salarii destul de bune, dar care sunt nesatisfăcuți de instabilitatea socio-economică,²⁷² Potrivit dr. hab. Olga Gagauz, Republica Moldova deja a pierdut un potențial demografic foarte mare: „Peste 600 de mii de cetățeni s-au stabilit permanent peste hotare. Migrația de muncă s-a transformat în migrație definitivă. Probabil că aceste persoane nu se vor mai întoarce în țară, deja multe familii s-au reintegrat, copiii s-au integrat în instituțiile de învățământ de acolo”. Potrivit ei, este o pierdere demografică foarte mare și aceasta va contribui la aprofundarea declinului demografic, la scăderea și îmbătrânirea populației. **Din punct de vedere socio-economic, cel mai important efect este că Moldova pierde populația tânără, aptă de muncă, bine pregătită, care va contribui la creșterea economiilor europene, dar nu a Republicii Moldova.**

Dacă cu 10 ani în urmă moldovenilor le era greu să plece și să își găsească un loc de muncă în Europa, situația s-a complicat și mai tare din cauza crizei migranților, care a afectat întreaga Uniune Europeană.

Sociologul și directorul general al Institutului de Marketing și Sondaje IMAS-INC Chișinău, **Doru Petruți**, crede că viteza cu care se realizează reformele este sub așteptările populației. „Recâștigarea încrederii într-un sistem care poate funcționa în interesul cetățenilor este un lucru corect, iar asta este un proces de durată”, a comentat analistul. Potrivit lui, incapacitatea liderilor politici de a face reforme și de a aduce schimbarea mult dorită de cetățeni va aprofunda fenomenul migrației, iar problemele legate de corupție, sărăcie și de disfuncționalitățile din sistemul judiciar vor determina cetățenii să plece de acasă.²⁷³

Figura 11. Distribuția numărului estimativ al cetățenilor RM aflați peste hotare după țările gazdă, la sfârșitul anului 2015, procente



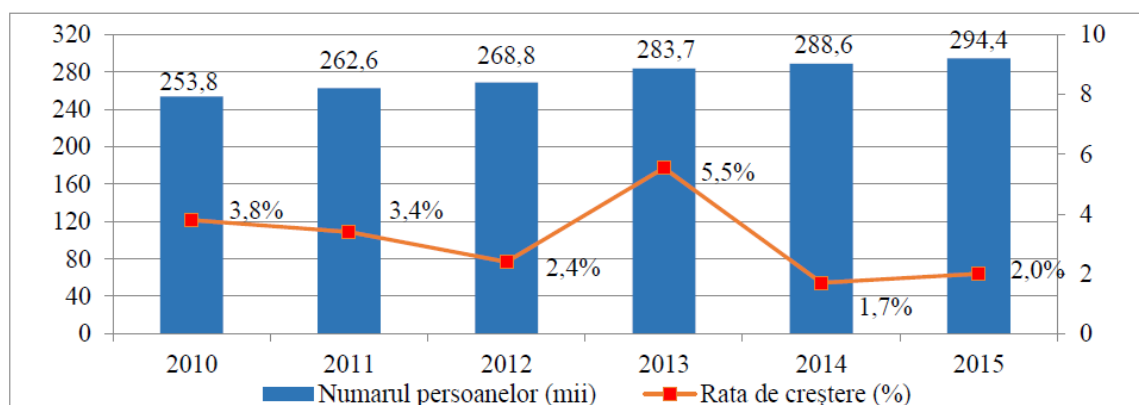
Sursa : MAEIE/ datele misiunilor diplomatice și consulare ale RM din țările gazdă.

(Sursa: Profilul Migrațional Extins al republicii Moldova 2010-2015. Raport analitic. Chișinău, 2016, p. 25)

²⁷² Olga Gagauz, www.ipn.md

²⁷³ www.ipn.md.

Figura 27. Numărul persoanelor din Moldova, născute în străinătate și rata de creștere a acestora în 2010–2015



Sursa: MTIC /ÎS „CRIS „Registru”.

(Sursa: Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2010-2015. Raport analitic. Chișinău, 2016, p. 35)

Factorii ce impulsionează și extind migrația

Principalul factor de impulsinare pentru migrații moldoveni este migrația pentru scopuri economice, în mare parte datorită sărăciei, lipsei oportunităților ocupaționale și a salariilor mici.

Unii indicatori ne pot oferi o idee clară cu privire la mediul economic obiectiv în care trăiesc mulți cetățeni care reprezintă un factor determinant în ceea ce privește decizia de a migra.

1. În primul rând, tranziția a început în anii 1990, fiind determinată de o schimbare dramatică în structura economică și cea ocupațională a țării; modernizarea agriculturii a condiționat un nivel redus de ocupare a forței de muncă, de la 50% din total până la 27,5% în 2012²⁷⁴. Restructurarea în paralel a industriei a cauzat alte pierderi în ceea ce privește oportunitățile ocupaționale, care n-au fost compensate de noile locuri de muncă create în sectorul serviciilor și construcției.

2. La sfârșitul anilor 1990, nivelul PIB-ului în RM era de 34% din nivelul înregistrat un deceniu anterior. Dezvoltarea economică robustă din ultimul deceniu (5% în medie din creșterea PIB-ului), nu s-a transformat într-o îmbunătățire a oportunităților ocupaționale, ci într-o tendință negativă, deoarece rata de ocupare s-a redus de la 54,8% în 2000 până la 38,5% în 2010²⁷⁵.

3. Salariile nominale reale continuă să fie foarte mici în comparație cu cele din țările vecine. Salariul mediu lunar brut variază de la 138 dolari SUA în sectorul agriculturii până la 199 în învățământ, 270 în administrația publică, 503 în TIC și 556 dolari în serviciile financiare. Salariile reale sunt afectate puternic de ratele înalte de inflație. Drept rezultat sărăcia s-a răspândit. Banca Mondială²⁷⁶ a estimat că în 2009, 21,9% din populația RM se afla sub rata națională de sărăcie. 30,92% din volumul total de ocupație este raportat ca fiind informal²⁷⁷.

²⁷⁴ BIROUL Național de Statistică//<http://statbank.statistica.md>.

²⁷⁵ IBIDEM.

²⁷⁶ <http://data.worldbank.org./country/moldova>.

²⁷⁷ BNS Forța Muncii în Republica Moldova. Ocupare și șomaj în 2011 (Chișinău, 2011)//www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/ocupare:somaj/Forta_Munca_rom_2011.pdf.

Într-un mediu atât de dificil, *migrația pare să fie o strategie de supraviețuire*.

Studiile sociologice confirmă rolul hotărâtor al factorului economic în geneza migrației de muncă. Astfel, Centrul de cercetare CASE-Moldova (iulie-noiembrie 2008) a rugat respondenții, atât migranți, cât și membrii familiilor lor, să spună ce salariu i-ar face să rămână în țară, să nu plece la muncă în străinătate, iar pe cei plecați- ce i-ar stimula să revină acasă. Membrii familiilor au afirmat că, dacă ar avea un venit de 500-600 de dolari lunar, potențialul migrant ar rămâne să lucreze în țară. Înșiși migranții susțin că s-ar întoarce acasă, în cazul în care ar avea venituri de 700-800 de dolari²⁷⁸.

Abilitățile lingvistice, de asemenea pot juca un rol important în ceea ce privește migrația spre țările CSI, deoarece un număr mare de moldoveni posedă și limba rusă. Migrația spre țările UE poate fi facilitată pentru cei care dețin pașaport românesc, cel puțin din 2007 când România a devenit stat membru al UE.

În ceea ce privește perspectivele migrației forței de muncă din Republica Moldova, este rațional să luăm în calcul persoanele apte de muncă (20-55 ani) la întrebarea „De ce în viitorul apropiat nu planificați să plecați la muncă în străinătate?”. Doar 40% din respondenți au menționat că „nu există nici un motiv pentru migrație”, iar 7% - că „au venituri suficiente”. Restul respondenților și-au exprimat dorința de a pleca, dar constată unele constrângeri, care îi obligă să rămână în Moldova:

- Nu vreau să-mi părăsesc familia -26%
- Migrația este scumpă-13%
- Este dificil de a găsi un loc de muncă-7%
- Este necesar să efectuez lucrări agricole-6%
- -altele-5%²⁷⁹

Deși, la momentul actual (2020) nu sunt cifre exacte care ar indica numărul cetățenilor Republicii Moldova plecați peste hotare, din varii motive, precum ar fi deținerea dublei cetățenii, datele BNS, relevă faptul că, anual un număr de peste 300 mii de persoane anual se află la muncă sau în căutarea unui loc de muncă peste hotare. Această tendință care s-a conturat în perioada anilor 2013-2018 reflectă asupra tendințelor de stabilizare a fluxurilor migraționale în scop de muncă din Republica Moldova. Constatăm că, în ceea ce privește distribuția numărului estimativ al cetățenilor Republicii Moldova după țara gazdă indică că, în topul țărilor de destinație a lucrătorilor migranți moldoveni sunt: Federația Rusă, Italia, Germania, Regatul Unit al Marii Britanii, Franța, Israel și Turcia. Totodată se constată că, tendințele de masculinizare a migrației forței de muncă persistă, iar migrația în scop de muncă rămâne a fi caracterizată prin forța de muncă relativ tânără.

Emigrarea în scop de muncă (la nivelul anului 2019)²⁸⁰

²⁷⁸ MOȘNEAGA, Valeriu. Cercetare privind influența migrației asupra dezvoltării comunității. Raport de cercetare sociologică (în viziunea gospodăriilor casnice din fostul județ Orhei). Chișinău: Policolor, 2013, p.4-5.

²⁷⁹ IBIDEM, p.5.

²⁸⁰ RAPORT social anual, 2019. Chișinău, 2020, https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2021/05/RAPORT-SOCIAL-ANUAL_2019.pdf.

În vederea gestionării eficiente a migrației forței de muncă, politica statului se orientează spre sporirea oportunităților de angajare legală peste hotare, reglementarea imigrării legale a cetățenilor străini în scop de muncă în Republica Moldova, precum și monitorizarea procesului de reîntoarcere și reintegrare a migranților moldoveni. Astfel, asigurarea protecției lucrătorilor migranți moldoveni se realizează în conformitate cu prevederile Legii nr.105/2018 cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurare de șomaj, prin înregistrarea, în modul corespunzător, a contractelor individuale de muncă ale cetățenilor Republicii Moldova angajați peste hotare după cum urmează:

- în mod individual, în baza unui contract individual de muncă încheiat cu beneficiarul solicitant înainte de ieșirea din țară;
- prin intermediul agențiilor private de ocupare a forței de muncă, care dispun de licență;
- în conformitate cu prevederile acordurilor bilaterale.

În ceea ce privește aplicarea prevederilor legislative cu privire la înregistrarea contractelor individuale de muncă, remarcăm că pe parcursul ultimilor ani sunt observate tendințe ascendente în înregistrarea la ANOFM a agențiilor private de plasare în câmpul muncii peste hotare, cât și a contractelor individuale de muncă încheiate prin intermediul acestora. ANOFM a examinat și avizat în total 177 proiecte de acorduri de colaborare și proiecte ale contractelor individuale de muncă prezentate de agenții economici, care doresc să obțină licența de plasare în câmpul muncii peste hotare: 76 avize pozitive și 101 avize negative. În 2019, au fost examinate și înregistrate la ANOFM 5686 contracte individuale de muncă a cetățenilor Republicii Moldova angajați prin intermediul agențiilor private de plasare în câmpul muncii (cu 55% mai mult decât în anul 2018).

În 2019, cu scopul eficientizării activității agențiilor private de plasare a cetățenilor Republicii Moldova peste hotare, sporirii legalității procesului de plasare peste hotare, precum și combaterii fenomenului de exploatare prin muncă, MSMPS a demarat procedura de modificare a cadrului normativ în domeniul migrației de muncă. În scopul promovării migrației legale (circulare) și sporirii gradului de protecție a persoanelor aflate la muncă în străinătate, a continuat extinderea oportunităților legale de angajare a cetățenilor Republicii Moldova peste hotare prin încheierea/ implementarea acordurilor bilaterale cu statele de destinație, care reprezintă instrumente importante în gestionarea migrației circulare de muncă. Către 2020, Republica Moldova avea semnate 7 acorduri bilaterale în domeniul migrației de muncă cu Ucraina, Federația Rusă, Azerbaidjan, Belarus, Italia, Israel și Bulgaria (ultimul fiind semnat în anul 2018). Pe parcursul anului 2019 a continuat implementarea Acordului bilateral moldo-israelian privind angajarea temporară a cetățenilor moldoveni în anumite sectoare din Israel (domeniul construcțiilor). În baza acestui Acord 1567 cetățeni moldoveni au fost angajați în Statul Israel, cu 9 % mai mult decât în anul 2018 (1435 persoane). Lucrătorii moldoveni angajați în Statul Israel, beneficiază de aceleași drepturi și obligații de muncă ca și lucrătorii băștinași. Începând cu anul 2019 s-a început implementarea prevederilor Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Bulgaria privind reglementarea

migrației de muncă, intrat în vigoare la 12 septembrie 2018. În baza Acordului dat, angajatorii bulgari au prezentat 245 oferte de muncă, oferind 1245 locuri de muncă în diferite domenii: hotelier, industrie ușoară, construcții etc. Au fost depuse 134 cereri din partea solicitanților din țară, fiind angajați pe teritoriul Bulgariei 58 lucrători moldoveni.

Totodată, menționăm că numărul total al angajaților peste hotare cu contracte individuale de muncă înregistrate la ANOFM (angajați prin intermediul agențiilor private de ocupare și prin intermediul acordurilor bilaterale interguvernamentale) a fost de 7311 persoane și este în creștere față de anul precedent cu 61%.

Reintegrare a cetățenilor reveniți

În scopul facilitării reintegrării cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv pe piața muncii, pe parcursul anului 2019 a continuat implementarea Acordului-cadru de parteneriat între Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova și Oficiul Francez pentru Imigrare și Integrare al Republicii Franceze (OFII) pentru punere în aplicare a programului OFII de ajutor pentru reintegrare în Republica Moldova, semnat la 2 octombrie 2017. În baza Acordului, OFII oferă suport în vederea (i) 43 reintegrării sociale, (ii) reintegrării pe piața muncii și (iii) reintegrării prin inițierea unei afaceri. Astfel, numărul total al proiectelor finanțate în anul 2019 a constituit - 120 proiecte (33 proiecte sociale de nivel 1 și 87 proiecte de nivel 3).

Totodată, cu suportul proiectului „Migrație și Dezvoltare Locală” (MiDL) a fost elaborat Mecanismul Interinstituțional de referire pentru (re)integrarea cetățenilor Republicii Moldova reveniți de peste hotare. Prin urmare, în anul 2019, la nivel local s-a încheiat procesul de semnare a Memorandumului de înțelegere la nivel central privind implementarea Mecanismului interinstituțional de referire pentru (re) integrarea cetățenilor Republicii Moldova reîntorși de peste hotare. Scopul mecanismului se referă la prestarea serviciilor calitative de reintegrare în societate și dezvoltarea parteneriatelor sociale în oferirea asistenței necesare în procesul de reintegrare socială și profesională a cetățenilor reîntorși de peste hotare. Drept rezultat, pe parcursul anului 2019, la STOFM au fost înregistrați cu statut de șomer 1029 persoane revenite de peste hotare, din care 215 au fost angajate în câmpul muncii, inclusiv 80 femei (37,2%). De ajutor de șomaj au beneficiat 16 persoane. Cei mai mulți cetățeni ai Republicii Moldova reîntorși de peste hotare și înregistrați cu statut de șomer au revenit din Federația Rusă - 483 pers. (47%), Italia - 99 pers. (9,6%), Polonia - 68 pers. (6,6%), Germania - 73 pers. (7%), Turcia – 52 pers. (5%) și Cehia – 44 pers. (4,3%) etc. Beneficiari ai serviciilor de informare și consiliere profesională au fost 995 persoane, din care 360 femei. Servicii de sănătate au accesat 90 persoane, din care 35 femei. Observăm o pondere mare de înregistrare a cetățenilor reveniți din localitățile rurale - 616 pers. (60%), din care 205 femei (20%)

La reîntoarcere, cetățenii moldoveni reveniți de peste hotare întâmpină cele mai multe probleme, precum²⁸¹: 1) lipsa locurilor de muncă în mediul rural, neacceptarea locurilor de muncă disponibile pe piața muncii din Republica Moldova acestea fiind prost remunerate; 2) probleme de sănătate; 3) probleme sociale; 4) lipsa actelor de identificare; 5) integrarea copiilor în sistemul educațional, inclusiv recunoașterea actelor de studii. De asemenea, la revenire majoritatea cetățenilor încearcă să se angajeze pe cont propriu sau să identifice noi posibilități de a pleca peste hotare, iar adresabilitatea pentru serviciile de suport ale ANOFM și altor instituții este una redusă. Problema reintegrării, în unele cazuri, dificilă a cetățenilor reîntorși de peste hotare constă în funcționarea ineficientă a instituțiilor publice la nivel local și central și fluctuația cadrelor din cadrul acestor instituții.

Efectele migrației. Generalități

Efectele migrației depind de contextul definit de spațiul geografic, timpul istoric și caracteristicile migrației.

Migrație și dezvoltare

Legătura migrației cu dezvoltarea este probabil una din asocierile cele mai notorii în migrația internațională. Într-o scurtă analiză asupra subiectului, Kathleen Newleen scria, sugestiv, în 2007: *Intersecția dintre migrație și dezvoltare nu este o simplă intersecție. Se aseamănă mai degrabă cu o intersecție modernă de pe autostradă, cu rampe de intrare și ieșire și multe posibilități de a alege direcția greșită. (...). Un număr crescând de guverne și instituții sunt hotărâte să utilizeze migrația pentru un viitor prosper. Din păcate, pentru moment, nu există hărți*²⁸²

Tabelul 1: Două viziuni antagonice cu privire la migrație și dezvoltare

Viziunea optimistă	Viziunea pesimistă
Abordare normativă funcționalistă	Abordare normativă structuralistă
Paradigma neoclastică	Paradigma neo-marxistă
Transfer net Nord-Sud	Transfer net Sud-Nord
Migrația duce la: modernizare	Migrația duce la: dezintegrare
Efectul direct al migrației: câștig al creierelor (<i>brain gain</i>)	Efectul direct al migrației: exodul creierelor (<i>brain drain</i>)
În urma migrației obținem: mai multă echitate	În urma migrației obținem: mai multă inechitate
Migrația încurajează: investiția remitențelor	Migrația încurajează: consumul nesustenabil
Migrația determină: dezvoltare	Migrația determină: dependența de remitențe
Pe termen lung migrația duce la: mai puțină migrație	Pe termen lung migrația duce la: mai multă migrație

(Sursa: Haruța, Cristina. Dinamica relației dintre migrație și dezvoltare. Perspective asupra cazului Republicii Moldova, în revista Transilvană de Științe Administrative, Nr. 2, 2016., p. 89)

Este clar că remitențele reprezintă o sursă importantă de finanțare pentru statele de emigrație, în special pentru cele în curs de dezvoltare. În 2008, India cu aproximativ 52 de miliarde de dolari primiți din străinătate, deținea primul loc la nivel mondial, urmată de China și Mexic. Care sunt atunci efectele pe care le generează aceste sume imense de bani în țările de origine? Reflexul ne

²⁸¹ RAPORT social anual, 2019, Chișinău, 2020, https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2021/05/RAPORT-SOCIAL-ANUAL_2019.pdf.

²⁸² IBIDEM, p. 817

duce către evaluări pozitive. Totuși, chiar dacă există evidențe ale efectelor pozitive ale remitențelor (în special pe termen scurt), există și argumente pentru a susține contrariul. **Banii din migrație nu sunt nici buni, nici răi.** Potențialitatea de a deveni buni sau răi este modelată cel puțin de modul în care sunt cheltuiți și/sau investiți și de caracteristicile locului care îi primește. Direcționate către familia, remitențele acoperă, de regulă, nevoile presante, în primul rând de subzistență. **Reducerea sărăciei (în gospodăriile care includ migranți) este unul dintre beneficiile importante ale migrației.** Pe termen lung însă, consumul ostentativ, dependența venitului gospodăriilor receptoare de banii din străinătate, posibil urmată de o tendință de renunțare la implicare pe piața locală a muncii, pun sub semnul întrebării acceptarea neproblematică a binelui produs de banii din migrație. *Efectul remitențelor depinde în mod fundamental de modul de cheltuire a banilor* (în general se utilizează distincția între investiție în activități generatoare de venit și în consum). La nivel de comunitate, remitențele pot stimula creșterea inegalității sociale, dar pot, în egală măsură, în special prin remitențe colective, și să contribuie la îmbunătățirea infrastructurii fizice, la inițierea unor proiecte de dezvoltare. Dacă migrația cunoaște disparități regionale din punctul de vedere al ratei de emigrare, atunci, indiferent de modalitatea de utilizare, remitențele au tendința de a produce și/sau de a accentua inegalitățile regionale. La nivel național, remitențele reprezintă una din sursele de valută, pot finanța deficitul bugetar, pot în egală măsură stimula importurile sau pot crea dependență.

Măsurile implementate de statele de emigrare vizează de regulă stimularea păstrării economiilor migranților în sistemul bancar al țării de origine, atragerea remitențelor pe canale formale de transfer și încurajarea investiției banilor în activități considerate generatoare de dezvoltare.

Remitențele sociale sunt idei, comportamente, identități și capital social care se transmit dinspre comunitățile de destinație spre cele de origine. Remitențele sociale ca și cele monetare au capacitatea de a schimba locul de origine. În sine însă, ca și banii, remitențele sociale nu aduc, independent de conținut și de adecvarea la contextul de recepție de la origine, adecvarea la contextul de recepție de la origine, schimbarea care ar putea duce la dezvoltare.

Pierderea de capital uman prin migrație

Unul dintre efectele cele mai discutate ale migrației internaționale este pierderea de capital uman a ariei de origine. Incapabile să concureze atracția țărilor dezvoltate, statele periferiei pierd o resursă prețioasă (în formarea căreia au investit alte resurse-pierdere dublă), diminuându-și (și în acest fel) șansele de a recupera decalajul de dezvoltare în raport cu central.²⁸³

Dacă aceasta a fost una din primele perspective asupra efectelor migrației indivizilor înalt calificați, **evaluarea negativă începe să devină mai nuanțată pe măsură ce legătura migrației cu dezvoltarea revine în actualitate.** Dacă este general acceptat că reducerea nivelului de educație influențează defavorabil capacitatea de dezvoltare a unui stat (efect pe termen scurt), **în cazul migrației indivizilor înalt calificați există, pe termen lung, o serie de beneficii care pot să**

²⁸³ IBIDEM, p. 823.

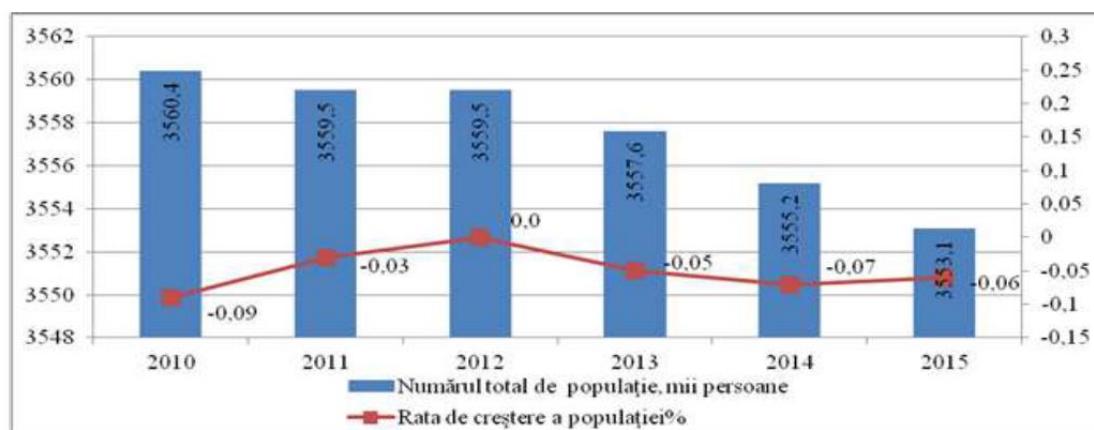
diminuieze (sau să surmonteze) efectele imediate. Migranții înalt calificați revin la origine, cel puțin în parte, iar revenirea poate fi asociată unui transfer de cunoștințe acumulate la destinație, ceea ce transformă negativul într-un câștig. Chiar în măsura în care migrația capătă un caracter prelungit sau definitiv, menținerea interesului migranților pentru spațiul de plecare favorizează extragerea unor beneficii, de tipul remitențelor, facilitarea investițiilor și a comerțului din/cu spațiul de destinație sau implicarea în dezvoltarea unor proiecte economice sau noneconomice cu impact asupra dezvoltării.

Una dintre asumțiile implicite ale atribuirii unor efecte negative indivizilor înalt calificați este că, dacă ar fi rămas în locurile de plecare, ei ar fi fost la fel productivi ca la destinație. Cel puțin în cazul unora dintre țările de emigrare, șomajul ridicat în cadrul populației înalt calificate sau încadrarea indivizilor pe poziții în care nu își folosesc decât o parte din abilitățile dobândite în sistemul educațional sunt contraargumente la afirmația anterioară.²⁸⁴ În asemenea situații este dificil să vorbim despre o pierdere a statului de origine prin migrație, fiind vorba mai degrabă despre valorificarea unor resurse neutilizate la origine la adev[ratul lor potențial.

Studii recente sugerează că efectele negative, în special din perspective dezvoltării, pe care le poate induce migrația indivizilor înalt calificați apar numai dacă este depășit un anumit volum al migrației.

Efecte negative ale migrației asupra societății moldovenești²⁸⁵

Figura 31. Tendințe demografice în Moldova, 2010–2015



Sursa: BNS.

Este de reținut că în perioada referință se menține tendința de înrăutățire a structurii populației pe vârste. Proporția persoanelor în vârstă sub 15 ani s-a redus de la 16,45 procente în 2010 la 15,97 procente în 2015, totodată a crescut raportul de vârstă înaintată de la 20,3 procente în 2010 la 20,7 procente în 2015, de asemenea și raportul de dependență demografică (definiția națională) rămâne a fi destul de înalt în 2015, constituind peste 55,7 procente .

²⁸⁴ IBIDEM.

²⁸⁵ PROFILUL Migrațional Extins al Republicii Moldova, 2010-2015. Chișinău, 2016, p.41.

Migrația amplifică procesul de îmbătrânire a populației țării, deoarece în migrație participă preponderant persoanele tinere, în vârstă aptă de muncă.

În procesul analizei impactului migrației asupra situației demografice trebuie să luăm în considerație faptul că starea de lucruri în sfera demografică a Republicii Moldova este influențată de doi factori majori: modernizarea demografică, care se caracterizează prin modificarea comportamentului demografic al populației (scăderea fertilității, amânarea nașterii copiilor pentru vârstele mai mature, diversificarea modelelor familiale etc.) și criza socioeconomică de lungă durată. O manifestare a crizei socioeconomice este migrația în masă a populației apte de muncă și păstrarea nivelului înalt al mortalității la vârstă adultă²⁸⁶.

Este atestată o înrăutățire continuă a indicatorilor care caracterizează piața forței de muncă. În perioada 2010 – 2015 numărul populației economic active a variat constituind 1.266 mii persoane în 2015, față de 1.235 mii în 2010. Totodată în perioada analizată s-a redus ponderea populației sub VAM de la 17,8 procente la 17,0 procente și cea a persoanelor în VAM respective de la 66,7 la 65,1 pe când ponderea persoanelor peste VAM a crescut de la 15,5 procente la 17,8 procente. În condițiile migrației populației tinere peste hotare poate fi așteptată o reducere în continuare a populației în vârstă aptă de muncă cu toate efectele negative ale acestui fenomen. Studiile în domeniu denotă unele tendințe spre reîntoarcere în țară a migranților în scop de muncă. Totodată migranții reveniți se confruntă cu probleme de reintegrare, care sunt generate de lipsa locurilor de muncă și cuantumul mic al salariilor oferite. Lansarea propriei afaceri rămâne a fi dificilă din diverse motive, inclusiv insuficiența de resurse financiare și lipsa de informare. În aceste condiții o parte considerabilă dintre migranți aleg să re-emigreze²⁸⁷.

Migrația forței de muncă afectează ***durabilitatea sistemului național de asigurare socială***. Astfel, fiind în afara țării, o parte semnificativă a populației economic active nu participă la sistem, ceea ce conduce la creșterea poverii asupra populației economic active în economia națională. Aceasta deja a condus la un deficit al bugetului asigurărilor sociale de stat (BASS) care pe parcursul ultimilor ani este compensat de către bugetul de stat (BS). De asemenea, lipsa pilonului cumulativ al sistemului de asigurări sociale și pachetul îngust de beneficii oferit de către actualul mecanism de asigurare individuală, face puțin atractivă participarea migranților la sistem. Neparticiparea actualilor migranți la sistem, la întoarcerea acestora pe termen mediu și lung se va reflecta în imposibilitatea obținerii unor beneficii din cadrul sistemului, ceea ce va contribui direct la creșterea poverii asupra sistemului de asistență socială.

Prin urmare, asigurarea garanțiilor sociale minime a lucrărilor migranți moldoveni aflați peste hotarele țării și găsirea unor soluții adecvate la întoarcerea acestora, reprezintă o preocupare curentă pentru stat. În acest context, pe parcursul ultimilor ani o serie de acorduri privind securitatea socială

²⁸⁶ PALADI, Gheorghe, PEPINA, Olga, DONDIUC, Iurie. Situația demografică în Republica Moldova: trecut, prezent, viitor, în *Academos*, nr.4, 2015, p. 64.

²⁸⁷ PROFILUL Migrațional Extins al Republicii Moldova 2010-2015, p.77.

au fost semnate sau sunt în proces de negociere cu mai multe țări de destinație a acestora, principiile cărora se bazează pe contributivitate²⁸⁸.

În contextual modificării indicatorilor demografici, ne putem aștepta la o serie de implicații negative pentru dezvoltarea social și economic a țării, printre care și creșterea ratei de presiune social. În esență, acest scenariu prescrie faptul că o persoană anagajată în câmpul muncii va ajunge să întrețină câteva persoane pensionare, asistate social²⁸⁹.

Deficitul de cadre didactice și personal medical continuă să fie și unul dintre efectele sociale negative ale proceselor migraționiste. Conform datelor Studiului Impactul migrației asupra cadrelor didactice și a cercetătorilor din Moldova¹⁰ mai mult de jumătate dintre profesorii intervievați și-au exprimat intenția de a pleca peste hotare, 40,3 procente dintre respondenți au spus că vor să plece peste hotare pentru o muncă temporară, 7,9 procente vor să plece peste hotare definitiv iar 5,4 procente – la studii. În calitate de factor determinant în acest sens este menționat salariul.

Migrația influențează și integrarea în educație a copiilor, precum și viziunile privind oportunitatea acesteia. În anul 2015 în învățământul primar rata brută de înrolare a constituit 91,8 procente, fiind în diminuare cu 1,8 p.p. în raport cu anul 2010. De asemeni în perioada analizată s-a micșorat și rata de înrolare în învățământul gimnazial, înregistrând o scădere de 1,4 p.p..

Analiza datelor Recensământului școlar 2015, conform informației Ministerului Educației, denotă că numărul **copiilor lăsați în țară fără grija părintească**, în legătură cu plecarea părinților peste hotare la muncă a fost de aproximativ 40 mii, din care circa 10 mii copii aveau ambii părinți plecați peste hotare și 30 mii copii - un părinte plecat peste hotare.²⁹⁰

În același timp, deși încă relativ mic, nivelul de reîntregire peste hotare a familiilor de migranți moldoveni este în creștere (18.700 sau 4,5% din migranții pe termen lung), în special prin alăturarea copiilor părinților aflați peste hotare. Această tendință este mai pronunțată în țările UE unde circa 32% din gospodăriile de migranți sunt reunificate. Acest fapt poate avea consecințe importante de ordin demografic, deoarece intenția de revenire este mai scăzută în rândul acestei categorii de migranți²⁹¹

Remitențele, bunăstarea migranților și a familiilor acestora (din perspectiva realității sociale din Republica Moldova)

Context macroeconomic. După un declin semnificativ al situației social-economice în perioada inițială de tranziție, începând cu anul 2000 economia țării a înregistrat o ameliorare în acest sens. Studiile Băncii Mondiale²⁹² au atestat un impact pozitiv semnificativ al fenomenului migrației

²⁸⁸ IBIDEM, p. 78.

²⁸⁹ HARUȚA, Cristina. Dinamica relației dintre migrație și dezvoltare. Perspective asupra cazului Republicii Moldova, în revista Transilvană de Științe Administrative, Nr. 2, 2016., p. 101.

²⁹⁰ IBIDEM, p.15.

²⁹¹ IBIDEM, p.51.

²⁹² Mansoor, A., Quillin, B., Migration and remittances: Eastern Europe and the former Soviet Union (Migrația și remitențele: Europa de Est și fosta Uniune Sovietică), (Washington, BM, 2006).

asupra stabilității macro-economice în Moldova. În opinia experților BM intrările de valută în țară, parvenite din migrația de muncă, au contribuit la compensarea deficitului comercial al țării, la consolidarea fiscală, de asemenea au contribuit la susținerea valutei naționale. Remitențele au reprezentat și continuă să reprezinte cea mai substanțială și stabilă contribuție în valută, în compare cu investițiile străine directe, exporturile, împrumuturile și asistența externă. De asemenea, fluxurile valutare respective au contribuit la majorarea bugetului prin intermediul TVA și al taxelor de import, dezvoltarea sistemului bancar și a serviciilor de intermediere financiară, sporirea capitalului.

Astfel, intrările de valută își au aportul lor în acest sens, iar migrația forței de muncă din țară are un rol important și semnificativ nu numai în termeni demografici dar și economici. Odată cu creșterea numărului persoanelor care pleacă la muncă a crescut semnificativ cuantumul transferurilor de peste hotare a persoanelor fizice, cu o influență înregistrată asupra principalilor indicatori macroeconomici.

Creșterea constantă a PIB-ului în raport cu anii precedenți²⁹³ în mare parte se atribuie veniturilor remise de migranții moldoveni care lucrează peste hotare. Conform estimărilor BM remitențele au atins punctul maxim în 2007, constituind 36 procente în raport cu PIB²⁹⁴. Aceste tendințe s-au păstrat pînă în anul 2008, iar creșterea anuală a PIB-ului față de anii precedenți atât total cât și pe locuitor, a variat între 3 și 8 procente anual.

Așadar, principalul efect pozitiv sînt remitențele migranților. Transferul de bani înspre Moldova se realizează atât prin canale oficiale, cât și neoficiale.

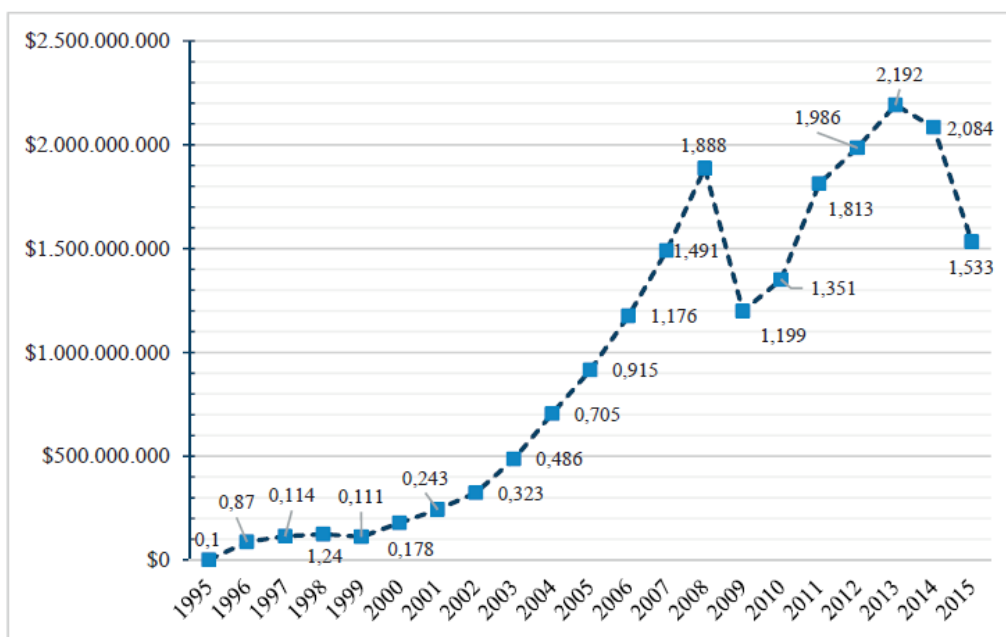


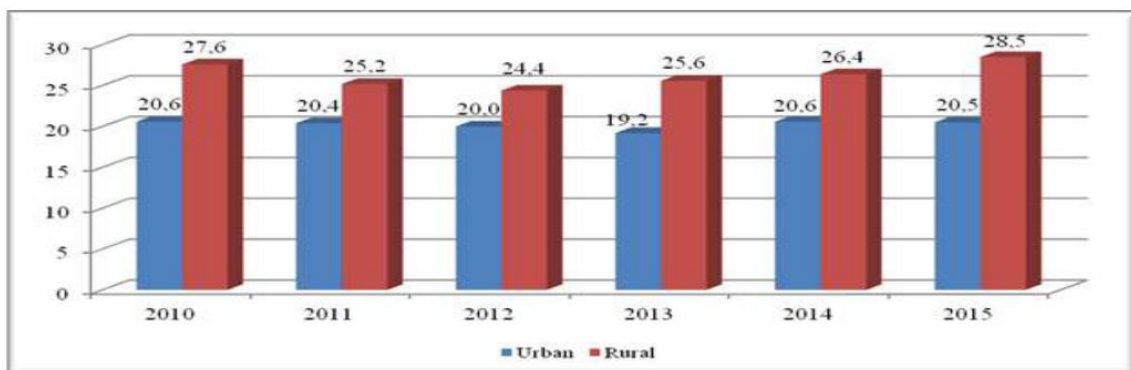
Figura 1: Volumul total al remitențelor, miliarde \$ (1995-2015)

²⁹³ Statbank BNS, Dinamica principalilor indicatori macroeconomici (1995-2011). Disponibil pe: <http://www.statistica.md/category.php?l=ro&idc=191&> (acesat la 24 aprilie 2012).

²⁹⁴ ick Maddock și Lovita Ramguttee, How to respond to falling remittances and returning migrants (Reacții la remitențele în scădere și întoarcerea migranților), (Bratislava, Centrul Regional PNUD, 2009).

(Sursa: Haruța, Cristina. Dinamica relației dintre migrație și dezvoltare. Perspective asupra cazului Republicii Moldova, în revista Transilvană de Științe Administrative, Nr. 2, 2016,, p. 98)

Figura 34. Proporția gospodăriilor care primesc remitențe, în funcție de mediul de reședință în 2010–2015, procente



Sursa: BNS.

(Sursa: Profilul Migrațional Extins al republicii Moldova 2010-2015. Chișinău, 2016, p.43)

Creșterea remitențelor afectează în mod pozitiv dezvoltarea și consolidarea sistemului bancar al Republicii Moldova, deoarece majoritatea clienților băncilor comerciale (migranții trimit bani acasă prin transfer rapid).²⁹⁵

Studiile au arătat că, în 2/3 din gospodăriile în care sunt lucrători migranți, situația materială este asigurată, în special, de remitențe. Contribuția financiară a acestora constituie o mare parte din bugetul familiei (65% sau mai mult). Într-o treime din gospodării remitențele asigură bunăstarea materială în proporție de 85 la sută²⁹⁶.

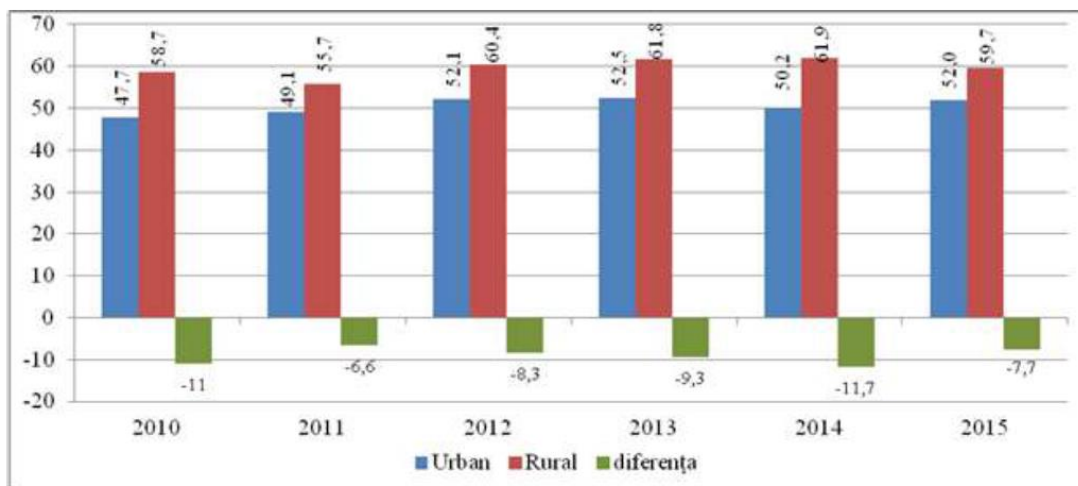
Tabelul nr.2 Contribuția lucrătorului migrant la bunăstarea materială a familiei²⁹⁷

Nr.	Contribuția lucrătorului migrant la bunăstarea materială a familiei	% gospodării
1	Pînă la 15%	6,4
2	De la 15% pînă la 35%	7,7
3	De la 35% pînă și la 65%	17,5
4	De nla 65% pînă la 85%	33,6
5	Mai mult de 85%	34,8

²⁹⁵ MOȘNEAGA Valeriu, BĂTRÎNESCU, Veaceaslav. Cercetare privind influența migrației asupra dezvoltării comunității: Raport de cercetare sociologică: (în viziunea gospodăriilor casnice din fostul județ Orhei). Chișinău: Policolor, 2013, p. 7.

²⁹⁶ MOȘNEAGA Valeriu, BĂTRÎNESCU, Veaceaslav. Cercetare privind influența migrației asupra dezvoltării comunității: Raport de cercetare sociologică: (în viziunea gospodăriilor casnice din fostul județ Orhei). Chișinău: Policolor, 2013, p. 7

²⁹⁷ Ghencea, 200



Sursa: BNS.

(Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2010-2015. Chișinău, 2016, p. 47)

În anii 2010–2015 ponderea populației situate sub pragul sărăciei absolute a fost în scădere continuă, constituind 9,6 procente în totalul populației țării în 2015, față de 21,9 procente în 2010²⁹⁸.

Trebuie de remarcat faptul că migrația internațională a forței de muncă, remitențele contribuie nu doar la creșterea bunăstării materiale a familiilor, ci și la creșterea stratificării sociale. Nivelul sărăciei în țară, grație remitențelor, a început să scadă. Dacă în 1999, sub pragul sărăciei trăiau 73% din populației, în 2009 cifra a scăzut semnificativ la 33%.

Experiența altor țări ne arată că Republica Moldova nu este un caz aparte în acest sens, ci se dezvoltă în conformitate cu tendințele mondiale. Cheltuirea banilor pe alimente este un fenomen tipic în țările sărace, din care face parte și Republica Moldova. Asigurarea unui trai decent, menținerea gospodăriilor în ordine este o reacție firească a oamenilor la condițiile de viață dificile.

Analiza reăpartizării banilor din străinătate arată că cea mai mare parte, în cazul lucrătorilor migranți din gospodăriile sărace, se cheltuiesc pe alimente, o altă parte – pe satisfacerea „necesităților de dezvoltare”: studii, sănătate, turism, achiziție de mărfuri, care asigură creșterea gradului de informare, formarea anumitor abilități (calculator, servicii de informare și comunicare), deschiderea sau dezvoltarea propriei afaceri.

Tabelul nr.3. Repartizarea în gospodării a remetențelor

Nr.	Categoriile de cheltuieli	%
1	Alimente, îmbrăcăminte	43,1
2	Servicii comunale/întreținere	18,2
3	Mărfuri de uz casnic/fără electrocasnice)	17,2
4	Reparația casei/apartamentului	15,3
5	Studii (achitarea contractului)	12,8

²⁹⁸ Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2010-2015. Chișinău, 2016, p. 44)

6	Tratament	12,5
7	Achitarea datoriilor	11,7
8	Achitarea datoriilor pentru călătorie	10,4
9	Plata pentru munci agricole	10,5
10	Economii „pentru zile negre”	8,5
11	Conturi bancare	1,6

În contextul structurii bugetelor de familie, prezintă interes intențiile de a cheltui banii câștigați în timpul apropiat, în cursul anului curent.

Tabelul nr.4. Planuri de repartizare a banilor câștigați în străinătate pentru „următoarele 12 luni”

Nr.	Categoriile de cheltuieli	Amf, 2004%	Prioritate primară %	Prioritate secundară%
1	Restituirea datoriilor	8,3	11,8	5,1
2	Cheltuieli curente (alimente, îmbrăcăminte, întreținere etc)	21,7	45,4	21,7
3	Cheltuieli spăcifice (studii, sănătate, achiziționare de mărfuri scumpe, împrumut de bani etc.)	Bani împrumutați-4,2	10,6	24,6
4	Investiții casnice (achiziționarea automobilului, imobilelor, reparația apartamentului/casdei, nunți, înmormântări, depozite bancare)	22,0	15,5	22,8
5	Investiții în producție (achiziționarea unor loturi de pământ, autocamioane și tehnică agricolă, păsări și animale)	6,5	1,5	4,8
6	altele	-	0,7	0,2
8	Economii (depozite bancare)	20,7	-	-
9	Nu pot răspunde	-	9,8	2,4

Remarcăm faptul că o parte semnificativă a banilor câștigați de lucrătorii migranți sunt destinați instruirii copiilor și tratamentului medical. Pe termen scurt, aceste cheltuieli pot fi

considerate drept un consum, pe termen lung însă, ele sunt o investiție importantă în crearea și dezvoltarea capitalului uman²⁹⁹.

În același timp, observăm că, în pofida sumelor mari de remitențe, investiții directe în dezvoltarea socială și economică a Republicii Moldova sunt foarte puține. Potrivit studiilor sociologice (2004), numai 16% din respondenți intenționau să acumuleze fondurile primite de la migranți și să înceapă propria afacere. Pentru cei care văd viitorul investițiilor în afaceri, cel mai atractive sunt următoarele domenii: agricultură, transport, comerț și servicii (bar, gheretă), achiziție de echipament, divertisment, bunurile imobiliare.

O parte din banii câștigați peste hotare sînt direcționați spre dezvoltarea comunității în care s-au născut sau locuiesc. Studiile sociologice constată că fiecare al nouălea lucrător migrant oferă un ajutor, sprijin financiar/material bisericii, cluburilor sportive, susține financiar proiecte comunitare. Cu toate acestea, în baza unor interviuri cu reprezentanții administrației publice locale din Republica Moldova, s-a demonstrat că aceasta nu se întîmplă peste tot: în multe localități, rolul muncitorilor migranți în dezvoltarea locală este ne semnificativă.

Datele și ideile de mai sus demonstrează că, treptat, dezvoltarea socio-economică a țării a fost orientată spre un model bazat pe primirea și utilizarea fluxurilor de bani în creștere de peste hotare. Acest model avînd în vedere tendințele demografice (scăderea natalității și îmbătrînirea populației) are un cost foarte ridicat. Aceasta include o creștere a importului (finanțat de remitențe) pînă la un nivel extrem de instabil, precum și consolidarea monedei naționale, ceea ce duce la o scădere semnificativă a competitivității la export; riscuri morale pentru familiile de migranți și pentru guvern, apariția fenomenului de „orfani sociali”, copii părăsiți de părinții migranți; restructurarea rolurilor de gen în cadrul familiilor, a comunităților și al țării în ansamblu; distrugerea rețelelor sociale ce au avut, în ultimii ani, un rol important în reducerea sărăciei. Toate acestea conduc la o creștere a efectelor negative (economice și socio-politice) ale migrației forței de muncă din Moldova, precum și la persistarea unui astfel de model de dezvoltare socio-economică.

Criza anilor 2008-2010, agravînd problema transferurilor de bani, a pus la îndoială eficacitatea și viabilitatea unui asemenea model de dezvoltare a Republicii Moldova. Un sondaj (SBS AXA-2009) a arătat că două treimi din respondenți au constatat scăderea remitențelor, iar un respondent din cinci (20,7%) a declarat că, odată cu declanșarea crizei, a încetat să primească bani din străinătate³⁰⁰.

²⁹⁹ MOȘNEAGA Valeriu, BĂTRÎNESCU, Veaceaslav. Cercetare privind influența migrației asupra dezvoltării comunității: Raport de cercetare sociologică: (în viziunea gospodăriilor casnice din fostul județ Orhei). Chișinău: Policolor, 2013, p. 9.

³⁰⁰ MOȘNEAGA Valeriu, BĂTRÎNESCU, Veaceaslav. Cercetare privind influența migrației asupra dezvoltării comunității: Raport de cercetare sociologică: (în viziunea gospodăriilor casnice din fostul județ Orhei). Chișinău: Policolor, 2013, p. 10.

Evaluarea experților Băncii Mondiale indică faptul că scăderea remitențelor are un impact direct asupra creșterii sărăciei. Modelarea simplă arată că scăderea remitențelor cu 50% conduce la creșterea nivelului sărăciei cu 1,2% pean; în zonele rurale, declinul ajunge la 1,6%.

Diminuarea remitențelor afectează consumul grupurilor sociale: pentru cei mai săraci, scăderea consumului este de 7%, în timp ce pentru cei bogați – de numai 2,7%.

Care sunt parametrii migrației la etapa actuală?

Dacă e să operăm cu cifre, acestea ar fi următoarele: migrație pe termen lung – 411 000 (sau 12,4% din numărul total al populației), dintre care 370 000 – în scop de muncă și 18 400 studenți. Migrația pe termen scurt (sezonieră) cuprinde 109 000 persoane (sau 3,3% din totalul populației), iar mobilitatea internă – 217 000.

Numărul migranților reîntorși reprezintă 44 000 de persoane (sau 11% din numărul total de migranți pe termen lung).

Aceste date sunt formulate în baza următoarelor surse statistice: EUROSTAT, Biroul Național de Statistică și NEXUS/IASCI. Toate trei sursele reflectă aceleași tendințe, iar anumite diferențe numerice se explică prin complexitatea fenomenului migrațional, care este unul extrem de mobil, cu raporturi fragile în permanentă schimbare și dificil de contabilizat. Nu este o problemă specifică pentru Republica Moldova, cu aceleași dificultăți se confruntă chiar și țările care dispun de instrumentar mai modern și mai flexibil.

Plecarea masivă peste hotare a moldovenilor a început, după cum am menționat, în 2000 și tendința continuă. Fenomenul s-a intensificat în perioada 2007-2010, în mare parte din cauza crizei economice globale asupra economiei Republicii Moldova, dar trebuie să luăm în calcul și altă circumstanță importantă: creșterea numărului persoanelor care au obținut cetățenia românească (potrivit datelor oficiale, numai în perioada 2010-2012 au fost acordate aproximativ 256 000 de cetățenii)³⁰¹.

În ceea ce privește preferințele, până în anul 2010 migrația moldovenilor a fost orientată prioritar spre zona UE, unde s-a înregistrat o creștere a numărului total de migranți. Ulterior, s-a constatat o creștere a numărului de migranți sezonieri în CSI, preponderent Federația Rusă. Acest raport al migrației externe (Est-Vest) poate fi explicat prin specializarea migranților și orientarea spre piețele de muncă ce oferă locuri de muncă potrivite obiectivelor economice și experienței profesionale. În cadrul UE, de asemenea, se înregistrează o migrare din regiunea de sud, devenită, în special după 2009, mai puțin atractivă pentru migranții moldoveni, care se reorientează spre nordul Europei. Ca și în cazul preferințelor pentru CSI, această tendință este în concordanță cu prioritățile

³⁰¹ NOUTĂȚI pentru cetățenii R. Moldova aflați peste hotare. Valeriu Turea: „Strategia „Diaspora-2025” are o viziune optimistă”, <http://www.ziarulnational.md/noutati-pentru-cetatenii-r-moldova-aflati-peste-hotare-valeriu-turea-strategia-diaspora-2025-are-o-viziune-optimista/>

individuale: lumea vrea să câștige bani și e normal să plece în țările în care există oportunități pentru aceasta³⁰².

Începând cu anul 2014, odată cu intrarea în vigoare a regimului liberalizat de vize, circulația spre și din statele membre UE a devenit mult mai intensă și bine definită. Revenirea acasă pentru scurt timp nu mai reprezintă un risc sau lux. Pe de altă parte, cei peste 460 000 de cetățeni moldoveni care au călătorit în spațiul comunitar în baza pașapoartelor biometrice și-au vizitat, în egală măsură, rudele de peste hotare. Astfel, apropierea dintre diasporă și cei de acasă devine tot mai mare.

Conform datelor aceluiași studiu IASCI/CIVIS din 2013, migrația din Republica Moldova este orientată preponderant spre două regiuni învecinate: Uniunea Europeană și Comunitatea Statelor Independente.

Este dificil să operăm cu statistici cât de cât exacte, deoarece trebuie să luăm în calcul factorul migrației interne în Uniunea Europeană, iar moldovenii, lucru recunoscut, sunt foarte mobili. Spre exemplu, datele oficiale Eurostat pentru anul 2014 menționează un număr total de 212 500 de permise de ședere în statele UE, acordate cetățenilor Republicii Moldova, la care s-ar mai adăuga și cei stabiliți în baza pașapoartelor românești.

Strategia Diaspora-2025 presupune că Republica Moldova va deveni până în anul 2025 o țară cu un mediu favorabil de manifestare civică, socială, economică și politică pentru toți cetățenii săi, indiferent de locul de reședință, și o destinație atractivă de reîntoarcere pentru membrii diasporei.

Este pentru prima oară, când în R. Moldova se elaborează un asemenea document de sinteză privind diaspora. Strategia reflectă atât metamorfozele prin care a trecut diaspora moldovenească în acești ani, cât și evoluția simțitoare a abordării de către autorități a problematicii domeniului respectiv – de la apelurile patriotice de revenire acasă, de la tentativele de control al migrației la adoptarea noilor abordări globale, deja cu alte viziuni, mai realiste și mai moderne. Filosofia, cheia de boltă a Strategiei, o reprezintă trei elemente definitorii, care constituie un tot întreg: diaspora, migrație și dezvoltare.

Din obiectivul general rezultă alte câteva specifice, inclusiv: a) elaborarea și dezvoltarea cadrului strategic și operațional al domeniului diaspora, migrație și dezvoltare; b) asigurarea drepturilor diasporei și consolidarea încrederii; c) mobilizarea, valorificarea și recunoașterea potențialului uman al diasporei; d) implicarea directă și indirectă a diasporei în dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova.

³⁰² NOUTĂȚI pentru cetățenii R. Moldova aflați peste hotare. Valeriu Turea: „Strategia „Diaspora-2025” are o viziune optimistă”, <http://www.ziarulnational.md/noutati-pentru-cetatenii-r-moldova-aflati-peste-hotare-valeriu-turea-strategia-diaspora-2025-are-o-viziune-optimista/>

După programul PARE 1+1, în 2016 a fost lansat și programul de granturi Diaspora Engagement Hub care le oferă oportunități migranților să se întoarcă acasă și să-și deschidă afaceri.

Diaspora Engagement Hub (DEH) este un program nou destinat diasporei, implementat de Organizația Internațională pentru Migrație, misiunea din R. Moldova, în parteneriat cu Biroul pentru Relații cu Diaspora, în cadrul proiectului „Consolidarea cadrului instituțional al Republicii Moldova în domeniul migrației și dezvoltării”, finanțat de Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare (SDC). Este un program nou de granturi, 39 la număr, care semnaleză și o altfel de relație cu comunitățile noastre de peste hotare, deoarece, oferind posibilități mai vaste pentru aplicarea potențialului diasporei în dezvoltarea Republicii Moldova, DEH presupune respectiv și o implicare mai dinamică a acesteia, mai creatoare, mai non-standard.

Etapa incipientă a programului Diaspora Engagement Hub prevede următoarele trei subprograme:

1). **Reîntoarcerea profesională pe termen scurt a diasporei.** 18 granturi a câte 2 000 de franci elvețieni fiecare vor fi oferite profesioniștilor din diasporă în scopul de a încuraja transferul de capital uman și experiență profesională pentru dezvoltarea academică, socială și economică a Republicii Moldova, prin intermediul reîntoarcerii profesionale pe termen scurt (2 săptămâni – 2 luni);

2). **Proiectele inovative ale diasporei vor beneficia de** 16 granturi a câte 4 000 de franci elvețieni oferite membrilor diasporei pentru implementarea în Republica Moldova a unor proiecte și activități cu caracter inovativ din diferite domenii, bazate pe transferul de cunoștințe, experiențe și bune practici internaționale.

3). **Parteneriatele tematice regionale.** 5 granturi a câte 5 000 de franci elvețieni vor fi oferite asociațiilor din diasporă pentru desfășurarea diferitelor acțiuni cu caracter socioeconomic regional, comunitar, educațional și de sănătate, care vor fi implementate de un grup de inițiativă, compus din cel puțin două asociații din diasporă din minimum două țări și un ONG din Republica Moldova. Unul din scopurile acestui subprogram este și consolidarea bunei cooperări dintre comunitățile de moldoveni din diferite țări.

Dosarele de aplicare pot fi depuse online, în perioada **4 martie 2016 – 31 martie 2017**, prin intermediul formularelor online. Proiectele vor fi examinate o dată la două luni pe parcursul întregii perioade de aplicare de către o comisie comună de evaluare OIM/BRD.³⁰³ DEH nu se va limita la cele 39 de granturi acordate. Mizând pe buna colaborare cu partenerii de dezvoltare și pe implicarea diasporei, pe parcurs numărul subprogramelor și al granturilor va crește.

³⁰³ **NOUTĂȚI pentru cetățenii R. Moldova aflați peste hotare.** Valeriu Turea: „Strategia „Diaspora-2025” are o viziune optimistă”, <http://www.ziarulnational.md/noutati-pentru-cetatenii-r-moldova-aflati-peste-hotare-valeriu-turea-strategia-diaspora-2025-are-o-viziune-optimista/>

4. Sărăcie și excluziune socială

Cu toate realizările obținute, și în societățile occidentale, mulți oameni trăiesc în condiții de sărăcie.

Cum anume ar trebui să fie denumită *sărăcia*? De obicei se face o distincție între *subzistență* sau **sărăcie absolută** și **sărăcie relativă**. Charles Booth a fost unul dintre primii cercetători care a încercat să stabilească un standart consecvent al sărăciei, care se referă la lipsa condițiilor necesare de bază pentru a susține o existență fizică sănătoasă – hrană suficientă și adăpost care să facă posibilă funcționarea eficientă a corpului.

Unele influențe generale asupra nivelului sărăciei au fost bine determinate. Programele de asistență socială bine întocmite și administrate în mod sistematic, în combinație cu politica guvernului care sprijină în mod activ ținerea sub control a șomajului, reduc nivelurile sărăciei. Există anumite societăți – cum este Suedia – în care nivelul sărăciei, limita de subzistență au fost eliminate aproape complet.

Care este situația în Republica Moldova la acest capitol?

Tranziția la economia de piață în Republica Moldova a provocat mari dezechilibre economice, modificări substanțiale în structura veniturilor populației ce a dus inevitabil la o explozie masivă a sărăciei. **Sărăcia este definită ca o cumulare de lipsuri, deprivări și nevoi nesatisfăcute, care conduc spre excluziunea socială a unui segment al populației.**

Din punct de vedere sociologic, în prezent, **excluziunea socială** se definește ca fiind „plasarea unei persoane în afara formelor normale de viață socială, ca rezultat al unor deprivări multiple, cu șanse reduse de reinsertie într-o viață socială normală, rezultat al discriminărilor, lipsei de oportunități, cumulări de privațiuni, degradării/nedezvoltării capacităților de funcționare socială normală sau al unui stil de viață individual sau colectiv care marginalizează”.³⁰⁴ **Într-o formulare mai succintă excluziunea socială este procesul prin care indivizii sau familiile fac experiența deprivării, fie de resurse (precum venitul), fie de legături sociale cu o comunitate sau societate mai largă**³⁰⁵ (În cursul anilor 80 ai secolului trecut, limbajul excluderii sociale a început să fie folosit tot mai mult simultan cu (și uneori în locul) celui despre sărăcie,³⁰⁶ în special în discuțiile privind politicile sociale în Europa. Există cel puțin trei moduri de utilizare a termenului³⁰⁷. Noi vom trata excluziunea socială în relațiile cu drepturile sociale și cu barierele sau procesele prin care oamenii sunt împiedicați să și le exercite. Și aceasta pentru că noțiunea de excluziune socială sau marginalizare a devenit, odată cu Summit-ul de la Lisabona din 2000, o preocupare reală a politicii

³⁰⁴ DRAGOMIRESCU, Doina. Expansiunea tehnologiilor informației și comunicațiilor și riscul de excluziune digitală // <http://www.racai.ro/RISC>, 28.10.2008.

³⁰⁵ OXFORD. Dicționar de sociologie. București: Univers enciclopedic, 2003, p. 227.

³⁰⁶ În ceea ce ne privește, subsumăm concluziei conform căreia sărăcia poate fi considerată doar o parte a excluziunii sociale, o formă specifică de excluziune socială, „excluziunea financiară” (http://leader.viitorul.org/public/85/ro/indicatori/Preda777_IDIS.doc, p. 16, 03.11.2008.)

³⁰⁷ IBIDEM.

sociale europene, fiind strâns legată de ideea de drepturi ce decurg din calitatea de cetățean, respectiv de drepturile sociale³⁰⁸

În societățile de tip preponderent industrial sursa excluziunii sociale se poate plasa în:

- sfera economică – prin lipsa locurilor de muncă și/sau insuficiența resurselor;
- sfera drepturilor politice sau civile – prin necunoașterea sau neutilizarea acestor drepturi;
- sfera relațiilor sociale, de familie sau de rudenie – prin dezorganizarea, alterarea sau inexistența unor rețele sociale de suport.

Fenomenul de excluziune socială este de tip complex și cumulativ, riscurile marginalizării și izolării sociale crescând atât prin multiplicarea formelor de privațiune și inechitate socială, cât și prin ineficiența sau inexistența unor mecanisme de protecție socială.³⁰⁹

În perioada de tranziție fenomenul de sărăcie și excluziunii sociale a luat o amploare considerabilă în Republica Moldova. În anul 2002 40% din populația țării era descrisă ca fiind săracă, iar mai mult de o persoană din patru trăia în sărăcie extremă³¹⁰. Sărăcia era în mare măsură o problemă a regiunilor rurale și afecta 70% din totalul muncitorilor agricoli și fermierilor mici. Fiecare a cincea persoană săracă locuia în orașe mici. Locuitorii orașelor mici și medii erau cei mai vulnerabili în fața sărăciei extreme. Incidența cea mai mare a sărăciei și sărăciei extreme se întâlnea în familiile cu trei sau mai mulți copii, în familiile cu un singur părinte și printre bătrânii singuratici. Sărăcia extremă era destul de acută : 33% din copii cu vârsta pînă la cinci ani nu beneficiau de alimentație adecvată pentru a-și satisface necesitățile decente de sănătate și educație³¹¹ Patru copii din zece cu vârsta pînă la 10 ani trăiau în sărăcie extremă.

Fenomenul excluziunii sociale a fost confirmat de PNUD în cadrul proiectului “Dezvoltarea capacității pentru monitorizarea sărăciei”. Potrivit sondajului de opinie (2002), realizat în cadrul acestui proiect, 67,9% din populația republicii se considera săraci³¹².

În urma implementării politicilor de reducere a acestui fenomen, în anul 2010 ponderea populației situate sub pragul sărăciei absolute a constituit circa 22 procente în totalul populației țării, fiind în descendență constant, iar în 2015 ponderea populației sub pragul sărăciei absolute a fost de 9,6 procente, micșorându-se cu 12,3 p.p. față de 2010³¹³.

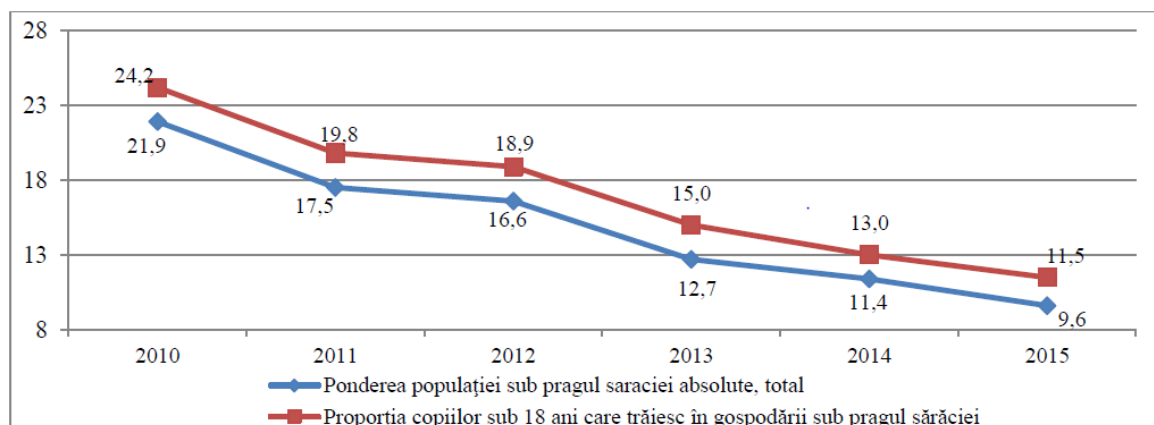
³⁰⁸ SPIRIDON, Carla Carmina. Excluziunea socială ca încălcare a drepturilor sociale fundamentale ale omului//Jurnalul de Studii juridice. Universitatea „Petre Andrei”. Centrul de cercetări juridice. Anul II, 2007, nr.3-4, p.55.43 EVALUARE comună de țară. Republica Moldova. Iulie 2005, p.9.

³¹¹ IBIDEM

³¹² DANIL, Tudor. Republica Moldova în spațiul tranziției și costul social al reformelor. Analiză și evaluare sociologică a calității vieții populației. – Chișinău, Pontos, 2004, p.304.

³¹³ PROFILUL Migraționist Extins al republicii Moldova 2010-2015. Raport analytic. Chișinău, 2016, p.14.

Figura 36. Ponderea populației sub pragul sărăciei absolute, în 2010–2015, procente



Sursa: BNS.

(Sursa: *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2010-2015*. Chișinău, 2016, p. 46)

În anul 2014 rata sărăciei în Republica Moldova constituia 29,5%, ceea ce reprezenta cel mai înalt nivel comparativ cu alte state din Estul Europei. Deși, după 2014, rata sărăciei a cunoscut o anumită scădere, acest indicator rămâne destul de înalt. Cea mai mică rată a sărăciei, de 23%, a fost atinsă în anul 2018, iar cele mai recente date, care reflectă situația din 2020, arată că 26,8%³¹⁴ din populația țării trăiește în sărăcie. Chiar și în pofida evoluțiilor pozitive, Republica Moldova continuă să fie caracterizată prin una dintre cele mai mari rate ale sărăciei în Estul Europei. Totodată, sărăcia se manifestă mult mai pronunțat în zonele rurale. Astfel, în anul 2020, în orașe rata sărăciei constituia 14%, pe când în ariile rurale acest indicator era de 35,3%³¹⁵

Remarcăm faptul că fenomenului sărăciei nu se reduce numai la dimensiunea economică, dar are un caracter multiaspectual, caracterizându-se și printr-un aspect social, comportamental, cultural etc. Aspectul social se axează în special pe fenomenele sociale amplificate de sărăcie: criminalitatea, alcoolismul, narcomania, demoralizarea populației, analfabetismul, morbiditatea, corupția etc. Din perspectiva psihologică, sărăcia, în special cea cronică, condiționează anumite comportamente deviante, generate, în primul rând de anumite valori socio-umane, apărute în rezultatul vieții mizerabile. Aspectele sărăciei se întrepătrund, condiționându-se unul pe altul.

Este de remarcat faptul că în categoria săracilor au nimerit nu numai grupurile social-vulnerabile (cum ar fi persoanele rămase în afara câmpului de angajare a forței de muncă, persoanele neangajate sau cele angajate parțial), ci și un segment important al persoanelor ocupate în sfera bugetară, unde salariile fiind foarte mici nu asigură un trai decent.. În categoriile vulnerabile se află și persoane cu nivel înalt de studii, capabili de muncă și cu o stare bună a sănătății, precum și persoane care dispun de bunuri de folosință îndelungată, ceea ce îi poate ajuta să atenueze efectele sociale negative asupra venitului gospodăriei.

³¹⁴ RAPORT de stare a țării, 2021, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/raportul-de-stare-a-tarii>

³¹⁵ RAPORT de stare a țării, 2021, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/raportul-de-stare-a-tarii>

Deși clasa de jos are poziție socială marginală, ea participă funcțional la reglarea sistemică a societății și constituie, din cauza imperfecțiunii sistemului social de a se autoregla complet, partea socială sacrificată pentru reglarea acestuia. În întreaga sa evoluție societatea, ca sistem imperfect, a manifestat disfuncții. Expresia acestora constituind-o, în toate timpurile, existența năpăstuită a clasei de jos.

Sărăcia și dependența de ajutorul social

Un procent considerabil de oameni care trăiesc în sărăcie la un anumit moment, fie că s-au bucurat anterior de condiții superioare de viață, fie au speranțe să iasă din sărăcie în viitor. Însă, pentru mulți, este vorba de o sentință pe viață, îndeosebi pentru cei care fac parte din rândul șomerilor pe termen lung³¹⁶.

Criticii instituțiilor de asistență socială existente au susținut că acestea generează „dependență de asistență socială”, adică oamenii devin dependenți de însăși programele care trebuie să le dea posibilitatea să-și realizeze o viață independentă și un țel. Ei ajung dependenți nu numai din punct de vedere material, ci și psihologic, de sosisrea plății ajutorului social. Nu pot avea o atitudine pozitivă față de existența lor, ei au tendința de a adopta una resemnată și pasivă, punându-și speranța în sistemul de asistență socială.

Ideea de dependență de ajutorul social este controversată, iar unii neagă că o astfel de dependență ar fi răspândită³¹⁷. „A trăi din ajutorul social” este de obicei socotit a reprezenta o sursă jenantă, se zice, miar cei mai mulți oameni care se află într-o astfel de postură probabil fac eforturi susținute să depășească această situație.

Carol Walker a analizat o cercetare referitoare la modul în care reușesc să-și ducă existența cei care trăiesc din sprijinul social. Ea a descoperit o imagine extrem de diferită de cea prezentată de către aceia care susțin că traiul din ajutorul social reprezintă o opțiune facilă. Dintre șomerii, avuți în vedere în cadrul unui studiu, 80% suferiseră o deteriorare astandardelor lor de viață din momentul în care începuseră să trăiască din ajutorul social. Pentru majoritatea, viața devenise din ce în ce mai mult o luptă. Pe de altăparte, pentru o parte asistența socială poate aduce îmbunătățiri în standardele de viață. De exemplu, cineva care este șomer și ajunge la vârsta de 60 de ani poate pretinde ajutoare cu 30% mai mult decât cele obținute până atunci.

Categoria celor a căror situație se poate îmbunătăți îi include de fapt doar pe părinții singuri.³¹⁸

Oricât de răspândită ar fi, problema dependenței de ajutorul social a devenit ținta principală a încercărilor de reformă a instituțiilor de asistență socială. Printre cele mai semnificative reforme de acest fel au fost programele de reconversie socială de la asistența socială la muncă, al căror scop este

³¹⁶ GIDDENS, Anthony. Sociologie, p. 300.

³¹⁷ IBIDEM, p. 301.

³¹⁸ IBIDEM.

acela de a plasa persoanele care primesc asistență publică în noi locuri de muncă. Aceste rograme sunt introduse în marea Britanie și în alte câteva țări europene, dar există și în Statele Unite³¹⁹.

5. Aplicații

Enunțuri esențiale

K.Marx în explicarea stratificării sociale utiliza un singur criteriu – posedarea proprietății;

Weber propunea trei dimensiuni ale stratificării: economică, statutară și politică, fiecare cu propria sa ierarhie;

P. Sorokin evidențiază **trei structuri de stratificare**: economică, profesională și politică;

În toate țările dezvoltate, în pofida deosebirilor culturale și geografice, cota straturilor de mijloc este aproximativ aceeași – 55-60 %;

Straturile de mijloc joacă un rol deosebit în societate. Acest rol poate fi comparat cu funcția coloanei vertebrale din organismul uman, datorită căreia omul își păstrează echilibrul și stabilitatea;

Sărăcia este definită ca o cumulare de lipsuri, deprivări și nevoi nesatisfăcute, care conduc spre **excluziunea socială a unui segment al populației**.

Excluziunea socială se definește ca fiind plasarea unei persoane în afara formelor normale de viață socială, ca rezultat al unor deprivări multiple, cu șanse reduse de reinsertie într-o viață socială normală, rezultat al discriminărilor, lipsei de oportunități, cumulări de privațiuni, degradării/nedezvoltării capacităților de funcționare socială normală sau al unui stil de viață individual sau colectiv care marginalizează.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. Cea mai desfășurată teorie a stratificării sociale aparține lui :

1. K. Marx;
2. P. Sorokin;
3. M.Weber;
4. E.Durkheim.

2.Ordonăți, în funcție de prestigiul ocupației, categoriile de personal redate mai jos, acordând numere de la 1 la 20, în ordinea descrescătoare a aprecierii voastre: descrescător, pe caiet, prestigiul următoarelor profesii din societatea moldovenească. Notați rangul (1, 2, 3 ...) în stânga fiecărei profesii:

- sudor;
- electrician;
- strungar;
- lector universitar;
- vânzător;

³¹⁹ IBIDEM.

- muncitor;
- parlamentar;
- manager;
- șofer;
- casier;
- paznic;
- medic;
- asistent social;
- taxist;
- primar;
- țăran;
- polițist;
- ospătar;
- informatician;
- vânzător de ziare.

3.Studiați literatura istorică și răspundeți la următoarea întrebare: Ce drepturi și obligații aveau păturile sociale din societatea românească medievală (sec. XIV-XVI) ?:

1. boierimea mare;
 2. boierimea mică și mijlocie;
 3. patriciatul orășenesc;
 4. meșteșugarii și negustorii;
 5. țăranimea liberă;
 6. țăranimea aservită;
 7. pleba orășenească.
4. Identificați cele patru procese sociale care se află la baza stratificării;
 4. Cărui strat social, clase sociale aveți sentimentul că aparțineți ? Ce criterii aveți în vedere atunci când faceți această apreciere ?
 5. Alegeți un grup social : de prieteni, de intelectuali (profesori, medici de diferite specialități), de muncă. Grupați în două părți argumentele : cele care sunt în sensul *omogenității* grupului și cele care introduc *diferențe* în grup;
 6. Prin ce se manifestă particularitățile stratificării societății moldovenești ?
 7. Elaborați schema stratificării sociale a unui grup de persoane și explicați ce efecte poate avea mobilitatea socială.
 8. Analizați bugetul familiilor din cele trei straturi sociale principale (superior, de mijloc, inferior), utilizând exemple din viața cotidiană.
 9. Scrieți un eseu cu tema : „Inegalitatea sau egalitatea șanselor profesionale ale studenților din

grupa noastră”, după următorul plan de idei:

- originea socială și importanța ei în șansa școlară/ profesională;
- performanțele școlare și șansa dobândirii unui status social;
- măsuri (politici) de diminuare a inegalității șanselor sociale.

Întrebări recapitulative

1. Cum se explică caracterul universal al stratificării ?
2. Ce face ca poziție socială să fie superioară alteia ?
3. Cum este posibilă funcționarea unui sistem inegalitar ?
4. ce tipuri istorice de stratificare socială cunoașteți ?
4. Care sunt legăturile dintre structura socială, stratificare și mobilitate socială ?
5. Cum se produce mobilitatea inter și intra-generațională ?

FORUM

1. Inegalitatea șanselor în educație – o realitate moldovenească contemporană ?

Bibliografie selectivă

1. GIDDENS, Anthony. Sociologie. București: BIC ALL, 2000, p. 263-310;
2. Tratat de sociologie, sub coordonarea lui Raymond Boudon. București,
3. MOȘNEAGA Valeriu, BĂTRÎNESCU, Veaceslav. Cercetare privind influența migrației asupra dezvoltării comunității: Raport de cercetare sociologică: (în viziunea gospodăriilor casnice din fostul județ Orhei). Chișinău: Policolor, 2013;
4. Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2010-2015. Chișinău, 2016;
5. HARUȚA, Cristina. Dinamica relației dintre migrație și dezvoltare. Perspective asupra cazului Republicii Moldova, în revista Transilvană de Științe Administrative, Nr. 2, 2016;
6. OXFORD. Dicționar de sociologie. București: Univers enciclopedic, 2003,
7. SOROCEAN, Olga, COȘELEVA, Natalia, FILIP, Nelly. Structura social: standard occidentale și soecificul autohton, în Analele ASEM, ediția a XII-a. Nr.1, 2014, p.98.
8. MOCANU, Victor, DUMBRĂVEANU, Andrei. Aspecte istorice și socio-politice ale stratificării societății în Republica Moldova, în revistă teoretico-științifică., nr.2, 2013;
9. INEGALITĂȚII SOCIALE ÎN REPUBLICA PUBLICA MOLDOVA. CONSTITUIREA CLASEI DE MIJLOC. COORDONATOR VICTOR MOCANU. Chișinău, 2017;
10. Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socioeconomice și politice: Studiu sociologic / colectiv de aut.: Ludmila Malcoci [et al.]; red. șt.: Tatiana Spătaru; coord.: Victor Mocanu; Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2018 (F.E.-P. "Tipografi a Centrală"). – 264 p.:
11. ЖВИТИАШВИЛИ А.Ш. Классовые схемы современного общества в западной

Cursul 6: GRUPURILE SOCIALE ȘI ORGANIZAȚIILE SOCIALE

1. Conceptul de comunitate. Comunități teritoriale.
2. Școala și comunitatea.
3. Grupul social. Particularități.
4. Tipologia grupurilor sociale.
5. Organizații.
6. Conducerea în grupuri și organizații.
7. Stiluri de conducere.

8. Rolul comunicării în grupuri și organizații
9. Persuasiunea birocrăției.
10. Studiu de caz: Cultura organizațională în organizațiile din sfera educației
11. Aplicații

1. Conceptul de comunitate. Comunități teritoriale.

În general, nu există un set de criterii și teste, universal acceptate, care să fie pe cât de necesare pe atât de suficiente pentru ca o entitate socială să fie considerată a fi o comunitate. Și totuși, există trei atribute sau caracteristici care sunt invocate pentru a identifica o entitate socială ca fiind o comunitate³²⁰.

Primul și cel mai important atribut este ca persoanele care compun comunitatea au *credințe și valori comune*.

A doua caracteristică este dată de faptul că relațiile dintre membrii comunității trebuie să fie *directe* și să implice multiple dimensiuni. Relațiile sunt directe atunci când nu sunt mediate de reprezentanți, lideri, instituții, cum ar fi statul, sau de coduri ș.a.

Cea de *a treia* caracteristică este *reciprocitatea* care se referă la acele aranjamente, relații și schimburi, incluzând ajutorul mutual, care se bazează pe anumite forme de cooperare și pe diverse forme de a împărtăși bunuri și servicii cu ceilalți. Într-un sistem de reciprocitate fiecare act implică o combinație de altruism pe termen scurt și interes propriu pe termen lung.

Cele trei caracteristici nu trebuie neapărat și integral prezente pentru a spune despre o anumită structură sau entitate socială că este o comunitate. Fiecare caracteristică poate fi prezentă cu mai multă sau mai puțină evidență, într-o măsură mai mare sau mai mică, asociindu-se cu grade diferite de configurare a unei comunități.

Viața socială se desfășoară într-un anumit spațiu și, respectiv, într-o anumită arie geografică. Acestea circumscriu elementele definiției pentru comunitățile umane teritoriale.

Comunitatea umană „teritorială” se definește ca fiind microgrupul sau ca acea colectivitate care trăiește într-o anumită arie geografică și care dispune de o cultură comună, de un anumit sistem social, cu o anumită organizare a activităților (în cadrul diviziunii sociale a muncii) și care este conștientă de apartenența sa la acea unitate socială³²¹ Fiind „nucleul” sau „celulă” a spațiului social, comunitatea teritorială se integrează organic în sistemul social de organizare teritorial-administrativă și ea însăși comportă anumite elemente unitare: locul de rezidență al populației, locul de muncă, traseul care permite relaționarea sau comunicarea dintre acestea.

³²⁰ PITULAC, Tudor. Comunități. În: Vlăsceanu, Lazăr. Sociologie, p.137.

³²¹ CONSTANTINESCU, Virgiliu și a. Sociologie, București, 1993, p.93.

Locuințele într-un teritoriu comun crează premisa pentru o anumite comunitate existențială, pentru comunicarea interumană, interrelaționare apropiată și unele legături psihosociale consolidate în timp și care în plan psihosocial generează starea de coeziune a comunității umane.

Comunitatea în planul relațiilor sociale locale determină natura proceselor socio-adaptive, în raport cu solicitările specifice mediului ambiant. Distribuția spațială a populației, ca și cea a instituțiilor (în concordanță cu caracteristicile spațiului geografic, ale teritoriului) generează anumite trăsături proprii *habitatului uman*. Acesta se referă la: grade diferite de concentrare, densitate demografică variabilă, fenomene proprii de centralizare sau „descentralizare” a habitatului; o anumite „specializare funcțională” a comunităților teritoriale (sau a unor părți ale acestora), mobilitate teritorială de intensități diferite. *Habitatul uman* presupune deci nu numai simpla configurare a unui spațiu socio-uman, a unei anumite ambiante sociale cu particularități specifice, dar și configurarea unor structuri social- spațiale cu caracteristici proprii, distinctive.

Clasificarea comunităților. Putem diferenția comunitățile umane teritoriale, având în vedere diversitatea parametrilor care le caracterizează determinat de aceasta, demersul sociologic în descrierea și clasificarea comunităților umane teritoriale remarcă varietatea mare pe care ele o manifestă pe parcursul istoriei în dezvoltarea societăților.

Rezultă firesc și marea varietate a comunităților teritoriale. Clasificarea tradițională a comunităților umane teritoriale în comunități urbane și rurale nu este satisfăcătoare prin ea însăși. Este necesară caracterizarea complexă a acestora, sub aspect sociologic (fără a fi abordate în termeni limitativi și dihotomici – comunități mari, comunități mici; comunități complexe- comunități simple; comunități multifuncționale – comunități cu funcționalitate unidirecțională...)

Comunități rurale. Un sistem coerent de caracteristici și criterii obiective contribuie la confirmarea în plan sociologic a distincției pregnante dintre comunitățile tradiționale specifice mediului rural și, respectiv, celui urban.

Satul și orașul s-au dezvoltat ca două forme distincte de habitat.

Satul este purtător al unor fenomene complexe de civilizație și cultură. El presupune o „simbioză” de natură și cultură rezultată din interacțiunea dintre o organizare socială și o ecologie; aceasta și pînă intermediul unei „tehnici” prin care spațiul natural devine spațiu social.

Comunitățile rurale sunt, la rândul lor, de o mare diversitate, cu forme diferite de organizare. *Tipul „ideal”* de comunitate rurală-țărănească se distinge (în viziunea unor autori) prin următoarele :

- a) autonomie relativă față de societatea care le integrează și care le acceptă specificitatea sau identitatea lor originală;
- b) rolul structurii grupurilor locale în organizarea activității economice și sociale a comunității;
- c) autarhie relativă a sistemului economic propriu, care nu separă consumul de producție;
- d) raporturi interne de intercunoaștere și relativa izolare față de colectivitățile din jur;
- e) rolul determinant (decisiv) al autorităților locale, al notabilităților în mediul raporturilor

dintre comunitatea țăranilor și alte comunități din societate în ansamblu³²².

Relațiile socio-comunicative, ca și cele proprii ierarhiilor de roluri și statut sunt diferite în mediul rural comparativ cu cel urban. Se constată o mare relevanță a relațiilor familiale, a raporturilor de rudenie; o predominanță a elementelor specifice culturii populare (a elementelor folclorice).

Modernizarea ruralului sub impactul tuturor progreselor tehnologice - civilizatorii – nu poate anula specificitatea comunităților din mediul rural (originalitatea sau identitatea socială a satelor).

Comunitățile urbane. Orașul se distinge, în genere, prin extensiunea volumului demografic și, respectiv, prin densitatea demografică mare, prin preponderența activităților de profil industrial și prin diversitatea ocupațiilor specializate; relațiile sociale reglementate formal, instituțional; reducția proceselor de intercomunicare și intercunoaștere; restrângerea ponderii relațiilor de rudenie.

Desigur, fenomenele urbane sunt diferite, de o mare diversitate, funcție de specificul sau varietatea cadrelor socio-culturale, de tradițiile naționale și locale, în contextul diferitelor „arii” geografice și socio-culturale, etnice etc. În mediul urban viața socială se desfășoară în ritm mai alert, mai tensionat; eterogenitatea ocupațională, ca și mobilitatea socio-profesională sunt coprezente cu cea de ordin cultural etc.

Relațiile interpersonale sunt mai restrânse și mai puțin intense sub aspect socio-afectiv; în schimb, se constată o diversitate a rolurilor și predominanța relațiilor funcționale în cadrul grupului de muncă.

Relațiile de vecinătate spațială – în mediul urban – au o pondere mult mai mică în sistemul de interrelaționare umană.

Funcțiile comunității

Principalele funcții ale comunității sunt³²³:

- contribuția la sprijinirea indivizilor, care pot găsi în cadrul ei toate bunurile materiale necesare, educația ș.a., oamenii supraviețuind în și prin comunități;

- oferirea posibilității de exprimare, deoarece oamenii se pot exprima în propria comunitate, reușind să dea un sens vieții;

- autoidentificare și satisfacerea eului - „Oamenii se identifică cu comunitățile lor, sunt mândri de ele, dezvoltând un sentiment al apartenenței combinat cu respect. Una din sursele etnocentrismului este chiar propria identitate a individului și a destinului său cu comunitatea din care face parte”;

- integrare și cooperare – oamenii dezvoltă în comunitate o conștiință de un anumit tip și o înțelegere a modului în care funcționează diferențierile umane în crearea și menținerea coeziunii sociale: Spiritul comunitar contribuie la ordonarea vieții sociale, în interiorul comunităților exercitându-se un control social eficace.

³²² IBIDEM, p.95.

³²³ PITULAC, Tudor. Comunități. În: Sociologie (coord. Lazăr Vlăsceanu). Iași: Polirom, 2011, p.161,162.

Sociologul român **Tudor Pitulac** consideră ca fiind funcția esențială a comunității funcția de control social³²⁴. Comunitatea socială reprezintă ca și până acum singura entitate capabilă să exercite acel control social informal în absența căruia orice interacțiune stă sub semnul impredictibilului.

2. Școala și comunitatea

Elementele componente ale mediului social al școlii

Nici o organizație, unitate sau individ nu pot exista fără să depindă și fără să fie influențate de mediu. Ca o parte a unui grup societal mai mare, organizațiile școlare se află sub presiunea grupurilor ideologice, a sistemelor politice, a condițiilor economice a diferitelor tendințe din societate. Școlile nu pot ignora sfera economicului, politicului și cultural-ideologicului, care constituie mediul lor. Școlile depind de mediu pentru a obține resursele materiale, resursele umane și în final, pentru a exista³²⁵.

Există multe elemente de mediu pentru fiecare în parte, de la indivizii care o formează, până la organizațiile auxiliare care o influențează și care îi asigură serviciile. Unele părți din mediu sunt mai importante pentru supraviețuirea organizației decât altele; acestea sunt mediile imediate. În general, considerăm indivizii care ocupă poziții în școli — administratorii, profesorii, elevii personalul auxiliar — a fi componente ale organizării interne. Totuși, fiecare dintre aceștia aduce o personalitate și un fond de cunoștințe unice în școală, care pot fi considerate ca „influențe de mediu”.

Pornind de la faptul că comunitatea socială constă dintr-un ansamblu de instituții ce exercită influențe asupra generației în creștere, care se cer coordonate, corelate, sistematizate și fortificate, cercetătorii din domeniul științelor educației au inclus în circuitul științific **conceptul de parteneriat educațional**. *Conceptul nominalizat tinde să devină unul central în pedagogia contemporană și denotă abordarea de tip sistemic/holistic și de tip curricular, flexibilă și deschisă pentru soluționarea problemelor educative, reliefând interrelațiile agenților educaționali în ansamblul complexității lor, destinate realizării optime a posibilităților de învățare și a managementului acestora (în cadrul instituției de învățământ)*³²⁶. Parteneriatul educațional reprezintă un concept fundamental și complex, ce reflectă o atitudine și o relație de colaborare a agenților sociali, care devin parteneri în câmpul educației.

În accepțiunea mai multor cercetători, parteneriatul educațional este definit ca o formă de comunicare, cooperare și colaborare în sprijinul copilului la nivelul sistemului și procesului educațional.

³²⁴ PITULAC, Tudor. Sociologia comunității: Iași: Editura Institutului European, 2009.

³²⁵ DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>

³²⁶ CUZNETOV, Larisa. Parteneriatul și colaborarea școală-familie-comunitate. Educația de calitate a copiilor și părinților. Larisa Cuznețov. UPS „Ion Creangă” din Chișinău; IȘE. Primex com SRL, 2018, // http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1965/Monografie_Parteneriatul_Scoala-familie-comunitate.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Este de reținut că parteneriatul educațional se desfășoară în paralel cu procesul instructiv educativ. Ca și acestuia, factorii de decizie și actorii educaționali, trebuie să-i confere o atenție constantă, imprimându-i un caracter sistematic, prospectiv și permanent. Parteneriatul educațional familie-grădiniță-școală-comunitate implică un ansamblu de agenți educaționali: copii, părinți, educatori, învățători, profesori, manageri, psihologi, membri ai comunității, ce sunt implicați în creșterea, educația și ocrotirea sănătății copilului; reprezentanți ai bisericii, poliției, jurisprudenței, ONG-urilor și ai mass-media³²⁷.

Definirea noțiunii de parteneriat educațional este propusă în literatura de specialitate la nivelul unui concept operațional, menționează **Sorin Cristea**³²⁸. Din această perspectivă, parteneriatul educațional constituie:

- un angajament într-o acțiune comună negociată;
- o contribuție de resurse, de schimbări, de contacte, de rețele asociate în scopuri constructive;
- o prestare de servicii educative realizată de agenții sociali;
- un acord de colaborare mutuală între partenerii egali care lucrează împreună pentru realizarea scopului;
- un cadru instituțional de rezolvare a unor probleme comune, prin acțiuni coerente, plecând de la definirea obiectivelor-cadru cu repartizarea clară a responsabilităților și a procedeeleor de evaluare (într-un spațiu și timp delimitat).

Reieșind din cele expuse conchidem că parteneriatul educațional îndeplinește două funcții generale complementare:

- a) funcția de deschidere organizațională a grădiniței/școlii spre variate instituții și personalități aflate în afara sistemului de învățământ;
- b) funcția de acțiune sinergetică exercitată în interiorul sistemului de învățământ și în exteriorul sistemului de învățământ; relația școlii cu alte instituții sociale implicate în mod direct și indirect în realizarea finalităților educației.

În accepțiunea cercetătorilor din domeniul pedagogiei, tipurile de parteneriat educațional sunt clasificate în funcție de trei criterii:

- a) domeniul de activitate (parteneriat cultural, economic, de asistență socială etc.);
- b) sfera de acțiune (parteneriat intern sau extern);
- c) modul de funcționare, care poate fi parteneriat de promovare și de realizare a unor proiecte educative; colaborare partenerială bazată pe diferite rețele de socializare³²⁹.

³²⁷ CUZNETOV, Larisa. Parteneriatul și colaborarea școală-familie-comunitate. Educația de calitate a copiilor și părinților. Larisa Cuznețov. UPS „Ion Creangă” din Chișinău; IȘE. Primex com SRL, 2018, // http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1965/Monografie_Parteneriatul_Scoala-familie-comunitate.pdf?sequence=1&isAllowed=y

³²⁸ CRISTEA, Sorin. Parteneriatul în educație, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/54_56_Parteneriatul%20in%20educatie.pdf, accesat în data de 27.12.2022

Încă din perioada anilor '80, în lume s-a acreditat ideea unui „management bazat pe comunitatea locală” a școlii, care presupune implicarea factorilor comunității locale în luarea deciziilor privind predarea și învățarea, finanțarea și angajarea de personal în care deservește comunitatea locală respectivă. O asemenea strategie de management se bazează pe două argumente³³⁰. Mai întâi, cei care au susținut-o considerau că oamenii care sunt afectați de deciziile privind educația se cuvine să fie implicați în luarea acestor decizii. În al doilea rând, se argumenta că o decizie, odată luată, are mai multe șanse de succes dacă cei pe care îi afectează au ajutat la luarea ei.

Compoziția unei echipe de management al școlii bazat pe comunitatea locală include, în afară de profesori, părinți, directori, membri ai comunității, elevi, reprezentanți ai mediului local de afaceri, reprezentanți ai diferitelor asociații fundații interesate de educație.

În unele școli, părinții îi mediteză pe elevi după orele de școală, servesc ca asistenți în clase, participă la discuțiile cu profesorii de după-amiază, pentru a afla cum să-și ajute mai bine copiii să reușească în școală, și organizează acțiuni educative speciale.

Există numeroase studii internaționale și câteva studii naționale, care pun în evidență faptul că implicarea părinților are un impact benefic asupra învățării. O sinteză a beneficiilor implicării părinților în viața școlii se prezintă, după cum urmează:

Implicarea părinților:

- a) contribuie la atingerea unor rezultate mai bune ale învățării;
- b) duce la creșterea motivației copiilor de a învăța;
- c) formează și dezvoltă cultul învățării;
- d) reduce absenteismul și abandonul școlar;
- e) racordează oferta educațională a școlii la cerințele beneficiarilor direcți ai educației – ale elevilor, părinților și comunităților;
- f) dezvoltă parteneriatele elevi – părinți – școală – comunitate;
- g) consolidează legăturile umane dintre copii, părinți și cadrele didactice;
- h) creează medii incluzive de învățare, oferind tuturor copiilor posibilitatea de a se dezvolta și afirma;
- i) eficientizează comunicarea școală – părinte;
- j) consolidează meritocrația, diminuează fraudă academică;
- k) sporește autoritatea și prestigiul cadrelor didactice din școală;
- l) contribuie la socializarea academică (educațională) a părinților;
- m) crește nivelul de încredere a părinților în cadrele didactice;

³²⁹ CUZNETOV, Larisa. Parteneriatul și colaborarea școală-familie-comunitate. Educația de calitate a copiilor și părinților. Larisa Cuznețov. UPS „Ion Creangă” din Chișinău; IȘE. Primex com SRL, 2018, // http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1965/Monografie_Parteneriatul_Scoala-familie-comunitate.pdf?sequence=1&isAllowed

³³⁰ DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>

n) oferă sprijin școlii în extinderea și diversificarea activităților instructiv-educative, cultural-sportive și de agrement;

o) contribuie la îmbunătățirea condițiilor fizice în școală³³¹.

Unul din factorii care influențează semnificativ rezultatele învățării demonstrate de elevi este nivelul de educație a părinților. Astfel, la nivelul tuturor țărilor ce au participat la evaluarea PISA 2015, **elevii părinții cărora au un nivel mai înalt de educație, înregistrează și punctaje mai înalte la testările în cauză, diferențele medii fiind de circa 100 de puncte**³³². Această corelație se înregistrează și în cazul Republicii Moldova. Astfel, elevii părinții cărora au un nivel de studii mai înalt, au punctaje PISA mai bune.

Rezultatele evaluărilor naționale confirmă asocierile depistate în cadrul evaluărilor PISA. Astfel, conform datelor din Sistemul de cartografiere a școlilor primare, gimnaziilor și liceelor, în cazul părinților cu doar studii primare, nota medie la matematică, examenul de absolvire a gimnaziului, este de doar 5,9 puncte în cazul studiilor mamelor și de doar 6,5 puncte în cazul studiilor taților. La polul opus – în cazul părinților cu studii superioare de licență –, notele în cauză sunt, respectiv 8,5 (mamele) și 8,6 (tații). Diferența de două puncte este semnificativă, în special, în cazul concursurilor de admitere în instituțiile de învățământ de formare profesională. Evident, absolvenții cu note mai mici nu vor avea acces la profesiile „de prestigiu”³³³.

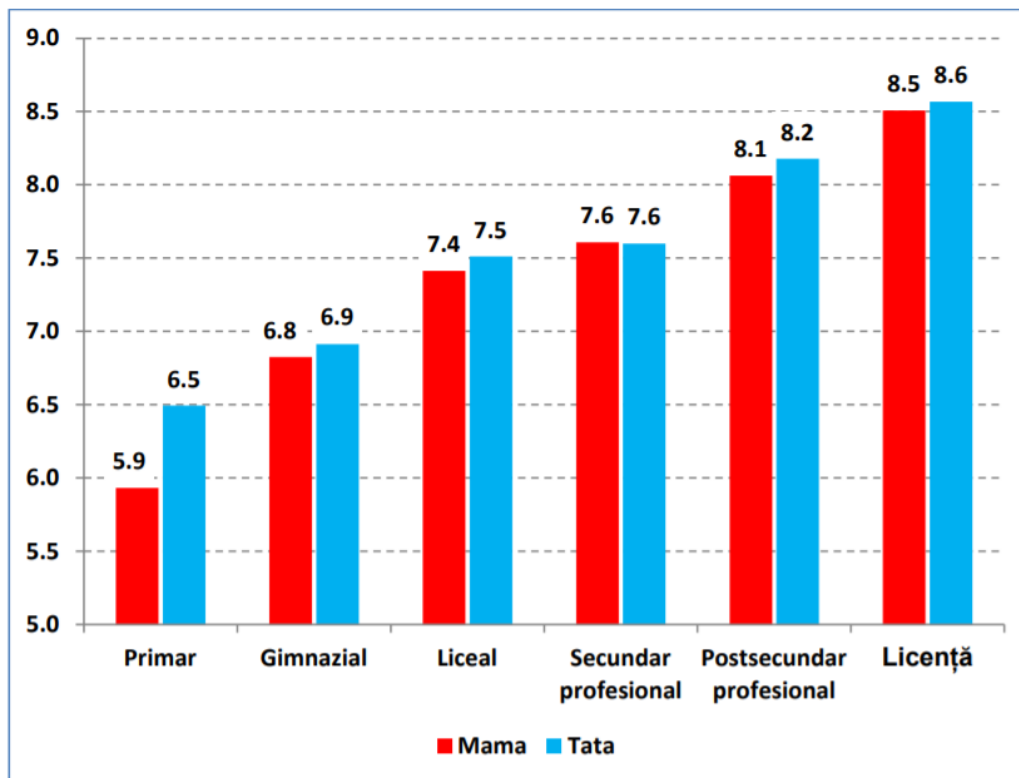
NOTELE MEDII LA EXAMENUL DE ABSOLVIRE A GIMNAZIULUI, MATEMATICĂ, ANUL 2013, ÎN FUNCȚIE DE NIVEUL DE STUDII ALE PĂRINȚILOR³³⁴

³³¹ GREMALSCHI, A., PERCIUN, D., COSTACHI, I. Ghid pentru organizațiile obștești ale părinților elevilor din învățământul primar, gimnazial și liceal. Chișinău, 2016, p. 5-6.

³³² GREMALSCHI, Anatol. Guvernanța învățământului general: descentralizare, participare, implicare Studiu de politici educaționale. Chișinău, 2017// <https://ipp.md/wp-content/uploads/2018/03/Studiu-Guvernanta-Invatamantului-general.pdf>.

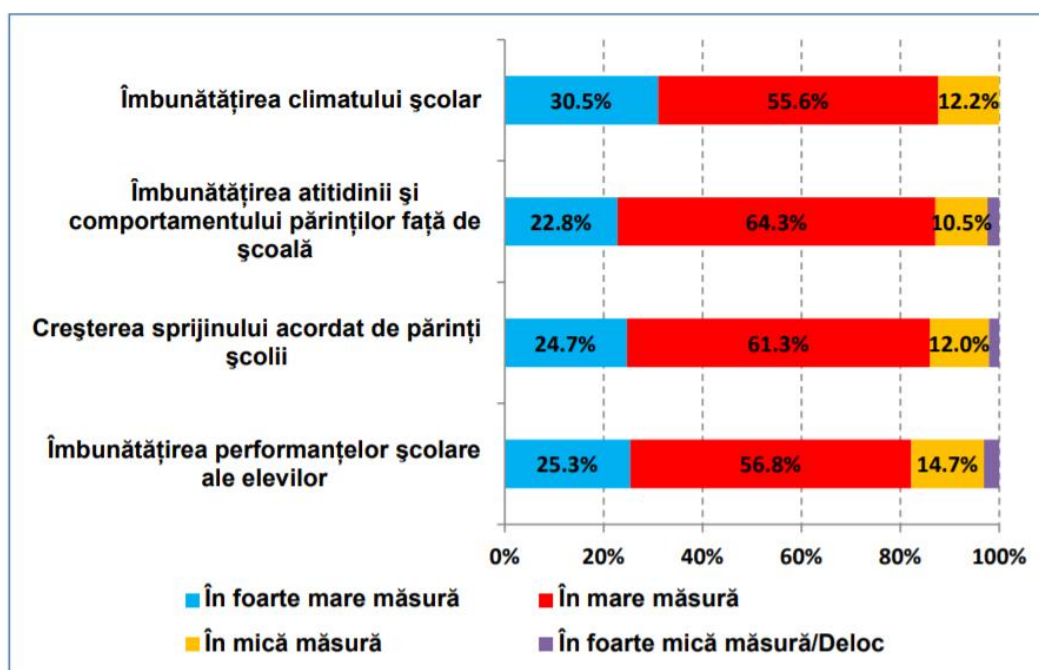
³³³ GREMALSCHI, Anatol. Guvernanța învățământului general: descentralizare, participare, implicare Studiu de politici educaționale. Chișinău, 2017// <https://ipp.md/wp-content/uploads/2018/03/Studiu-Guvernanta-Invatamantului-general.pdf>.

³³⁴ GORAȘ –POSTICĂ, V. (coord.), CHICU, V., CHEIANU, D., BEZEDE, R. Implicarea părinților în activitatea școlii. În Didactica Pro, nr. 6 (52), decembrie 2008, p. 6.



Sursa: Sistemul de cartografiere a școlilor primare, gimnaziilor și liceelor, 2017

DISTRIBUIREA RĂSPUNSURILOR DIRECTORILOR DE ȘCOLI LA ÎNTREBAREA „ÎN CE MĂSURĂ IMPLICAREA PĂRINȚILOR CONTRIBUIE LA...?”³³⁵



Modalitățile de implicare a părinților în administrarea instituțiilor de învățământ în care învață copiii lor sunt mult mai reduse, majoritatea din ei preferând să nu fie membri ai organizațiilor

³³⁵ GORAȘ –POSTICĂ, V. (coord.), CHICU, V, CHEIANU, D., BEZEDE, R. Implicarea părinților în activitatea școlii. În Didactica Pro, nr. 6 (52), decembrie 2008, p. 6.

din cadrul școlilor. Astfel, conform datelor studiului sociologic reprezentativ la nivel național „Etica și integritatea academică în învățământul general”, desfășurat în anul 2016 cu suportul financiar al Fundației Soros-Moldova, **circa 73% din părinți niciodată nu au fost membri ai asociațiilor părintești din școli, organizații, care, conform legii, pot influența deciziile luate de administrațiile școlare**³³⁶.

	În anul de studii 2015-2016	În anii precedenți
Comitetului părintesc al clasei	13,3%	21,1%
Consiliului reprezentativ al părinților Comitetul părintesc al școlii	1,2%	2,5%
Consiliului de administrație a școlii	0,5%	,8%
Asociației părintești	3,0%	3,6%
La moment nu sunt membru	83,0%	-
Niciodată nu am fost membru	-	72,9%
NȘ/NR	0,9%	1,4%

Sursa: Gremalschi A., Vremiș M., Vladicescu N. Etica și integritatea academică în învățământul general. Studiu sociologic. Chișinău, 2016, pag. 22

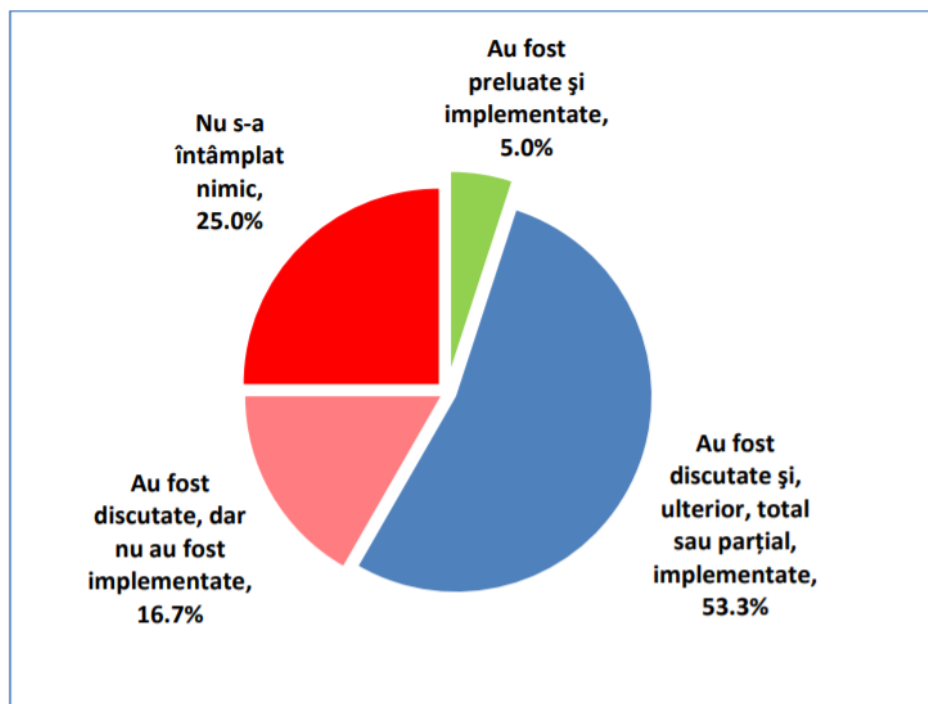
Majoritatea părinților participă doar la adunările organizate de dirigintele de clasă și cele organizate de conducerea școlii, frecvența acestor participări fiind de 1-2 ori pe întreg parcursul anului școlar. Ponderea părinților care nici o dată nu au participat la adunările organizate de organele reprezentative și consultative ale părinților este foarte mare: circa 46% în cazul adunărilor organizate de Comitetul părintesc al clasei; aproximativ 60% în cazul adunărilor organizate de Consiliul reprezentativ al părinților / Comitetul părintesc al școlii și de circa 62% în cazul adunărilor organizate de Asociația părinților. Evident, în cazul unui astfel de nivel de participare, părinții, de facto, nu-și exercită drepturile, fie chiar și modeste, de administrare a instituțiilor în care învață copiii lor. Accentuăm faptul că studiile cantitative, efectuate în cadrul cercetării sociologice nominalizate mai sus (interviurile și discuțiile în grup) relevă faptul că: rolul comitetului părintesc este perceput mai mult ca fiind unul de suport pentru cadrele didactice, în special pentru dirigintele clasei: colectarea plăților de la părinți, organizarea unor evenimente etc. activitățile organizate de consiliile reprezentative ale părinților / comitetelor părintești ale școlilor au mai mult un caracter de informare și mai puțin de implicare a acestora în administrarea instituțiilor. În ansamblu, putem constata că inițiatorii și liderii "din umbră" practic a majorității absolute a activităților desfășurate de organizațiile părintești rămân a fi cadrele didactice și cele de conducere din școli, autoguvernarea

³³⁶ GREMALSCHI, Anatol ș.a. Etica și integritatea academică în învățământul general. Chișinău, 2016, <https://soros.md/wp-content/uploads/2022/08/Etica-si-integritatea-academica-in-Invatamantul-general-Studiul-Sociologic.pdf>, accesat în data de 27.12.2022.

părinților fiind la o etapă incipientă³³⁷.

În ultimii ani, formele de comunicare a familiilor cu școala s-au diversificat, ședințele comitetelor de părinți ale claselor au devenit mai frecvente, iar, la luarea deciziilor, administrațiile școlare țin tot mai des cont de opiniile părinților.

REAȚIILE ADMINISTRAȚIILOR ȘCOLARE LA PROPUNERILE PĂRINȚILOR



Sursa: Marin M. Parteneriate pentru învățare. Sinteză de politici în domeniul educației. Institutul de Politici Publice, 2017, pag. 20

Colaborarea și comunicarea cu agenții economici locali

În condițiile economiei de piață, legătura dintre școală și mediul economic este esențială pentru supraviețuirea școlii și a agenților economici angajatori. Chiar dacă se discută și se afirmă foarte mult despre importanța parteneriatului școală–agenți economici, inclusiv în documente oficiale, este relevant faptul că nu există, încă, o abordare sistemică și praxiologică al acestuia. În știința pedagogică și practica managementului educațional actual s-a creat o situație paradoxală când, pe de o parte, parteneriatul școală–agenții economici se realizează sub diverse aspecte, iar pe de altă parte, problema teoriei și metodologiei acestuia rămâne cercetată fragmentar și nu este elaborat un model praxiologic bine încheiat³³⁸.

În ceea ce privește realitatea din Republica Moldova, este de menționat că părinților le revine un rol important atât în consolidarea bazei tehnico-materiale a școlii în calitate de donatori, precum și

³³⁷ GREMALSCHI, Anatol. Guvernanța învățământului general: descentralizare, participare, implicare. Studiu de politici educaționale. Chișinău, 2017// <https://ipp.md/wp-content/uploads/2018/03/Studiu-Guvernanta-Invatamantului-general.pdf>.

³³⁸ ANDRIEȘ, Vasile, CARA, Angela (coord.). Promovarea parteneriatelor școală-familie-comunitate. Ghid metodologic. Chișinău, 2019, http://ise.md/uploads/files/1577092120_promovarea_parteneriatelor_scoala-familie-comunitate_in_procesul_educational.pdf.

implicarea în calitate de parteneri. În plus, ei contribuie substanțial la identificarea și atragerea partenerilor sociali, inclusiv prin intermediul Asociațiilor de părinți. De cele mai dese ori, în calitate de donatori importanți participă: MEC, FISM, organizațiile internaționale, fundațiile, guvernele statelor etc., oferind finanțări în baza unor programe. De facto, potrivit unor studii, circa 83% din finanțarea organizațiilor societății civile din Republica Moldova este acordată de fundațiile și organizațiile străine.

Practicarea parteneriatului educativ dintre școlile publice și agenții economici locali există de mult timp în lume³³⁹. Modalitățile în care agenții economici au înțeles să sprijine școlile au fost foarte diverse. În unele locuri, agenții economici au sponsorizat pregătirea directorilor de școli și crearea unei bănci de date care să permită conectarea școlii la resursele informaționale ale comunității locale. Alții au oferit consiliere profesională pentru elevi, au furnizat școlilor echipamente pentru laboratoare și calculatoare. Au fost sponsorizate programe care să permită reducerea numărului de elevi în sălile de clasă sau au fost oferite profesorilor sponsorizări pentru participarea la diferite conferințe sau mese rotunde legate de perfecționarea lor profesională. Au fost și cazuri când s-au instalat telefoane în sălile de clasă, astfel încât părinții să poată comunica cu profesorii în mod direct. Unele companii private au oferit elevilor posibilitatea de a utiliza, sâmbăta, laboratoarele firmei, sub supravegherea profesorilor de științe, în cadrul unor lecții care aveau nevoie de asemenea resurse. Au fost și practici care au trezit scepticismul în legătură cu acest parteneriat: de exemplu, conditionarea furnizării gratuite a unui computer pentru școală de achiziționarea de către părinți a produselor firmei, până la o anumită valoare; sau oferirea gratuită a unor dulciuri acelor copii din clasa I care pot face dovada că pot citi texte cu reclame pentru produsele firmei³⁴⁰.

Există discuții legate de posibilitatea ca interesele agenților economici care sponsorizează școala să influențeze într-o măsură nepermis de mare conținutul și obiectivele educative ale școlii respective.

Incercările de a folosi managementul bazat pe parteneriatul local pentru a schimba structura de bază a a ridicat probleme serioase privind măsura în care opinia publică este de acord cu scopurile metodele restructurării școlilor, în funcție de interesele partenerilor economici³⁴¹.

Dacă e să ne referim la situația din Republica Moldova constatăm că **este problematică obținerea finanțării din partea agenților economici autohtoni**. Potrivit art. 36 al Codului fiscal, agentul economic rezident are dreptul la deducerea oricăror donații făcute de el pe parcursul perioadei fiscale în scopuri filantropice sau de sponsorizare, dar nu mai mult de 5% din venitul impozabil. Totodată, donațiile în scopuri filantropice sau de sponsorizare sunt deduse numai în cazul

³³⁹ DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>

³⁴⁰ DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>

³⁴¹ DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>

confirmării lor în modul stabilit de Guvern. Astfel, procedura sponsorizării este supusă unor mecanisme birocratice, fiind una complicată și nemotivată. În plus, în anul 2016 deducerea donațiilor filantropice s-a redus de la 10% la 5%. Potrivit unor studii, facilitățile constituie motivul principal de practicare a filantropiei în mai puțin de 4% din cazuri.

Majoritatea companiilor mari lansează activități filantropice, fiind interesate în crearea unei imagini favorabile pe piață. Este vorba de StarNet, Moldcell, Kaufland, Kärcher, Victoriabank, MAIB, Mobiasbanca, S.A. Vitanta etc. Compania Orange Moldova s-a implicat în programul național „Clasa viitorului – Future Classroom Lab” (FCL), care prevede crearea spațiilor de instruire deschise, unde profesorii și elevii experimentează scenarii de predare-învățare inovative, folosind tehnologii digitale (programare, robotică, senzori, media digitală și echipamente de fabricație)³⁴².

Spre deosebire de orașe, în localitățile rurale este redus numărul agenților economici, la fel ca și potențialul lor financiar. Prin urmare, devine mai dificilă prestația lor în calitate de donatori sau sponsori.

O direcție magistrală în acest context o reprezintă formarea clusterelor. Formarea și dezvoltarea acestora sunt văzute în prezent ca niște piloni centrali ai dezvoltării locale. Ineficiența rezultatelor locale este datorată de cele mai multe ori faptului că politicile guvernamentale și implicit și cele locale nu sunt focalizate asupra unor clusterede educaționale. Pe de altă parte, inițiativele de formare a clusterelor necesită implementarea unor strategii bazate pe logica economică. *Inițiativele de tip cluster reprezintă eforturi concentrate pentru creșterea bunăstării și a competitivității dintr-o anumită regiune incluzând instituții de învățământ, agenți economici, administrația locală, organizații nonguvernamentale.* Principala caracteristică a clusterelor este organizarea flexibilă, fiecare participant îndeplinind anumite activități în funcție de cerințele societății, pieței și de strategia clusterului. Clusterelor sunt privite ca un instrument de promovare și susținere a competitivității, a inovării, a dezvoltării la toate nivelurile (local, regional, național și internațional).

În consecință, ca efect al activității în comun și sinergetic, au de beneficiat toți membrii clusterului. Un cluster educațional este o rețea de parteneriate create și formalizate la nivel local/regional/național/internațional, având un scop major: de a dezvolta comunitatea (calitatea mediului educațional, social și economic) prin valorificarea și amplificarea capitalului uman și oferirea unor servicii/produse educaționale de calitate.

În același timp, instituțiile de învățământ nu-și pierde identitatea în cadrul clusterului, ci oferă servicii care să răspundă unor părți a nevoilor beneficiarilor, se dezvoltă, devine o organizație care

³⁴² ANDRIEȘ, Vasile, CARA, Angela (coord.). Promovarea parteneriatelor școală-familie-comunitate. Ghid metodologic. Chișinău, 2019, http://ise.md/uploads/files/1577092120_promovarea_parteneriatelor_scoala-familie-comunitate_in_procesul_educational.pdf.

învață. Internaționalizarea clusterului poate fi realizată prin implicarea diasporei care au păstrat relațiile cu comunitatea³⁴³.

În situația în care colaborarea școlii cu agenții economici lasă de dorit, un rol important le revine organizațiilor neguvernamentale, specializate în domeniul colaborării cu școlile și sistemul educațional, dispunând de un potențial notabil care este valorificat în cadrul parteneriatelor educaționale. O parte din ONG-uri s-au implicat în proiecte didactice și educaționale:

- consiliere și orientare vocațională;
- consilierea părinților;
- formarea formatorilor pentru domenii specifice;
- promovarea obiectivelor și ofertelor educaționale la nivelul instituțiilor etc.

Activitățile sunt asigurate financiar fie din resursele proprii ale organizațiilor, fie în baza unor proiecte acordate de donatori. Alți agenți din sectorul asociativ intervin prin sensibilizarea opiniei publice (agenți economici) față de problemele școlii, facilitarea încheierii unor parteneriate între școli și partenerii interni sau externi etc. Mai mult de atât, numeroase proiecte finanțate de donatorii externi sunt destinate exclusiv mediului rural, fiind competitive la aplicare doar asociațiile ce activează la nivel local sau regional. Școlile din mediul urban sunt mai avantajate în aspect financiar din mai multe considerente: nți, produse alimentare, lecții de instruire etc.³⁴⁴.

În ceea ce urmează, vom încerca să deducem posibilele beneficii pentru parteneri.

Comunitatea:

- diminuarea absenteismului și abandonului școlar conduce la o mai bună familiarizare a copiilor cu normele sociale, reducerea comportamentelor de risc și integrarea lor în societate;
- cultivarea valorilor social-umane, a sentimentului respectului și responsabilității conduce la formarea unei atitudini grijului față de spațiul și bunurile publice;
- conștientizarea necesității implicării benevole în activități publice în folosul comunității (voluntariatul);
- formarea și promovarea imaginii pozitive a comunității de către învățători și elevi. În mai multe localități rurale, școala este unicul prestator de servicii cultural-informaționale și educaționale (sală de calculatoare, sală sportivă, bibliotecă, sală festivă, cabinet medical, cantină publică pentru categoriile defavorizate etc.).

Beneficiile pentru școală:

- asigurarea unei educații de calitate;
- reconfigurarea relațiilor în cadrul colectivului pedagogic;

³⁴³ ANDRIEȘ, Vasile, CARA, Angela (coord.). Promovarea parteneriatelor școală-familie-comunitate. Ghide metodologic. Chișinău, 2019, http://ise.md/uploads/files/1577092120_promovarea_parteneriatelor_scoala-familie-comunitate_in_procesul_educational.pdf;

³⁴⁴ ANDRIEȘ, Vasile, CARA, Angela (coord.). Promovarea parteneriatelor școală-familie-comunitate. Ghide metodologic. Chișinău, 2019, http://ise.md/uploads/files/1577092120_promovarea_parteneriatelor_scoala-familie-comunitate_in_procesul_educational.pdf.

- consolidarea bazei tehnico-materiale;

Partenerii ar putea asigura comunicarea școlii cu organele puterii de stat în vederea soluționării unor probleme;

- creșterea competitivității școlii și poziționarea pe piața serviciilor educaționale;
- creșterea atractivității investiționale;
- diversificarea relațiilor cu partenerii publici și dezvoltarea unor proiecte durabile.
- motivația profesorilor: Eficientizarea activității didactice și educaționale;
- continua perfecționare a curriculumului;
- diminuarea tensiunilor și reducerea situațiilor conflictuale în clasă;
- formarea sau perfecționarea capacităților manageriale prin intermediul proiectelor;
- asigurarea succesului școlar la disciplina respectivă.

Pentru elevi implicarea partenerilor comunitari produce următoarele efecte pozitive:

- generează entuziasm și motivație;
- conștientizarea necesității schimbărilor atât la nivel individual, cât și social;
- scade nivelul de participare a adolescenților în activități de risc;
- învățarea extracurriculară și extrașcolară de tip non formal;
- operarea cu obiecte educaționale concrete;
- însușirea diferitor roluri sociale;
- dezvoltarea abilității de autoanaliză și auto-reflecție;
- dezvoltarea creativității și deschiderii spre nou;
- preluarea informației de la specialiști profesioniști;
- extinderea orizonturilor cognitive interacționând cu alți elevi, dar și maturi;
- dezvoltarea spiritului de echipă și conștientizarea intereselor comune și comunitare;
- obținerea beneficiilor materiale din prestarea unor servicii;
- absolvenții dobândesc aptitudini de adaptare în mediul social, asigurându-se orientarea profesională³⁴⁵.

Un partener fundamental în mediul rural este biserica, implicându-se prin:

- organizarea unor manifestări culturale artistice comune (serbări, expoziții, spectacole etc.) cu ocazia marilor sărbători creștine: Crăciun, Paști, Hramul satului etc.;
- participarea reprezentanților bisericii la manifestări organizate de către școală: deschiderea/închiderea anului școlar, sfințirea locașului școlii, lectorate cu părinții, întâlniri ale reprezentanților bisericii cu elevii;
- participarea reprezentanților bisericii la campanii destinate eradicării violenței, comportamentelor deviate în rândul elevilor, traficului de copii etc.

³⁴⁵ ANDRIEȘ, Vasile, CARA, Angela (coord.). Promovarea parteneriatelor școală-familie-comunitate. Ghid metodologic. Chișinău, 2019, http://ise.md/uploads/files/1577092120_promovarea_parteneriatelor_scoala-familie-comunitate_in_procesul_educational.pdf.

O importantă misiune educativă și filantropică o au preoții parohi, promovând valorile creștine și contribuind la:

- educarea cu privire la drepturile copilului și la beneficiile pe care respectarea acestora le aduce întregii comunități;
- organizarea de excursii, pelerinaje la diverse așezăminte bisericesti (mănăstiri, schituri); participarea reprezentanților bisericii la campanii destinate eradicării: violenței, comportamentelor deviate în rândul elevilor, traficului de copii etc.;
- sesizarea situațiilor de abuz, neglijare și exploatare; implicarea în rezolvarea problemelor prin structurile comunitare consultative;
- mobilizarea comunității, pentru a sprijini familiile și copiii aflați în nevoie; implicarea în dezvoltarea unor servicii pentru copii și familii la nivelul comunității³⁴⁶.

Diagnosticul parteneriatului școlii cu familia și comunitatea din perspectiva realităților din Republica Moldova

Literatura în mod consistent documentează asocierea pozitivă între un șir de activități ale părinților acasă și la școală legate de educația copiilor și realizările educaționale ale copiilor. Această relație pozitivă se menține în cadrul diverselor discipline, în grupuri etnice, de gen, precum și în timp. Cele mai eficiente forme de implicare a părinților depind de vârsta copilului. La finele perioadei copilăriei și în adolescență, deseori, nu mai este vorba de ajutor sau instrucțiuni directe, ci mai degrabă de modelarea comportamentelor pozitive (cum ar fi perseverența în depășirea dificultăților) și manifestarea, în special, prin intermediul comunicării orale, a interesului față de învățarea copilului.

În Republica Moldova, conform răspunsurilor directorilor, în medie, circa 36% din părinți participă în consilii ale părinților sau în comitetul de conducere a instituției de învățământ și circa 37% din părinți participă în calitate de voluntari în activități fizice sau extra-curriculare. În medie, doar unul din trei părinți participă în comitetul de conducere a instituției de învățământ, ceea ce indică faptul că părinții în Republica Moldova se implică slab în activitățile școlare.

Datele PISA 2015, de asemenea arată că activitățile părinților, care sunt, în general, caracteristice unui mediu familial grijuliu - în special, ”petrecerea timpului doar discutând” și ”luarea meselor principale împreună” cu copilul - sunt corelate pozitiv nu doar cu realizările academice, ci și cu alte domenii ale vieții lor, cum ar fi măsura în care elevii sunt satisfăcuți cu privire la viața lor proprie (OECD, 2017³⁴⁷).

Implicarea părinților nu doar acordă sprijin suplimentar învățării copilului lor, ci poate, de asemenea, să aducă mai multă responsabilitate în sistemul educațional. În practică, totuși, măsura în

³⁴⁶ ANDRIEȘ, Vasile, CARA, Angela (coord.). Promovarea parteneriatelor școală-familie-comunitate. Ghid metodologic. Chișinău, 2019, http://ise.md/uploads/files/1577092120_promovarea_parteneriatelor_scoala-familie-comunitate_in_procesul_educational.pdf.

³⁴⁷ REPUBLICA Moldova în PISA 2018, http://aee.edu.md/sites/default/files/raport_pisa2018.pdf

care acest lucru duce la rezultate pozitive este discutabilă. În unele cazuri, inițiativele de responsabilitate, care sporesc implicarea părinților în școală, par să modereze impactul resurselor școlii: de exemplu, atunci când părinții sunt în consiliul de administrație a școlii ei pot asigura folosirea resurselor școlii în interesul copiilor, nu al personalului școlii.

În multe cazuri, însă, inițiativele comunitare de monitorizare, care sporesc informația privind calitatea serviciilor prestate de școli (de exemplu: privind absenteismul profesorilor sau privind nivelele de realizări ale elevilor), nu au dus la îmbunătățiri semnificative³⁴⁸.

Cel mai des, participarea părinților la administrarea instituțiilor de învățământ se rezumă la discutarea în cadrul adunărilor părintești convocate de cadrele didactice a problemelor ce țin de drepturile și obligațiunile elevilor și părinților, de îmbunătățirea condițiilor fizice din școală și ajutorul pe care părinții trebuie să-l acorde școlii, de susținerea elevilor aflați în situație de risc, de susținerea elevilor capabili de performanțe. Școlile mai rămân încă reticente față de eventualele participări ale părinților și comunităților în angajarea, evaluarea, promovarea și stimularea cadrelor didactice și a celor manageriale, în alegerea disciplinelor opționale și a tematicii cercurilor școlare, în combaterea fenomenului plăților informale, în lupta cu corupția în învățământ³⁴⁹.

Pe de altă parte, unii părinți nu prea sunt interesați de a participa prin activități concrete în viața școlii, iar administrațiile publice locale pasează problemele școlii organelor administrative de nivel ierarhic mai superior, considerând că școala nu este a comunității, ci a raionului sau a guvernului.

Strategia pentru asigurarea egalității de gen 2017-2021³⁵⁰ include un obiectiv specific (1.4) pentru „Îmbunătățirea cadrului de politici pentru familiile cu copii pentru a asigura implicarea în egală măsură a părinților în creșterea și educarea copiilor”, care se așteaptă a fi atins prin acțiuni precum politicile de securitate socială modificate și aprobate; modificarea cadrului legislativ privind politicile familiale prin optica de gen și prin armonizarea cu standardele internaționale; îmbunătățirea reconcilierii vieții de familie și celei profesionale a femeilor și bărbaților; conștientizarea publică a politicilor demografice și sociale pentru reconcilierea vieții profesionale cu cea de familie; revizuirea cadrului de reglementare și a politicilor care includ dimensiunea de gen, în corespundere cu nevoile beneficiarilor serviciilor sociale; și programe de reintegrare socială pentru grupurile vulnerabile care iau în considerare dimensiunea de gen.

MECC, în parteneriat cu societatea civilă, ar trebui să sprijine părinții să devină parteneri în sprijinirea învățării copiilor lor, folosind bunele practici universale în programele eficiente de educație parentală, care includ:

³⁴⁸ REPUBLICA Moldova în PISA 2018, http://aee.edu.md/sites/default/files/raport_pisa2018.pdf

³⁴⁹ ANDRIEȘ, Vasile, CARA, Angela (coord.). Promovarea parteneriatelor școală-familie-comunitate. Ghid metodologic. Chișinău, 2019, http://ise.md/uploads/files/1577092120_promovarea_parteneriatelor_scoala-familie-comunitate_in_procesul_educational.pdf.

³⁵⁰ HOTĂRÎREA Guvernului nr. 259 din 28.04.2017 „Cu privire la aprobarea Strategiei pentru asigurarea egalității între femei și bărbați în Republica Moldova pe anii 2017-2021 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99875&lang=ro

(1) aportul la competențe „da bază” privind modul de promovare a învățării copiilor, cum să stabilească limite clare și consecvente pentru copii, cum să recompenseze comportamentul adecvat cu laudă, cum să folosească „pauza” atunci când copiii se comportă necorespunzător;

(2) instruirea conexă în rezolvarea problemelor, comunicare și autocontrol care să fie concepută pentru a ajuta părinții să facă față mai bine stresului negativ al vieții și conflictului marital, fără de care nu pot fi mari avantaje din programele de competențe;

(3) activități care promovează rețele de sprijin pentru părinți, bazându-se pe activități de formare a părinților în comunitate, părinții având fiecare câte un amic în cadrul grupului de sprijin reciproc, de exemplu; și

(4) promovarea implicării părinților în școli și în comunitate - de exemplu, „temele pentru acasă”, care oferă părinților exemple de întrebări pe care le-ar putea pune profesorilor și modul în care aceștia ar putea să-și împărtășească cunoștințele despre copilul lor cu profesorii. În caz contrar, neglijarea importanței educației în familie și pentru familie, diminuarea nivelului de corelare și de cooperare a școlii cu familia în educația copiilor, ca factori educaționali de bază, creează riscuri majore de asigurare a unui impact pozitiv, de durată, a educației și a dezvoltării personalității copilului/ tânărului. În același sens, se pune în pericol și starea generală de sănătate morală, psihoemoțională a societății, orientarea ei valorică³⁵¹.

Societate, comunitate, familie versus calitatea educației: foaie de parcurs pentru perioada 2021-2030

OBIECTIVUL STRATEGIC nr.4 din Strategia 2030 prevede:

- asigurarea coeziunii și protecției sociale a tuturor actanților educaționali pentru oferirea educației de calitate. Direcții prioritare de acțiuni: Această direcție prevede un ansamblu de acțiuni privind asigurarea responsabilității reciproce a societății, comunității, familiei față de educație și a educației față de societate, comunitate, familie:

- promovarea unor politici de responsabilizare a societății pentru educație de calitate prin aplicarea unui cadru normativ și reglator în acest sens.

- diversificarea formelor și mecanismelor de implicare și motivare a comunității pentru a participa în procesul decizional și rezolvarea problemelor în educație.

- dezvoltarea formelor și mecanismelor de participare a familiei în rezolvarea problemelor în educație și încurajarea în mod special al taților.

- dezvoltarea durabilă a capacității echipelor comunitare privind fortificarea serviciilor de asigurare socială oferită la nivel de comunitate.

- crearea condițiilor de îmbunătățire a accesului la servicii sociale a grupurilor defavorizate din educație.

³⁵¹ https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Strategia-EDUCATIE-2030-Versiunea_01.pdf.

- reducerea semnificativă a corupției în instituțiile de învățământ în toate formele.
- promovarea educației parentale, în special, a taților, cu scopul creării unui mediu propice și sigur pentru dezvoltarea celor ce învață.
- asigurarea și promovarea parteneriatelor în sistemul de educație prin programe și proiecte de cooperare³⁵².

Realizarea acestor deziderate presupune și alte acțiuni. Transformarea parteneriatului educațional într-o realitate presupune adoptarea unor măsuri generale la nivelul întregului sistem de învățământ³⁵³.

3. Conceptul de grup social. Particularități.

Elucidarea unor caracteristici ale comunităților umane rurale și urbane nu este suficientă pentru cunoașterea interrelațiilor dintre indivizi. Este necesară o analiză mai diferențiată a comunităților umane. Aceasta este posibil prin intermediul conceptului de grup social.

Viața reprezintă o rețea vastă de astfel de interacțiuni cu alte ființe umane, o rețea care este punctată de o varietate largă de grupuri sociale.

Nevoia oamenilor de a se găsi în grupuri este în egală măsură de ordin social și practic³⁵⁴. Din punct de vedere social pentru o ființă socială crescută în izolare consecințele sunt dezastruoase. Din punct de vedere practic, oamenii depind de eforturile cooperante ale grupurilor pentru orice lucru, de la hrană la adăpost, la educație și petrecerea timpului liber.

În spațiul social, termenul de grup acoperă o diversitate numeroasă de formații colective care ocupă în ansamblul societății locuri diferite și funcții variate. Primul fapt care ni se impune în abordarea acestora îl reprezintă *fenomenul relațional* care domină orice grup, *faptul interacțiunii și comunicării dintre oameni*.

Principalele elemente a căror prezență este hotărâtoare pentru constituirea grupului social sunt :

a) *existența unui principiu de organizare* (formală sau informală) care presupune : stabilirea unor obiective și sarcini comune, modele de acțiune, relații ierarhice și funcționale, mijloace de control și sancțiuni ;

b) *un sistem de valori – atitudini*. În vederea atingerii obiectivelor propuse, grupul se află în permanență în situația de a efectua alegeri (exprima opțiuni) între diferite posibilități și mijloace de acțiune. În fiecare grup există o ierarhie recunoscută a valorilor, există atitudini profunde care corespund adeziunii la aceste valori, ceea ce se traduce în coerența comportamentală a membrilor grupului respectiv. Totodată, valorile grupului presupun anumite reprezentări simbolice (steag, insignă, ștampilă etc.), precum și condiții materiale proprii de manifestare (mediu, local, teritoriu etc. ;

³⁵² https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Strategia-EDUCATIE-2030-Versiunea_01.pdf..

³⁵³ IOSIFESCU, Ș. (coord.), Management educațional pentru instituțiile de învățământ. București, ISE – MEC, 2001, p. 147.

³⁵⁴ AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală, p.152.

c) *sentimentul apartenenței la grup (conștiința de „noi”)*. Acest element, apărut în directă legătură cu primele două, este expresia coeziunii sociale a grupului, pe baza căruia se dezvoltă solidaritatea de grup, comunitatea de voință și de acțiune a acestuia. Existența acestui element (conștiința de „noi” este apreciată ca decisivă pentru constituirea grupului social³⁵⁵.

În fapt, toate elementele analizate mai sus privite în interacțiune asigură definirea corectă a grupului social. Ele permit, deci a diferenția grupul social de o serie de alte categorii (mulțime, grupare statistică, cerc social etc.), bunăoară, mulțimea nu poate fi considerată grup social, întrucât îi lipsește atât scopul cât și structura de organizare; de asemenea, reuniunea (întrunirea) care deși are un scop, nu prezintă o organizare cristalizată³⁵⁶.

Însărcinare didactică: Elaborati, în baza caracteristicilor sus-menționate, definiția proprie a grupului social.

Grupurile sociale se formează prin interacțiunea produsă în :

- situații obișnuite, de asemănarea indivizilor, ca trăsături și necesități în raport cu acestea, precum în cazul tinerilor care, înscriindu-se la o anumită facultate, se constituie în grupul social al anului de studii și în grupul social al grupei studențești;

- situații deosebite, de crearea de către acestea a unor necesități comune mai multor indivizi, precum și în cazul unei calamități (incendiu, accident naufragiu) când indivizii, până atunci indiferenți unii față de alții, se constituie, pentru a se salva, în grupuri de întraajutorare³⁵⁷.

Importanța grupului pentru indivizi rezultă atât din dependența individului față de grup, dovedită de îmbolnăvirea sau chiar decesul indivizilor în cazul destrămării grupului lor familial, cât și prin faptul că orice individ normal și-ar da și viața pentru grupul de care aparține cel mai mult. Studiile din timpul și după cel de-al doilea război mondial și, respectiv, din războaiele din Coreia și Vietnam au demonstrat că potențialul de luptă și rezistență în prizonierat au rezultat prioritar din sentimentul apartenenței nemijlocite la grupul de camarazi ³⁵⁸.

4. Tipologia grupurilor sociale.

Orice individ se naște și se formează într-un anumit grup, familia, care, prin întâietate cronologică și afectivă, se raportează față de el ca un **grup primar**. De-a lungul vieții, necesități afective de apropiere, consultare, destăinuire și consolare îl determină pe individ să constituie și alte grupuri de prieteni, care, prin intimitate, pot fi considerate tot grupuri primare.

Rezultând că grupurile primare răspund necesităților afective, devine evident că acestea sunt formate din oameni care au ca numitor comun **afecțiunea**. Pe această bază , în cadrul grupurilor primare relațiile devin scop în sine, motiv pentru care membrii acestora, ca actori ai acestora, sunt percepuți și apreciați ca status integral, ca personalitate. În acest fel, **în grupurile primare relațiile se**

³⁵⁵TOMA Roman, Traian SIMIONESCU, Elemente de sociologie. Note de curs, București, 1993, p.66.

³⁵⁶IBIDEM.

³⁵⁷GROSU, Nicolae. Esențele sociologiei, p.31.

³⁵⁸IBIDEM, p.31.

desfășoară spontan, egalitar și direct și, respectiv, pe bază de norme informale elaborate și însușite implicit, sub formă orală, ca sfaturi și restricții, de către membri. Ca atare, relațiile dobândesc caracter emoțional, expresiv și devin apte să confere membrilor convergență emoțională spre moduri unitare de a gândi și simți. Se poate astfel considera că grupurile primare constituie prin sine atât sursa inițială de formare a personalității, cât și sursa permanentă a sentimentului de unitate socială, din sinteza celor două surse rezultând miracolul națiunii umane. De aceea, grupurile primare pot fi apreciate, conform metaforei marelui sociolog american Chales Horton Colley, drept „pepeniere ale naturii umane”³⁵⁹

Grupurile primare realizând socializarea inițială, asigurând controlul social informal și creând cadrul primelor experiențe sociale ale individului, rezultă că acest tip de grup constituie atât puntea de racordare (socială) a individului la societate, cât și modul de concretizare (miniaturală) a societății în raport cu individul.

Interesele îl determină pe individ să intre și în alte grupuri, mult mai mari, precum școlile și fabricile, care sunt atât de impersonale și de preocupate doar de activitatea de satisfacere a intereselor respective, încât se raportează față de el ca grupuri de alt tip, ca **grupuri secundare**. Rezultând că grupurile secundare răspund satisfacerii intereselor, devine evident că acestea sunt formate din oameni care au ca numitor comun interesul. Pe această bază, în cadrul grupurilor secundare interesele devin scopuri, față de care relațiile devin mijloace, motiv pentru care membrii acestora sunt percepuți și apreciați doar ca potențial de activitate, ca rol specializat, nu ca status integral, ca personalitate. În acest fel, în grupurile secundare relațiile se desfășoară programat, ierarhic și inclusiv indirect (prin diviziunea muncii) și, respectiv, pe baza de norme formale (oficiale) elaborate și însușite explicit, sub formă scrisă, ca legi și regulamente, de către membri. Ca atare, relațiile dobândesc caracter practic, instrumental și devin apte să confere membrilor convergență operațională, spre moduri unitare de elaborare și acțiune. Se poate astfel considera că grupurile secundare constituie prin sine atât sursa inițială de integrare a societății, cât și sursa permanentă de dezvoltare a acesteia, din sinteza celor două surse rezultând miracolul civilizației umane. De aceea, **grupurile secundare pot fi apreciate, drept „laboratoare ale civilizației umane”**,³⁶⁰.

Grupurile secundare realizând socializarea ulterioară, asigurând controlul social formal și creând cadrul experiențelor sociale definitive ale individului, rezultă că acest tip de grup constituie platforma de consacrare socială a individului în societate, cât și modul de concretizare majoră a societății în raport cu individul.

Prin dimensiunea și mai ales prin desfășurarea directă a relațiilor, grupurile primare, rămânând unitare, pot fi considerate **grupuri mici**. Este important să relevăm notele specifice grupului mic, ceea ce –l distinge de alte tipuri de grup social (diferență specifică). În acest domeniu, sociologia

³⁵⁹ IBIDEM, p.32.

³⁶⁰ IBIDEM, p.33.

contemporană prezintă un larg evantai de puncte de vedere, datorate unghiului sub care sunt examinate multiplele procese și fenomene care compun grupul mic.

Cu toate acestea, dincolo de accentele specifice se conturează acceptarea unanimă a trei coordonate fundamentale pentru definirea **grupurilor mici: dimensiune, interdependență și durată.**

Dimensiunea este o caracteristică a grupului mic, ea fiind estimată la un număr de 3 – 12 persoane (limite în interiorul cărora contactele interumane sunt directe).

Interacțiunea presupune contactul direct , nemijlocit („face to face „) între toți membrii grupului, contact ce impune existența unui sistem complex de relații (de muncă, afective, de comunicație etc.).

Durata (continuitatea) indică necesitatea existenței unei anumite stabilități (permanențe) a acestor relații în cadrul grupului. Lipsa elementelor de durată anulează celelalte atribute în definirea grupului. De exemplu, persoanele aflate într-un compartiment de tren, în pauza meciului etc., deși întrunesc condițiile de dimensiune și interacțiune, nu sunt un grup mic în accepțiunea sociologică, întrucât lipsește elementul de durată al acestor relații³⁶¹. Fiecare individ este simultan membru al unor grupuri diferite (familia, grupul de muncă, organizația politică, grupul cultural, sportul etc), în fiecare dintre ele trebuind să îndeplinească anumite roluri, în conformitate cu valorile, normele de comportament proprii grupului respectiv. *Dar individul nu aderă în egală măsură la toate aceste grupuri din care face parte, gradul de identificare fiind diferit pentru el de la un grup la altul.* Această situație are la bază caracterul diferit al relațiilor dintre indivizi în cadrul grupurilor. Or, în orice grup relațiile dintre indivizi putând fi de atracție-atracție, atracție-indiferență, atracție-respingere, indiferență-indiferență și respingere- respingere, devine evident că dacă ponderea relațiilor de atracție-atracție este mai mare, grupul se manifestă coeziv. În această situație, sentimentul apartenenței la grup a indivizilor este atât de mare, încât grupul constituie pentru aceștia un termen de referință privind însușirea valorilor și normelor, etalonarea compartimentelor, structurarea motivației și aspirației și proiectarea obiectivelor vieții, motiv pentru care grupul de apartenență devine și grup de referință³⁶² **Acel grup cu care se identifică în cel mai înalt grad, pe care-l consideră cel mai important dintre toate grupurile din care face parte, se numește grup de referință.** În principiu, oricare dintre grupurile de apartenență ale individului poate juca rolul de grup de referință cu condiția să existe acel sentiment de adeziune totală la valorile și normele respectivului grup.

În mod normal cele două tipuri de grup coincid, adică grupul din care face parte efectiv individul (grupul de apartenență) este totodată considerat de el drept grup de referință. Există însă și situația când grupul de referință nu coincide cu grupul de apartenență, adică individul aparține unui grup pe care nu-l mai consideră în măsură a satisface motivațiile și aspirațiile sale profunde, situație

³⁶¹ ROMAN, Toma, Traian SIMIONESCU, Traian. Elemente de sociologie, p. 66-67.

³⁶² GROSU, Nicolae. Esențele sociologiei, p.34 .

în care individul se îndreaptă spre alt grup, acesta fiind pentru el grupul de referință. În acest fel, *individul este scindat între o apartenență nedorită și o aspirație neîmplinită*, din această scindare rezultând *o stare de privare relativă*, care duce ori la prăbușirea motivațională a individului în grupul de apartenență, ori la saltul său motivațional spre grupul de referință.

În această situație o parte din populația țării noastre, trăind în Republica Moldova, deci în grupul de apartenență constituit din poporul român/moldovenesc, dar tânjind spre țările civilizate (această afirmație se bazează pe rezultatele unui sondaj de opinie efectuat la mijlocul lui august 2000 de către Institutul de Marketing și Sondaje din România pe un eșantion de 1096 de persoane): întrebați dacă ar avea șansa de a pleca din țară, 55 la sută dintre cei intervievați au răspuns că ar pleca pentru totdeauna sau doar pentru o perioadă³⁶³, așadar, spre grupurile de referință constituite de popoarele respective, ea suportă *o forfecare sufletească dramatică*. Și cum saltul pozițional spre grupurile respective de referință nu întotdeauna este posibil, devine, practic, **certă prăbușirea ei motivațională**, în apatie, în grupul de apartenență, într-o perspectivă națională ce riscă să fie dezastruoasă.

Una dintre cele mai importante clasificări ale grupurilor sociale este cea care distinge perechea de categorii: **grup formal – grup informal** . Această clasificare a fost pusă în valoare de cercetările sistematice efectuate între anii 1927 – 1932, de către grupul Universității Harvard (S.U.A.), condus de **Elton Mayo** – într-o uzină de lângă Chicago (la Hawthorne) aparținând societății Western Electric Company. Aceste experiențe au pornit de la așa – numitul eșec al unor cercetări anterioare (1924 – 1927) de psihologie muncii, care efectuând niște măsurători curente – variația productivă a muncii în funcția de intensitatea iluminatului artificial – au ajuns la rezultatele paradoxale, în raport cu ipotezele inițiale. La început, comportamentul celor două grupuri – unul experimental, supus variațiilor luminoase și altul de control având lumină constantă – a evoluat conform așteptărilor ; grupul experimental și-a mărit productivitatea în raport cu creșterea intensității luminii în timp ce grupul de control și-a menținut la un nivel constant. La un moment dat însă, reacția celor două grupuri a apărut, surprinzător, indiferentă la variația luminii astfel, în ciuda scăderii treptate a luminii, până la pragul limită productivitatea muncii în grupul experimental a continuat să crească, în același timp, productivitatea s-a mărit și în grupul de control, deși aici nivelul de luminozitate a rămas tot timpul constant, vechile convingeri au fost astfel zdruncinate, au apărut deodată fenomene necunoscute care se cereau explicate. Acesta premise au constituit cadrul experimental care au urmat la Hawthron, experiențe care au relevat în mod științific cauzele modificării comportamentului uman. Experimentul propriu s-a desfășurat asupra unui grup de șase muncitoare sarcină constă în asamblarea releelor telefonice, ele au fost scoase din atelierul lor și instalate într-o sală specială de observații, li s-a explicat scopul experienței și au fost invitate să lucreze în mod obișnuit, fără a forța ritmul. Experiența s-a desfășurat în 30 de perioade succesive (

³⁶³ Jurnal Național, 2000, 7 septembrie, p.3

timpul de 26 de luni) în care s-au produs diferite modificări asupra a două variabile introduse : orarul de lucru și pauzele.

Concluzia finală a fost aceeași ca și după experiențele din 1924: indiferent de variațiile orarului și pauzelor, producția a înregistrat o creștere continuă. A apărut deci clar lipsă de legătură directă între creșterea producției și evoluția celor două variabile, încât atenția a fost atrasă de un alt tip de legătură și anume între creșterea producției și schimbarea survenită în atitudinea celor 6 muncitoare : acestea se ajutau, conversau mult, se vedeau în afara programului, pe scurt ele numai erau șase muncitoare izolate, muncind împreună într-o vecinătate fizică. Ele deveniseră participante active ale unui grup de muncă. Un nou climat psihosocial era instaurat.

Contribuția esențială a experiențelor conduse de Elton Mayo a fost descoperirea rolului factorului uman în întreprindere, fapt ce a modificat fundamental datele privitoare la cunoașterea poziției omului în angrenajul industriei. Acesta nu mai poate fi tratat în mod individuală, ca o persoană ce îndeplinește o anumită sarcină de producție, ci trebuie examinat în calitate de membru al unui grup de muncă, în care acțiunea va apărea ca interacțiune, în care relația de muncă este inserată într-un context de relații psihosociale în care se constituie și acționează un sistem de valori și norme de comportament specific. De aici concluzia finală : necesitatea de a examina acțiunea individului în situația de grup.

În viziunea psihologului american, munca, activitatea de producție au pentru muncitor o importanță mai mică, *în comparație cu situația socială și psihologică de la locul de muncă.* De aici concluzia conform căreia toate problemele care țin de conducere urmează să fie abordate din perspectiva relațiilor dintre oameni.

E. Mayo a efectuat o serie de experimente (1927-1932) vizînd studierea cauzelor productivității joase a muncii și fluctuației cadrelor la o serie de întreprinderi. În urma studierii datelor empirice, autorul ajunge la concluzia că rolul principal asupra productivității muncii îl joacă presiunea grupului, care dictează anumite cerințe, reguli și norme de conduită. Autorul a constata că în cadrul fiecărui grup social se constituie subgrupe de oameni, în baza caracteristicilor personale: autsaideri, lideri și „independenții”. Fiecare subgrup se conducea de norme specifice de comportament.

În urma analizei datelor experimentelor, a fost **elaborată teoria „raporturilor umane”**: omul reprezintă un „animal social orientat și inclus în contextul comportamentului de grup;

- ierarhia strictă în organizații este incompatibilă cu natura umană;
- conducătorii întreprinderilor trebuie să se centreze mai mult pe oameni, și nu pe producție;
- urmează să se stabilească relații prietenoase între muncitori și administrație;
- formarea la muncitori a cointeresării în activitatea de muncă și educarea sentimentului de membru al întreprinderii;
- stimularea sugestiilor critice formulate de muncitori pentru a depăși situațiile de conflict;
- manifestarea atenției față de problemele sociale ale muncitorilor și oferirea acestora unor

servicii³⁶⁴.

Conceptul fundamental descoperit și pus în valoare de echipa condusă de Elton Mayo este cel de **grup informal**. El vine să înțeleagă prin semnificații de egală importanță celălalt fenomen fundamental, cunoscut până atunci, și anume *grupul formal*. **Dacă grupul formal este oficial constituit, organizarea și funcționarea lui fiind prestabilită, dată prin regulamente, ordine, dispoziții, grupul informal reprezintă caracteristici opuse.** Ceea ce caracterizează grupul informal este faptul că existența sa nu este prevăzută oficial: **el se constituie în mod spontan**, având ca liant contactul personal - afectiv, încărcătura emoțională dintre membrii grupului – pe baza cărora se naște un tip special de solidaritate umană. În întreprindere, grupul informal apare ca o structură complementară grupului formal – cele două structuri aflându-se în interacțiune reciprocă. În orice grup, inclusiv în grupul de muncă, în afara legăturilor formale, „ de drept ”, explicit prevăzute – se pot instaura legături informale, „ de fapt ”, care constituie modelul real, efectiv de acțiunea a grupului, echivalent parțial al modelului ideal care prescrie funcționarea grupului.

În timp ce structura formală este „vizibilă ”, fiind prezentată în organigrama, structura informală este „ invizibilă ”, adică nu poate fi pusă în evidență decât cu ajutorul unor tehnici speciale, cunoașterea ei fiind dată de sociogramă.

Este grupul informal, cu adevărat, un grup spontan? Cel mai mult în sensul – spun sociologii – că nu depinde de o regulă prescrisă, că nu este impus din afară. Altfel însă, el poate avea „ stabilitatea unei instituții ” având toate atributele necesare pentru a-și exercita influența asupra membrilor săi ca și un grup formal.

Însuși elementul organizare este prezent în definiția sa, cercetările sociologice relevând existența unei structuri de organizare informală tot atât de durabilă și eficace ca cea formală. Se regăsesc, în structura grupului informal, principalele elemente prezente și în grupul formal : un sistem de status – uri și roluri, o rețea de comunicație, forme de autoritate, de exercitare a controlului de stimulare și de sancțiune etc. – toate acestea funcționând neoficial (neprescrise) dar nu mai puțin riguros.

Informalul cuprinde totodată și o serie de elemente proprii – ce se regăsesc la acest nivel – de la relații afectiv - preferențiale, cognitive, perceptuale, până la tradițiile din ierarhie, ierarhia capacităților și vârstelor etc. Specificul informalului este faptul că mecanismele sale de acțiune fac, în mod deosebit, apel la resorturile etice, acordă o semnificație majoră recompenselor și sancțiunilor non –economice, utilizează o foarte exactă scară de valori și prestigii, de norme și metodele de comportament.

Care este sensul de acțiune al structurii informale? Este convergentă sau divergentă față de structura formală ? *Majoritatea sociologilor înclină să atribuie un rol pozitiv relațiilor informale, să*

³⁶⁴ STAMATIN, Radu. Evoluția teoriilor cu privire la organizare și conducere//Moldoscopie, 2012, nr.2, p. 43.

*afirmă rolul funcțional al informalului*³⁶⁵ Se are în vedere, în mod deosebit, rolul său compensator, de ajustare și suplinire a mecanismului mai rigid al structurii formale. Rețeaua informală care facilitează cunoașterea reciprocă a membrilor grupului, asigură menținerea unui limbaj și a unor intenții comune.

În același timp însă a fost observat și reversul problemei, în sensul că *dacă informalul depășește anumite limite în rolul său compensator, el tinde, să se substituie rețelei formale ceea ce poate avea consecințe dintre cele mai dăunătoare*. Tot astfel, pot apărea grave perturbații în activitatea instituției dacă sistemul de status-uri și rol-uri informale se constituie divergent față de structura formală.

Raportul dintre cele două structuri – formală și informală, depinde de calitatea fiecăreia dintre ele, în mod special însă de calitatea relațiilor formale. Persistența unor deficiențe în defalcarea sarcinilor pe echipă și oameni, în modul de efectuare a promovărilor etc. – se resimte în planul relațiilor informale (frânarea efortului creator al colectivului, apariția unor tensiuni, insatisfacție etc.)³⁶⁶

Cercetările de sociologie industrială au identificat prezența în anumite condiții, a unei categorii speciale de grupare și anume **sub-grupul informal**. Acesta apare în sânul grupului de muncă, ca o subdiviziune formată din doi sau mai mulți membri care dezvoltă între ei relații mai intense decât cu ceilalți, tinzând a se detașa – prin opinii, atitudini, comportamente – de restul grupului. Situația creată pune în dificultate acțiunea unitară a grupului, putând merge, dacă nu intervin la timp forțele de coeziune ale acestuia, la consecințe dintre cele mai grave: dezagregarea grupului.

Cauzele apariției sub-grupului informal pot fi multiple: existența unei stări de tensiune și conflict în grup; numărul prea mare de persoane, eterogenitatea grupului (vor apărea sub-grupuri omogene); inegalitatea, discriminări, restricții, diferențe privitoare la grupul de referință etc.

Așadar, structura informală este o realitate ce nu poate fi ignorată. Ea se constituie în mod obiectiv datorită complexității raporturilor umane mai ales la nivelul grupului mic unde densitatea relațiilor umane este maximă.

Grupurile se constituie și se extind prin includerea de membri. Aceștia trec inițial printr-o perioadă de *acomodare* în care tatonează particularitățile grupului și ale membrilor, apoi printr-o perioadă de *conformare* ale membrilor, apoi printr-o perioadă de *conformare*, în care își adaptează comportamentul la normele grupului și ajung astfel la situația de *consens, de concordanță* (dovedită practic printr-o participare) a comportamentului lor cu normele grupului.

Conformarea și consensul, fiind esențiale pentru menținerea și funcționarea normală a grupului, constituie obiectivele principale ale controlului social pe care îl realizează grupul prin mecanismele de recompensă și sancționare. Presiunea exercitată de grup pentru asigurarea

³⁶⁵ ROMAN, Toma, SIMIONESCU, Traian. „Elemente de sociologie”, București 1993 p. 71.

³⁶⁶ IBIDEM, p.72.

conformării și consensului este receptată pozitiv de indivizii comuni, răspunzând trebuințelor lor de afiliere, recunoaștere și securizare și, respectiv, este receptată negativ de indivizi deosebiți, fiind, prin uniformitate, rigiditate și subordonare, potrivnice afirmării lor.

Coeziunea, ca trăsătură fundamentală a grupului, determină caracteristica acestuia și de alte trăsături, printre care *autonomia* funcționării sale de sine stătătoare, *permeabilitatea* față de pătrunderea de noi membri, *flexibilitatea* raportării la situații noi, *participativitatea* membrilor la realizarea intimității sau a obiectivelor comune. Toate acestea conferă grupului *sintalitate* – o *personalitate de tip colectiv*, prin care devine o entitate socială distinctă, iar *prin integrarea energiilor individuale într-o energie de sinteză, el devine, sinergetic*, deci cu un potențial calitativ nou, deosebit de potențialele individuale și de suma prezumată a acestora.

5. Organizații.

Cuvântul organizație se poate referi la o instituție anume așa cum ar fi o școală, fabrică, bancă etc. În acest sens, noțiunea de organizație este un grup formal. *Organizația formală este definită ca un grup de dimensiune relativ mare care are norme, un număr de scopuri sau obiective oficiale, o structură de statusuri și roluri, precum și un set de reguli destinate să promoveze obiectivele sale*³⁶⁷. Ce distinge organizațiile formale de alte grupuri sociale este aspectul oficial, în mod obișnuit scris, al naturii obiectivelor, regulilelor și a structurii statusurilor. Structura unei organizații formale este suficient de clară ca ea să poată fi pusă pe hârtie sub forma unei diagrame organizaționale; în schimb, alte feluri de grupuri sunt mult mai puțin formale. Nu ne putem imagina făcând o diagramă organizațională familiei ori grupului de prieteni.

Organizația este abordată din mai multe perspective, care trebuiesc coroborate pentru a o înțelege mai bine. Sociologul american E. Goffman³⁶⁸ consideră o organizație din punct de vedere:

- „tehnic” – în funcție de eficacitatea și ineficacitatea sa, ca sistem organizat în mod explicit în vederea atingerii unor obiective definite în prealabil;
- „politic” - în funcție de acțiunile pe care fiecare participant (sau categorie de participanți) le poate cere de la ceilalți, în funcție de diferitele tipuri de sancțiuni sau de gratificații disponibile pentru a face să fie respectate aceste exigențe și în funcție de diferitele mijloace de control social care reglează exercitarea acestei puteri și utilizarea acestor sancțiuni;
- „structural” – în funcție de diferențierea orizontală și de ierarhizarea statusurilor, și în funcție de tipurile de raporturi sociale care leagă între ele diferitele categorii astfel constituite;

³⁶⁷ AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală, p.162.

³⁶⁸ APUD: Agabrian, Mircea. Sociologie generală, p. 162-163.

- „cultural” – în funcție de valorile morale care influențează activitatea sa și care pot fi valori care se referă la mode, la utilizări, la gusturi, la politețe și la buna-cuviință, la scopurile ultime și la alegerea mijloacelor etc.

Indiferent de perspectiva folosită, orice organizație are cinci elemente componente:

1. Structura socială – reprezintă produsul pater-urilor relațiilor existente între membrii organizației. Această structură poate fi formală – pozițiile și relațiile sunt definite și specificate explicit; ori poate fi informală – pozițiile sociale corespund caracteristicilor și afinităților membrilor organizației.

2. Participanți sau actori sociali - indivizi membri ai organizației, care contribuie la existența acesteia în schimbul unor stimulente variate, în primul rând bani. Cu alte cuvinte, organizațiile cer participanți, dar de asemenea în mod fundamental sunt formate de aceștia.

3. Obiectivele – definesc finalitățile dorite. Acestea servesc să direcționeze, să constrângă, să identifice și să motiveze activitatea oamenilor din organizației; de asemenea, ele folosesc ca funcții simbolice. Însă obiectivele individuale pot să nu coincidă cu cele colective.

4. Tehnologia - materialul combinat cu procesul intelectual ori al cunoașterii prin care unele materiale aflate în forme diverse sunt transformate în venituri. Aceasta include tehnologia socială (abilități, capacități, cunoștințe și tehnici) și, în egală măsură, mașinile, uneltele și instrumente diverse.

5. Mediul – contextul material, politic, tehnologic, social și instituțional (cultura) la care o organizației trebuie să se adapteze. Organizațiile au relații cu sistemele mari din care acestea fac parte. Ele împțumută de la mediile lor structurile sociale, participanți, obiectivele și tehnologiile.

Așa cum am mai spus, în esență, o organizație este un grup formal care are următoarele caracteristici:

Organizația *este fondată deliberat* la un anumit timp de un individ sau un grup de indivizi;

Organizația dezvoltă *relații structurate formal și raporturi de interdependență* între oameni;

Ea are un *set de obiective* pe care oamenii din organizație le pot recunoaște și caută să le realizeze. Sociologii descriu această caracteristică a organizațiilor formale prin expresia *sunt instrumentale*.

Organizațiile se *autoperpetuează*. Aceasta înseamnă că ele au o viață deasupra și dincolo de aceea a membrilor individuali. Această caracteristică împreună cu cea a recunoașterii și realizării obiectivelor, disting esențial organizațiile formale de alte tipuri de grupuri.

Orice organizație *divide munca ce trebuie făcută* între indivizi și grupuri. De aici, existența sistemelor și subsistemelor.

Organizația *administrează resurse*, atât fizice (echipament, materiale, bani), cât și cele umane (munca, idei, capacități, abilități). Folosirea efectivă și eficientă a acestor resurse este o altă caracteristică a tuturor organizațiilor.

Comunicarea eficientă dintre indivizi și grupuri este esențială dacă resursele, procesele și activitățile variate sunt îndreptate pentru a atinge obiectivele acesteia. Această comunicare își găsește locul atât în interiorul organizației cât și în relațiile cu alte organizații.

În sfârșit, caracteristica organizațiilor care este împărtășită cu alte tipuri de grupuri este *prezența unui lider sau unor lideri*.

Așadar, o organizație este un grup formal care are următoarele caracteristici:

Organizația *este fundată deliberat* la un anumit timp de un individ sau un grup de indivizi;

Organizația dezvoltă *relații structurate formal și raporturi de interdependență* între oameni;

Ea are un *set de obiective* pe care oamenii din organizație le pot recunoaște și caută să le realizeze. Sociologii descriu această caracteristică a organizațiilor formale prin expresia *sunt instrumentale*.

Organizațiile se *autoperpetuează*. Aceasta înseamnă că ele au o viață deasupra și dincolo de aceea a membrilor individuali. Această caracteristică împreună cu cea a recunoașterii și realizării obiectivelor, disting esențial organizațiile formale de alte tipuri de grupuri.

Orice organizație *divide munca ce trebuie făcută* între indivizi și grupuri. De aici, existența sistemelor și subsistemelor.

Organizația *administrează resurse*, atât fizice (echipament, materiale, bani), cât și cele umane (munca, idei, capacități, abilități). Folosirea efectivă și eficientă a acestor resurse este o altă caracteristică a tuturor organizațiilor.

Comunicarea eficientă dintre indivizi și grupuri este esențială dacă resursele, procesele și activitățile variate sunt îndreptate pentru a atinge obiectivele acesteia. Această comunicare își găsește locul atât în interiorul organizației cât și în relațiile cu alte organizații.

În sfârșit, caracteristica organizațiilor care este împărtășită cu alte tipuri de grupuri este *prezența unui lider sau unor lideri*.

Pentru ca să existe o organizație, *esențială este diferențierea internă a activității*. Când toți membrii execută același tip de muncă, indiferent de numărul lor, ei nu alcătuiesc o organizație³⁶⁹.

O organizație se distinge de celelalte sisteme sociale prin următoarele caracteristici :

1) existența unui număr mare de participanți, diferiți ca specializare, corespunzător fiecărei secvențe pe care o necesită activitatea organizației (diviziunea internă a muncii);

2) diferențierea funcțională a organizației, reflectată în poziții clar formulate pentru fiecare participant;

3) o activitate orientată în mod explicit spre realizarea unui obiectiv comun;

4) existența unui subsistem specializat în munca de proiectare și coordonare a întregii activități.

³⁶⁹ BUZĂRNESCU, Ștefan. Sociologia conducerii. Timișoara, 2003.

Pentru ca să existe o organizație, esențială este diferențierea internă a activității. Când toți membrii execută același tip de muncă, indiferent de numărul lor, ei nu alcătuiesc o organizație³⁷⁰.

Tipul de organizație	Beneficiarul principal	Exemple de organizații
Organizații de afaceri	Proprietarii	Firme industriale, de comerț, bănci, companii de asigurări
Organizații de servicii	Clienții	Spitale, școli, muzee
Organizații de avantaj reciproc	Membrii organizațiilor	Partide politice, sindicate, cluburi, asociații profesionale
Organizații dedicate binelui public	Publicul larg	Armata, poliția, pompieri, organizații filantropice

Școala trebuie concepută în calitate de organizație care învață.

Prezentăm câteva definiții ale organizațiilor care învață:

„Organizații caracterizate de o gândire tot mai profundă asupra problemelor organizaționale, preocupată de restructurare prin intermediul indivizilor care o compun” (Simon, 1969);

„Organizații care dezvoltă înțelegerea realității, observând rezultatele cu multă precauție” (Headberg, 1981);

„Organizația în care un grup de persoane muncesc împreună pentru îmbunătățirea capacităților lor colective, în vederea obținerii rezultatelor dorite” (Senge, 1990).

Firul roșu al acestor definiții – **adaptare și inovare pentru creșterea eficienței prin învățare individuală și colectivă** – este relevant pentru ceea ce înțelegem astăzi prin organizația care învață.

Modelul de organizație care învață este organic legată de paradigma profesionalizării funcției publice.

Modelul organizației care învață este instrumentul de adaptare la marșul cosmic al societății cunoașterii, efect și cauză a mondializării

Principiile și caracteristicile organizației care învață

În luna iunie 2000 Centre Canadien de Gestion a publicat două documente, de lucru și programatice, reunite sub titulatura Funcția publică - o organizație care învață, de la un ocean la altul.

Conform acestor documente noțiunea de organizație care Învață este articulată în jurul a 6 principii fundamentale:

1. Principiul încurajării învățării;
2. Principiul asimilării lecțiilor experiențelor anterioare;
3. Principiul valorizării capitalului uman și al cultivării diversității;
4. Principiul aplicării învățării în practici de administrare;
5. Principiul învățării pentru a servi mai bine;
6. Principiul evaluării proceselor de învățare și a rezultatelor lor.

³⁷⁰ IBIDEM.

În ceea ce privește **tipologia organizațiilor**, remarcăm că în funcție de scopurile vizate, „tehnologiile” folosite, mecanismele de autoritate și coordonare aplicate în cadrul lor, precum și de modurile lor de legitimare, organizațiile sunt foarte diferite. Potrivit lui **Etzioni** organizațiile formale pot fi grupate în *trei mari tipuri*:

- primul tip îl reprezintă *organizațiile voluntare* în care oamenii se decid să intre în ele deoarece sunt interesați în scopurile și activitățile acestora. Exemple sunt cluburile sportive, grupările politice și asociațiile profesionale.
- Alt tip, care se suprapune parțial cu organizațiile voluntare, sunt *organizațiile utilitare* care urmăresc realizarea unor obiective precise. Întreprinderile de stat și private, firmele de comerț, asociațiile de afaceri sunt câteva exemple de acest tip. Acestea sunt, în principiu, organizații de dimensiuni mari.
- În sfârșit, există *organizațiile colective*, așa cum sunt închisorile ori spitalele psihiatrice pentru bolnavi cronici. În asemenea organizații oamenii nu intră de bună voie, sunt obligați să participe la activitatea acestora și, datorită acestui lucru, au un contact restrâns cu ansamblul societății³⁷¹.

6. Conducerea în grupuri și organizații.

Conducerea se referă la exercitarea influenței asupra unui grup astfel încât comportamentul grupului este direcționat către obiective și rezultate specifice. În unele grupuri, conducerea este o poziție formală. În altele, conducerea este informală, uneori dificil de determinat cu claritate.

Deși toate grupurile și organizațiile au lideri, nu toți au același rol și aceeași funcție. Există două tipuri de lideri care joacă roluri diferite în grup. Un tip este *liderul instrumental* care este cunoscut ca *lider executiv*. Acest tip de lider ajută grupul să își definească sarcina și stabilește ce trebuie să facă pentru îndeplinirea acesteia. Al doilea tip de lider este *liderul socioemoțional*. Acest tip de lider susține coeziunea grupului și caută să realizeze bunăstarea emoțională a membrilor săi. El sau ea pot spune o glumă să potolească tensiunea din grup ori să caute să calmeze sentimentele unui membru care a fost admonestat mai mult sau mai puțin pe drept.

Un grup de succes are nevoie atât de un lider instrumental cât și de unul expresiv. Grupurile care au numai lideri instrumentali își pot pierde identitatea. Membrii grupului pot simți că liderii lor sunt insensibili la preocupările lor și înțetează să coopereze cu grupul, ori în cazuri extreme, nu mai participă la activitatea acestuia. Grupurile care au numai lideri expresivi pot avea o atmosferă emoțională bună, dar în schimb să nu facă nimic. Chiar sarcinile esențiale, de rutină, menite să mențină grupul pot rămâne nefăcute, în cele din urmă amenințând chiar existența grupului³⁷².

Deși un grup, ca să fie eficient, are nevoie de ambele tipuri de conducere, rar se pot găsi tipuri în aceeași persoană. Unele societăți au recunoscut implicit această problemă prin instituționalizarea

³⁷¹ IBIDEM, p.165,166.

³⁷² IBIDEM, p.168.

unor roluri separate pentru cele două tipuri de conducere, instrumentală și expresivă. În monarhiile constituționale, astfel ca Marea Britanie, Norvegia și Suedia, regele sau regina joacă un rol expresiv, în timp ce prim-ministrul joacă un rol instrumental. Regele sau regina joacă acționează ca simbol al unității și mândriei naționale și realizează o funcție ceremonială, în timp ce parlamentul și prim-ministrul iau deciziile politice ce se impun.

Care sunt caracteristicile personale ale oamenilor care devin lideri? În principiu, personalitatea îi diferențiază pe oameni care vor deveni lideri de ceilalți oameni care au și ei calități remarcabile. Liderii tind să fie mai inteligenți, extrovertiți, mai echilibrați psihic, mai dominanți, încrezători în posibilitățile lor și mai liberali decât ceilalți membri ai grupului, dar diferențele sunt mici în privința calităților pe care le-am enumerat și mulți oameni care nu vor deveni lideri au calități similare. Liderii de asemenea tind să fie ceva mai înalți și mai atractivi fizic decât nonlideri. Faptul că cineva a ajuns lider poate să fie în egală măsură un produs al unei situații sau al faptului că posedă unele caracteristici individuale. Într-un anumit fel, putem spune că *aparitia unui lider este un produs al existenței lui în locul potrivit și la timpul potrivit*³⁷³

7. Stiluri de conducere

În funcție de particularitățile de personalitate ale liderului, de particularitățile de grup ale subalternilor și de specificul activității se definește stilul de conducere.

*Stilul de conducere este considerat drept "o variabila continua care se manifesta ca interactiune a tendintelor dominante de comportament si de atitudine ale managerilor"*³⁷⁴

Stilul de conducere este felul propriu de a fi, de a se comporta si de a actiona al managerului in procesul conducerii. Stilul reprezinta modul concret, specific, de exercitare a rolurilor managerului si de transpunere efectiva în plan comportamental a exigentelor ce decurg din statutul de manager, constituindu-se într-un sistem de modalitati de acțiune (cu scop bine determinat) și de metode de interventie in activitatea angajatilor organizatiei prin influentarea lor activa.

Conceptul de *stil de conducere* reuneste într-un ansamblu dinamic trasaturile și particularitatile psihice si pshio-sociale, calitatile, cunostințele și comportamentele conducatorilor în exercitarea managementului potrivit conditiilor concrete în care se desfasoara activitatea de conducere.

Intr-un mod mai concis, conceptul de *stil managerial* poate fi inteles ca fiind *modul de exprimare plenar si personal a capacitatii manageriale a conducatorului, expresia activa a acesteia.*

Dupa modul de folosire a autoritatii formale (modul de exercitare a puterii de catre manager) a devenit clasica clasificarea facuta de *Kurt Lewin* in anul 1939. Aceasta clasificare stă la baza întregii tipologii a stilurilor de conducere, unanim acceptata de specialisti; ea a fost diversificata

³⁷³ IBIDEM, p.168,169.

³⁷⁴ DICȚIONAR de psihologie sociala - Editura stiintifica si enciclopedica, Bucuresti, 1981.

și nuanțată pe parcursul extinderii și aprofundării cercetării aspectelor referitoare la psiho-sociologia conducerii³⁷⁵.

Structura tipică a stilurilor manageriale în raport de exercitarea puterii de către conducători cuprinde cunoscutele trei tipuri de stiluri manageriale: *autocratic (autoritar)*; *democratic (participativ)*; *liberal (permisiv sau 'laissez-faire')*.

Conducerea autocratică are următoarele trăsături caracteristice:

- (1) centralizarea puterii de decizie și fluxului informațional;
- (2) instaurează controlul pe scară ierarhică numai de sus în jos;
- (3) cere subordonaților executarea întocmai a dispozițiilor primite, limitând sau chiar anulând orice inițiativă a acestora.

Subordonații sunt considerați ca fiind lipsiți de creativitate, trebuind să fie în permanență îndrumați; lipsind încrederea în subordonați, lipsește delegarea, iar controlul și constrângerile sunt excesive.

Relațiile umane sunt apreciate ca fiind puțin importante sau sunt ignorate, iar contactele dintre membrii colectivului sunt limitate. Managerul este laconic în raporturile cu subalternii, predomină tonul autoritar, sever, iar criticile aspre abundă; nu sunt admise părerile și observațiile critice din partea subordonaților.

Stilul autocratic, puțin răspândit la nivelurile medii și inferioare de conducere, poate fi generat de insuficiența capacității profesionale a managerului sau a subalternilor, de stări conflictuale sau de indisciplină în muncă a colaboratorilor.

Stilul autocratic, bazat pe recompense și pedepse este tipic negativ, producând insatisfacție la nivelul subordonaților și efecte contraproductive pentru activitate: delăsare, lipsă de implicare, randament scăzut, părăsirea organizației.³⁷⁶

Trebuie să subliniem, că datorită specificului unor organizații, ca cea militară, de exemplu, stilul autoritar de conducere este pe deplin justificat și mai eficient în multe cazuri. Dar și în aceste tipuri de organizații, în multe situații în care se pot găsi acestea, cele două stiluri de conducere se pot îmbina. Chiar procesul dezvoltării sociale contemporane impune necesitatea descentralizării procesului de luare a deciziilor, încurajarea gândirii și soluțiilor creative.

Stilul democratic (participativ) se caracterizează prin descentralizarea autorității (puterii), deciziile nefiind unipersonale, ci rezultând din consultarea și participarea salariaților. Managerul și grupul condus acționează ca un grup social în care subordonații devin colaboratori ai șefului, fiind permanent informați și antrenați să-și exprime ideile și să formuleze sugestii și propuneri.

Avându-și originea în concepțiile școlii sociologice (relațiilor umane), *stilul democratic* ia în considerare motivația comportamentului uman în munca în echipă și respectă poziția psiho-socială a individului în cadrul grupului. Se acordă o mare încredere, care sunt amplu informați asupra obiectivelor organizației și consultați în problemele de perspectivă, folosește larg delegarea de autoritate și responsabilitate și se antrenează

³⁷⁵ <http://www.rasfoiesc.com/business/management/STILUL-DE-CONDUCERE33.php>

³⁷⁶ IBIDEM.

colaboratorii în procesul decizional. Este apreciată și stimulată capacitatea creativă a subordonaților, se urmărește valorificarea competențelor și favorizarea dezvoltării personalității acestora.

Cele două stiluri de conducere care se realizează în grupuri, organizații și instituții se află în strânsă legătură cu natura sistemului social.

Este lesne de concluzionat că pentru fostele state comuniste stilul de conducere era cel autoritar. În acest fel putem explica carențele care se manifestă astăzi în managementul organizațiilor de orice tip din țările aflate în tranziție spre democrație. Odată cu creșterea influenței concepțiilor manageriale moderne, cultura organizațională dobândește treptat o direcție neautoritară, astfel că formele de conducere devin permissive, bazate pe influența mai mult decât pe dominație.

Sub circumstanțe obișnuite, stilul democratic de conducere pare să lucreze cel mai bine, cel puțin în societățile industrializate cu guvernări democratice. Membrii grupului sunt mai fericiți, mai orientați spre grup, se simt mai implicați și, în consecință, ei sunt mult mai cooperanți și mai productivi. Dar, așa cum am menționat, în unele situații de urgență, crize sau războaie, deciziile trebuie luate cu repeziciune. În asemenea cazuri, luarea deciziei autoritar poate fi preferabilă, lucru care explică în parte structura autoritară a unor organizații ca armata și poliția. În societățile cu tradiție puternică a guvernării autoritare, astfel ca dictaturile și monarhiile tradiționale, stilul autoritar de conducere poate fi mai eficient deoarece oamenii sunt neobișnuiți să ia decizii și preferă să lase pe alții să o facă.

În contrast, stilul *laissez-faire* este foarte rar eficient deoarece el lasă grupul fără nici o formă de conducere instrumentală.

La concluzii apropiate ajunge și **R. Likert**, care distinge patru sisteme de management (stiluri de conducere) și anume:

sistemul 1 (stilul autoritar-exploatator), caracterizat prin conducere pe bază de frică și constrângere, comunicarea la vârf, deciziile sunt adoptate și impuse de către nivelul superior al ierarhiei fără consultare, superiorii și subordonații sunt din punct de vedere psihologic foarte îndepărtați și, uneori, se acordă recompense;

sistemul 2 (stilul autoritar-paternalist), caracterizat prin conducerea prin recompense mai degrabă decât prin sancțiuni, dar subordonații rămân integral supuși, informațiile ascendente de la bază sunt cele care convin șefului, deciziile sunt luate în partea superioară a ierarhiei, numai anumite decizii, minore, sunt delegate subordonaților și se solicită idei și propuneri de la subordonați;

sistemul 3 (stilul consultativ), caracterizat printr-o încredere sporită dar nu deplină în subordonați; conducătorii folosesc eficiente ideile și propunerile subordonaților și stimulează comunicațiile ascendente și descendente, se folosesc preponderent

recompensele și, mai rar, sancțiunile iar deciziile se adoptă tot la nivelul ierarhic superior;

sistemul 4 (stilul participativ), caracterizat printr-o încredere deplină a

conducătorilor în subordonați, se stimulează permanent comunicațiile în organizații, ideile și propunerile subordonaților, participarea la stabilirea obiectivelor și luarea deciziilor, iar conducătorii și subordonații sunt apropiați din punct de vedere psihologic.

Studiile sociologice au confirmat rolul practicilor coerente de management al resurselor umane asupra performanței organizaționale. Practici „soft” de încurajare și facilitare a capitalului uman sunt mult mai eficiente și mai profitabile pentru organizație decât cele clasice de tip „hard” care puneau accentul pe conformare și controlul aplicării riguroase a procedurilor și rutinelor prestabilite. Printre practicile eficiente de resurse umane se numără: securitatea locului de muncă (condiționează loialitate din partea angajaților), comunicare, participarea angajaților la luarea deciziilor, dezvoltarea permanentă a competențelor, egalitarism simbolic (reducerea diferențelor dintre „noi” și „ei” și accentuarea scopurilor comune, stimularea performanței, perspectivă pe termen lung în investiția în resurse umane, concilierea vieții profesionale cu viața de familie³⁷⁷.

În același timp, stilurile enunțate sunt eficiente în toate contextele. Nu există o așa-numită modalitate universală de management, ci mai degrabă sunt contingente la anumite caracteristici ale mediului.

Provocările cu care managementul organizațional contemporan se confruntă sunt următoarele:

- creșterea eficienței economice;
- creșterea productivității angajaților;
- asumarea responsabilității sociale a organizațiilor;
- creșterea bunăstării angajaților;
- creșterea satisfacției muncii și concilierea vieții profesionale cu viața privată;
- scăderea incidenței comportamentelor neetice³⁷⁸

Contextul social actual se caracterizează prin dezvoltarea economiei cunoașterii și implicit necesitatea dezvoltării continue a competențelor și abilităților angajaților, creșterea competiției prin liberalizare economică, a pieței forței de muncă, dar și prin stabilirea de niveluri de referință ale practicilor manageriale în diverse domenii și necesitatea evaluării și a certificării acestora, creșterea incidenței migrației și caracterul multicultural al forței de muncă, dar și prin accentuarea tendințelor demografice de îmbătrânire a populației și creștere a incidenței familiilor monoparentale. Aceștia reprezintă factori sociali și economici care trebuie luați în considerare în managementul organizațiilor contemporane³⁷⁹

8. Rolul comunicării în funcționarea organizațiilor

³⁷⁷ PĂUNESCU, Mihai. Organizații. În: Sociologie (coord. Lazăr Vlăsceanu), p.187.

³⁷⁸ PĂUNESCU, Mihai. Organizații. În: Sociologie (coord. Lazăr Vlăsceanu), p.194.

³⁷⁹ PĂUNESCU, Mihai. Organizații. În: Sociologie (coord. Lazăr Vlăsceanu), p.195.

Grupurile își îndeplinesc menirea funcționând. Ele funcționează prin relațiile informaționale, emoționale, fizice și materiale dintre membri, deci printr-un proces generic de comunicare. Cerințele de funcționare a grupului determină modul de structurare a rețelelor de comunicare. Astfel, în grupurile primare, necesitățile afective se pot satisface prin rețele laterale, de egalitate, sub firmă de „lanț”, „și”, „cerc”, iar în grupurile secundare obiectivele se pot realiza prin rețele centrale, de conducere, de tip „roată”, „stea”, „și”, „Y”, cu liderul în mijloc.

Comunicarea se desfășoară prin relații de :

- **cooperare**, ca formă de organizare a efortului colectiv ;
- **competiție**, ca formă performantă a eforturilor individuale ;

Modul de funcționare a grupului este relevat de:

- **eficiență**, ca nivel de îndeplinire a obiectivelor, de satisfacere a membrilor și de conservare a mediului;
- **dinamica grupului**, ca succesiune de stări cvasistaționare, rezultate din forțele interne și externe ale „câmpului social”, în care funcționează grupul.

Sintalitatea, ca personalitate colectivă, produce grupului un mod propriu de percepție, gândire și manifestare, acesta devenind în timp un fel de imagine-șablon, deci un **stereotip**. El este sesizabil mai ales în relațiile dintre grupurile etnice, membrii acestora percepându-se și interpretându-se reciproc conform stereotipului, chiar dacă unii dintre ei sunt diferiți sau contrari imaginii-șablon. Astfel, stereotipul, percepând selectiv numai ceea ce se încadrează în viziunea sa, este prin sine reductiv și, respectiv, interpretând chiar și excepțiile și erorile în același mod, este prin sine falsificat, motiv pentru care el se autoîntreține și se autoagravează devenind **exclusivist**. Exclusivismul, constituind o atitudine de limită, confirmă și stimulează inclusiv comportamente extremiste.

La rândul său, **sinergia grupului**, ca energie specifică, fiind orientată și consumată în exclusivitate pe direcțiile prestabilite de stereotip, devine atât de tensionată încât produce neliniște ce resping, ca monotonă, liniștea perioadelor normale, inclusiv a perioadelor de pace, motiv pentru care se caută orice prilej de detensionare, precum în cazul întrecerilor sportive, când suporterii, detensionându-se stereotip, deci într-un singur mod și într-o singură direcție se manifestă cu ură și chiar cu violență, ca la război.

Trecerea societății de la structurarea prin grupuri primare la structurarea prin grupuri secundare corespunde procesului istoric de trecere de la **comunități** bazate pe relații personale, informale, tradiționale, sentimentale și generale, la **societatea globală**, bazată pe relații impersonale, formale, contractuale, utilitare, nonafective, realiste și specializate. Aceste aspecte corespund și trecerii de la viața rurală la viața urbană. În acest proces, grupurile primare sunt copleșite de amploarea grupurilor secundare, sunt slăbite prin preluarea de către acestea a unor funcții intime, precum creșterea copiilor și petrecerea timpului liber și, respectiv, sunt aservite acestora prin faptul că grupurile secundare determină, prin nivelul veniturilor, programul de lucru și repartizarea posturilor

pe localități, dimensiunea, coeziunea și chiar existența grupurilor primare.

Cu cât grupurile secundare își extind dominația, cu atât individul, copleșit efectiv simte nevoia ca afectiv să-și găsească refugiu și compensație. Astfel în cadrul grupurilor secundare se formează practic instantaneu, grupuri primare, cunoscute sub denumirea peiorativă de **clici** sau **găști**. Tot compensatoriu este nevoit să se manifeste și familia, care, eliberată de unele cerințe funcționale, se comută pe necesitățile emoționale de intimitate, afecțiune, încredere și ocrotire.

Prezența grupurilor primare în cadrul grupurilor secundare afectează orientarea exclusivistă a acestora pe scopuri. În acest fel ele diminuează unele din consecințele umane ale grupurilor secundare și ajută la refacerea indivizilor și la repotențarea lor pentru rolurile oficiale, contribuind astfel la consolidarea grupurilor secundare. Efectiv, dacă grupurile secundare sunt relativ flexibile în orientarea lor pe scopuri, grupurilor primare pot acționa în consensul acestora, având chiar și inițiativa unor contribuții suplimentare și inovatoare. Dacă însă sunt rigide, grupurile primare le vor submina în modalități imprevizibile, deosebit de eficiente.

Nevoia individului pentru intimitatea unui grup este atât de mare, încât dacă nu are posibilitatea să-l creeze spontan, îl creează deliberat, sub forma de **asociați**. Atât timp cât rămân mici, asociațiile răspund nevoilor de intimitate, dacă însă se măresc, devin birocratice și își neagă astfel menirea. Prin diversitatea preocupărilor, ele contribuie la extinderea pluralismului cultural, iar prin realizările lor materializează și relevă potențialul membrilor, conferindu-le astfel conștiința identității și a valorii personale.

Asociațiile au meritul unor inițiative care, ulterior, pot deveni de interes mai larg, chiar național, și contribuie efectiv la educarea, maturizarea și responsabilizarea indivizilor prin implicarea în luarea deciziilor și rezolvarea unor probleme sociale importante. **Ele pot contribui și la recuperarea unor indivizi cu probleme deosebite**, fie și prin faptul scoaterii din izolare și al conștientizării unor cazuri similare care au reușit să se autodepășească, iar sub forma unor grupuri de întâlnire pot contribui la antrenarea membrilor sau la clarificarea pozițiilor unor părți potențial adverse, precum reprezentanți ai tinerilor și ai poliției sau unor etnii conlocuitoare.

Deși posibilitățile și contribuțiile grupurilor primare sunt semnificative, totuși dominarea acestora de către grupurilor secundare se agravează. În consecință, individul aparține tot mai puțin de vreun grup primar, astfel încât nu mai posedă vreun sistem de norme și, respectiv, fiind nevoit să treacă prin diverse grupuri, din care unele cu norme contradictorii, el este atât de derutat încât se manifestă ca și cum nu mai are nici un fel de norme, fără discernământul „ binelui ” și „ răului ”, deci în mod „ anomic ”.

Față de toate acestea, efectele trecerii de la grupurile primare la grupurile secundare par a constitui prețul plătit pentru posibilitățile actuale și, respectiv, pentru înlăturarea prejudecăților, izolării, îngustimii și rigidității societăților trecute.

Indiferent de tipul de grup, beneficiile vitale dobândite de individ prin grup presupun

suportarea unor costuri din specificul funcțional al grupului. Astfel, deși grupul :

- potențiază capacitatea indivizilor, totuși potențialul grupului, afectat de probabilitatea ca unii dintre membrii să se eschiveze, este mai mic decât suma potențialilor individuale;

- stimulează gândirea indivizilor, totuși gândirea grupului, preocupată de menținerea consensului și marcată de iluzia invulnerabilității, este inferioară gândirii indivizilor supramedii;

- constituie mediul de realizare a intereselor indivizilor, totuși realizarea intereselor de grup având prioritate față de interesele individuale, este derutantă și demotivantă pentru indivizii supramedii.

Rezultă astfel că nivelul valoric al grupului este corelativ cu media valorică a membrilor săi și că, asigurând existența tuturor membrilor pe seama contribuției indivizilor supramedii, grupul constituie prin sine un factor de ocrotire a indivizilor submedii și un factor de constrângere a indivizilor supramedii. Fără acest preț, existența umană, ca existență culturală, este imposibilă³⁸⁰.

9. Persuasiunea birocrăției

Tipul dominant al organizației formale în societatea modernă este birocrăția deși termenul în mod obișnuit este folosit cu conotații negative, sociologii îl angajează pur și simplu ca un termen descriptiv. Ei consideră birocrăția ca o formă a administrației care se bazează pe organizații ce urmăresc obiective variate. Ca termen tehnic în sociologie, birocrăția este legată de numele lui Max Weber. El i-a dat o definiție precisă și a sugerat că este cea mai bună formă administrativă pentru urmărirea rațională și eficientă a obiectivelor organizaționale. Pentru M. Weber cauza fundamentală a extinderii organizației de tip birocratic rezidă în superioritatea sa tehnologică în raport cu orice formă de organizare. Între un mecanism birocratic pe deplin dezvoltat și celelalte forme de organizare există un raport similar cu acela dintre mașinism și moduri de producție manuale. Precizia, rapiditatea, claritatea, cunoașterea problemelor, subordonarea strictă, reducerea costurilor materiale și umane – toate aceste cerințe sunt aduse la un nivel într-o administrație strict birocratică³⁸¹

Tipul ideal de birocrăție al lui Weber cuprinde următoarele elemente:

- un grad înalt al specializării și diviziune a muncii definită clar, cu sarcini distribuite ca obligații oficiale;
- structură ierarhică a autorității cu domenii de comandă și responsabilitate circumscrise cu claritate;
- existența unui corp formal de reguli care generează activitatea organizației;
- administrație bazată pe documente scrise;
- relații impersonale între membrii organizației și între aceștia și clienți;
- recrutarea personalului bazată pe abilități și cunoștințe tehnice;

³⁸⁰ GROSU, Nicolae. Esențiale sociologiei ,p. 39 .

³⁸¹ DICȚIONAR de sociologie. București, 1993, p. 73.

- angajarea personalului pe termen lung, promovare pe baza vechimii sau meritului, un salariu fix;
- separarea venitului privat de cel oficial³⁸². Analizii de astăzi ai concepției weberiene sugerează că ideea despre **raționalitatea birocrăției** constă în faptul că ea maximizează eficiența tehnică, adică regulile ce definesc cele mai potrivite mijloace care trebuie să realizeze finalitățile organizaționale sunt bazate pe cunoștințe tehnice moderne și totodată direcționează comportamentul membrilor în mod eficient. În alt sens, birocrăția este un sistem al controlului social sau al autorității care este acceptată de membrii în cauză deoarece ei văd regulile ca raționale, cinste și imparțiale, pe scurt un sistem valoric „rațional legal”. Datorită acestui lucru, autoritatea conducătorilor nu se bazează pe tradiție sau charismă, ci pe consensul care validează regulile procedurii de atribuire a statusului și care sunt percepute ca raționale.

Pentru Weber, calitatea majoră a birocrăției este pur și simplu predictibilitatea ei. Exact ceea ce interesează și corespunde în cel mai înalt grad diverselor organizații și activităților pe care acestea le desfășoară.

În viziunea teoreticienilor organizațiilor, birocrăția este chintesența formei moderne a organizației care înglobează și promovează dominația instrumentului raționalității în toate domeniile vieții sociale, iar raționalitatea reprezintă procesul prin care orice aspect al relațiilor umane este subiect de calcul și administrație. Dar procesul dezvoltării sociale contemporane impune necesitatea unui nou tip de birocrăție a cărui premisă majoră rezidă în descentralizarea procesului de luare a deciziilor, încurajarea gândirii și soluțiilor creative.

10. Studiu de caz: Cultura organizațională în organizațiile din sfera educației

Conceptul de cultură organizațională

70% dintre articolele publicate în reviste care vizează comportamentul organizațional și managementul resurselor umane includ conceptul de cultură organizațională.

Momentul zero pentru organizații, când acestea au început să acorde atenție culturii organizaționale este începutul deceniului al 8-lea al secolului XX, moment în care apar diferite publicații care centrează performanța, dezvoltarea și succesul unei organizații în jurul conceptului de cultură organizațională. Această idee era susținută de exemple precum marile companii americane și japoneze care la vremea respectivă cunoșteau un succes și o dezvoltare impresionantă³⁸³.

Definiția conceptului: Poate fi definită în termeni de cauze și în termeni de efecte; Cele mai comune modalități de a o defini sunt:

³⁸²AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală, p.171.

³⁸³HUDREA, Adrian. Cultura organizațională în România. O analiză a cercetărilor în domeniu//Revista Transilvană de Științe Administrative, nr/2 (37), 2015, p.122.

1. ca rezultat- cultura este un model manifest de comportament: cum facem treaba pe aici, anume definirea modalității consistente în care oamenii efectuează sarcini, rezolvă probleme, conflicte și-și tratează angajații și clienții;

2. ca proces-cultura conține un set de mecanisme care crează o consistență care depășește comportamentul individual, compusă din valori interne, norme și credințe care controlează interacțiunile membrilor unei organizații între ei și cu exteritoriul.

Definiția larg acceptată:

Cultura organizațională este modelul așteptării de bază pe care un anumit grup l-a inventat, descoperit sau dezvoltat în cursul procesului de învățare a rezolvării problemelor de adaptare externă și integrare internă și care a funcționat îndeajuns de bine pentru a fi considerat valid și, ca urmare, a fi prezentat noilor membri ca modul corect de a înțelege, a gândi și simți în relațiile cu respectivele probleme.

Din această definiție conchidem că elementele structural ale culturii organizaționale sunt:

Elementele constitutive: cultura se referă la acel set de valori, credințe și modalități de înțelegere care sunt comune membrilor unui grup. Acestea sunt comunicate noilor membri ai organizației. Suma filozofilor, valorilor, așteptărilor, atitudinilor și normelor este liantul organizației; o altă dimensiune este continuitatea procesului de formare și schimbare a culturii organizaționale; cultura organizațională este centrată în jurul noțiunilor de adaptare externă și integrare internă.

Definiție din perspectiva climatului organizațional:

Climatul se referă la mediul psihologic în care apare comportamentul individual; o percepție a mediului de lucru al organizației care este descriptivă, mai degrabă decât evaluativă și mediul intern al organizației care a) este simțit de membrii acesteia, b) le influențează comportamentul, c) poate fi descris în termen de valori a unui anumit set de caracteristici ale organizației.

SCHEIN (1985) identifică cinci semnificații ale conceptului întâlnite în literatura de specialitate pentru cultura organizațională³⁸⁴:

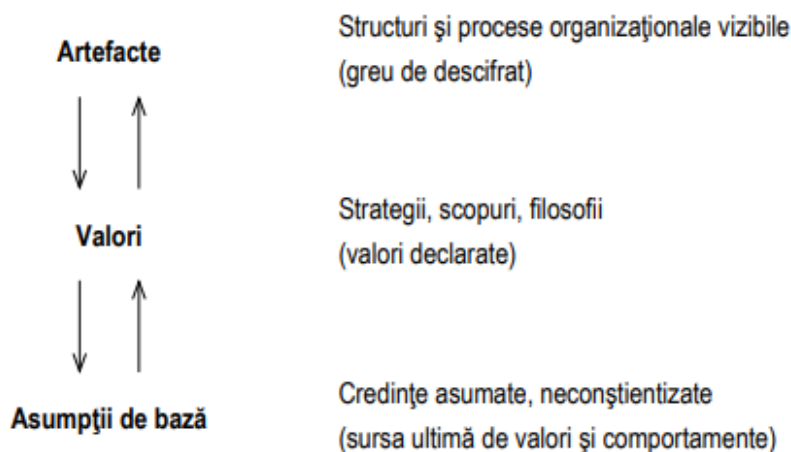
1. Tiparele comportamentale observate în timpul interacțiunilor dintre oameni;
2. Normele care se dezvoltă în grupuri de oameni care muncesc împreună;
3. Valorile dominante înbrățișate de o organizație;
4. Regulile sociale nescrise de bună convingere dintr-o organizație;
5. Sentimentul sau climatul simțit într-o organizație prin elementele fizice, vizibile

Schein, integrând toate aceste semnificații, a identificat **trei niveluri ale culturii organizaționale**:

1. **artefacte** (elemente fizice, vizibile);
2. **valori** și
3. **asumpții de bază** (certitudini)

³⁸⁴ APUD: HUDREA, Adrian. Studiul și analiza culturii organizaționale. În: Revista Transilvană de Științe Administrative, nr. 2 (35), 2014, p. 32,33.

CELE TREI NIVELE ALE CULTURII ORGANIZAȚIONALE



(Sursa: HUDREA, Adrian. Studiul și analiza culturii organizaționale. În: Revista Transilvană de Științe Administrative, nr. 2 (35), 2014)

Cel mai vizibil nivel al culturii organizaționale este cel al **artefactelor, al elementelor fizice**. Este vorba de limbaj, elemente fizice de decor, mituri și povestiri, cod vestimentar, comportamentul membrilor organizației, practici și rutine organizaționale etc.

Nivelul valorilor sunt manifestări vizibile ale unor convingeri și certitudini nevăzute, adânc îngropate în mentalul indivizilor

Asumpții de bază sau certitudini: când o anumită soluție funcționează de fiecare dată devine o certitudine .

Denison (1990) propune 4 niveluri ale culturii organizaționale, pornind în sens invers față de E. Schein, și anume dinspre exterior (aspect vizibile ale culturii) înspre interior (aspect profunde ale culturii)

Acesta identifică un prim nivel de cultură, și anume cea materială în care se regăsesc, ca și în cazul lui Schein, aspecte tangibile ale culturii, precum elemente verbale (limbaj, povestiri, mituri, ritualuri, ceremonii), elemente de comportament și elemente fizice (tehnologie, artă). Cel de-al doilea nivel al culturii organizaționale este reprezentat de perspective. În cadrul acestui nivel Denison reunește normele și regulile grupului social. Și în acest context ele sunt considerate soluții pentru anumite probleme, parametri de interpretare ale unor situații particulare, comportamente acceptate sau nu în organizație. Valorile, nivelul trei al culturii organizaționale după Denison, trasează linia acțiunilor și a adevăratelor obiective și idealuri ale organizației, baza de evaluare în judecata oamenilor; ele reprezintă standarde ale organizației, împărtășite de membrii acesteia. Ultimul nivel al culturii organizaționale face referire la prezumpții/ presupuziții/ modele predictive. În perspectiva lui Denison, acestea au în vedere credințele pe care membrii organizației le au despre ei înșiși, despre ceilalți membri din comunitate, relațiile cu aceștia și totodată despre natura organizației în care își desfășoară activitatea.

Modelul lui Denison distinge patru dimensiuni ale culturii organizaționale, fiecare cuprinzând trei trăsături:

1. Implicarea – legată de sentimentul de proprietate și de responsabilitate. Trăsături:
 - a. Împuternicire: angajații au autoritate, inițiativă și capacitatea de a-și administra propria activitate;
 - b. Orientarea înspre munca în echipă: organizația se bazează pe eforturile echipei;
 - c. Dezvoltarea abilităților: organizația investește în dezvoltarea competențelor angajaților;
2. Consistența – indivizii din cadrul organizației sunt extrem de angajați, există anumite valori cheie centrale, o metodă distinctă de a face afaceri, o tendință de a promova din interior și un set clar de norme. Trăsături:
 - a. Valorile de bază: un set comun de valori;
 - b. Consens: atât consens general cât și capacitatea de a reconcilia diferențele care apar;
 - c. Coordonare și integrare: unități diferite pot lucra împreună;
3. Adaptabilitate – a răspunde la semnalele externe, cerințele clienților și capacitatea de schimbare.

Trăsături:

- a. Crearea schimbării: capacitatea de schimbare;
 - b. Orientarea către client: organizația reacționează și anticipează nevoile clienților;
 - c. Învățarea organizațională: organizația se axează pe cunoaștere și inovare.
4. Misiune – angajații știu de ce lucrează precum și importanța muncii lor. Trăsături:
- a. Direcție strategică: strategia este clară tuturor;
 - b. Scopuri și obiective: un set clar de scopuri și obiective ghidează activitatea tuturor;
 - c. Viziune: organizația are o viziune comună cu privire la viitorul organizației³⁸⁵.

Iată și o reprezentare grafică a acestor dimensiuni și trăsături:



³⁸⁵ HUDREA, Adrian. Studiul și analiza culturii organizaționale. În: Revista Transilvană de Științe Administrative, nr. 2 (35), 2014. P.35.

Există și multe alte viziuni al conceptului de cultură organizațională.

Totodată, pot fi evidențiate și caracteristici comune recunoscute de specialiști:

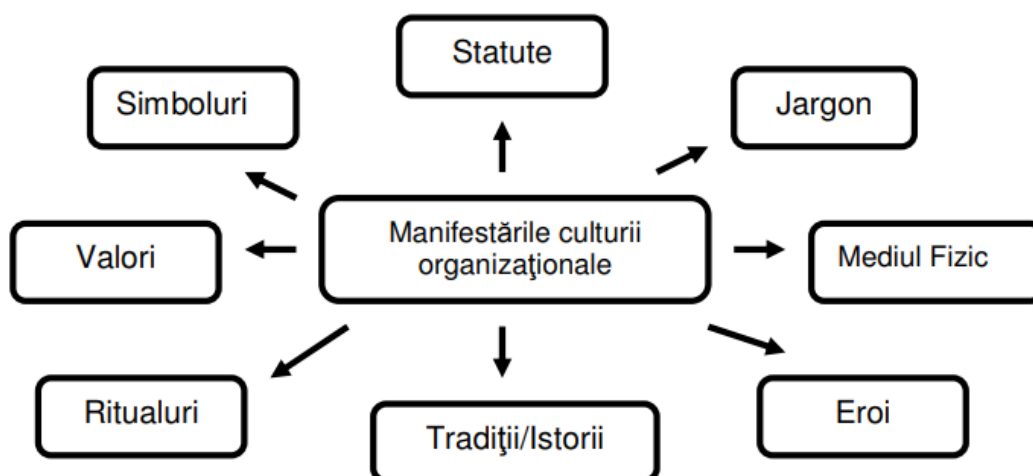
- Un fenomen compus din aspecte cum ar fi valorile, convingerile, percepțiile, normele de comportament, dovezile materiale și modelele de comportament;
- Cultura care există într-o organizație, similară celei care există într-o societate dar la scară organizațională;
- O forță construită social, nevăzută și de neobservat care se găsește în spatele activităților organizaționale;
- O energie socială care conduce la acțiune,
- O temă unificatoare care oferă înțeles, direcție și mobilizare membrilor organizației;
- Un mecanism de control organizațional, care aprobă sau inhibă comportamente în mod neoficial.

Vizualizare pe niveluri:

- Cultura vizibilă- se referă la produsele vizibile de la suprafața organizației care sînt ușor de observat, dar dificil de interpretat: sediul fizic sau arhivele organizației
- Valorile împărtășite-au mai multe dimensiuni: valorile organizației și modelele de comportament
- Credințe comune.- evoluează ca soluții ale unei probleme folosite în mod repetat

În ceea ce ne privește acceptăm următoarea viziune privind manifestările culturii organizaționale:

Manifestări ale culturii organizaționale



Tipuri ale culturii organizaționale

În funcție de 2 factori: gradul de risc asociat procesului decizional din organizație și viteza cu care organizația obține feedback în privința succesului deciziilor luate, pot fi identificate 4 tipuri ale culturii organizaționale:

- *Cultura antreprenorială*, a celor puternici este creată de antreprenori care își asumă riscuri mari și au nevoie de feedback rapid. Acest tip de cultură conduce la îmbogățiri rapide și căderi la fel de rapide, este caracteristică organizațiilor din domeniul reclamei, consultanței, construcției sau divertismentului;

- *Cultura muncii intense și a influenței* are nevoie de un feedback rapid, de tip *da sau nu*. Caracteristica de bază este absența riscului pentru angajați și activitatea intensă. Este întâlnit în domeniul vânzărilor, agențiilor imobiliare sau în producția de echipamente.

- *Cultura pariului pe propria companie* este caracteristică organizațiilor din domeniul petrolier, de transport aerian sau arhitectură; implică asumarea unor riscuri mari, iar feedback-ul apare după o lungă perioadă de așteptare;

- Organizațiilor din domeniul public sau guvernamental le este caracteristică *cultura de proces*. Aceasta implică feedback-ul, dar nu implică riscuri. Se pune accentul pe proceduri și elaborarea de documente scrise care se oferă protecție în cazul eșecurilor. Are ca punct slab birocrăția.

În funcție de 6 criterii (a se vedea tabelul de mai jos), sunt evidențiate următoarele tipuri de culturi organizaționale:

Nr.	Criteriul	Tipuri de culturi
1.	Sfera de cuprindere	Cultura dominantă și subculturi.
2.	Intensitatea	Culturi puternice și culturi slabe.
3.	Caracterul	Culturi pozitive și culturi negative.
4.	Nivelul de participare	Culturi participative și culturi non-participative.
5.	Gradul de risc și rapiditatea feedbackului	Culturile de tip dur (rezistent); cultura celor care lucrează cu însuflețire; cultura “pariază pe compania ta”; cultura-proces.
6.	Configurația	Culturi tip “pânză de păianjen”, “templu”, “rețea”, “roi”.

(Sursa: Tolciu Andreia-Teodora. Cultura organizațională transculturală. O cercetare empirică, <http://oeconomica.org.ro/files/pdf/129.pdf>)

Să ne referim mai detaliat la conceptual de cultură organizațională puternică.

Conceptul de cultură organizațională puternică:

- se caracterizează printr-o intensitate mare și răspândite largă a credințelor, valorilor și ipotezelor, adică acestea sunt sprijinite puternic de majoritatea membrilor, traversând orice subcultură care poate exista;

- 3 caracteristici sînt importante: 1. puterea culturii nu depinde neapărat de mărimea

organizației. Interiorizarea puternică a credințelor și valorilor unei organizații mici conduce la crearea unei culturi puternice; 2. culturile puternice nu necesită neapărat o supunere oarbă. Unele culturi pot sprijini nonconformismul, sub forma inovării sau a creativității. 3. se pune întrebarea dacă întotdeauna o cultură puternică conduce la succes.

Puncte slabe:

- rezistența la schimbare: scopurile specifice ale unei organizații puternice se pot schimba ca răspuns la presiunile externe; o cultură puternică care a adus succesul în trecut poate să nu fie de ajutor în noile condiții, ceea ce poate distruge abilitatea de a inova;

- ciocnirile culturale;

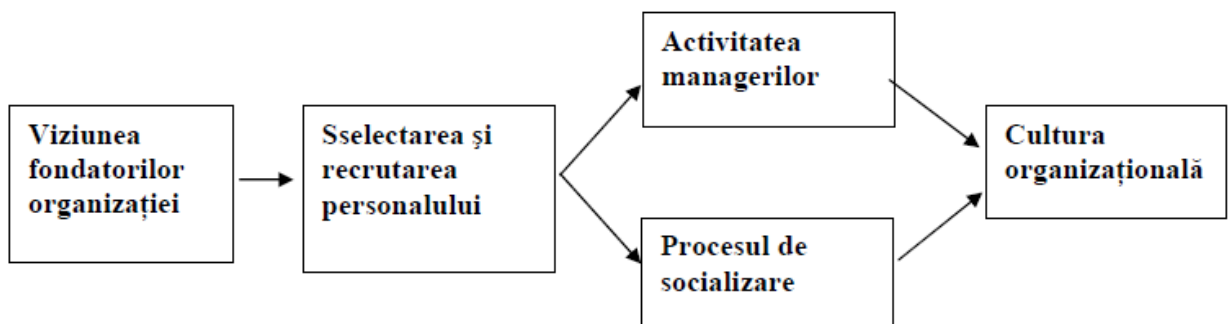
- patologie: asemenea culturi pot fi bazate pe credințe care sprijină o concurență internă puternică, secretomania sau paranoia, care lasă cu greu loc pentru afaceri.

Efectele pozitive și efectele negative ale unei culturi organizaționale puternice

Efecte pozitive	Efecte negative
<ul style="list-style-type: none"> • Orientare spre acțiune • Comunicare fără probleme • Proces decizional simplu și rapid • Implementare rapidă • Control mic, formalitate scăzută • Motivare, spirit de echipă • Stabilitate, siguranță 	<ul style="list-style-type: none"> • Tendința spre “închidere”, închistare • Fixarea pe un model tradițional de succes • Poziție de evitare a schimbării • Bariere strategice – inflexibilitate • Lipsa creativității și a inovației

(Sursa: Tolciu Andreia-Teodora. Cultura organizațională transculturală. O cercetare empirică, <http://oeconomica.org.ro/files/pdf/129.pdf>)

Etapile formării culturii organizaționale



Factorii care contribuie la consolidarea culturii organizaționale:

-**Rolul fondatorului:** foarte multe culturi puternice reflectă valorile unui dondator al organizației: amprentele lui Bill Gates asupra Microsoft; managementul de vîrf structurează cultura unei organizații. Liderii asigură nu numai inventarea de noi soluții, dar oferă și o anumită securitate grupului;

- **Socializarea:** etapele socializării: *selectarea angajaților; degradarea și ridiculizarea; instruirea în «tranșee»; recompensarea și promovarea, expunerea la cultura esențială; folclorul organizațional;*

modele de roluri.

Cultura organizațională a școlii este un ansamblu specific de valori, reprezentări, înțelesuri, căi de gândire împărtășite de membrii colectivului profesoral, care: a) influențează direct și indirect performanțele (rezultatele) instituției de învățământ; b) determină modurile în care profesorii, elevii, părinții acestora, personalul auxiliar și nondidactic se comportă în interiorul și în afara școlii respective; c) sunt transmise noilor membri drept corecte. Specificul culturii școlii vizează: 1. Presupozițiile de bază – „filozofial personalului instituției de învățământ cu privire la educație și valoarea ei pentru om, importanța socială a școlii, rolul profesorului etc. 2. Valorile culturii școlii – opinii cu privire la ceea ce este dezirabil pentru ca școala să fie mai performantă. 3. Normele culturii școlii – norme formale – cuprinse în regulamente sau decizii adoptate de conducerea școlii și norme informale – nescrise, stabilite de-a lungul timpului de personalul școlii³⁸⁶.

La nivelul instituției școlare funcționează mai multe modalități de producere, susținere și impunere a valorilor: ceremonii și ritualuri (de recunoaștere a performanțelor academice, de trecere, de întărire, de integrare, de închidere și deschidere a anului școlar etc); modele comportamentale (salutul între colegi, îmbrăcămintea standardizată/ nestandardizată, uniforma elevilor); obiceiuri și tradiții; miturile și „eroii”; jargonul – limbajul specific unei organizații, care exprimă nivelul de profesionalizare și cultura corporativă. Orice organizație școlară se poate confrunta cu o serie de blocaje care pot conduce la o cultură a rutinei. Într-un astfel de moment, este nevoie de schimbarea culturii organizaționale. În această situație, rolul managerului este extrem de important. Dezvoltarea culturii organizaționale a școlii depinde de stilul managerial, managementul participativ, munca în echipă, dinamismul colectivelor de elevi și profesori, comportamentul individual, motivarea și comunicarea fiind factori esențiali³⁸⁷.

Diagnosticul privind cultura organizațională în entitățile din sistemul educațional al Republicii Moldova este fixat în Strategia Educația 2030:

Sistemul de învățământ se confruntă cu un **nivel scăzut de cultură a calității**³⁸⁸:

- bazată pe un sistem de valori recunoscut și asumat pe termen lung, lipsa unor acțiuni sistemice de promovare a culturii calității;
- menținerea paradigmei manageriale de tip centralizat;
- păstrarea mecanismului birocratic de implementare și monitorizare a reformelor;
- ponderea cadrelor de conducere fără pregătire managerială;
- grad scăzut de implicare în actul decizional al cadrelor didactice, elevilor, părinților, reprezentanților comunității.

Caracteristicile supra se încadrează în conceptul de „Cultura rutinei”, care se manifestată prin:

³⁸⁶ GUZGAN, V., Management educational. Cultura organizațională în unitatea școlară, Chișinău, 2003, p.37.

³⁸⁷ MACARI, Pavel. Cultura organizațională a școlii în contextul schimbării,

³⁸⁸ https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Strategia-EDUCATIE-2030-Versiunea_01.pdf

- lipsă de inițiativă, birocrație excesivă, așteptare continuă a indicațiilor de mai sus, teama managerilor și a profesorilor de a-și asuma inițiative;
- centrarea excesivă pe ofertantul de educație și nu pe copil/elev/student;
- inegalitatea în relația profesor-elevi și conformitatea față de reguli, se perpetuează constant, elevii rămânând dependenți de profesori, supuși presiunii atât în școală, cât și în familie, societate;
- evitarea incertitudinii de către cadrele didactice, care percep schimbarea doar ca cerință impusă, nu și necesară;
- prăpastia dintre generații la nivel de efectiv didactic;
- sentimentul ineficienței și/sau al inutilității școlii/ al educației – blochează eforturile de promovare a reformelor în educație.

Este de remarcat fenomenul menținerii disfuncționalităților la nivel de cultură managerială, manifestate prin:

- centralizarea puterii la un număr restrâns de persoane cu poziții manageriale în instituție;
- mimarea performanței, inclusiv prin raportări false, exacerbarea valorii informațiilor transmise;
- obișnuința de a improviza, în detrimentul calității, ignorarea calității ca principală condiție a competitivității;
- manifestarea tendinței de a conduce în manieră empirică, fără a urmări îndeaproape planul managerial elaborat, fără asumarea conștientă a valorilor-cheie ale instituției de învățământ;
- neconcordanță între valorile declarate și reglementate prin regulamente interne și comportamentele efectiv manifestate;
- tendința de a rezolva lucrurile urgente și nu cele importante, decizii de moment fără a se pune problema unei decizii eficiente;
- preocupare scăzută pentru dezvoltarea resursei umane – consolidează „cultura rutinei” în instituțiile de învățământ;
- **Cultura cadrelor didactice**, afectată de prejudecăți, stereotipuri și reprezentări false despre calitatea educației; dezorientarea în privința valorilor-cheie ale instituției de învățământ;
- reticența vis-a-vis de tehnologia informației și comunicării a cadrelor didactice în vârstă;
- acceptarea fără rezerve a autorității superiorilor atât pe linie administrativă, cât și didactică;
- prețuirea siguranței locului de muncă chiar și în detrimentul drepturilor legitime;
- nevoia exagerată de ordine, disciplină în detrimentul creativității;
- disponibilitate scăzută pentru colectivism, pentru participare la efortul colectiv și performanțele instituției, justificată prin dorința de afirmare și recunoaștere individuală, corelată cu dorința îmbunătățirii/ameliorării statutului social, dobândirii prestigiului și notorietății, însoțită de o motivare redusă pentru dezvoltare profesională continuă, implicare în procesul decizional;
- individualism pronunțat, centrarea pe interesul personal, în special, din partea cadrelor didactice tinere;

-grad redus de satisfacție față de climatul educațional din școală – își lasă amprenta asupra calității procesului educațional și îndepărtează școala de valorile autentice. Perceperea schimbărilor ca pe un proces care pune în pericol puterea, accesul la decizie, libertatea de acțiune, sistemul de relații, mărimea și stabilitatea salariului;

- lipsa motivației și incapacitatea de a schimba modul obișnuit de activitate;

-înțelegerea fragmentară, distorsionată sau eronată a schimbării, pe fonul unui climat de neîncredere și al unei comunicări defectuoase;

-perceperea diferită a consecințelor schimbării pe termen lung, mediu și scurt; neîncrederea în reușită pe fonul unei educații lacunare în domeniul schimbării – menține rezistența la schimbare a resurselor umane din sistem, în special la nivel universitar³⁸⁹.

Incoerența dintre sistemul de indicatori de performanță, fixați în documentele de politică educațională, și procesele manageriale din cadrul sistemului; inconsecvența și incoerența dintre prevederile documentelor de dezvoltare strategică a sistemului, cu cele de dezvoltare locală, instituțională;

-lipsa mecanismului de realizare a feedback-ului privind calitatea educației per sistem educațional, per nivel al sistemului educațional, per instituție de învățământ și evaluare a impactului/rezultatelor implementării politicilor educaționale;

-lipsa unor structuri naționale, care ar oferi servicii de expertiză/asistență metodologică /consultanță a factorilor de decizie din cadrul APL/ instituțiilor de formare profesională inițială și continuă, inclusiv servicii de formare a cadrelor de conducere de la toate nivelele sistemului, în vederea implementării adecvate, efective a reformelor – determină rezultativitatea scăzută a strategiilor de dezvoltare a educației.

-Sistemul Național de Management al Calității în Educație nu favorizează soluționarea multitudinii de probleme de ordin cultural existente în interiorul sistemului;

-Metodologia de evaluare externă a calității plasează accentul, în linii generale, pe elementele de intrare și de proces, fixează indicatori referitori la prezența documentației și a resurselor (indicatorii de input) – ținte convenabile și practice de evaluat – și mai puțin pe indicatori ce țin de cultura calității, pe indicatori de ieșire (indicatori de output), indicatori de rezultat (indicatori de outcome), ce ar putea demonstra efectele directe ale activităților realizate de către instituția de învățământ, performanța beneficiarilor direcți, precum și a indicatorilor de impact, în special, impactul pe termen lung³⁹⁰.

Manifestările sus-menționate ale culturii organizaționale din cadrul sistemului educațional sunt generate de o serie de factori, principalii dintre care sunt:

- nivelul scăzut de management instituțional care generează și nivelul de cultură organizațională;

³⁸⁹ https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Strategia-EDUCATIE-2030-Versiunea_01.pdf.

³⁹⁰ https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Strategia-EDUCATIE-2030-Versiunea_01.pdf.

- nivelul scăzut de promovare și extindere a tradițiilor valorice ale instituțiilor de învățământ;
- condițiile precoce de funcționare a instituțiilor de învățământ influențează cultura organizațională, în genere și cultura cadrelor didactice, în particular.

- nivelul scăzut de inițiativă a managerilor și a cadrelor didactice diminuează cultura organizațională, în genere.

Dezvoltarea sistemului educațional din Moldova în consens cu valorile europene este posibilă doar în temeiul unui model managerial descentralizat, participativ, bazat pe cultura calității – forța motrice a reformei, catalizatorul inovării în educație, energia ce poate să determine toți actorii educaționali să acționeze în interesul superior al copilului/ elevului/ studentului. În lipsa unui cadru strategic, centrat pe valori recunoscute și asumate pe termen lungtoate eforturile orientate către dezvoltarea sistemului educațional din Moldova nu pot avea succes, componenta culturală și de mentalitate fiind esențială pentru orice proces de schimbare/ dezvoltare³⁹¹.

11. Aplicații

Enunțuri esențiale

Principalele elemente a căror prezență este hotărâtoare pentru constituirea grupului social sunt :

- a) existența unui principiu de organizare (formală sau informală) ;
- b) un sistem de valori – atitudini ;
- c) sentimentul apartenenței la grup (conștiința de „ noi”);

În grupurile primare relațiile se desfășoară spontan, egalitar și direct și, respectiv, pe bază de norme informale elaborate și însușite implicit, sub formă orală, ca sfaturi și restricții, de către membri.

În grupurile secundare relațiile se desfășoară programat, ierarhic și inclusiv indirect (prin diviziunea muncii) și, respectiv, pe baza de norme formale (oficiale) elaborate și însușite explicit, sub formă scrisă, ca legi și regulamente, de către membri. Ca atare, relațiile dobândesc caracter practic, instrumental și devin apte să confere membrilor convergență operațională, spre moduri unitare de elaborare și acțiune.

Dacă **grupul formal** este oficial constituit, organizarea și funcționarea lui fiind prestabilită, dată prin regulamente, ordine, dispoziții, **grupul informal** reprezintă caracteristici opuse. Ceea ce caracterizează grupul informal este faptul că existența sa nu este prevăzută oficial: el se constituie în mod spontan, având ca liant contactul personal - afectiv, încărcătura emoțională dintre membrii grupului – pe baza cărora se naște un tip special de solidaritate umană;

Grupul de referință este acel grup cu care se identifică în cel mai înalt grad, pe care-l consideră cel mai important dintre toate grupurile din care face parte;

Organizațiile reprezintă grupuri structurate de actori ce urmăresc, mai mult sau mai puțin consecvent, realizarea unui scop;

³⁹¹ https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Strategia-EDUCATIE-2030-Versiunea_01.pdf.

Organizația formală este definită ca un grup de dimensiune relativ mare care are norme, un număr de scopuri sau obiective oficiale, o structură de statusuri și roluri, precum și un set de reguli destinate să promoveze obiectivele sale;

Organizațiile formale pot fi grupate în trei mari tipuri: primul tip îl reprezintă *organizațiile voluntare* în care oamenii se decid să intre în ele deoarece sunt interesați în scopurile și activitățile acestora. Alt tip, care se suprapune parțial cu organizațiile voluntare, sunt *organizațiile utilitare* care urmăresc realizarea unor obiective precise. În sfârșit, există *organizațiile colective*, așa cum sunt închisorile ori spitalele psihiatrice pentru bolnavi cronici. În asemenea organizații oamenii nu intră de bună voie, sunt obligați să participe la activitatea acestora și, datorită acestui lucru, au un contact restrâns cu ansamblul societății;

Tipul dominant al organizației formale în societatea modernă este **birocrația**; Precizia, rapiditatea, claritatea, cunoașterea problemelor, subordonarea strictă, reducerea costurilor materiale și umane – toate aceste cerințe sunt aduse la un nivel într-o administrație strict birocratică.

Modernitatea a însemnat procese ample de **raționalizare și formalizare**, tot mai multe domenii și activități cândva tradiționale asumând forme de organizare rațională, în cadrul organizațiilor. *Raționalizarea* este caracteristică organizațiilor moderne și se referă la urmărirea sistematică a scopurilor, la selecția mijloacelor optime și subsumarea acestora scopurilor. *Formalizarea* reprezintă înregistrarea scrisă a regulilor, procedurilor, deciziilor în cadru organizațiilor. Formalizarea presupune obiectivizarea și depersonalizarea deciziilor și regulilor, astfel că acestea capătă o realitate proprie, fiind *impersonale*, qdică independente de persoanele care le elaborează și / sau comunică;

Diferența dintre grupuri sociale și organizații, deși ambele urmăresc obiective comune, rezidă în: gradul înalt de *specializare* (rezultat al diviziunii muncii), *coordonarea și structura formală* (reguli, poziții, canale de comunicare clar stabilite); respectiv gradul ridicat de stabilitate și reproducere a relațiilor intraorganizaționale.

O organizație se distinge de celelalte sisteme sociale prin următoarele caracteristici :

1) existența unui număr mare de participanți, diferiți ca specializare, corespunzător fiecărei secvențe pe care o necesită activitatea organizației (diviziunea internă a muncii);

2) diferențierea funcțională a organizației, reflectată în poziții clar formulate pentru fiecare participant;

3) o activitate orientată în mod explicit spre realizarea unui obiectiv comun;

4) existența unui subsistem specializat în munca de proiectare și coordonare a întregii activități.

Clasicii M. Weber și Fr. Taylor considerau că burocrația și, respectiv, managementul științific reprezintă o modalitate uni că, cea mai eficientă de organizare indiferent de situație și context social; Spre deosebire de abordările mecaniciste, abordările organizațiilor ca sisteme organice accentuează:

necesitatea de ajustare și redefinire continuă a sarcinilor, natura „realistă” a sarcinilor individuale în mod direct integrate în sarcina generală a organizației, o structură de autoritate, control și comunicare de tip rețea, apartenențe la comunitate și comunicare laterală prevalentă, consultări mai degrabă decât dispoziții și comenzi

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. Identificați caracteristicile specifice ale comunităților rurale și comunităților urbane.
2. Ce tipuri de comunități puteți indica?
3. Care este funcția esențială a oricărei comunități?
4. Ce considerați că se întâmplă cu capitalul social la noi în țară?. Argumentați afirmațiile.
2. Ce deosebire există între grupul de studenți din care faceți parte și un grup de prieteni? Dar între un coleg de grup și un prieten?
3. Identificați problemele instructiv-didactice pe care le are de rezolvat colectivul grupei voastre.
4. Care sunt asemănările și deosebirile între colectivul grupei voastre și cel al unei grupe de la o altă specialitate ?
5. Scrieți un eseu cu tema : „Grupul de pe strada mea” ;
6. Grupurile sociale se diferențiază după mai multe criterii dintre care menționăm:
 - criteriile socio-economice (averea, prestigiul, nivelul de instrucție);
 - criterii socio-demografice (vârsta, sexul).Descoperiți în colectivitatea în care trăiți grupuri sociale diferențiate în funcție de criteriile mai sus menționate. Găsiți și alte criterii și realizați clasificări în funcție de acestea.
7. Constituie grup social oamenii care s-au adunat la un colț de stradă și așteaptă lumina verde a semaforului? Argumentați răspunsul.
8. Comparați **diada** cu **triada** și realizați diferența dintre acestea. Demonstrați că prezența celor trei relații în triadă realizează o diferență importantă în câteva moduri.
9. De ce linia de demarcație dintre grupurile primare și secundare nu este întotdeauna clară?
10. În ce constă diferențele dintre organizații și grupuri sociale informale?
11. Prin ce se deosebesc abordările mecaniciste de cele organiciste ale organizațiilor?
12. Ce se înțelege prin mediul social al școlii?
13. Identificați, în baza studiilor sociologice empirice, modalitățile de implicarea părinților în guvernarea educației în Republica Moldova.
14. Cum evaluați gradul de implicare a comunității în activitatea școlii?
15. Identificați problemele existente în implementarea parteneriatelor dintre școală și agenții economici în Republica Moldova.
16. Descrieți modalitățile de consolidare a parteneriatelor școală-familie-comunitate-agenți economici în vederea îmbunătățirii actului educațional.

Întrebări recapitulative

1. Arătați care sunt caracteristicile definitorii ale comunităților umane teritoriale ?
2. În ce constă specificul comunităților rurale, comparativ cu cele urbane ?
3. Care sunt caracteristicile esențiale la definirea grupurilor sociale?

Bibliografie selectivă

1. AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală. Institutul european. Iași, 2003;
2. VLĂSCEANU, Lazăr (coordonator). Sociologie. Iași: Polirom, 2011;
3. GIDDENS, Anthony. Sociologie. București: BIC ALL, 2000, p. 263-310;
4. Tratat de sociologie, sub coordonarea lui Raymond Boudon. București,
5. PITULAC, Tudor. Sociologia comunității: Iași: Editura Institutului European, 2009
6. ANDRIEȘ, Vasile, CARA, Angela (coord.). Promovarea parteneriatelor școală-familie-comunitate. Ghid metodologic. Chișinău, 2019,
http://ise.md/uploads/files/1577092120_promovarea_parteneriatelor_scoala-familie-comunitate_in_procesul_educational.pdf;
7. AGABRIAN, M., MILEA, V. Parteneriate școală-familie-comunitate. Iași: Institutul European, 2005;
8. BĂRAN-PESCARU, A. Parteneriat în educație – familie Aramis Print, 2004;
9. BRAGHIȘ, M. Parteneriatul școală-familie-comunitate în treapta învățământului primar. Ghid metodologic. Chișinău: 2013;
10. BUNESCU, Gh., ALECU, G., BADEA, D. (coord.). Educația părinților – strategii și programe. Chișinău: Lumina, 1997;
11. CARA, A., SOLOVEI, R., STRECHE, M., ORÎNDAȘ, L. Implicarea familiei-școlii-comunității în asigurarea coeziunii sociale și oferirea unei educații de calitate. Studiu analitic. Institutul de Științe ale Educației, Chișinău, 2017;
12. CARA, A.; BULAT, G.; GLOB, N., et al. Parteneriatul școală-familie-comunitate în asigurarea coeziunii sociale și calității în educație. Chișinău, IȘE (Tipogr. „Print-Caro”), 2018;
13. CARA, Angela. Implicarea părinților și comunităților în guvernarea educației: de la intenții la acțiuni Studiu de politici educaționale. Chișinău, 2019;
14. CHICU, V. Metodologia de evaluare a instituțiilor de învățământ general privind respectarea cadrului normativ-juridic în interacțiunea cu organizațiile obștești ale părinților. -școală-comunitate. București: Chișinău, 2016;
15. GORAȘ-POSTICĂ, V. (coord.), CHICU, V, CHEIANU, D., BEZEDE, R. Implicarea părinților în activitatea școlii (secvențe din raportul asupra rezultatelor sondajului național, realizat printre directori de școli din R. Moldova). În Didactica Pro, nr. 6 (52), decembrie 2008, pag. 4-8;

16. CUZNEȚOV, L. Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei. Chișinău: CEP USM, 2008;
17. CUZNETOV, Larisa. Parteneriatul și colaborarea școală-familie-comunitate. Educația de calitate a copiilor și părinților. Larisa Cuznețov. UPS „Ion Creangă” din Chișinău; IȘE. Primex com SRL, 2018, // http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1965/Monografie_Parteneriatul_Scoala-familie-comunitate.pdf?sequence=1&isAllowed=y
18. GREMALSCHI, A., PERCIUN, D., COSTACHI, I. Ghid pentru organizațiile obștești ale părinților elevilor din învățământul primar, gimnazial și liceal. Chișinău, 2016;
19. GREMALSCHI, A., VREMIȘ, M., VLADICESCU, N. Etica și integritatea academică în învățământul general: Studiu sociologic. Chișinău, 2016; GREMALSCHI, Anatol. Guvernanța învățământului general: descentralizare, participare, implicare Studiu de politici educaționale. Chișinău, 2017 // <https://ipp.md/wp-content/uploads/2018/03/Studiu-Guvernanta-invatamantului-general.pdf>;
20. IOSIFESCU, Ș. (coord.), Management educațional pentru instituțiile de învățământ. București, ISE – MEC, 2001;
21. MIHĂILESCU, I. Rolul familiei în dezvoltarea copilului. București: Cartea Universitară, 2004;
22. Parteneriatul școală-familie în viziunea managerilor școlari. Raport asupra rezultatelor sondajului național, realizat printre directorii de școli din Republica Moldova. Chișinău: C.E. PRO DIDACTICA, 2009.

Cursul 7: Instituțiile sociale

1. Conceptul de instituție socială. Elementele structurale ale instituțiilor sociale. Procesul de instituționalizare
2. Factorii care condiționează eficiența instituțiilor sociale
3. Structuri instituționale. Evoluția instituțiilor sociale la etapa contemporană
4. Studiu de caz: Instituția educației în Republica Moldova
5. Studiu de caz: Calitatea formării profesionale în Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
6. Studiu de caz: Calitatea formării profesionale a asistenților sociali în Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
7. Aplicații.

1. Conceptul de instituție socială. Elementele structurale ale instituțiilor sociale. Procesul de instituționalizare.

Termenul de instituție are mai multe înțelesuri. Prin instituție se înțelege :

- a) un grup de persoane angajat în vederea satisfacerii unor probleme importante pentru o comunitate;
- b) formele organizatorice folosite pentru rezolvarea unor probleme;
- c) ansamblu de mijloace și procedee folosite de membrii unui grup în vederea satisfacerii unor nevoi;
- d) rolurile importante pe care le dețin anumiți membri ai unui grup și care le permit să acționeze în rezolvarea unor probleme.

De exemplu, un minister poate fi considerat instituție din mai multe puncte de vedere: ca un

grup de persoane, cu o anumită ierarhie, care se ocupă de rezolvarea unor probleme; formele organizatorice prin care acționează respectivul minister; mijloacele folosite (buget, funcționari, hotărâri, instalații tehnice); rolurile principale deținute în cadrul grupului (ministru, secretar de stat, director, șef de serviciu, referent etc.)³⁹².

În mod frecvent, în literatura sociologică, **prin instituție socială se înțelege un sistem de relații sociale organizat pe baza unor valori comune și în care se utilizează anumite procedee în vederea satisfacerii anumitor nevoi sociale fundamentale ale unei colectivități sociale**³⁹³.

Pentru a-și satisface necesitățile, oamenii intră în relații și practică comportamente. Dacă aceste comportamente sunt repetate o anumită perioadă de timp, ele ajung să se fixeze în obiceiuri standardizate. La un anumit moment, practicile de satisfacere a anumitor scopuri sunt codificate și capătă o expresie legală. Din acest moment, putem vorbi de **o instituționalizare a relațiilor sociale. Instituționalizarea constă în dezvoltarea unui sistem de comportamente așteptate, modelate, predictibile și acceptate social în cadrul unui sistem social.** Relația dintre un bărbat și o femeie se instituționalizează prin căsătoria civilă. În cadrul acestei instituții, statuturile și rolurile celor doi parteneri sunt clar definite, predictibile și acceptate social.

Repetarea, obișnuirea precede instituționalizarea. Când „clase de actori „efectuează „tipificări reciproce ale acțiunilor obișnuite „fiecare dintre acestea poate deveni instituție (care va tipifica actori și acțiuni).

Este dificil de înțeles o instituție fără a analiza procesul istoric de tipificare reciprocă. Odată formată, o instituție permite oamenilor să-și anticipeze comportamentele interacționale, eliberându-se astfel de tensiune, câștigând timp și energie.

Cunoscutul cercetător american **G. Lenschi** a evidențiat o serie de nevoi sociale care generează procesul de instituționalizare :

- nevoia de comunicare (limba, instruirea, transportul etc.) ;
- nevoia de fabricare a produselor și prestare a serviciilor ;
- nevoia de distribuire a bunurilor (și privilegiilor) ;
- nevoia de securitate a cetățenilor, protejarea vieții și bunăstării lor ;
- necesitatea menținerii sistemului inegalităților (amplasarea grupurilor sociale pe diverse poziții, statuturi în funcție de mai multe criterii ;
- nevoia organizării controlului social asupra comportamentului membrilor societății (religia, morala, dreptul, sistemul penitenciar³⁹⁴ .

Prin intermediul instituționalizării, comportamentul uman devine tot mai elaborat, standardizat și previzibil, asigurând în așa mod, dezvoltarea spiritului comunitar, consolidarea comunităților, astfel

³⁹² MIHAILESCU; Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz. – Editura Universității din București, 2000, p. 222.

³⁹³ IBIDEM, p. 223.

³⁹⁴ ВОЛКОВ, Ю.Г. МОСТОВАЯ, И. А. Социология : Учебник для вузов . М.. 1998. p. 19.

încât membrii acestora sunt condiționați să răspundă „necesităților”, specific prin intermediul „relațiilor sociale”, statornice, pe baza „valorilor”, consacrate și cu ajutorul „procedurilor”, prestabilite.

Instituțiile posedă mai multe elemente care pot fi definite și caracterizate. Instituțiile au un **scop**, care este stabilit pe baza unor nevoi importante comune și a unor valori comune. În vederea atingerii scopului, instituțiile realizează o serie de **funcții**, de activități precis stabilite și reglementate. Funcțiile sunt realizate de anumite **persoane** care trebuie să se conformeze rolurilor instituționale stabilite. Scopul este realizat cu ajutorul unor **mijloace**, al unor procedee și instalații. Aceste mijloace pot fi materiale și simbolice.

Fiecare instituție posedă anumite **simboluri** prin care ele se particularizează și se impun atenției indivizilor. Uniformele, emblemele, mărcile de fabrică, imnurile, cântecele sunt simboluri prin care instituțiile sunt reprezentate. Un rol important îl joacă clădirile care, alături de embleme și alte elemente, pot simboliza o instituție sau chiar o mare colectivitate (Ateneul Român pentru București, Notre Dame pentru Paris, Palatul Dogilor pentru Veneția).

Rolurile realizate de membrii instituției sunt exprimate **în coduri de comportament**: constituții, legi, coduri civile, convenții, coduri profesionale, regulamente. În societățile contemporane, codurile de comportament sunt formulate, în cea mai mare parte, în scris. Pe lângă reglementările scrise, există și reglementări orale, fixate în tradiția informală. Codurile de comportament reglementează exercitarea rolurilor în cadrul instituției și relațiile cetățenilor cu instituția. Respectarea codurilor de către membrii instituției și de către cetățeni este urmărită prin **sanțiuni pozitive (decorații, diplome, recompense) și negative (amenzi, pedepse, proceduri diplomatice)**.

Instituțiile își elaborează și sisteme de **valori și norme specifice**. Prin acestea se urmărește obținerea coeziunii membrilor instituției și se justifică rațional scopul instituției și relațiile acesteia cu celelalte instituții.

Prin activitățile pe care le desfășoară, **instituțiile urmăresc mai multe scopuri**:

a) satisfacerea unor nevoi sociale dintr-un anumit domeniu (promovarea relațiilor dorite și reprimarea celor nedorite);

b) asigurarea continuității vieții sociale.

Aceste scopuri sunt urmărite prin realizarea unor funcții și cu ajutorul unor mijloace și procedee. Funcțiile pot fi **manifeste** (exprimate clar în scopurile și ideologiile instituțiilor și **latente** (neintenționate, produse secundare ale funcțiilor manifeste). Funcțiile manifeste și latente se pot completa, dar se pot și opune.

2. Factorii care condiționează eficiența instituțiilor sociale

Măsura eficacității funcționării unei instituții este dată de gradul de realizare a scopului și obiectivele sale. Eficiența unei instituții depinde de modul de organizare și funcționare și de relațiile

ei cu celelalte instituții sociale. O instituție funcționează în mod eficient când sunt realizate o serie de condiții :

a) **Definirea clară a scopului și obiectivelor.** *O instituție trebuie să corespundă unor nevoi și probleme reale și importante. În caz contrar, ea este parazită și nu se poate menține decât prin constrângere.* Dacă scopul nu este clar definit poate să apară și situația de paralelism instituțional, când mai multe instituții se ocupă de rezolvarea aceluiași probleme, dar în mod diferit. În această situație cheltuielile publice cresc în mod nejustificat, iar instituțiile se pot bloca reciproc, în realizarea funcțiilor. Anumite probleme sunt rezolvate de mai multe instituții, iar altele nu sunt rezolvate de nici una, fiecare considerând că aceasta intră în atribuțiile celeilalte. Consecințele acestei situații sunt suportate de către cetățeni: imposibilitatea rezolvării unor cerințe, greutate în soluționarea acestora, derută la nivelul celor care apelează la serviciile instituțiilor;

b) **Organizarea rațională a activității în cadrul instituției.** În orice instituție există o serie de compartimente funcționale, iar în cadrul compartimentelor, anumite roluri. Prin organizare, trebuie să se stabilească precis sarcinile funcționale ale fiecărui compartiment și ale fiecărui rol. În caz contrar, personalul instituției nu va ști ce sarcini îi revin și cum trebuie să le soluționeze. Instituția va funcționa greoi, pentru cele mai mici probleme fiind necesare intervenția unor persoane din vârful ierarhiei instituționale.

c) **Depersonalizarea rolurilor instituționale.** *Personalul instituției trebuie să activeze în vederea realizării obiectivelor instituției și nu a unor scopuri personale.* Utilizarea rolurilor instituționale în vederea obținerii de avantaje personale compromite buna funcționare și prestigiul instituției. Corupția funcționarilor antrenează corupția cetățenilor care sunt nevoiți să apeleze la mijloace incorecte pentru a putea soluționa problemele.

d) **Acceptarea socială a mijloacelor și procedeele folosite de instituție.** Procedeele utilizate în realizarea funcțiilor instituționale trebuie să fie în concordanță cu valorile recunoscute, acceptate și promovate de către societate.

e) **Recunoașterea socială a utilității instituției.** Pentru a funcționa eficient , instituțiile trebuie să fie acceptate ca utile de către cetățeni și să se bucure de prestigiu. În cazul în care nu au reușit să-și câștige recunoașterea socială, ele sunt considerate inutile, servind doar intereselor unor grupuri sociale sau sunt considerate periculoase pentru cetățeni. În aceste situații, în divizii evită să intre în relație cu instituțiile respective. Imaginea publică negativă asupra acestor instituții le compromite funcționarea și prin asociere, pot conduce la scăderea prestigiului altor instituții cu care ele întrețin legături funcționale.

f) **Relațiile dintre instituții și autonomia instituțională.** Activitățile instituțiilor se intersectează în cadrul aceluiași spațiu social. Intrând în relații unele cu altele, instituțiile se influențează reciproc în realizarea funcțiilor lor. Familia influențează asupra instituțiilor economice prin crearea anumitor modele de consum , asupra instituțiilor politice, prin socializarea anumitor

valori. Instituțiile educative influențează relațiile indivizilor cu instituțiile economice, politice, religioase. Întrucât comportamentul indivizilor este influențat de instituții diferite, nici o instituție nu poate controla complet comportamentul membrilor săi. Pentru a realiza eficacitatea funcționării instituțiilor este necesar să se producă o alianță instituțională.

Deși independente, instituțiile posedă o anumită autonomie funcțională. Gradul de autonomie depinde de modul de organizare a societății

Dacă instituțiile urmăresc scopuri diferite, între ele pot să apară **conflicte instituționale**. Dacă scopurile și obiectivele sunt similare, se poate realiza o coordonare între instituții, acestea sprijinindu-se reciproc în realizarea funcțiilor lor. Discordanțe interinstituționale apar în toate societățile. Mai frecvente sunt discordanțele între instituțiile religioase și cele educative și științifice și între familie și celelalte instituții socializatoare.

3. Structuri instituționale

Există numeroase tipuri de instituții sociale care pot fi clasificate după mai multe criterii.

O primă clasificare distinge instituțiile **formale și neformale**. În cazul instituțiilor formale, scopul, obiectivele, procedeele de acțiune, modul de organizare, rolurile sunt precis stabilite și reglementate prin prescripții cu caracter juridic. În cazul instituțiilor neformale, reglementarea se face pe baza unor norme vagi, iar exercitarea rolurilor este personalizată; reglementarea activităților și rolurilor acționează atât timp cât durează o anumită activitate.

După cum remarcă I. Mihailescu, distincția între instituții formale și neformale este destul de imprecisă și nu este acceptată de unii sociologi. În această clasificare, instituția este considerată într-o accepție particulară; fie în accepția de grup de persoane organizat în vederea satisfacerii unor probleme, fie în accepția de ansamblu de mijloace și procedee folosite de membrii unui grup în vederea satisfacerii unor nevoi³⁹⁵. În primul caz, ceea ce se consideră a fi o instituție neformală este de fapt un grup informal sau o organizație informală. În al doilea caz, instituția neformală este un ansamblu de interacțiuni sociale cu un anumit grad de instituționalizare. Mai frecventă este a doua accepție. În ambele cazuri, instituțiile neformale nu întrunesc toate elementele și caracteristicile pentru a putea fi considerate instituții propriu – zise. Clasificarea instituțiilor în formale și informale trebuie folosită cu multe rezerve, precizându-se de fiecare dată în ce accepție este folosit termenul de instituție.

Instituțiile neformale apar tot pe baza unor nevoi sociale importante. Ele își elaborează un ansamblu de procedee de acțiune care nu sunt însă stabilite prin norme de comportament. Uneori aceste procedee contravin procedeelelor folosite de instituțiile formale. Procedeele informale pot fi clientelismul informal (prestarea reciprocă a unor servicii), folosirea în interes personal sau de grup a rolurilor instituționale, presiunea exercitată de membrii unei instituții asupra membrilor altor

³⁹⁵ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz, p. 228.

instituții, perceperea de către membrii unei instituții a unor avantaje personale (daruri, mită, servicii), nepotismul. În mod obișnuit, *instituțiile neformale dublează sau înlocuiesc instituțiile formale, când acestea sunt ineficiente*. Sunt și situații când anumite instituții nu pot funcționa și atunci activitatea lor este parțial substituită de instituții neformale.

Instituțiile sociale se deosebesc și după *natura activității* lor. După acest criteriu distingem instituții *economice, politice, educative, culturale, științifice, religioase*³⁹⁶.

Instituții economice. În această categorie sunt cuprinse toate instituțiile care se ocupă de producerea , circulația și desfacerea bunurilor, prestarea de servicii și de organizare a muncii (întreprinderi industriale și agricole, servicii publice, bănci, cooperative etc.).

Instituțiile economice sunt dependente de diviziunea muncii și de tipul de proprietate.

Instituțiile politice și juridice. Aceste instituții se ocupă de cucerirea , menținerea și exercitarea puterii. În această categorie intră parlamentele, partidele politice, armata, procuratura, poliția etc. În societățile contemporane , instituțiile politice și juridice se întrepătrund atât de mult în exercitarea funcțiilor, încât este greu de făcut o demarcație netă între ele. Deseori ele sunt considerate împreună ca instituții politico- juridice. Elementul principal al instituțiilor politice este puterea. Aceasta este folosită pentru menținerea și consolidarea orânduirii respective, pentru asigurarea funcționării tuturor instituțiilor sociale, pentru menținerea coeziunii sociale, pentru controlul comportamentului cetățenilor și prevenirea comportamentelor nedorite. Sistemul instituțiilor politice este determinat de natura societății, de clasele sociale existente în societate și de relațiile dintre clase. Fiecare societate dispune de mecanisme specifice de formare a instituțiilor politice.

Exercitarea puterii politice este un sistem complex de relații, acțiuni și influențe între cetățeni, grupuri de interese, grupuri de presiune, instituții politice și alte instituții sociale (economice, culturale, religioase).

Instituțiile juridice asigură elaborarea legislației și aplicarea legilor. Ele dețin un rol important în exercitarea controlului social din cadrul societății. În acest scop folosesc un sistem de sancțiuni (de pedepse și recompense) stabilit prin prevederile legii. Eficiența controlului social exercitat depinde de gradul de armonizare a normelor și sancțiunilor lor cu normele și sancțiunile stabilite de celelalte instituții sociale. Eficiența este scăzută dacă normele juridice intră în contradicție cu normele politice, morale sau religioase.

Instituțiile culturale educative. Aceste instituții au ca scop menținerea tradiției culturale și dezvoltarea creației culturale, socializarea indivizilor conform normelor și valorilor existente în societate. Din această categorie fac parte grădinițele de copii, școlile, instituțiile de învățământ superior, așezămintele culturale, mijloacele de comunicare în masă.

Principalele funcții ale instituțiilor culturale și educative sunt :

³⁹⁶ IBIDEM, p. 229.

1. pregătirea indivizilor pentru o anumită ocupație ; datorită schimbărilor rapide în tehnicile de producție este necesar ca această pregătire să se efectueze pe toată durata vieții și , când este nevoie să se poată produce o recalificare ocupațională;
2. menținerea valorilor culturale prin transmiterea de la o generație la alta ;
3. dezvoltarea la indivizi a capacității de a gândi și acționa în mod rațional și independent ;
4. îmbogățirea vieții indivizilor în vederea integrării în viața socială ;
5. intervenția în formarea personalității indivizilor ;
6. formarea atitudinilor cetățenești și patriotice.

În afară de aceste funcții declarate, instituțiile culturale și educative realizează și o serie de **funcții latente** :

1. încurajarea și facilitarea mobilității sociale;
2. contracararea acțiunii socializatoare indezirabile a altor instituții sociale ;
3. transmiterea simbolurilor și valorilor promovate de raporturile de forță existente.

În cadrul unor societăți, aceste funcții latente pot provoca anumite dificultăți. Încurajarea mobilității sociale prin intermediul educării la nivel superior poate antrena dificultăți la nivelul unor sectoare de activitate sau ocupație, de a dispune de forța de muncă necesară.

Instituțiile religioase. Aceste instituții organizează activități culturale și relațiile credincioșilor cu reprezentanții clerului.

Importanța acestor instituții este foarte diferită de la o societate la alta. În societățile cu un nivel ridicat de religiozitate, instituțiile religioase ocupă un loc central în sistemul instituțiilor sociale. În societățile contemporane dezvoltate, instituțiile religioase au pierdut mult din influență.

Principalele elemente ale instituțiilor religioase sunt : doctrinele care se ocupă de relațiile oamenilor cu lumea divină, ritualurile care simbolizează doctrinele și normele de comportament ale clerului și credincioșilor deduse din doctrine. Instituțiile elucidate până acum sunt cele principale existente în toate societățile contemporane. În afara acestora există și alte tipuri de instituții sociale și de relații sociale instituționalizate. Există instituții filantropice, asociații locale temporare, asociații pentru orfani, pentru protecția mediului, instituții pentru petrecerea timpului liber și pentru distracții etc. Aceste instituții se ocupă de rezolvarea unor probleme care nu intră în activitățile instituțiilor sociale principale. În cadrul fiecărei societăți , există, de asemenea, o serie de interacțiuni sociale, de modele comportamentale instituționalizate : ceremonialul prilejuit de diverse evenimente din viața indivizilor (naștere, aniversare, zile onomastice, căsătorie, deces) ; modalități de adresare către prieteni, rude, superiori ; modalități de organizare a unor întruniri publice. Aceste interacțiuni și modele comportamentale nu sunt reglementate în mod formal, ci prin obișnuință și tradiție. În mod curent, acestea sunt numite convenții sociale. Deși ele posedă un anumit grad de

instituționalizare , nu sunt totuși instituții sociale propriu-zise ; nu întrunesc decât puține dintre caracteristicile definitorii ale instituțiilor³⁹⁷ .

Instituțiile sociale constituie un factor principal al asigurării coeziunii sociale a grupurilor și societăților. Ele au un caracter obiectiv și permanent. Ele asigură durabilitatea, identitatea și unitatea grupurilor sociale și a societății, în întregul său. Din acest motiv instituțiile sociale trebuie să funcționeze în mod armonios. În măsura în care instituțiile sunt compatibile și complementare, în aceeași măsură relațiile dintre ele sunt de interdependență și acționează convergent atât asupra individului, intensificându-se astfel controlul social, prin care comportamentul acestuia devine tot mai standardizat și previzibil, cât și asupra societății, crescând astfel coeziunea socială, prin care aceasta se integrează tot mai mult structural și funcțional și dobândește identitate și durabilitate.

Instituționalizarea, accentuând delimitarea statusurilor și rolurilor, acestea devin atât de complementare, de interdependente, încât posesorii statusurilor și rolurilor respective resimt nevoia să se asocieze, constituind astfel **organizații așa cum sunt** grădinițele, școlile și universitățile față de instituția educației, catedralele, bisericile, templele etc față de instituția religiei etc.

În fiecare societate există anumite conflicte interinstituționale, care, pot afecta stabilitatea societății, constituind un factor al schimbării sociale. Conflictele dintre instituțiile culturale, științifice și religioase au contribuit la dezvoltarea cunoașterii. În unele societăți, conflictele dintre unele elemente ale instituțiilor culturale și științifice au condus la formarea unor ideologii și atitudini favorabile înlocuirii instituțiilor politice existente cu instituții care reprezentau într-o măsură mai largă interesele membrilor societății. Conflictele interinstituționale nu pot depăși anumite limite fără ca ele să ducă la distrugerea unor instituții sau fără ca ele să producă fenomene de dezorganizare socială. Conflictele sunt evitabile dacă instituțiile funcționează în mod eficient. De asemenea, instituțiile trebuie să fie suficient de dinamice și flexibile, adică să integreze toate schimbările principale intervenite în societate și să se restructureze în raport cu aceste schimbări.

Starea instituțiilor sociale constituie un indicator al stabilității sistemului social. Societatea este stabilă atunci, când funcțiile instituționale sunt clare, evidente, neschimbătoare.

Tabelul nr.1. Indicatorii stării instituțiilor sociale³⁹⁸

Starea instituțiilor sociale	
În societățile stabile	În societățile instabile
Funcțiile sunt expres formulate	Funcțiile au un caracter ambivalent.
Preponderența funcțiilor formale ale instituțiilor.	Preponderența funcțiilor reale/efective ale instituțiilor.

³⁹⁷ IBIDEM.

³⁹⁸ ВОЛКОВ, Ю. С. МОСТОВАЯ, Н.В. Социология : Учебник для вузов, р. 189.

În societățile în stare de tranziție are loc schimbarea necesităților sociale ceea ce duce la modificarea structurii instituțiilor sociale. În societatea moldovenească contemporană necesitățile precedente își schimbă „semnul”, – mai înainte instituțiile realizau funcțiile protecției colective, iar acum ele urmează să protejeze interesele indivizilor. Toate acestea au drept urmare creșterea instabilității și ambiguității funcțiilor instituțiilor sociale.

În mare, dezvoltarea instituțiilor sociale se manifestă sub două forme :

a) apar instituții noi .Bunăoară, după declararea independenței, în Republica Moldova se constituie așa instituții, cum ar fi forțele armate, diplomația, finanțele etc. Aceste și alte instituții, treptat, vor duce la schimbarea calitativă a societății moldovenești.

b)Are loc procesul perfecționării instituțiilor sociale deja existente. Acest proces se manifestă prin diferențierea, specializarea funcțiilor. Astfel, din sistemul judiciar al Republicii Moldova s-a desprins în calitate de instituție independentă Judecătoria Constituțională. O importanță deosebită o are restructurarea legăturilor instituționalizate. Bunăoară, în cadrul instituției de proprietate, indivizii erau nemulțumiți de reglementarea morală, materială, juridică a drepturilor și obligațiilor lor . Astăzi, cetățenii doresc să dispună de proprietate, să aibă șansa de a trăi bogat și independent.

Procesul restructurării instituțiilor sociale are un caracter complex, dramatic. Și aceasta pentru că nu este vorba de modificarea unei mașini, a unei scheme. Modificarea instituțiilor sociale este însoțită de conflicte, mai ales în cazul restructurării instituțiilor economice și politice de bază ale societății .

4. Studiu de caz: Instituția educației în Republica Moldova

Educația este o componentă fundamentală a oricărei societăți, întrucât asigură transmiterea și reproducerea culturală și socializarea membrilor tinerei generații. Din perspectivă sociologică, educația poate fi înțeleasă ca un caz particular al proceselor de socializare, constând în transmiterea și reproducerea intergenerațională a conținuturilor și instrumentelor culturale ale unei societăți³⁹⁹.

Învățarea se poate realiza planificat, organizat sau poate fi implicită și neplanificată. Aceste diferențe în ceea ce privește gradul de structurarea situațiilor de învățare constituie diferențele principale ale celor trei tipuri de educație definite în literatura pedagogică: educația formală, non-formală și informală.

Conceptul de sistem de educație

³⁹⁹ HATOS, Adrian. Educație. În: Sociologie (coord: Iazăr Vlăsceanu), p. 596.

Subscriem definiției acestui concept utilizată în estimările Biroului National de Statistică: Sistem de educație – ansamblul instituțiilor și organizațiilor (educaționale, economice, politice, științifice, culturale, obștești), precum și al comunităților (familie, popor, națiune, grupuri profesionale, mass-media) care, în mod direct sau indirect, explicit sau implicit, realizează funcții educaționale, asigurând procesul de formare și dezvoltare a personalității în cadrul educației formale, nonformale și informale⁴⁰⁰.

Sistemul de educație se materializează printr-o educație de tip formal, nonformal sau informal, incluzând toate dimensiunile (intelectuale, morale, estetice, tehnologice, fizice) implicate în cadrul acțiunilor educaționale organizate, structurate și planificate sau în contextul influențelor incidentale de tip pedagogic provenite din câmpul psihosocial⁴⁰¹.

Sistemul de educație are rolul de a socializa oamenii, astfel încât să devină membri ai societății, să exercite roluri semnificative în rețeaua complexă a interacțiunilor sociale. Prin învățarea rolurilor sociale care îi revin, copilul se socializează, adică deprinde cum să satisfacă așteptările celorlalți în legătură cu el. Pe măsură ce rolurile sociale pentru care urma să fie pregătit copilul s-au diversificat, au crescut în complexitate, ca urmare a evoluției societății, sistemul de educație și-a multiplicat, straturile socializatoare și-a extins instanțele de socializare⁴⁰².

Principalul subsistem al sistemului de educație îl reprezintă sistemul de învățământ, care se referă la organizarea instituțională a învățământului. În cadrul sistemului de învățământ sunt reunite instituțiile specializate implicate în procesul de educație, cercetare și cultură, responsabile de realizarea în mod organizat, planificat și metodic a dezideratelor educative. Proiectarea și realizarea funcțiilor educației prin conținuturi și metodologii specifice, organizate formal și nonformal se realizează în conformitate cu anumite principii educaționale generale și în corelație cu gradul de dezvoltare economică, socială și politică a societății⁴⁰³.

În viziune postmodernistă, **sistemul de învățământ, în sens larg**, cuprinde „ansamblul instituțiilor care participă la organizarea arhitecturii școlare, adică la derularea generală a studiilor pe cicluri, orientări, filiere etc.”⁴⁰⁴. Conceput din această perspectivă, sistemul de învățământ are un caracter deschis incluzând pe lângă instituțiile școlare și universitare cu caracter formal și instituțiile specializate în instruire nonformală, cum ar fi centrele de pregătire profesională, cluburile, taberele școlare, programele de radio/televiziune școlară/universitară, pe de o parte și pe de altă parte, diferiți agenți sociali cu care școala stabilește relații de tip contractual (școlile militare, școlile profesionale, biserica) sau consensuale (familia, comunitatea locală).

⁴⁰⁰ STATISTICA educației. Metadate,

<https://statbank.statistica.md/pxweb/Resources/PX/Databases/30%20Statistica%20sociala/07%20INV/INV050/Educatia.pdf>

⁴⁰¹ Sistemul de educație//<https://andreivocila.files.wordpress.com/2010/10/cap1.pdf>.

⁴⁰² DIACONU, Mihai. Sociologia educatiei <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>.

⁴⁰³ Sistemul de educație//<https://andreivocila.files.wordpress.com/2010/10/cap1.pdf>

⁴⁰⁴ “Dictionnaire encyclopedique de l’education et de la formation”, 1994, p. 956: APUD: Sistemul de educație//<https://andreivocila.files.wordpress.com/2010/10/cap1.pdf>.

În sens restrâns sistemul de învățământ cuprinde instituțiile școlare (școala primară, gimnaziul, liceul, învățământul profesional și superior), organizate pe trepte, cicluri și ani de studii. Privit din această perspectivă, sistemul de învățământ este definit ca sistem școlar, „specializat în realizarea funcțiilor pedagogice ale sistemului de educație la nivelul procesului de instruire, în cadrul concret al activității didactice/educative”⁴⁰⁵. Ca „parte a sistemului de educație”, sistemul de învățământ cuprinde „rețeaua organizațiilor școlare” determinată în plan pedagogic și juridic, în contextul unor „servicii publice” dorite a fi deschise și receptive permanent la nou în vederea realizării cu maximă eficiență a activității de bază a procesului de învățământ, și anume instruirea.

Procesul de învățământ este principalul subsistem al sistemului de învățământ în cadrul căruia se realizează instruirea și învățarea elevilor și studenților prin intermediul activităților proiectate, organizate și dirijate de către profesori, în conformitate cu anumite norme și principii didactice, într-un context metodic adecvat, apelând la resurse materiale și didactice potrivite, în vederea atingerii dezideratelor educației. Procesul de învățământ reprezintă dimensiunea dinamică a sistemului de învățământ, deoarece în cadrul lui are loc activitatea de învățare iar elevii și studenții sunt îndrumați de către profesori cum să învețe.

Abordarea sistemică a procesului de învățământ permite valorificarea:

a) raporturilor dintre variabilele independente de cadrul didactic (dependente de finalitățile/funcțiile și de structura sistemului de învățământ) și variabilele dependente exclusiv de cadrele didactice (calitatea proiectării și realizării activităților didactice/educative concrete);

b) principiilor pedagogice generale de proiectare și de realizare a activității didactice/educative (comunicarea–cunoașterea–creativitatea pedagogică);

c) structurilor implicate în proiectarea pedagogică a activității didactice/educative (obiectivele-conținutul- metodologia-evaluarea procesului de învățământ)⁴⁰⁶.

Perspectiva statică de analiză a procesului de învățământ vizează „structura internă” a acestuia și modul cum se interconstruiează componentele între ele și „cum se integrează într-un tot funcțional unitar”.

Perspectiva dinamică privește procesul de învățământ ca un sistem „deschis unui sistem superior (suprasistem), cu o dinamică proprie (fluxuri de intrare, „input” – și fluxuri de ieșire – „output”), cu capacitate de autoreglare”⁴⁰⁷.

În politica educațională, Republica Moldova încearcă să implementeze standardele europene, de aceea este rational să listăm unele documente, criterii și mecanisme de asigurare a calității procesului de învățământ din UE.

Calitatea, echitatea și eficiența sunt cei trei piloni ai reformelor educationale din ultimele decenii din Europa și din lume, care trebuie avute în vedere la construirea sistemului național de management

⁴⁰⁵ Dicționarul de pedagogie, 1979, p. 411.

⁴⁰⁶ CRISTEA, Sorin. Dicționar de pedagogie, 2002, p. 339.

⁴⁰⁷ Sistemul de educație//<https://andreiocila.files.wordpress.com/2010/10/cap1.pdf>.

si de asigurare a calitatii, inclusiv a celui din Reepublica Moldova. O ramânere în urma în privinta conceptiei sistemelor de management si de asigurare a calitatii, a valorilor subsumate si a metodologiilor aferente ar face extrem de grea nu numai integrarea, în perspectivă, dar chiar si înțelegerea reciproca.

Invocăm doar câteva documente europene – toate subsumate proceselor „Bologna” si „Lisabona” – prin care se încearca construirea unui spatiu educational comun european în domeniul calitatii⁴⁰⁸:

- „Recomandarea Parlamentului si a Consiliului privind cooperarea europeana în evaluarea calitatii educatiei scolare”. Documentul, aparut ca propunere în anul 20001, recomanda ca statele membre sa sprijine îmbunatatirea calitatii educatiei scolare;
- „Raportul european privind indicatorii calitatii învatarii permanente”, publicat în 2002. Acest raport propune un numar de 15 indicatori de calitate aplicabili învatarii permanente;
- Raportul privind stabilirea principalelor tinte („Benchmarks”) în educatia europeana din 2002;
- „Standarde si linii directoare privind asigurarea calitatii în cadrul Ariei Europene a Învatamântului superior” – care creioneaza un sistem comun de management al calitatii la nivelul învatamântului superior european. Mentionam în acest sens si activitatea Retelei Europene pentru Asigurarea Calitatii în Învatamântul Superior (ENQA);
- "Elemente Fundamentale ale Cadrului European pentru Asigurarea Calitatii în Învatamântul Profesional si Tehnic – CQAF-VET” – care va sta la baza unui sistem comun de asigurare a calitatii în învatamântul profesional si tehnic din Europa, având în vedere si noul Cadru European al Calificarilor (EQF) A fost creata si o retea europeana pentru implementarea acestui sistem comun – ENQA-VET care cuprinde „Puncte nationale de referinta”.

Aceste tendințe sunt sustinute si de evolutiile internationale. Nu întâmplator, raportul EFA6 pe 2005 al UNESCO se focalizeaza pe problemele calitatii: a devenit evident ca tintele programului EFA (în special universalizarea educatiei de baza) nu se pot realiza doar prin crestere cantitativa, fiind necesara si o crestere a calitatii educatiei.

Este de reținut că MECC a elaborate indicatorii calității actului educational pentru unele componente structural ale sistemului de învățământ din țară. Astfel, prin Ordinul nr.609 din 19.12.2017 a fost aprobat Ghidul managementului Calității în învățământul profesional tehnic⁴⁰⁹ ș.a.

Analiza eficienței unui sistem de învățământ

Eficienta unui sistem de învățământ poate fi analizată din două perspective:

- eficienta internă;
- eficienta externă (efectivitatea).

⁴⁰⁸ MANAGEMENTUL calității în educație, <https://www.eduform.sns.ro/baza-de-date-online-cu-resurse-educationale-pentru-sustinerea-educatiei-incluzive-de-calitate/managementul-calitatii-in-educatie>

⁴⁰⁹ https://mecc.gov.md/sites/default/files/anexa_1_integral.pdf.

Eficiența internă vizează modul în care sistemul de învățământ realizează obiectivele de ordin pedagogic pe care și le-a asumat. Sociologii folosesc mai multe criterii de apreciere a eficienței interne⁴¹⁰:

- **rata de școlarizare** exprimă capacitatea sistemului de învățământ de a oferi tuturor copiilor care au atins vârsta intrării în școală posibilitatea de a frecventa această instituție. Ea se obține prin împărțirea numărului total de elevi în clasa I, la numărul total de copii înregistrați demografic ce au vârsta intrării în școală, rezultatul fiind exprimat în procente. Rata de școlarizare poate fi exprimată însă și în alte forme, cum ar fi: rata școlară specifică vârstei (procentul cuprinderii în școală a copiilor de diferite vârste); rata globală de școlarizare (măsura în care diferitele trepte de școlaritate cuprind toți copiii care au vârsta corespunzătoare fiecărei trepte considerate); rata de tranziție (proportia celor care, după finalizarea unui ciclu de școlaritate, trec în ciclul următor);

- **rata de promovare** — reprezintă raportul procentual dintre numărul de elevi care s-au înscris inițial într-o clasă școlară și numărul celor care au absolvit-o oficial;

- **rata repetenției** - procentul elevilor declarați repetenți ai unei anumite clase școlare;

- **rata abandonurilor școlare** - procentul elevilor care au renunțat să frecventeze o anumită clasă școlară sau un anumit ciclu de învățământ;

- **coeficientul de eficiență** — procentul elevilor care au reușit să absolute un anumit ciclu de învățământ în numărul de ani corespunzător ciclului respectiv, fără să repete vreă clasă sau să aibă perioade de abandonare a studiilor.

Alte criterii de analiză a eficienței interne vizează calitatea serviciilor educaționale și utilizarea resurselor. Unii indicatori se referă la calitatea personalului didactic, cum ar fi⁴¹¹:

- **nivelul calificării**, distribuția procentuală a personalului didactic existent, în funcție de nivelul ultimului ciclu de studii absolvit;

- **vechimea în învățământ**, distribuția procentuală a personalului didactic în funcție de numărul de ani de activitate pedagogică efectivă la catedră;

- **numărul mediu de clase de elevi pe profesor** - raportul dintre numărul total de clase școlare existente și numărul total de cadre didactice angajate;

- **sexul** - distribuția procentuală a cadrelor didactice existente în funcție de apartenența la sex.

Alți indicatori se referă la eficiența utilizării diferitelor resurse:

- **intensitatea utilizării spațiului de învățământ**, raportul dintre numărul total de clase școlare existente și numărul total al elevilor care frecventează școala;

- **suprafața de spațiu de învățământ/elev** — raportul dintre suprafața totală a spațiului disponibil în învățământ și numărul total de elevi;

⁴¹⁰ DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>

⁴¹¹ DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>.

- *disponibilitatea echipamentelor* — numărul mediu de elevi ce revine la un item de echipament (de exemplu, numărul mediu de elevi pe calculator/retroproiector etc.);
- *numărul total de manuale*, pe discipline și elevi;
- *numărul total de biblioteci școlare existente*, pe tipuri de unități școlare;
- *numărul total de materiale auxiliare* (de exemplu, culegeri de exerciții și probleme, antologii de texte etc), pe discipline și elevi.

Eficiența externă se referă la modul în care învățământul realizează obiectivele de ordin economic, social pe care le-a asumat. criteriile de apreciere folosite sunt în mod predominant de natură economică. Sociologii au constatat însă că, de la un anumit nivel de cheltuieli, orice investiție suplimentară nu este însoțită neapărat de sporuri de eficiență și de randament în planul învățământului, astfel că indicatorilor strict cantitativi (de exemplu, creșterea cheltuielilor publice cu educația-procentul din PIB alocat funcționării învățământului sau rata medie anuală de creștere a cheltuielilor publice cu educația, extinderea rețelei școlare s.a.) li s-au adăugat indicatori calitativi, cum ar fi⁴¹²:

- capacitatea sistemului de învățământ de a scoate absolvenți cu anumite niveluri și tipuri de calificări cerute de diferitele domenii de activitate profesională. Eventualele decalaje existente între calificările profesionale realizate în învățământ și cerințele practice ale exercitării diferitelor profesii reprezintă un indicator al ineficienței externe a unui sistem de învățământ. Evitarea unor asemenea decalaje solicită sistemelor de învățământ să realizeze în mod satisfăcător reorientări rapide adecvate, în funcție de cerințele pieței muncii. Asemenea reorientări sunt însă greu de realizat, mai ales de către sistemele puternic centralizate.

- pregătirea socială a absolvenților, exprimată prin nivelul lor de înțelegere în consecință, de participare socială, reprezintă un alt aspect în funcție de care urmează să fie apreciată eficiența externă a sistemului;

- maturitatea politică a absolvenților exprimată prin disponibilitatea de a-și asuma responsabilități de a-și manifesta solidaritatea socială constituie un domeniu la fel de important, în care este de așteptat să se concretizeze eficiența externă a unui sistem de învățământ⁴¹³.

Biroul Național de Statistică, în analizele sale utilizează și alți indicatori, precum⁴¹⁴:

Personalul didactic – reprezintă persoanele fizice care sunt angajate în sistemul de învățământ și predau în cadrul procesului educațional și de instruire (cu normă întreagă și parțială). Fiecare cadru didactic se înregistrează o singură dată, numai în instituția de învățământ la care are funcția de bază.

⁴¹² DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>

⁴¹³ DIACONU, Mihai. Sociologia educației, <https://ru.scribd.com/document/377247625/Mihai-Diaconu-Sociologia-Educatiei-pdf>.

⁴¹⁴ Statistica educației Metadate, <https://statistica.gov.md/public/files/Metadate/Educatia.pdf>

Rata brută de cuprindere – reprezintă numărul total de copii/elevi/studenti cuprinși într-un anumit nivel educațional, indiferent de vârstă, ca raport procentual din populația de vârstă școlară oficială corespunzătoare aceleiași nivel educațional.

Rata brută de cuprindere în învățământul terțiar – reprezintă numărul total de studenți din învățământul terțiar, indiferent de vârstă, exprimat ca procent din populația din grupa de vârstă de 5 ani imediat după învățământul secundar Ciclul II (liceal).

Rata netă de cuprindere – reprezintă numărul copiilor/elevilor/studentilor din grupa de vârstă oficială corespunzătoare unui anumit nivel educațional, cuprinși în nivelul educațional dat, ca raport procentual din populația corespunzătoare.

Rata specifică de cuprindere pe vârste – reprezintă numărul copiilor/elevilor/studentilor de o anumită vârstă, cuprinși în instituțiile de învățământ la toate nivelurile de educație, ca raport procentual din totalul populației de aceeași vârstă.

Raportul elev-cadru didactic – se referă la numărul mediu de elevi pe cadru didactic la fiecare nivel educațional (învățământ preșcolar, primar, secundar ciclul I și ciclul II) într-un anumit an de studii. Rata de tranziție în învățământul secundar ciclul I (gimnazial) – reprezintă numărul de noi admiși în primul an al învățământului gimnazial într-un anumit an de studii, exprimat ca raport procentual din numărul de elevi înscriși în ultimul an al învățământului primar din anul de studii anterior.

În continuare, ne vom referi la unele subsisteme ale sistemului de învățământ din republica Moldova, în funcție de interesele profesionale ale studenților.

Sistemul educației timpurii în Republica Moldova

Cadrul normativ al educației timpurii

Educația timpurie – parte componentă a sistemului educațional din Republica Moldova, are drept scop principal dezvoltarea holistică a copilului și pregătirea pentru integrarea în activitatea școlară, conform Codului Educației, art. 23, aliniatul (1)⁴¹⁵.

Sistemul educației timpurii este gestionat de un cadru normativ de ordin internațional și național, care susține și conturează, printr-o serie de documente (concepții, strategii, studii și cercetări, recomandări, comunicate, rapoarte etc.), viziunea de ansamblu cu privire la importanța critică/crucială pe care o are vârsta de 0-7 ani în dezvoltarea persoanei și, respectiv, a sprijinului acordat de timpuriu copilului în devenirea sa prin instrumentele educației timpurii, precum și necesitatea coerenței și a calității serviciilor educaționale și conexe (de îngrijire, asistență medicală, alimentație, supraveghere, somn) în interiorul acestui nivel. În mod similar, contextul actelor normative de ordin național, creează o perspectivă favorabilă și flexibilă pentru conturarea și evoluția, în continuare, a educației timpurii.

Structura și formele de organizare a educației timpurii

⁴¹⁵ CODUL Educației al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 319-324, art. nr. 634 din 24.10.2014.

Conform Codului Educației al Republicii Moldova⁴¹⁶, educația timpurie constituie nivelul zero (conform clasificării internaționale ISCED) al sistemului de învățământ din Republica Moldova, care se structurează pe două cicluri:

- a) educația antepreșcolară, pentru copiii de la naștere până la vârsta de 3 ani;
- b) învățământul preșcolară, pentru copiii cu vârsta de la 3 până la 6 (7) ani.

Educația copilului de la naștere până la 6/7 ani se realizează prin următoarele forme:

- educație formală,
- educație nonformală,
- educație informală.

Educația formală constituie educația intenționată, sistematică și evaluată, încredințată specialiștilor din domeniul acceptat instituțional, juridic, statal și social, al educației (educatori, învățători etc.). Acest tip de educație cuprinde totalitatea influențelor și acțiunilor organizate sistematic, gradate cronologic și elaborate în cadrul unor instituții specializate, în vederea formării personalității copilului. Educația formală se realizează instituționalizat în cadrul sistemului de învățământ din Republica Moldova. În funcție de vârsta și necesitățile copiilor, instituțiile de educație timpurie se clasifică în:

- creșe (pentru copiii cu vârsta sub 3 ani);
- grădinițe (pentru copiii cu vârsta de 3-6/7 ani);
- instituții rezidențiale (pentru copiii cu vârsta de până la 6/7 ani): pentru copiii orfani; pentru copiii rămași fără îngrijire părintească; instituții de tip sanatorial pentru copiii cu boli cornice; instituții de învățământ special; penitenciare; instituții medicale; centre comunitare (pentru copiii cu vârsta de până la 6/7 ani);
- complexe educaționale cu programe combinate (creșă-grădiniță, grădiniță-școală primară, grădiniță-gimnaziu)⁴¹⁷.

În funcție de tipul de proprietate, IET se clasifică în:

- 1) instituții publice (IP) de educație timpurie – se creează în conformitate cu decizia organelor administrației publice locale;
 - 2) instituții private (IPR) de educație timpurie – se creează prin decizia fondatorului privat.
- Educația timpurie în Republica Moldova este reglementată de Codul Educației. Responsabilitatea administrativă pentru educația timpurie – curriculum, proces educațional, formare inițială și continuă a cadrelor didactice, îi revine Ministerului Educației și Cercetării. Responsabilă de aspectul financiar și administrative-gospodăresc, este administrația publică locală de nivelul I. Tot aceasta este în drept

⁴¹⁶ CODUL Educației al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 319-324, art. nr. 634 din 24.10.2014.

⁴¹⁷ CADRUL de referință al Educației timpurii din Republica Moldova / Min. Educației, Culturii și Cercetării al Rep. Moldova ; grupul de lucru: Veronica Clichici [et al.] ; coord. naț.: Angela Cutasevici, Valentin Crudu ; experți-coord. naț.: Vladimir Guțu, Maria Vrânceanu. – Chișinău : Lyceum, 2018 (F.E.-P. "Tipografia Centrală"), https://mecc.gov.md/sites/default/files/cadrul_de_referinta_ed._timpurii_tipar_0.pdf.

să înființeze, reorganizeze și lichideze instituțiile de educație timpurie din teritoriul administrat în funcție de necesitățile comunității.

Educația timpurie conține următoarele elemente caracteristice:

- identifică startul dezvoltării individuale încă de la naștere;
- construiește premisele socializării și participării sociale;
- egalizează șansele la dezvoltare, participare și integrare;
- responsabilizează educatorii, familia, comunitatea și societatea pentru dezvoltarea copiilor.
- oferă o perspectivă pozitivă, umanistă, holistică asupra educației copilului prin activități de joacă și învățare.

Caracteristicile distinctive ale educației timpurii sunt următoarele⁴¹⁸:

- fiecare copil este o personalitate unică, iar abordarea lui necesită să fie holistică și comprehensivă din toate punctele de vedere ale dezvoltării – fizic, socio-emoțional, cognitiv, lingvistic;

- este important să avem o abordare fundamentală a conceptelor de îngrijire, nutriție, sănătate, educație a copilului;

- la nivelul relației „educaționale”, adultul/educatorul este un „partener” de joc matur, care cunoaște toate detaliile jocului, regulile/norme care necesită a fi respectate;

Activitățile desfășurate în cadrul procesului educațional (și nu numai) sunt adevărate ocazii/oportunități de învățare situațională și problematizată;

Părintele este parte a „cercului formativ/educațional”, partenerul-cheie în educația copilului, iar relația familie – grădiniță – comunitate reprezintă o triadă hotărâtoare, cu efecte de lungă durată asupra dezvoltării copilului. Sistemul educației timpurii din Republica Moldova stimulează oportunitățile de dezvoltare a copiilor și încurajează, totodată, implicarea mai activă a părinților, constituind un sprijin pentru aceștia.

Să ne referim la unii indicatori, în baza cărora putem judeca despre calitatea și eficiența educației timpurii din societatea moldovenească.

În ceea ce privește educația antepreșcolară, situația este dificilă. Potrivit datelor BNS, în 2019, în medie, doar 22,5% din numărul total al copiilor de 1-2 ani erau încadrați în instituțiile de educație timpurie. Rata mică de acces la serviciile de educație antepreșcolară este determinată de numărul limitat de locuri la creșe sau creșe - grădinițe, de condițiile de activitate ale acestor instituții, de repartizarea în profil teritorial etc., ceea ce face dificilă încadrarea sau revenirea părinților, în special a mamelor, în câmpul muncii⁴¹⁹.

⁴¹⁸ CADRUL de referință al Educației timpurii din Republica Moldova / Min. Educației, Culturii și Cercetării al Rep. Moldova ; grupul de lucru: Veronica Clichici [et al.] ; coord. naț.: Angela Cutasevici, Valentin Crudu ; experți-coord. naț.: Vladimir Guțu, Maria Vrânceanu. – Chișinău : Lyceum, 2018 (F.E.-P. "Tipografia Centrală"), https://mecc.gov.md/sites/default/files/cadrul_de_referinta_ed._timpurii_tipar_0.pdf

⁴¹⁹ IVAȘCU, Rodica, BUZU, Alexei. Indexul Egalității de Gen 2021. Care este nivelul de egalitate între femei și bărbați în Moldova// http://md.one.un.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/ro-raport_do_final_pentru_tipar.pdf

Serviciul de creșă privată nu suplinese lipsa creșelor publice, deoarece costul acestor servicii este accesibil pentru puține familii. În cadrul interviurilor s-a stabilit că femeile nu au apelat la servicii de creșă privată din cauza costurilor ridicate, care depășesc veniturile familiei. Persoanele intervievate au enunțat că apreciază ca fiind atractive serviciile de creșă privată din punct de vedere al numărului mic de copii, dotarea și igienizarea încăperilor, alimentație, supraveghere video, pregătirea cadrelor didactice, dar nu au apelat la aceste servicii din cauza costului ridicat. În opinia femeilor intervievate costul serviciilor de creșă privată variază între 5000 - 6000 lei, sumă pe care o consideră prea mare în raport cu salariul pe care l-ar primi dacă ar reveni la serviciu⁴²⁰.

În învățământul preșcolar (educația timpurie, în general) numărul de copii a crescut de la 109,7 mii în anul 2008/2009 până la 141,258 mii în anul 2017, și până la 152,167 în anul 2020 acest fapt se datorează creșterii numărului de grădinițe publice și private, dar și creșterii utilizării grădinițelor în familie: dacă în anul 2008 erau ocupate circa 65% din locurile din grădinițe, atunci în anul 2017 – 86%⁴²¹.

Dacă ar fi să concretizăm acești indici, atunci remarcăm că în anul 2019, în țară au activat 1486 instituții de educație timpurie, inclusiv 5 – cu destinație sanatorială și 7 – cu destinație specială. Circa trei pătrimi din aceste instituții au fost amplasate în mediul rural. Toate instituțiile au activat cu regim de lucru de 5 zile. Numărul copiilor înscriși în instituțiile de educație timpurie, în anul 2019, a constituit 149,7 mii persoane. Rata de cuprindere în învățământul preșcolar în anul 2019 a constituit 93,9%. În medie, la 100 locuri în instituțiile de educație timpurie au revenit 84 copii. Instituțiile din mediul urban au fost mai solicitate, decât cele din mediul rural. Totodată, la un educator au revenit în medie 15 copii. Educația copiilor cu necesități speciale s-a desfășurat în grupe specializate, care au activat în cadrul a 9 instituții de educație timpurie. Numărul copiilor care au frecventat aceste grupe a înregistrat, în anul 2019, cifra de 0,7 mii. Majoritatea acestor grupe au fost destinate copiilor cu dereglări ale vorbirii (32,6%)⁴²².

Este de remarcat și faptul că exista (2018) un decalaj socio-economic semnificativ în ceea ce privește accesul la educație timpurie: 88% dintre copiii care trăiesc în cele mai bogate gospodării frecventează instituțiile preșcolare, cifra scăzând la 50% în rândul copiilor care trăiesc în cele mai sărace gospodării unde nevoia de educație preșcolară este cea mai înaltă.

⁴²⁰ ȚURCAN, Arina, MORCOTÎLO, Iuirie, VÎLCU, Natalia. Costul economic al inegalităților de gen în Republica Moldova. Chișinău, 2020.

⁴²¹ PROGRAMUL de implementare a Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 "EDUCAȚIA 2030" Proiect în curs de elaborare. Versiunea Grupului de lucru la data de 30 martie 2021// https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Programul-Strategiei-Educatie-2030-Versiunea_01.pdf

⁴²² COPIII Moldovei. Publicație statistică, 2020,

https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Copiii_Moldovei/Copiii_Moldovei_editia_2020.pdf

De asemenea, șansele de a fi înscriși pentru copiii mamele cărora au studii superioare sunt mai mari decât pentru copiii mamele cărora au doar studii medii. Un alt grup vulnerabil sunt copiii la care cel puțin un părinte biologic locuiește în străinătate⁴²³.

Analizele efectuate de către specialiștii în domeniu au condus la următoarele concluzii⁴²⁴, care reflectau situația la nivelul anului 2014.

- în educația timpurie au fost obținute unele progrese. Progresele obținute se datorează și perfecționării politicilor educaționale, documentelor legislative și normative în educație.

- lansarea în sectorul educației timpurii a mai multor proiecte finanțate de partenerii de dezvoltare a contribuit substanțial la progresele obținute, în special în domeniul educației timpurii și al învățământului preșcolar.

- în Republica Moldova a fost constituită baza politică și de drept pentru asigurarea accesului la educație, a îmbunătățit calitatea educației și pentru a consolida relevanța educației. Din acest punct de vedere, legislația Republicii Moldova este conformă cu documentele internaționale care se referă la accesul la educație de calitate și la care a aderat Republica Moldova. În documentele examinate sunt reflectate și anumite constrângeri în domeniul educației și dezvoltării timpurii a copilului:

- nu este soluționată problema instituțiilor preșcolare în localitățile rurale de dimensiuni mici (9% din numărul total de localități);

- există un deficit substanțial de locuri în instituțiile preșcolare din municipiul Chișinău;

- degradarea clădirilor, a bazei materiale și didactico-metodice a grădinițelor închise și a celor care activează în regim sezonier;

- condițiile nesatisfăcătoare din multe instituții preșcolare care funcționează: condiții igienico-sanitare precare, lipsa sau insuficiența materialelor ilustrativ-didactice, jucăriilor, mobilei;

- discrepanțe mari între copiii care frecventează instituțiile preșcolare în mediul urban și cei din mediul rural, atât în ce privește accesul la diferite resurse, cât și în ce privește condițiile de educație, calificarea cadrelor didactice, posibilitatea participării la diferite activități extracurriculare;

- majoritatea cadrelor didactice și tehnice sunt pregătite după programe profesionale depășite;

- agresiunea verbală și fizică sunt fenomene prezente în toate instituțiile educaționale, inclusiv cele de educație timpurie. Limbajul inadecvat al unor cadre didactice și comportamentul acestora se resimte în experiențele relatate de către copii. Conflictele dintre copii degenerază în violențe fizice;

- mecanismele și criteriile de avansare profesională a candidaților la susținerea gradelor didactice sunt bazate, în mare parte, pe vechimea în muncă, pe prezentări de documente, și nu pe performanțe reale;

⁴²³ ORGANIZAȚIA Națiunilor Unite Moldova. Analiza comună de țară, https://moldova.un.org/sites/default/files/2021-04/Moldova%20UN%20CCA_RO_0.pdf .

⁴²⁴ BOLBOCEANU, Aglaida. Accesul, relevanța și calitatea educației în instituțiile de educație timpurie : Studiu de politici publice / Aglaida Bolboceanu ; Inst. de Politici Publice. – Chișinău : Lexon-Prim, 2014, p. 61,62.

- lipsa unor proceduri sigure și clare de evaluare și implementare a standardelor de dezvoltare a copiilor de la naștere până la 7 ani, a standardelor profesionale pentru cadrele didactice din educația timpurie, a curriculumului și ghidurilor, fapt ce afectează calitatea educației timpurii;
- bugetul limitat și gestionarea ineficientă la nivel local a resurselor alocate pentru învățământul preșcolar;
- impedimente de ordin normativ-juridic în dezvoltarea parteneriatelor publice-privat, în prestarea de servicii educaționale destinate copiilor de vârstă preșcolară;
- lipsa unor baze normative pentru constituirea unui parteneriat real între instituțiile prestatoare de servicii educaționale și părinți.

Analiza calitativă a procesului educației timpurii realizată de către experții din domeniu⁴²⁵ a condus la formularea următoarelor concluzii (care reflectau situația din țară la nivelul anului 2018):

- cadrul legal național a înregistrat o evoluție evidentă în aprobarea unor documente de politici educaționale relevante, care reflectă situația actuală în domeniul educației timpurii;

- intrarea în vigoare a Codului Educației al RM, precum și a altor documente de politici relevante domeniului de educație, inclusiv și de educație timpurie, impune necesitatea ajustării tuturor actelor normative reglatorii la prevederile Codului Educației. Unele deja sunt în proces de revizuire, precum este cazul Regulamentului-cadru al IET.

- analiza de congruență a Curriculumului de educație timpurie și a SÎDC (Standarde de învățare și dezvoltare a copilului)) ca documente de bază ce reglementează sistemul național de educație timpurie în Republica Moldova a stabilit o corespondență insuficientă, care nu permite la moment proiectarea unui demers educațional optim, prin care să se asigure atingerea în totalitate a standardelor de dezvoltare a fiecărui copil, din câteva considerente: Curriculumul este conceput la intersecția dintre obiectivele și ariile curriculare, pe când SÎDC sunt realizate la intersecția dintre obiectivele și domeniile de dezvoltare a copilului. Obiectivele-cadru și de referință din actualul curriculum au fost concepute pe baza domeniilor de cunoaștere, făcându-se doar referiri tangențiale la liniile de dezvoltare ale copilului. Astfel, constatăm îmbunătățirea în acest aspect al standardelor, care abordează global conceptul de dezvoltare a copilului, care este central în perioada copilăriei timpurii; Vârstele copilăriei mici la care se referă ambele documente nu sunt corelate reciproc, curriculumul conține prevederi pentru organizarea educației începând cu vârsta de 1 an, pe când standardele iau în considerare inclusiv și primul an de dezvoltare;

Observăm că referirea la domeniile de dezvoltare a copilului în actualul curriculum este una formală și nu este clar, cum poate un cadru didactic din IET să facă legătura dintre obiectivele-cadru și de referință din curriculum cu domeniile de dezvoltare prevăzute de standarde. Experiența

⁴²⁵ASPECTE ale politicilor educaționale în educația timpurie. Studiu analitic. Chișinău, 2018, http://ise.md/uploads/files/1529586873_aspecte_ale_politicilor_educationale_in_educatia_timpurie.pdf.

demonstrează insuficiența competențelor care le-ar permite educatorilor să coreleze liber obiectivele curriculare cu nevoile de dezvoltare ale copilului reflectate în SÎDC;

Conceperea curriculumului într-o așa manieră a dus la configurarea situației în care unele obiective curriculare reflectă completamente Standardele, asigurând astfel atingerea acestora, aceste situații fiind, însă, foarte puține (cum este cazul ariei curriculare Dezvoltarea limbajului și a comunicării, Formarea premiselor citirii și scrierii), pe când altele se regăsesc parțial (cazul ariei curriculare Artă plastică) sau într-o proporție extrem de mică (cazul ariei curriculare Educație muzicală). Această situație nu favorizează suficient pregătirea pentru școală, care este un proces complex și implică componente ce trebuie atinse pentru toate domeniile de dezvoltare a copilului, nu doar cu preponderență cel cognitiv și de cunoaștere a lumii. Prin aplicarea din 2014 a Instrumentului de monitorizare a pregătirii pentru școală s-a încercat diminuarea acestei discrepante, însă, după cum arată experiența, rămâne încă problema percepției unilaterale a maturizării școlare, cu axarea excesivă pe utilizarea metodelor didactice utilizate preponderent în școală.

- corespondența insuficientă dintre Curriculumul de ET și SÎDC argumentează necesitatea reconceptualizării curriculumului de ET, pentru a oferi un spațiu cât mai adecvat realizării unei educații cu adevărat centrate pe copil, favorizând astfel dezvoltarea lui holistică și asigurarea unui debut școlar de succes. Se reliefează nevoia abordării curricula din perspectiva dezvoltării integrale a copilului, care vizează includerea tuturor aspectelor importante ale dezvoltării copilului, în conformitate cu particularitățile sale de vârstă și individuale.

- se impune nevoia unei metodologii de proiectare a demersului educațional pe baza curriculumului pentru atingerea standardelor educaționale și profesionale. Acest lucru ar spori gradul de convergență dintre curriculum și standarde, ilustrând căile de realizare a conceperii/proiectării procesului educațional, promovării și evaluării lui, utilizând ambele documente.

- incluziunea copiilor cu CES în învățământul preșcolar reprezintă un proces complex, ce necesită reglementări legislative, precum și metodologice. Cercetarea atestă și unele premise care ar facilita acest proces: organizarea procesului educațional centrat pe copil ca un principiu fundamental pe care se axează politica curriculară la ciclul ET;

- stipularea incluziunii copiilor cu CES de vârstă timpurie în Codul Educației, care prevede dezvoltarea serviciilor de sprijin, începând din grădinițe; existența bunelor practici pentru domeniul incluziunii educaționale timpurii.

- pentru a răspunde necesităților identificate cu referire la implementarea EI în învățământul preșcolar este nevoie de a asigura: dezvoltarea pachetului minim de servicii de EI în grădiniță (cadrul didactic de sprijin, asistența psihopedagogică, centrul de resurse în EI) ;

- elaborarea unor prevederi metodologice pentru proiectarea procesului educațional în grupa în care sunt integrați copii cu CES (evaluarea și identificarea CES la vârsta timpurie; planul individualizat de intervenție etc.);

- colaborarea dintre grădiniță și familie ca etapă fundamentală în constituirea unui parteneriat eficient, presupune, la moment, în multe dintre cazurile examinate, implicarea familiei atunci „când se ivesc probleme” de divers gen, inclusiv financiar. Pentru asigurarea unei comunicări efective și eficiente și a unei unități de cerințe și acțiuni în interesul copilului, este esențial ca familia să fie atrasă ca partener activ în adoptarea deciziilor, să se valorifice informațiile oferite de ea despre copil, să fie împărțită responsabilitatea între părinți și cadrele didactice din grădiniță.

Învățământul primar

În comparație cu anul 2008/2009 numărul de copii în învățământul primar a scăzut cu 3,5%⁴²⁶.

Datele cantitative trebuie completate cu analize calitative. Încocăm în acest sens concluziile celor mai relevante studii din domeniu. Astfel, se constată că datorită faptului că rata eșecului școlar este relativ mică, iar cauzele eșecului școlar sunt legate, în principal, de situația socioeconomică precară a familiilor din care provin elevii, putem concluziona: **curriculumul pentru nivelul primar, nivelul gimnazial este accesibil și corespunde particularităților de vârstă ale elevilor**. Evident, *această concluzie se bazează pe premisa că atât evaluările finale în învățământul primar, cât și examenele de absolvire a gimnaziului sunt relevante și corecte*⁴²⁷.

Printre cele mai mari curențe în învățământul primar se numără faptul că standardele naționale de învățare, ghidurile și metodologiile de evaluare sunt adesea destul de complexe și de natură academică, iar uneori se atestă insuficiență cu referire la consecvența abordării, formatul și unele definiții-cheie. Sistemul, structurat în mai multe etape, precum și varietatea abordărilor sugerate pentru evaluarea calitativă în școala primară, sunt peste capacitatea medie a profesorilor și este recomandat ca în îndrumările viitoare să fie utilizat un model simplizat⁴²⁸. În timp ce profesorii ordinari din ciclul primar urmează metodologiile naționale de evaluare, respectarea acestora rămâne superficială și procedurală. Pentru a facilita înțelegerea de către profesor și utilizarea semnificativă a standardelor de învățare și a celor mai bune practici de evaluare, curriculum-ul și îndrumările de evaluare necesită a fi simplificate și consolidate⁴²⁹.

Concepută însă din perspectivă comparativistă, starea de lucruri din învățământul primar lasă de dorit. La capitolul performanța educației, Republica Moldova se situează în urma țărilor Europei Centrale și de Est, conform indicatorilor internaționali. Potrivit Indicelui

⁴²⁶ PROGRAMUL de implementare a Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 ”EDUCAȚIA 2030” Proiect în curs de elaborare. Versiunea Grupului de lucru la data de 30 martie 2021// https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/04/Programul-Strategiei-Educatie-2030-Versiunea_01.pdf.

⁴²⁷ GREMALSCHI, Anatol. Formarea competențelor-cheie în învățământul general: Provocări și constrângeri Studiu de politici educaționale, Chișinău, 2015, http://ipp.md/old/public/files/Proiecte/Studiu_Formarea_Compententelor-Cheie.pdf.

⁴²⁸ ANALIZA evaluării în sistemul educațional.Iulie 2019.

UNICEF//<https://www.unicef.org/moldova/media/5126/file/Analiza%20evalu%C4%83rii%20%C3%AEen%20sistemul%20educa%C5%A3ional%20.pdf>.

⁴²⁹ IBIDEM

Competitivității Globale pentru anii 2017-2018⁴³⁰, Republica Moldova acumulează 4,0 puncte din 7 pentru indicatorul privind calitatea educației primare⁴³¹.

În ceea ce privește calitatea proceselor din gimnazii, un interes deosebit prezintă concluziile studiului⁴³² de evaluare a rezultatelor școlare/ competențelor de bază ale absolvenților învățământului primar și gimnazial, anul de studii 2015-2016, la Matematică, Limba română și Limba rusă:

- elevii din instituțiile de învățământ din mediul urban înregistrează, în medie, rezultate mai bune la studii decât elevii din instituțiile de învățământ din mediul rural;

- diferența este mai pronunțată la clasa a IV-a față de a IX-a;

- elevii din liceele teoretice înregistrează, în medie, rezultate mai bune la studii decât elevii din gimnazii;

- elevii din instituțiile de învățământ private înregistrează, în medie, rezultate mai bune la studii decât elevii din instituțiile de învățământ publice;

- elevii ai căror profesori au gradul didactic unu sau superior înregistrează, în medie, rezultate mai bune la studii decât elevii ai căror profesori au gradul didactic doi sau nu au grad didactic;

- elevii care provin din familii cu un nivel mai înalt de bunăstare socio-economică înregistrează, în medie, rezultate mai bune la studii decât elevii care provin din familii cu un nivel mai jos de bunăstare socio-economică;

- fetele înregistrează, în medie, rezultate mai bune la studii decât băieții. Diferența este mult mai pronunțată la clasa a IX-a față de a IV-a;

- rezultatele elevilor sunt proporționale cu nivelul de studii al părinților.

- de asemenea, rezultatele școlare sunt proporționale cu nivelul de studii pe care intenționează să-l obțină elevii;

- gradul de realizare a testelor, sesiunile 2015 și 2016, de către elevii din școlile de circumscripție este, în general, mai mic decât gradul de realizare a testelor pe întreaga populație de elevi, diferența variind între 0,5- 2,5 puncte procentuale. Excepție la Limba rusă, clasa a IV-a, unde rezultatele sunt mai bune în școlile de circumscripție, cu o diferență de 1,2 puncte procentuale

În ceea ce privește calitatea proceselor din gimnaziu din perspectivă internațională, invocăm rezultatele participării elevilor din Republica Moldova la Programul pentru Evaluare Internațională a Elevilor - PISA 2018 (Programme for International Student Assessment) organizat de către Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică. PISA a devenit principalul criteriu aplicat la nivel internațional pentru evaluarea calității, echității și eficienței sistemelor de

⁴³⁰ <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>

⁴³¹ HOTĂRÂREA de Guvern nr. 377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”/Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr.153-158, art.508.

⁴³² STUDIU de evaluare a rezultatelor școlare/ competențelor de bază ale absolvenților învățământului primar și gimnazial, anul de studii 2015-2016, la Matematică, Limba română și Limba rusă Grupul de cercetare: Anatol Topală, Ion Spinei, Viorel Grigorcea, https://ance.gov.md/sites/default/files/raport_9_4_2016.pdf.

educație, iar participarea Republicii Moldova la acest proiect marchează progresul nostru în educație. Republica Moldova s-a alăturat celor aproximativ 90 de țări și economii participante la PISA începând cu PISA 2009+⁴³³. Acest program are ca scop evaluarea sistemelor de învățământ la nivel internațional, analizând măsura în care elevii de 15 ani, care finalizează învățământul obligatoriu, au acumulat cunoștințe și deprinderi cheie, esențiale pentru a participa activ în societățile contemporane. Participarea Republicii Moldova în PISA demonstrează importanța pe care Republica Moldova o acordă rezultatelor școlare ale elevilor.

PISA se axează pe domeniile de bază: citire/lectură, matematică și științe. Această evaluare constată nu doar dacă elevii pot reproduce cunoștințe, ci și dacă ei pot aplica cunoștințele acumulate în situații noi și necunoscute, atât în contextul școlar, cât și în afara acestuia. Datele despre performanța elevilor în aceste trei domenii sunt combinate cu diverse date despre mediul social și cel educațional al elevilor, permițând o analiză a corelațiilor dintre rezultatele elevilor și factorii contextuali, precum ar fi: bunăstarea elevilor, mediul lor social-economic, atitudinea elevilor față de școală și învățare, mediul de învățare, calitatea predării, resursele școlare, timpul acordat pentru învățare, sprijinul oferit de familie și comunitate.

În perioada 28-30 Martie 2018, 5367 de elevi din 236 de instituții de învățământ, reprezentând circa 30 de mii de elevi în vârstă de 15 ani din Republica Moldova, au scris un test, timp de 2 ore, la citire/lectură, matematică și științe. Pentru a explica factorii asociați cu rezultatele testării, în special cei legați de echitate și egalitate, au fost colectate informații în baza unor chestionare completate de elevi și de directorii instituțiilor de învățământ. Rezultatele reprezintă un produs al efectelor cumulative ale familiei, comunității și instituțiilor de învățământ asupra vieții elevului. Testele au fost elaborate de către Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD) pentru a evalua în ce măsură elevii din Republica Moldova și din alte țări, la finele perioadei de școlarizare obligatorie, sunt capabili să aplice cunoștințele în situații reale de viață și sunt pregătiți pentru participare deplină în societate.

În afară de teste, pentru interpretarea rezultatelor au fost utilizate și chestionare de context, care au fost completate de elevi și de directorii instituțiilor de învățământ. Aceste teste și chestionare fac parte din evaluarea internațională a învățării pe scară largă, gestionată de OECD, numită Programul pentru Evaluare Internațională a Elevilor, sau pe scurt PISA (Programme for International Student Assessment).

⁴³³ ANALIZA evaluării în sistemul educațional. Iulie 2019.

UNICEF//<https://www.unicef.org/moldova/media/5126/file/Analiza%20evalu%C4%83rii%20%C3%AEn%20sistemul%20educa%C5%A3ional%20.pdf>.

⁴³³ IBIDEM.

⁴³³ STUDIU de evaluare a rezultatelor școlare/ competențelor de bază ale absolvenților învățământului primar și gimnazial, anul de studii 2015-2016, la Matematică, Limba română și Limba rusă Grupul de cercetare: Anatol Topală, Ion Spinei, Viorel Grigorcea, https://ance.gov.md/sites/default/files/raport_9_4_2016.pdf.

În Republica Moldova Testarea PISA s-a desfășurat în perioada 28-30 martie 2018. La fel, ca și în toate țările, eșantionul instituțiilor de învățământ a fost selectat de OECD, organizația internațională responsabilă de studiu, în baza listei complete a tuturor instituțiilor de învățământ din țară cu numărul de elevi eligibili, transmise de autoritățile naționale. În baza listei instituțiilor de învățământ selectate și a listelor tuturor elevilor în vârstă de 15 ani din aceste instituții, transmise de administrațiile lor, au fost selectați în mod aleatoriu elevii care au participat la testare. Astfel, datele evaluării sunt reprezentative pentru întreaga populație de elevi în vârstă de 15 ani din țară. Punctajul mediu pentru Republica Moldova în Testarea PISA 2018 constituie 421 de puncte la matematică (în comparație cu media OECD de 489 de puncte), 424 de puncte la citire/lectură (în comparație cu media OECD de 487 de puncte) și 428 de puncte la științe (în comparație cu media OECD de 489 de puncte)⁴³⁴.

Diferențele de punctaj mediu dintre elevii social-economic avantajați și cei dezavantajați este de peste 90 de puncte în toate cele trei domenii testate.

Aproximativ 56% din numărul de elevi din instituțiile rurale nu ating nivelul minim de competență la științe, 58% - la citire/științe și 63% - la matematică. Circa 30% din numărul de elevi din instituțiile urbane nu ating nivelul minim de competență la citire/lectură și științe, iar 39% - la matematică.

Patru observații majore pot fi deduse, analizând și comparând punctajele medii înregistrate de Republica Moldova cu cele ale țărilor de referință, media UE și media OECD.

- prima, în toate trei domenii punctajele medii ale Republicii Moldova sunt mai mici decât media OECD;

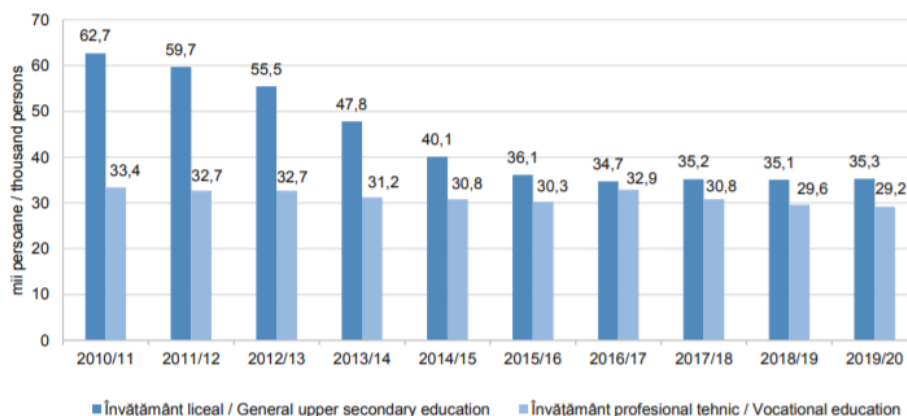
- a doua, comparând performanțele Republicii Moldova cu cele ale țărilor de referință, observăm că scorul mediu al Republicii Moldova la citire/lectură și științe nu diferă din punct de vedere statistic de scorul mediu al României și Bulgariei, iar la matematică nu se atestă diferențe de ordin statistic între scorul Republicii Moldova și cel al României și Kazahstanului.

- a treia, la lectură și științe scorurile medii în țările OECD sunt mai mari comparativ cu scorurile în toate țările prezentate în figuri.

- a patra, cea mai mică diferență în scorurile medii între țările OECD și Republica Moldova se atestă la științe (61 de puncte), iar cea mai mare - la matematică (68 de puncte)⁴³⁵.

⁴³⁴ REPUBLICA Moldova în PISA 2018, http://aee.edu.md/sites/default/files/raport_pisa2018.pdf

⁴³⁵ REPUBLICA Moldova în PISA 2018, http://aee.edu.md/sites/default/files/raport_pisa2018.pdf



Referitor la starea învățământului superior remarcăm câteva dimensiuni. Pe parcursul ultimilor zece ani numărul de studenți în instituțiile de învățământ superior s-a redus de două ori, ceea ce este alarmant și îngrijorător. Migrația către o țară cu perspective mai înalte, din punct de vedere universitar, de asemenea reprezintă un fenomen care nu poate fi trecut cu vederea, deoarece, se

constată o tendință stabilă că o bună parte de absolvenți ai liceelor pleacă la studii peste hotare precum: România, Germania, Marea Britanie etc.

Există o probabilitate mică ca numărul de studenți să crească în viitor. Evoluția ratelor anuale de înmatriculare înregistrează, de asemenea, o tendință descendentă, în pofida stabilizării relative a acestora în ultimii ani. Potrivit lui Romeo Țurcan, profesor în domeniul Inovație și Business la Universitatea din Aalborg, Danemarca, care a demonstrat că până în anul 2030 numărul studenților va scădea până la circa 15 mii⁴³⁶.

Rata de admitere pentru învățământul superior este de aproximativ 24% din populația ce cuprinde tinerii cu vârsta de 19-22 de ani, reprezentând respectiv 26,4% din promovarea în învățământul secundar. În schimb, acest indicator este de 69% în Statele Unite, 51% în Spania și 50% în Franța⁴³⁷.

În final, formulăm Viziunea de ansamblu asupra evoluției sistemului de învățământ din Republica Moldova prin prisma analizei gradului de realizare a indicilor principali prevăzuți în Strategia „Educația 2020”, ceea ce ne va permite să ne formăm o viziune de ansamblu asupra situației în domeniu.

⁴³⁶ SLOBODANIUC, Alina. Învățământul universitar din Republica Moldova între lacune și provocări, https://www.researchgate.net/publication/350492454_INVATAMINTUL_UNIVERSITAR_DIN_REPUBLICA_MOLDOVA_INTRE_LACUNE_SI_PROVOCARI, accesat în data de 28.12.2022.

⁴³⁷ SLOBODANIUC, Alina. Învățământul universitar din Republica Moldova între lacune și provocări, https://www.researchgate.net/publication/350492454_INVATAMINTUL_UNIVERSITAR_DIN_REPUBLICA_MOLDOVA_INTRE_LACUNE_SI_PROVOCARI, accesat în data de 28.12.2022.

Tabel: Dinamica realizării unor obiective prevăzute de Strategia de Dezvoltare a Educației pentru anii 2014-2020 „Educația 2020”⁴³⁸

<i>Obiectivul specific nr. 1.1: Extinderea accesului la educația timpurie de calitate, astfel încât să fie asigurată sporirea ratei de includere în educația preșcolară a copiilor de 3-6 ani de la 82%, în 2012, până la 95%, în 2020</i>						
anul de studii	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Rata de cuprindere în învățământ a copiilor de 3-6 ani	85,6	86,0	86,8	88,5	88,6	89,7
<i>Obiectivul specific nr. 1.2: Asigurarea accesului la învățământul general obligatoriu, astfel încât, până în anul 2020, rata de înrolare a persoanelor de până la 19 ani să fie de 100%.</i>						
anul de studii	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Rata de cuprindere în învățământ a elevilor de 7-10 ani	92,2	91,6	91,5	90,9	91,0	89,7
Rata de cuprindere în învățământ a elevilor /studenților de 11-15 ani	85,7	85,4	85,5	85,1	85,0	84,5
Rata de cuprindere în învățământ a elevilor/studenților de 16-18 ani	59,3	57,6	53,1	60,0	59,5	60,0
<i>Obiectivul specific nr. 1.3: Sporirea atractivității și facilitarea accesului la învățământul profesional tehnic, astfel încât ponderea elevilor care se orientează către aceste filiere de învățământ să crească cu 10% până în 2020</i>						
anul de studii	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
numărul elevilor/studenților înrolați în învățământul profesional tehnic	47499	47318	46526	48791	46586	44348

După cum reiese din datele statistice prezentate supra, niciunul dintre obiectivele propuse pentru analiză nu va atinge în anul 2020 nivelul așteptat. Mai mult ca atât, dinamica unor indicatori prezintă o descreștere.

Nici la capitolul învățământ superior nu stăm prea bine. Astfel, , potrivit Indicelui competitivității globale pentru anii 2017-2018⁴³⁹, la pilonul „Învățământ superior și instruire”, cel care indică competitivitatea regională a forței de muncă reieșind din pregătirea acesteia, aceasta fiind decisivă pentru avansarea economiei pe lanțul valoric dincolo de simpla producere, Republica Moldova acumulează 4,1 puncte din 7, fiind la nivelul Ucrainei (4,1), puțin mai slabă decât poziția României (4,4) și mult în urma țărilor baltice (Estonia – 5,5, Letonia – 5,0, Lituania – 5,2), țărilor Europei Centrale (de exemplu, Cehia – 5,3, Polonia – 5,0, Slovenia – 5,4) și chiar a Rusiei (5,1)⁴⁴⁰, iar , la pilonul „Eficiența pieței muncii”, Republica Moldova acumulează doar 1,9 puncte din 7 pentru indicatorul referitor la capacitatea de retenție a persoanelor talentate în țară și un scor de 1,8 din 7 pentru indicatorul privind capacitatea de a atrage persoane talentate în țară. Dar cel mai mic punctaj din regiune este acumulat de Republica Moldova pentru pilonul „Inovație”, 2,6 puncte din 7, care include capacitatea de inovație și calitatea cercetărilor științifice, ceea ce este considerat motorul principal al dezvoltării economice.

⁴³⁸ Educația în Republica Moldova, publicație statistică 2018/2019, Biroul Național de Statistică, 117 p. În: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Educatia/Educatie_2019.Pdf.

⁴³⁹ <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>

⁴⁴⁰ HOTĂRÂREA de Guvern nr. 377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aptobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”//Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr. 153-158, art. 508.

În comparație cu țările Europei Centrale, progresul Republicii Moldova pe parcursul ultimilor ani pentru acești indicatori este modest, înregistrând oscilații minore în jurul valorii medii. Totodată, gradul de pregătire a personalului și calitatea managementului școlilor, cu mici excepții, a devansat în mod constant.

În același timp, în conformitate cu Indicele prosperității pentru anul 2017, Republica Moldova, la capitolul „Educație”, se plasează pe locul 50 din 149 de state⁴⁴¹, cu o ușoară scădere începând cu anul 2010, când era pe locul 46. Conform acestui indicator, Republica Moldova se clasează de asemenea la același nivel cu țările vecine, România și Ucraina, ceea ce poate fi considerată o oportunitate pe termen lung, însă este devansată considerabil de țările Europei Centrale.

La capitolul performanța educației, conform indicatorilor internaționali, Republica Moldova se situează în urma țărilor Europei Centrale și de Est. Prin urmare, din cauza eforturilor insuficiente de îmbunătățire a sistemului educațional, țara noastră poate fi cu dificultate considerată competitivă la capitolul dezvoltarea sistemului educațional. Astfel, potrivit Indicelui competitivității globale pentru anul 2019, la pilonul „Calificare”, care indică rezultatele și calitatea sistemului educațional, Republica Moldova se situează pe locul 109 din 141 la indicatorul privind calificarea forței de muncă existente.

În mod particular, s-a îmbunătățit ușor la indicatorul privind calitatea învățământului profesional, Republica Moldova acumulează 3,5 din 7 puncte și ocupă locul 114, comparativ cu 3,4 puncte și locul 117 în 2018, la indicatorul privind setul de abilități ale absolvenților învățământului secundar și terțiar necesare pe piața muncii – 3,6 din 7 puncte și ocupă locul 106, comparativ cu 3,5 puncte și locul 115 în 2018, iar la indicatorul privind ușurința în a găsi angajați calificați – 3,2 din 7 puncte (locul 136).

În același timp, în ceea ce privește calificarea forței de muncă viitoare, Republica Moldova ocupă o poziție mai bună (69 din 141), câștigând 5 poziții față de anul 2018.

Totodată, la capitolul „Gândirea critică în procesul educațional”, un atribut important al calificării forței de muncă viitoare, Republica Moldova acumulează 3,3 din 7 puncte, la același nivel ca și în 2017.

La pilonul „Eficiența pieței muncii”, conform metodologiei din 2017- 2018, care nu se regăsește în 2019, Republica Moldova acumulează doar 1,9 puncte din 7 pentru indicatorul referitor la capacitatea de retenție a persoanelor talentate în țară și 1,8 puncte din 7 pentru indicatorul privind capacitatea de a atrage persoane talentate în țară. Cel mai mic punctaj din regiune este acumulat de Republica Moldova la pilonul „Inovație”, 2,6 puncte din 7, care include capacitatea de inovație și calitatea cercetărilor științifice, ceea ce este considerat motorul principal al dezvoltării economice. În

⁴⁴¹ <http://www.prosperity.com/rankings?pinned=MDA&filter=>. Indicele prosperității este calculat la nivel global de către Institutul Legatum și este un cadru de apreciere a măsurii în care țările promovează prosperitatea și bunăstarea oamenilor în funcție de nouă piloni ai prosperității, conform cărora Republica Moldova ocupa în 2017 locul 98 din 149 de țări. Cea mai bună poziție, locul 50 din 149 de țări, Republica Moldova o ocupă la capitolul „Educație”, care reflectă accesul la educație, calitatea educației și capitalul uman.

comparație cu țările Europei Centrale, progresul Republicii Moldova pe parcursul ultimilor ani pentru acești indicatori este modest, înregistrând oscilații minore în jurul valorii medii. Totodată, gradul de pregătire a personalului și calitatea managementului școlilor, cu mici excepții, au devansat în mod constant. În același timp, în conformitate cu indicele prosperității pentru anul 2019, Republica Moldova, la pilonul „Educație”, se plasează pe locul 60 din 167 de state, cu o scădere însemnată începând cu anul 2009, când era pe locul 51. Conform acestui indice, Republica Moldova se clasează la același nivel cu România (locul 61), care însă este poziționată mult mai bine la ceilalți piloni ai prosperității.

Și alte studii demonstrează ineficiența sistemului educației profesionale din țară. Astfel, într-o cercetare ILO din anul 2019⁴⁴², fiind întrebați despre disponibilitatea forței calificate de muncă și despre calitatea sistemului educațional din țară, 56,8% dintre respondenți au susținut că există un deficit semnificativ de competențe, iar sondajul „Cost of Doing Business” reflectă că până și în anul pandemic 2020 în medie una din cinci firme a menționat faptul că personalul disponibil este sub nivelul necesităților reale⁴⁴³.

Racordarea educației profesionale la cerințele pieței muncii

Problema raportului dintre oferta educaponală a instituțiilor profesionale de învățământ și piața muncii din Republica Moldova este una specifică: pe de o parte, avem tinerii cu un nivel înalt de profesionalizare - din 3 absolvenți ai instituțiilor de învățământ post liceal 2 dețin studii superioare, pe de altă parte, avem rata înaltă a șomajului în rândul tinerilor, care este de două ori mai mare decât în totalul populației economice active – toate acestea pe fundalul unui număr destul de mare a posturilor de muncă vacante⁴⁴⁴.

În aceste condiții, creșterea gradului de inserție socioprofesională pe piața muncii a tinerilor, absolvenți ai instituțiilor de învățământ profesional și superior, trebuie să devină un deziderat comun al trinomului universitate-absolvent-angajator pentru a valoriza potențialul profesional al tinerilor și totodată pentru a facilita integrarea acestora în câmpul muncii

Problematika în cauză a făcut în ultimul timp subiectul multor cercetări, cele mai recente vizând dimensiuni ca: *Tinerii pe piața muncii din Republica Moldova: competențe și aspirații*,⁴⁴⁵ în care autorii, analizând indicatorii ocupaționali ai tinerilor, au identificat că pregătirea profesională a tinerilor în raport cu exigențele pieței muncii este relativ înaltă – aproape o treime (29,1%) dintre tinerii activi în câmpul muncii posedă un nivel de studii mai înalt decât cel solicitat de postul de muncă și numai 2,1% dețin un nivel de instruire inferior celui solicitat.

⁴⁴² http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

⁴⁴³ https://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2021/Publications/RAPORT_DE_STARE_A_TARII_2021_RO.pdf, accesat în data de 15.08.2022.

⁴⁴⁴ CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf

⁴⁴⁵ BUCIUCEANU-Vrabie1, M., GAGAUZ, O. Tinerii pe piața muncii din Republica Moldova: competențe și aspirații. Chișinău: INCE, 2017, p.6.

*Incluziunea tinerilor aflați în afara sistemului de educație, formare și ocupație profesională*⁴⁴⁶ este un alt studiu, care, abordând problema tinerii NEET, a constatat că în această categorie există și tineri „înalt calificați”, cu studii superioare, care ajung în această situație datorită unor factori precum: inadecvarea sau insuficiența competențelor deținute; absolvirea unor specialități pentru care există un surplus de specialiști pe piața muncii; dorința tinerilor de a profesa pe specialitatea absolvită.

*Tranziția tinerelor și tinerilor spre piața muncii în Republica Moldova*⁴⁴⁷ este un studiu în care s-a analizat detaliat specificul tranziției tinerilor moldoveni spre piața forței de muncă și care a relevat că predilecția tinerilor spre anumite domenii se datorează unei lipse de informare despre piața muncii cu sectoarele care au cele mai mari cerințe de locuri de muncă, însă autorii sunt pesimiști referitor la faptul că, dacă tinerii vor avea acces la informații corecte despre posibilitățile de angajare în câmpul muncii, își vor schimba domeniul preferat de studii, pentru că domeniile alese sunt mai degrabă determinate de interesele tinerilor și viziunea lor optimistă și mai puțin de considerațiile practice legate de perspectivele de angajare.

În lucrarea *Tranziția de la școală la muncă: viziunea absolvenților învățământului superior*⁴⁴⁸ autorii, cercetând impedimentele tinerilor absolvenți de învățământ superior din Republica Moldova în procesul de integrare pe piața forței de muncă, au identificat că dificultatea majoră în acest sens o constituie pregătirea profesională inadecvată a studenților pentru cerințele pieței muncii și, prin urmare, unul dintre principalii factori care influențează formarea forței de muncă potențiale este reprezentat de calitatea studiilor universitare.

În studiul *Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii*⁴⁴⁹ autoarea tratează dimensiunea capitalul profesional al tinerilor și valorificarea acestuia în contextul inserției pe piața forței de muncă din Republica Moldova.

În cercetarea teoretico-empirică *Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii*⁴⁵⁰, autoarea elucidează problema inserției socioprofesionale a tinerilor din perspectiva eforturilor care trebuie depuse atât de către instituțiile de învățământ și tineri, cât și de către reprezentanții pieței muncii.

Este de reținut faptul că introducerea Procesului Bologna în sistemul de învățământ din Republica Moldova (prin modificarea Legii învățământului nr. 547 din 21.07.1995) a afectat negativ

⁴⁴⁶ CRÎȘMARU, M., GAGAUZ, O., BUCIUCEANU-VRABIE, M. Incluziunea tinerilor aflați în afara sistemului de educație, formare și ocupație profesională (Tinerii NEET). Chișinău: INCE, 2017.

⁴⁴⁷ GANȚA, V., SHAMCHIYEVA, L. Tranziția tinerelor și tinerilor spre piața muncii în Republica Moldova. ILO, 2016.

⁴⁴⁸ ROJCO, A., GARBUS, V. Tranziția de la școală la muncă: viziunea absolvenților învățământului superior. În: Creșterea economică în condițiile globalizării: Metode de dezvoltare durabilă. Volumul II. Ediția a XII-a. Chișinău: INCE, 2017.

⁴⁴⁹ CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf.

⁴⁵⁰ CHISTRUGA, SÎNCHEVICI, INGA. Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_filosofie_sociologie_si_stiinte_politice_nr_2_2018.pdf

procesul de pregătire profesională a studenților⁴⁵¹. Micșorarea numărului de ore a avut consecințe asupra calității studiilor, fapt pentru care au fost revizuite și reconceptualizate programele de formare profesională pe cicluri prin stabilirea finalităților și competențelor pe care ar trebui să le dețină studenții după finalizarea studiilor.

Prin urmare, consecința directă a schimbărilor determinate de introducerea Procesului Bologna a fost generalizarea în detrimentul profunzimii studiilor. Dacă în timpul procesului de studiu tinerii, fiind antrenați în acumularea cât mai multor cunoștințe despre domeniul studiat, nu conștientizează nivelul formării și deținerii competențelor profesionale, atunci în timpul integrării socioprofesionale ei evaluează calitatea capitalului profesional achiziționat în instituțiile de învățământ pe măsura în care îl pot utiliza în procesul realizării sarcinilor solicitate de postul sau funcția ocupată⁴⁵². Din această perspectivă, realitatea nu este una optimistă, pentru că tinerii aflați în perioada inițială a integrării profesionale reclamă mai multe curențe legate de nivelul și calitatea potențialului profesional achiziționat în instituțiile de învățământ și de valorizarea acestuia de către angajator.

Este de reținut că discrepanța dintre oferta educațională și piața muncii nu este o problemă specifică Republicii Moldova. Asemenea situații se întâlnesc și pe piața muncii din alte state. Spre exemplu, la începutul anilor 80 ai secolului trecut, multe ramuri ale economiei Regatului Unit s-au confruntat cu un deficit de ingineri calificați. În SUA, în a doua jumătate a anilor 90, cerința față de specialiștii cu calificare înaltă depășe cererea. La mijlocul anului 2000, 44% din angajatorii din Marea Britanie susineau că își pot pierde business-ul din cauza lipsei cadrelor calificate necesare⁴⁵³.

Specialiștii din Occident explică disproporția dintre formarea profesională și piața muncii în felul următor:

- creșterea exigențelor angajatorilor în funcție de evoluțiile tehnologice ale procesului de muncă;
- scăderea calității pregătirii viitorilor specialiști în instituțiile educaționale;
- iar în unele cazuri, prin lipsa interesului angajatorilor în creșterea nivelului de pregătire profesională al muncitorilor cu calificare joasă în legătură cu costurile mari necesare realizării acestui scop⁴⁵⁴.

⁴⁵¹ CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf.

⁴⁵² IBIDEM.

⁴⁵³ УСТИНОВА К,А, Сфера образования и рынок труда: проблемы рассогласования//Социологические исследования 2014, №6, с. 97. <http://socis.isras.ru/article/5697>.

⁴⁵⁴ HECKMAN, J.J., JACOBS, B. Policies to Create and Destroy Human capital in Europe/IZA discussion paper #4680. Bonn: IZA, 2009, APUD: УСТИНОВА К,А, Сфера образования и рынок труда: проблемы рассогласования//Социологические исследования 2014, №6, с. 97. <http://socis.isras.ru/article/5697>

Printre cei mai importanți factori ce împiedică integrarea socioprofesională a absolvenților instituțiilor de învățământ în câmpul muncii în Federația Rusă se numără specializarea timpurie a instituțiilor de formare profesională (caracterul „îngust” al planurilor de învățământ, fapt ce conduce la formarea unor competențe și deprinderi limitate; decentralizarea excesivă ce conduce la multiplicarea structurilor care se ocupă de formarea profesională), fapt ce are drept efect lipsa flexibilității și a inadaptării acestor structuri la cerințele pieței muncii⁴⁵⁵.

Principalele manifestări ale neconcordanței dintre oferta educațională și piața muncii sunt:

- deficitul de cadre de calificare înaltă;
- necoresponderea calificării cerințelor locului de muncă, angajarea în alt domeniu decât cel în care a avut loc formarea profesională;
- scăderea calității (calitatea joasă) formării profesionale în instituțiile de învățământ;
- impedimente în procesul de îmbunătățire a nivelului de formare profesională;
- lipsa de interes al unei segment al populației în perfecționarea profesională și în investirea mijloacelor corespunzătoare în acest scop⁴⁵⁶.

Integrarea socioprofesională reprezintă procesul de asimilare a unei persoane în mediul profesional, de adaptare a acesteia la cerințele de muncă și comportament ale colectivului în cadrul căruia lucrează. Integrarea mai înseamnă atingerea performanțelor profesionale (tehnice) așteptate și „normalizarea” relațiilor sociale cu restul angajaților, adică relații asemănătoare cu cele ale angajaților cu vechime. Necesitatea perioadei de integrare are la bază faptul că orice individ care își schimbă locul de muncă este supus unei presiuni psihologice, astfel, fiind nevoit să-și demonstreze calitățile în noul colectiv.

Obiectivele integrării socioprofesionale sunt:

- asimilarea noului angajat în mediul profesional;
- acomodarea noului angajat la tradițiile echipei de lucru;
- adaptarea la noile sarcini de muncă și comportament ale colectivului în cadrul căreia lucrează;
- cunoașterea specificului și a exigențelor procesului de lucru;
- acumularea succesivă a deprinderilor practice până când randamentul activității noului angajat este conform cerințelor⁴⁵⁷.

Să analizăm în continuare care este starea de lucruri la acest capitol în Republica Moldova.

(Însărcinare didactică: evaluați, dacă manifestările descrise supra ale disproporției dintre sistemul de educate și piața muncii se întâlnesc și în țara noastră).

⁴⁵⁵ УСТИНОВА К,А, Сфера образования и рынок труда: проблемы рассогласования//Социологические исследования 2014, №6, с. 97. <http://socis.isras.ru/article/5697>

⁴⁵⁶ УСТИНОВА К,А, Сфера образования и рынок труда: проблемы рассогласования//Социологические исследования 2014, №6, с. 97. <http://socis.isras.ru/article/5697>

⁴⁵⁷ INTEGRAREA socioprofesională a noilor angajați în autoritățile publice. Material instructiv-metodologic. Chișinău, 2009, p.3,4.

Integrarea socioprofesională a tinerilor în câmpul muncii este asigurată de capacitatea lor de adaptare, aceasta reprezentând dorința și abilitatea de a schimba factori personali (cunoștințe, competente, abilități, dispoziții și comportamente) pentru a face față cerințelor situației, fie prin anticipare proactivă, fie prin flexibilitate reactivă. Persoanele adaptabile sunt dispuse să schimbe factorii personali - cunoștințele, competențele, abilitățile, dispozițiile, comportamentele. **Patru componente sunt incluse ca resurse ale capacității de adaptare:**

- a) preocuparea pentru viitor ca angajat;**
- b) controlul asupra viitorului vocational;**
- c) curiozitatea de a explora scenarii de viață viitoare și**
- d) încrederea de a urma propriile obiective⁴⁵⁸.**

Specific comportamentului adaptiv al tinerilor este utilizarea capitalului familial (ajutorul părinților sau asistența rudelor influente). Dar acest mecanism de adaptare socială de succes nu este disponibil tuturor tinerilor.

Este important să elucidăm dimensiunea empirică a procesului. În acest sens vom opera cu rezultatele unui studiu, în cadrul căruia au fost chestionați 620 de tineri care activează în cadrul întreprinderilor autohtone nu mai mult de 3 ani și intervievați 26 de experți – angajatori. Perioada de interviu a fost octombrie 2017⁴⁵⁹.

Referitor la unele reperi teoretice ale studiului remarcăm că cercetările în domeniu relevă că presiunea, dezintegrarea socială și stagnarea economică reprezintă factori care contribuie ca procesul de trecere a populației de la instruire la încadrarea în câmpul muncii să fie problematic⁴⁶⁰. Mai mult decât atât, pentru cei mai vulnerabili tineri, tranziția eșuată de la școală la locul de muncă poate duce chiar și la excludere socială.

Extinderea procesului de tranziție poate produce efecte asupra altor aspecte de viață ale tinerilor, precum asigurarea unui trai independent de părinți sau formarea familiei. În acest context, facilitarea acestei tranziții este o sarcină majoră atât pentru sistemul educațional, cât și pentru angajatori.

Din perspectiva tinerilor, cea mai serioasă problemă în integrarea profesională este fluxul mare de informații (44,9%) pe care trebuie să-l asimileze pentru a îndeplini cu succes sarcinile de serviciu. Acest lucru este confirmat și de angajatori, care susțin că acordă un volum mai mare de timp și că suportă cheltuieli în instruirea suplimentară a tinerilor odată cu angajarea acestora. „Investim

⁴⁵⁸ SEARLE, R. ș.a. Ce cunoaștem despre ratele de angajare ale tinerilor: Sinteză de cercetare și de bune practici.

www.siop.org/WhitePapers/YouthEmploymentFullRomanianTRANSLATION.pdf.

⁴⁵⁹ CHISTRUGA_ - SÎNCHEVICI, INGA. Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_filosofie_sociologie_si_stiinte_politice_nr_2_2018.pdf.

⁴⁶⁰ Atchoarena D. The transition of youth from school to work: issues and policies. UNESCO: International Institute for Educational Planning. 2000; APUD: CHISTRUGA_ SÎNCHEVICI, INGA. Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_filosofie_sociologie_si_stiinte_politice_nr_2_2018.pdf.

timp și resurse în pregătirea noilor angajați, fiindcă constatăm discrepanțe în ceea ce privește cerințele noastre”. „Se investește zilnic în instruire, ceea ce ia timp și resurse”. Cunoștințele obținute nu vor fi utile persoanei doar în activitatea actuală, dar, probabil, și în cea ulterioară. Aceasta înseamnă că pentru angajator asemenea investiții sunt foarte riscante, pentru că un angajat, după ce a terminat formarea, își poate oferi serviciile într-o altă organizație, dacă i se promite termeni mai favorabili.

O altă problemă menționată de tineri este necoresponderea teoriei însușite cu practica (16,1%), ceea ce înseamnă că elevii și studenții nu au fost învățați să aplice în practică teoria învățată. Același lucru a fost subliniat și de angajatori, care susțin că nu se bazează doar pe cunoștințele acumulate de tineri în instituția de învățământ. „Deseori nu corespunde viziunea celor din instituțiile de învățământ cu realitatea din compania noastră - echipamente, tehnologii”. „Pentru noi, problema e că practica care o fac la universitate nu este calitativă, dacă ar avea un centru unde ar fi instalate tehnologii noi, ar fi minunat. Dacă învață ceva teorie, îndată să meargă să vadă și în practică cum funcționează”⁴⁶¹.

Putem conchide că **programele de studii rămân a fi foarte teoretizate și necesită eforturi semnificative pentru a schimba această situație. Ponderea orelor practice nu este suficientă pentru a obține abilitățile profesionale necesare**⁴⁶².

În acest context, nu este deloc întâmplător, că **în mare parte, angajatorii s-au declarat nemulțumiți de nivelul de pregătire profesională al tinerilor angajați. Transformarea învățământul universitar în scurt timp dintr-un învățământ de elită într-un învățământ superior de masă a contribuit la creșterea numărului de absolvenți care nu au format competențe solicitate pe piața muncii. Astfel, mai multe instituții de învățământ înmatriculează la studii pe orice tânăr care achită taxa, dar nu are intenții serioase de a însuși materialul predat.** În acest context, este necesar să subliniem că procesul educațional presupune pentru tineri mai multe costuri: educația necesită timp, presupune resurse financiare, fiind vorba atât de costuri directe (taxa de instruire, cărți etc.), cât și indirecte (în timpul formării profesionale cel mai adesea tinerii nu muncesc sau muncesc un timp redus); beneficiile obținute din educație nu pot fi obținute imediat; educația mai presupune și costuri morale (studierea poate fi dificilă sau neinteresantă, trebuie să te dezici de timpul liber)⁴⁶³.

Un alt factor ce contribuie într-o oarecare măsură la nevalorificarea potențialului profesional acumulat în instituțiile de învățământ de către tineri este angajarea acestora în câmpul muncii pe alte funcții și specialități decât cele din formarea lor profesională. Studiul la care ne-am referit

⁴⁶¹ CHISTRUGA - ÎNCHEVICI, INGA. Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_filosofie_sociologie_si_stiinte_politice_nr_2_2018.pdf

⁴⁶² DISCREPANȚA dintre educație și solicitările pieței forței de muncă, elaborat de către AXA Management Consulting, <https://www.faclia.md/attachments/article/53/cercetare%202-discrepanta.pdf>

⁴⁶³ ГНЕВАШЕВА В.А. Молодежь России: особенности профессионального становления. Москва, 2012. КОРШУНОВ А. Адаптационные стратегии российской молодежи на рынке труда. www.teoria-practica.ru/rus/fi les/arhiv_zhurnala/.../korshunov.pdf.

anterior a arătat că dintre tinerii care s-au format profesional ca și contabili doar 62,8% profesează pe această funcție, cei care s-au specializat în domeniul managementului și administrarea afacerilor – 33,3% lucrează în domeniu, din domeniul marketingului și logisticii doar 16,6% dintre tineri profesează conform specialității, din domeniul dreptului – 10% sunt angajați ca juriști, 26,9% din tinerii cu studii pedagogice își urmează vocația, restul tinerilor în cel mai bun caz sunt angajați în sectoare sau ramuri aferente formării lor profesionale.

Faptul că tinerii nu profesează conform specialității însușite implică trei riscuri:

- în primul rând, este vorba de o „trenare” a capitalului profesional deținut datorită nevalorificării lui prin punerea în aplicare a cunoștințelor și competențelor acumulate;
- în al doilea rând – este discutabilă calitatea prestației tinerilor la un post de muncă diferit pregătirii profesionale, pentru care dispune de competențele necesare la un nivel sumar;
- în al treilea rând – există probabilitatea fluctuației de personal.

Diminuarea acestor factori, care afectează potențialul profesional al tinerilor dobândit în procesul de studiu, s-ar putea realiza prin încetățenirea practicii de învățare pe parcursul vieții, care presupune atât calificări, cât și reprofesionalizări ale persoanelor în funcție de tipurile de competențe necesare pentru exercitarea sarcinilor postului pe care sunt angajați⁴⁶⁴.

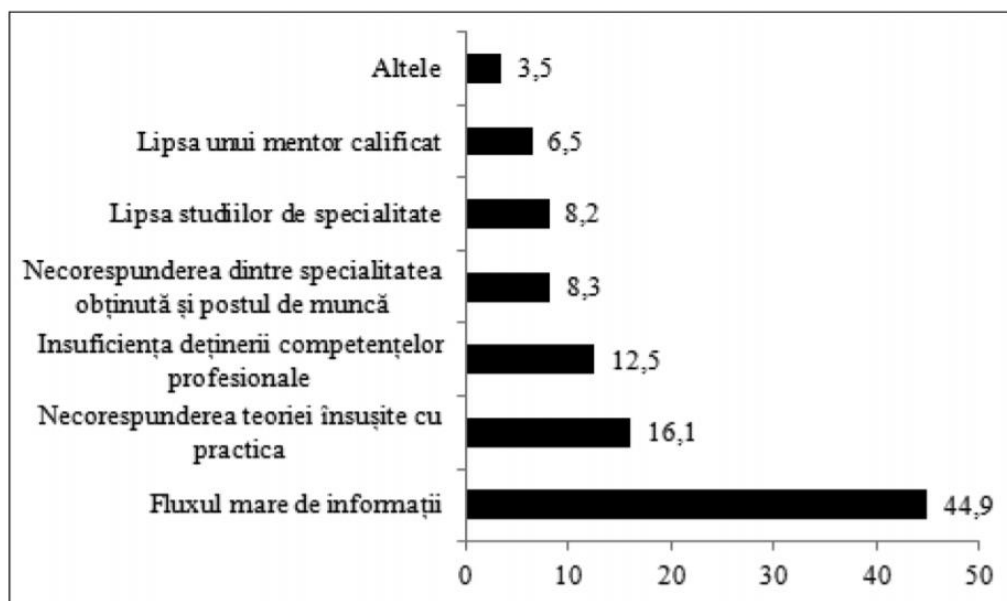
Totuși, principalul impediment în modernizare formării profesionale a tinerilor o constituie finanțarea insuficientă a învățământului. Aceasta generează un cerc vicios, învățământul este subfinanțat, deoarece economia înregistrează un nivel scăzut de dezvoltare. Și invers, criza social-economică se aprofundează, deoarece sistemul educațional nu are puterea necesară să promoveze modernizarea societății. Nivelul scăzut de finanțare a avut consecințe negative asupra dezvoltării sistemului educațional, cum ar fi plecarea cadrelor didactice tinere și a celor calificate; lipsa motivării cadrelor didactice; învechirea bazei tehnico-didactice și insuficiența materialelor didactice noi; înrăutățirea condițiilor de studii⁴⁶⁵.

DIFICULTĂȚILE CU CARE SE CONFRUNTĂ TINERII ÎNTEGRAREA SOCIOPROFESIONALĂ⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf

⁴⁶⁵ SECRIERU, D. Integrarea sistemului educațional din Republica Moldova în spațiul European, p.35.

⁴⁶⁶ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga. Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf



Vom sublinia că lipsa de laboratoare de instruire practică, cu echipamente vechi sau uzate, nu permit dobândirea calificărilor și competențelor cerute pe piața muncii. Atelierele de producere nu sunt dotate cu echipamentul și tehnica necesară. Astfel, baza tehnico-materială a laboratoarelor instituțiilor de învățământ nu corespunde deseori proceselor tehnologice reale din unitățile economice. Personalul care predă în ateliere, în mare parte, nu a lucrat niciodată în condiții reale de producere.

De asemenea, numărul de ore alocate conform curriculumului pentru lucrul în ateliere și lucrul în producere din durata studiilor este redus. Cele relatate mai sus argumentează ideea că instituțiile de învățământ trebuie să ofere o pregătire profesională inițială și pe parcursul întregii vieți (life long learning) de calitate în concordanță cu cerințele actuale și viitoare ale pieței muncii⁴⁶⁷.

În concepția tinerilor, insuficienta deținere a competențelor profesionale s-a poziționat pe poziția a treia. Angajatorii, de asemenea, susțin că există carențe severe la acest capitol. În acest sens, au subliniat că principalele competențe profesionale pe care trebuie să le dețină un tânăr ca să se integreze cu succes în companie sunt: comunicare interpersonală, analiză, cunoașterea aspectelor teoretice de specialitate de bază, perfecționare continuă, gândire logică, cunoașterea lucrului la calculator, posedarea limbilor străine, cunoașterea programelor computerizate de lucru, cunoașterea utilajului și îndeplinirea sarcinilor rapid și calitativ, capacitatea de a respecta termenii de îndeplinire a unei sarcini (dead-lineuri)⁴⁶⁸.

Managerii departamentelor resurselor umane intervievați au pus accent pe abilitățile personale, motivând prin faptul că cele profesionale pot să le dezvolte în procesul de muncă. „Nu este

⁴⁶⁷ BUCIUCEANU-VRABIE, M., GAGAUZ, O. Tinerii pe piața muncii din Republica Moldova: competențe și aspirații. Chișinău, 2017, p.32.

⁴⁶⁸ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf.

nevoie să posede, noi îl învățăm pe parcurs”. Cele mai importante calități personale pe care trebuie să le posede un tânăr specialist sunt: dorința de a învăța, receptivitate, activism, dorința de a munci, punctualitate, loia litate, responsabilitate, amabilitate, rezistență la stres, lucrul în echipă, hărnicie, negociere, corectitudine, seriozitate, sociabilitate, dedicație, onestitate, orientare spre rezultat, flexibilitate, ambiție, perseverență, viziuni personale clare de perspectivă, pozitivism, disciplină, aspect exterior plăcut, inițiativă, politețe, respect, inteligență, spirit de observație, motivare, ordonare și să nu creeze conflicte. Unii intervievați au menționat că nu solicită nici un anumit fel de competențe din cauza deficitului de personal. „La început îi angajăm pe toți pentru un termen de 3 zile, nu avem o listă de cerințe, fiindcă suntem mereu în criză de angajați”.

Rezultatele experimentului *Competențele personale pentru o carieră de succes*: autoevaluările tinerilor și solicitările angajatorilor desfășurat în cadrul Observatorului de Competențe axat pe tineri de către Centrul de Cercetări Demografice din cadrul INCE denotă că tinerii își supraevaluează nivelul de deținere a competențelor personale și că există discordanțe între opiniile tinerilor și cele ale angajatorilor (Tabelul de mai la vale). Conform autoaprecierilor, competențele personale care le sunt dezvoltate cel mai mult sunt: personalitate prietenoasă, punctualitate, organizare, adaptare/flexibilitate, lucrul în echipă și automotivare. Competențele personale care cel mai puțin le dețin sunt: negocierea, coordonarea echipelor și soluționarea problemelor complexe⁴⁶⁹.

TABELUL. OPINIILE TINERILOR ȘI ALE ANGAJATORILOR CU PRIVIRE LA NIVELUL DE POSEDARER A COMPETENȚELOR DE CĂTRE TINERI⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf.

⁴⁷⁰ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf

Competența personală	Ce spun angajatorii	Ce spun tinerii
Personalitate prietenoasă	5,01	5,46
Adaptabilitate/flexibilitate	4,78	5,12
Proactivitate	4,52	4,98
Punctualitate	4,79	5,36
Organizare	4,77	5,15
Automotivare	4,61	5,0
Inteligență emoțională	4,60	4,91
Coordonarea echipelor	4,17	4,71
Lucrul în echipă	4,89	5,07
Negociere	4,33	4,60
Comunicare interpersonală	4,87	4,93
Creativitate	4,56	4,97
Gândire analitică	4,76	4,89
Soluționarea problemelor complexe	4,60	4,73

Lipsa cererii pe piața muncii contribuie ca mai mulți tineri absolvenți să accepte locuri de muncă care sunt departe de educația lor profesională. În acest context, 8,3% din tinerii chestionați au menționat problema necorespunderii dintre specialitatea căpătată și postul de muncă. Astfel, se impune diversificarea ofertei pe piața muncii, deoarece oferta locurilor de muncă pentru tineri, în special pentru cei fără o pregătire adecvată, este limitată în comerț, construcții, croitorie, alimentație publică etc. Necorespunerea specialiștilor care absolvc facultățile cu cererea de pe piață duce la descurajarea studenților în a depune efort pe durata anilor de studii. Unii tineri, atunci când nu își pot găsi un loc de muncă, aleg să-și continue studiile, obținând un nivel din ce în ce mai înalt de calificare. Acest lucru accentuează supracalificarea acestora în raport cu postul pe care îl vor ocupa în cele din urmă. Astfel, acolo unde există un număr mare de absolvenți de studii superioare are loc o inflație a cerințelor de pregătire, transformând posturile care în trecut nu necesitau studii superioare în posturi pentru care obținerea acestora a devenit un standard.

Studiile naționale demonstreză că nu toți tinerii cu studii își găsesc locuri de muncă conforme cu nivelul lor de pregătire; 29,1 la sută dintre tineri au o calificare superioară față de locul de muncă pe care îl au⁴⁷¹.

Studiul pieței muncii din 2020, confirm amplificarea procesului de supra-calificare a populației ocupate⁴⁷². Supra-calificarea se poate defini ca necorespunderea dintre nivelul de instruire și calificările necesare pentru executarea unei funcții, în cazul acesta nivelul de instruire este mai înalt decât cerințele unui loc de muncă. De exemplu, supra-calificarea poate fi definită drept persoanele cu studii superioare și medii de specialitate, care sunt ocupate în grupurile majore

⁴⁷¹ GANȚA, V., SHAMCIYEVA, L. Tranziția tinerelor și tinerilor spre piața muncii în Republica Moldova. Biroul Internațional al Muncii, Geneva, 2016, p. 3,4

⁴⁷² STUDIUL pieței muncii din Republica Moldova. Chișinău, 2020, p. 20.

de ocupații 4 – 9, deci acele ocupații ce nu necesită competențe înalte. Rata de supra-calificare în Republica Moldova s-a majorat în perioada 2007 – 2018 de la 11,6% la 12,4% din total populația ocupată . Cel mai rapid a crescut însă rata de supra-calificare în rândul populației cu studii superioare, de la 4,1% la aproximativ 8% în aceeași perioadă, dar această creștere s-a temperat în ultimii ani.

Stabilizarea ratelor de supra-calificare în rândul populației ocupate cu studii superioare se datorează preponderent scăderii ofertei. Diminuarea ofertei forței de muncă din partea populației cu studii superioare a avut loc din cauza a doi factori importanți:

a) un factor este scăderea rapidă a numărului de studenți și absolvenți a universităților din Republica Moldova. Începând cu anul 2008, când a fost înregistrat cel mai mare număr de absolvenți, numărul acestora a scăzut către 2018 tocmai cu 39% . Diminuarea rapidă a numărului de studenți, care doar se accelerează în ultimii ani, are loc atât din cauza factorilor demografici, dar și din cauza emigrării mai intense pentru studii peste hotare. Conform datelor UNESCO, numărul studenților originari din Republica Moldova care studiază peste hotarele țării s-a dublat în perioada 2007 – 2018, de la 10 mii la aproximativ 20 mii.

b) un alt factor important care a dus la temperarea ratelor de supra-calificare în rândul populației ocupate, a fost și creșterea ponderii populației tinere (25 – 34 ani) cu studii superioare care au devenit economic inactivi. În perioada de referință, ponderea persoanelor inactice cu studii superioare din grupul de vârstă menționat a crescut de la 18% la 34% din totalul populației din grupul respectiv (fără populația plecată peste hotare în căutarea unui loc de muncă). Luând în considerație aceste tendințe, pe termen mediu și lung apar deja probleme ce țin nu de reducerea supra-calificării, dar cum de asigurat oferta de muncă cu studii superioare pentru economia națională⁴⁷³.

Un alt factor negativ care afectează raportul oferta educațională-piața muncii rezidă în inexistența la nivel societal a unei clasificări a ocupațiilor pe piața forței de muncă în dependență de nivelul de instruire profesională, cu excepția domeniului de învățământ. Or, acest lucru demotivează tinerii de a-și continua studiile la un nivel de instruire superior celui deținut, stagnând în acest mod dezvoltarea potențialului profesional al tânărului⁴⁷⁴. Concurența pe piața forței de muncă a tinerilor neloyală nivelului de pregătire profesională conduce la pervertirea semnificației studiilor, de cele mai multe ori studiile echivalându-se cu obținerea diplomei și nu cu formarea competențelor necesare exercitării profesiei. Tot de aici derivă și creșterea probabilității schimbării postului de muncă pe motivul supra-calificării sau sub-calificării profesionale pentru postul ocupat. Și nu în ultimul rând, motivația și satisfacția tinerilor la locul de muncă în aceste condiții nu va genera performanța la care se așteaptă angajatorul.

⁴⁷³ STUDIUL pieței muncii din Republica Moldova. Chișinău, 2020, p. 21.

⁴⁷⁴ CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf.

O altă problemă menționată frecvent de angajatori este imprevizibilitatea tinerilor. „Am avut situații de imprevizibilitate și niciodată nu este o explicație logică în așa situație”. „Sunt angajați care nu ne anunță că mâine pleacă din țară”. În acest context, este de reținut că întreprinderile nu dispun de pârghii de control asupra fluctuației, neavând instrumente de a obliga angajații să nu plece din întreprindere mai ales după ce aceștia au beneficiat de instruire. Conform unor angajatori, mulți tineri au pretenții de statut și de salariu nerealiste pentru nivelul lor de pregătire. Unii dintre ei au o percepție mai degrabă critică asupra modului în care se raportează tinerii față de piața muncii, considerând că ar trebui să fie mai realiști și să-și limiteze așteptările de la locul de muncă în contextul economiei actuale. „Au dorință de promovare într-un termen extrem de mic în condițiile lipsei de cunoștințe”. „Avem cerințe salariale mari din partea lor, dar de oferit nu au ce oferi”. În cazul în care pretențiile financiare ale candidaților sunt mai mari decât ceea ce oferă companiile, însă nivelul de pregătire al acestora este foarte bun, angajatorii le oferă suma care se solicită. „Sunt și situații când se cere mai mult decât este preconizat iar persoana este capabilă, e clar că putem să-i oferim mai mult. Este destul de dificil de găsit un specialist bun”. Acest lucru confirmă că este mult mai puțin costisitor pentru o companie să aștepte momentul potrivit pentru a angaja un specialist cu experiență decât să investească într-un tânăr nepregătit⁴⁷⁵.

O serie de angajați consideră că tinerilor le lipsește capacitatea de organizare, precum și cea de responsabilitate, unii subliniind că am putea vorbi despre copiii din „generația nouă”. „Mă refer la copiii din 1998 încoace. Nu le este dezvoltat simțul responsabilității, să știe că pe lângă drepturi mai sunt și obligațiuni”. „Mulți din start manifestă indiferență în legătură cu poziția propusă, lipsește interesul real de a munci”. „În general, tinerii nu vin la lucru, sunt pasivi”.

Mai mulți angajatori au subliniat că situația socioeconomică din societate i-a afectat pe tineri în felul lor de a fi și a se manifesta. „Multe lucruri trebuie să fie altoite în familie, în școală, în facultate. Copiii se educă în timp și învață exemplele de la cineva. Foarte mulți copii, acum apti de muncă, au crescut cu bunici, aceasta este situația. Este un complex de motive”. Am putea menționa că tinerii nu mai cunosc „sanctitatea” conceptului de muncă și că ei doresc să facă doar activități care înseamnă ceva pentru ei, care-i fac să se simtă bine și care produc rezultate⁴⁷⁶.

O problemă frecvent vehiculată de către angajatori specifică tinerilor angajați este fluctuația. Unul din motivele cel mai des invocate este emigrarea peste hotare. „Din păcate, plecarea peste hotare este acum un trend”. „Tineretul care vine să se angajeze, dar și persoanele cu vârsta de până la 40 de ani, sunt în așteptarea pașaportului românesc. Noi chiar îi întrebăm dacă au deja acest act”. Pentru tinerii de azi este mult mai ușor să plece peste hotare, în comparație cu migranții din primele valuri. Printre factorii care facilitează exodul fac parte rețelele sociale ale cetățenilor moldoveni aflați

⁴⁷⁵ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf

⁴⁷⁶ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf.

în străinătate, procesul de reîntregire a familiei peste hotare, tratatele bilaterale ale Republicii Moldova în domeniul educației, recunoașterea diplomelor, programele de schimb academic și de studii postuniversitare, precum și mai multe cetățenii deținute de către mulți absolvenți⁴⁷⁷.

În unele situații fluctuația tinerilor este determinată de specificul activității, care presupune un orar de muncă încărcat. „Angajații noștri foarte des trebuie să se rețină peste program”. Alții, din cauza lipsei posibilităților de avansare profesională și identificării altor oportunități. ”Suntem un domeniu unde nu prea poți să crești profesional și acesta este un motiv de ce persoanele pleacă”.

Majoritatea afacerilor ce activează în regiunile Republicii Moldova sunt micro și mici. Acest fapt oferă posibilități limitate de a construi o carieră pe oportunități reale și percepute de către tineri ca fiind atractive. În acest context, subliniem că mai mulți angajatori au menționat că nu dispun de personal suficient pentru dezvoltarea în continuare a întreprinderii cu succes. ”În comparație cu 3-4 ani în urmă, acum e foarte greu să recrutezi persoane. Chiar și numărul CV-urilor pe care le primim este cu mult mai mic decât acum 3-4 ani, aproape în jumătate”. Din cauza deficitului de personal, anumitor sarcini contractuale asumate în anumiți termeni stabiliți nu sunt îndeplinite la timp⁴⁷⁸.

Succesul integrării socioprofesionale propriu-zise a tânărului în mediul profesional și organizațional poate scădea nivelul fluctuației de personal. Rolul decisiv în acest context îl are organizația prin punerea la dispoziția tânărului a unei perioade de mentorat adaptată la specificul activităților solicitate de către postul de muncă ocupat. 6,5% dintre tineri au menționat că lipsa unui mentor calificat le-a îngreunat procesul de integrare profesională. Tinerii care beneficiază de acest avantaj se dovedesc a fi adaptați la un nivel mult mai înalt în cadrul organizației. Majoritatea angajatorilor intervievați au menționat că practică numirea mentorilor pentru tinerii angajați. Cel mai adesea drept mentori sunt numiți șefii de secție, de departament. „Mentorii, de obicei, sunt șefii lor, și nu doar pentru tinerii specialiști, ci pentru orice angajat nou. Avem plan de formare individuală care îl transmitem șefului, el îl informează și el îi este și mentor”. „În perioada de probă angajații dispun de mentori. Mentorii au și funcțiile lor, dar sunt și plătiți suplimentar pentru mentorat”. Cei care nu implementează asemenea practică au motivat că nu dispun de fonduri suplimentare pentru a plăti munca mentorilor și că nu este posibil datorită specificului procesului de producere. Atașarea tânărului pe lângă un specialist cu experiență are efecte asupra productivității muncii acestuia, diminuând-o, fiind nevoie de timp pentru a verifica și a reface, în unele cazuri, munca tânărului. În majoritatea cazurilor, tinerii nu-și dau seama de asemenea investiții pe care le acceptă angajatorul. Organizarea unor tehnici complete pentru adaptarea angajaților, precum și evaluarea eficacității procesului de adaptare, poate contribui la obținerea de rezultate semnificative pentru companie.

⁴⁷⁷ SINȚOV, R., COJOCARU. N. Evaluarea legăturilor dintre educație, formare și migrația forței de muncă în Republica Moldova. Chișinău, 2013//

http://civis.md/Archive/Evaluarea%20legaturilor%20dintre%20migratie%20si%20educatie_ROM%20FINAL.pdf

⁴⁷⁸ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf).

În anumite organizații se întreprind diverse măsuri cu scopul de a facilita procesul de integrare a tinerilor angajați. „Este un curs de inducție la început, în care se face prezentarea întreprinderii, structura departamentelor, principiile de bază, politica de calitate, mediul ambiant. Deja în interiorul departamentului există programul de integrare, se face cunoștință cu procesele, procedurile și persoanele cu care ulterior va lucra”.

În alte instituții au fost create unele centre de instruire profesională ce au scopul de a forma profesional noii angajați, dar și de a facilita procesul de integrare profesională. „În cadrul centrului avem un psiholog, care organizează seminare cu persoanele noi angajate. La aceste seminare ei petrec diferite concursuri, jocuri care îi ajută să se cunoască unul pe celălalt. Pe ei îi instruiesc merceologii, când apar produse noi le demonstrează, le explică”. S-a remarcat și faptul că nu este obligatoriu ca tinerii angajați să dețină experiență de muncă înainte de a se angaja în companie. „Nu este obligatoriu experiența de muncă, pentru că experiența se face aici, pe loc”. Unii au accentuat că obligativitatea deținerii experienței profesionale depinde de poziția la care se accede. „Un șef de echipă sau alte funcții de conducere necesită experiență. La aceste poziții, de regulă, promovăm din cadrul companiei și nu angajăm extern. Aceasta este și o metodă de stimulare pentru angajații noștri”. Totodată, este remarcabil faptul că angajatorii intervievați au menționat că nu țin cont de criteriul vârstă atunci când există oportunități de avansare profesională. „Nu contează dacă este tânăr sau în vârstă. Depinde de rezultate, de cum se manifestă, ce autoritate are în echipă. Mulți din cei care ocupă în prezent funcții importante au început de la funcții simple”⁴⁷⁹.

Unii angajatori au menționat că conlucrează cu instituțiile de învățământ în scopul îmbunătățirii procesului de pregătire a viitorilor specialiști. **În perioada 2010- 2011, colaborarea dintre universități și sectorul privat din Republica Moldova a fost evaluată de Forumul Economic Mondial cu 2,7 puncte din 7** (7 reprezintă nota maximă, ce exprimă o relație strânsă de colaborare).

Unele studii naționale au evidențiat că majoritatea absolvenților/studentilor (60,9%) nu cunoșteau despre niciun fel de conlucrare dintre instituția absolvită cu agenții economici. Comunicarea dintre sistemul de educație profesională și mediul de afaceri este una defectuoasă. Companiile așteaptă ca instituțiile de învățământ profesional să ofere calificări adecvate absolvenților, iar cadrele didactice vor, la rândul lor, ca agenții economici să se implice în toate tipurile de formare profesională⁴⁸⁰.

De regulă, colaborarea dintre instituțiile de învățământ și agenții economici presupune organizarea stagiilor de practică. Majoritatea angajatorilor intervievați au menționat că organizează

⁴⁷⁹ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga. Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf.

⁴⁸⁰ SÎNȚOV, R., COJOCARU, N. Evaluarea legăturilor dintre educație, formare și migrația forței de muncă în Republica Moldova. Chișinău, 2013// http://civis.md/Archive/Evaluarea%20legaturilor%20dintre%20migratie%20si%20educatie_ROM%20FINAL.pdf.

stagii de practică pentru studenți, fiindcă aceasta este o modalitate de a-și suplini necesarul de personal. Unii agenți economici nu vor să ia la practică studenți, deoarece aceasta presupune timp suplimentar, responsabilitate, sau că accesul la informațiile companiilor este strict restricționat. O altă metodă de conlucrare dintre agenții economici și instituțiile de învățământ constă în oferirea de echipamente pentru instruirea practică. Unii angajatori economici care au participat la studiu au subliniat că donează echipamente, fie chiar și relativ învechite, instituțiilor de învățământ. „La UTM am participat la amenajarea unor săli cu echipamente care au fost scoase din uz, dar care au fost date ca modele”. Aceasta este însă o practică puțin răspândită, de obicei, companiile stochează echipamentul învechit pentru piese de schimb sau pentru reciclare.

Putem conchide, că angajatorii, în mod justificat au așteptări mari de la absolvenții instituțiilor de învățământ. Însă, un lucru pe care angajatorii de multe ori îl trec cu vederea este faptul că instituțiile de învățământ, actualmente, nu se pot plia întrutotul pe tipurile de specializări cerute de piața forței de muncă, datorită complexității și diversității acestora; ceea ce determină ca instituțiile de învățământ să instruiască viitorii specialiști pe direcții mult mai generale, rămânând tributare la capitalul dezvoltarea competențelor specifice unor posturi de muncă. Din acest considerent, tinerii angajați tind să aprecieze mai puțin favorabil contribuția școlii în formarea capitalului lor profesional, pe dimensiunea formării competențelor profesionale, atunci când sunt puși să îndeplinească sarcinile fișelor postului de muncă pe care sunt angajați⁴⁸¹.

Tabelul: TENDINȚA ÎN APRECIEREA DE CĂTRE TINERI A CONTRIBUȚIEI INSTITUȚIEI DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN FORMAREA CAPITALULUI PROFESIONAL

Indicele de analiză a tendinței [-1 ... +1]*	Școală profesională	Colegiu	Studii de licență	Studii de master
Școala te pregătește suficient pentru a profesa specialitatea aleasă	+0,17	-0,01	-0,17	-0,15
Școala te învață mai mult lucruri teoretice	+0,31	+0,51	+0,53	+0,54
Școala îți formează competențele necesare exercitării sarcinilor din fișa postului	+0,03	-0,04	-0,27	-0,07
Cunoștințele despre profesie învățate la școală corespund cu cerințele fișei postului de muncă	-0,06	-0,18	-0,29	-0,33

* *Notă:* Indicele de analiză a tendinței a fost calculat după formula $At = (F-D)/L$, unde At reprezintă indicele de analiză a tendinței, F – ponderea răspunsurilor favorabile, D – ponderea răspunsurilor nefavorabile, iar L – ponderea răspunsurilor cu referire la subiectul cercetat. Valorile pe care le ia acest indice aparțin intervalului -1 și +1; -1 fiind valoarea minimă, +1 – valoarea maximă.

Școala, ca și formator al competențelor necesare pentru a practica specialitatea studiată, tinde să fie apreciată de tineri ca fiind aproape „nulă”. Faptul că tinerii care dețin studii de licență și master, considerate studii superioare, înregistrează o tendință negativă în acest sens, reclamă existența unor probleme în interiorul instituțiilor de învățământ la nivel de formare a competențelor specifice anumitor specializări din domeniul respectiv. În aceste circumstanțe este evidentă și logică aprecierea

⁴⁸¹ CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf.

negativă a eficienței școlii în pregătirea pentru profesarea specialității alese. O explicație a acestei situații este sugerată de aprecierea negativă a tinerilor de curând angajați în câmpul muncii asupra corespondenței cunoștințelor despre profesie, însușite în cadrul instituțiilor de învățământ, și cerințele fișei postului, și anume - toate datele converg spre faptul că instituțiile de instruire profesională sunt deficitare la capitolul formarea și dezvoltarea practică a competențelor profesionale, mai puțin în cazul școlilor profesionale. Dacă la nivel teoretic tinerii menționează că școala reușește să-și îndelenească misiunea, la nivel practic lasă de dorit⁴⁸². Acest lucru conduce la ideea că personalul didactic din instituțiile de instruire mai puțin practică specialitatea pe care o predau și, în acest caz, se rezumă și se axează mai mult pe cunoștințele teoretice.

Sau problema ar putea fi pusă și pe calitatea și eficiența stagiilor de practică cuprinse în planul de formare profesională. Per ansamblu, **în prezent nu există mecanisme eficiente de facilitare a interacțiunii dintre agenții economici și sistemul de formare profesională**⁴⁸³. Această interacțiune dintre ei are loc doar la solicitarea unilaterală, de cele mai dese ori, la inițiativa uneia dintre părți: fie din partea instituțiilor de învățământ, care au nevoie de plasamente de practică, fie din partea agenților economici, care au nevoie de anumiți specialiști. Discuțiile purtate cu reprezentanți ai angajatorilor și ai instituțiilor de învățământ au demonstrat că, deși dificultățile sunt real conștientizate și adesea profund resimțite de către reprezentanții celor două părți, **dialogul se situează în prezent la etapa de învinuire reciprocă**⁴⁸⁴.

În acest context se impune stabilirea parteneriatului dintre instituțiile de învățământ și piața forței de muncă prin implicarea agenților economici în desfășurarea orelor practice și formarea competențelor profesionale care să corespundă necesităților pieței muncii. Putem afirma, de comun acord cu specialiștii în domeniu,⁴⁸⁵ și necesitatea unei revizuirii a misiunii departamentelor de resurse umane din cadrul instituțiilor și organizațiilor angajatoare. Gestionarea capitalului uman, de care sunt responsabile departamentele de resurse umane în cadrul organizațiilor, nu ar trebui să se reducă la angajarea personalului și evidența acestuia, ci să asigure suportul necesar noului angajat în vederea inserției profesionale la locul de muncă și, în special, să încheie colaborări cu instituțiile de învățământ care ar facilita conexiunea directă a tânărului cu specificul pieței forței de muncă, pentru ca mai apoi să recruteze și să selecteze forță de muncă înalt calificată pe dimesniunea competențe profesionale, asigurând astfel performanța și competitivitatea organizațională.

Contribuția angajatorilor în dezvoltarea capitalului profesional al tinerilor. Rolul pe care îl au organizațiile în dezvoltarea capitalului profesional al tânărului angajat a putut fi determinat

⁴⁸² CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf.

⁴⁸³ DISCREPANȚA dintre educație și solicitările pieței forței de muncă, elaborat de către AXA Management Consulting, <https://www.faclia.md/attachments/article/53/cercetare%202-discrepanta.pdf>

⁴⁸⁴ DISCREPANȚA dintre educație și solicitările pieței forței de muncă, elaborat de către AXA Management Consulting, <https://www.faclia.md/attachments/article/53/cercetare%202-discrepanta.pdf>

⁴⁸⁵ CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf

datorită implicării în cadrul studiului menționat a unei palete largi de instituții din diferite domenii, precum organizații cu profil comercial (46,6%), industrial (16,2%), educațional și științific (13,3%), administrativ (9,6%) și financiar (5,1%), cu profil de securitate și apărare (3,7%), cu profil medical (2,9%) și de mas-media (2,2%).

Modalitatea principală prin care instituțiile angajatoare din Republica Moldova se implică în dezvoltarea potențialului profesional al tinerilor în perioada inițială a angajării este stagiul de mentorat. Conform datelor studiului, 70,8% dintre tinerii nou-angajați au beneficiat de acest stagiul de mentorat, care în majoritatea cazurilor (80,1%) s-a rezumat la o lună. Evaluându-și cunoștințele și aptitudinile de care dispun pentru realizarea solicitărilor posturilor de muncă, tinerii afirmă în 94,3% necesitatea stagiului de mentorat pentru dezvoltarea potențialului profesional la nivel practic, care să fie pe o perioadă mai mare decât o lună (43,0%).

S-a observat că tinerii angajați ca specialiști au nevoie de o perioadă mai mare pentru stagiul de mentorat decât tinerii angajați ca și muncitori, nevoie derivată din tipul de competențe solicitate de postul de muncă. Tot aici s-a remarcat faptul că pe măsura deținerii unui nivel de instruire superior crește necesitatea realizării stagiului de mentorat pe o perioadă mai mare de o lună (tinerii absolvenți ai unei școli profesionale în 50,0% indică acest lucru, cei cu colegiu finisat – 52,0%, tinerii cu studii de licență – 59,4%, iar tinerii cu studii de master – 63,4%), de unde rezultă că contribuția angajatorilor la dezvoltarea potențialului profesional doar prin stagiul de mentorat este insuficientă⁴⁸⁶.

Tinerii, conștientizând măsura în care instituțiile de învățământ se implică în formarea și dezvoltarea capitalului lor profesional, au așteptări mai înalte de la angajatori, de aceea atitudinea angajatorilor în acest sens este crucială pentru profesionalismul tinerilor.

Problemele de integrare socioprofesională încep uneori cu mult înainte de angajare, în mai sunt și almomentul alegerii unei specialități de către student. Unele probleme ce țin de integrarea socioprofesională a tinerilor în câmpul muncii ar putea dispărea dacă s-ar introduce în programul școlar, „Orientarea profesională” ca disciplină școlară separată. Împreună cu diriginții, în orientarea profesională a copiilor, se implică și psihologul instituției, care se ocupă de realizarea de teste specifice. Prin introducerea orientării profesionale în instituțiile de învățământ elevii/studentii s-ar informa despre profesiile cerute pe piață, cerințele angajatorilor și specificul profesiei pentru care optează. În prezent, unii tineri, atunci când aleg o profesie, nu cunosc adesea caracteristicile de bază, cerințele față de această profesie și perspectivele asociate acestei profesii. „Tinerii duc lipsă de o oarecare consiliere, sfaturi, mulți din ei au părinții peste hotare și nu au un îndrumător. Ei absolvesc universitatea și nu-și dau seama că ar putea să vină la noi să aplice, până când nu te duci și-i chemi. Mulți din ei chiar aleg să nu finalizeze studiile, căci își imaginează că nu vor găsi de lucru în Republica Moldova, ceea ce nu este corect”. ”Astăzi este foarte multă informație și în așa caz tu nu

⁴⁸⁶ CHIRA, Aliona. Valorificarea capitalului uman profesional al tinerilor în contextual inserției pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-146_0.pdf.

știi ce să alegi, de aceea ar fi bine ca în școli să fie servicii de orientare profesională cu specialiști în domeniu care să-i ajute, să-i direcționeze către ceea ce le-ar plăcea să facă sau ce ar ști să facă. Să-i descopere pe ei ca personalitate, cu competențe, în ce domeniu ar putea ei să facă față”. În situația actuală, mai mulți studenți în timpul procesului de studiu nu au o idee reală despre viitoarea profesie, motiv pentru care nu activează conform specialității. În concluzie, menționăm că pe piața muncii apare un cerc vicios.

Pe de o parte, multe companii se plâng că nu găsesc candidați potriviți pentru pozițiile pe care le au libere. Pe de altă parte, mulți candidați nici nu aplică sau nu iau în serios ofertele de pe piața muncii. Orientările migraționale înalte ale tinerilor, sistemul de rețele sociale existent, accesibilitatea crescută a pieței muncii internaționale prezintă impedimente în integrarea tinerilor pe piața muncii din Republica Moldova. Deținerea insuficientă a competențelor personale și profesionale ale tinerilor creează impedimente în activitatea întreprinderilor în care activează – neonorarea termenelor de execuție, efectuarea unui volum de muncă mai redus etc. Cu toate că sunt inițiate unele parteneriate dintre instituțiile de învățământ și angajatori în scopul ameliorării nivelului de pregătire profesională, se atestă totuși lacune în deținerea cunoștințelor teoretice și practice de către absolvenți, adică în formarea unei forțe de muncă competente⁴⁸⁷.

Printre factorii importanți care conduc la discrepanțe între subsistemele analizate se numără și **pregătire profesională insuficientă a cadrelor didactice**. Astfel, în anul de studii 2009-2010, cadrele didactice cu studii medii de specialitate și secundare profesionale constituiau 44,2% din totalul de cadre didactice din învățământul secundar profesional. Aceste cadre nu au beneficiat de pregătire psihopedagogică necesară pentru asigurarea procesului de predare. **Personalul care predă în ateliere, în mare parte, nu a lucrat niciodată în condiții reale de producere**. Vârsta medie a profesorilor și maiștrilor instructorilor din învățământul secundar profesional este de 52 de ani. Un șir de rapoarte relatează că, în ultimii 10-15 ani, majoritatea cadrelor didactice nu au participat la activități de formare profesională continuă, cu excepția unor activități organizate în cadrul Universității Tehnice din Moldova și al Institutului de Științe ale Educației.

Sistemul actual de formare inițială și continuă a cadrelor didactice nu asigură calitatea necesară a acestora pentru a răspunde provocărilor unei societăți în schimbare. Cerințele actuale pentru formarea cadrelor didactice sunt definite în mare parte prin cantitatea programelor educaționale și mai puțin prin calitatea acestora. O bună parte a cadrelor didactice este pregătită conform programelor profesionale depășite, iar discrepanța dintre teoria învățată și competențele solicitate la angajare nu motivează elevii și studenții să aibă o atitudine perseverentă în procesul educațional. Instituțiile pedagogice continuă, în mare parte, să formeze pedagogi conform principiilor învechite care se axează pe reproducerea mecanică a subiectelor de către elevi și centrată pe cadrul

⁴⁸⁷ CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Inga. Dificultăți în integrarea socioprofesională a tinerilor pe piața muncii// https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-122_0.pdf.

didactic (același lucru se întâmplă și în cazul formării continue, care urmează cerințe destul de rigide în bază de cursuri), însă cadrele didactice urmează să utilizeze metode centrate pe copil/elev și să le dezvolte deprinderi de gândire critică, de soluționare a problemelor etc., adică deprinderi pe care ei înșiși nu le-au avut/nici nu au avut ocazia să le fi fost dezvoltate.

Sistemul educațional nu asigură condiții adecvate/suficiente pentru menținerea și stimularea performanței profesionale a cadrelor didactice. Din acest motiv, anual, planul de înmatriculare la buget pentru domeniul științe ale educației nu este valorificat în proporție de 20-30%. Sistemul educațional național are în prezent o insuficiență de circa 2000 de cadre didactice, inclusiv 800 pentru educația timpurie⁴⁸⁸. Dintre cei 1000 de absolvenți ai universităților pedagogice repartizați în anul 2017 pentru a activa în instituțiile de învățământ din țară, în sistem au rămas doar 197⁴⁸⁹.

În învățământul superior, de asemenea se atestă problema cadrelor didactice. În unele instituții există deficit de cadre didactice tinere, care abandonează locul de muncă în favoarea altor ocupații. Hipercentralizarea mecanismelor de gestionare financiară a instituțiilor de învățământ superior, diminuarea rolului criteriilor de performanță și relevanță în procesul de alocare de către stat a mijloacelor financiare destinate universităților. Modul de finanțare a sistemului de învățământ profesional afectează direct calitatea procesului de formare profesională inițială a studenților. Finanțarea oferită nu asigură mijloacele de instruire indispensabile pentru realizarea procesului didactic și, în special, pentru procurarea materialelor consumabile necesare pentru orele practice (motorină și benzină pentru viitorii ingineri-mecanici/șoferi, produse alimentare pentru viitorii tehnologi în alimentație, materiale de construcție pentru viitorii ingineri-constructori etc.).

O problemă de ordin financiar este și lipsa cadrului legislativ și normativ adecvat pentru folosirea mijloacelor speciale la discreția administrației. Pe de altă parte, odată cu sporirea resurselor extrabugetare, se reduc alocările bugetare.

Deficiențe de prognozare a forței de muncă, de asemenea agravează relaționarea celor două subsisteme sociale⁴⁹⁰. Cu toate eforturile depuse pentru realizarea planului de înmatriculare, care, în cele din urmă, ar trebui să satisfacă solicitările de forță de muncă, pe piața muncii se atestă deficit la anumite specialități și surplus de forță de muncă la alte specialități, precum și calitatea forței de muncă sub așteptările angajatorilor. **Acest lucru demonstrează că actuala procedură de întocmire a planurilor de înmatriculare trebuie perfecționată. În altă ordine de idei, având o economie foarte schimbătoare, este destul de dificil de realizat prognoze exacte privind necesarul de forță de muncă.** Caracterul incipient al procesului de elaborare și actualizare a **Standardelor ocupaționale**; implicarea modestă a agenților economici în elaborarea acestora. Pentru învățământul

⁴⁸⁸ HOTĂRÂREA de Guvern nr. 377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”//Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr.153-158, art.508.

⁴⁸⁹ HOTĂRÂREA de Guvern nr. 377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”//Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr.153-158, art.508.

⁴⁹⁰ DISCREPANȚA dintre educație și solicitările pieței forței de muncă, elaborat de către AXA Management Consulting, <https://www.faclia.md/attachments/article/53/cercetare%202-discrepanta.pdf>

superior a fost deja elaborat Cadrul Național al Calificărilor, fapt care reprezintă un mare pas înainte, însă cerințele stipulate urmează a fi reflectate în standardele educaționale și în curricula. La nivel de învățământ vocațional / tehnic constatăm inexistența Cadrului Național al Calificărilor, în care se include și profilul absolventului pe domenii de formare, influențând pozitiv calitatea pregătirii profesionale. Deși procesul de elaborare a standardelor ocupaționale pentru variate domenii a căpătat în ultimii ani un caracter mai accentuat, implicarea agenților economici în acest proces este sub așteptări, fapt care nu contribuie la diminuarea discrepanței dintre pregătirea profesională și cerințele pieței muncii.

Pe lângă aceste cauze ce determină semnificativ discrepanța dintre pregătirea profesională și cerințele pieței muncii, formulate supra, analizele și studiile recente menționează și altele cauze ce țin de system:

- *lipsa unei viziuni comune a tuturor actorilor implicați de la toate nivelurile și din toate autoritățile și instituțiile publice privind calitatea în educație și paradigma învățământului* constituie una din cauzele majore ale intervențiilor disparate în sistemul educațional⁴⁹¹;

- *lipsa unei abordări sistemice a schimbărilor în educație.* În continuare persistă separarea artificială a instruirii (predarea conținuturilor academice) de educație (mai mult pusă în seama diriginților, psihologilor, consilierilor școlari). În cazul subiectelor actuale în contextul dezvoltării durabile, cum sunt problemele protecției mediului, educația pentru sănătate, drepturile copilului și cetățenia activă, echitatea și respectul pentru diversitate, utilizarea tehnologiilor informaționale și a mijloacelor de comunicare (adaptate la vârsta copiilor), acestea sunt mai curând predate în mod mecanic decât practicate. De obicei, în mod extensiv se adaugă noi și noi curriculumuri (deseori opționale), în loc ca aceste subiecte să fie integrate în disciplinele de bază și folosite drept teme pentru revizuirea barierelor dintre discipline și a strategiilor aplicate, astfel încât acestea să devină mai interactive și mai orientate spre dezvoltarea competențelor transcurriculare;

- *integrarea insuficientă a principiului egalității de gen în domeniul educației.* În particular, includerea dimensiunii de gen în unele documente normative nu este realizată consecvent, fiind deseori redusă la abordarea tradițională a modelelor de rol, fapt ce duce la perpetuarea stereotipurilor de gen. Astfel, una dintre consecințele integrării sporadice a principiului egalității dintre femei și bărbați este segregarea ocupațională în bază de sex;

- *sistemul educațional nu oferă posibilități de pregătire și evaluare potrivită a abilităților individuale ale copiilor și ale adolescenților.* Nivelul de dezvoltare a fiecărui copil la orice vârstă este diferit, însă în instituțiile de învățământ pentru copii de aceeași vârstă sunt prevăzute standarde egale de evaluare. Copiii cu o dezvoltare întârziată, evaluați cu rezultate negative, își vor diminua imaginea

⁴⁹¹ HOTĂRÂREA de Guvern nr. 377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”/Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr.153-158, art.508.

de sine și dorința de a studia pe viitor în instituții de învățământ. În particular, dezvoltarea fizică și intelectuală a copiilor de aceeași vârstă variază în funcție de gen;

-*condițiile nesatisfăcătoare din multe instituții de învățământ.* În special, există discrepanțe mari între instituțiile de învățământ primar și secundar din zonele urbane și din cele rurale, atât în ceea ce privește accesul la diferite resurse, cât și condițiile de educație. Calificarea necorespunzătoare și chiar lipsa cadrelor didactice la anumite discipline, precum și imposibilitatea participării la diferite activități extracurriculare se răsfrâng negativ asupra calității competențelor și abilităților obținute de elevi, care se răsfrâng ulterior asupra încadrării acestora pe piața muncii, venitului obținut și, în final, asupra calității vieții. În ceea ce privește instituțiile de învățământ profesional tehnic, baza tehnico-materială și materialele educaționale nu corespund (uneori chiar lipsesc) cu realitatea din cadrul întreprinderilor, acolo unde tinerii specialiști trebuie să meargă și să activeze îndată după absolvire;

- *lipsa unei culturi organizaționale la nivelul întregului sistem care să stimuleze dezvoltarea profesională.* Formarea inițială și continuă este importantă, dar nu este suficientă. Pentru dezvoltarea profesională trebuie să existe o cultură organizațională în acest sens. Administrațiile școlare au nevoie de mai mult sprijin pentru a crea și menține o cultură de învățare, bazată pe respect față de sistemul educațional, instituția educațională, cadre didactice, elevi și părinți;

- *birocratizarea sistemului și gestionarea defectuoasă a timpului cadrului didactic.* Spiritul de centrare pe cel ce învață se pierde într-o cultură care urmărește controlul asupra cadrelor didactice. În aceste circumstanțe, activitatea cadrelor didactice este concentrată asupra raportărilor în detrimentul profesionalizării, inițiativei, gândirii reflexive și creativității;

- *integrarea insuficientă a educației cu activitățile din domeniile cercetării și inovației,* fapt ce se răsfrânge negativ atât asupra calității procesului de instruire, cât și asupra situației din sfera cercetării, dezvoltării și inovării. Tot mai puțini tineri optează pentru o carieră științifică. Ca rezultat, ponderea persoanelor tinere încadrate în activitatea științifică, pe durata ultimilor ani, a înregistrat o descreștere anuală de circa 1%, iar ponderea pensionarilor – o creștere similară. Ritmul de creștere a ponderii pensionarilor are tendințe de accelerare, dat fiind faptul că pe segmentul de vârstă ce depășește 55 de ani se plasează peste 40%, iar în jur de 50% dintre angajații în cercetare sunt deja pensionari. Comparativ cu țările din Uniunea Europeană, numărul cercetătorilor raportați la 1000 de locuitori este de cinci ori mai mic;

- *lipsa de feedback privind calitatea educației.* Un mecanism de feedback funcțional care colectează părerile elevilor/studentilor există deja. Consiliul Național al Elevilor și Consiliul Național al Elevilor din Învățământul Profesional Tehnic sunt foarte utile. Vocea lor este o sursă valoroasă de informații. Cu toate acestea, consiliile la nivel de școală nu funcționează în mod corespunzător. Administrațiile școlare încă ezită să le permită copiilor să își formeze și să își exprime propria opinie. Mecanismul de raportare a abuzurilor în școli nu este pe deplin funcțional. Valorificarea experienței privind participarea și consultarea tinerilor aplicată de către consiliile locale (comunitare) ale

tinerilor, care sunt structuri reprezentative și de împuternicire ale tinerilor la nivel comunitar, ar reprezenta un instrument complementar utilizat în procesul de evaluare și funcționare a sistemului educațional formal. În același timp, profesorii și administrația școlară nu sunt organizați pentru a putea oferi o opinie consolidată despre ce funcționează bine sau mai puțin bine. În cele din urmă, există un feedback insuficient din partea pieței muncii privind necesitatea de competențe (standarde ocupaționale) și nivelul de calificare al absolvenților (evaluarea competențelor), precum și un feedback insuficient din partea părinților și colectivităților locale, inclusiv autorităților administrației publice locale;

- *accesul limitat la serviciile pentru tineri la nivel local.* Sistemul educațional formal încă nu este pe deplin capabil să răspundă tuturor necesităților tinerilor, în special celor legate de planificarea carierei, aplicarea noilor tehnologii de informare și comunicații, dezvoltarea oportunităților pentru petrecerea timpului liber și agrement, prevenirea violenței și promovarea modului sănătos de viață. Iată de ce prestatorii de servicii pentru tineri joacă un rol foarte important în domeniul educației. Deși există anumite servicii pentru tineri, dezvoltate la nivel de țară, tinerii, în special cei din zonele rurale, încă au acces limitat la acestea, serviciile fiind localizate în mare parte în centrele raionale. În același timp, este necesară dezvoltarea în continuare a unor mecanisme și instrumente instituționale cu scopul de a crește nivelul de participare a tinerilor la viața comunității și la procesul de luare a deciziilor. Totodată, susținerea și crearea centrelor de tineret la nivel local va contribui la dezvoltarea și extinderea teritorială a serviciilor de educație pentru tineret. În acest context, va spori nivelul de activism civic al tinerilor, inclusiv în rândul tinerilor cu posibilități reduse, vor fi dezvoltate serviciile de educație nonformală, se vor diversifica metodele de acces la informație pentru tineri și vor fi promovate serviciile de outreach;

- *sistemul de acreditare a programelor de formare continuă este anevoios și inaccesibil financiar furnizorilor de servicii de formare continuă, în special în zona rurală, care renunță la elaborarea și acreditarea programelor de educație pentru adulți;*

- *lipsa oportunităților educaționale pentru adulți, în special în zonele rurale*⁴⁹².

Deși adulții ar vrea să frecventeze cursuri de dezvoltare profesională și personală (gândire critică, activism civic/voluntariat, drepturi, sănătate, dialog intercultural, tehnologia informației și comunicației etc.), acestea nu sunt accesibile financiar, în special persoanelor din grupurile social vulnerabile, sau nu sunt accesibile geografic (prestatorii de servicii de formare continuă sunt concentrați în orașele Chișinău și Bălți, uneori în alte orașe)⁴⁹³.

Compararea situației de pe piața forței de muncă din Republica Moldova cu situația din alte state este foarte relevantă: Conform Indicelui Competitivității Globale 2017-2018, la pilonul „Eficiența pieței muncii”, Republica Moldova acumulează doar 1,9 puncte din 7 pentru indicatorul referitor la

⁴⁹² HOTĂRÂREA de Guvern nr. 377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”/Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr.153-158, art.508.

⁴⁹³ HOTĂRÂREA de Guvern nr. 377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”/Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr.153-158, art.508.

capacitatea de retenție a persoanelor talentate în țară și un scor de 1,8 din 7 pentru indicatorul privind capacitatea de a atrage persoane talentate în țară. Dar cel mai mic punctaj din regiune este acumulat de Republica Moldova pentru pilonul „Inovație”, 2,6 puncte din 7, care include capacitatea de inovație și calitatea cercetărilor științifice, ceea ce este considerat motorul principal al dezvoltării economice. În comparație cu țările Europei Centrale, progresul Republicii Moldova pe parcursul ultimilor ani pentru acești indicatori este modest, înregistrând oscilații minore în jurul valorii medii⁴⁹⁴.

Calitatea formării specialiștilor în USARB

Neagu Gheorghe, conf. univ., dr.

Percepția calității studiilor în viziunea studenților și angajatorilor. Studiu de caz⁴⁹⁵.

Abstract

Articolul în cauză este dedicat analizei calității formării profesionale în Universitatea de Stat Alecu Russo din Bălți (USARB). Procesul educațional este conceput atât din perspectivă internă, cât și externă. Diagnosticul stabilit și concluziile formulate se bazează pe un suport temeinic empiric: investigații sociologice panel, realizate în perioada anilor 2010-2015. Recomandările formulate în vederea îmbunătățirii calității procesului de formare profesională sînt orientate, preponderent, spre diminuarea factorilor interni frenatori ai actului educațional.

Cuvinte-cheie: calitatea formării profesionale; dimensiunea internă a calității; dimensiunea externă a calității; condiții de învățare; programe de licență; programe de master; cunoștințe teoretice; cunoștințe practice; abilități; aptitudini; competențe; managementul procesului instructiv-educational; cadre didactice, studenți; inserția pe piața forței de muncă.

Concepută prin prisma principiilor sistemului Bologna, activitatea Universității de Stat Alecu Russo din Bălți (USARB) trebuie abordată ca un element important al suveranității economice și securității naționale a Republicii Moldova. Or, calitatea cadrelor pregătite constituie un bun național de care depinde competitivitatea serviciilor oferite de societatea moldovenească în condițiile globalizării.

În contextul acestei viziuni, ne propunem să abordăm calitatea formării profesionale inițiale din perspectivă internă (prin prisma opiniilor studenților-absolvenți ai programelor de licență și ai programelor de master de la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți și din perspectivă externă (în baza analizei percepțiilor absolvenților Universității, angajați în câmpul muncii în domeniul pe care l-au absolvit, dar și ale reprezentanților angajatorilor) în vederea stabilirii unui diagnostic

⁴⁹⁴ HOTĂRÂREA de Guvern nr. 377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”//Monitorul Oficial din 26.09.2020, nr. 153-158, art. 508.

⁴⁹⁵ „RELEVANȚA și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor”, conferință științifică internațională, Vol.II, Bălți, 2016, p.152-160.

adecvat stării de fapt a relaționării Universității cu piața muncii și argumentării unor soluții de îmbunătățire a calității capitalului uman⁴⁹⁶.

Remarcăm faptul că analiza percepției asupra calității studiilor rămîne oarecum subiectivă atîta timp cît este dificil de măsurat aprecierile cantitative și calitative pentru toate intrările în USARB (sistem social deschis) și rezultatele serviciilor educaționale oferite de către această entitate , menite să îmbunătățească calitatea forței de muncă.

În ceea ce privește intrările, nu avem date exhaustive, dar, conform cercetării sociologice efectuate de specialiștii de la Academia de științe a Moldovei, în opinia experților, cea mai rea situație era în gimnaziile și liceele din localitățile rurale. Doar 15% apreciau situația ca fiind *bună* și *foarte bună*, în timp ce evaluările ca fiind *proastă* și *foarte proastă* întruneau 43%. În localitățile urbane, lucrurile stăteau mai bine:40% considerau calitatea ca fiind *bună* și *foarte bună*⁴⁹⁷.

În acest context, este de remarcat faptul că cea mai mare parte a candidaților la studii în USARB sînt din mediul rural.

Dimensiunea calitativă a intrărilor în USARB a fost măsurată, prin intermediul unor itemi incluși în ancheta sociologică pentru absolvenții programelor de licență. Un segment important dintre absolvenți au menționat că pregătirea pe care au obținut-o în veriga preuniversitară nu le-a permis să se integreze fără probleme în comunitatea universitară. Astfel, la întrebarea „Considerați că pregătirea Dvs. anterioară v-a permis să însușiți materia predată?”, doar 47,87% din absolvenții anului 2015 au menționat că nu au avut probleme la acest capitol, în timp ce 47,30% au indicat poziția „cu mici probleme” (au însușit materia), 4,04% - „cu dificultate” și 0,79%- „cu mari dificultăți”. (În anul 2012, datele erau și mai elocvente: 52% din cei intervievați au recunoscut că la însușirea materiei predate au avut „mici probleme”, iar 3,62% - „cu dificultate”). Dacă e să ne referim la cauzele dificultăților

⁴⁹⁶ Datele în baza cărora vom încerca să realizăm acest obiectiv au fost colectate în urma efectuării, pe parcursul anilor 2012- 2015, a următoarelor investigații psihosociologice: iulie 2012 (au fost intervievați absolvenții programelor de licență- 805 respondenți); ianuarie 2013 (absolvenții programelor de master – 90 de credite); aprilie-mai 2013 (absolvenții domeniul Drept, angajați în câmpul muncii în domeniu (38 de respondenți) și angajatorii din același domeniu (36 de manageri: Baroul de avocați Bălți, Judecătoria Ungheni, OSC Bălți, procuratura r. Florești, Comisariatul de Poliție Florești, Procuratura r. Drochia, Judecătoria Sîngerei, Judecătoria Glodeni etc.); aprilie-mai 2013 (angajatorii din domeniul 14 Științe ale educației (60 de manageri din mun. Bălți și cîteva raioane din nordul țării, în special, din r. Drochia); iulie 2013 (absolvenții programelor de licență – 614 respondenți); iulie 2013 (absolvenții programelor de masterat -120 de credite-117 respondenți); iunie 2014 (absolvenții programelor de licență), iunie 2015 (absolvenții programelor de licență-890 de respondenți); iunie 2015 (absolvenții programelor de master, 120 ECTS);

În calitate de reper teoretico-metodologic pentru realizarea studiile nominalizate au servit următoarele lucrări: Ciotlăuș, Simona; Florian, Bogdan; Hâncean, Marian-Gabriel; Miroiu, Adrian; Păunescu, Mihai; Rusu, Raluca; Tăriceanu, Elena-Alina; Tufiș, Claudiu; Vlăsceanu, Lazăr; Voicu, Bogdan. Calitatea învățămîntului superior din România. O analiză instituțională a tendințelor actuale. Iași: Editura Polirom, 2011; Vlăsceanu, Lazăr; Miroiu, Adrian; Păunescu, Mihai; Hâncean, Marian-Gabriel. Barometrul calității 2010. Starea calității în învățămîntul superior din România. Brașov: Editura Universității „Transilvania”, 2011; Analiza diagnostic „Universitățile și dezvoltarea capitalului uman”. Panoul nr.1. Coordonator: prof. dr. Ion Gh. Roșca//

http://edu2025.ro/UserFiles/File/LivrabileR1/diagnostic_panell.pdf; Korca Mihai (coordonator). Educația de calitate pentru piața muncii. București: Editura Universitară, 2009; Cabac, Valeriu. Calitatea învățămîntului superior în viziunea comunității academice. Studiu de caz - Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți. Bălți, 2006.

⁴⁹⁷ MOCANU, Angela. Educația-factor important al mobilității sociale//Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2013, nr.2, p. 167.

întâmpinate, acestea sînt următoarele: pregătirea preuniversitară slabă; neînsușirea unităților de curs universitare anterioare; calitatea joasă a explicațiilor corpului profesoral-didactic universitar.

Aceste date ne vorbesc despre necesitatea abordării calității proceselor educaționale sistemic, din perspectiva interacțiunii dintre toate componentele sistemului educațional. Or, calitatea procesele în veriga universitară depind într-o mare măsură de calitatea materiei prime, de gradul de pregătire al absolvenților sistemului preuniversitar. Această remarcă nu trebuie înțeleasă în sensul delegării responsabilității pentru carențele procesului de formare profesională, actorilor sociali din veriga preuniversitară. Din contra, trebuie să cunoaștem foarte bine caracteristicile studenților înmatriculați și să utilizăm tehnologii adecvate de instruire, centrate pe nevoile acestora, diferențiat de la facultate, la facultate și chiar în cadrul grupei academice. Concomitent, urmează să intensificăm colaborarea cu sistemul preuniversitar, încercînd prin instrumentele de care dispunem (manuale, ghiduri, cursuri de perfecționare, cursuri de recalificare, implementarea proiectelor de cercetare etc.) să contribuim la soluționarea unor probleme cu care se confruntă sistemul/subsistemul nominalizat.

Unul dintre factorii care influențează în mod deosebit calitatea procesului de formare profesională a tineretului studios rezidă în **calitatea condițiilor de învățare** la Universitate. În opinia respondenților, acestea se prezintă, după cum urmează:

2012 (Licență)	2015 (L)	Absolb. angajați: Drept (L.;M)
1. Bune - 51%	62,92%	75,67%
2. Satisfăcătoare -46%	35,96%	21,62%
3. Nesatisfăcătoare -3%	1,12%	2,70%

Așadar, majoritatea absolută a absolvenților au evaluat pozitiv (deși, nuanțat) condițiile de învățare la Universitate, iar absolvenții angajați din domeniul Drept- le-au dat o notă și mai înaltă.

În același timp, existența condițiilor favorabile nu conduce nemijlocit și direct la realizarea calitativă a procesului de formare profesională. Condițiile respective sînt utilizate în funcție de profesionalismul și responsabilitatea actorilor principali care își dau concursul la realizarea acestui proces. Despre acesta ne vorbește elocvent și listarea criteriilor/factorilor care determină calitatea pregătirii specialiștilor la Universitate (absolvenții au menționat pînă la trei poziții):

Absolvenții (Licență)	2012	2015
1. Condițiile de învățare	57%	65,06%
2. Prestația/gradul de pregătire al cadrelor didactice -	60%	53,15%
3. Efortul depus de studenți	53%	51,12%
4. Motivarea studenților	45%	55,28%
5. Calitatea relațiilor „profesor-student”	55%	50,56%
6. Modalitățile de evaluare utilizate-	15%	24,61%

Principalii actori care își dau concursul la procesul de formare profesională, evident, sînt cadrele didactice și studenții (inclusiv și calitatea relațiilor dintre aceste entități), ghidați de către

managerii de toate nivelurile. În acest context, este necesar să ne referim la portretul psihosociologic al cadrelor didactice (în viziunea absolvenților), caracteristicile definerii ale studenților absolvenți (în autoevaluarea acestora) și la calitatea managementului universitar.

Portretul psihosociologic al cadrelor didactice a fost realizat prin intermediul unei serii de întrebări (unele dintre care exercitau funcția de întrebări de control), principala fiind întrebarea prin intermediul căreia au fost evidențiate cele mai importante calități ale corpului profesoral-didactic care asigură pregătirea calitativă a studenților (respondenții programelor de licență au evidențiat până la trei poziții).

1. calitățile umane (deschidere, bunăvoință, receptivitate, respectul față de studenți) - 65% (2012); 62,13% (2015)
2. măiestria pedagogică (expunerea materiei, utilizarea metodelor active, trezirea interesului față de disciplina predată etc.) -63%; 46,97%
3. cunoașterea temeinică a materiei predate - 56,29%
4. cultura vorbirii -29%; 38,88%
5. orientarea la folosirea materiei în viitoarea activitate profesională - 20%; 23,82%
6. obiectivitatea evaluării - 24%; 17,64%
7. cointeresarea în succesul studenților - 27%; 15,39%
8. exigența - 8%; 7,53%

Este de reținut, în special, punctul de vedere privind importanța calităților umane în procesul de formare profesională. Această viziune, corelată cu rolul calității relațiilor „profesor-student”, și alți câțiva itemi ce au avut menire să măsoare unele manifestări tenebre în USARB, demonstrează existența curenților în interacțiunea dintre actorii principali ai procesului de formare profesională. Până la tratarea studentului în calitate de client al procesului de formare profesională mai este mult de muncă.

În ceea ce privește autoevaluarea dimensiunilor comportamentului propriu, evidențiem următoarele date mai relevante, în baza cărora putem judeca despre factorii care influențează, într-un fel sau altul, calitatea studiilor. Astfel, studenții afirmă că se pregăteau de ore (seminare, lucrări practice, de laborator):

	2014	2015
1. aproape întotdeauna	58,90%	61,24%
2. frecvent	38,82%	37,30%
3. rar	2,28%	1,46%

Portretul sociologic al studentului-absolvent poate fi completat și prin dimensiunile ce țin de gradul de conștientizarea a rolurilor sociale pe care acesta trebuia să le exercite. Astfel la întrebarea *Cum apreciați, în ansamblu, atitudinea pe care au manifestat-o studenții pe parcursul anilor față de obligațiile lor profesionale?* au fost obținute următoarele răspunsuri:

2012/2015 (Licență)	2015 (Master, 120 ECTS)
1. foarte responsabilă-12,01%/27,53%	16,95%
2. responsabilă-42,55%/43,93%	60,45%
3. mai degrabă responsabilă decât iresponsabilă-27,79%/18,65%	12,99%
4. nici responsabilă, nici iresponsabilă-11,43%/6,29%	5,08%
5. mai degrabă iresponsabilă decât responsabilă -3,47%/2,70%	3,39%
6. iresponsabilă/total iresponsabilă-1,01%/0,90%	1,12%

Chiar dacă indicii invocați vor să afirme creșterea gradului de conștientizare de către studenți a obligațiilor lor funcționale, întrebările de control demonstrează faptul că studenții și-au supraapreciat eforturile depuse în vederea formării profesionale. Astfel, studiile efectuate în 2012- 2015 în rândul absolvenților programelor de Licență demonstrează că, cel puțin, 25% din absolvenți preferau să susțină examenele într-o formă mai degajată, fără a depune mari eforturi (în 2015 acest indice a constituit 26,07%, iar 3,03% - fără a depune eforturi, dar cu o notă de trecere)

Cîteva întrebări aveau obiectivul să măsoare **calitatea managementului proceselor** orientate spre asigurarea calității formării specialiștilor. Astfel, la întrebarea „În ce măsură sunteți mulțumit de ceea ce a realizat conducerea Universității în vederea modernizării procesului instructiv-educativ?” au fost obținute următoarele rezultate:

2013/2015 (Licență)	2015 (Master, 120 ECTS)
1. foarte mulțumit-13,60%/31,12%	27,12%
2. mulțumit-53,26%/46,29%	53,67%
3. mai degrabă mulțumit decât nemulțumit-17,80%/15,06%	14,12%
4. nici mulțumit, nici nemulțumit-9,70%/4,83%	2,82%
5. mai degrabă nemulțumit decât mulțumit-2,03%/1,57%	0%
6. nemulțumit-1,30%/0,79%	1,69%
7. total nemulțumit-0,58%/0,34%	0,56%

Managementul proceselor ce țin de formarea profesională realizat de către conducerea USARB este apreciat destul de înalt, în deosebi, de către absolvenții programelor de master.

Absolvenții programelor de master au avut posibilitatea să evalueze și managementul procesului instructiv-educativ realizat de către conducerea Facultății: 83% din absolvenții programelor 120 ECTS au indicat pozițiile *mulțumit* și *foarte mulțumit*.

Este de reținut faptul că managementul, climatul organizațional condiționează, direct și indirect, funcționalitatea școlii⁴⁹⁸, «reprezintă piatra de temelie a școlii bune și fundamentul pentru îmbunătățirea acesteia»⁴⁹⁹

Condițiile de învățare (premisă a calității formării profesionale) și prestația actorilor principali ai procesului în cauză, au condus la realizarea următorului produs final (calitatea acestui produs a fost măsurată din mai multe perspective, încercînd să realizăm un diagnostic cît mai obiectiv posibil în cadrul unei anchete de opinie). Astfel, la întrebarea „Per ansamblu, în ce măsură sunteți mulțumit de calitatea studiilor obținute?” au fost obținute următoarele date:

Licență, 2013/2015	Master, 2013/2015, 120 ECTS
1. foarte mulțumit -15,34%/28,31%	27,96%/23,16%
2. mulțumit-53,40%/48%	57,62%/59,32%
3. mai degrabă mulțumit decît nemulțumit -20,84%/15,51%	9,32%/11,86%
4. nici mulțumit nici nemulțumit -7,09%/5,73%	3,38%/3,95%
5. mai degrabă nemulțumit decît mulțumit -1,30%/1,12%	0,84%/0,56%
6. nemulțumit-0,87%/0,22%	0%/1,13%
7. total nemulțumit-0,29%/0,34%	0,84%/0%

Acești indici urmează să fie corelați cu răspunsurile absolvenților la întrebarea „Cum apreciați gradul de pregătire al Dvs. pentru inserția pe piața muncii?”

2013/2015 (Licență)	2015 master,120 ECTS
1. foarte înalt – 6,66%/ 11,46%	15,25%
2. înalt – 56,15% /57,87%	63,84%
3. nu prea înalt -24,89%/20,22%	15,82%
4. insuficient -4,20%/5,39%	2,82%
5. nu pot răspunde – 7,24% /5,06%	2,26%

După cum era și de așteptat, indicii respectivi sînt mai înalți în rîndul masteranzilor. Or, la Ciclul II, programe de master, se înscriu, de regulă, cei mai buni absolvenți ai programelor de Licență.

Indici invocați anterior, de o generalitate extinsă, au fost concretizați prin evaluarea următoarelor dimensiuni ale procesului de formare profesională, solicitate pe piața muncii: **(absolvenți programelor de licență, 2013/2015/master 120 ECTS, 2015)**

Variantele de apreciere au fost aceleași pentru toate enunțurile:

1= 1 punct: insuficient, complet neadecvat, cu un impact negativ

⁴⁹⁸ Nicoliescu, O., Verboncu, I. Management, Ediția a III-a. București: Editura Economică, 1999, p. 402.

⁴⁹⁹ Studiu național privind dezvoltarea culturii calității la nivelul sistemului de învățămînt preuniversitar/ Constantin-Șerban Iosifescu, Constanța-Valentina Mihăilă, Monica-Vanda Munteanu/ www.edu.ro/index.php/articles/20080

2 – 2 puncte: slab, puțin acceptabil

3- 3 puncte: nivel mediu, admisibil

4- 4 puncte: bun, satisfăcător, un impact pozitiv

5- 5 puncte: excellent, un impact pozitiv puternic

Nr. crt.	Criterii de apreciere / Întrebări	1	2	3	4	5
1	Nivelul de pregătire teoretică a absolvenților	1,45%/	3,62%/	18,81%/	47,90%/	25,47%/
		1,46%/	2,36%/	17,75%/	38,65%/	39,78%/
		2,26%	1,69%	6,78%	45,20%	44,07%
2	Abilitățile practice, capacitatea de a soluționa probleme ce țin de profilul specializării	2,89%/	10,27%/	27,04%/	38,06%/	17,37%/
		2,58%/	5,39%/	21,01%/	39,66%/	31,35%/
		3,39%	3,39%	14,69%	43,50%	35,03%
3	Abilitățile creative, participative ale absolvenților	2,32%/	11,14%/	24,66%/	35,02%/	22,72%/
		2,58%/	5,62%/	21,24%/	31,01%/	39,55%/
		1,69%	5,65%	13,56%	41,24%	37,85%
4	Aptitudini de comunicare, comportament social	1,88%/	5,21%/	17,37%/	35,31%/	34,88%/
		1,80%/	4,38%/	16,18%/	35,17%/	42,47%/
		2,82%	1,13%	10,17%	43,50%	42,37%
5	Nivelul de posedare a tehnologiilor informaționale, soft-urilor specializate	3,04%/	7,53%/	24,75%/	35,02%/	25,47%/
		3,71%/	5,62%/	19,44%/	34,83%/	36,40%/
		2,82%	1,13%	12,99%	41,81%	41,24%
6	Încrederea și siguranța profesională a absolvenților universității	3,04%/	8,54%/	25,47%/	37,63%/	20,55%/
		3,48%/	6,18%/	15,39%/	35,62%/	39,33%/
		1,69%	3,39%	18,64%	41,81%	34,46%
7	Nivelul de posedare a instrumentarului legislativ în domeniul specialității și profilului de activitate	2,46%/	8,10%/	26,48%/	40,09%/	19,10%/
		1,80%/	6,29%/	18,99%/	37,08%/	35,84%/
		1,13%	2,26%	16,95%	44,07%	35,59%
8	Gradul de actualizare a instruirii profesionale a absolvenților, corespunderea cerințelor pieței muncii și priorităților europene	3,62%/	10,42%/	28,51%/	37,05%/	16,79%/
		2,93%/	5,73%/	19,10%/	35,73%/	36,52%/
		2,26%	2,26%	22,60%	41,81%	31,07%
9	Cum apreciați în general activitatea și calitatea prestațiilor Universității?	3,62%/	10,42%/	28,51%/	37,05%/	16,79%/
		2,02%/	3,15%/	12,58%/	33,60%/	48,65%/
		1,69%	2,26%	10,73%	41,24%	44,07%

Așadar, în viziunea absolvenților programelor de licență și programelor de master, calitatea

formării profesionale în USARB este destul de înaltă.

În același timp, este cazul să menționăm că este vorba de de evaluarea proceselor din cadrul unui sistem închis în sine, în mare parte neconectat la piața muncii⁵⁰⁰. În acest context, este și mai important să știm cum este evaluat actul educațional din perspectiva pieței forței de muncă, de către angajatori și de către absolvenții USARB, încadrați în câmpul muncii.

Astfel, **absolvenții domeniul 38 Drept**, angajați în câmpul muncii au evaluat dimensiunile corespunzătoare ale procesului de formare profesională, după cum urmează:

Nr. crt.	Criterii de apreciere / Întrebări	1	2	3	4	5
1	Nivelul de pregătire teoretică a absolvenților	0%	0%	16,21%	64,86%	18,91%
2	Abilitățile practice, capacitatea de a soluționa probleme ce țin de profilul specializării	0	5,55	38,88	44,44	11,11
3	Abilitățile creative, participative ale absolvenților	0	5,88	35,29	41,17	17,64
4	Aptitudini de comunicare, comportament social	0	2,85	8,57	60	28,57
5	Nivelul de posedare a tehnologiilor informaționale, soft-urilor specializate	0	8,57	31,42	34,28	25,71
6	Încrederea și siguranța profesională a absolvenților universității	0	11,42	28,57	42,85	17,14
7	Nivelul de posedare a instrumentarului legislativ în domeniul specialității și profilului de activitate	0	5,71	25,71	37,14	31,42
8	Gradul de actualizare a instruirii profesionale a absolvenților, corespunderea cerințelor pieței muncii și priorităților europene	0	5,71	42,85	37,14	14,28
9	<i>Calitatea pregătirii specialiștilor în comparație cu absolvenți ai altor instituții de învățământ</i>	0	2,94	8,82	52,94	35,29
10	Cum apreciați în general activitatea și calitatea prestațiilor Universității?	0	2,85	8,57	54,28	34,28

Angajatorii din domeniul 38 Drept:

Nr. crt.	Criterii de apreciere / Întrebări	1	2	3	4	5
----------	-----------------------------------	---	---	---	---	---

⁵⁰⁰ Relevăm faptul că studenții de la Ciclul II, programe de master, în marea lor majoritate sînt angajați în câmpul muncii și au posibilitatea să evalueze calitatea studiilor din ambele perspective. Astfel, 83,05% din absolvenții programelor de master 120 ECTS (2015) erau angajați în câmpul muncii

1	Nivelul de pregătire teoretică a absolvenților	0%	0%	8,33%	50%	41,66%
2	Abilitățile practice, capacitatea de a soluționa probleme ce țin de profilul specializării	0	4,16	16,66	55,16	25
3	Abilitățile creative, participative ale absolvenților	0	0	13,63	40,90	45,45
4	Aptitudini de comunicare, comportament social	0	0	4,34	17,39	78,26
5	Nivelul de posedare a tehnologiilor informaționale, soft-urilor specializate	0	4,16	8,33	41,66	45,83
6	Încrederea și siguranța profesională a absolvenților universității	0	4,16	12,50	33,33	50
7	Nivelul de posedare a instrumentarului legislativ în domeniul specialității și profilului de activitate	0	0	16,66	41,66	41,66
8	Gradul de actualizare a instruirii profesionale a absolvenților, corespunderea cerințelor pieței muncii și priorităților europene	0	0	16,66	50	33,33
9	<i>Calitatea pregătirii specialiștilor în comparație cu absolvenți ai altor instituții de învățământ</i>	0	0	16,66	41,66	41,66
10	Cum apreciați în general activitatea și calitatea prestațiilor Universității?	0	0	0	50	50

Angajatorii din domeniul 14 Științe ale educației:

Nr. crt.	Criteria de apreciere / Întrebări	1	2	3	4	5
1	Nivelul de pregătire teoretică a absolvenților	0%	0%	0%	63,15%	36,84%
2	Abilitățile practice, capacitatea de a soluționa probleme ce țin de profilul specializării	0	0	10	60	30
3	Abilitățile creative, participative ale absolvenților	0	0	5,26	52,63	42,10
4	Aptitudini de comunicare, comportament social	0	0	0	35	65
5	Nivelul de posedare a tehnologiilor informaționale, soft-urilor specializate	0	0	5,55	22,22	72,22
6	Încrederea și siguranța profesională a absolvenților universității	0	0	10	50	40
7	Nivelul de posedare a instrumentarului legislativ în domeniul specialității și profilului	0	0	19,04	42,85	33,33

	de activitate					
8	Gradul de actualizare a instruirii profesionale a absolvenților, corespunderea cerințelor pieței muncii și priorităților europene	0	0	15,78	47,36	36,84
9	Calitatea pregătirii specialiștilor în comparație cu absolvenți ai altor instituții de învățământ	0	0	10	30	60
10	Cum apreciați în general activitatea și calitatea prestațiilor Universității?	0	0	0	26,31	73,68

Abordarea cumulativă a acestor evaluări ne permit să tragem concluzia conform căreia calitatea prestațiilor USARB este percepută de către angajatori și absolvenți ca fiind (încă) destul de înaltă, inclusiv, în comparație cu activitatea altor Universități din țară.

În același timp, aceleași date ne permit să identificăm și cele mai vulnerabile dimensiuni ale procesului de formare profesională:

- formarea abilităților practice, capacității de a soluționa probleme ce țin de profilul programului de studiu;
- formarea abilităților creative, participative ale absolvenților;
- gradul insuficient de actualizare a instruirii profesionale a studenților, de corespundere cerințelor pieței muncii și priorităților europene.

La rândul lor, acești indicatori importanți ai calității proceselor din USARB sînt condiționați de o multitudine de factori. Investigațiile efectuate ne permit să elucidăm o serie de factori (nu neapărat în ordinea priorității lor, mai ales, datorită faptului că au fost identificați în urma mai multor investigații pe eșantioane diferite ca dimensiune):

- lipsa motivației pentru un segment destul de mare al tineretului studios, care au preferat să susțină examenele într-o formă mai degajată, fără a depune mari eforturi (30,97%-2013; 26,07-2015)

- calitatea neadecvată a raportului „profesor-student” (Calitatea relațiilor dintre profesor și student (19% -2012, 21,71%-2013; 16,07%- în 2015) din respondenți nu le considerau democratice și nu au corespuns așteptărilor lor; actele de corupție);

- rolul neadecvat al practicii în formarea profesională (modalitățile de efectuare a stagiilor de practică au corespuns „în mică măsură”- 33%/31,55%/25,96% (2012/2013/2015) „n-au corespuns deloc”- 7%/5,07%/3,60% (Licență, 2012/2013/2015; pentru 28,25% din absolvenții programelor de master-120 ECTS, promoția 2015, modalitățile de efectuare a stagiilor de practică au corespuns *în mică măsură*);

- carențe în proiectarea și realizarea actului didactic (programele de studiu au corespuns „în mică măsură așteptărilor”-37.05% (2013/28,09% (2015) ; „n-au corespuns deloc” -2,46% (2013/1,91% (2015, Licență); la ore nu se formează gîndirea critică: profesorul dictează, de obicei, notițele de curs,

care trebuie memorizate; suprapunerea materiei la unele unități de curs („în măsură relativ mare”-22,58%; „în mică măsură”-45,88% (L, 2013); conspectul – unica sursă de informare (nivel Licență); gradul de profesionalism al corpului didactic a corespuns așteptărilor „în mică măsură”-12,82% (nivel Masterat, 2013)/10,73%, 2015); modalitățile de predare-învățare-evaluare au corespuns așteptărilor masteranzilor, programe de 120 ECTS, promoția 2015, *în mică măsură*-23,16%; materia de studii de la o unitate de curs se suprapunea cu materia studiată la altă disciplină: în măsură relativ mare-16,29%; în măsură foarte mare-3.15% (2015, licență)

- carențe în realizarea continuității programelor de licență și de master: uneori, *materia predată la Ciclul II, studii de master, a fost o repetare a cursurilor de la ciclul I, studii de licență* (în 2015, 24,29% din absolvenții programelor de master, 120 ECTS au fost într-un total de acord cu această afirmație, iar 52,54% au fost de acord parțial);

- considerentele economice (profesorii tind să mențină contingentul de studenți care achită taxa de studii și nu aplică standardele de rigoare etc.

Investigațiile sociologice empirice ce centreză pe identificarea și analiza neajunsurilor în vederea argumentării unor soluții de depășire a acestora. **Modalităților de depășire a carențelor** în procesul de formare profesională, de îmbunătățire a calității acestuia, în viziunea studenților-absolvenți sînt următoarele:

Absolvenții, nivel Licență-2013/2015

Care sunt principalele *trei acțiuni* care ar trebui întreprinse pentru a îmbunătăți situația în Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți?

1. atragerea mai pe larg a specialiștilor-practicieni în procesul de formare profesională-58,76%/60,67%
2. instituirea unui dialog sistematic cu studenții, absolvenții, asociațiile profesionale și angajatorii reprezentativi pentru ajustarea ofertei de studii la cerințele pieței muncii-55,72%/60,0%
3. consolidarea legăturii dintre teorie și practică-45,59%/40,34%
4. implementarea reală și eficientă a unui mecanism intern de monitorizare operativă continuă a asigurării calității educației universitare-37,19%/45,17%
5. definirea listei de competențe și abilități pe care angajatorii se așteaptă să le găsească la nivelul unui absolvent-potențial viitor angajat-23,59%/23,37%
6. creșterea gradului de transparență în procesul decizional-22,0%/29,33%
7. sporirea rolului angajatorilor în elaborarea și implementarea programelor de studiu-19,10%/13,82%
8. depășirea fenomenelor indezirabile în relația „profesor-student”- 17,37%/13,37%
9. „Educația continuă” a partenerilor (în special, a angajatorilor și recrutorilor) pentru a le explica noile tipuri de calificări promovate prin ciclurile de studii Bologna, pentru a prezenta realele competențe cognitive și funcțional-acționale ale absolvenților de licență cu cei care absolvă un

program de masterat-15,05%/13,48%

Absolvenții USARB din domeniul 38 Drept, angajați în câmpul muncii:

Care sunt principalele *trei acțiuni* care ar trebui întreprinse pentru a îmbunătăți situația în Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți?

1. atragerea mai pe larg a specialiștilor-practicieni în procesul de formare profesională-63,15%
2. consolidarea legăturii dintre teorie și practică-55,26%
3. instituirea unui dialog sistematic cu studenții, absolvenții, asociațiile profesionale și angajatorii reprezentativi pentru ajustarea ofertei de studii la cerințele pieței muncii-50%
4. implementarea reală și eficientă a unui mecanism intern de monitorizare operativă continuă a asigurării calității educației universitare-26,31%
5. creșterea gradului de transparență în procesul decizional-21,05%
6. sporirea rolului angajatorilor în elaborarea și implementarea programelor de studiu-18,42%
7. definirea listei de competențe și abilități pe care angajatorii se așteaptă să le găsească la nivelul unui absolvent-potențial viitor angajat-15,78%
8. depășirea fenomenelor indezirabile în relația „profesor-student”- 5,26%
9. „Educația continuă” a partenerilor (în special, a angajatorilor și recrutorilor) pentru a le explica noile tipuri de calificări promovate prin ciclurile de studii Bologna, pentru a prezenta realele competențe cognitive și funcțional-acționale ale absolvenților de licență cu cei care absolvă un program de masterat-5,26%

Angajatorii din domeniul 38 Drept și cei din domeniul 14 Științe ale educației la întrebarea deschisă „Menționați aspectele pe care Universitatea trebuie să le îmbunătățească în mod prioritar” au insistat asupra depășirii decalajului dintre teorie și practică, aplicării cunoștințelor în practică, eficientizării practicii de specialitate; formării abilităților de lucru în echipă, abilităților de manager și altor sugestii specifice fiecărui domeniu de formare profesională.

Concluzii: percepția internă și externă a calității educației profesionale în USARB pe permite să conchidem că nivelul formării profesionale este încă înalt, dar în absența datelor eshaustive despre calitatea intrărilor și ieșirilor din USARB, cât și a datelor despre necesitățile (nu numai curente, dar și de perspectivă) a pieței forței de muncă, concluzia evidențiată este aproximată, cu o anumită doză de subiectivism. Cu atât mai imperios se impune cunoașterea traiectoriei absolvenților USARB și estimarea performanțelor acestora în comparație cu activitatea absolvenților altor universități din țară și de peste hotare, cât și consolidarea legăturilor angajatorii.

De rînd cu acțiunile sistemice orientate spre realizarea acestui deziderat strategic, se impune depășirea unor factori frenatori interni ai procesului de formare profesională: îmbunătățirea curriculum/urilor disciplinare, în special prin intermediul creșterii ponderii cunoștințelor și deprinderilor practice; diminuarea manifestărilor indezirabile în raportul dintre cadrele didactice și studenți; eficientizarea stagiilor de practică; atragerea mai pe larg în procesul de formare a

practicienilor ș.a.

Note bibliografice:

1. Analiza diagnostic „Universitățile și dezvoltarea capitalului uman”. Panelul nr.1. Coordonator: prof. dr. Ion Gh. Roșca//
http://edu2025.ro/UserFiles/File/LivrabileR1/diagnostic_panel1.pdf;
2. Cabac, Valeriu. Calitatea învățământului superior în viziunea comunității academice. Studiu de caz - Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Bălți, 2006;
3. Ciotlăuș, Simona; Florian, Bogdan; Hâncean, Marian-Gabriel; Miroiu, Adrian; Păunescu, Mihai; Rusu, Raluca; Tăriceanu, Elena-Alina; Tufiș, Claudiu; Vlăsceanu, Lazăr; Voicu, Bogdan. Calitatea învățământului superior din România. O analiză instituțională a tendințelor actuale. Iași: Editura Polirom, 2011;
4. Korca Mihai (coordonator). Educația de calitate pentru piața muncii. București: Editura Universitară, 2009;
5. Mocanu, Angela. Educația-factor important al mobilității sociale//Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2013, nr.2;
6. Niclolescu, O., Verboncu, I. Management, Ediția a III-a. București: Editura Economică, 1999;
7. Studiu național privind dezvoltarea culturii calității la nivelul sistemului de învățământ preuniversitar/ Constantin-Șerban Iosifescu, Constanța-valentina Mihăilă, Monica-Vanda Munteanu/ www.edu.ro/index.php/articles/20080
8. Vlăsceanu, Lazăr; Miroiu, Adrian; Păunescu, Mihai; Hâncean, Marian-Gabriel. Barometrul calității 2010. Starea calității în învățământul superior din România. Brașov: Editura Universității „Transilvania”, 2011.

6. Calitatea formării profesionale a asistenților sociali în USARB⁵⁰¹

7. Aplicații

Enunțuri esențiale

Prin instituție se înțelege :

- a) un grup de persoane angajat în vederea satisfacerii unor probleme importante pentru o comunitate ;
- b) formele organizatorice folosite pentru rezolvarea unor probleme ;
- c) ansamblu de mijloace și procedee folosite de membrii unui grup în vederea satisfacerii unor nevoi ;

⁵⁰¹ <https://vdocuments.mx/anuarul-2-discutat-la-edina-catedrei-de-tiine-socioumane-i-asistenf.html?page=131>

d) rolurile importante pe care le dețin anumiți membri ai unui grup și care le permit să acționeze în rezolvarea unor probleme;

Instituționalizarea constă în dezvoltarea unui sistem de comportamente așteptate, modelate, predictibile și acceptate social în cadrul unui sistem social;

O instituție funcționează în mod eficient când sunt realizate o serie de condiții :

- a) Definirea clară a scopului și obiectivelor;
- b) Organizarea rațională a activității în cadrul instituției;
- c) Depersonalizarea rolurilor instituționale;
- d) Acceptarea socială a mijloacelor și procedeelelor folosite de instituție;
- e) Recunoașterea socială a utilității instituției;
- f) Relațiile dintre instituții și autonomia instituțională.

Sugestii și întrebări pentru continuarea reflecției

1. Ce înțelegeți prin termenul instituționalizare?
2. Identificați factorii de care depinde eficiența activității instituțiilor sociale.
3. Care este în opinia dvs. cel mai important factor? Argumentați răspunsul
4. Puteți identifica anumite exemple din istoria societății din țara noastră de personalizare a rolurilor sociale?

Bibliografie selectivă

1. MIHAILESCU; Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz. – Editura Universității din București, 2000;
2. AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală. Institutul european, Iași, 2003;
3. БАРБАШИН М.Ю. Социальные свойства социальных институтов//Социологические исследования, №2, 2018.
4. МИХАЛЕВА К.Ю., ПОЛЯКОВА Н.А. Концепция социального института в социологической теории//Вестник МГУ. Серия 18, Социология и политология, №2, 2012ю

Cursul 8: PERSONALITATE ȘI SOCIALIZARE

1. Factorii dezvoltării personalității
2. Procesul de socializare
3. Agenții socializării
4. Tipuri de socializare
5. Integrarea socială
6. Resocializarea în instituțiile totale
7. Aplicații.

1. Factorii dezvoltării personalității.

Personalitatea este totalitatea modelelor comportamentale ale unui individ, organizate într-un sistem unic și durabil.⁵⁰²

Personalitatea este rezultatul interacțiunii complexe a mai multor categorii de factori :

- a) moștenirea biologică (zestrea genetică);
- b) mediul fizic;
- c) cultura;
- d) experiența de grup și
- e) experiența personală.

Moștenirea biologică

Copilul se naște cu anumite precondiționări rezultate din combinările genetice ale părinților și din influențele exercitate asupra fătului în timpul sarcinii. Fiintele umane se nasc cu mai multe reflexe de bază. Moștenirea biologică nu reprezintă însă decât materia primă (și numai o parte a acesteia) din care se clădește viitoarea personalitate. Aceeași materie primă poate fi folosită în chipuri diferite, rezultând personalități diferite.

Aparținând aceleiași specii, oamenii au o serie de caracteristici biologice comune. În același timp, fiecare persoană se naște cu o serie de particularități biologice care îi conferă un caracter de unicitate. Personalitățile indivizilor vor prezenta deci similarități și particularități condiționate biologic.

Cel mai important element ereditar care permite individului să participe la viața socială îl reprezintă capacitatea de utilizare a limbajului. Capacitatea de exercitare a limbajului articulat este strâns corelată cu gândirea. Gândirea se poate desfășura doar în cadrele de referință ale limbajului. În lipsa achiziționării unui limbaj nu se pot dezvolta procesele psihice superioare⁵⁰³.

Rolul factorilor biologici în determinarea personalității constituie obiect de dispută de foarte multă vreme. În unele concepții, rolul factorilor biologici este considerat esențial în fasonarea personalității. În alte concepții, se ignoră rolul determinărilor biologice. **Cercetările mai recente, din anii 70-80 ai sec. XX au pus în evidență că ereditatea are un rol foarte important în determinarea anumitor trăsături de personalitate (cum ar fi inteligența) și puțin important în determinarea altor trăsături (sociabilitatea, atitudini, interese, controlul impulsurilor etc.).**

Până în prezent, nu s-a putut oferi o explicație științifică riguroasă a legăturilor de determinare între trăsăturile fizice și cele comportamentale. În multe societăți există, la nivel folcloric, convingeri similare: persoanele grase sunt cumsecade, oamenii cu părul roșu sunt răi, femeile cu buze subțiri sunt cicălitoare etc. În unele situații, s-a pus în evidență o corelație statistică între anumite trăsături

⁵⁰² MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală: Concepte fundamentale și studii de caz, p.88

⁵⁰³ SANDU, A. Introducere în sociologie. Iași: Lumen, 2016, http://editura.edituralumen.ro/wp-content/uploads/2019/06/sandu_introducere_preview.pdf accesat în data de 30.11.2022.

fizice și anumite trăsături comportamentale. Dar, din aceasta nu se poate deduce o legătură cauzală între cele două categorii de trăsături. Explicația unor asemenea corelații se plasează mai curând la nivelul raportului dintre așteptări sociale și comportamente. Dacă într-o societate funcționează ca așteptare socială faptul că persoanele grase să fie cumsecade, atunci va exista o presiune socială pentru ca persoanele care au această caracteristică fizică să se conformeze așteptărilor. *O trăsătură fizică devine un factor de dezvoltare a personalității în raport cu modul cum ea este considerată și definită de către societate sau grupul de referință.* Într-o societate, o fată grasă poate fi considerată foarte frumoasă; în altă societate poate fi considerată foarte urâtă. În primul caz, persoana va avea trăsături comportamentale de fată frumoasă, în al doilea caz, se va comporta ca o fată urâtă. Comportamentul lor se va conforma așteptărilor sociale orientate de criteriile estetice care funcționează în societate.

Mediul fizic

Mediul fizic a fost considerat de multe teorii mai vechi ca fiind un factor determinant în modelarea personalității. Determinismul geografic s-a bucurat mult timp de reputația unei teorii științifice riguroase. Nu s-a demonstrat însă existența unor legături cauzale între condițiile mediului fizic și personalitate. În toate tipurile de mediu pot fi întâlnite tipurile de personalitate. Desigur, *condițiile de mediu fizic pot influența anumite trăsături de personalitate.* Persoanele care trăiesc în zone sărace în resurse au un comportament mai agresiv decât cele care trăiesc în nișe ecologice bogate. Persoanele din zonele cu climă temperată sunt mai dinamice decât cele din zonele tropicale. Cu toate aceste influențe, se poate afirma că dintre toate categoriile de factori care influențează sau condiționează personalitatea, mediul fizic are rolul cel mai scăzut⁵⁰⁴.

Cultura

Cultura constituie unul dintre factorii importanți de modelare a personalității. Trăsăturile culturale ale unei societăți generează anumite particularități în socializarea copiilor.

În fiecare societate există unul sau mai multe tipuri de personalitate pe care copiii trebuie să le copieze. În culturile europene, sau de tip european, tipul principal de personalitate îi sunt asociate caracteristicile: sociabilitate, amabilitate, cooperare, dar și competitivitate, orientare spre practică și spre eficiență, punctualitate. Familiile și alte instituții de socializare transmit copiilor aceste caracteristici, conformarea la ele fiind controlată la nivel societal.

Legătura dintre cultură și personalitate este evidentă, întrucât formarea personalității constă în mare parte în interiorizarea elementelor unei culturi. Într-o cultură stabilă și integrată, personalitatea este un aspect individual al culturii, iar cultura este un aspect colectiv al personalității.

În fiecare societate, cultura dominantă coexistă cu un anumit număr de subculturi și contraculturi. Socializarea realizată în cadrul unei subculturi adaugă caracteristicilor personalității

⁵⁰⁴MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală: Concepte fundamentale și studii de caz , p. 90.

diferențiate în raport cu subculturile. Pot fi deosebite personalitatea unui sătean de cea a unui orășean, personalitatea unui muncitor de cea a unui intelectual, personalitatea unui evreu de cea a unui român etc.

Experiența de grup

La naștere, copilul este o ființă care se mulțumește cu satisfacerea nevoilor biologice. Treptat, copilul devine conștient de existența în mediul său a altor persoane pe care ajunge să le diferențeze. Începând cu vârsta de doi ani, copilul devine conștient de sine, începând să se identifice prin „eu”. Supraviețuirea biologică a copilului nu este posibilă fără ajutorul adulților, iar devenirea sa ca ființă socială nu este posibilă în afara interacțiunii cu un grup.

Grupul și, în primul rând, părinții, asigură copilului satisfacerea nevoilor fiziologice și afective. Privăți de afectivitate, copiii se dezvoltă anormale și ajung la comportamente asociale sau antisociale.

Interacțiunea cu grupul permite copilului să-și formeze imaginea de sine. Dacă unei fetițe i se spune mereu că este frumoasă, ea va ajunge să fie convinsă că este frumoasă. Dacă unui băiat i se repetă, că este un bun sportiv, el se va percepe pe sine ca atare. Cercetările psihologice și pedagogice au pus în evidență faptul că atitudinile și comportamentele indivizilor sunt determinate de imaginea pe care o au despre ei însuși, imagine formată prin interacțiunea cu grupul. Copiii considerați proști de părinți și de alte persoane din jur, ajung să se comporte ca atare, chiar dacă au un potențial de inteligență ridicat.

Grupurile cu care interacționează indivizii în procesul formării personalității lor nu au aceeași importanță. Unele grupuri sunt mai importante ca modele de la care indivizii în curs de socializare preiau idei și norme comportamentale. Acestea sunt grupurile de referință în formarea personalității. Din această categorie fac parte în primul rând, familia și grupurile pereche (grupurile formate din persoane având aceeași categorie de vârstă și același status). Copiii preiau de la grupurile pereche idei și norme comportamentale. Participarea unui copil la grupurile pereche are un rol psihosociologic important. Unele studii insistă chiar asupra faptului că grupurile pereche au influența cea mai puternică asupra atitudinilor, intereselor și normelor comportamentale, asupra formării personalității⁵⁰⁵.

De-a lungul vieții sale, individul interacționează cu o mulțime de grupuri de referință. Imaginea despre sine se poate modifica în raport cu modul în care el se simte perceput de către grupurile cu care interacționează. În cele mai multe cazuri, indivizii se înșală în ceea ce cred ei despre modul cum sunt percepuți de către membrii unui grup. Dar ceea ce contează nu este imaginea obiectivă pe care o au membrii unui grup despre un individ și nici faptul că individul percepe sau nu corect această imagine. Comportamentul individului va fi orientat de imaginea subiectivă pe care el și-o face despre modul cum este perceput de către ceilalți.

⁵⁰⁵ IBIDEM, p. 92.

Preocuparea excesivă pentru propria imagine și teama de a fi perceput defavorabil de către ceilalți conduc la înclinații egocentrice. Înclinația egocentrică constă în tendința individului de a se plasa în centrul evenimentelor. Încercarea de monopolizare a atenției într-o discuție în grup, încercarea de a influența opinia altora, de a spune ultimul cuvânt sunt manifestări ale înclinațiilor egocentrice.

Experiența personală

Personalitatea individului este influențată și de experiența proprie de viață. Fiecare individ are o experiență personală unică, prin care el se deosebește de ceilalți indivizi. Experiențele de viață nu se cumulează în mod simplu ; ele se integrează. O experiență nouă de viață este trăită și evaluată din perspectiva experiențelor trecute și din perspectiva normelor și valorilor socializate și internalizate.

Experiența personală nu este niciodată încheiată pe parcursul vieții individului. Experiența trecută poate fi reevaluată din perspectiva noilor experiențe, producându-se modificări de atitudini și de comportamente și, prin aceasta, modificări de personalitate. Modificarea experienței de viață poate produce modificarea perspectivelor asupra aceluiași fapt social (acesta poate fi perceput diferit în prezent decât a fost perceput în urmă cu câteva decenii). Experiența personală are, de cele mai multe ori, o putere formativă mai mare decât învățarea din experiența altora. Chiar și în acest caz, este necesar ca o experiență să se repete pentru ca individul să poată învăța din aceasta.

2. Procesul de socializare

Formarea personalității este rezultatul unui proces complex de socializare, în care interacționează factori personali , de mediu și culturali. **Socializarea în sens larg înseamnă a transforma un individ dintr-o ființă asocială într-o ființă socială, inculcându-i moduri de gândire, simțire, acționare**⁵⁰⁶. (Prin intermediul socializării, societatea se reproduce în configurația atitudinală și comportamentală a membrilor săi. Socializarea este modalitatea prin care un organism biologic este transformat într-o ființă socială capabilă să acționeze împreună cu alții.

Transferul de cultură de la o generație la alta se face prin intermediul socializării. Individul se naște într-o anumită cultură pe care o preia, o interiorizează și o transmite următoarelor generații. Una din consecințele socializării este stabilirea normelor de comportament astfel dobândite. Această interiorizare a normelor și valorilor permite, de asemenea, însușirea regulilor sociale, care prin definiție sunt exterioare individului, și creșterea solidarității dintre membrii grupului.

Procesul de socializare a format obiectul a numeroase analize științifice care au urmărit să pună în evidență factorii determinanți, agenții de socializare, mecanismele prin care aceasta se

⁵⁰⁶ DICȚIONAR de sociologie, Coordonatori : Raymond Boudon și a.. – București, 1996, p. 248.

realizează. Complexitatea domeniului de studiu a condus la formularea unor teorii diferite ale socializării, dintre care cele mai importante *sunt teoriile învățării și teoriile dezvoltării cognitive*⁵⁰⁷.

a) teoria învățării

Învățarea este o modificare permanentă a comportamentului, care rezultă din experiențele pe care le trăiește individul. Ea se realizează în familie, de la grupurile perechi, la școală, la locul de muncă, prin mijloacele de comunicare în masă. Prin învățare, individul se adaptează noilor condiții, iar comportamentul său devine flexibil. Învățarea este cumulativă și reevaluativă : la achizițiile vechi se adaugă cele noi, iar unele din consecințele vechi sunt reevaluate, modificate sau abandonate, din perspectiva noilor achiziții. *Învățarea se desfășoară pe două căi principale : condiționarea și observarea comportamentului altora.*

Individul trăiește diverse experiențe în care constată anumite legături între fapte și anumite consecințe ale acțiunilor sale. Teoriile behavioriste au arătat că, dacă asupra unui individ se repetă un anumit număr de stimuli, la acesta se dezvoltă un anumit număr de reacții care devin mai mult sau mai puțin, automatisme. Preluând analogic ideea reflexului condiționat al lui Pavlov, Ioan Mihăilescu afirmă că *învățarea socială are ca rezultat să dezvolte la copil un anumit număr de reflexe sociale, în raport cu situații sociale bine definite.* Reflexele sau reacțiile condiționate dobândite în timpul copilăriei se vor manifesta și la vârsta adultă cu anumite diferențe, rezultate din experiența de viață a individului.

Învățarea se realizează asociativ prin condiționare operantă și prin întărire. Prin condiționarea operantă, individul învață din experiențele sale trecute, reține ce consecințe au avut comportamentele sale, încât va putea repeta comportamentele ale căror consecințe le dorește și va evita comportamentele care au avut consecințe neplăcute. Copilul care a avut un șoc neplăcut când a atins un fir electric, nu va mai atinge firele electrice.

Învățarea prin întărire poate fi ilustrată prin modul cum are loc dresajul animalelor. În momentul în care animalul execută o mișcare conformă cu intenția dresorului, el primește un stimul pozitiv (de exemplu, hrană), iar când execută o mișcare pe care nu o vrea dresorul, animalul primește un stimul negativ (de exemplu, este lovit). Acești stimuli repetându-se de mai multe ori, animalul își formează reflexe, adoptând numai comportamente care sunt asociate cu consecințe plăcute. În mod analogic se procedează și cu copiii : sunt încurajate , întărite comportamentele dorite și reprimate , descurajate comportamentele nedorite. Dacă învățarea s-ar face numai prin condiționare sau numai din propria experiență, ea ar dura foarte mult, ar fi incompletă, iar unele experiențe ar fi fatale. Indivizii știu că atingerea firelor electrice provoacă șocuri neplăcute, unele chiar mortale. Dar nu fiecare om a atins un fir electric pentru a învăța acest lucru. Învățarea se realizează și prin observarea comportamentului altora, prin interacțiunea cu alți oameni în același context social. **Învățarea**

⁵⁰⁷ MIHAILESCU, Ioan. Sociologia generală. Concepte fundamentale și studii de caz, p. 96.

observațională constă în dobândirea unor răspunsuri prin observarea altor oameni fără ca individul să fi fost în situația de a da primul aceste răspunsuri. Învățarea observațională operează cu simboluri. Acestea permit reprezentarea evenimentelor, analiza conștientă a experiențelor, comunicarea cu alții, anticiparea unor acțiuni.

b) Teoriile dezvoltării cognitive

În teoriile învățării, copilul și adultul sunt plasați în poziții similare. În realitate, o experiență nu are aceeași semnificație și aceleași consecințe pentru un copil și pentru un adult. Învățarea se realizează progresiv, etapă cu etapă. Transformarea copilului (ființă biologică) într-o ființă socială are loc treptat și progresiv. *Dezvoltarea ca ființă socială are două aspecte : dezvoltarea cognitivă și dezvoltarea morală.*

Oamenii sunt ființe raționale care receptează informațiile, le analizează, le transformă, le stochează, le reactualizează, le utilizează. Are loc un proces mental , denumit **cogniție**, de utilizare a informației provenite din mediu și din memorie în luarea deciziilor.

Dezvoltarea cognitivă parcurge mai multe etape , trecerea de la o etapă la alta fiind marcată de schimbări profunde. **Jean Piaget distinge patru etape în dezvoltarea cognitivă a copilului.** În prima etapă, **senzorimotorie**, pe care o plasează în perioada scurtă de la naștere până la vârsta de 2 ani, copilul descoperă relațiile dintre senzațiile sale și comportamentul matur. Etapa a doua, **preoperațională**, (2-6 ani) este predominant reprezentatională. Acum copilul își reprezintă lucrurile în mintea sa. Etapa a treia- **concret operațională** (6-12 ani)introduce principiul conservării. Copilul învață că o cantitate dată nu se schimbă, chiar dacă înfățișarea se schimbă. În etapa a patra – **formal operațională** (de la 12 până la vârsta de adult), adolescentul devine capabil să gândească logic, să opereze cu raționamente abstracte și ipotetice.

În concepția lui J.Piaget, individul și mediul sunt într-o continuă interacțiune. Procesul de socializare nu este uniform pentru toți indivizii, întrucât intervin diferențe în capacitățile cognitive ale indivizilor⁵⁰⁸. Psihologul **Lawrence Kohlberg** a aplicat teoria etapelor cognitive, elaborată de Piaget, în analiza dezvoltării morale. El distinge **trei nivele**. Nivelul **preconvențional**, caracteristic copiilor până la vârsta de 9 ani, unor adolescenți și persoanelor care comit infracțiuni. La acest nivel, regulile sunt exterioare persoanei, supunerea la ele fiind dată de pedepse și recompense. Nivelul **convențional** este tipic pentru adolescenți și adulți. La acest nivel, regulile și așteptările exterioare sunt încorporate personalității. Supunerea la reguli are loc pentru că oamenii consideră că au datoria să procedeze astfel. Nivelul **postconvențional este atins de un număr redus de persoane**. La acest nivel, oamenii fac distincția dintre persoana lor și regulile și așteptările sociale. Persoanele care ating acest nivel nu se supun orbește regulilor sociale, ci fac distincția între ceea ce este drept și nedrept.

⁵⁰⁸ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz, p. 98-99.

Pe baza unor cercetări comparative transculturale, Kohlberg arată că în toate societățile și culturile, oamenii folosesc aceleași concepte morale de bază (dreptate, egalitate, autoritate, dragoste). Aceasta nu înseamnă că modelele comportamentale morale nu sunt condiționate de caracteristicile și complexele culturale locale.

Este de remarcat și punctul de vedere conform căruia elaborarea unei teorii generale, universale a socializării individului este imposibilă⁵⁰⁹ și, în acest context, este necesar, din perspectivă euristică să se studieze particularitățile acestui proces complex în fiecare etapă a vieții omului și elaborarea, în consecință, a unor teorii sociologice speciale.

3. Agenții socializării

Toți teoreticienii despre care am discutat sunt de acord că o serie de factori semnificativi joacă un rol important în procesul socializării. *Agenții socializării sunt oamenii, grupurile și instituțiile care joacă un rol important în procesul de socializare.* Aceștia influențează formarea și dezvoltarea atitudinilor oamenilor, a credințelor, imaginii proprii și comportării lor. Agenții socializării pot ori nu avea drept scop primar realizarea procesului socializării, dar acțiunea lor întotdeauna are un asemenea efect. *Cei mai importanți agenți ai socializării sunt familia (în mod special părinții), școala, religia, colegii și prietenii, mass-media.* Unele din acestea – familia, religia, școala – sunt instituții a căror funcție manifestă este, cel puțin în parte, să fie agenți ai socializării. Acestea există, cel puțin parțial, ca să dea copiilor cunoștințe și valori. Colegii și prietenii, mass-media de asemenea joacă un rol important, dar nu există cu acest scop prioritar; funcția lor manifestă nu este socializarea așa cum este ea pentru familie, religie și școală. Socializarea este o funcție latentă a grupului de colegi și a mass-medie⁵¹⁰.

Familia. În primii ani de viață ai copilului familia este cel mai important agent al socializării. Această afirmație este în mod special adevărată cu privire la părinți dar, de asemenea, ea este adevărată, e drept într-o măsură mai mică, pentru frații și surorile copilului. Mai mult decât oricine altcineva, părinții definesc atitudinile, concepțiile și credințele unui copil. Într-o bună măsură, pentru copiii preșcolari adevărul este ceea ce le spun părinții lor. Părinții rămân importanți ca agenți ai socializării în toată copilăria și adolescența, deși pe măsură ce copiii cresc, aceștia împart din ce în ce mai mult rolul lor cu alți agenți ai socializării. Efectele socializării în familie sunt adesea prezente pe durata întregii vieți a individului. Religia familiei în mod obișnuit devine și a copilului, iar atitudinile politice, concepțiile despre lume cât și stilul de viață proprii viitorului adult sunt influențate substanțial de cele ale familiei.

Școala. Ca instituție, școala are un efect profund nu numai pentru cunoștințele copiilor, dar ea joacă un rol deosebit pentru formarea imaginii proprii a acestora, a modului lor de gândire și

⁵⁰⁹ СОЛОДНИКОВА И.В. Социализация личности: сущность и особенности на разных этапах жизни//Социологические исследования 2007, №2, p.32-39, <https://www.isras.ru/files/File/Socis/2007-02/Solodnikova.pdf>

⁵¹⁰ AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală, p.138.

înțelegere a realității. Părinții tind să accepte și să evalueze performanțele copiilor lor într-o manieră laxă și afectivă. Profesorii în școli sunt mult mai riguroși. Aceștea judecă performanțele pe baza unor criterii impersonale, iar pe cei care au rezultate slabe îi sancționează cu note mici sau îi lasă repetenți.

Școala de asemenea joacă un rol important în însușirea de către elevi și studenți a valorilor și credințelor societății în care trăiesc. Școala, de asemenea, aduce copiii într-o oarecare independență față de familie. Rolul școlii în procesul socializării a devenit important în societățile industriale moderne deoarece cunoașterea științifică și specializarea tehnică s-au extins dincolo de ce poate fi posibil să se învețe acasă⁵¹¹.

Religia. Influența religiei ca agent al socializării se manifestă în modalități variate. Deși mulți sau cei mai mulți dintre indivizi se identifică cu o religie sau alta, totuși nu prea mare parte dintre aceștea participă la serviciul religios. Însă pentru oamenii care sunt credincioși, religia este un agent puternic al socializării, deoarece ea îi învață ce este bine și ce este rău.

Prietenii și colegii. Grupul de prieteni sau de colegi este probabil al doilea ca importanță după familie. Acest tip de grup *este un grup de similaritate (de echivalență) care desemnează persoanele care au același statut sunt egale sau foarte apropiate potrivit unui criteriu social semnificativ.* Grupurile de vârstă apropiată și, în mod deosebit al adolescenților, joacă un rol important în împărtășirea valorilor și stilurilor de viață comune ajungând chiar la constituirea unei adevărate culturi proprii.

Grupul de similaritate începe să fie un factor influent în procesul de socializare a copilului de la o vârstă fragedă. Pe treptele superioare ale școlii influența colegiilor devine semnificativă deoarece tinerii caută să-și dobândească independența prin schimbarea influenței celor de acasă cu cei de la școală. Grupul de colegi impune norme proprii în îmbrăcăminte, vorbire, atitudini etc., iar neconformarea tinerilor cu ele aduce după sine ridicularizare și chiar ostracizare din grup. Datorită presiunii puternice din partea grupului de colegi, influența acestuia pe durata adolescenței este poate cea mai importantă dintre toți agenții socializării. Acest efect este cel mai mare în modul de a se îmbrăca și a vorbi, al distracțiilor preferate și, în general, al petrecerii timpului liber. Adesea el poate să se extindă la atitudini și comportamente din domeniul sexualității, al consumului de alcool sau mai nou, al drogurilor.

Mass-media. În ultimile decenii mass-media a devenit unul din cei mai influenți agenți ai socializării. Deși socializarea nu este o funcție manifestă a mass-mediei, ea a devenit una din funcțiile ei latente. În mod deosebit televiziunea excelează în acest sens. Un copil petrece în medie de la 2 până la 3 ore pe zi privind la televizor, ceea ce în multe cazuri înseamnă mai mult timp decât el sau ea petrec vorbind cu părinții ori cu frații și surorile.

⁵¹¹ IBIDEM, p. 139,140.

Deși există dezbateri mari despre modalitățile prin care televiziunea influențează atitudinile și comportamentul, în schimb, nu există nici un dubiu că televiziunea a devenit un mijloc important prin care tinerii ajung să înțeleagă lumea.

Un domeniu particular de interes în domeniul mass-mediei îl reprezintă sexualitatea și violența. Unele cercetări pun în seama creșterii nivelului general al violenței și miile de oameni uciși în seriile și filmele prezentate la televiziune⁵¹².

Cum agenții socializării formează gândirea și comportamentul celor pe care îi socializează? Una din modalitățile prin care agenții socializării influențează atitudinile și comportamentele este **expunerea selectivă**. Copii sunt expuși la acele comportamente și atitudini considerate dezirabile și sunt protejați de cele calificate ca nedorite. Părinții fac acest lucru prin felul în care vorbesc și se comportă față de copiii lor, prin lecturile sau prin emisiunile de televiziune pe care le recomandă acestora. La rândul ei, școala încearcă prin comportamentul disciplinelor care se predau, cât și celorlalte activități culturale, sportive etc. Care se desfășoară în cadrul acesteia, să expună copiii la seturi de idei și modele de roluri care vin în sprijinul nucleului valorilor culturale ale societății.

O altă modalitate prin care agenții socializării influențează atitudinile și comportamentele este **modelarea**. Copii repetă comportamentul la care sunt expuși în mod repetat și sistematic printr-un proces numit modelare. Modelarea începe cu atenția dată persoanelor semnificative și cu reținerea imaginii în memoria copilului a comportării acestora. Următoarea etapă este imitația ori reproducerea acestei comportări. Însă nu trebuie să înțelegem conținutul acestei etape doar ca o simplă imitație. O anumită comportare este repetată până devine obișnuită și se poate manifesta și în situații schimbate decât în cea care a fost văzută în original. Mai mult, copilul va ajunge să dezvolte atitudini și concepții care reprezintă suportul comportamentului său.

O altă modalitate prin care agenții socializării influențează atitudinile și comportamentele este **recompensarea și pedepsirea**. Când copii învață și repetă comportamentele pe care le văd la persoanele semnificative, aceste persoane răspund prin aprobare. Această aprobare poate fi verbală sau nonverbală, după cum uneori poate lua forma unei recompense concrete ca o prăjitură sau o excursie. În acest fel recompensele întăresc modelarea comportamentului văzut la persoanele semnificative. Astfel, procesul de recompensare, dar și cel de pedepsire, întărește cele învățate prin expunerea selectivă și modelare.

Agenții socializării influențează atitudinile și comportamentele și prin **identificare**. Procesele discutate mai înainte, expunerea selectivă și modelarea, cât și recompensarea și pedepsirea sunt mult mai eficiente dacă copilul se identifică cu persoana care acționează ca agent al socializării. Prin identificare înțelegem sentimentele pozitive către acea persoană, ce induce copilului dorința să fie la fel ca ea⁵¹³.

4. Tipuri de socializare

⁵¹² IBIDEM, p. 141,142.

⁵¹³ IBIDEM, p. 143,144.

Socializarea începe din primele zile de viață și continuă de-a lungul întregii vieți. În primii, copilul este introdus în elementele sociale de bază (norme, valori, credințe) prin intermediul limbajului. La acest nivel, avem de a face cu o **socializare primară**, care constă într-un proces prin care persoana dobândește informațiile și abilitățile esențiale pentru a participa la viața socială cotidiană și își formează eul. Socializarea primară oferă prima structură fundamentală de înțelegere a vieții sociale și fixează cel mai temeinic normele esențiale de conviețuire în societatea oamenilor. Ea îi este, într-un fel, impusă obiectiv individului aflat în primele momente ale socializării, este interiorizată așa cum este „livrată” de ceilalți semnificativi, selectată potrivit poziției pe care aceștia o ocupă în societate și a sistemului lor de valori, preferate ori respinse⁵¹⁴. Dincolo de unele controverse privind măsura în care socializarea primară influențează alte experiențe socializatoare care se produc mai târziu în viața indivizilor, există un acord printre specialiștii din domeniu că socializarea primară este cel mai important factor în viețile tuturor oamenilor deoarece transformă nou născuții în ființe sociale. *Acst proces include: (1) stabilirea poziției inițiale a individului în societate; (2) interiorizarea adecvată a valorilor și credințelor societății și (3) învățarea pattern-urilor corespunzătoare de comunicare și interacțiune cu alții*⁵¹⁵. Viața îl determină însă pe individ să-și însușească și alte roluri sociale, precum cele de elev, student, salariat, soț, părinte și altele. Dar rolurile, ca standarde sociale obiective, neputând fi modificate în mod subiectiv de către individ, îl determină pe acesta să-și adapteze credințele, valorile și normele, la cerințele lor, deci să se socializeze în continuare. Și cum această socializare, ulterioară, se realizează în grupuri secundare, precum școlile și cluburile, poate fi considerată drept **socializare secundară**.

Raportul de succesiune dintre socializarea primară și socializarea secundară constituie, de fapt, un raport de complementaritate, deoarece socializarea primară :

- fiind inițială, fundamentează socializarea secundară;
- realizându-se în familie, determină prin intermediul acesteia traiectoria socială a individului, inclusiv modalitățile de socializare secundară pe care le va suporta;
- definitivându-se în grupurile de camarazi în care copilul experimentează pentru prima sau pentru unica dată în viață relații libere și de egalitate, determină inclusiv modul în care el va suporta socializarea secundară⁵¹⁶.

În raport cu *socializarea secundară*- care intervine în procesul formării personalității relativ târziu, *solidaritatea primară* poate fi considerată o *socializare anticipată*. Din acest punct de vedere, *socializarea secundară* constituie o modalitate filtrată axiologic de integrare-adaptare la diferite situații de viață, în timp ce *socializarea primară-anticipată* reprezintă o consecință a fixării primelor stereotipuri și rutine atitudinale care „etichetează” definitiv personalitatea⁵¹⁷(

⁵¹⁴ TEODORESCU, Gheorghe. *Socioologia mirabilis*. Editura Fundației Axis, 2003, p.32.

⁵¹⁵ AGABRIAN, Mircea. *Sociologie generală*, p.145.

⁵¹⁶ GROSU, Nicolae. *Esențele sociologiei*, p.41-42.

⁵¹⁷ TEODORESCU, Gheorghe. *Socioologia mirabilis*, p.33.

Prin toate acestea devine necesară și posibilă trecerea la socializarea secundară, asigurată de școală, atât prin programă, cât și prin modele de personalitate ale profesorilor și ale colegiilor și, respectiv, prin experiențele sociale pe care le prilejuiește. Pe această bază devine posibilă și socializarea secundară asigurată, precum cel mai lung stagiul de viață de locurile de muncă.

În esență, socializarea secundară, constând în însușirea de noi roluri sau în adaptarea rolurilor, presupune însușirea sau chiar elaborarea personală de modelele de comportament.

Dacă în socializarea primară experiența de viață a celorlalți este semnificativă pentru individ, în sensul că el se simte protejat prin ceilalți, în cazul socializării secundare rolul principal în procesul adaptării la situațiile noi de viață revine reconstrucției subiective, creatoare a acestor experiențe⁵¹⁸

Deși socializarea primară și socializarea secundară sunt succesive prin debut, ele însă se suprapun pe perioade însemnate din viața individului. Astfel, copiii sunt supuși simultan atât socializării primare, în familie și grupurile de vârstă, cât și socializării secundare, în școli, biserici și prin mass-media, în timp ce adulții sunt supuși atât socializării secundare, la locurile de muncă și prin mass-media, cât și socializării primare, în familia proprie, ca soți, părinți, bunici, văduvi și, eventual, divorțați.

Socializarea anticipatoare desemnează asimilarea acelor norme, valori și modele de comportament care facilitează adaptarea sau integrarea într-un cadru instituțional sau facilitează adaptarea sau integrarea într-un cadru instituțional sau organizațional viitor⁵¹⁹. De exemplu, studenții în asistență socială sau drept, în facultate experimentează socializarea anticipatoare atunci când sunt încurajați să gândească ca un asistent social sau magistrat. În mod similar, o femeie însărcinată poate citi despre modul în care cresc copiii și poate chiar începe să schițeze un plan cum va îngriji și educa propriul copil, chiar dacă în realitate ea nu a devenit mamă.

Ca interes manifestat pentru o profesie, socializarea anticipatoare apare la tineri ca urmare a influențelor mediului social în care trăiesc (părinți, rude, prieteni care au îmbrățișat o anumită profesie), a propagandei pe care instituția respectivă o face pentru recrutarea de noi membri sau datorită impactului pe care simbolurile de statut ale profesiei le au asupra tinerilor. Dar, uneori, socializarea anticipatoare poate conduce în plan personal la situații de conflict valoric și normativ. În acest sens sunt tineri care se confruntă cu acest fenomen și, mai devreme sau mai târziu, părăsesc profesia⁵²⁰.

Acțiunile factorilor socializanți – familia, grupurile de vârstă, biserica, școala, locurile de muncă, asociațiile de mass-media, fiind deci și simultane, ele:

- sunt receptate, ierarhizate și optate de către indivizi, în funcție de trăsăturile lor native, în mod diferit, având astfel efecte socializante diferite, din care rezultă, în cadrul fiecărei generații diversitatea tipurilor de personalitate și, între generații, schimbarea acestora și a societății;

⁵¹⁸ IBIDEM, p. 34.

⁵¹⁹ DICȚIONAR de sociologie, București, 1993, p. 556.

⁵²⁰ AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală, p.146.

-se influențează reciproc, impunând astfel adoptarea factorilor socializanți, din care rezultă schimbarea lor ca instituții fundamentale sau ca organizații și grupuri importante și, respectiv, a societății.

Dar acțiunile simultane ale factorilor socializanți pot fi și contradictorii. Din această cauză, indivizii riscă să fie atât de derutați încât să

-evite reactiv, deci fără discernământ, o parte din acțiunile factorilor socializanți, retrăgându-și astfel socializarea;

-răspundă inertial, deci tot fără discernământ, tuturor acțiunilor factorilor socializanți, distorsionându-și astfel socializarea.

Indivizii, socializându-se în funcție de cerințele generale ale societății devin umani și, respectiv, în funcție de cerințele specifice instituțiilor fundamentale ale acesteia, precum economia, religia, medicina, arta și guvernarea, se particularizează, ca tipuri umane, într-o tipologie, formulată de psihologul german **Edward Spanger**, ce include :

- omul teoretic**, preocupat de cunoașterea științifică ;
- omul economic**, preocupat de bogăție;
- omul estetic**, preocupat de artă;
- omul activist social**, preocupat de ajutorarea semenilor;
- omul politic**, preocupat de putere ;
- omul religios**, preocupat de transcedență⁵²¹ .

Deși aceste tipuri se regăsesc în toate societățile, fiecare societate însă, caracterizându-se prin anumite dominante valorice, pune accent sau chiar idealizează unul din tipuri, transformându-l în **ideal de personalitate**, așa cum sunt, „ specialistul „ pentru germani, „ businessman-ul” pentru americani, „gentelman-ul” pentru englezi și „ descurcărețul „ pentru români.

Așadar, socializarea, deși marcată de aspecte contradictorii, constituie procesul fundamental care asigură atât continuitatea și stabilitatea societății, cât și schimbarea acesteia.

5. Integrarea socială

Ca o consecință directă a procesului de socializare, are loc exercitarea corectă și eficientă de către indivizi a rolurilor ce le revin, cunoașterea și respectarea de către aceștea a prescripțiilor normative, fapt ce asigură gradul de coeziune a unei colectivități, ordinea și stabilitatea sistemului social general. Pe această bază, în final se facilitează armonizarea și coordonarea elementelor de coeziune socială în sistemul organizării sociale, funcționarea eficientă a întregii societăți, sporirea gradului de integrare socială a indivizilor cât și grupurilor sale componente. ***Integrarea socială desemnează o stare de asamblare și ajustare reciprocă într-un sistem organizat, a unei totalități de elemente (indivizi, grupuri, norme, valori, acțiuni, roluri etc) între care se stabilesc raporturi de interdependență.*** Acest proces asigură o stare de „ echilibru” social relativ, caracterizat, în principal,

⁵²¹ GROSU, Nicolae. Esențele sociologiei, p.47.

prin relații de armonie și acțiune cooperantă între indivizi. În același timp, integrarea socială realizează apartenența și participarea (neimpusă) a individului la un set de norme, valori și atitudini comune ale grupului, care odată interiorizate și apoi exteriorizate de indivizi în comportamente explicite, generează întărirea solidarității de grup.

6. Resocializarea în instituțiile totale

Un tip mai puțin comun al socializării adulților pe care unii îl trăiesc și alții nu, este resocializarea în instituțiile totale, numite și instituții închise. Termenul de instituție totală se refră la orice grup sau organizație care are aproape controlul total și continuu asupra individului și care încearcă să șteargă efectele socializării anterioare a acestuia și să îi inculce un set nou de valori, obiceiuri și credințe⁵²².

Instituțiile totale pot fi clasificate astfel: (1) organizații care îngrijesc persoanele considerate incapabile să-și satisfacă singure unele nevoi fundamentale și care sunt inofensive: cămine pentru bătrâni, orfani, handicapați de toate felurile; (2) organizații care îngrijesc persoane incapabile să-și poarte singure de grijă și involuntar periculoase pentru comunitate : sanatorii, spitale de psihiatrie, leprozerii; (3) așezăminte care izolează de restul comunității persoanele considerate a prezenta un pericol vluntar : închisori, penitenciare, lagăre de prizonieri, lagăre de concentrare; (4) unități în care izolarea decurge din nevoia organizării și desfășurării eficiente a unei activități: cazărmi, nave, internate, forturi coloniale; (5) așezăminte care grupează persoane pentru care izolarea reprezintă o opțiune personală: abații, mănăstiri ș.a.

Caracteristicile comune tuturor acestor tipuri de instituții sunt următoarele :

- practică izolarea cvasi.totală a unui număr important de persoane într-un același univers claustral;
- practică ruptura cu oricare dintre „limitile” experimentale anterior de aceștia;
- pretinde să controleze toate aspectele vieții lor, spărgând frontierele care separă, în mod obișnuit, în societățile moderne, activitățile principale;
- îi „înrolează”, supunându-i unui regim de viață colectiv și promiscuu, strict reglat de norme instituționale a căror respectare este riguros controlată de un corp de supraveghetori, și care șterge orice deosebire între indivizi, orice șansă de manifestare personalizată;
- generează o structură socială specifică în care, indiferent de alte atribute (vârstă, sex, statut socio-profesional), indivizii sunt clasați în supraveghetori și supravegheați.

Unul dintre instituțiile totale este armata, unde oamenii când intră în această instituție, în general, cred că uciderea semenilor este un lucru rău, dar ei sunt transformați treptat în mașini de luptă gata să ucidă și să își riște viețile supunându-se ordinelor. Procesele tradiționale de socializare a

⁵²² AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală, p.147.

militarilor sunt destinate să dezvolte un nivel înalt al motivației și încrederii în instituție. Aceste procese includ următoarele :

- *Suprimarea statuturilor anterioare.* Prin tunsoare, uniforme și altele de acest fel, recrutul este privat de legăturile vizibile cu statutul său anterior.
- *Învățarea de reguli și norme noi.* La nivel oficial, recrutul este învățat să se supună regulilor armatei; prin socializarea informală (între colegi) el învață o parte din cultura instituției militare.
- *Dezvoltarea solidarității.* Atât socializarea formală cât și disciplina riguroasă construiesc solidaritatea și prietenia dintre recruți; ei învață că depind unul de celălalt.
- *Spiritul birocratic.* Recrutul este instruit să accepte fără întrebări tradiția și obiceiul; ordinele se primesc și se dau tot timpul.

Aceste procese nu sunt întotdeauna eficiente complet. Unul din motive rezidă în faptul că oamenii sunt, de asemenea, subiect al socializării și din partea colegilor care îi îndrumă să se preocupe de modalitățile de acomodare convenabilă în instituția totală⁵²³.

7. Aplicații

Enunțuri esențiale

Noii născuți sunt dependenți de alte ființe omenesti pentru: 1) satisfacerea nevoilor fizice de bază fără de care ei nu pot supraviețui și, 2) satisfacerea nevoii de interacțiune fără de care capacitatea lor de învățare este pierdută și comportamentul normal este imposibil.

Socializarea în sens larg înseamnă a transforma un individ dintr-o ființă asocială într-o ființă socială, inculcându-i moduri de gândire, simțire, acționare;

Socializarea este procesul prin care individul își dezvoltă identitatea personală, învață și asimilează, prin interacțiune cu alții, valorile și pattern-urile de comportament potrivit culturii societății și poziției sale sociale;

Agenții socializării sunt oamenii, grupurile și instituțiile care joacă un rol important în procesul de socializare. Cei mai importanți agenți ai socializării sunt familia (în mod special părinții), școala, religia, colegii și prietenii, mass-media;

Socializare primară constă într-un proces prin care persoana dobândește informațiile și abilitățile esențiale pentru a participa la viața socială cotidiană și își formează eul.

Socializarea secundară, constând în însușirea de noi roluri sau în adaptarea rolurilor, presupune însușirea sau chiar elaborarea personală de modelele de comportament.

Socializarea secundară reprezintă trăirea învățării sociale în timpul adolescenței și, în special, ca adult;

⁵²³ IBIDEM, p. 148,149.

Socializarea anticipatoare desemnează asimilarea acelor norme, valori și modele de comportament care facilitează adaptarea sau integrarea într-un cadru instituțional sau facilitează adaptarea sau integrarea într-un cadru instituțional sau organizațional viitor;

Socializarea are ca rezultată fundamentală constituirea personalității, modelată și desăvârșită de relațiile de grup prin intermediul agenților socializării.

Personalitatea este o constelație de atitudini, trăsături, simțăminte și modalități de comportament.

Personalitatea este rezultatul interacțiunii complexe a mai multor categorii de factori :

- a) moștenirea biologică (zestrea genetică);
- b) mediul fizic;
- c) cultura;
- d) experiența de grup și
- e) experiența personală.

Sugestii și întrebări pentru continuarea reflecției

1. Care este relația dintre următoarele noțiuni : individ, individualitate, personalitate ?
1. În care perioadă a vieții în prima sau a doua) omul învață mai multe roluri sociale?
2. Elucidați rolul limbii în procesul de socializare.
3. Cum considerați, instinctele facilitează sau complică procesul de socializare ?
4. În baza experienței personale de viață, cunoștințelor simțului comun, descrieți retrospectiv funcțiile educaționale ale mamei și tatălui, evidențiind metodele utilizate;
5. Ce modificări a suferit, în opinia Dumneastră, procesul socializării primare în perioada de tranziție ? Care factori au influențat pozitiv și care – negativ acest proces?
5. Scrieți un eseu cu tema : „ vecinătatea și procesul de socializare”.
6. Din perspectiva celor învățate la această temă despre socializare, explicați expresia „cei șapre ani de acasă”;
7. Analizați următoarele proverbe :
 - a. „Ai carte, ai parte”;
 - b. „Cine știe multe, moare”;
8. Exemplificați ideea că prin cultură devenim umani.
9. Desprindeți ideea din următorul text și exprimați-o în contextul celor învățate la această temă.
„Comportamentul nostru este influențat din punct de vedere genetic, dar înzestrarea noastră genetică probabil, condiționează doar potențialitățile comportamentului nostru, nu și conținutul efectiv al activităților noastre” (Anthony Giddens. Sociologie, Editura ALL, 2000, p. 53).
10. Elaborați autobiografia socială (în calitate de repere metodologice utilizați conceptul „imaginație sociologică” elaborat de către **C. Wrîgfoț Mills**.

FORUM

1. Tinerețea e o stare de spirit?
2. Cei șapte ani de acasă!
3. „Omul moare când încetează să mai fie copil” (Constantin Brâncuși).

Bibliografie selectivă

1. AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală. Institutul european, Iași, 2003;
2. GUMANIUC, Veaceslav. Metodele de resocializare a condamnaților. În: Revista Națională de Drept, nr.1, 2016, p. 48-50, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Metodele%20de%20resocializare%20a%20condamnatilor.pdf;
3. DICȚIONAR de sociologie, Coordonatori : Raymond Boudon și a.. – București, 1996;
4. INTERNETUL ȘI MEDIILE DE SOCIALIZARE VIRTUALE ÎN VIAȚA LICEENILOR. București, 2017, https://www.ise.ro/wp-content/uploads/2018/02/Internetul-si-mediile-de-socializare-virtuale-in-viata-liceenilor_Raport-final.pdf;
5. HANDRABURA, Loreta. Dezvoltarea unei culturi media printr-o educație media adecvată. Chișinău, 2016;
6. MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz. București, 2000;
7. TEODORESCU, Gheorghe. Sociologia mirabilis. Editura Fundației Axis, 2003;
8. VÎRLAN, M., FODOR, Ina. Abordări teoretice ale conceptului de resocializare a minorului delincent, <http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1106/Abordari%20teoretice%20ale%20conceptului%20de%20resocializare%20a%20minorului%20delincent.pdf?sequence=1>
9. СОЛОДНИКОВА И.В. Социализация личности: сущность и особенности на разных этапах жизни//Социологические исследования 2007, №2, p.32-39, <https://www.isras.ru/files/File/Socis/2007-02/Solodnikova.pdf>

Cursul 9: CONTROLUL SOCIAL

1. Noțiunea de control social.
2. Dimensiuni și sensuri ale controlului social.
3. Tipuri, mecanisme și mijloace ale controlului social.
4. Funcții și disfuncții ale controlului social.
5. Controlul social în societățile deschise și închise.
6. Aplicații

1. Noțiunea de control social.

În orice societate există o serie de mijloace, modalități și mecanisme de intervenție și control social dintre cele mai diverse, prin intermediul cărora sunt evaluate acțiunile indivizilor, fiind recompensate cele conforme cu normele prescrise și „amendate” și pedepsite cele deviate și imorale.

Noțiunea de control social a fost precizată de către școala americană a „jurisprudenței sociologice” (avându-i ca principali reprezentanți pe E.A.Ross și R. Round), care a fost preocupată de identificarea mecanismelor și pârghiilor prin care orice societate își asigură coeziunea și funcționalitatea. Adepții acestei orientări porneau de la constatarea că, în orice societate, ordinea socială nu este nici spontană, nici instinctivă, ci este rezultatul atât al unor presiuni psihologice, sugestii și acțiuni de stimulare și persuasiune, cât și a unor influențe normative și culturale prin intermediul unor instituții și factori instituționalizați. În consecință, în orice societate există și funcționează un ansamblu de mijloace și instrumente de presiune, persuasiune și constrângere, prin care se asigură menținerea comportării adecvate a membrilor în cadrul modelelor de norme, îndatoriri sau obligații, respingându-se, totodată, conduitele care se abat sau transgresează acest model⁵²⁴

Desemnând, în înțelesul său cel mai general, acel ansamblu de mijloace și mecanisme normative, sociale și culturale prin care societatea impune indivizilor o serie de constrângeri și interdicții, dar și permisiuni și recompense, noțiunea de control social se referă la modalitățile prin care indivizii acceptă și respectă liber și necondiționat normele de conduită sau, dimpotrivă, le acceptă forțat sub imperiul unor forme de coerciție exercitate asupra lor. Constituind un mecanism de reglare socială și normativă, controlul social se manifestă diferit de la o societate la alta, în funcție de capacitatea sa integratoare, de sistemul de valori etice, normative și culturale acceptat și recunoscut în fiecare societate. Astfel, în societățile bazate pe solidaritate mecanică, controlul social a avut un caracter predominant represiv, fiind însoțit de sancțiuni punitive menite să asigure respectarea constrânsă a normelor de către indivizi, în timp ce în societățile caracterizate de solidaritate organică el devine restitativ și recompensator, având rolul de a premia și recompensa conduitele libere și neconstrânse ale indivizilor.

Pentru acest motiv, controlul social este considerat că reprezintă o proprietate caracteristică a relațiilor sociale, fiind determinat, în ultima instanță, de genul de relații sociale care se stabilesc între indivizii care alcătuiesc societatea. Punând în acord mobilurile individuale cu normele și valorile sociale, *controlul social are ca finalitate fundamentală instituirea unei legături puternice între individ și societate, a unei interacțiuni benefice atât asupra individului, cât și asupra societății. Ca rezultat al controlului social, individul manifestă puternice tendințe de adeziune la normele și valorile comunității și grupului care l-au socializat, interiorizându-le în structura personalității sale și făcând*

⁵²⁴ BANCIU, Dan. Sociologie juridică: probleme, domenii, cercetări. București, Editura Lumina Lex, 2007, p.118, 119.

din ele un „etalon” al propriului său comportament. Evaluând indivizii după acest etalon, societatea dispune de multiple mijloace de modelare, ajustare sau corectare a comportamentelor individuale, toate circumscrise noțiunii de control social, care include ansamblul proceselor de socializare și, în deosebi, al presiunilor pe care le suferă fiecare individ din partea altor membri ai societății și care orientează comportamentul său într-un sens conform cu menținerea acestei societăți. Trebuie precizat, totuși, că, în ciuda acestor definiții prea restrictive, controlul social nu constituie un factor de imobilizare, deoarece el poate menține societatea conservând-o sau făcând-o să evolueze⁵²⁵.

2. Dimensiuni și sensuri ale controlului social.

Urmărind respectarea și corespondența rolurilor prescrise cu cele efectiv „jucate” de către indivizi, societatea evaluează diferențiat comportamentele indivizilor, stimulând pe unele și respingând pe altele. Modalitatea concretă de apreciere (pozitivă sau negativă) a comportamentelor se face prin intermediul *controlului social*, care reprezintă în esență, un ansamblu de mijloace și mecanisme sociale, prin intermediul cărora :

a) *sunt impuse individului* o serie de interdicții și constrângeri referitoare la necesitatea respectării normelor și valorilor dezirabile ;

b) *sunt permise* anumite acțiuni, fiind apreciate și recompensate conduitele care sunt conform cu modelul normativ și cultural;

c) *sunt interzise* acele acțiuni care transgresează ordinea socială. Aceste interdicții și constrângeri, înlesniri și recompensări nu sunt numai de natură *exterioară*, ci și *interioară*, astfel încât indivizii se supun prin adeziunea lor (care li se pare normală) la modelele de comportament valorizate pozitiv în societate⁵²⁶. Pentru acest motiv, controlul social este un factor principal de organizare și ordonare a conduitelor individuale și a relațiilor sociale, asigurând consistența și coeziunea internă a societății, continuitatea și stabilitatea sa internă, orientarea și reglarea comportamentului social, integrarea individului în societate. Prin intermediul său, societatea formează și impune indivizilor motivația asimilării și respectării valorilor și normelor sociale dezirabile, recompensând conduitele conforme cu modelul său etico-juridic și respingând pe cele care se abat de la acest model.

Noțiunea de control social cuprinde, deci, două dimensiuni: una cu caracter *extern*, care se referă la conformarea indivizilor față de totalitatea presiunilor și influențelor sociale care se exercită asupra lor de către societate și alta cu caracter *intern*, care implică acceptarea normelor grupului ca și cum ar fi propriile lor norme. Altfel spus, acceptarea și respectarea normelor și valorilor sociale apar fie ca o necesitate de coerență socială internă, fie ca o expresie a unei constrângeri sociale exterioare⁵²⁷.

⁵²⁵ IBIDEM, p. 119,120.

⁵²⁶ IBIDEM.

⁵²⁷ IBIDEM, p. 119.

În acest context este cazul să remarcăm, că aproximativ 70 la sută din sistemul controlului social revine controlului intern, autocontrolului⁵²⁸.

Ordinea socială este formată dintr-un ansamblu de modele de acțiune, de norme, reguli, îndatoriri și conduite. În mod firesc, individul va respecta unele și va încălca altele, deoarece nici o persoană nu este capabilă să se conformeze pe deplin tuturor exigențelor normative impuse de o societate. Pentru a preveni aceste încălcări și a face să fie afirmate conduitele dorite (permise) și reprimite cele nedorite (nepermise) societatea are la îndemână un ansamblu de instituții, reguli, norme și mijloace de influențare, care au rolul de a face să fie respectate (atât ca necesitate externă, cât și ca motivație internă) modelele recunoscute și permise de conduită, în împrejurări specifice, potrivit cu statusurile și rolurile fiecărui individ. Acest ansamblu – reprezentând sistemul controlului social dintr-o anumită societate – impune indivizilor o serie de constrângeri, reguli și interdicții, dar acordându-le și recompense și înlesniri pentru a-i determina să se conformeze și să adopte comportamente conforme cu exigențele normative. Aceasta nu înseamnă că indivizii se supun în mod automat și mecanic prescripțiilor grupului, fără a le cunoaște și asimila conștient, cu membrii ai grupului respectiv. De aceea, socializarea, împreună cu procesul complementar al internalizării normelor și valorilor sociale, reprezintă o sursă esențială de control social intern, permițând adoptarea și promovarea de către indivizii înșiși a modelelor dezirabile de conduită. Ca urmare a acestui control social – care asigură concordanța între motivațiile sau aspirațiile individuale și exigențele normative – individul crede în normele sociale, participă la respectarea lor și manifestă un comportament autoreglat (motivată în mod intern). Acest comportament nu este unul static, conservator, ci unul *evolutiv*, în consens cu tendințele progresului social. După cum arată G. Gurvitch, controlul social nu trebuie înțeles numai ca un „susținător al ordinii” sau numai ca un instrument al „progresului”⁵²⁹ (De aceea prin control social trebuie să înțelegem procesul prin care sistemul (grup social, societate) își păstrează „unitatea socială în evoluție, făcând ca fiecare individ să joace în proces ? rolul care se așteaptă de la el. Astfel, controlul este ansamblul mecanismelor care mențin societatea în stabilitatea și în schimbările sale⁵³⁰.

Controlul social, susține profesorul rus Ia. I. Ghilinschii, reprezintă mecanismul autoorganizării (autoreglării) și autoconservării societății prin intermediul instituirii și menținerii în cadrul societății a ordinii normative, înlăturării, neutralizării sau minimalizării comportamentului care încalcă normele (deviant)⁵³¹

Într-un sens general, *controlul social desemnează procesul prin care o instanță (persoană sau grup, instituție, asociație, organizație sau societatea în întregul ei), cu ajutorul unor mijloace*

⁵²⁸ КРАВЧЕНКО А.И. Введение в социологию. Учебное пособие. Москва :»Высшая школа», 1995, p. 84.

⁵²⁹ APUD: Ion Vlăduț, Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003, p.153.

⁵³⁰ Lissete Coandă, Florin Curta, Mic dicționar de sociologie, București, Editura ALL,1993, p.37.

⁵³¹ ГИЛИНСКИЙ Я. Социальный контроль над девиантностью в современной России: теория, история, перспективы// Социальный контроль над девиантностью в современной России/ Науч. Ред. Я.И.Гилинский. СПб, 1998, p.4.

*materiale și simbolice, orientează, influențează, modifică sau reglează comportamentul sau acțiunile indivizilor și grupurilor sociale ce aparțin aceluși sistem în vederea asigurării echilibrului dinamic al sistemului respectiv*⁵³².

Pornind de la faptul că „agenții” și ”mijloacele” controlului social ca și „obiectul” acțiunii sale, indivizii și grupurile sociale, că, în realitate, controlul social este un mecanism de autoreglare a sistemului social global, este un proces de autocontrol social. În momentele de stabilitate relativă a sistemului, controlul social se exercită, în bună măsură, prin formele sale îndulcite, iar în situațiile când acesta este amenințat cu distrugerea, controlul se exercită prin forme severe. De asemenea, în funcționarea acestui mecanism, în anumite momente intervine și toleranța socială față de abaterile de la norme. În general, toleranța se asociază cu responsabilitatea subiectivă și cu autocontrolul, dovedindu-se funcțională pentru mecanismul de autoreglare a sistemului. În alte momente din evoluția societății, atunci când se instituie un control foarte sever, asistăm, dimpotrivă, la îngustarea „marjei de toleranță” față de acei membri ai societății care transgresează normele⁵³³.

Ca factor de organizare, ordonare și influențare a conduitelor individuale și a relațiilor sociale, controlul social asigură „consistența și coeziunea internă a societății, continuitatea și stabilitatea sa internă, orientarea și reglarea comportamentului social, integrarea individului în societate... instituirea unei legături puternice între individ și societate, a unei interacțiuni cu efecte benefice atât asupra individului, cât și asupra societății”⁵³⁴

3. Tipuri, mecanisme și mijloace de control social

Întrucât funcționarea normală a controlului social depinde de „normele, valorile și modelele” promovate de „agenții” care intră în acțiune și de „mijloacele” utilizate de aceștia, în orice societate vom găsi mai multe forme ale acestui proces care pot fi grupate după cum urmează :

- după felul agenților de la care emană controlul social și/sau pun în acțiune mijloacele de exercitare a acestuia, distingem **controlul social formal și controlul social informal**.

Controlul social formal (instituțional) constă în definirea și instituirea de norme impersonale, instituționalizate în acte legislative, regulamente de către organizații sau asociații oficiale. Menirea acestor norme este triplă :

- coordonarea acțiunilor individuale în vederea realizării scopurilor comune ;
- minimalizarea surselor de conflict din cadrul asociației sau organizației ;
- perpetuarea organizației sau asociației⁵³⁵ .

⁵³² VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003, p.153.

⁵³³ IBIDEM, p. 154.

⁵³⁴ DICȚIONAR de sociologie, Coordonatori : Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, București, p.139.

⁵³⁵ VLĂDUȚ, Ion . Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003, p.154-155.

Controlul formal tinde nu numai spre reglementarea, ci și spre standardizarea conduitelor indivizilor și grupurilor, perpetuând astfel ordinea socială. El este realizat în mod organizat și explicit de „agenți” specializați ai controlului social.

Controlul social informal (neinstituționalizat) se realizează mai ales la nivelul rolurilor sociale dintr-un grup și se manifestă, în mod implicit, în cadrul relațiilor reciproce dintre indivizi, prin participarea acestora la viața colectivă. Se realizează într-o manieră implicită, în mod neorganizat, spontan și difuz, în absența unor agenți specializați de control. „El reprezintă rezultatul socializării în cadrul normativității sociale existente și al învățării sociale, adică al interiorizării sistemului de norme, de modele de comportare și atitudini tipice pentru o societate”⁵³⁶.

În funcție de caracterul *permisiv sau, dimpotrivă, prohibitiv* al mijloacelor utilizate, controlul social poate îmbrăca două forme:

Controlul social pozitiv se întemeiază, în principal „pe cunoașterea și internalizarea de către indivizi a valorilor, normelor și regulilor de conviețuire socială ca și pe motivația acestora de a le respecta din convingere”⁵³⁷. În acest caz, motivarea indivizilor se realizează prin recunoștință, elogii, laude, încurajări, recunoaștere socială, recompense materiale etc. Astfel de control exercită atât „agenții” oficiali, cât și cei neoficiali, atât organizațiile sociale, grupurile, cât și indivizii.

Controlul social negativ (coercitiv) se bazează, în special, pe temerile individului că va fi sancționat în cazul nerespectării sau încălcării normelor sociale. Dezaprobarea, descurajarea și respingerea comportamentelor deviate ale indivizilor se realizează prin exprimarea mirării, a supărării, prin ironie, sarcasm, izolare socială, marginalizare, amenințări, amenzi, pedepse corporale, pedepse privative de libertate etc. În forma sa oficială este realizat, în primul rând, de instituțiile juridice, de alte instituții investite cu asigurarea ordinii publice. În forma sa mai ușoară, poate fi realizat de diferite organizații, asociații și grupuri oficiale sau nu, de indivizi al căror statut poate fi recunoscut sau nu oficial; pentru ca, în forma sa extrem de severă, să-l întâlnim la unele secte religioase fanatice, la organizații criminale de tip mafiot, grupuri teroriste etc.

După cum remarcă dr. Ion Vlăduț, preocuparea de raportare exclusivă la domeniul sancțiunilor pozitive sau negative pentru asigurarea echilibrului dinamic al sistemelor este controversată. Efectul controlului social fundamentat exclusiv pe sancțiuni pozitive sau negative nu s-a demonstrat a fi deosebit de eficace, ba, dimpotrivă, de multe ori el a fost de-a dreptul lipsit de astfel de valențe. S-a dovedit că nu putem opera cu un psihologism îngust, utilitar, poate chiar naiv, de genul că în mod automat individul s-ar conforma unei norme sau unui model cultural pentru a fi recompensat sau, dimpotrivă, pentru a nu fi pedepsit. Indivizii anticipează desfășurarea evenimentelor, cunosc urmările acestora și totuși, unii dintre ei transgresează în mod conștient normele instituite⁵³⁸

⁵³⁶ Dicționar de sociologie, Coordonatori : Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, București, Editura Babel, 1993, p.139.

⁵³⁷ BANCIU, Dan. Control social și sancțiuni sociale, București, Editura Hyperion XXI, 1992, p.13.

⁵³⁸ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003, p.156-157

. Controlul exercitat de către grup, de către societate, nu poate fi privit numai din perspectiva acestora, dintr-o perspectivă exterioară individului. *El are o autonomie proprie ce se formează în însuși procesul socializării și se manifestă prin capacități de afirmare a eului în arena vieții sociale.* De aceea, individul nu poate fi controlat numai din exterior, ca o marionetă. În aceste condiții „agenții” controlului social trebuie să ia în calcul coordonarea presiunii externe cu autonomia personală, cu reciprocitate individuală. El trebuie să recurgă la o astfel de strategie deoarece „controlul social se exercită mai mult în forma implicită a relațiilor de interdependență autoreglatoare dintr-un sistem”⁵³⁹

În funcție de instanțele sociale sau „agenții” care exercită controlul social acesta poate fi de două tipuri:

- *Control social organizat (formal)* , exercitat de societate în ansamblul ei prin intermediul unor instituții, organizații sau „agenți” specializați, cum ar fi, de pildă, organele administrative, de poliție etc;

- *Controlul social neorganizat (informal)*, realizat prin intermediul unor grupuri sociale (de prieteni, colegi, vecinătate) sau chiar de către indivizi, inclusiv de către opinia publică, care exercită acest tip de control, de multe ori, spontan și difuz asupra indivizilor.

În funcție de metodele și mijloacele utilizate, controlul social poate fi de patru tipuri:

- *Control social penal* , fundamentat pe sancțiuni și pedepse penale aplicate de către instituțiile specializate ale statului față de acei indivizi care încalcă sau violează normele juridice cu caracter penal;

- *Control social compensator*, bazat pe ideea reparării prejudiciilor produse de către cei care încalcă normele, reparație care poate fi individuală, în cazul victimelor personale, sau colectivă, atunci când victimele sunt societatea sau chiar societatea;

- *Control social conciliator*, în care intervine negocierea, dialogul și medierea între diversele părți implicate într-un conflict social și când acestea ajung la un compromis sau la o conciliere;

- *Control social terapeutic*, exercitat în special față de persoanele deviate care nu au răspunderea penală față de actele comise, fiind însă obloagați să fie supuși unui tratament medical-terapeutic (așa-numita justiție terapeutică”)⁵⁴⁰

Forma de exercitare a controlului depinde de o multitudine de factori, printre care modul de distribuire a puterii reprezintă unul dintre cei mai importanți. Întotdeauna forma de exercitare a controlului a depins și depinde de gradul de consolidare a puterii. Atunci când ordinea și puterea sunt amenințate cu prăbușirea, pentru a păstra ordinea stabilită și a se menține pe sine, aceasta, de fiecare dată, pune în funcțiune controlul coercitiv (negativ), controlul formal, iar când societatea se caracterizează printr-o stare de relativă sau accentuată stabilitate, puterea recurge, cu predilecție, la

⁵³⁹ DICȚIONAR de sociologie, Coordonatori : Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, p.139.

⁵⁴⁰ RĂDULESCU, Sorin M. Între Homo oeconomicus și Homo sociologicus, București, Editura Lumina Lex, 2006, p. 342.343.

controlul social stimulat (pozitiv), la controlul informal. În aceste condiții apare forma de super-control social, în care, pe lângă mijloacele obișnuite, apar instrumente speciale (stare de necesitate, persecuțiile și teroarea sau adularea, privilegiile și exemplificare) de eliminare a toleranței și de exercitare a controlului formal și coercitiv. Tot în momentele de criză a puterii s-a constatat , de asemenea, faptul că își face apariția și un proces de supraetajare a instanțelor controlului social⁵⁴¹

În sistemul controlului social există, după cum am văzut mai sus, o multitudine de forme de control. Fiecare dintre ele joacă în cadrul acestuia un rol de importanță variabilă, în funcție de diferite tipuri de societăți globale sau grupuri sociale, de diferitele tipuri de indivizi. Ierarhia formelor de control social este variabilă ; fiecare poate să domine asupra celorlalte sau, dimpotrivă, să fie dominată, după conjunctura istorică și structurile sociale concrete. De regulă, eficacitatea controlului social depinde de măiestria „agenților” acestuia în administrarea „formelor” și „dozajelor” potrivite în condițiile date, astfel încât să asigure completarea optimă a controlului formal cu cel informal, cu cel pozitiv și cel negativ, cu cel negativ, cu cel autoritar și cel democratic, cu cel de factură morală, juridică, religioasă etc., în scopul de a impune indivizilor normele, valorile și modelele culturale valorizate pozitiv de societatea respectivă.

Mijloacele controlului social includ o serie de modalități și instrumente de presiune și persuasiune, organizate și neorganizate, implicite și explicite, directe și indirecte, formale și informale, conștiente și difuze, menite să influențeze pe indivizi să adopte conduite dezirabile și să se conformeze normelor și prescripțiilor grupului, comunității sau societății.

După cum remarcă Jan Szczepanski „ fiecare grup, fiecare colectivitate socială dezvoltă o serie de măsuri, sugestii, modalități de constrângere, interdicții și constrângeri, sisteme de persuasiune și presiune, sancțiuni până la constrângerea fizică, inclusiv sisteme și modalități de exprimare a recunoștinței, acordări de distincții și premii, datorită cărora comportarea indivizilor și subgroupurilor sunt conduse spre concordanța cu modelele acceptate de acțiune, de respectare a criteriilor de valoare, într-un cuvânt, cu ajutorul cărora se formează conformismul membrilor”⁵⁴²

La această enumerare realizată de autorul polonez, dr. Ion Vlăduț mai adaugă propaganda, dezinformarea și publicitatea realizate prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, mijloace care au căpătat un rol extraordinar de mare în societatea contemporană ca instrumente de persuasiune, dar și de presiunea asupra marelui public⁵⁴³.

Așadar, mijloacele controlului social sunt extrem de diverse și numeroase, mergând de la simple sugestii sau ironii până la cele mai tentante recompense sau crude pedepse. Tipologizarea acestora se prezintă în felul următor :

- După „agenții” care le elaborează și/sau le aplică, mijloacele controlului social pot fi

⁵⁴¹ DICȚIONAR de sociologie, Coordonatori : Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, p.140.

⁵⁴² SZCZEPANSKI, Jan. Noțiuni elementare de sociologie. București, Editura Științifică, 1972, p.176..

⁵⁴³ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003, p. 159.

instituționalizate și neinstituționalizate .

Mijloacele de control instituționalizate (formale) sunt, în cea mai mare parte, acele instrumente prevăzute în altele legislative în alte acte normative, în acte cu caracter moral, religios, politic, științific, militar, sportiv etc. Bunăoară, este cazul sancțiunilor care însoțesc normele juridice, al recompenselor și pedepselor din regulamentele militare etc. Ele emană de la organizații, asociații, instituții și persoane oficiale și sunt, de asemenea, aplicate de organisme, instituții și persoane cu caracter oficial.

Mijloacele de control neinstituționalizate (informale) se referă la acele instrumente ale controlului social neformalizate, neinstituționalizate, neoficializate. De regulă, aceste mijloace de cele mai multe ori ele nu emană de la vreo autoritate oficială, dar pot fi aplicate și de „agenții” formali ai controlului social. Acestea sunt reprezentate de tradiții, obiceiuri, cutume, uzanțe, convenții, practici instituite la nivelul grupurilor, dar și de încurajări, laude, blamări, etichetări, ironizări etc.

După conținutul mecanismelor prin intermediul cărora acestea acționează asupra indivizilor, mijloacele controlului social pot fi *psihosociale și material-sociale* .

Mijloacele psihosociale se adresează psihicului uman determinându-l pe individ să-și interiorizeze normele și valorile dezirabile social și, pe această bază, să-și adapteze opiniile, atitudinile și comportamentele la modelele culturale propuse de grup sau societate. Internalizându-și normele, valorile și modele sociale, individul va simți supunerea față de acestea ca o nevoie a lui, internă, nu a grupului sau a societății, ca „ o obligativitate morală, interioară”.

Mijloacele material-sociale ale controlului nu mai fac apel la interiorizarea normelor, valorilor și modelelor sociale de către individ, la respectarea lor din convingere de către acesta, ci, dimpotrivă, prin însăși natura mijlocului respectiv societatea îl obligă pe acesta, atunci când reușește, să se conformeze standardelor de comportament pe care ea le impune. Cu alte cuvinte, conformarea la normele, valorile și modelele sociale în cazul mijloacelor material-sociale se realizează ca o expresie a unei constrângeri sociale exterioare

După natura lor, mijloacele de control social pot fi : *morale, juridice, religioase, politice, științifice, educaționale, culturale, economice, militare etc.* În baza altor criterii de clasificare, mijloacele controlului social pot fi categorisite în : mijloace de presiune și persuasiune, directe și indirecte, organizate și neorganizate, stimulative și coercitive, conștiente și difuze, implicite și explicite etc.

Eficacitatea controlului social depinde de îmbinarea adecvată a diferitelor sale mijloace de acțiune, de armonizarea acestora. Dacă, spre exemplu, „sistemul de premii și distincții nu este armonizat cu sistemul de valori interiorizate, nu va fi atât de eficace încât să reprezinte un stimulent suficient de puternic pentru comportările dorite”⁵⁴⁴.

⁵⁴⁴ SZCZEPANSKI, Jan. Noțiuni elementare de sociologie, p.187.

Mijloacele controlului social nu se constituie și nu intră în acțiune de la sine. În cadrul fiecărei societăți, al fiecărui grup se află un anumit număr de structuri sociale capabile să genereze și să pună în aplicare aceste instrumente. **Acele elemente ale societății sau grupurilor care elaborează și/ sau pun în aplicare mijloacele de exercitare a controlului în cadrul sistemului general de control social, reprezintă „instanțele” sau „agenții” acestui proces.** Rolul lor poate fi îndeplinit fie de organisme ale societății globale, fie de organisme ale grupurilor, colectivităților și comunităților umane, fie de persoane. ”Agenții” controlului social pot fi grupați în agenți *instituționalizați* (formali) și agenți *neinstituționalizați*

Agenții instituționalizați (formali) sunt reprezentați de diferitele organisme și organizații de stat, juridice, politice, administrative etc. sau organisme, asociații, ligi formale ale societății civile, de indivizi ce dețin un statut oficial în grup, în societate (președintele unei țări, liderul politic al unui partid, primarul, directorul etc.). Acești „agenți” realizează un control social organizat asupra indivizilor și grupurilor sociale.

Agenții neinstituționalizați (informali) sunt reprezentați de anumite grupuri (de presiune sau lobby, de de prietenie, de vecinătate, de joacă, criminale etc.) sau indivizi. Agenții neinstituționalizați realizează un control social neorganizat, spontan și difuz.

La nivelul societății sau al grupului între „agenții” de control se stabilesc anumite legături, fapt ce ne dă dreptul să-i privim ca un ansamblu de „instanțe” aflate în interacțiune, ca un sistem al organelor de control. Aceste „instanțe” sau „organe” sunt capabile să genereze și să aplice forme și mijloace diferite ale controlului social, atât la nivelul grupurilor sociale, cât și la acela al societății globale.

4. Funcții și disfuncții ale controlului social

Controlul social are importante implicații etice, juridice și culturale, exercitându-se prin intermediul unor forme, mecanisme și instituții variate, corectând sau ameliorând deficiențele și lipsurile socializării și ale integrării sociale. Din această cauză, lipsa, scăderea sau inefectivitatea controlului social, asociată cu deficitul de socializare și inadaptare socială, pot genera apariția unor forme de marginalitate, devianță și criminalitate la anumiți indivizi sau grupuri sociale. Realizarea unui control social eficient asigură ordinea și stabilitatea socială a oricărei societăți, precum și o evaluare mai adecvată a concordanței dintre rolurile prescrise și cele îndeplinite efectiv de indivizi, printr-o aplicare diferențiată și echitabilă a sistemului de recompense și pedepse în funcție de caracterul dezirabil sau inddezirabil al acțiunilor desfășurate de indivizi.

Cu toate acestea, în ciuda unor valențe teoretice indiscutabile și a unor funcții benefice îndeplinite, utilizarea noțiunii de control social necesită precauție științifică din partea cercetătorilor, întrucât el include unele conotații și nuanțe evaluative, uneori chiar cu semnificație ideologică, în funcție de *cine* controlează, *ce* controlează și, mai ales, *cum* realizează controlul. Nu de puține ori, o exacerbare a controlului social poate reprezenta o intervenție brutală, de tip paternalist, a societății

(statului) în sfera vieții private a individului, impunându-i acestuia un stil dirijat și controlat de viață, în conformitate cu interesele statului sau a celor privilegiați. Alterori, exercitarea unui control social în anumite medii sau grupuri defavorizate poate conduce la o creștere artificială, dar nereală, a unor fenomene de devianță și criminalitate în aceste medii. În felul acesta, în mod paradoxal, controlul social exercitat prin acțiunile agenților săi specializați în scopul de a menține stabilitatea ordinii sociale și de a elimina criminalitatea, crează *indirect* și involuntar alte tipuri de facilități și modalități de comportament deviant sau criminal. Situația din Republica Moldova la acest capitol pe parcursul a 30 de ani de independență este o probă concludentă în acest sens. Astfel, în țara noastră n-a fost asigurată supremația legii. Atunci când discutăm despre calitatea actului legislativ trebuie să luăm în calcul două elemente de importanță primordială: conținutul și implementarea legii. Conținutul legii trebuie definit pornind de la interesul public - și aici este prima mare scăpare a Republicii Moldova: pe parcursul ultimilor ani, procesul normativ, la toate etapele și la toate nivelurile, a rămas extrem de vulnerabil în fața activităților de lobby, a conflictelor de interese și a altor influențe ilegale. În mod paradoxal, una dintre instituțiile cele mai vulnerabile la asemenea activități a fost chiar Parlamentul care, pe parcursul ultimelor decenii, a demonstrat cea mai mare lipsă de respect față de transparența și integritatea procesului decizional⁵⁴⁵. Definierea cadrului legislativ nu este, însă, suficientă. Astfel, Republica Moldova pică testul implementării efective a legislației, în special, din cauza slăbiciunilor sistemului judecătoresc. Sistemul judecătoresc este o ramură aparte a puterii de stat, care trebuie să fie clar separată de altele. Însă caracterul independent al acesteia trebuie să aibă o corespondență și în nivelul înalt de responsabilitate a judecătorilor pentru deciziile pe care le iau. În loc de aceasta, arogându-și o formală independență de-a lungul ultimelor trei decenii, sistemul judecătoresc s-a transformat într-o castă opacă, autosuficientă și aservită cercurilor de influență politică. Incapacitatea țării de a reforma sistemul judecătoresc este în mare parte rezultatul aceluiași conflicte de interese, al confluenței politicului cu economicul, al capacităților limitate ale presei, ONG-urilor și cetățenilor de a identifica și expune marile averi acumulate în mod ilegal, și al slăbiciunilor majore ale sistemului național de formare inițială și continuă a judecătorilor.

În consecință, **corupția a reprezentat disfuncția majoră în actul de guvernare în ultimele trei decenii**⁵⁴⁶.

O primă facilitate de producere „artificială” a devianței și crimei o reprezintă chiar *statisticile oficiale* întocmite de agenții de control social privind actele de violență și crimă produse în societate, în care aceștia operează o selecție discriminatorie a diverselor cazuri înregistrate de crime și criminali în funcție de clasa, rasa, etnia, statutul ocupațional sau marital al persoanei învinuite sau cercetate. Referindu-se la toate acestea aspecte, A. Cicourel precizează că datele recoltate de polițiști și

⁵⁴⁵ RAPORT de stare a țării, 2021, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2242-raportul-de-stare-a-tarii-2021>, accesat în data de 17.08.2022.

⁵⁴⁶ <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2242-raportul-de-stare-a-tarii-2021>, accesat în data de 17.08.2022

prezentate în fața judecătorilor, din care va rezulta decizia de incriminare a unei persoane, sunt rezultatul unor serii de operațiuni tehnico-birocratice, cum ar fi:

a) considerarea unui individ ca fiind deviant sau criminal se face, adeseori, recurgându-se la interpelări „pre-formate”, considerate de polițiști ca fiind relevante pentru individul în cauză (ținută, vestimentație, argou etc);

b) evaluarea vinovăției probabile a individului se bazează mai puțin pe dovezi materiale propriu-zise și mai mult pe anumite „indicii” considerate ca fiind semnificative de către polițiști (cum ar fi, de pildă, tipul de delict comis, mediul familial de proveniență, nivelul de instrucție etc.);

c) modelele de intervenție și procedurile utilizate de către poliție și justiție față de persoanele arestate sau încriminate nu sunt întotdeauna compatibile, fiind, de multe ori, diferite și chiar contradictorii între ele;

d) diversele documente recoltate de poliție și justiție și care devin ulterior acte oficiale fac obiectul unor multiple transformări pe parcursul relatării evenimentelor, al raporturilor de forță și al „aranjamentelor” din partea părților implicate în aceste cazuri.⁵⁴⁷ O altă facilitate de producere a devianței și crimei constă în excesul de zel pe care agenții de control social îl manifestă față de anumite „zone defavorizate” sau cartiere „rău famate”, prin organizarea de patrule zilnice, efectuarea de razii inopinate pentru a-și dovedi eficacitatea în reprimarea crimei. Cu acest prilej o serie de polițiști întreprind arestări la întâmplare, întrețin raporturi ambigue și dubioase cu lumea crimei sau au relații strânse cu așa-numiții „informatori” sau membri ai lumii interlope, selectând, în mod subiectiv, doar cazurile cele mai mediatizate și clasând cazurile care nu reprezintă o prioritate pentru cariera și promovarea lor profesională.

În sfârșit, dincolo de faptul că, de multe ori, agenții de control social aplică, fără probe materiale serioase, anumite „etichete” persoanelor bănuite că au comis anumite acte criminale, ei pot contribui la generarea unor acte criminale într-o serie de situații:

a) escaladarea devianței, care are în vedere modul de intervenție, metodele și măsurile întreprinse de polițiști în anumite împrejurări; este cazul unor demonstrații sau a unor întâlniri sportive pe stadioane, unde intervenția inabilă și greșită a polițiștilor și forțelor de ordine poate conduce la degenerarea violenței între aceștia și participanți;

b) nesesizarea unor acte deviante și criminale, situație în care polițiștii, încercând să se infiltreze într-un mediu criminal sau să organizeze un flagrant delict, decid singuri dacă ignoră sau nu anumite activități criminale pe care le cunosc. În acest sens, se are în vedere faptul că, de multe ori, agenții de control social, prin faptul că nu iau în considerare anumite acte criminale sau le trec cu vederea, permit indirect creșterea și amplificarea acestora; mai mult, anumiți „informatori” au chiar „permisiunea” din partea polițiștilor să încalce legea fără a fi sancționați;

⁵⁴⁷ APUD: BANCIU, Dan. Sociologie juridică: probleme, domenii, cercetări, p.131-132.

c) organizarea și facilitarea producerii unor acte deviante și criminale de către agenții de control social, situație în care polițiștii deghizați sau agenți infiltrați cooperează cu delincvenții în comiterea unor acte criminale; alții, polițiștii, în mod secret și conștient, generează oportunități și motive pentru anumite persoane de a comite acte delincvente, fără a fi însă coparticipanți la acestea;

d) stimularea și recompensarea agenților de control social în funcție de numărul de amenzi sau persoane reținute, în scopul de a reduce ratele actelor criminale, poate conduce indirect la o „inflație” a acestora și la generarea unor stări de anxietate în rândul populației. În multe sisteme de control social, agenții sunt recompensați în funcție de numărul de acte deviante anchetate, motiv pentru care dorința de recompensă crescută și de ascensiune profesională îi poate transforma din protectori ai cetățenilor în „roboți” care „procesează” sau chiar „construiesc” dosare delincvente⁵⁴⁸.

5. Controlul social în societățile deschise și închise

Specialiștii sunt de acord că în marea majoritate a societăților, controlul social urmărește protejarea echilibrului, a ordinii normative și instituționale, acționând ca un factor de stabilitate socială. Controlul social are, totodată, importante implicații etice, juridice și culturale, întrucât se exercită prin intermediul unor forme, mecanisme și instituții, care pot corecta, în mare parte, deficiențele și lipsurile socializării morale și integrării sociale. Cu toate acestea, în pofida eforturilor diferitelor instituții și organisme specializate care utilizează o gamă variată de mijloace și tehnici de prevenire și control social, în multe societăți continuă să prolifereze forme de devianță, inadaptare și marginalizare a anumitor indivizi și grupuri sociale.

Pentru realizarea conformității indivizilor și prevenirea conflictelor și tensiunilor sociale, în societățile democratice, dreptul este utilizat ca formă de control social, menit să conducă la micșorarea decalajelor și discrepanțelor sociale, la asanarea surselor potențiale de inegalitate și sărăcie, la asigurarea dreptului social al individului de a trăi o viață civilizată în concordanță cu standardele unei societăți moderne. Pentru acest motiv, multe țări elaborează programe de politică socială, economică și culturală care, dobândind valoare legislativă urmăresc, prioritar, adaptarea individului la modelul societal

O situație diferită a cunoscut – o dreptul în regimurile totalitare, inclusiv în regimul comunist din ex-URSS, unde a fost utilizat ca principal mijloc de construire, modelare și perfecționare a „omului sovietic”, prin promovarea „obediinței” totale față de valorile socialismului, uniformizarea și „standardizarea” conduitelor și comportamentelor și „convergența” intereselor individuale cu cele general-sociale. Consacrând formal principiul supremației legii, dreptul în regimul totalitar a reprezentat un mijloc eficace de control a tuturor acțiunilor indivizilor și de restrângere a drepturilor și libertăților fundamentale. El s-a concretizat printr-o adevărată „inflație” penală, dusă dincolo de limitele normale ale unei protecții și apărări sociale ce există în orice societate democratică și care a

⁵⁴⁸ IBIDEM, p. 131,132.

utilizat, cu precădere, mecanismele coercitive bazate pe forță și presiune a indivizilor, ca și pe cele de manipulare politică a acestora. Controlul social socialist a invadat întregul spațiu privat al vieții familiale și intime a individului. A fost sensibil diminuat și dezmembrat dreptul de proprietate individuală individuală, de contractare, de transmitere a unor bunuri imobile. Dreptul socialist, ca formă fundamentală de control paternalist al statului a reprezentat, totodată, un mijloc eficace de aplicare diferențiată a sancțiunilor și recompenselor sociale în funcție de criterii politice și ideologice, ceea ce a generat multiple inechități și inegalități între indivizi.

6. Aplicații

Enunțuri esențiale

Controlul social reprezintă în esență, un ansamblu de mijloace și mecanisme sociale, prin intermediul cărora :

a) *sunt impuse individului* o serie de interdicții și constrângeri referitoare la necesitatea respectării normelor și valorilor dezirabile ;

b) *sunt permise* anumite acțiuni, fiind apreciate și recompensate conduitele care sunt conform cu modelul normativ și cultural;

c) *sunt interzise* acele acțiuni care transgresează ordinea socială;

Controlul social are ca finalitate fundamentală instituirea unei legături puternice între individ și societate, a unei interacțiuni benefice atât asupra individului, cât și asupra societății;

Controlul social formal (instituțional) constă în definirea și instituirea de norme impersonale, instituționalizate în acte legislative, regulamente de către organizații sau asociații oficiale;

Controlul social informal (neinstituționalizat) se realizează mai ales la nivelul rolurilor sociale dintr-un grup și se manifestă, în mod implicit, în cadrul relațiilor reciproce dintre indivizi, prin participarea acestora la viața colectivă;

Controlul social pozitiv se întemeiază, în principal pe cunoașterea și internalizarea de către indivizi a valorilor, normelor și regulilor de conviețuire socială ca și pe motivația acestora de a le respecta din convingere;

Controlul social negativ (coercitiv) se bazează, în special, pe temerile individului că va fi sancționat în cazul nerespectării sau încălcării normelor sociale;

Mijloacele controlului social includ o serie de modalități și instrumente de presiune și persuasiune, organizate și neorganizate, implicite și explicite, directe și indirecte, formale și informale, conștiente și difuze, menite să influențeze pe indivizi să adopte conduite dezirabile și să se conformeze normelor și prescripțiilor grupului, comunității sau societății;

Acele elemente ale societății sau grupurilor care elaborează și/ sau pun în aplicare mijloacele de exercitare a controlului în cadrul sistemului general de control social, reprezintă „**instanțele**” sau

„agenții” acestui proces.

Sugestii și întrebări pentru continuarea reflecției

1. Cum considerați, se manifestă în calitate de mijloace a controlului social : certificatul medical, subiectele discutate în cadrul seminarelor, buletinul de identitate, biblioteca, ședința Consiliului profesoral al facultății, telefonul mobil, titlul științific, calculatorul, hainele, fereastra, semaforul, publicitatea;
2. Analizați istoria românilor și identificați perioadele pe parcursul cărora era foarte dezvoltat controlul social extern și foarte slab – controlul social intern. Descrieți consecințele hiperdezvoltării controlului social extern.

FORUM

1. Valori și norme în viața personală și viața de familie.
2. Atitudini și comportamente față de mediu;
3. Valori și atitudini în mediul studentesc.

1. Bibliografie selectivă

1. BANCIU, Dan. Control social și sancțiuni sociale, București, Editura Hyperion XXI, 1992;
2. BANCIU, Dan. Sociologie juridică: probleme, domenii, cercetări. București, Editura Lumina Lex, 2007;
3. RAPORT de stare a țării, 2021, RAPORT de stare a țării 2021, <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2242-raportul-de-stare-a-tarii-2021>,
4. RĂDULESCU, Sorin M. Între Homo oeconomicus și Homo sociologicus, București, Editura Lumina Lex, 2006;
5. SZCZEPANSKI, Jan Noțiuni elementare de sociologie. București, Editura Științifică, 1972;
6. VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003;
7. ГИЛИНСКИЙ Я. Социальный контроль над девиантностью в современной России: теория, история, перспективы// Социальный контроль над девиантностью в современной России/ Науч. Ред. Я.И.Гилинский. СПб, 1998.

Cursul 10: PROCESELE SOCIALE

1. Definirea proceselor sociale.
2. Tipologia proceselor sociale
3. Procese de dinamică socială
4. Mișcările sociale
5. Paradigma sociologică de abordare a problemelor sociale
6. Aplicații

1. Definirea proceselor sociale.

În cadrul fiecărei societăți se petrec numeroase fapte și fenomene sociale. Unele sunt trecătoare, au o mică importanță sau se petrec independent unele de altele. În alte situații, faptele și fenomenele sociale *se înlanțuiesc între ele*, dând naștere unor ansambluri relativ stabile - procesele sociale. Prin proces social *înțelegem un ansamblu de fapte și fenomene sociale cu o anumită direcție de desfășurare*⁵⁴⁹.

Pentru ca faptele și fenomenele sociale să se înlanțuie în procese sociale, este necesar ca ele să fie *relativ omogene* și să existe între ele *relații de dependență cauzală* sau *relații structural-funcționale*. Numărul mare de fapte și fenomene de același fel nu este suficient pentru declanșarea unui proces social. De exemplu, nașterile și decesele există în număr mare în fiecare societate. Ele pot fi și sunt relativ omogene. Ponderea lor în populația totală (natalitate, mortalitate) poate fi constantă lungi perioade de timp. Ele se înscriu într-o mișcare demografică, naturală, care poate avea anumite tendințe. Totuși, aceste evenimente demografice, deși se petrec în societate și sunt determinate social, nu constituie procese sociale propriu-zise, *întrucât între ele nu există legături de dependență cauzală sau structural-funcționale*. Nașterile și decesele sunt fenomene biosociale. Dacă le privim ca fenomene sociale, putem stabili că ele sunt influențate sau determinate de o serie de factori sociali. Acțiunea corelată a acestor factori determină un anumit nivel și o anumită tendință a fenomenelor de natalitate și mortalitate. Astfel, natalitatea poate înregistra o tendință de scădere, pusă în evidență cu ajutorul indicilor și indicatorilor demografici. În această situație, putem vorbi de un proces de scădere a natalității. Cu alte cuvinte, natalitatea și mortalitatea pot fi analizate la nivel macrosocial ca procese sociale atunci când sunt puse în corelație cu alte fapte și fenomene sociale; nașterile și decesele sunt însă numai fenomene asemănătoare și cu apariție masivă și nu sunt prin ele însele procese, sociale.

Procesele sociale au un fir conducător, o anumită direcție de desfășurare; ele se înscriu într-o anumită *tendință* de schimbare, de transformare a societății. Procesele sociale au o *durată lungă* și sunt legate de devenirea socială, exprimă dinamismul social.

⁵⁴⁹ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz. Editura Universității din București, 2000, p.275.

Nu tot ceea ce se petrece în societate poate fi redus la procese sociale. Rezervăm denumirea de **proces social pentru seriile de fenomene și fapte sociale care privesc personalitatea indivizilor, grupurilor și colectivităților, care schimbă modul de organizare a grupurilor și colectivităților în care produc modificări în relațiile dintre elementele sistemelor și subsistemelor sociale**⁵⁵⁰.

Procesele sociale se întrepătrund și se influențează reciproc. Conturarea unui proces social, „decuparea” lui în totalitatea socială, se face pe cale logică și în funcție de o anumită teorie. Aceasta nu înseamnă că procesele sociale sunt ideale. Ele se petrec în realitate, au o existență și o dinamică reale. Desigur, ele nu sunt vizibile ca atare. La o primă observare a realității, noi constatăm doar o mulțime de fapte, de evenimente. Abia în urma unui efort teoretic, se poate stabili dacă acestea sunt legate între ele și dacă din acțiunea lor concomitentă și de lungă durată rezultă o tendință, adică se poate afirma existența unui proces social.

Procesele sociale sunt diferite ca nivel de complexitate. Unele au o complexitate mai mică, fiind compuse din fapte și fenomene sociale relativ omogene; altele au o mare complexitate, unele au loc doar în cadrul unor colectivități sau regiuni, altele cuprind întreaga societate.

În urma acestor caracterizări, putem da o definiție mai completă: procesele sociale **sunt ansambluri durabile de fapte și fenomene sociale, relativ omogene, unite prin dependențe cauzale sau structural funcționale, cu o anumită direcție de desfășurare.**

Din însăși definiția proceselor sociale rezultă că analiza lor ne permite să cunoaștem mai bine ce se întâmplă într-un anumit grup, o anumită colectivitate sau societate, ce se schimbă în structura și funcționalitatea lor, cum au loc transformările, care sunt complexe cauzale care determină o anumită schimbare. Analiza sociologică a proceselor sociale oferă o fundamentare științifică acțiunii sociale.

2. TIPOLOGIA PROCESELOR SOCIALE

Procesele sociale pot fi clasificate în funcție de mai multe criterii: *structura, funcționalitatea, sfera de cuprindere, domeniul în care se desfășoară și tendința lor.*

După **structură** deosebim:

Procese intrapersonale. Acestea sunt în același timp, procese sociale și psihice. Ele se manifestă în socializarea indivizilor, în formarea personalităților, în adaptarea la noi condiții.

Procese interindividuale. Acestea apar datorită interacțiunii indivizilor și *pot fi de adaptare, de colaborare, de prietenie, de dușmănie și de conflict.* Asemenea procese acționează, de exemplu, în constituirea și conviețuirea cuplurilor familiale. În momentul constituirii familiei, fiecare individ vine cu o anumită personalitate, rezultată din procesul de socializare pe care l-a parcurs. Formarea și menținerea microgrupului familial pretinde un proces de ajustare reciprocă a personalității celor doi soți.

⁵⁵⁰ IBIDEM, p. 277.

Procese intragrupale, procese care au loc între indivizi în cadrul grupurilor. În acest caz, relația se stabilește între individ și grup considerat ca întreg, ca totalitate. Procesele apar aici ca un șir de conduite, de atitudini, de acțiuni. Procesele intragrupale pot fi de subordonare, de identificare, de aspirație spre dominare, de opoziție, de revoltă, de separare.

Procese intergrupale, procese care au loc între grupuri (micro-grupuri, instituții, clase sociale, societăți), considerate ca entități. Aceste procese sunt alcătuite dintr-o serie de fapte, de relații care se stabilesc între două grupuri, de pildă între două clase sociale. Procesele intergrupale pot fi de colaborare, de coexistență pașnică, de toleranță, de aversiune, de concurență, de conflict, de dușmănie, de luptă. Natura proceselor intergrupale determină gradul de coeziune a colectivităților și societăților. Procesele intergrupale sunt orientate de scopurile și interesele grupurilor, de modurile lor de angrenare și funcționare.

După **funcționalitatea** lor, deosebim:

Procese integrative și dezintegrative. Procesele integrative asigură funcționarea grupurilor și societăților ca sisteme unitare; ele intervin în socializarea indivizilor, în constituirea și menținerea grupurilor, în păstrarea echilibrului dintre grupurile sociale. Prin intermediul acestor procese, se asigură omogenitatea, coeziunea și stabilitatea grupurilor. Procesele dezintegrative constau în slăbirea coeziunii grupurilor, în separarea acestora în părți ce urmăresc obiective opuse și adoptă comportamente divergente.

Procese de organizare, dezorganizare și reorganizare socială. Procesele de *organizare* asigură consolidarea structurilor și funcțiilor unui sistem, integrarea optimă a statuturilor și rolurilor sociale, a modelelor comportamentale, mijloacelor de acțiune, instituțiilor și organizațiilor sociale și a controlului social. *Dezorganizarea* este procesul invers, de dezarticulare a structurilor, de disfuncționalitate, de deviere de la normele sociale. Procesele de *reorganizare* constau în schimbarea structurilor și funcțiilor sistemelor sociale, în modificarea rețelelor de statusuri, roluri, modele comportamentale, mijloace de acțiune, instituții și organizații sociale. Procesele de reorganizare asigură depășirea stărilor de dezintegrare și dezarticulare sau optimizarea sferic-funcțională a sistemelor.

Tot din perspectiva funcționalității lor, procesele sociale pot fi **integrative** (socializare, acomodare, asimilare, integrare), **de colaborare**, **competitive** (concurență, conflict) și **anomice**⁵⁵¹. Aceste procese specifice au funcționalități diferite; unele sunt procese de integrare, organizare și reorganizare socială (procesele integrative și de colaborare); altele sunt procese cu o finalitate predominant dezintegrativă și de dezorganizare (procesele anomice), iar altele au o funcționalitate ambivalentă (procesele competitive), putând contribui la organizarea și reorganizarea socială când sunt subordonate proceselor integrative sau la dezintegrarea și dezorganizarea socială, când depășesc în intensitate procesele integrative.

⁵⁵¹ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz.

integrative (procese de adaptare, acomodare și asimilare) se manifestă când indivizii sunt puși în situații noi și sunt nevoiți să-și modifice atitudinile și comportamentele astfel încât să poată participa la viața socială din noua situație, Nu numai indivizii, ci și grupurile pot fi implicate în procese de adaptare. În cadrul acestor procese are loc o interacțiune între individ și grupul în care acesta a intrat. Individul își modifică comportamentul conform cerințelor grupului. Anumite modificări pot să apară și la nivelul modelelor comportamentale ale grupului, dar, în mod obișnuit, acestea sunt mai puțin importante decât modificările pe care le suportă comportamentul individului.

Procesul de adaptare are loc treptat, modificările producându-se în mai multe etape. Mai întâi are loc o definire a situației, prin care individul își confruntă vechile sale modele de comportament cu noua situație. În urma acestei confruntări, el poate să-și păstreze vechile modele de comportament și în această situație vorbim de o lipsă de adaptare. Confruntarea cu noua situație poate duce și la schimbarea vechilor modele de comportament. Schimbarea poate avea forme și intensități diferite. Ea se poate limita doar la reorientarea psihologică (indivizii învață noi modele de comportament, dar nu le recunosc ca fiindu-le proprii) sau la o atitudine de toleranță (indivizii recunosc, diversitatea modelelor de comportament, acceptă existența altor comportamente, dar își mențin propriile modele și nu internalizează noi modele). Dacă schimbările în vechile comportamente sunt mai numeroase și mai importante, adaptarea poate lua forma acomodării (indivizii își fac concesii reciproce, se practică și unele comportamente vechi și se internalizează și altele noi) sau a asimilării (indivizii renunță complet la vechile comportamente și le însușesc pe cele noi).

Procesele de colaborare decurg din diviziunea socială a muncii. Colaborarea constă în îndeplinirea în comun a unor sarcini în vederea realizării unui scop. Ea permite menținerea funcționării societății și apare în toate domeniile vieții sociale. Colaborarea presupune: cunoașterea reciprocă a partenerilor, comunicarea între ei, identificarea cu un scop comun. La nivel interindividual sau microscoal, relațiile de colaborare dintre indivizi sunt direct sau puțin mediate; la nivel macroscoal, procesele de colaborare cuprind relații indirecte, informale. Procesele de colaborare pot fi spontane sau organizate, planificate și controlate prin norme sociale sau de către anumite instituții sociale.

Procese competitive (conurență și conflict)⁵⁵². **Conurența** apare în situațiile în care intervin deosebiri de interese între indivizi sau grupuri și când fiecare încearcă să obțină un rezultat prin *limitarea posibilităților partenerului*. În anumite situații, conurența poate constitui un factor al dezvoltării sociale. Conurența poate lua o formă neantagonistă (acțiunea este orientată spre dobândirea de prestigiu) sau antagonistă (satisfacerea propriilor interese se face prin limitarea posibilităților partenerilor și prin defavorizarea celorlalți indivizi sau a celorlalte grupuri). Accentuarea conurenței antagoniste poate duce la *conflict*. Această situație apare când există o

⁵⁵² MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz.

deosebire de interese și când un partener încearcă să-și realizeze interesele *prin eliminarea adversarului*. Procesele de conflict apar când indivizii sau grupurile, intrând în contact și perceându-și reciproc interesele sau crezând că le-au perceput consideră că realizarea intereselor unora va prejudicia interesele celorlalți. Conflictele pot fi constructive, distructive sau concomitent constructive și distractive (se elimină un grup social care frânează procesul de dezvoltare și se afirmă noi grupuri care reprezintă mai bine interesele generale). Conflictele sunt de mai multe feluri: sociale (intergrupale și de clasă), economice, culturale, valorice. Conflictele se pot desfășura la nivelul unor colectivități, societăți sau între societăți. Analiza antagonismelor și conflictelor de clasă ocupă un loc important în sociologia contemporană.

Procesele anomice sunt procese de dezintegrare și dezorganizare socială. Ele se manifestă prin dezintegrarea instituțiilor sociale, slăbirea mecanismelor formale și informale de control social, absența unor criterii riguroase de apreciere valorică, fluctuația normelor morale, toleranța față de conduite și comportamente supuse reprimării formale și informale în colectivitățile organizate, accentuarea tensiunilor sociale, adâncirea divergențelor de interese și creșterea insatisfacției datorită nerealizării intereselor. Procesele de dezorganizare socială se compun dintr-o diversitate de fapte și fenomene: creșterea delincvenței de toate tipurile, corupția, venalitatea și mituirea funcționarilor, nepotism, executarea necorespunzătoare sau neexecutarea sarcinilor de serviciu., eludarea sau încălcarea legilor, multiplicarea fenomenelor de alcoolism și narcomanie, generalizarea sentimentului de insecuritate, slăbirea relațiilor și contactelor între grupuri, multiplicarea comportamentelor sexuale supuse reprimării formale și informale în colectivitățile organizate, multiplicarea bolilor nervoase și psihice, sinucideri etc. Procesele de dezorganizare nu cuprind întotdeauna toate aceste fenomene. E posibil ca dezorganizarea socială să se manifeste și printr-un număr restrâns de fapte și fenomene anomice, dar care au consecințe importante asupra întregii vieți sociale⁵⁵³.

Dezorganizarea socială poate fi produsă de numeroși factori: calamitățile naturale, care împiedică funcționarea normală a instituțiilor sociale și a mijloacelor de comunicare, provoacă panică și dezordine; conflictele sociale puternice care zdruncină orânduirea stabilită; schimbări radicale în relațiile politice, care provoacă perioade de dezorganizare temporară; schimbări radicale în tehnicile de producție, transport și comunicație care determină apariția unor noi nevoi și interese, a unor noi grupuri și forțe sociale, a unor tensiuni și conflicte sociale; migrările masive de populație datorate disparităților intersectoriale puternice sau persecuțiilor politice, etnice, religioase; scăderea volumelor demografice ale unor colectivități sub limita capacității de reproducere biologică și socială; creșterea volumului și densității demografice peste limitele care asigură menținerea echilibrului ecologic și social; șocuri culturale puternice între grupuri care se orientează după valori și norme diferite; inadecvarea modelelor de socializare la condițiile concrete în care își desfășoară viața indivizii; penuria de mijloace de subzistență care provoacă fenomene de insatisfacție, corupție, venalitate,

⁵⁵³ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz.

delincvență, violență; divergența de interese și aspirații între grupurile sociale; impunerea unor modalități de organizare și acțiune socială care contravin intereselor unor categorii sociale importante; ruptura sistemelor de conducere de membrii grupurilor și colectivităților care provoacă fenomene de nesupunere, de eludare a reglementărilor, de neexecutare a deciziilor, de delăsare sau de revoltă; folosirea instituțiilor sociale ca mijloace de exploatare și dominare și nu ca modalități de rezolvare a nevoilor sociale etc.

Fenomenele de dezorganizare socială devin probleme sociale atunci când evoluează într-un mod îngrijorător, sunt conștientizate de către membrii colectivităților și constituie obiectul preocupărilor acestora⁵⁵⁴. Problemele sociale pot fi clasificate după mai multe criterii:

- probleme care rezultă din ciclul vieții indivizilor (problema tinereții, a tinerelor mame, a celibatarilor, a bătrânilor, a persoanelor handicapate);
- probleme care rezultă din comportamentul deviant (infrațiuni, delincvență juvenilă etc);
- probleme care rezultă din organizarea colectivităților și instituțiilor sociale (problema șomajului, sărăciei, problema locuințelor, problema minorităților etnice etc);

probleme care rezultă din relațiile internaționale (problema păcii și războiului, problema inegalităților dintre state, problema accesului la inovațiile științifice și tehnice etc). Apariția problemelor sociale constituie semnalul unei posibile dezorganizări sociale și de aceea, colectivitățile sunt preocupate de identificarea lor, de stabilirea cauzelor care le-au provocat și de găsirea unor mijloace de rezolvare. Acțiunile desfășurate de colectivități în vederea soluționării problemelor sociale pot fi grupate în două categorii:

a) acțiuni *de reorganizare socială* (înfăptuirea de reforme., înființarea de instituții, speciale, schimbări organizaționale), și

b) acțiuni *de inginerie socială* prin care se urmăresc scopuri limitate, îndeosebi de înlăturare a urmărilor fenomenelor de dezorganizare socială, față a se recurge la reforme .

Aceste două tipuri de acțiune sunt folosite în prezent în toate societățile dezvoltate. Sociologia are un rol important în identificarea problemelor sociale, în explicarea lor cauzală și în stabilirea unor mijloace eficiente de intervenție în vederea prevenirii fenomenelor de dezorganizare socială.

După **domeniul vieții sociale în care se desfășoară**, deosebim mai multe tipuri de procese: inovare tehnică, modernizare economică, modernizare politică, industrializare, urbanizare, mobilitate socio-profesională, schimbare culturală, pauperizare, laicizare etc.

Procesele sociale pot fi clasificate și **după sfera în care se desfășoară**. Unele acționează doar la nivelul unor grupuri sau colectivități (**proces microsociale**); altele acționează la nivelul unor clase și categorii sociale sau la nivelul întregii societăți (**proces macrosociale**); altele pot fi **proces globale** (termenul de global fiind folosit aici în sensul de mondial).

⁵⁵⁴ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz.

Procesele sociale se diferențiază și **după tendința lor**, după consecințele pe care le produc asupra structurii și funcționării sistemelor și subsistemelor sociale. Unele procese asigură menținerea organizării și funcționalității sociale, sunt stabile și se repetă în aceeași formă lungi perioade de timp. Altele produc o modificare a organizării sociale și a relațiilor sociale.

Dacă procesele nu afectează natura, modul de organizare și de funcționare a unui sistem sau subsistem social, avem a face cu procese de *reproducere socială*. Aceste procese se întâlnesc mai ales în colectivitățile și societățile relativ autarhice și în grupurile sociale relativ închise, în unele regiuni ale lumii chiar societăți întregi au rămas relativ neschimbate timp de sute de ani. În anumite limite de variație și de timp, toate societățile pot fi caracterizate prin procese de reproducere socială.

Dacă procesele sociale conduc la modificarea structurii, a funcționalității sistemului social sau la modificare unor elemente ale acestuia, avem a face cu procese de *dinamică socială* (de schimbare socială). Analiza acestor procese constituie un domeniu principal al cercetărilor sociologice și formează obiectul sociologiei dinamicii sociale.

Evoluția unor domenii sau subsisteme sociale se caracterizează prin procese cumulative, procese de schimbare și creștere cantitativă, relativ continuă pe lungi perioade de timp.

Procesele de reproducere, de dinamică socială și cele cumulative pot fi și concomitente. Chiar și în situațiile când societățile suportă numeroase schimbări, în anumite segmente sociale acționează procese de reproducere. În acest fel, se asigură menținerea identității societății respective și dezvoltarea ei⁵⁵⁵.

3. PROCESE DE DINAMICA SOCIALA

Precizări conceptuale și domenii de analiză

Conceptele cel mai frecvent folosite în analiza proceselor de dinamică socială sunt *schimbarea socială, dezvoltarea socială și regresul social*.

Prin **schimbare socială** se desemnează procesele care produc modificări ale structurii și funcționalității unui sistem sau subsistem social. Dacă schimbările sociale duc la îmbogățirea structurală și funcțională, sistemul suportă un **proces de dezvoltare**. Dacă schimbările produc o diminuare a complexității structurale și o sărăcire a funcționalității, sistemul suportă un proces de **regresie**.

Încă de la apariția sa, după cum deja am remarcat, sociologia a fost preocupată de analiza dinamicii sociale, de cunoașterea mecanismelor schimbărilor și dezvoltării, de identificarea factorilor care determină schimbarea și dezvoltarea socială, de stabilirea legilor proceselor de schimbare și dezvoltare. În teoriile dinamicii sociale, întâlnim o mare diversitate de domenii de analiză, de concepții, metode și explicații.

G. Rocher sistematizează întrebările sociologului care se interesează de schimbarea socială:

⁵⁵⁵ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz.

- ce se schimbă: întreaga societate sau „sectoare”, subsisteme ale sale (cultura, valorile, ideologiile, mentalitățile, reprezentările, atitudinile) ?

- cum are loc schimbarea? Este continuă? sporadică? ce rezistență întâmpină? din partea cui? cu ce intensitate?

- care este ritmul schimbării?

- care sunt factorii ce explică schimbarea?

- care sunt condițiile (ne)favorabile schimbării?

- care sunt agenții schimbării?

- este posibil să prevedem schimbări viitoare etc.⁵⁵⁶.

Problemele fundamentale ale dinamicii sociale au primit răspunsuri diferite în cadrul diverselor teorii sociologice.

Factorii și mecanismele schimbării și dezvoltării sociale

Schimbarea și dezvoltarea socială sunt procese sociale complexe care cuprind numeroase subprocesse de natură materială, spațială, demografică, psihosocială, sociostructurală. Nici o teorie a schimbării sociale nu omite tratarea factorilor schimbării. Unii însă au căutat „factorul determinant”, alții au căutat mai mulți factori ai schimbării. Unii au distins „factorii materiali” de cei „spirituali”, alții pe cei „structurali” de cei „culturali”. Unii au analizat factori la nivel macro-, alții la nivel mezo- sau microsociale. Unii au insistat asupra factorilor „endogeni”, alții asupra celor „exogeni”⁵⁵⁷. Sociologul englez **Morris Ginsberg**, care a întreprins o analiză sistematică a teoriilor schimbării și dezvoltării sociale, clasează factorii invocați de aceste teorii în opt categorii:

- aspirațiile conștiente și deciziile indivizilor;
- actele individuale influențate de schimbarea condițiilor;
- schimbările structurale și relațiile structurale;
- influențele externe;
- indivizi remarcabili și grupuri remarcabile de indivizi;
- convergența unor elemente ce provin din surse diferite;
- evenimente întâmplătoare;
- apariția unor scopuri comune⁵⁵⁸.

Factorii care determină dinamica socială pot fi clasați după mai multe criterii:

a) *după natura lor*: factori naturali, biologici, demografici, tehnici, economici, psihosociale, sociali;

b) *după sursa de proveniență*: factori interni și factori externi sistemelor care se schimbă;

c) *după forma lor de existență*: factori obiectivi și factori subiectivi;

⁵⁵⁶ A se vedea în acest sens: IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie. Vol.2. Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 1999, p.259-260.

⁵⁵⁷ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie. Vol.2, p.266.

⁵⁵⁸ A se vedea în acest sens : MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz.

d) *în raport cu organizarea sistemelor care se schimbă*: factori structurali și factori funcționali.

Factorii schimbării și dezvoltării sociale sunt determinați de natura socială și culturală și mai puțin de natura biologică, geografică, psihosocială.

Reliefarea caracterului determinant ai factorilor sociali nu înseamnă negarea influențelor exercitate de factorii extrasociali. În anumite condiții, schimbările naturale, schimbările demografice, localizarea colectivităților și societăților, sistemele de valori și atitudini din cadrul societăților și colectivităților, pot determina, favoriza sau frâna schimbările sociale.

Schimbările în mediul fizic (secete prelungite, scăderea fertilității solului, rarefierea mijloacelor de subzistență, eroziunile, cutremurele de pământ, schimbările de climă) pot provoca schimbări sociale importante (dezorganizare socială, migrații masive, conflicte sociale, reorganizare socială). Ele au afectat mai mult viața socială din societățile arhaice. Societățile moderne sunt mai puțin afectate și, în plus, ele dispun de mijloace pentru a interveni în aceste schimbări, de a le atenua efectele sau pentru a le preveni, dacă este posibil. Influența mediului fizic asupra vieții sociale este puternică în cazul migrațiilor, când grupuri mari de oameni se statornicesc în locuri în care condițiile naturale sunt mai diferite de cele de unde au plecat.

Schimbările în mișcarea naturală și migratorie a populației, deși sunt ele însele fenomene demosociale, pot să determine la rândul lor schimbări în viața socială și în cultura unei societăți.

Schimbările sociale sunt determinate și de localizarea unei colectivități sau societăți. Societățile și colectivitățile aflate la răscrucea unor căi de comunicație, cele care întrețin schimburi intense cu alte societăți sau colectivități, cunosc un ritm de schimbare mai rapid. În societățile și colectivitățile izolate schimbările sunt mai lente, unele dintre acestea nedispunând de mijloace necesare pentru a realiza schimbările.

Dinamica socială este influențată și de sistemul de atitudini și valori din cadrul fiecărei societăți: societățile puternic atașate de tradiții, cultul strămoșilor, al bătrânilor, sunt mai puțin deschise la schimbare. În unele societăți insulare din Pacific, s-a constatat chiar absența din limbaj a cuvintelor care desemnează schimbarea socială. În societățile în care există atitudini critice față de trecut și de prezent, există o mare deschidere spre schimbare. Desigur, în fiecare societate există atitudini favorabile schimbării și atitudini favorabile conservării structurilor și relațiilor sociale, în cadrul aceleiași societăți, atitudinile față de schimbare pot fi diferite, în funcție de domeniul supus schimbării. Poziția claselor sociale este hotărâtoare în dinamica schimbărilor sociale.

Dintre toți factorii care determină procesele de schimbare și dezvoltare socială, cei mai importanți sunt: *inovațiile științifice, tehnice și sociale și mișcările sociale*. În acest context, este important să identificăm principalele caracteristici ale inovației în învățământ⁵⁵⁹:

⁵⁵⁹ NEAGU, Gabriela. Inovația în învățământ. În: Calitatea vieții, XX,nr.1-2, p.113.

- inovația propune o ameliorare care poate fi măsurată (creșterea nivelului de educație al populației, a ratei de participare școlară, a performanțelor educaționale obținute de elevi etc.);
- inovația trebuie să fie durabilă (descentralizarea învățământului);
- inovația trebuie să fie o acțiune deliberate, care să contribuie la reușita școlară a unui număr cât mai mare de indivizi (prelungirea duratei obligatorii de școlarizare, care reușește să mențină în sistem și populația școlară expusă riscului abandonului școlar; programe educaționale de incluziune în sistemul de învățământ a persoanelor cu dizabilități, a celor defavorizați din punct de vedere socioeconomic și familial, a adulților ș.a.)

Rolul inovațiilor științifice, tehnice și sociale

Analizele sociologice și antropologice au arătat că producerea schimbării sociale datorită inovațiilor tehnice, științifice, și sociale, are loc după următorul mecanism: producerea inovațiilor, difuziunea inovațiilor, acceptarea sau refuzul inovațiilor, folosirea socială a inovațiilor acceptate, producerea efectelor sociale ale inovațiilor și realizarea schimbării sociale.

Producerea inovațiilor. Fiecare societate a produs în decursul existenței sale sau a asimilat de la alte societăți numeroase elemente noi: descoperiri, invenții, inovații. Accepțiile date acestor termeni sunt foarte diferite, neexistând un consens asupra semnificațiilor lor.

Descoperirea este perceperea umană a unui nou aspect al realității care exista deja, dar care nu era cunoscut. Descoperirea este dezvăluirea, revelarea a ceva ce era ascuns, acoperit, ignorat. A fost descoperită circulația sângelui, legea gravitației, alcătuirea sistemului solar, structura atomului etc. Descoperirile adaugă elemente noi culturii; ele devin factori ai schimbării sociale din momentul în care sunt utilizate în acțiunea umană.

Invenția este realizarea a ceva nou, adăugarea unor elemente noi la obiectele și cunoștințele preexistente. Invenția pornește de la descoperiri pe care le combină și recombina în vederea atingerii unui scop, împlinirii unei intenții. Ceea ce apare, nou în cadrul invenției este ideea de combinare și utilizare care nu exista înainte. În invenție se combină aspectele cognitive și pragmatice, noutatea constând în realizarea în forma operațională (procedee, metode, paradigme) sau substanțială (obiecte, dispozitive) a unei posibilități instrumentale și funcționale inedite.

Inovația este producerea a ceva nou care este acceptat, implementat și obiectivat în activitate, produse, relații, organizare. Inovația pornește de la descoperiri și invenții, dar presupune aplicarea acestora, valorificarea lor socială, în vederea rezolvării unor nevoi și interese sociale.

Inovațiile pot fi clasificate în inovații materiale (automobilul, telegraful, avionul, computerul) și inovații sociale (alfabetul, constituțiile, partidele politice, organizațiile cu scop). Unele inovații au la bază descoperiri și invenții făcute de indivizi remarcabili (becul electric, fonograful, telegraful, vaccinul) sau de grupuri de indivizi special constituite (navele cosmice, computerul, bomba atomică); altele sunt rezultatul unor descoperiri și invenții difuze la care au contribuit societăți întregi (agricultura, meșteșugurile, creșterea animalelor, habitatul, arta). Unele inovații au la bază descoperiri

și invenții făcute într-o anumită zonă geografică și difuzate în alte societăți unde suferă procese de asimilare, perfecționare, transformare; altele au loc datorită unor invenții și descoperiri făcute independent unele de altele, concomitent sau la intervale mari de timp (roata, agricultura, orașele, scrierea, arta, religia, filosofia). Unele inovații generează tipuri de produse, modele de acțiune și forme de organizare socială cu o durată foarte lungă sau permanentizate (agricultura, creșterea animalelor, habitatul, scrierea, tiparul); altele, durata de existență a acestora este scurtă, fiind abandonate sau substituite de alte inovații, pe măsura schimbărilor tehnice și sociale (galerele au fost înlocuite cu navele cu pânze, iar acestea cu navele cu propulsie mecanică și nucleară; cetățile și fortificațiile au fost abandonate pe măsură ce s-a dezvoltat artileria și aviația; vasalitatea ca formă de organizare a societății feudale a fost eliminată de capitalism). În fiecare caz, inovația este un proces continuu care se bazează pe un lung șir de invenții și descoperiri precedente. Noutatea adusă de o invenție se poate referi la formă, la modul de utilizare sau la principiul de organizare. Inovațiile care sunt noi în toate aceste aspecte sunt foarte rare.

Multe inovații răspund la provocările cu care sunt confruntate societățile umane. Dar nu toate sunt răspunsuri la o necesitate urgentă. Unele dintre ele pot să apară în afara necesităților imediate și să nu fie folosite mult timp. Multe dintre ele apar în mod neașteptat.

Studiile de antropologie și sociologie au arătat că trei tipuri de situații favorizează inovația socială:

- a) situațiile de competiție și rivalitatea;
- b) conjuncturile sociale de contestare a puterii și de opoziție la grupul dominant;
- c) situațiile de criză și de insecuritate care impun recurgerea la mijloace raționale,

revoluționare sau iluzorii pentru a rezolva problemele sociale .

Difuziunea inovațiilor. Grupurile și societățile, chiar și cele mai inventive, nu au produs decât o parte din inovațiile care formează cultura lor materială și spirituală. Odată produsă, inovația se difuzează de la un grup la altul, de la o societate la alta. Studiind originile culturii americane, Ralph Linton arată că principalele elemente ale acestei culturi au fost împrumutate de la alte societăți, după ce au fost folosite și modificate în Europa. Americanul contemporan se îmbracă cu haine din bumbac originar din India sau cu haine din lână de oi domestice în Orientul Apropiat. Se spală în cada de baie care este o invenție europeană; se încălță cu mocasini care provin de la amerindienii din câmpiile din America de Est. Folosește pijamaua provenită din India și săpunul inventat de vechii galezi. Se îmbracă cu haine ce sunt derivate din îmbrăcămintea nomazilor din stepele asiatice și sunt colorate cu procedee elaborate de croați. Geamurile casei sale sunt făcute din sticlă inventată în Egipt. Când pleacă la serviciu, își ia umbrela inventată în Asia de sud-est. La micul dejun, bea cafea originară din Abisinia. Fumează tabac domesticit în Brazilia sub formă de țigarete provenite din Mexic, de țigări provenite din Antile prin Spania sau pipă inventată de amerindienii din Virginia. Citește un ziar imprimat în caractere inventate de vechii semiți pe un material inventat în China cu un

procedeu inventat în Germania. Și dacă este un cetățean conservator, americanul se roagă unei divinități ebraice într-un limbaj indo-european. Acesta este americanul sută la sută⁵⁶⁰

Procesul de difuziune a inovațiilor și schimbărilor este bilateral. Intrând în contact, două societăți preiau una de la alta anumite elemente culturale. Difuziunea este însă selectivă: anumite elemente culturale sunt preluate, altele nu. Prin difuziune, inovațiile suferă modificări în principiu, în formă, în funcțiune sau în utilizare. Fiind un proces complex, difuziunea inovațiilor este greu de prevăzut și controlat. Ea este greu de stăpânit chiar și atunci când este făcută în mod deliberat, cum se întâmplă actualmente cu transferul de tehnologii spre țările în curs de dezvoltare.

Analiza proceselor de difuziune a fost realizată în principal de către antropologie.

Tot antropologilor li se datorează analiza proceselor de **aculturație**. Prin aculturație se înțelege *un ansamblu de fenomene care rezultă din contactul continuu și direct între grupuri de indivizi și culturi diferite, cu schimbări corespunzătoare în modelele culturale originale ale unuia din cele două grupuri*. Aculturația vizează schimbările produse prin contactul dintre culturi diferite, modul în care se difuzează și sunt asimilate anumite elemente culturale.

Mult timp, procesele de aculturație au fost studiate pe cazul contactului dintre societățile colonizatoare și cele colonizate. În acest fel, noțiunea a ajuns să desemneze relațiile dintre o cultură dominantă și una dominată. Ulterior, cercetările au pus în evidență reciprocitatea implicată în procesele de aculturație: nu există o cultură numai donatoare și una numai primitoare; între două culturi care intră în contact au loc împrumuturi reciproce.

Producerea schimbărilor sociale sub impactul inovațiilor.

Inovațiile produc numeroase consecințe. Unele dintre acestea sunt anticipate și dorite, altele nu pot fi prevăzute și uneori sunt indezirabile. După cum remarcă C. Zamfir⁵⁶¹, deși s-au făcut mereu inovații sociale, tematica inovației sociale a pătruns în centrul atenției abia în ultimii ani.

Sociologul american **Ogburn** distinge trei forme de efecte sociale ale inovațiilor:

Dispersia sau efectele multiple ale unei singure inovații. Acest efect poate fi ilustrat cu exemplul automobilului sau radioului. Automobilul a condus la crearea unei industrii, a unor ocupații și locuri de muncă, a amplificat mobilitatea teritorială a populației, a contribuit la extinderea orașelor, la modificarea modului de petrecere a timpului liber etc;

Sucesiunea sau efectele sociale ale unei singure inovații. **Ogburn** ia ca exemplu inventarea daracului pentru bumbac. Această invenție a simplificat prelucrarea bumbacului și l-a făcut mai profitabil; a încurajat extinderea culturilor de bumbac; aceasta a pretins mai multă forță de muncă și extinderea sclavajului; creșterea sclavajului și dependența sudului american de exportul de bumbac a încurajat Războiul civil care a stimulat dezvoltarea industriilor de mare capacitate, a monopolurilor; acestea, la rândul lor, au favorizat apariția sindicatelor;

⁵⁶⁰ A se vedea în acest sens : Ioan Mihăilescu. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz.

⁵⁶¹ ZAMFIR, Cătălin. Contextul social, sociologia și tematica inovației sociale. În: Calitatea vieții, XX, nr.1-2., p.8.

Convergența sau reunirea mai multor influențe ale unor inovații diferite. De exemplu, prelungirea duratei de viață rezultă din convergența mai multor inovații tehnice și sociale: descoperirile din domeniul biologiei, perfecționarea mijloacelor de diagnosticare și de tratament; inovațiile farmaceutice; ușurarea condițiilor de muncă datorită inventării unor noi tehnici de producție; ameliorarea calității alimentației datorită unor noi tehnici folosite în producția agricolă și alimentară și unor produse alimentare cu valoare nutritivă ridicată; organizarea de servicii sociale de ocrotire a sănătății și a unor instituții sociale destinate rezolvării problemelor persoanelor vârstnice, etc.

Inovațiile își combină efectele, dând naștere unor lanțuri de consecințe. Unele consecințe permit o mai bună organizare socială sau o reorganizare a societății și constituie momente ale dezvoltării sociale.

Alte consecințe, constatate, de cele mai multe ori, după ce inovația a fost introdusă, sunt apreciate ca nedorite și afectează condițiile de viață.

Una din primele cercetări statistice realizate în țara noastră demonstrează că numărul întreprinderilor inovatoare în perioada 2015-2016 a constituit 673 întreprinderi, ceea ce reprezintă 21% din numărul total de întreprinderi incluse în cercetare. Din numărul total al întreprinderilor inovatoare, 41% au realizat concomitent mai multe tipuri de inovări² (de produse, procese, metode de organizare și marketing), 23% au realizat inovări de produse și/sau procese, 36% - au realizat inovări de metode de organizare și/sau marketing⁵⁶².

Este de reținut poziția țării noastre în clasamentul mondial. Astfel, **în anul 2021, Republica Moldova s-a plasat pe locul 64 din 132 de țări și economii în clasamentul Indicelui global al inovației 2021 (The Global Innovation Index, GII), acumulând în total 32.3 de puncte din 100 posibile.** Potrivit clasamentului, în anul 2021, la sub-indicele intrări de inovații țara noastră s-a clasat pe locul 80, iar la sub-indicele ieșiri de inovații a ocupat locul 54. La capitolul infrastructură suntem poziționați pe locul 82, capitalul uman și cercetare – locul 77, sofisticarea pieței – locul 74, sofisticarea afacerilor – locul 87, iar instituții – locul 81.

Un clasament mai bun am înregistrat la ieșiri creative – locul 53 și la indicatorul cunoștințe și rezultate tehnologice – locul 54.

De menționat că, Republica Moldova s-a poziționat pe locul 6 la nivel global în rândul țărilor cu venituri medii inferioare.

Elveția conduce clasamentul, păstrându-și poziția de top din 2011. Aceasta era urmată de Suedia, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și Republica Coreea. Ucraina era pe locul 49, în timp ce România ocupă locul 48⁵⁶³.

⁵⁶² Activitatea de inovare a întreprinderilor în Republica Moldova, în anii 2015-2016, <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=5882&idc=168>, accesat în data de 18.08.2022.

⁵⁶³ Indicele Global al Inovației este unul dintre cele mai importante studii de referință pentru măsurarea performanței țărilor în baza inovării. Studiul include 132 de țări din întreaga lume și examinează 81 de indicatori printre care: capitalul uman și de cercetare, infrastructura, creditele, investițiile, interconexiunile, inovarea, rezultatele activității creative etc. 370

Analiza întreprinsă, atât de natură teoretică, cât și empirică⁵⁶⁴, demonstrează că activitatea inovațională în Regiunea de dezvoltare Nord (în continuare, RDN) a Republicii Moldova (ca și în întreaga țară) nu era concepută sistemic, avea un caracter fragmentar, acțiunile principalilor actori implicați în activitatea inovațională nu erau coordonate adecvat. În consecință, doar 40% din respondenții (în cea mai mare parte manageri, specialiștii în domeniu) sunt optimiști în ceea ce privește trecerea economiei RDN pe cale inovațională într-o perioadă de 3-5 ani, iar 33% din cei intervievați consideră că potențialul științifico-tehnic este învechit și insuficient pentru trecerea la modelul dezvoltării inovaționale în termenii indicați, în timp ce celelalte grupuri de respondenți, de asemenea, manifestă scepticism în ceea ce privește capacitatea de absorbție de către anumite entități a tehnologiilor inovaționale.

În vederea dezvoltării potențialului tehnico-științific și inovațional al Regiunii de Dezvoltare Nord, în opinia respondenților, trebuie realizate următoarele acțiuni: (respondenții au avut posibilitatea să evedențieze până la 4 variante de răspuns):

1. Introducerea înlesnirilor fiscale pentru întreprinderile inovaționale - 39% (este necesar de identificat și surse alternative de finanțare a organizațiilor inovaționale);
2. Crearea unei structuri speciale de marketing în vederea stimulării activității inovaționale – 38 %;
3. Susținerea direcțiilor prioritare de dezvoltare a științei și tehnologiilor, a proiectelor inovaționale de perspectivă - 34%;
4. Dezvoltarea infrastructurii inovaționale în regiune - 26%;
5. Dezvoltarea sistemului de pregătire și perfecționare a specialiștilor pentru sfera inovațională - 20% (este necesar de adaptat sistemul de învățământ la cerințele societății, insistând asupra dezvoltării creativității și a competențelor antreprenoriale ale elevilor și studenților);
6. Crearea unui Consiliu al experților în activitatea inovațională - 19%;
7. Stimularea investițiilor private în modernizarea bazei tehnologice a economiei - 13%;
8. Propagarea activității inovaționale prin intermediul mass-media, asigurarea creșterii prestigiului profesiei de cercetător - 7%;
9. Îmbunătățirea actelor reglatoare ale activității inovaționale - 6%;
10. Implementarea unui sistem de monitorizare a potențialului inovațional din regiune - 5%;
11. Fortificarea relațiilor de comunicare virtuală ar putea fi una din cele mai sigure căi de promovare a inovațiilor științifice, de creștere a numărului de clienți și, respectiv, a veniturilor instituțiilor de cercetare științifică - 2%.

⁵⁶⁴ NEAGU, Gheorghe. Cercetare, Dezvoltare și Inovare în Regiunea de Dezvoltare Nord. Studiu în domeniul prioritar dezvoltării regionale. Bălți, 2018, <http://admord.md/public/files/Cercetare-Dezvoltare-si-Inovare-in-Regiunea-de-Dezvoltare-Nord-2018d315f.pdf>, accesat în data de 18.08.2022.

Specialiștii prevăd că se va produce o orientare mondială spre proiectarea dezvoltării sociale⁵⁶⁵, la toate nivelurile: mondial, regional, național și local. Inovația socială capătă o nouă dimensiune: alegerea între alternative, în funcție de evaluarea eficienței lor potențiale⁵⁶⁶

4. Mișcările sociale

Schimbarea și dezvoltarea socială sunt determinate nu numai de inovațiile științifice, tehnice și sociale, ci și de mișcările sociale. Acestea apar când grupuri mari de oameni acționează deliberat și împreună, orientându-se după aceleași valori și ideologii și folosind aceleași metode, în vederea realizării unor scopuri comune sau similare. Mișcările sociale sunt procese ample care conduc la crearea unor noi sisteme de valori, noi forme de relații sociale, a unor instituții și, în cele din urmă, a unor noi societăți. Ele acționează în direcția statornicirii unor noi stări de lucruri, a unor noi forme de organizare și de satisfacere a grupurilor și colectivităților (sau împotriva acestora). Mișcările sociale pot să promoveze anumite schimbări, dar pot să se și opună schimbărilor produse de anumite forțe sociale.

Sociologia a fost preocupată, încă de la începuturile ei, de stabilirea cauzelor și condițiilor care determină sau favorizează mișcările sociale și de analiza mecanismelor acestora. Factorii determinanți ai mișcărilor sociale sunt, în mod frecvent, clasificați în două categorii⁵⁶⁷:

- **Factorii obiectivi:** perimarea istorică a unor moduri de producție și a unor forme de organizare socială; contradicțiile sociale (agravarea contradicțiilor dintre principalele clase sociale, adâncirea opoziției de interese); blocajele structurale care împiedică unele categorii sociale să-și satisfacă nevoile și interesele; dezorganizarea socială datorată unor factori interni sau externi; crizele economice, politice și culturale; deteriorarea condițiilor de viață.

- **Factorii subiectivi:** nemulțumirile sociale care apar din privarea relativă și din perceperea in justiției; accentuarea sentimentelor de frustrare, confuzie, neliniște, nesiguranță; difuzarea și acceptarea unor noi valori sociale; contactele sociale dintre indivizii nemulțumiți; apariția și difuzarea unor ideologii care justifică și direcționează mișcările sociale; apariția unor personalități și grupuri care urmăresc, în mod deliberat, schimbarea socială.

Rolul esențial în determinarea mișcărilor sociale este deținut de factorii obiectivi. Acțiunea lor se combină însă cu cea a *factorilor subiectivi*. Factorii obiectivi determină un număr relativ mare de oameni să nu-și mai poată satisface interesele și nevoile lor economice, politice sau culturale. Această situație provoacă stări de frustrare și nemulțumire care se extind la un număr mare de oameni. Starea de lucruri existentă ajunge să fie percepută ca insuportabilă, Se caută identificarea celor vinovați de neajunsurile existente și se urmărește introducerea unei noi stări de lucruri.

Mișcările sociale pot fi clasificate după mai multe criterii:

a) *după sensul lor:* mișcări care urmăresc producerea unei schimbări și mișcări de rezistență;

⁵⁶⁵ MALIȚA, Mircea, GHEORGHIU, Elena. O viziune globală a dezvoltării sociale. În: ZAMFIR, Cătălin, STOICA, Laura. O nouă provocare: dezvoltarea socială. Iași: Editura Polirom, 2006.

⁵⁶⁶ ZAMFIR, Cătălin. Contextul social, sociologia și tematica inovației sociale. În: Calitatea vieții, XX, nr.1-2..

⁵⁶⁷ : MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz.

b) *după profunzimea schimbărilor urmărite*: mișcări protestatare, mișcări reformatoare, mișcări revoluționare;

c) *după posibilitățile de "realizare a obiectivelor urmărite*: mișcări cu obiective realizabile și mișcări utopice.

Cele trei criterii utilizate se pot combina între ele, permițând o caracterizare mai completă a tipurilor.

Mișcările protestatare, reformatoare și revoluționare sunt mișcări care urmăresc producerea unei schimbări și au obiective realizabile. Mișcările utopice urmăresc și ele producerea unor schimbări, dar au obiective nerealizabile. Mișcările de rezistență se opun la schimbări, dar au obiective realizabile. În raport cu influența exercitată asupra dinamicii sociale, aceste tipuri de mișcări pot fi ordonate astfel: mișcări utopice, mișcări de rezistență, mișcări protestatare, mișcări reformatoare și mișcări revoluționare.

Mișcările utopice propun în contra-model ideal la organizarea socială existentă. Unele modele utopice sunt creația unor intelectuali și reunesc în jurul lor un mic grup de indivizi care încearcă să transpună în realitate idealurile utopice. Mișcările utopice au avut o răspândire mai mare în secolele XVIII și XIX. Actualmente, aceste mișcări iau forma grupurilor de *hippies*, a unor comune și a unor secte religioase. Mișcările utopice nu reușesc să se impună ca modele de organizare a unei întregi societăți. Ele eșuează atât datorită contradicțiilor interne, inconsistenței modelelor propuse, impracticității idealurilor lor, cât și datorită conflictelor puternice cu societățile existente. Mișcările de rezistență. Spre deosebire de mișcările care propun sau impun schimbări sociale, mișcările de rezistență se opun schimbărilor sau încearcă să elimine schimbările intervenite.

Mișcările de rezistență se manifestă în diverse forme:

- rezistența la introducerea unor schimbări sau rezistența față schimbare deja introdusă. De exemplu, în timpul primei revoluții industriale, s-a manifestat în Anglia, o mișcare de rezistență față de introducerea utilajelor mecanice în industria textilă. După introducerea acestor utilaje, s-a manifestat mișcarea luddistă de rezistență, care urmărea să elimine schimbările intervenite prin distrugerea utilajelor considerate responsabile pentru creșterea șomajului;

-rezistența față de o schimbare care este în consens cu dezvoltarea socială și rezistența față de o schimbare care conduce la regres social sau la dezorganizare socială. În primul caz, mișcarea își recrutează aderenții dintre elementele cele mai conservatoare ale societății (rezistența organizată în sudul SUA, sub forma Ku-Klux-Klan, împotriva emancipării economice și politice a negrilor; rezistența față de emanciparea femeii din unele țări islamice). În al doilea caz, mișcările de rezistență se manifestă împotriva unor schimbări care restrâng drepturile economice, politice, sau de altă natură ale unor categorii sociale sau ale unor întregi societăți (rezistența față de guvernele fasciste din perioada interbelică și din timpul celui de al doilea război mondial; rezistența populației franceze față

de ocupația hitleristă;

- rezistența unor grupuri minoritare sau majoritare, a unor grupuri dominante sau dominate: rezistența unor grupuri minoritare privilegiate împotriva schimbărilor democratice cerute de majoritatea defavorizată; rezistența muncitorilor, țăranilor, intelectualilor dintr-o țară față de politica antidemocratică a unor guverne totalitare etc.

În toate aceste tipuri de mișcări, rezistența are la bază deosebirea de interese dintre grupuri și se manifestă când schimbările sociale afectează interesele unui grup.

Mișcările protestatare apar tot pe un fond de nemulțumire față de starea de lucruri existentă. Prin ele se exprima o poziție, o atitudine, un refuz față de ceea ce este acceptat sau instituționalizat într-o societate. Mișcările protestatare pot fi întâlnite în multe domenii: moral, estetic, filosofic, religios și politic. Mișcările protestatare apar în jurul unor personalități marcante. Ele constau în declararea formală și publică a opoziției, ostilității, refuzului în raport cu o anumită stare de lucruri. Mișcările protestatare acționează după un sistem propriu de valori, dar care nu este impus celorlalți. Aceste mișcări nu urmăresc programatic reforme importante, nici revoluții. Prin aceste mișcări, nu este afectată natura orânduirii respective. Ele pot însă acționa asupra conduitelor, valorilor, ideologiilor; ele afectează în principal relația dintre individ și colectivitate.

O mișcare situată între protest și revoluție și care s-a afirmat în anii '60 - '70, este *noua stângă*. Această mișcare, care pornește de la contestarea ordinii stabilite, s-a manifestat mai cu seamă în Anglia, Germania, Statele Unite ale Americii, Franța. Ea se înscrie mai curând în mișcările protestatare decât în cele revoluționare, întrucât este preocupată mai mult de critica orânduirii capitaliste decât de înfăptuirea unui program de înlocuire a acesteia.

Mișcările reformatoare apar și ele pe o stare de nemulțumire față de situația existentă. Ele se manifestă când grupurile care se găsesc în această situație, pot acționa fără a suporta consecințele represiunii, când au posibilitatea să se exprime și să se manifesteze liber și când acțiunea lor nu vizează aspectele esențiale ale orânduirii existente. Mișcările reformatoare acționează în cadrul orânduirii sociale stabile, urmărind realizarea schimbărilor dorite pe cale legislativă, sau prin schimbări în sistemul instituțional. Actualmente, în țările dezvoltate, au loc numeroase mișcări reformatoare: mișcări de reformă a justiției, mișcări feministe, mișcări ecologiste, mișcări antinucleare, mișcări vizând liberalizarea relațiilor sexuale etc.

Mișcările reformatoare trec prin mai multe etape: apariția stării de nemulțumire; conștientizarea situației și discutarea ei; apariția unor grupuri formale cu scop, în care se discută rezolvarea problemelor; formularea ideologiei mișcării și instituționalizarea ei; folosirea organismelor create pentru rezolvarea situațiilor definite în etapele anterioare; birocratizarea mișcării și posibil, închistarea sau dispariția ei.

Mișcările revoluționare. Revoluțiile sunt schimbări structurale radicale ale sistemului social. Ele sunt determinate de adâncirea contradicțiilor structurale și funcționale din cadrul întregii societăți.

Mișcările revoluționare își propun schimbarea ordinii existente și, în consecință, sunt supuse represiunii din partea forțelor care apără această ordine. Ele sunt orientate de ideologii clar formulate și sunt puternic instituționalizate (organizații, partide, publicații, statute etc),

În cadrul acestor mișcări, un rol important îl deține revoluția politică.

Mișcările revoluționare sunt, în același timp, și distructive și constructive: ele distrug vechile relații sociale, vechiul aparat de stat, înlătură anumite valori și norme sociale și instituie noi sisteme de valori și conduite, noi tipuri de relații sociale, noi forme de organizare socială, noi instituții sociale și o nouă cultură. Revoluția este un proces de schimbare și dezvoltare socială de lungă durată, ritmul și intensitatea schimbărilor fiind diferite de la un subsistem social la altul⁵⁶⁸

5. Paradigma sociologică de abordare a problemelor sociale.

Schimbarea socială prin care trece Republica Moldova afectează structura și funcționarea organizării sociale și, totodată, presupune modificarea unor atitudini, comportamente și opinii ale unor grupuri mari de oameni, iar, în unele aspecte, ale tuturor membrilor societății moldovenești. Această constatare ne permite să realizăm cu ușurință că un asemenea proces social, care modifică cursul istoriei noastre, aduce cu sine o mulțime de probleme sociale.

În realitatea, toate societățile se confruntă cu probleme sociale. Dar, populația Republicii Moldova, după cum am descris în cadrul cursului „Stratificarea și mobilitatea socială”, este afectată de mai multe probleme sociale decât alte popoare.

Fie că ne place sau nu, problemele sociale ne afectează pe toți, așa că este firesc să le studiem, să le cunoaștem și să căutăm soluții. Pentru aceasta trebuie să pornim de la câteva întrebări simple: ce sunt problemele sociale? De ce există? Cine este responsabil pentru apariția lor? Cât de mult ne costă? Ce poate fi făcut în legătură cu ele?

Problemele de rezolvat sunt foarte variate – tehnice, economice, social-umane-, de aceea activitățile sistemelor sociale de soluționare a acestora au o serie de caracteristici comune. Din această cauză este posibilă constituirea unui corp teoretic care să analizeze mecanismele activităților ansamblului social, ca și ale diferitelor sisteme ale acestuia, de formulare și soluționare a problemelor, să identifice punctele critice, să sugereze strategii mai eficiente. În acest sens vorbim de o sociologie a problemelor sociale care face parte din acest corp teoretic⁵⁶⁹.

Mai trebuie de precizat că o societate sau un subsistem al acesteia poate realiza apariția unei noi probleme încă din prima ei fază, să-i definească cu acuratețe natura, să găsească soluții eficiente. O altă societate și evident, un alt subsistem social, devine mai greu conștient de problemele sale, nu le înțelege în mod corect natura, nu reușește să găsească soluții satisfăcătoare. Astfel putem spune că modul în care o societate face față problemelor sale nu depinde numai de cunoașterea particulară

⁵⁶⁸ IBIDEM, p.

⁵⁶⁹ AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală p.311.

acumulată în privința respectivelor probleme, ci și de mecanismele acesteia, de modurile sale de organizare. Cu alte cuvinte, tipul de sistem social-politic și gradul de dezvoltare al acestuia își pun pecetea asupra modalităților de identificare și soluționare a problemelor sociale cu care se confruntă societatea respectivă.

Ce este o problemă socială? *O problemă socială este o condiție care afectează un număr semnificativ de oameni în moduri considerate nedorite, despre care există simțământul că poate fi făcut ceva prin acțiunea socială colectivă*⁵⁷⁰

Analiza conținutului definiției date ne permite să evidențiem următoarele patru idei distincte:

- (1) o condiție care afectează un număr semnificativ de oameni;
- (2) în moduri considerate nedorite;
- (3) despre care există simțământul că poate fi făcut ceva;
- (4) prin acțiunea colectivă.

Le vom analiza pe rând mai în detaliu.

...O condiție care afectează un număr semnificativ de oameni. Circumstanțele personale nu sunt probleme sociale, dar ele devin atunci când afectează și îngrijorează o mare parte din oameni. De aici se naște o întrebare firească: Cât de mulți oameni trebuie să se găsească într-o asemenea situație? Trebuie să precizăm că nu există un număr exact de oameni care ar putea fi afectați înainte ca o împrejurare să fie calificată ca o problemă socială. Dar când o condiție afectează mulți oameni, astfel că unii dintre aceștia o observă, vorbesc și scriu despre ea, înseamnă că există o problemă socială.

...În moduri considerate nedorite. Orice problemă socială implică o judecată de valoare, conform căreia condiția, împrejurarea, este „rea”. Cu alte cuvinte, valorile pot defini sau nu o împrejurare ca o problemă socială. Suicidul, consumul de droguri, abuzul asupra copiilor sau femeilor etc – toate acestea pot fi definite ca probleme sociale prin valorile societății sau, raportându-ne tot la aceleași valori, ele pot fi considerate acceptabile. Dar nici o împrejurare sau condiție, cât de dramatică sau șocantă ar fi, nu este o problemă socială până când valorile unui număr considerabil de oameni din societate nu o definesc ca o problemă.

...Despre care există simțământul că poate fi făcut ceva. O împrejurare socială devine problemă când există credința că ceva poate fi făcut în legătură cu ea. Existența încrederii în posibilitatea de tratament, ameliorare sau soluționare a acesteia, îi determină pe oameni să o considere o problemă socială. Dar dacă această credință este corectă, ea poate fi determinată numai prin încercare. Între timp, existența speranței tratamentului sau rezolvării este suficientă pentru ca oamenii să considere o anumită împrejurare socială drept o problemă și să caute modalități de a face ceva în legătură cu aceea.

...Prin acțiunea socială colectivă. Dacă numai câțiva oameni sunt indignați de prezentarea excesivă a violenței la televiziune, nu există nici o șansă ca aceasta să devină o problemă. Dar dacă

⁵⁷⁰ IBIDEM, p. 312.

zeci de mii de telespectatori împărtășesc indignarea față de această stare de lucruri și gândesc că ar trebui ceva de făcut în legătură cu ea apare o problemă socială. Putem spune că *problemele sociale sunt acele situații care tulbură mulți oameni și declanșează interesul acestora, formează opinii și dezvoltă presiunea socială necesară pentru căutarea unei soluții.*

Trebuie să remarcăm că o anumite înclinație, de cele mai multe ori aproape inconștientă, interpretează faptele sociale într-un mod care exprimă preferința cuiva pentru un set de valori sau are în vedere anumite interese personale. De aceea, înțelegerea unei probleme sociale specifice într-un fel care exclude total o asemenea înclinație este imposibilă, deoarece o problemă poartă implicit presupunerea referitoare la cauzele acesteia și felurile de politici care conduc la rezultate considerate dezirabile. Spre exemplu, problema sărăciei poate fi formulată „Ce nu este în regulă cu oamenii care sunt săraci?” sau „Ce nu este în regulă cu o societate care are așa de mulți oameni săraci?”. În același fel putem aborda problema homosexualității care a încins spiritele oamenilor politici, dar și ale cetățenilor obișnuiți din mai multe țări. Aceasta a fost definită fie ca o problemă de devianță sexuală, fie ca o chestiune ce ține de libertatea personală, fie ca un comportament care încalcă morala creștină.

Cele mai multe declarații și explicații în legătură cu problemele sociale, cercetarea acestora și politicile recomandate pentru rezolvarea lor se întemeiază pe anumite orientări politice. Pe scurt, termenii de conservator, liberal, reacționar, radical, moderat și revoluționar descriu câteva poziții alternative despre cauzele și tratamentul problemelor sociale. Fiecare termen sugerează cu destulă consistență punctul de vedere pe care susținătorul acesteia este foarte probabil să o aplice și la viziunea sa generală asupra lumii. Indiferent de lipsa lor de precizie, de imperfecțiunea lor, acești termeni devin adevărate concepte operaționale pentru înțelegerea pozițiilor variate ale oamenilor, mai ales ale celor politici, față de o problemă socială sau alta.

Trebuie să precizăm, de asemenea, că nu toate problemele care apar frecvent în sondajele de opinie sau pe paginile ziarelor ca probleme sociale majore sunt abordate de sociologi. Aceasta pentru simplu motiv că acestora le lipsește pregătirea necesară analizei lor. Economiiștii, spre exemplu, sunt mai bine echipați decât sociologii ca să analizeze problemele inflației și fiscalității, după cum politologii tratează mai pertinent problemele politicii externe, păcii și războiului. (*Ibidem*, p. 316).

Abordarea sociologică a problemelor sociale urmărește :

- conștientizarea problemelor prezente cu care se confruntă societatea;
- dobândirea de cunoștințe factuale cât mai riguroase în legătură cu principalele probleme sociale;
- înțelegerea originilor sociale ale acestora și modul în care pot evolua;
- abordarea inteligentă a relației dintre teorie și practică astfel că toate teoriile trebuiesc testate și, la rândul lor, toate politicile sociale care se aplică să se întemeieze pe teorii verificate;
- un sens al perspectivei, astfel că o problemă trebuie văzută în relația acesteia cu trecutul și

prezentul societății, fără distorsiuni și exagerări.

În ceea ce privește modalitățile de abordare a problemelor sociale, remarcăm punctul de vedere al sociologului român Mircea Agabrian care evidențiază următoarele trei modalități de abordare distincte:

- dezorganizarea socială care însoțește orice schimbare socială;
- devianța personală și
- conflictul de valori⁵⁷¹.

Cercetarea problemelor sociale prin abordarea dezorganizării sociale ridică câteva întrebări care trebuie puse:

- Care au fost regulile și practicile tradiționale?
- Ce schimbări sociale majore le-au făcut ineficiente?
- Care din vechile reguli sunt acum ineficiente? În ce măsură?
- Este schimbarea socială continuă? Cât de repede se desfășoară? În ce direcție?
- Cine sunt oamenii nemulțumiți de schimbare? Ce soluții propun ei?
- Cum soluțiile variate se potrivesc tendinței schimbării sociale?
- Ce reguli pot fi acceptate să reglementeze societatea în viitor?

În aplicarea abordării devianței personale pentru analiza problemelor sociale trebuie să punem întrebările următoare:

- Ce persoane și grupuri deviante sunt implicate?
- Sunt oamenii devianți în mod fundamental adaptați nesatisfăcător la cultura societății? Ar trebui ca aceștia să fie considerați doar membri adaptați subculturii lor deviante?
- Sunt devianții înșiși o problemă?
- Cât de mult din devianță este un produs al etichetării? Cauzează devianța rău altcuiva decât devianților înșiși?
- Sunt normele contraculturilor implicate în fenomenul devianței? Care sunt aceste norme?
- Cât de mult din devianța anumitor grupuri sociale izvorăște din ineficiența normelor sociale general acceptate?
- Ce alternative există pentru soluționarea acestor situații?

Întrebările care trebuie puse în abordarea conflictului de valori pentru analiza problemelor sociale sunt:

- Care sunt valorile în conflict?
- Cât de „adânc” este conflictul?
- Ce segmente din societate susțin valorile competitori?
- Care valori sunt consistente comparativ cu alte valori mai largi, astfel ca democrația și libertatea?

⁵⁷¹ IBIDEM, p. 322.

- Ce valori ar putea sacrifica soluțiile avute în vedere?
- Sunt în prezent unele probleme insolubile din cauza conflictelor de valori ireconciliabile?

În ansamblu lor, cele trei repere teoretice și metodologice precizate foarte succint nu prezintă un panaceu al faptelor și interpretărilor atât de diverse și nici o explicație restrânsă la un punct de vedere particular. În schimb, pot asigura o deschidere posibilă care, la rândul ei, poate stimula cercetătorii din domeniu să caute o înțelegere mai bună a piesei, din păcate de multe ori o dramă, în care toți oamenii societății sunt atât actori cât și spectatori ⁵⁷².

6. Aplicații

Enunțuri esențiale

Procesele sociale sunt ansambluri durabile de fapte și fenomene sociale, relativ omogene, unite prin dependențe cauzale sau structural funcționale, cu o anumită direcție de desfășurare;

Procesele sociale pot fi clasificate în funcție de mai multe criterii: *structura, funcționalitatea, sfera de cuprindere, domeniul în care se desfășoară și tendința lor;*

După **structură** deosebim:

- Procese intrapersonale;
- Procese interindividuale;
- Procese intragrupale;
- Procese intergrupale;

După **funcționalitatea** lor, deosebim:

- Procese integrative și dezintegrative;
- Procese de organizare, dezorganizare și reorganizare socială;
- Procese integrative** (socializare, acomodare, asimilare, integrare), **de colaborare, competitive** (concurență, conflict) și **anomice**;

După **domeniul vieții sociale în care se desfășoară**, deosebim mai multe tipuri de procese:

- inovare tehnică,
- modernizare economică,
- modernizare politică,
- industrializare,
- urbanizare,
- mobilitate socio-profesională,
- schimbare culturală,
- pauperizare,

⁵⁷² IBIDEM, 322-329.

-laicizare etc.

Procesele sociale pot fi clasificate și **după sfera** în care se desfășoară:

- Unele acționează doar la nivelul unor grupuri sau colectivități (**procese microsociale**);
-altele acționează la nivelul unor clase și categorii sociale sau la nivelul întregii societăți (**procese macrosociale**);

-altele pot fi **procese globale** (termenul de global fiind folosit aici în sensul de mondial).

Procesele sociale se diferențiază și **după tendința lor**, după consecințele pe care le produc asupra structurii și funcționării sistemelor și subsistemelor sociale. Dacă procesele nu afectează natura, modul de organizare și de funcționare a unui sistem sau subsistem social, avem a face cu procese de *reproducere socială*. Dacă procesele sociale conduc la modificarea structurii, a funcționalității sistemului social sau la modificarea unor elemente ale acestuia, avem a face cu procese de *dinamică socială* (de schimbare socială);

Prin **schimbare socială** se desemnează procesele care produc modificări ale structurii și funcționalității unui sistem sau subsistem social. Dacă schimbările sociale duc la îmbogățirea structurală și funcțională, sistemul suportă un **proces de dezvoltare**. Dacă schimbările produc o diminuare a complexității structurale și o sărăcire a funcționalității, sistemul suportă un proces de **regresie**;

Dintre toți factorii care determină procesele de schimbare și dezvoltare socială, cei mai importanți sunt: *inovațiile științifice, tehnice și sociale și mișcările sociale*;

Inovația este producerea a ceva nou care este acceptat, implementat și obiectivat în activitate, produse, relații, organizare;

Factorii determinanți ai mișcărilor sociale sunt, în mod frecvent, clasificați în două categorii:

- **Factorii obiectivi**: perimarea istorică a unor moduri de producție și a unor forme de organizare socială; contradicțiile sociale (agravarea contradicțiilor dintre principalele clase sociale, adâncirea opoziției de interese); blocajele structurale care împiedică unele categorii sociale să-și satisfacă nevoile și interesele; dezorganizarea socială datorată unor factori interni sau externi; crizele economice, politice și culturale; deteriorarea condițiilor de viață.

- **Factorii subiectivi**: nemulțumirile sociale care apar din privarea relativă și din perceperea în justiției; accentuarea sentimentelor de frustrare, confuzie, neliniște, nesiguranță; difuzarea și acceptarea unor noi valori sociale; contactele sociale dintre indivizii nemulțumiți; apariția și difuzarea unor ideologii care justifică și direcționează mișcările sociale; apariția unor personalități și grupuri care urmăresc, în mod deliberat, schimbarea socială.

Rolul esențial în determinarea mișcărilor sociale este deținut de factorii obiectivi. Acțiunea lor se combină însă cu cea a factorilor subiectivi.

O problemă socială este o condiție care afectează un număr semnificativ de oameni în moduri considerate nedorite, despre care există simțământul că poate fi făcut ceva prin acțiunea socială

colectivă;

Problemele sociale sunt acele situații care tulbură mulți oameni și declanșează interesul acestora, formează opinii și dezvoltă presiunea socială necesară pentru căutarea unei soluții;

Abordarea sociologică a problemelor sociale urmărește :

- conștientizarea problemelor prezente cu care se confruntă societatea;
- dobândirea de cunoștințe factuale cât mai riguroase în legătură cu principalele probleme sociale;
- înțelegerea originilor sociale ale acestora și modul în care pot evolua;
- abordarea inteligentă a relației dintre teorie și practică astfel că toate teoriile trebuie testate și, la rândul lor, toate politicile sociale care se aplică să se întemeieze pe teorii verificate;
- un sens al perspectivei, astfel că o problemă trebuie văzută în relația acesteia cu trecutul și prezentul societății, fără distorsiuni și exagerări.

Sugestii și întrebări pentru continuarea reflecției

1. Explicați relația dintre eficiență- competență – responsabilitate în desfășurarea acțiunilor umane.

2. Cum înțelegeți relația dintre demnitate – participare socială și responsabilitate ?

Revoluția socială reprezintă :

1. cauza principală a mobilității de grup;
2. modificarea credințelor religioase la majoritatea membrilor societății;
3. modificarea cetățeniei de către majoritatea membrilor societății;
4. venirea la putere a unor indivizi mai competenți.

Întrebări recapitulative

1. Ce se înțelege prin „proces social”?
2. În baza căror criterii pot fi clasificate procesele sociale ?
3. Ce se înțelege prin „dinamica societății”?
4. Care sunt principalele procese sociale prin care se realizează dinamica societății ?
5. Caracterizați dinamica societății moldovenești actuale.
6. Care sunt principalele coordonate în definirea și caracteristica acțiunilor sociale ?
7. În ce constă rolul individului în dinamica societății ?

FORUM

1. Schimbarea socială – un proces natural implacabil sau un construct social ?
2. Intercondiționarea național-internațional în mișcările sociale de la sfârșitul secolului trecut .

Bibliografie selectivă:

1. AGABRIAN, Mircea. Sociologie generală. Institutul European, Iași, 2003.
2. IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie. Vol.2. Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 1999;
3. MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte generale și studii de caz. București. 2011;
4. MALIȚA, Mircea, GHEORGHIU, Elena. O viziune globală a dezvoltării sociale. În: ZAMFIR, Cătălin, STOICA, Laura. O nouă provocare: dezvoltarea socială. Iași: Editura Polirom, 2006.
5. NEAGU, Gabriela. Inovația în învățământ. În: calitatea vieții, XX, nr.1-2, 2009, p. 110-121.
6. NEAGU, Gh., COJOCARU, I. Cercetare-dezvoltare-inovare – prioritate în politica publică a Regiunii de Dezvoltare Nord (sinteza sociologică a studiului de politici publice. În: Moldoscopie, 2018, nr.2, p.11-30;
7. STĂNESCU, Simona. Abordarea conceptuală a inovației în contextul relansării Strategiei de la Lisabona. În: Calitatea vieții, XX, nr.1-2, 2009, p.19-27
7. ZAMFIR, Cătălin. Contextul social, sociologia și tematica inovației sociale. În: Calitatea vieții, XX,2009, nr.1-2, p. 8-18